

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪/૨૦૧૮

સાથે

સિવિલ એપ્લીકેશન (પક્ષકાર તરીકે જોડાવા માટે) નં. ૧/૨૦૧૮ માં

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪/૨૦૧૮

સાથે

સિવિલ એપ્લીકેશન (પક્ષકાર તરીકે જોડાવા માટે) નં. ૨/૨૦૧૮ માં

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪/૨૦૧૮

સાથે

સિવિલ એપ્લીકેશન (પક્ષકાર તરીકે જોડાવા માટે) નં. ૩/૨૦૧૮ માં

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪/૨૦૧૮

સાથે

સિવિલ એપ્લીકેશન (પક્ષકાર તરીકે જોડાવા માટે) નં. ૪/૨૦૧૮ માં

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૩૯૨/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૩૯૮/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૩૯૯/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૦/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૧/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૨/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૪/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૬/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૭/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૮/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૦૯/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૦/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૧/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૨/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૩ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૪ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૬ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૭ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૮ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૧૯ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૦ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૧ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૨ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૩ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૪ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૬ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૭ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૨૮ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૩૫ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૪૩૬ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૮૬૧ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૮૬૨ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૮૬૩ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૮૬૪ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૮૬૫ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૮૬૭ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૮૬૮ ના ૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૯૬૯/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૯૭૦/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૬૧/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૬૪/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૬૭/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૮૬/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૮૭/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૯૨/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૯૩/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૧૯૬/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૨૦૧/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૨૦૪/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૨૦૭/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૨૦૯/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૪/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૫/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૬/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૭/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૨૦૪૫૮/૨૦૧૮

સાથે

આર/સ્પેશલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૮૪/૨૦૧૯

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અનંત એસ. દવે એસડી/-

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી બિરેન વૈષ્ણવ એસડી/-

=====

૧	શું સ્થાનિક સમાવારપત્રોના રિપોર્ટ્સને ચુકાદો જોવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે?	હા
૨.	રિપોર્ટ્સને સંદર્ભિત કરવાં કે નહિ?	હા
૩.	શું ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવાં ઇચ્છે છે?	ના
૪.	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ ના અર્થઘટન કે તેનાં હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈ હુકમ સબબ કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાયદાકીય પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?	ના

=====

જિગરભાઈ અમરતભાઈ પટેલ

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

=====

ઉપસ્થિતિ: શ્રી મિહિર જોષી, સિનિયર એડવોકેટ, શ્રી એ.જે. ચાફીક, વકીલ
અને શ્રી એમ.સી. ભટ્ટ, વકીલ અરજદાર(ઓ) માટે શ્રી કમલ ત્રિવેદી, એડવોકેટ
જનરલ સુશ્રી સંગીતા વિશેન સાથે, સરકારી વકીલ સામાવાળા(ઓ) નં. ૧,૩
માટે શ્રી દેવાંગ વ્યાસ(૨૭૯૪) સામાવાળા(ઓ) નં. ૫ માટે શ્રી રામનંદન
સિંહ(૧૧૨૬) સામાવાળા(ઓ) નં. ૬ માટે સુશ્રી અર્યના યુ. અમીન(૨૪૬૨)
સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ માટે નોટિસ બજાવેલ(જ) સામાવાળા(ઓ) નં. ૪ માટે

=====

સમક્ષ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અનંત એસ. દવે

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી બિરેન વૈષ્ણવ

તારીખ : ૧૯/૦૯/૨૦૧૯

સી.એ.વી. ચુકાદો

(માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ અનંત એસ. દવે

અને

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ બિરેન વૈષ્ણવ)

સામાવાળા નેશનલ હાઈ સ્પીડ રેલવે કોર્પોરેશન લિમિટેડ (એનએચએસઆરસીએલ), જે રેલવે મંત્રાલય દ્વારા રચાયેલ એક વિશેષ હેતુ વાહન છે, તેણે મુંબઈ – અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ (બુલેટ ટ્રેન)નું બાંધકામ અને અમલીકરણ હાથ ધર્યું છે, જે મુંબઈ અને અમદાવાદ વચ્ચેના ૫૦૮ કિ.મી. વિસ્તારને આવરી લેવાની અપેક્ષા છે. અમારા સમક્ષના અરજદારો ખેડૂત છે, જેઓએ ઉપરોક્ત પ્રોજેક્ટ માટે તેમની જમીનોના સંપાદનને પડકાર્યું છે.

અરજદારો દ્વારા અન્ય બાબતો ઉપરાંત રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલ ધ રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઈન લેન્ડ અક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ [ગુજરાત સુધારો] અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ ની માન્યતાને પડકારવામાં આવી છે, જે અન્ય બાબતો ઉપરાંત ધ રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઈન લેન્ડ

એક્ટિવિઝશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના પ્રકરણ-૨ અને પ્રકરણ-૩ માંથી મુક્તિ આપવાની જોગવાઈ કરે છે.

ઉપરોક્ત રીતે ધ રાઈટ ટુ ફ્રે કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઈન લેન્ડ એક્ટિવિઝશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ [ગુજરાત સુધારો] અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની જોગવાઈઓની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે કરવામાં આવેલા પડકાર સિવાય, અરજદારોએ ધ રાઈટ ટુ ફ્રે કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઈન લેન્ડ એક્ટિવિઝશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી તા. ૦૮.૦૪.૨૦૧૮ ની પ્રાથમિક જાહેરનામુંને પણ, તે મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતી, ગેરકાયદેસર, મનસ્વી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯, ૨૧ અને ૩૦૦એ નું ઉલ્લંઘન કરતી અને તેથી અસંવિધાનિક હોવાના આધારે, તે મુજબ જાહેર કરવાની અરજ કરી છે.

આ પ્રસ્તાવના સાથે, અમે વિવાદાસ્પદ સમગ્ર પ્રશ્ન અંગે અમારા અભિપ્રાયો લખવા આગળ વધીએ છીએ, જે મુદ્દો બંને પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોએ કરેલા દીર્ઘ અને સર્વાંગી દલીલો તેમજ નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ અભિલેખીય સામગ્રીના આધારે સાંભળવામાં આવી અને તેનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે।

ભાગ - ૧

૧. હકીકત અને કાયદાના સામાન્ય પ્રશ્નોમાંથી આ બધી અરજીઓ ઉપસ્થિત થતી હોવાથી, આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા તેમનો વિચાર કરીને નિર્ણય કરવામાં આવે છે. આમ દાખલ કરાયેલ અરજીઓમાં નીચે મુજબની અરજીઓ માંગવામાં આવી છે (સંક્ષિપ્તતા અને સુવિધા હેતુસર, અમે સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪ ઓફ ૨૦૧૮ માં માંગવામાં આવેલી અરજીઓનું પુનઃઉત્પાદન કરીએ છીએ):-

“ક. સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઇન લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ (ગુજરાત) અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી અને હાલની અરજીએ અનુબંધક-એ તરીકે જોડવામાં આવેલી પ્રાથમિક જાહેરનામું, રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઇન લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ ના ભંગરૂપ હોવાને કારણે ગેરકાયદેસર, મનસ્વી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯, ૨૧ અને ૩૦૦એ નો ભંગ કરતી અને તેથી બંધારણવિરોધી છે એવી જાહેરાત કરવા કૃપા કરશો; અને વધુમાં, સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઇન લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ તા. ૯મી એપ્રિલ ૨૦૧૮ ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલી અને હાલની અરજીએ અનુબંધક-એ તરીકે જોડવામાં આવેલી ઉપરોક્ત પ્રાથમિક જાહેરનામું રદ કરવા કૃપા કરશો.

બી. સામાવાળા વિશેષ જમીન સંપાદન અધિકારી/કલેક્ટર, જિલ્લો ભાવનગરને, રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરેન્સી ઇન લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ ના આદેશાનુસાર તથા બોમ્બે સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ ની જોગવાઈઓ સાથે વાચી, જિલ્લો સુરત માટે બજાર મૂલ્યના પુનરીક્ષણ અને અદ્યતનીકરણની પ્રક્રિયા તાત્કાલિક આરંભ કરવા દિશાનિર્દેશ આપવા તથા રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરેન્સી ઇન લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ ના આદેશાનુસાર અને વૈધાનિક ધોરણો તથા નિયમો મુજબ બજાર મૂલ્યના પુનરીક્ષણ અને અદ્યતનીકરણની પ્રક્રિયા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી સામાવાળા વિશેષ જમીન સંપાદન અધિકારી/કલેક્ટરને મુંબઈ અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ માટેની જમીન સંપાદન કાર્યવાહી આરંભ કરવા અથવા આગળ વધારવા માટે મંજૂરી ન આપવા/પ્રતિબંધિત કરવા વિનંતી છે.

સી. મહેરબાની કરીને એવું ઠરાવશો કે સામાવાળા ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા કલમ ૧૧(૧) હેઠળ જારી કરવામાં આવેલ પ્રાથમિક જાહેરનામું, જે હાલની અરજીએ અનુસૂચિ-એ પરિશિષ્ટ તરીકે જોડેલું છે, તે ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૩(ઈ) (જ) માં વ્યાખ્યાયિત કરાયેલ યોગ્ય સરકાર દ્વારા મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ માટે બુલેટ ટ્રેન સ્થાપવા અંગે જારી કરવામાં આવેલ નથી અને તેથી તે અધિકારક્ષેત્રથી પર, તેમજ કોઈપણ સત્તા અને અધિકાર વિના હોવાથી

ગેરકાયદેસર અને અસંવિધાનિક છે, અને વધુમાં મહેરબાની કરીને તે જને રદ કરશો.

ડી. આપ કૃપા કરીને એવો ઠરાવ કરો અને જાહેર કરો કે ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન તથા પુનર્સ્થાપનમાં પારદર્શિતા અધિકાર [ગુજરાત સુધારા] અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ ને કલમ ૨(૧) સાથે વાંચતાં, તે સંવિધાનના, જેમાં અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) નો પણ સમાવેશ થાય છે, અતિરેકી છે અને તેથી મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાથી અસંવિધાનિક છે.

ઈ. કૃપા કરીને એવો ઠરાવ અને જાહેરાત કરવા પ્રસન્ન થશો કે સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા ફેર કોમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપરન્સી ઇન લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ [ગુજરાત સુધારો] અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦(એ) ને કલમ ૨(૧) સાથે વાંચીને બહાર પાડવામાં આવેલ અને હાલની અરજી સાથે પરિશિષ્ટ-જી તરીકે સંલગ્ન કરવામાં આવેલ જાહેરનામું અસંવિધાનિક છે અને મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે, અને તે જને વધુમાં રદ કરવા કૃપા કરશો. ઈઈ. લોર્ડશીપ્સ કૃપા કરીને એવો ઠરાવ અને જાહેરાત કરવા પ્રસન્ન થશો કે સામાવાળા ભારત સંઘ દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ની બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામું ગેરકાયદેસર છે, મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે, કાયદા મુજબ અયોગ્ય છે અને તેથી અસંવિધાનિક છે, અને તે જને વધુમાં રદ કરવા કૃપા કરશો. ઈઈઈ. વૈકલ્પિક રીતે, લોર્ડશીપ્સ કૃપા કરીને એવો ઠરાવ અને જાહેરાત કરવા પ્રસન્ન થશો કે

સામાવાળા ભારત સંઘ દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ની બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામું ગેરકાયદેસર છે, મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે, કાયદા મુજબ અયોગ્ય છે એટલી હદ સુધી કે તે પૂર્વલક્ષી અસર આપે છે અને મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ યોજનાના હેતુસર જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયાને અનુસરીને સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ સુધી કરવામાં આવેલી તમામ કાર્યવાહી, નિર્ણયો અને બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામુંઓને કાયદેસર ઠરાવે છે અને માન્યતા આપે છે.

એફ. વર્તમાન અરજીની લંબિતતા દરમિયાન અને/અથવા તેની અંતિમ સુનાવણી સમયે, મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ સંબંધે અને વિશેષ કરીને સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલી તથા વર્તમાન અરજી સાથે અનુબંધક-જી તરીકે જોડાયેલ એવી સૂચનામાં, જેમાં મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટને મુખ્ય અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને ૩ની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે, તે સંદર્ભે ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનર્સ્થાપન પ્રક્રિયામાં પારદર્શિતા અધિકાર [ગુજરાત સુધારા] અધિનિયમ, ૨૦૧૬ની કલમ ૧૦એ, જે કલમ ૨(૧) સાથે વાંચતા છે, તેના અમલીકરણ પર સ્થગિતી આપવાની કૃપા કરશો.

જી. હાલની અરજીની બાકીગીરી તથા અંતિમ નિકાલ દરમિયાન, સામાવાળા ગુજરાત રાજ્યના મહેસૂલ વિભાગ દ્વારા ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન

સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનર્સ્થાપનમાં પારદર્શિતા અંગેના અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ જારી કરવામાં આવેલી તા. ૮મી એપ્રિલ, ૨૦૧૮ ની પ્રાથમિક જાહેરનામું, જે હાલની અરજી સાથે અનુબંધક-એ તરીકે જોડવામાં આવેલ છે, તેની અમલવારી સ્થગિત રાખવા કૃપા કરીને હુકમ કરશો.

એચ. હાલની અરજી બાકી રહેલી હોય તે દરમિયાન તથા તેના અંતિમ નિકાલ સુધી, કૃપા કરીને સામાવાળા વિશેષ જમીન સંપાદન અધિકારી/કલેક્ટર, જિલ્લો સુરતને, ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતમાં પારદર્શિતા અંગેના અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ સાથે વાંચવા પાત્ર બોમ્બે સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ ની જોગવાઈઓના આદેશાનુસાર, જિલ્લો સુરત માટેના બજાર મૂલ્યના પુનરીક્ષણ અને અધ્યતનીકરણની કાર્યવાહી તાત્કાલિક શરૂ કરવાનો નિર્દેશ કરવા વિનંતી કરવામાં આવે છે.

૧. હાલની અરજીની બાકીગીરી દરમિયાન અને તેની અંતિમ નિષ્પત્તિ સુધી, સામાવાળા વિશેષ જમીન સંપાદન અધિકારી/કલેક્ટર, જિલ્લો સુરતને મુંબઈ અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ માટેની જમીન સંપાદન કાર્યવાહી આગળ શરૂ કરવા અથવા આગળ વધારવા પરથી રોકવાનો કૃપાપૂર્વક હુકમ કરવામાં આવે, જ્યાં સુધી બજાર મૂલ્યના પુનરીક્ષણ અને સુધારણાની પ્રક્રિયા કાનૂની ધોરણો અને નિયમો મુજબ તથા ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતમાં પારદર્શિતા અંગેના અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ ના હુકમનું પાલન કરીને પૂર્ણ ન થાય.

જે. હાલની અરજીની પ્રલંબિતતા દરમિયાન અને/અથવા અંતિમ નિકાલ સુધી, કૃપા કરીને ૨૦૧૩ ના સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ તથા કલમ ૨(૧) સાથે વાંચતા જોગવાઈ હેઠળ જારી કરવામાં આવેલ અને હાલની અરજી સાથે પરિશિષ્ટ-જી ખાતે સંલગ્ન કરાયેલ જાહેરનામાની અમલવારી સ્થગિત રાખવા વિનંતી છે. જે.જે. હાલની અરજીની પ્રલંબિતતા દરમિયાન અને/અથવા અંતિમ નિકાલ સુધી, લોર્ડશીપ્સ કૃપા કરીને એવો ઠરાવ અને ઘોષણા કરે કે સામાવાળા ભારત સંઘ દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ના રોજ જારી કરવામાં આવેલ જાહેરનામું ગેરકાયદેસર, મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરનાર, કાયદા મુજબ અયોગ્ય અને તેથી અસંવિધાનિક છે અને આગળ વધીને તે જ જાહેરનામું રદ કરવામાં આવે. જે.જે.જે. હાલની અરજીની પ્રલંબિતતા દરમિયાન અને/અથવા અંતિમ નિકાલ સુધી, લોર્ડશીપ્સ કૃપા કરીને એવો ઠરાવ અને ઘોષણા કરે કે સામાવાળા ભારત સંઘ દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ના રોજ જારી કરવામાં આવેલ જાહેરનામું, જ્યાં સુધી તે ભૂતલક્ષી અસર આપે છે અને મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રકલ્પ માટેની જમીન સંપાદન પ્રક્રિયા અનુસરીને સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ સુધી કરવામાં આવેલ તમામ નક્કીઓ, નિર્ણયો અને જારી કરાયેલા જાહેરનામાંઓને કાયદેસર બનાવે છે અને માન્યતા આપે છે, ત્યાં સુધી ગેરકાયદેસર, મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરનાર અને કાયદા મુજબ અયોગ્ય છે.

કે. ન્યાય અને ન્યાયસંગતતાના હિતમાં યોગ્ય અને ઉચિત માનવામાં આવે તેવી અન્ય અને વધુ રાહતો મંજૂર કરવામાં આવે.”

૨. જે હકીકતોની પૃષ્ઠભૂમિમાં આ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે, તે નીચે મુજબ છે:

૨.૧ અરજદારો દક્ષિણ ગુજરાતના વિવિધ વિસ્તારોમાં આવેલી જમીનોના ધારકો છે. તેમની જમીનોનું સંપાદન “મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ બુલેટ ટ્રેન પ્રોજેક્ટ” નામની આ દેખાવડી યોજનાના અમલીકરણ માટે કરવામાં આવવાનું છે. તેમનો દાવો એવો છે કે વર્ષ ૨૦૧૬/૨૦૧૭માં કેન્દ્રીય સરકારે અમદાવાદ અને મુંબઈ વચ્ચે લોકપ્રિય રીતે ઓળખાતી ‘બુલેટ ટ્રેન’ માટે શિલાન્યાસ કર્યો હતો. મુંબઈ અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ (સંક્ષેપમાં ‘એમ.એ.એચ.એસ.આર.’ પ્રોજેક્ટ), જેમ તે ઓળખાય છે, ભારત સરકાર દ્વારા જાપાન સરકારના સહકારથી અમલમાં મુકાઈ રહ્યો છે. મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ માટેની નાણાકીય સહાય જાપાન સરકાર દ્વારા ૦.૧ ટકા વ્યાજદરે, મુલતવી હતા અને ચુકવણીની વ્યવસ્થા સાથે, કર્જ સ્વરૂપે આપવામાં આવી રહી છે.

૨.૨ ઉક્ત પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે, જાપાન ઇન્ટરનેશનલ કોઓપરેશન એજન્સી (જાઈકા) એ કાર્યક્ષમતા અહેવાલ તૈયાર કર્યો હતો. પ્રકલ્પના નિર્માણ અને અમલીકરણ માટે રેલવે મંત્રાલય દ્વારા નેશનલ હાઈ સ્પીડ રેલવે કોર્પોરેશન લિમિટેડ નામની એક વિશેષ હેતુવાળી સંસ્થા રચવામાં આવી છે. આ પ્રકલ્પ

હેઠળ અમદાવાદથી મુંબઈ વચ્ચે ૫૦૮ કિલોમીટરનો વિસ્તાર આવરી લેવાશે એવી અપેક્ષા છે. તે અમદાવાદથી શરૂ થશે અને ગુજરાતના આનંદ, વડોદરા, ભરૂચ, સુરત, વલસાડ અને વાપી જિલ્લાઓમાંથી પસાર થશે.

૨.૩ ગુજરાત સરકારે, મહેસૂલ વિભાગ મારફતે, સંબંધિત વિસ્તારોમાં જમીન હસ્તગત કરવાની પોતાની મનશા જાહેર કરતાં, ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ના રોજ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ પ્રાથમિક જાહેરનામું બહાર પાડી જમીન હસ્તગત કરવાની પ્રક્રિયા શરૂ કરી હતી. જમીન હસ્તગતકરણ, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર તથા પારદર્શિતા અધિકાર (ગુજરાત) નિયમો, ૨૦૧૭ના નિયમ ૧૩(૧) હેઠળ એક નોટિસ બહાર પાડવામાં આવી હતી, જે કેટલીક અરજદાર પક્ષકારોના મતે ક્યારેય મોકલવામાં આવી નહોતી, પરંતુ પંચાયત કચેરી ખાતે પડી રહી હતી. આવી નોટિસ તા. ૨૪.૦૫.૨૦૧૮ની હતી.

૨.૪ સન ૨૦૧૮ની સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩ના અરજદારો વડોદરાના કડક બજારમાં આવેલી વ્યક્તિગત દુકાનોના ભાડૂતો/કબજેદારો છે. તેમનો કેસ એવો છે કે તેઓ આવી મિલકતોમાં ૪૦ વર્ષથી કબજો ધરાવે છે. વડોદરાના બુલેટ ટ્રેન સ્ટેશનને આધારરૂપ અને તેની સાથે જોડાણ ધરાવતા ટર્મિનલની સ્થાપના માટે કડક બજારની જમીનો હસ્તગત કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે. અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, વડોદરા મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને ૩૧.૦૭.૨૦૧૮ના રોજ કડક બજારની જમીન નેશનલ હાઈ સ્પીડ રેલ કોર્પોરેશન

લિ.ને વેચવા અંગે ઠરાવ પસાર કર્યો છે. અરજદારો, “અસરગ્રસ્ત પરિવારો” હોવાને કારણે, સમાન આધારો પર આ હસ્તગતોને પડકારવા માગે છે.

૨.૫ ઇ.સ. ૨૦૧૮ ની સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪ માં કરવામાં આવેલા નિવેદનો અનુસાર, ઇ.સ. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૨૬ જમીનની બજાર કિંમતનું મૂલ્યાંકન અને નિર્ધારણ કરવા માટેના માપદંડોની જોગવાઈ કરે છે, જે આ મુજબ છે :

૧. વેચાણ દસ્તાવેજો અથવા કરારોના નોંધણીકરણ માટે બોમ્બે સ્ટેમ્પ અધિનિયમમાં નિર્ધારિત બજાર મૂલ્ય; ૨. નજીકના ગામમાં સમાન પ્રકારની જમીન માટેના વેચાણ મૂલ્યનું સરેરાશ (ઉચ્ચ પક્ષની વેચાણ દસ્તાવેજો અથવા કરારોની કુલ સંખ્યાનો અડધો ભાગ); ૩. ખાનગી કંપની અથવા જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી યોજના માટે જમીન સંપાદન બદલ સંમતિથી નક્કી કરાયેલ વળતરની રકમ, જે પૈકી જે વધુ હોય તે.

૨.૬ અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, કલમ ૨૬ના પરંતુકમાં આ પૂર્વધારણા નિહિત છે કે કલેક્ટરે કોઈપણ વિસ્તારમાં કોઈ જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી શરૂ કરતાં અગાઉ, તે વિસ્તારમાં પ્રચલિત બજારદરના આધારે જમીનની બજાર કિંમતનું પુનરીક્ષણ તથા અધ્યતન કરવા માટેના તમામ આવશ્યક પગલાં લેવા જોઈએ; તેનો અર્થ એ થાય છે કે કલેક્ટરે કોઈપણ વિસ્તારમાં કોઈ જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી શરૂ કરતા પહેલાં, તે વિસ્તારમાં પ્રચલિત દર મુજબ જમીનની બજાર કિંમત અધ્યતન અને પુનરીક્ષિત કરવી અનિવાર્ય છે.

૨.૭ અરજદારોનો મામલો એવો છે કે ગુજરાત સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૨(એનએ) માં ‘બજાર મૂલ્ય’ ની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. સચોટ વૈજ્ઞાનિક મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયા ઘડીને બજાર મૂલ્યનું પુનરીક્ષણ કરીને તેને અદ્યતન કરવું આવશ્યક છે. અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, સંપત્તિઓનું બજાર મૂલ્ય નક્કી કરવા માટે આધાર તરીકે લેવાતું વર્ષ ૨૦૧૧નું વાર્ષિક દરપત્રક/જંત્રી (ટૂંકમાં એએસઆર) ન તો વૈજ્ઞાનિક રીતે નક્કી કરાયેલું છે અને ન તો વિશ્વસનીય છે. વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૨૬ ની આવશ્યકતા મુજબ, જમીન સંપાદન પ્રક્રિયા શરૂ કરતાં પહેલાં બજાર મૂલ્યનું પુનરીક્ષણ કરીને તેને અદ્યતન કરવું આવશ્યક છે, એટલે કે ગુજરાત સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ મુજબ વાર્ષિક દરપત્રક/જંત્રીનું પુનરીક્ષણ કરીને તેને અદ્યતન કરવું ફરજિયાત છે અને વિશેષ કરીને, તે સચોટ વૈજ્ઞાનિક મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયા સાથે સુસંગત રીતે કરવું આવશ્યક છે.

૨.૮ અરજદારો એ આગળ જણાવવાનું ચાલુ રાખ્યું કે ગુજરાત રાજ્યમાં જમીનની બજાર કિંમત જાન્ટ્રી અથવા સર્કલ રેટ્સના આધારે નક્કી કરવામાં આવે છે, જે ગુજરાત સરકારના જમીન મહેસૂલ વિભાગ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે અને ઠરાવ દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. કે કોઈપણ જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી આરંભ થાય તે પહેલાં, જે સંબંધિત વિસ્તારમાંથી જમીન અધિગ્રહિત કરવાની હોય તે વિસ્તારની બજાર કિંમતને અદ્યતન કરવા અને સુધારવા માટે કલેક્ટરે

આવશ્યકપણે પગલાં લેવા પડે છે અને તે જ બાબતને અદ્યતન અને સુધારવી કલેક્ટરની ફરજિયાત જવાબદારી છે.

૨.૯ તેથી આ આદેશાત્મક જોગવાઈ એવી છે કે જમીનની બજાર કિંમત જંત્રીના આધારે નક્કી કરવી, અને બજાર કિંમતને અદ્યતન તથા પુનરીક્ષિત કરવા માટે જંત્રીમાં સુધારો અને અદ્યતનીકરણ કરવું આવશ્યક છે. હાલની અરજીઓમાં અરજદારોનો મામલો એવો છે કે સામાવાળા કલેક્ટરે ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ હેઠળ સંપાદન પ્રક્રિયા શરૂ કરતાં પહેલાં તે વિસ્તારમાં પ્રવર્તમાન બજાર દરના આધારે જમીનની બજાર કિંમતમાં સુધારો અને અદ્યતનીકરણ કર્યું નથી. આ રીતે, જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા આરંભિત કરતાં પહેલાં બજાર કિંમતમાં સુધારો અને અદ્યતનીકરણ કરવાની વિધાનિક ફરજનું પાલન થયું નથી હોવા છતાં, ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ પ્રાથમિક જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે અને જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી છે.

૨.૧૦ તેથી, જંત્રીના દરોમાં સુધારો અને અદ્યતન કર્યા વિના, કલમ ૨૬ના હુકમની પૂર્ણ અવગણના કરીને સમગ્ર જમીન સંપાદન પ્રક્રિયા હાથ ધરવામાં આવી છે અને આરંભવામાં આવી છે. ગુજરાત રાજ્યમાં જંત્રીમાં છેલ્લો સુધારો વર્ષ ૨૦૧૧માં કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી સામાવાળા સક્ષમ પ્રાધિકરણ દ્વારા તૈયાર માર્ગદર્શક તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલા જંત્રી અથવા સર્કલ દરો વર્ષ ૨૦૧૧ના છે. અરજદારોનો એવો કેસ છે કે જંત્રીના દરો જાહેર કરનાર તા. ૧૮.૦૪.૨૦૧૧ના ઠરાવ પછી આવા દરોમાં કોઈ સુધારો કરવામાં આવ્યો નથી

અને તેથી બજાર મૂલ્યમાં અનુસંગિક સુધારો પણ થયો નથી. પ્રારંભિક જાહેરનામું બહાર પાડતા પહેલાં બજાર મૂલ્યમાં એવો સુધારો કર્યા વિના, કલમ ૧૧(૧) હેઠળનું જાહેરનામું અને નિયમ ૧૩(૧) હેઠળની નોટિસો ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી છે. અરજદારોના કહેવા મુજબ, આવી જંત્રી દરોની અસુધારિત સ્થિતિનો કલમ ૨૬ના ખંડ (બી) તથા તેની સમજવણી પર અનુસારી અસર પડે છે, કારણ કે ખંડ (બી)માં ઉલ્લેખિત સરેરાશ વેચાણ ભાવનો નિર્ધારણ, તરત અગાઉના ત્રણ વર્ષ દરમિયાન નજીકના ગામ કે આસપાસના વિસ્તારમાં સમાન પ્રકારના વિસ્તારમાં નોંધાયેલ વેચાણ દસ્તાવેજોને ધ્યાનમાં લઈને કરવાનું રહે છે. આમ, જે તર્કસંગત અનુસંગ નિષ્પન્ન થાય છે તે એ છે કે અધિનિયમ હેઠળ જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી શરૂ કરતાં પહેલાં જ કલેક્ટર દ્વારા બજાર મૂલ્યમાં સુધારો અને તેનું અધ્યતન કરવું આવશ્યક છે. કારણ કે સામાવાળા કલેક્ટર દ્વારા બજાર મૂલ્યમાં સુધારો તથા અધ્યતન કરવામાં આવ્યું નથી અને તેમ છતાં વિધાનસભ્ય હુકમનું પાલન કર્યા વિના તથા તેને અવગણીને બુલેટ ટ્રેન યોજનાને લઈને જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી છે, તેથી તે ગેરકાયદેસર, મનસ્વી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯ અને ૨૧નો ભંગ કરનાર અને તેથી અસંવિધાનિક છે.

૨.૧૧ કમ્પ્રોલર એન્ડ ઓડિટર જનરલના અહેવાલના વિવિધ અનુચ્છેદોનો ઉલ્લેખ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે જંત્રી દરો અથવા એ.એસ.આર.માં પુનરીક્ષણ ન થવાને કારણે બજાર મૂલ્યનું પુનરીક્ષણ થયું નથી અને પરિણામે

૨૦૧૩ ના અધિનિયમ હેઠળ કલ્પાયેલ વધારેલા વળતરના હેતુને નિષ્ફળ બનાવવામાં આવ્યો છે.

૨.૧૨ સંપાદન કાર્યવાહી સામે પડકારનો બીજો આધાર વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૩(ઈ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત “યોગ્ય સરકાર” શબ્દની વ્યાખ્યાના સંદર્ભમાં છે. ઉક્ત કલમ નીચે મુજબ છે:

(ઈ) “યોગ્ય સરકાર”નો અર્થ થાય છે,--

(૧) રાજ્યના પ્રદેશની અંદર આવેલ જમીનના સંપાદન સાથે સંબંધિત બાબતમાં, રાજ્ય સરકાર;

(૨) પુડુચેરી સિવાયના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની અંદર સ્થિત જમીનના સંપાદનના સંબંધમાં, કેન્દ્ર સરકાર;

(૩) પુડુચેરીના કેન્દ્રીય પ્રદેશની અંદર આવેલ જમીનના સંપાદનના સંબંધમાં, પુડુચેરીના કેન્દ્રીય પ્રદેશની સરકાર;

(૪) એકથી વધુ રાજ્યમાં જાહેર હેતુ માટે જમીનના સંપાદન અંગે, સંબંધિત રાજ્ય સરકારો અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સાથે પરામર્શ કરીને, કેન્દ્ર સરકાર; અને

(૫) જાહેરનામા દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવી સંઘના હેતુ માટે જમીનના સંપાદનના સંબંધમાં, કેન્દ્ર સરકાર:

પરંતુ એ શરતે કે, કોઈ જિલ્લામાં જાહેર હિતના હેતુસર, યોગ્ય સરકાર દ્વારા જેમની બાબતે જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવે તે કરતાં ન વધતા વિસ્તારમાં માટે, તે જિલ્લાના કલેક્ટરને યોગ્ય સરકાર માનવામાં આવશે;

૨.૧૩ “યોગ્ય સરકાર” ની વ્યાખ્યા અનુસાર અને વિશેષ કરીને ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (ઈ) ના ખંડ (જ) મુજબ, સ્પષ્ટપણે જાણાવવામાં આવ્યું છે કે જો જાહેર હેતુ માટે જમીનનું સંપાદન એકથી વધુ રાજ્યમાં આવેલ પ્રકલ્પ માટે જરૂરી હોય, તો યોગ્ય સરકાર રાજ્ય સરકાર નહીં પરંતુ કેન્દ્રીય સરકાર ગણાશે. કારણ કે જમીનનું સંપાદન એકથી વધુ રાજ્યમાં કરવાનું ઇચ્છિત છે, તેથી યોગ્ય સરકાર કેન્દ્રીય સરકાર હશે અને રાજ્ય સરકાર નહીં. તેથી, કલમ ૧૧(૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી પ્રાથમિક જાહેરનામું અધિકારક્ષેત્રથી પર છે.

૨.૧૪ વધુમાં, અરજીમાં દર્શાવ્યા મુજબ, અરજદારોનો એવો કેસ છે કે જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ વધુ સહભાગીતાપૂર્ણ, જાણકારીસભર અને પારદર્શક પ્રક્રિયા સુનિશ્ચિત કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાના પ્રગતિશીલ આધારસ્તંભોમાં સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અને સંમતિ કલમનો સમાવેશ થતો હતો.

૨.૧૫ ત્યારબાદ અરજીઓમાં ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ અમલમાં લાવવામાં આવેલ હોવાનો પણ વિગતવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેને

૦૮.૦૮.૨૦૧૬ના રોજ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હતી. આવા સુધારા અધિનિયમ દ્વારા, ૨૦૧૩ના મુખ્ય અધિનિયમમાં ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા, અન્ય બાબતો સાથે, સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અને સંમતિ કલમોનો સંપૂર્ણપણે અંત લાવવામાં આવ્યો, અને તે માટેનો હેતુ તથા કારણ એ દર્શાવાયું કે ગુજરાત ઔદ્યોગિક રીતે પ્રગતિશીલ રાજ્ય છે અને રાજ્યમાં દિવસેને દિવસે વધુ રોકાણ આવી રહ્યું છે, તેથી રાજ્ય સરકારનો ઉદ્દેશ ઉદ્યોગસાહસિકોને તમામ મૂળભૂત સુવિધાઓ અને પાયાની માળખાકીય સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવાનો છે. કારણ કે એવો અનુભવ થયો છે કે ઉક્ત અધિનિયમ અમલમાં આવ્યા પછી, જેમાં જમીન સંપાદન માટે અત્યંત કડક જોગવાઈઓ છે, જમીન સંપાદન અત્યંત લાંબી અને કઠિન પ્રક્રિયા બની ગઈ છે. તેથી, જેમની જમીનો અધિગ્રહિત કરવામાં આવે છે તેવા વ્યક્તિઓના હકોમાં કોઈપણ પ્રકારનો હસ્તક્ષેપ કર્યા વિના, જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયાત્મક બાબતોને સરળ અને સુગમ બનાવવી આવશ્યક માનવામાં આવી છે.

૨.૧૬ મુખ્ય અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને ૩ની જોગવાઈઓ, અર્થાત્ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અને સંમતિ કલમમાંથી, જાહેર હિતના નામે, કોઈપણ પ્રકલ્પને મુક્તિ આપવા અંગે કાર્યપાલિકા, એટલે કે રાજ્ય સરકારને અપાયેલ તર્કવિરુદ્ધ, મનસ્વી અને અતિશય સોંપણી જ વિવાદાધીન છે, અને ખાસ કરીને તે અધિનિયમની રચનાને જ ખંડિત કરતી છે.

૨.૧૭ અરજદારોનો કેસ એવો છે કે કલમ ૧૧(૧) હેઠળની તા. ૦૮.૦૪.૨૦૧૮ ની પ્રાથમિક જાહેરનોટિસ પહેલાં, રાજ્ય સરકારે ૨૦૧૬ ના ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ દ્વારા ૨૦૧૩ ના સુધારિત અધિનિયમની કલમ ૨(૧) સાથે વાંચતા કલમ ૧૦એ હેઠળ તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ ની જાહેરનોટિસ બહાર પાડી હતી અને તેથી મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટને ૨૦૧૩ ના મુખ્ય અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને અધ્યાય ૩ ની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી.

૨.૧૮ અરજમાં કરવામાં આવેલી દલીલો મુજબ, મુખ્ય અધિનિયમનું મૂળ હૃદય અને આત્મા સંપૂર્ણપણે દૂર કરી દેવામાં આવ્યા હતા. તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ની જાહેરનામું તથા ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૨(૧) સાથે વાંચતા કલમ ૧૦અ ની જોગવાઈઓ, અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, મનસ્વીપણું અને અતિશય સત્તા સોંપણીના દોષથી પીડિત છે. ૨૦૧૬ ના આ અધિનિયમને પડકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૦૭ ના સંદર્ભમાં પણ કરવામાં આવ્યો છે.

૨.૧૯ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ સંદર્ભે પડકાર અંગે સંક્ષિપ્ત રીતે વર્ણવતી અરજીઓ આ પ્રમાણે વાંચાય છે:

...ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૪(૨) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા મંજૂરી આપવી એ કલમ ૧૨૩ હેઠળ કલ્પાયેલ રાષ્ટ્રપતિની વિધાનસભાનો ઉપયોગ નથી, પરંતુ તે વિધાનપ્રક્રિયાનો એક ભાગ છે. કલમ ૨૫૪(૨) માં વપરાયેલા “વિચાર માટે

અનામત રાખેલ” શબ્દો ખાલી/નિષ્ક્રિય ઔપચારિકતા હોઈ શકે નહીં, પરંતુ રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રી પર ગંભીર વિચારણા આવશ્યક બનાવે છે. આવી મહત્વપૂર્ણ વિચિત્રતાને મંજૂરી આપવા માટે બલવત્તર કારણો અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં તે તપાસવું રાષ્ટ્રપતિ માટે આવશ્યક છે. રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સવિસ્તર મનોમંથન અને મનનો સચેત ઉપયોગ આવશ્યક બનાવતી જે પ્રક્રિયા છે, તેનું પાલન થયું હતું કે નહીં તેની સમીક્ષા કરવી અદાલત માટે હંમેશા ખુદ્દી છે.

૨.૨૦ સુનાવણી બાકી હોવા દરમિયાન અરજદારોએ અરજીઓમાં સુધારો કરવો પડ્યો છે. આપું તેથી બન્યું છે કે ભારત સંઘ, રેલવે મંત્રાલયે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ એક જાહેરનામું બહાર પાડી છે. ઉક્ત જાહેરનામું પણ પડકાર હેઠળ છે, કારણ કે આવી જાહેરનામું દ્વારા સંપાદન માટેના ૨૦૧૩ના અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય સરકાર તરીકે કેન્દ્ર સરકારની કાર્યપાલક સત્તા/કાર્ય રાજ્ય સરકારને સોંપવામાં આવ્યું છે. અરજદારોનો કેસ એવો છે કે ગુજરાત રાજ્યની બધી જ કાર્યવાહીઓને માન્ય ઠેરવવા અને ન્યાયસંગત ઠેરવવા માટે જાહેરનામુંને ભૂતલક્ષી અસર આપવામાં આવી છે. અરજદારોના કહેવા મુજબ, આ ઉપક્રમ એ બાબતનો પુરાવો/સ્વીકાર છે કે કલમ ૩(ઈ)(૪) અનુસાર યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર સરકાર જ છે. પડકાર આ આધાર પર પણ છે કે કાર્યપાલક કાર્યો ભૂતલક્ષી અસરથી સોંપી શકાય નહીં. આવા પડકાર અંગે પરિષ્દેદ ૪.૫૨ અને ૪.૫૩ માં કરાયેલ નિવેદનો નીચે મુજબ છે:

“જ.પર. વધુમાં, હાલના કેસમાં સત્તાનો કોઈપણ ગેરકાયદેસર અથવા કાયદા વિરુદ્ધ ઉપયોગ, એટલે કે સામાવાળા ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પોતાને જ ૨૦૧૩ના અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય સરકારની સત્તા પ્રદાન કરીને અને તે મુજબ ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ના રોજ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦એ સાથે કલમ ૨(૧) વાંચીને જાહેરનામું બહાર પાડવું, જે ૮મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮ના જાહેરનામા બહાર પાડવામાં આવે તે પહેલાંનું હતું, તે અધિકારક્ષેત્ર, અધિકાર અને સત્તા વિના હોવાથી અને તેથી આરંભથી જ ગેરકાયદેસર તથા કાયદા વિરુદ્ધ હોવાથી, ભૂતલક્ષી અથવા ભૂતપ્રભાવી કાર્યવાહીની સિદ્ધાંત હેઠળ ધારિત કલ્પના અમલમાં લાવીને ક્યારેય કાયદેસર અને માન્ય બનાવી શકાય તેમ નથી. જે કંઈ આરંભથી જ ગેરકાયદેસર અને કાયદા વિરુદ્ધ હોય તેને ભારતના બંધારણ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને પણ ધારિત કલ્પના દ્વારા ક્યારેય કાયદેસર અને માન્ય બનાવી શકાય નહીં.

જ.પ૩. બીજું મહત્વપૂર્ણ પાસું એ છે કે સામાવાળા કેન્દ્રીય સરકારના કાર્યપાલક કાર્યનું સામાવાળા રાજ્ય સરકારને આવું પ્રતિનિધિત્વ આપવાથી સામાવાળા રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદન કરવાની મંજૂરી અને સત્તા એવી રીતે મળી શકે કે તે વર્ષ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમના કેન્દ્રીય અનસંશોધિત કાયદા હેઠળ નહીં પરંતુ સામાવાળા ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા સંશોધિત રાજ્ય કાયદા હેઠળ, જે ૧૨મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૬ થી અમલમાં આવ્યો છે, કરે. એવું જણાવવામાં અને રજૂ કરવામાં આવે છે કે આક્ષેપિત જાહેરનામા દ્વારા સામાવાળા ગુજરાત રાજ્યને

પ્રતિનિધિત્વના માર્ગે પૂર્વલક્ષી અસરથી મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ માટે જમીન સંપાદન કરવા બાબતનું કાર્યપાલક કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે અને તેથી તે સામાવાળા કેન્દ્રીય સરકારના સ્થાનમાં આવે છે. તેમ છતાં, મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ માટે જમીન સંપાદન બહુ-રાજ્ય પ્રોજેક્ટ હોવાને કારણે અને તેથી જ જમીન સંપાદન માટે કેન્દ્રીય સરકાર જ યોગ્ય સરકાર હોવાને કારણે, પ્રતિનિધિત્વથી પ્રાપ્ત સત્તા હેઠળ પણ સામાવાળા-ગુજરાત રાજ્યએ સંપાદનની પ્રક્રિયા નવી રીતે પ્રારંભ કરીને વર્ષ ૨૦૧૩ ના અનસંશોધિત કેન્દ્રીય કાયદા હેઠળ જ જમીન સંપાદન કરવી જરૂરી છે. ચાલુ સંપાદન વધુ આગળ જઈ શકતું નથી, કારણ કે તે કેન્દ્રીય કાયદામાં રાજ્ય સંશોધન અનુસાર હાથ ધરવામાં આવી રહ્યું છે. અન્ય શબ્દોમાં, મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલના પ્રોજેક્ટ માટે જમીન સંપાદન કરવા ગુજરાત રાજ્યએ વર્ષ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ માં અનુમાનિત જોગવાઈઓનો અમલ કરવો પડે.”

૨.૨૧ અરજદારોનો એવો કેસ છે કે વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમ અનુસાર, જો કેન્દ્ર સરકાર યોગ્ય સરકાર હોય, તો જમીન સંપાદન કરવાની સોંપણી કરવામાં આવી હોવા છતાં વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ની જોગવાઈઓનું પાલન કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જ કરવાનું રહે છે અને તેથી ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ની કલમ ૧૦એ સાથે કલમ ૨(૧) વંચાતાં હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી, આ પ્રકલ્પને વર્ષ ૨૦૧૩ના

અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપતી સૂચના અસંવિધાનીય છે અને તેથી કાયદેસર રીતે અયોગ્ય છે. અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ની સૂચના પણ મનસ્વીપણાના દોષથી પીડિત છે, કારણ કે તે જ હેતુ માટે દાદરા અને નગર હવેલીના રહેવાસીઓને કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ ઉપલબ્ધ થનારા વળતર અને પુનર્વસનના લાભો ગુજરાત રાજ્યની અંદરના રહેવાસીઓને નકારી કાઢે છે. અરજીઓમાં કરવામાં આવેલી આ કથનોના આધારે, ઉપરોક્ત મુજબ પુનરુત્પન્ન કરવામાં આવેલી અરજઓ અરજદારો દ્વારા માંગવામાં આવી છે.

૩. સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૬૪ ઓફ ૨૦૧૫ માં જવાબ દાખલ કરવા ઉપરાંત, રાજ્યએ ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રત્યેક તકરારના મુદ્દાઓ અંગે વિસ્તૃત જવાબ પણ દાખલ કર્યો છે. એવો જવાબ સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩ ઓફ ૨૦૧૮ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, ગુજરાત રાજ્ય તરફથી માનનીય એડવોકેટ જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો પર અમે વિચાર કરીએ તે પહેલાં, તકરારના મુદ્દાઓનો કેવી રીતે જવાબ આપવામાં આવ્યો છે તેનો એકંદર દૃષ્ટિકોણ લેવો યોગ્ય રહેશે. ૧૦.૧૨.૨૦૧૮ તારીખના આવક વિભાગના ઉપ સચિવ કેશવલાલ ધુલાભાઈ ઉપાધ્યાય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા જવાબનો સંદર્ભ લેવામાં આવે છે.

૩.૧ પ્રોજેક્ટ સ્થાપિત કરવાની પ્રસ્તાવનાનું વર્ણન જવાબના પેરાગ્રાફ નં. ૪.૧ માં કરવામાં આવ્યું છે, જે નીચે મુજબ છે:

૪.૧ આપણા દેશના માનનીય પ્રધાનમંત્રીના નેતૃત્વ હેઠળના ભારતીય પ્રતિનિધિમંડળની જાપાન મુલાકાત પછી વિશાળ જાહેર હિતમાં હાઇ-સ્પીડ ટ્રેનના નિર્માણની આવશ્યકતા અનુભૂતિમાં આવી, જેના પરિણામે મે ૨૦૧૩ માસમાં ભારત સરકાર અને જાપાન દ્વારા તેની શાસકીય એજન્સી, અર્થાત્ જાપાન ઇન્ટરનેશનલ કોઓપરેશન એજન્સી (“જીકા” સંક્ષેપમાં) મારફતે, જે વિકાસશીલ દેશોમાં આર્થિક અને સામાજિક વિકાસમાં સહાય કરવા તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારના પ્રોત્સાહન માટે અધિકૃત છે, સંયુક્ત રીતે નાણાંપૂર્તિ થનારા મુંબઈ-અમદાવાદ રેલ પ્રકલ્પ અંગે સંયુક્ત વ્યવહાર્યતા અભ્યાસ હાથ ધરવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત અભ્યાસના પરિણામે, જીકાએ જુલાઈ ૨૦૧૫ માસમાં પોતાનો સંયુક્ત વ્યવહાર્યતા અહેવાલ રજૂ કર્યો, જેમાં વિવિધ વિકલ્પો પર વિચારણા કર્યા બાદ, ઉક્ત મુંબઈ-અમદાવાદ હાઇ-સ્પીડ રેલ પ્રકલ્પ (‘પ્રકલ્પ’ સંક્ષેપમાં) માટે એક નિશ્ચિત માર્ગ નક્કી કરવામાં આવ્યો તથા તેની અંદાજિત કિંમત રૂ. ૯૮,૦૦૦ કરોડ નિર્ધારિત કરવામાં આવી.

૩.૨ જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનર્સ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર (સંશોધન ઓર્ડિનન્સ), ૨૦૧૪ નો ઉદ્દેખ કરવામાં આવે છે, જે પછી ૩૦.૦૫.૨૦૧૫ ના રોજ અન્ય એક ઓર્ડિનન્સ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં કલમ ૧૦એ સહિત વિવિધ જોગવાઈઓ સામેલ હતી, જે યોગ્ય સરકારને ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમના ભાગ ૨ અને ૩ ની જોગવાઈઓના અમલમાંથી કેટલાક પ્રોજેક્ટોને મુક્તિ આપવાનો અધિકાર પ્રદાન

કરતી હતી. આ કાર્ય સમવર્તી યાદીની નોંધ જર માંથી ઉત્પન્ન થતી સત્તાઓના ઉપયોગમાં કરવામાં આવ્યું હતું.

૩.૩ તે પછીની ઘટનાઓનો ક્રમ જવાબના પરિચ્છેદ નં. ૪.૩ થી ૪.૧૫ માં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યો છે:

“૪.૩ તે પછી ઓગસ્ટ ૨૦૧૫ થી ડિસેમ્બર ૨૦૧૫ દરમિયાન વિવિધ ઘટનાઓ બની, જેમાં જાપાન સરકારએ પ્રોજેક્ટ માટે સહાય પેકેજની ઓફર કરી, ત્યારબાદ નીતી આયોગના ઉપાધ્યક્ષની અધ્યક્ષતામાં નવીન સહયોગ માટે સશક્ત સમિતિની રચના કરવામાં આવી, જેણે પ્રોજેક્ટનો પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો અને ત્યારબાદ પોતાના અહેવાલમાં જાપાની નાણાકીય તથા તકનીકી સહાય સાથે પ્રોજેક્ટના અમલીકરણની ભલામણ કરી. અંતે ડિસેમ્બર ૨૦૧૫ મહિનામાં, જાપાન સરકાર અને ભારત સરકાર વચ્ચે પ્રોજેક્ટના અમલીકરણ માટે સહકાર અંગેનું સ્મૃતિપત્ર હસ્તાક્ષરિત કરવામાં આવ્યું, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે ટેકનોલોજીનું હસ્તાંતરણ, ઉચ્ચ ગતિ રેલગાડીઓ માટે મેક ઇન ઇન્ડિયા અને ઉચ્ચ ગતિ રેલ માટે તાલીમ સંસ્થાની સ્થાપનાનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

૪.૪ ઉક્ત પ્રકલ્પના ત્વરિત અમલીકરણ અને કાર્યાન્વયનને સુગમ બનાવવા હેતુથી, તા. ૧૨.૦૨.૨૦૧૬ના રોજ, ભારત સરકાર અને ભાગ લેનાર રાજ્ય સરકારોએ ‘નેશનલ હાઈ-સ્પીડ રેલ કોર્પોરેશન લિ.’ નામની એક કંપની, એટલે કે સામાવાળા નં. ૩ (સંક્ષેપમાં ‘નિગમ’)ની રચના કરી, જેનો મુખ્ય હેતુ

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને ગુજરાત રાજ્ય વચ્ચે હાઈ-સ્પીડ રેલ સેવાઓનું આયોજન કરવું, રચના કરવી, વિકાસ કરવો, નિર્માણ કરવું, કાર્યારંભ કરવો, જાળવણી કરવી, સંચાલન કરવું અને નાણાંકીય વ્યવસ્થા કરવી એવો હતો. ત્યારબાદ સંયુક્ત સમિતિ, કાર્યકારી સમૂહ, ટેકનિકલ સમૂહ વગેરે જેવી વિવિધ સમિતિઓ / કાર્યકારી સમૂહોની રચના કરવામાં આવી. માર્ચ ૨૦૧૬થી ડિસેમ્બર ૨૦૧૬ના ગાળામાં, ઉક્ત વિવિધ સમિતિઓ અને કાર્યકારી સમૂહો, એટલે કે (૧) સંયુક્ત સમિતિ, (૨) કાર્યકારી સમૂહ, (૩) ટેકનિકલ સમૂહ વગેરેની બેઠકોના અનેક ચક્રો યોજાયા, જેથી પ્રકલ્પના અમલીકરણ અને કાર્યાન્વયન માટેની વિગતવાર યોજનાઓને અંતિમ સ્વરૂપ આપી શકાય.

જ.૫ તા. ૩૧.૦૩.૨૦૧૬ના રોજ ગુજરાત રાજ્ય વિધાનમંડળે જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારા) વિધેયક, ૨૦૧૬ પસાર કર્યો હતો.

જ.૬ નોંધપાત્ર રીતે, ઉપરોક્ત વિધેયકની જોગવાઈઓ સમવર્તી ચાદીની પ્રવેશ જરૂર હેઠળ આવતાં પ્રવર્તમાન કાયદા તરીકેના ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓને વિરુદ્ધ હોવાથી, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ માનનીય રાજ્યપાલશ્રીએ ઉપરોક્ત વિધેયક માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીના સૌજન્યપૂર્ણ વિચારાર્થે અનામત રાખ્યો હતો અને અંતે, તા. ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ના રોજ માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીએ ઉપરોક્ત વિધેયકને અનુમતિ પ્રદાન કરી, જેના પરિણામે તે વિધેયક ફેર કમ્પન્સેશન અને લેન્ડ એકિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન

એન્ડ રીસેટલમેન્ટમાં પારદર્શિતા સંબંધિત હક (ગુજરાત સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૬ (સંક્ષેપમાં “૨૦૧૬ નો રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ”) તરીકે કાયદામાં પરિણમ્યો. ઉક્ત વિધેયકના હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન (સંક્ષેપમાં “એસ.ઓ.આર.”) ની નકલ તેમજ ઉક્ત ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની નકલ આ સાથે જોડાયેલ છે અને સંયુક્ત રીતે પરિશિષ્ટ-૨ (સમૂહરૂપે) તરીકે નિશાનિત કરવામાં આવી છે.

જ.૭ તા. ૧૨.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ, એક તરફ ગુજરાત ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ મારફતે ગુજરાત સરકાર અને બીજી તરફ કોર્પોરેશન વચ્ચે સમજૂતીપત્ર કરવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત સમજૂતીપત્ર મુજબ, પ્રોજેક્ટના કાર્યક્ષમ અમલીકરણ / વિકાસ માટે, પ્રોજેક્ટ માટેની જમીનના સંપાદનને સુગમ બનાવશે તે અંગે ગુજરાત સરકાર સંમત થઈ હતી. સહેલાઈથી સંદર્ભ માટે, તા. ૧૨.૦૧.૨૦૧૭ના ઉપરોક્ત સમજૂતીપત્રની નકલ આ સાથે સંલગ્ન કરવામાં આવી છે અને અનુબંધ-૩ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

જ.૮ ત્યારબાદ, ભારત સરકાર, રેલ્વે મંત્રાલય, રેલ્વે બોર્ડ દ્વારા ગુજરાત સરકારના મુખ્ય સચિવને તા. ૩૧.૦૩.૨૦૧૭ના રોજ એક પત્રવ્યવહાર સંબોધવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અન્યો સાથે એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, આ પ્રોજેક્ટનું નિરીક્ષણ દિલ્હી સ્થિત નીતિ આયોગના ઉપાધ્યક્ષના અધ્યક્ષસ્થાને રચાયેલ સંયુક્ત સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે અને કડક સમયમર્યાદાઓના પાલનને ધ્યાનમાં રાખીને, રાજ્ય સરકાર દરેક જિલ્લામાં, જરૂરી સહાયક

કર્મચારીઓ સાથે એક સમર્પિત જમીન સંપાદન અધિકારીની નિમણૂક કરે, જેથી જમીનની યોજના રજૂ થતા જ શક્ય તેટલી વહેલી તકે જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા આરંભી શકાય. તા. ૩૧.૦૩.૨૦૧૭ના રોજનો આવો જ પત્રવ્યવહાર મહારાષ્ટ્ર સરકારના મુખ્ય સચિવને પણ સંબોધવામાં આવ્યો હતો અને ભારત સરકાર, રેલ્વે મંત્રાલય (રેલ્વે બોર્ડ) દ્વારા ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર સરકારોને સંબોધવામાં આવેલા ઉપરોક્ત બંને પત્રવ્યવહારો, બંને તા. ૩૧.૦૩.૨૦૧૭ની નકલો આ સાથે અનુબંધિત કરવામાં આવી છે અને સંયુક્તરૂપે અનુબંધક-૪ (કોલી.) તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૪.૯ ઉપરોક્ત ૩૧.૦૩.૨૦૧૭ તારીખના સંદેશાના સંદર્ભમાં, રાજ્ય સરકારે ૨૫.૦૪.૨૦૧૭ના રોજ એક હુકમ પસાર કર્યો હતો, જેની નકલ નવી દિલ્લી સ્થિત એક્ઝિક્યુટિવ ડિરેક્ટર / પીપીપી રેલવે બોર્ડને પણ પ્રેષિત કરવામાં આવી હતી, જેમાં ઉક્ત પત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબના ૮ જિલ્લાઓ માટે જમીન સંપાદન કરવા હેતુસર જમીન સંપાદન અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી અને પ્રકલ્પ માટે તેમને ‘જમીન સંપાદન માટેની સક્ષમ પ્રાધિકારી’ તરીકે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા. રાજ્ય સરકાર દ્વારા પસાર કરાયેલા ઉક્ત ૨૫.૦૪.૨૦૧૭ના હુકમની નકલ આ સાથે અનુલગ્ન કરવામાં આવી છે અને તેને પરિશિષ્ટ-૫ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૪.૧૦ તા. ૧૪.૦૬.૨૦૧૭ના રોજ, માનનીય પ્રધાનમંત્રી અને તેમના જાપાની સમકક્ષ શ્રી શિન્ઝો આબેએ અમદાવાદ શહેરમાં મુંબઈ અને અમદાવાદ વચ્ચે

દેશની પ્રથમ ૫૦૮ કિ.મી. ઊંચી ગતિની રેલ યોજના માટે શિલાન્યાસ કર્યો હતો. ત્યારબાદ, તા. ૧૭.૦૯.૨૦૧૭ના રોજ, એક તરફ જાઈકા અને બીજી તરફ ભારત સરકાર વચ્ચે દિલ્હીમાં ઋણ કરારો હસ્તાક્ષરિત થયા, જેના દ્વારા ૧૫ વર્ષની અવકાશ અવધિ સાથે ૫૦ વર્ષમાં પરત ચુકવવાના તથા ૦.૧%ના વ્યાજદરે ૮૫.૯૭૪ અબજ ચેનના જાપાની ઓ.ડી.એ. ઋણો પ્રદાન કરવામાં આવ્યા.

૪.૧૧ તા. ૦૯.૧૦.૨૦૧૭ના રોજ, નિગમે અન્ય બાબતો ઉપરાંત એક પત્ર દ્વારા રાજ્ય સરકારના મુખ્ય સચિવને વિનંતી કરી હતી કે નિગમ ક્રમશઃ સંબંધિત જમીન સંપાદન અધિકારીઓ સમક્ષ જમીન સંપાદન સંબંધિત દસ્તાવેજો રજૂ કરવાની યોજના બનાવી રહ્યું છે અને એવી અપેક્ષા છે કે જમીન સંપાદન માટેના તમામ દસ્તાવેજો આ મહિનામાં સંબંધિત શાસકીય સત્તાવાળાઓ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે, ખાસ કરીને આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને કે પ્રકલ્પ સ્વરૂપે રેખીય છે, જેના સફળ અમલીકરણનો મોટો આધાર સમયસર સંપાદન પર છે, કારણ કે પ્રકલ્પ ઓગસ્ટ ૨૦૨૨માં પૂર્ણ કરીને સુપરત કરવાનો આશય રાખવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત પત્રમાં આગળ એમ પણ પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યું હતું કે મુખ્ય સચિવના અધ્યક્ષસ્થાને એક ઉચ્ચ સત્તા સમિતિની રચના કરવામાં આવે, જે જમીન સંપાદનની પ્રગતિ તેમજ અન્ય સંબંધિત બાબતોની સમીક્ષા કરી શકે. તત્કાલ સંદર્ભ માટે, ગુજરાત સરકારના મુખ્ય સચિવને સંબોધીને નિગમ દ્વારા લખાયેલ તા. ૦૯.૧૦.૨૦૧૭નો ઉક્ત પત્રની નકલ આ સાથે

સંલગ્ન કરવામાં આવી છે અને તેને પરિશિષ્ટ-૬ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૪.૧૨ ત્યારબાદ, રાજ્ય સરકારે તેના માર્ગો અને મકાનો વિભાગમાં પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે જમીન સંપાદન, વન અને પર્યાવરણ, વીજ પુરવઠો, ઉપયોગિતા સ્થાનાંતરણ વગેરે જેવા વિવિધ મુદ્દાઓ માટે તા. ૨૨.૧૨.૨૦૧૭ના રોજ ઉચ્ચ સત્તાસમિતિની રચના કરી હતી. ખાસ નોંધનીય છે કે, રાજ્ય સરકારે તા. ૦૨.૦૨.૨૦૧૮ના રોજ તમામ સંબંધિત સત્તાધિકારીઓને સંબોધીને કરેલા એક પત્રવ્યવહાર દ્વારા, અન્યોમાં, જોડાયેલ કાર્યસૂચિ મુજબ જમીન સંપાદન સંબંધિત મુદ્દા સહિત પ્રકલ્પ સંબંધિત પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવા માટે ગુજરાત સરકારના મુખ્ય સચિવના અધ્યક્ષસ્થાને, વિવિધ કેન્દ્રીય તેમજ રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ સાથે મળીને, ઉક્ત સમિતિની પ્રથમ બેઠક તા. ૧૬.૦૨.૨૦૧૮ના રોજ બોલાવવામાં આવી હોવાનું જાણ કરેલું. ઉક્ત બેઠક પછી, તેની કાર્યવાહી નોંધ તા. ૨૦.૦૩.૨૦૧૮ના રોજ કરાયેલા પત્રવ્યવહાર દ્વારા તમામ સત્તાધિકારીઓને મોકલવામાં આવી હતી. સરળ સંદર્ભ માટે, જોડાયેલ કાર્યસૂચિના મુદ્દાઓ સાથેનો તા. ૦૨.૦૨.૨૦૧૮નો ઉક્ત પત્રવ્યવહારની નકલ આ સાથે સંલગ્ન કરી એને અનુબંધ-૭ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવે છે, જ્યારે માહિતી તથા આગળની કાર્યવાહી માટે ઉક્ત બેઠકની કાર્યવાહી નોંધ પ્રસારિત કરતો તમામ સત્તાધિકારીઓને સંબોધેલો તા.

૨૦.૦૩.૨૦૧૮નો પત્રવ્યવહારની નકલ આ સાથે સંલગ્ન કરી એને અનુબંધ-૮ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવે છે.

૪.૧૩ હું આદરપૂર્વક નિવેદન કરું છું કે ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૮ના મહિનામાં, રાજ્ય સરકારના મહેસૂલ વિભાગના અવર સચિવે ૨૦૧૬ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ હેઠળ પ્રાપ્ત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને વિવિધ તાલુકા/ગામવાર સૂચનાઓ પ્રસિદ્ધ કરી હતી, જેના દ્વારા ઉક્ત સૂચનાઓમાં નિર્દિષ્ટ અને પ્રશ્નાધીન પ્રકલ્પ માટે સંપાદિત થનારી જમીનોને ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમના પ્રકરણ-૨ અને પ્રકરણ-૩ ની જોગવાઈઓના અમલમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી.

૪.૧૪ ઉપરોક્ત મુજબ બેઠકઓની શ્રેણી ચોજવામાં આવવાને પરિણામે, એપ્રિલ અને મે ૨૦૧૮ મહિનાઓ દરમિયાન, રાજ્ય સરકારે કેન્દ્ર સરકારના કહેવા પર ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૧૧ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ વિવિધ તાલુકાવાર / ગામવાર જાહેરનામાંઓ બહાર પાડ્યા હતા, જેમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉક્ત જાહેરનામાંઓ સાથે સંલગ્ન અનુસૂચીમાં દર્શાવેલ જમીનો નિર્ધારિત જાહેર હેતુ, અર્થાત્ વિવાદાસ્પદ પ્રકલ્પ માટે આવશ્યક છે.

૪.૧૫ ઉપરોક્ત સંદર્ભિત સૂચનાઓને અનુસરીને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ તારીખ ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ની રાષ્ટ્રપતિ સૂચના જારી કરવામાં આવી, જેના દ્વારા પ્રશ્નગ્રસ્ત જમીન સંપાદન સંબંધિત કાર્યપાલક કાર્ય રાજ્ય સરકારને સોંપવામાં આવ્યું હતું અને સાથે જ રાજ્યના પ્રદેશની અંદર જમીનના

સંપાદન અંગે રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ તમામ કાર્યવાહીનું એ રીતે અનુમોદન કરવામાં આવ્યું હતું જાણે તે જ કાર્યવાહી કેન્દ્ર સરકાર માટે અને તેના વતી કરવામાં આવી હોય. ઉપરોક્ત તારીખ ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ની રાષ્ટ્રપતિ સૂચનાની નકલ આ સાથે જોડવામાં આવી છે અને તેને પરિશિષ્ટ-૯ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.”

૩.૪ પ્રત્યુત્તરના પરિચ્છેદ નં. ૫ માં યોજનાના મહત્વપૂર્ણ મુખ્ય મુદ્દાઓ દર્શાવવામાં આવ્યા છે, જે નીચે મુજબ છે:

“૫. વધુ આગળ વધતા પહેલાં, પ્રશ્નાસ્પદ યોજનાની મહત્વપૂર્ણ મુખ્ય બાબતો હું નીચે દર્શાવી શકું છું.

(એ) મુંબઈ – અમદાવાદ વડી ગતિ રેલ માર્ગિકાની કુલ લંબાઈ આશરે ૫૦૮ કિ.મી. થવાની છે, જેમાંથી ૩૫૦.૫૩ કિ.મી.નો ભાગ ગુજરાત રાજ્યમાં, ૨ કિ.મી. દાદરા અને નગર હવેલીના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં, અને ૧૫૫.૬૪ કિ.મી.નો ભાગ રાજ્યમાં થવાનો છે

મહારાષ્ટ્ર.

(બી) નોંધનીય રીતે, ઉપરોક્ત માર્ગપટ્ટાનો મોટાભાગનો ભાગ ઉન્નત માર્ગ તરીકે બનાવવામાં આવવાનો છે, સિવાય અંદાજે ૨૧ કિ.મી. જેટલા ભાગના, જે ભૂગર્ભ સુરંગરૂપ હશે, જેમાંથી ૭ કિ.મી. ભાગ સમુદ્રની નીચે રહેશે.

(સી) ઉક્ત ઊંચા કોરિડોરના નિર્માણના હેતુસર, સ્ટેશન અને ડેપો વિસ્તારો સિવાયના તમામ સ્થળોએ ટ્રેન ટ્રેક માટે ૧૭.૫ મીટર પહોળાઈ ધરાવતા જમીનના પટ્ટાની જરૂરિયાત છે.

(ડી) ૪ મીટર પહોળાઈનો એક સમાનાંતર માર્ગ રહેશે, જે સમગ્ર પટ્ટીની લંબાઈ boyunca ૧૭.૫ મીટરના પટ્ટામાં બાંધવામાં આવશે (પુલો, સુરંગો અને વિશેષ પ્રસંગોને બાદ કરતાં), અને તેનો ઉપયોગ સ્થાનિક જનતા માટે ઉપલબ્ધ રહેશે. ઉક્ત ૧૭.૫ મીટરના પટ્ટાની કિનારીથી બન્ને બાજુ ૫ મીટરની હદમાં, લોકો નિગમને જાણ કરી અને સંબંધિત વિકાસ સત્તાધિકારીઓની આવશ્યક પરવાનગી મેળવી લીધા બાદ બાંધકામ કરવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે.

(ઈ) પ્રશ્નમાં આવેલ પ્રકલ્પના મુખ્ય હેતુઓમાંથી એક ટ્રાફિક પ્રદૂષણ ઘટાડવાનો, આંતરપ્રાદેશિક જોડાણને મજબૂત બનાવવાનો અને લક્ષિત વિસ્તારોના વ્યાપક આર્થિક વિકાસને વેગ આપવાનો છે.

(એફ) ટ્રેનોના બે પ્રકાર હશે, જેમાંથી એક આશરે ૨ કલાકમાં ૪ સ્ટેશનો સાથે અમદાવાદ – મુંબઈ વચ્ચેનું અંતર કાપશે અને બીજી ૧૨ સ્ટેશનો સાથે ૩ કલાકની અંદર તે અંતર કાપશે, એવી રીતે કે આવી ટ્રેનોના ૩૫ જોડાં બે ગંતવ્યસ્થાનો વચ્ચે દોડશે અને સામાન્ય કલાકો દરમિયાન દર ૩૦ મિનિટના અંતરે તથા વ્યસ્ત કલાકો દરમિયાન દર ૨૦ મિનિટના અંતરે ઉપલબ્ધ રહેશે.

(જી) પ્રકલ્પ માટે ગુજરાત રાજ્યમાં અધિગ્રહિત કરવાની જમીનનું કુલ ક્ષેત્રફળ આશરે ૯૬૬ હેક્ટર જેટલું છે, જેમાંથી ૭૫૩ હેક્ટર ખાનગી માલિકીની જમીન દર્શાવે છે, ૮૯ હેક્ટર જમીન રાજ્ય અને રાજ્ય સત્તાધિકારીઓની માલિકીની છે, ૧૨૪ હેક્ટર ભારતીય રેલ્વેની માલિકીની છે અને ૦.૭ હેક્ટર વનજમીન છે.

(એચ) જાઈકા ની આવશ્યકતા અનુસાર, જીલ્લાવાર અસર સર્વેક્ષણ જાઈકા ની દેખરેખ હેઠળ હાથ ધરવા માટે એમ/એસ આર્કાડિસ નામની એક સ્વતંત્ર એજન્સીને નિગમે જાઈકા ની સંમતિથી શોર્ટ લિસ્ટ કરી હતી, જે અનુક્રમે ડિસેમ્બર, ૨૦૧૭ થી જુલાઈ, ૨૦૧૮ દરમિયાન હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું, અને ત્યારબાદ તા. ૧૦.૦૮.૨૦૧૮ના “રિસેટલમેન્ટ એક્શન પ્લાન – મુંબઈ – અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલવે પ્રોજેક્ટ” રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેથી નીચેની માહિતી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે:

(૧) કુલ યોજનાથી પ્રભાવિત ગૃહસ્થ એકમો – ૧૩૦૦૬ (૮૪૭૨ – ગુજ);

(૨) અસર પામવાની શક્યતા ધરાવતા કુલ માળખાં – ૩૬૮૩ (૧૯૦૪ – ગુજ.).

(૧) ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની રમી અનુસૂચિ અસરગ્રસ્ત પરિવારો માટે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન હકોના વિવિધ તત્વો અંગે જોગવાઈ કરે છે. પ્રશ્નાધીન પ્રકલ્પ માટે, અસરગ્રસ્ત પરિવારોની પાત્રતાની માપદંડ મુજબ નં. ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦ અને ૧૧ તરીકે ઉલ્લેખિત તત્વો અમલમાં મૂકવામાં આવી

રહ્યા છે. ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૪૩ હેઠળ પ્રશાસક એટલે કે સંપાદન અધિકારી દ્વારા પુરસ્કાર પસાર કરતી વેળાએ, રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ની કલમ ૩૧એની જોગવાઈઓ પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે, જે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચ તરીકે કલમ ૨૭ હેઠળ નિર્ધારિત વળતરની રકમના ૫૦% બરાબર એકમુષ્ટ વળતર રકમ મંજૂર કરવાની જોગવાઈ કરે છે.”

૪. જો કે જોવામાં આવેલ પડકારોનું નિરાકરણ કરવામાં આવે છે. નોંધપોથી પર અનાવશ્યક ભાર પડે તેવા મૂલ્યે હોવા છતાં, દરેક પડકારનો કેવી રીતે જવાબ આપવામાં આવ્યો છે તે જોવા માટે, તેનો રાજ્યના જવાબમાંથી માત્ર સંક્ષેપમાં પુનરુચ્ચાર કરવામાં આવે છે: જવાબરૂપ સોગંદનામામાંથી પુનરુચ્ચાર: અનુચ્છેદ ૭ : સંદર્ભ: અ – વાજબી વળતર અને જમીન સંપાદનમાં પારદર્શિતા, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦-એ, જેના દ્વારા બુલેટ ટ્રેન યોજનાને ૨૦૧૩ ના અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ ની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે, તે સંવિધાનવિરુદ્ધ છે અને તેથી અસંવિધાનિક છે. (અનુચ્છેદો – ૧એ અને ૪.૭ થી ૪.૧૯)

૭.૨ ... એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે માર્ગદર્શિકા વિનાનું પ્રતિનિયોજન કાયદાની સુસ્થાપિત સ્થિતિ અનુસાર “અતિશય પ્રતિનિયોજન” તરીકે ઓળખાય છે. હાલના કેસમાં, વર્ષ ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમનું

એસ.ઓ.આર., તેમજ તેની કલમ ૧૦એ, કલ્પિત મુક્તિ ક્યારે મંજૂર કરી શકાય તે અંગે પૂરતી માર્ગદર્શિકા આપે છે. ઉક્ત એસ.ઓ.આર. સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળની જમીન હસ્તગત કરવાની પ્રક્રિયા લાંબી અને કઠિન છે અને જેમની જમીનો હસ્તગત કરવામાં આવે છે તેવા વ્યક્તિઓના અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ કર્યા વિના જમીન હસ્તગત કરવાની પ્રક્રિયાત્મક બાબતને સરળ અને સહેલી બનાવવી આવશ્યક માનવામાં આવી છે. તેની સામે, જ્યારે વિવાદાસ્પદ પ્રોજેક્ટ સ્વીકાર્ય રીતે કલમ ૧૦એ માં ઉલ્લેખિત મૂળભૂત સુવિધા સંબંધિત પ્રોજેક્ટ છે અને સમગ્ર દેશ માટે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે, ત્યારે રાજ્ય સત્તાધિકારીએ વર્ષ ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, જરૂરી મુક્તિ પ્રદાન કરતી, ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ માસ દરમિયાન વિવિધ જાહેરનામુંઓ બહાર પાડવામાં સંપૂર્ણપણે યોગ્યતા દર્શાવી છે.

૭.૪ અરજદારો દ્વારા વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ ઉલ્લેખિત સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનના આયોજન અંગે બહુ જ ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી છે અને એવું પ્રબળપણે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ઉક્ત સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમનું મૂળ કેન્દ્રીય તત્વ છે અને વર્ષ ૨૦૧૬ નો રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ તેની કલમ ૧૦એ દ્વારા આ જ મૂળ તત્વને નષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે ... વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન કરવાની આવશ્યકતા માત્ર એવી

સંપાદનક્ષેત્રની ભલામણ કરવા માટે છે, જેનાથી ખાતરી થાય કે – (૧) લોકોનું વિસ્થાપન ન્યૂનતમ રહે; (૨) માળખાકીય સુવિધાઓ અને પર્યાવરણીય સ્થિતિમાં ઓછામાં ઓછી વિક્ષેપ થાય; અને (૩) અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિ પર ઓછામાં ઓછો પ્રતિકૂળ પ્રભાવ પડે. અહીં ઉપર ચર્ચાયેલ મુજબ પ્રશ્નાધીન યોજના સ્વરૂપે રેખીય પ્રકૃતિની હોવાથી, ઉપરોક્ત તમામ પાસાઓનો અન્યથા પણ યોગ્ય રીતે વિચાર કરવામાં આવેલ છે અને તેથી, અરજદારોનું આ કહેવું યોગ્ય નથી કે વર્ષ ૨૦૧૬ નો રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, આક્ષેપ મુજબ કે અન્યથા, વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમને નષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેથી, વર્ષ ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ હેઠળ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનમાંથી અપાયેલ મુક્તિને વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમના વિરોધાભાસી હેતુવાળી ગણાવી શકાય નહીં.

૭.૫ ...પ્રકલ્પ રેખીય સ્વરૂપનો હોવાને કારણે પ્રકલ્પ માટે જરૂરી જમીનની પહોળાઈનો વ્યાપ અત્યંત અલ્પ છે, એટલે કે માત્ર ૧૭.૫ મીટર જેટલી પહોળાઈ સુધીનો છે. આ દૃષ્ટિએ, અનૈરિછક સ્થળાંતરથી અસરગ્રસ્ત પરિવારોને નાણાકીય વળતર ઉપરાંત પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન જેવા વધારાના લાભો આપવાના હોય છે તેવા અન્ય વિશાળ પ્રકલ્પોની સરખામણીમાં, તેના પરિણામે થતો સ્થળાંતર સંબંધિત પ્રભાવ અત્યંત નગણ્ય રહેશે. ... આ પરિસ્થિતિઓમાં, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચના રૂપમાં વધારાના લાભોની ખાતરી આપીને ૨૦૧૬ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમમાં કલમ ૧૦અ માટે જોગવાઈ કરવી રાજ્ય

વિધાનમંડળના અધિકારક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણપણે સક્ષમ બાબત છે. આ દૃષ્ટિએ, એવું કહી શકાય નહીં કે આવી જોગવાઈ ૨૦૧૩ના અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણો સાથે વિરુદ્ધ હેતુ ધરાવે છે અથવા તે ૨૦૧૩ના અધિનિયમના મૂળ તત્ત્વને નષ્ટ કરવા ઈચ્છે છે.

૭.૭ અરજદારો માટે એવું દલીલ કરવું માન્ય નથી કે માત્ર સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનના અભાવને કારણે પ્રશ્નમાં રહેલું સંપાદન તેના સ્વભાવમાં પારદર્શક અને ન્યાયસંગત રહેતું નથી. અન્યથા પણ, સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન જેવી જ સમાન ક્વાયટ મે./શ્રી. આર્કેડિસ દ્વારા, ન્યાયમૂર્તિઆઈ.સી.એ.ની દેખરેખ હેઠળ, ગુજરાત રાજ્યમાં ડિસેમ્બર ૨૦૧૭ થી જુલાઈ ૨૦૧૮ દરમિયાન જિલ્લા-વાર પ્રભાવ સર્વે હાથ ધરીને કરવામાં આવી હતી, અને તેમાં તે તમામ વિગતો તથા માહિતી આવરી લેવામાં આવી છે, જે સામાન્ય રીતે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન હાથ ધરવાના પરિણામે ઉપલબ્ધ થતી હોય છે, જેમ કે (૧) અસરગ્રસ્ત કુટુંબોની સંખ્યાનો તથા તેમના સભ્યોની સંખ્યાનો અંદાજ; (૨) કૃષિ જમીન, ખાનગી જમીન અથવા સામાન્ય માલિકીના સંપત્તિ જેવી અધિગ્રહિત જમીનનો વ્યાપ; (૩) જમીન વળતર, જીવનનિર્વાહ, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત પ્રશ્નો. તેના સમર્થનમાં, ઉપરોક્ત ક્વાયટના પરિણામે મે./શ્રી. આર્કેડિસ દ્વારા રજૂ કરાયેલ, તા. ૧૦.૮.૨૦૧૮ના “રીસેટલમેન્ટ એક્શન પ્લાન – મુંબઈ – અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલવે પ્રોજેક્ટ”

માંથી લેવામાં આવેલ નીચેના ચાર્ટો અર્થાત્ કોષ્ટકો અહીં નીચે દર્શાવું છું, જે સ્વયંસ્પષ્ટ છે:

(૧) કોષ્ટક ૧-૧, જેમાં ‘જિલ્લાવાર પ્રોજેક્ટ અસર’ દર્શાવવામાં આવી છે.

એ	જિ	વિસ્	ખા	કુલ	ભૂ	જમ	વાસ્તવિક	અંદાજિત	વાસ્	સી	
સ	લો	તાર	નગ	જમ	મિ	ી	માહિતી	માહિતી	ત	પી	
એ		(દે.	ી	ી	ખંડ	નન			વિક	આ	
ન		)	જમ	નન	નું	ા			પી.	ર	
			ી	ા	સર્વે	પા			એ.	નંબ	
			ન	ભૂ	ક્ષ	સંલ			એ	ર	
			(દા	ખંડ	દા	ના			ચ.		
			)	ો	કરા	સર્વે			નું		
				ની	ચેલ	નું			અંદ		
				સંખ્	સંખ્	ટકા			ા		
				યા	યા	*			જિ		
					*				ત		
									સા		
									થેનું		
									ટકા		
									વાર		

											ી પ્રમ ા ણ		
							પી એ એ ચ	રચ ના ઓ ચ	પી એ એ ચ	રચના એસ			
૧	અમ દાવ ા દ	૧૬ ૦. ૫૯	૩૦ .૨ ૪	૫૪ ૧	૪૪ ૧	૮૧ .૫ ૨	૮૦ ૪	૨૩ ૧	૯૨ ૮	૨૪ ૩	૮૬ .૬ ૪	૧	
૨	ખેડ ા	૧૦ ૬. ૧૮	૯૬ .૫ ૨	૮૧ ૫	૭૬ ૫	૯૩ .૮ ૭	૭૭ ૧	૧૦ ૯	૭૮ ૩	૧૨ ૧	૯૮ .૪ ૭	૯	
૩	આ તંદ	૫૨ .૩	૪૮ .૨	૪૩ ૪	૪૩ ૩	૯૯ .૭	૮૯ ૮	૧૪ ૦	૯૦ ૧	૧૪ ૩	૯૯ .૬	૪	

		૫				૭					૭		
૪	વડો	૧૬	૧૧	૧૭	૧૬	૯૩	૧૭	૫૦	૧૮	૫૦	૯૭	૯	
	દરા	૬.	૫.	૩૮	૨૦	.૨	૮૩	૨	૨૮	૫	.૫		
		૯૪	૪૨			૧					૪		
૫	ભરૂ	૧૪	૧૨	૯૨	૭૨	૭૮	૮૩	૬૨	૧૦	૭૨	૮૧	૪	
	ચ	૦.	૮.	૧	૪	.૬	૦		૧૫		.૭		
		૩૩	૧૮			૧					૭		
૬	સુર	૧૬	૧૩	૮૩	૩૯	૪૭	૪૫	૩૦	૬૩	૧૩	૭૨	૦	
	ત	૦.	૯.	૩	૪	.૩	૮		૯	૦	.૦		
		૧૪	૧૭			૦					૦		
૭	તપ	૮૭	૭૯	૮૩	૭૦	૮૪	૯૧	૨૮	૧૦	૩૦	૮૭	૩	
	સાર	.૭	.૫	૬	૪	.૨	૬	૮	૪૫	૧	.૬		
	ી	૬	૩			૧					૬		
૮	વલ	૧૨	૧૦	૮૬	૮૫	૯૮	૨૦	૫૪	૨૦	૫૪	૯૮	૬	
	સા	૮.	૭.	૧	૧	.૮	૧૨	૨	૪૬	૮	.૩		
	ડ	૩૩	૨			૪					૪		

૯	પા લઘ ૨	૨૭ ૯. ૮૭	૧૮ ૮. ૨૬	૧૩ ૪૧	૧૦ ૩૫	૭૭ .૧ ૮	૩૪ ૯૮	૧૫ ૫૧	૪૩ ૯૬	૧૫ ૮૧	૮૦ .૦ ૦	૧	
૧૦	થા છો	૧૩ ૯. ૦૭	૭૮ .૬ ૯	૪૩ ૭	૩૧ ૮	૭૨ .૭ ૭	૯૧ ૫	૧૫ ૯	૧૧ ૬૬	૧૭ ૯	૭૮ .૪ ૭	૦	
૧૧	ડી એ ળ એ ચ	૮. ૧૨	૭. ૨૬	૧૧ ૮	૧૦ ૦	૮૪ .૭ ૫	૧૨ ૧	૬૮	૧૩ ૭	૬૮	૮૮ .૩ ૨	૦	
૧૨	મુંબ ઈ	૪. ૬	૩. ૭	૩	૩	૧૦ ૦. ૦૦	૦	૧	૦	૧	૦. ૦૦	૦	

	કુલ	૧૪	૧૦	૮૮	૭૩	૮૩	૧૩	૩૬	૧૪	૩૮	૮૭	૩૭	
		૩૪	૨૨	૭૮	૮૮	.૨	૦૦	૮૩	૮૮	૮૨	.૩		
		.૨	.૩			૨	૬		૪		૮		
		૮	૭										

(૨) માલિકી મુજબ ‘જમીન વિસ્તારનું વિતરણ’ દર્શાવતું કોષ્ટક ૨-૧.

એસ એન	જિ લ્લો / કેન્દ્ર ી ય શા સિત પ્રદે શ	ગામ ો ની સંખ્ યા	પ્રભાવિત જમીનના પ્લોટો (ક્રમ સં.)					જમીનનો વિસ્તાર (હે.)				
			પ્રા.	જા વિટ ી.	ફો રેસ ત	આ ઈ. આર	કુલ	પ્રા. લિ.	સર કાર	ફોરે સ્ટ	આ ઈ. આર	કુલ

						. ૧					.	
૧.	અઈ મદા બ અદ	૧૬	૪૧ ૦	૭૮	૦*	૫૩	૫૪ ૧	૩૦. ૨૪	૨૩. ૨	૦.૧ ૯	૧૦ ૬. ૯૫	૧૬ ૦.૫ ૯
૨.	ખેડા	૨૨	૬૯ ૧	૧૨ ૨	૦*	૨	૮૧ ૫	૯૬. ૫૨	૯.૨ ૨	૦.૨ ૬	૦.૧ ૮	૧૦ ૬.૧ ૮
૩.	આ નંદ	૧૧	૩૬ ૭	૬૭	૦*	૦	૪૩ ૪	૪૮. ૨	૩.૯ ૧	૦.૨ ૪	૦	૫૨. ૩૫
૪.	વડો દરા	૩૫	૧૪ ૨ ૨	૨૬ ૪	૦*	૫૨	૧૭ ૩૮	૧૧ ૫.૪ ૨	૨૧. ૬૪	૦.૧	૨૯. ૭ ૮	૧૬ ૬.૯ ૪
૫.	ભરૂ ચ	૨૭	૭૨ ૯	૧૯ ૧	૦*	૧	૯૨ ૧	૧૨ ૮.૧ ૮	૧૧. ૦૯	૧	૦.૦ ૬	૧૪ ૦.૩ ૩

୫.	ସୁର ତ	୧୮	୫୪ ୧	୧୯ ୧	୦*	୧	୮୩ ୩	୧୩ ୯.୧ ୭	୧୦. ୪୭	୦.୩ ୮	୦.୧ ୧	୧୫ ୦.୧ ୪
୬.	ନବ ସାମ ୀ	୧୮	୫୮ ୧	୧୫ ୪	୦*	୧	୮୩ ୫	୭୯. ୫୩	୭.୭ ୧	୦.୪ ୭	୦.୦ ୪	୮୭. ୭୫
୮.	ବଳ ସାମ	୩୦	୫୭ ୯	୧୭ ୩	୯	୦	୮୫ ୧	୧୦ ୭.୧	୧୭. ୫୫	୩.୪ ୫	୦	୧୧ ୮.୩ ୩
୯.	ଧାମ ଧର	୭୩	୯୧ ୧	୩୩ ୫	୯୧	୩	୧୩ ୪୧	୧୮ ୮.୧ ୫	୩୦. ୫୧	୫୦. ୫୩	୦.୪ ୫୫	୧୭ ୯.୮ ୭
୧୦.	ଠା ପ୍ରୋ	୧୧	୩୧ ୯	୫୮	୩୭	୩	୪୩ ୭	୭୮. ୫୯	୪୧. ୭	୧୭. ୩୫	୧.୩ ୧	୧୩ ୯.୦ ୭
୧୧.	ଧୁମ ଫ	୧	୧	୧	୦	୦	୩	୩.୭	୦.୯	୦	୦	୪.୫

	ઉપ											
૧૨	ડી.	૨	૧૦	૧૭	૦	૦	૧૧	૭.૨	૦.૮	૦	૦	૮.૧
.	એન		૧				૮	૬	૬			૨
	.એ											
	ચ.											
	કુલ	૨૯	૬૯	૧૬	૧૩	૧૧	૮૮	૧૦	૧૮	૮૪.	૧૩	૧૪
		૬	૬૩	૬૨	૭	૬	૭૮	૨૨.	૮.૮	૦૯	૮.	૩૪.
								૩૭	૮		૯૦	૨૮
											૬	
	ટકાવારી		૭૮	૧૯	૨	૧	૧૦	૭૧	૧૩	૬	૧૦	૧૦
	(%)						૦.					૦.૦
							૦૦					૦

(૩) ‘જિંદાવાર અસરગ્રસ્ત સામાન્ય સપત્તિ સંસાધનો’ દર્શાવતું કોષ્ટક ૨-૮.

જિલ્લો	સી.પી.આર.	સી.પી.આર.નું ક્ષેત્રફળ (ચોરસ મીટર)		
		કુલ	પ્રભાવિત	અસરનો વ્યાપ (%)
અમદાવાદ	ગૌચર પરની	કોઈ વિસ્તાર ઉપલબ્ધ નથી		

	મિલકત			
ખેડા	તળાવ	૧૫૭	૧૪૦	૮૯.૧૭
	શાળા	૨૮૮	૭૨	૨૫
	શાળાનું શૌચાલય	૭	૨	૨૮.૫૭
	શૌચાલય	૨૧	૨૧	૧૦૦
	તળાવ	૨૦૦	૧૫૦	૭૫
	મંદિર	૧૮૨	૧૮૨	૧૦૦
	પોન્ડ	૨૫૨	૩૩	૧૩.૧
	પંચાયતનો પ્લોટ - ૨ નં.	એન.એ.	એનએ	એનએ
આનંદ	મંદિર	૯૦	૮૧	૯૦
	તળાવ	૧૦૦	૮૦	૮૦
	તળાવ	૨૦૦	૧૨૦	૬૦

	શાળા	૩૬૦	૭૨	૨૦
વડોદરા	મંદિર	૭૫.૮૪૫	૭૫.૮૪૫	૧૦૦
	મંદિર	૧૫૨.૬૨૫	૧૫૨.૬૨૫	૧૦૦
	મંદિર	૨૦.૧૪	૨૦.૧૪	૧૦૦
	હનુમાન મંદિર		એનએ	એનએ
	શાળા		એનએ	એનએ
	પંચાયત જમીન — ૩ નં.		લાગુ પડતું નથી	એન.એ.
	ગૌચર જમીન પરની મિલકત		લાગુ પડતું નથી	લાગુ પડતું નથી
	સોસાયટી સામાન્ય પ્લોટ		એનએ	એનએ
ભરૂચ	કબ્રસ્તાન — ૨ નં.		એન.એ.	એન.એ.
	સંપત્તિ પર		એનએ	એનએ

	સરકારી જમીન			
	મસ્જિદ		લાગુ પડતું નથી	એન.એ.
નવસારી	મંદિર	૨.૭	૨.૭	૧૦૦
	મંદિર	૬.૬૭	૬.૬૭	૧૦૦
	શાળા	૧૦૦૦૦	૫૦૦	૫
વલસાડ	હેન્ડપંપ	૪	૪	૧૦૦
	જળ ટાંકી	૭.૨૯	૭.૨૯	૧૦૦
	પાણી સંગ્રહ ટાંકી	૬.૩૮૪	૬.૩૮૪	૧૦૦
	પંચાયત જમીન -૨ નંબર		એનએ	એનએ
	શાળાનો નાનો ભાગ		લાગુ પડતું નથી	લાગુ પડતું નથી
પાલઘર	મંદિર	૧૨૦	૧૨૦	૧૦૦

(જ) કોષ્ટક ૨-૯ જેમાં ‘પ્રકલ્પથી પ્રભાવિત કુટુંબોની સંવેદનશીલતા સ્થિતિ’ દર્શાવવામાં આવી છે.

વિ ગત ો	નિર્બળ		નબળાઈ શ્રેણી										
	હા	ના	બિ પી એ લ	ડબ લ્યુ એ ચ એ ચ	અ ક્ષમ કરો	અ ધિ કાર પત્ર	ચુ ઓ ટ ફી એ ન	લેન્ ડલે સ એ સ	આ શ્રિ ત વગ રની પૃષ્ઠ વ્ય કિત	એ સટ ી ી	એ સસ ી ી	૧ કા તે જી રી	ઓ ઓ થ ઈર
અ મદા વાદ	૫૬ ૫	૩૬ ૨	૩૦	૬૮	૧૪	૨	૧	૧૬	૫	૧૦ ૩	૩૧ ૬	૪	૬
ખેડ ા	૨૪ ૦	૫૪ ૩	૮૪	૩૮	૨૩	૧૧	૨	૭	૦	૧૮	૫૫	૨	૦

આ નંદ	૩૨ ૪	૫૭ ૭	૧૦ ૮	૧૨ ૦	૨૪	૨	૨૦	૧૦	૩	૫	૧૯	૧૧	૨
વડો દરા	૬૩ ૪	૧૧ ૯ ૪	૧૦ ૫	૧૭ ૧	૪૧	૪	૨	૭	૯	૭૧	૧૩ ૦	૧૯	૭૫
ભા રૂચ	૩૫ ૧	૬૬ ૫	૭૧	૧૩ ૮	૨૦	૨	૦	૫	૫	૫૧	૩૭	૬	૧૬
સુર ત	૫૬	૫૮ ૪	૬	૩	૧	૦	૦	૦	૧	૧૪	૨૯	૨	૦
જવ સાર ી	૫૦ ૪	૫૪ ૧	૧૧ ૨	૧૧ ૫	૧૧	૨	૦	૨૪	૩૨	૧૪ ૦	૩૬	૧૭	૧૫
વલ સા ડ	૯૪ ૪	૧૧ ૦ ૨	૯૦	૧૫ ૮	૨૫	૩	૧	૪	૫	૫૮ ૯	૬૦	૪	૫
પા લઘ	૧૨ ૮	૩૧ ૧	૯૯	૯૩	૧૫	૫	૩	૬	૪	૮૮	૧૩	૩૨	૬

૨	૬	૦								૭	૬		
થા	૨૭	૮૮	૩૬	૮	૦	૦	૦	૩	૧૯	૧૬	૩૨	૭	૮
ણે	૯	૭								૮			
ડી	૭૯	૫૮	૧	૩	૨	૦	૧	૧	૦	૫૧	૧૯	૧	૦
એ													
ન													
એ													
ચ													
મુંબ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
ઈ													
કુલ	૫૨	૯૬	૭૪	૯૧	૧૭	૩૧	૩૦	૮૩	૮૩	૨૦	૮૬	૧૦	૧૩
	૬	૨	૨	૫	૬					૯૭	૯	૫	૩
	૨	૨											
ટકા	૩૫	૬૪	૧૪	૧૭	૩.	૦.	૦.	૧.	૧.	૩૯	૧૬	૨.	૨.
વાર	.૪	.૬	.૧	.૩	૩૪	૫	૫૭	૫૮	૫૮	.૮	.૫	૦૦	૫૩
ી			૦	૯		૯				૫	૨		

નિરાધાર અનાથ > ૧ વર્ગ ઓ અન્ય

(પ) કોષ્ટક ૨-૧૦ જેમાં ‘હકધારકો અને બિન-હકધારકોના વિભાજન સાથે પ્રોજેક્ટથી પ્રભાવિત ગૃહસ્થો’ દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

જિલ્લો	પીએએચ માલિકી						કુલ
	ટી.એચ.	એનટીએચ					
		અતિક્રમ પ્રકર્તા	અનધિકૃ ત કબજેદાર	ભાડૂત	અન્યો	કુલ	
અમદાવાદ	૨૮૪	૩૯	૫૬૩	૨૧	૨૧	૬૪૪	૯૨૮
ખેડા	૭૪૦	૧૨	૧૮	૨	૧૧	૪૩	૭૮૩
આનંદ	૮૭૫	૫	૫	૧	૧૫	૨૬	૯૦૧
વડોદરા	૧૩૭૮	૨૯૬	૧૭	૭૯	૫૮	૪૫૦	૧૮૨૮
ભરૂચ	૯૬૧	૨૧	૧૫	૦	૧૮	૫૪	૧૦૧૫
સુરત	૫૮૪	૧૩	૧૭	૨૫	૦	૫૫	૬૩૯

નવસારી	૯૮૮	૧૮	૨૪	૩	૧૨	૫૭	૧૦૪૫
વલસાડ	૧૬૨૧	૫૪	૨૨૦	૧૪૮	૩	૪૨૫	૨૦૪૬
પાલઘર	૨૦૪૮	૧૧૯૭	૩૫૩	૭૭૧	૨૭	૨૩૪૮	૪૩૯૬
ઠાણે	૭૧૭	૧૭૫	૫૮	૧૮૨	૩૩	૪૪૯	૧૧૬૬
ડી.એન. એચ.	૧૦૯	૦	૨૧	૦	૭	૨૮	૧૩૭

એ નોંધવું યોગ્ય છે કે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યોમાંથી એક એવા સ્થળાંતરણના પ્રમાણ સહિતની બાબતોમાં શક્ય તેટલી લઘુત્તમ અનુસંગિક અસર હાંસલ કરવા માટે, નાણાં પુરું પાડનાર સંસ્થાએ અગાઉથી જ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે દર્શાવેલ બે મુખ્ય પાસાઓ અંગે નિર્ણય કરી દીધો છે – (૧) કોઈ નિર્ધારિત માર્ગની પસંદગી, અને

(૨) જમીનનો લઘુત્તમ આવશ્યક વિસ્તાર, અર્થાત્ ઊંચા કોરિડોરને સમાવી લેવા માટે માત્ર ૧૭.૫ મીટર પહોળાઈ ધરાવતો જમીનનો પટ્ટો.

અતએવ, જમીન સંપાદન પ્રક્રિયાથી પ્રભાવિત વિવિધ વર્ગોના લોકોની સંખ્યા તેમજ જમીનની વ્યાપ્તિ ઓળખવા માટે કોઈ નોંધપોથી તૈયાર કરવામાં આવી નથી એવી અરજદારોની હકીકતી દલીલ યોગ્ય નથી. હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે વર્તમાન મામલે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનના સ્થાને જાઈકા ના કહેવાથી આવો

અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો ન હોત તો પણ તેમાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા ન હોત, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ જે હેતુ માટે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન કરવું આવશ્યક છે, તે હેતુની અન્યથા યોગ્ય રીતે કાળજી લેવામાં આવી રહી છે, કારણ કે પ્રશ્નાધીન યોજના રેખીય સ્વરૂપની છે, જેમાં સ્થળાંતરના દૃષ્ટિકોણે થતો અનુસંગી પરિણામરૂપ પ્રભાવ, ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવેલા અન્ય મોટા પ્રકલ્પોની સરખામણીમાં અત્યંત અલ્પ રહેશે.

૭.૧૦ ... વર્ષ ૨૦૧૬નો રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરેલ છે અને તેથી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ (૨) ની જોગવાઈઓ દ્વારા તે સંરક્ષિત છે. પરિસ્થિતિના આ દૃષ્ટિકોણે, વર્ષ ૨૦૧૬ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની જોગવાઈઓને કરાયેલ પડકાર હવે શેષ રહેતો નથી અને તેથી, આ સંદર્ભમાં અરજદારો દ્વારા વિગતવાર ઉઠાવવામાં આવેલા વિવિધ આધાર કોઈપણ વિચારણા લાયક નથી. પરિચ્છેદ ૮ : અંગે: વાજબી વળતર અને જમીન સંપાદનમાં પારદર્શિતા, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની બી-કલમ ૩૧અ બંધારણવિરોધી છે અને તેથી અસંવેધાનિક છે. (પરિચ્છેદો – ૧બી અને જ.૨૦)

૮.૨ ... અરજદારો ધારા ૩૧એ હેઠળ, ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત વળતરના ૫૦% જેટલી એકમુષ્ટ રકમ તેમજ પુનર્વસન અને પુસ્થાપન ખર્ચ નિશ્ચિત કરવાની વિધાનસભાના ઉપયોગ અંગે વાંધો ઉઠાવી શકતા નથી. તેથી, અરજદારો એવું કહી શકતા નથી કે ૫૦%ના બદલે દર્શાવેલ માપદંડ ૬૦%

અથવા ૮૦% હોવો જોઈએ, કારણ કે તેવી પરિસ્થિતિમાં સીમારેખા ક્યાં આંકવી તેવો પ્રશ્ન ઊભો થઈ શકે. આવી પરિસ્થિતિમાં, કસોટી એ છે કે ૫૦%ના દર્શાવેલ માપદંડના આધારે ગણતરી કરીને પુનર્વસન અને પુસ્ત્યાપન ખર્ચ તરીકે ચુકવવાની એકમુષ્ટ વળતરની પરિણામરૂપ રકમ ભ્રામક કે માત્ર દૃશ્યમાન ન હોવી જોઈએ, અને વાસ્તવમાં હાલના મામલે એવી સ્થિતિ નથી; તેથી રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ની ધારા ૩૧એને, તે રીતે નિશ્ચિત કરવામાં આવેલી રકમ અથવા દર્શાવેલ માપદંડના આધારે નિર્ધારિત રકમ પૂરતી નથી, એવા આધાર પર પડકારી શકાતી નથી.

૯. વિષે: સી – વિવાદિત જમીન/જમીનોના બજાર મૂલ્યનું ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૨૬ મુજબ આવશ્યક એવી પુનઃવિચારણા અને સુધારણા કર્યા વિના જમીન સંપાદન પ્રક્રિયાની શરૂઆત કરવી ગેરકાયદેસર અને અસંવિધાનિક છે.

૯.૨ અરજદારો તરફથી કરાયેલ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૨૬ ની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યાને હું સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢું છું અને તેનો વિવાદ કરું છું. હું વધુમાં આ બાબતને પણ નકારું છું કે હાલના કેસમાં વિવાદિત જમીન/જમીનોનું બજાર મૂલ્ય વર્ષ ૨૦૧૭-૨૦૧૮ માં ઉક્ત જમીનોનું બજાર મૂલ્ય નિર્ધારિત કરતાં વખતે માત્ર વર્ષ ૨૦૧૧ ના વાર્ષિક દરોના નિવેદન (જંત્રી)ના આધારે જ આંકવામાં આવી રહ્યું છે.

૯.૪ ઉપરોક્તના અનુસંધાને, હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૧) ને, તેના સંબંધિત સ્પષ્ટીકરણ ૧ સાથે વાંચતાં, એવું જોગવાઈ કરે છે કે જમીનની બજાર કિંમતનું મૂલવણી અને નિર્ધારણ કરતી વખતે, ખંડ (એ), ખંડ (બી) અથવા ખંડ (સી) માં દર્શાવેલ કોઈપણ માપદંડ અપનાવી શકાય. કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (બી) ની જોગવાઈ સ્પષ્ટ અને સરળ છે, કારણ કે તે જમીનની બજાર કિંમતનું મૂલવણી અને નિર્ધારણ કરતી વખતે કલેક્ટર દ્વારા અપનાવવા યોગ્ય માપદંડોમાંના એક તરીકે, અર્થાત્ નજીકના ગામમાં અથવા નજીકના પરિસર વિસ્તારમાં આવેલ સમાન પ્રકારની જમીન માટેની સરેરાશ વેચાણ કિંમત, નિર્ધારિત કરે છે. તેથી, કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૧) સાથે જોડાયેલા વિવિધ સ્પષ્ટીકરણોના બળે, અને ખાસ કરીને સ્પષ્ટીકરણ ૧ દ્વારા, પૂરતી પદ્ધતિઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, જે અન્ય બાબતો સાથે સાથે, જે વર્ષમાં આવી જમીન સંપાદન કરવાનો પ્રસ્તાવ હોય તે વર્ષના તાત્કાલિક પૂર્વવર્તી ત્રણ વર્ષ દરમિયાન નજીકના ગામ અથવા નજીકના પરિસર વિસ્તારમાં સમાન પ્રકારના વિસ્તાર માટે નોંધાયેલા વેચાણ દસ્તાવેજો / વેચાણ કરારને ધ્યાનમાં લેવાની જોગવાઈ કરે છે. તેથી, ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૧) ની જોગવાઈઓને સમગ્રતયા વાંચતાં, સ્પષ્ટ થાય છે કે ૨૦૧૩ નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ સંપાદિત થનારી જમીનની બજાર કિંમતનું મૂલવણી અને નિર્ધારણ કરવા માટે અપનાવવા યોગ્ય પૂરતી માર્ગદર્શિકાઓ પ્રદાન કરે છે.

૯.૬ ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, હું વધુમાં રજૂ કરું છું કે રાજ્ય સરકારે, તેના મહેસૂલ વિભાગમાં, ૧૧.૯.૨૦૧૮ તારીખના બે સરકારી ઠરાવો બહાર પાડ્યા છે, જેઓમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત, ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ વળતર નક્કી કરતી વખતે અનુસરવાના પરિમાણો સંબંધિત પ્રશ્નો સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે સરકારી ઠરાવ નં. એલ.એ.ક્યૂ./૨૦૧૮/૧૯૭૬/જી.એચ. તારીખ ૧૧.૯.૨૦૧૮ દ્વારા, રાજ્ય સરકારે એવો ઠરાવ કર્યો છે કે મહેસૂલ વિભાગના ૪.૪.૨૦૧૮ તારીખના સરકારી ઠરાવમાં સમાવિષ્ટ સંમતિ મુજબ પોતાની જમીનો આપવા ઇચ્છુક ખેડૂતોના મામલામાં, અને જો સંપાદક સંસ્થા ‘ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા’ અપનાવીને વળતર ચૂકવવા તૈયાર અને ઇચ્છુક હોય, તો એવા કેસોમાં વાર્ષિક દરપત્રક, ૨૦૧૧ એટલે કે ૨૦૧૧ની જંત્રી પર ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા લાગુ કરવો. ઉપરોક્ત બંને સરકારી ઠરાવોની, જે બંને ૧૧.૦૯.૨૦૧૮ તારીખના છે, નકલો આ સાથે સંલગ્ન કરવામાં આવી છે અને સંયુક્ત રીતે પરિશિષ્ટ-એક્સ (સમૂહમાં) તરીકે આંકિત કરવામાં આવી છે. વધુમાં આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલાનું મૂળ ૦૫.૦૬.૨૦૧૭ તારીખની સૂચના નં. એસ.ઓ.૧૭૯૦ (ઈ) દ્વારા, કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૮-૧૯ માટે ૩.૨૮૦ તરીકે અને આધાર વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨ માટે (કોસ્ટ ઇન્ફ્લેશન ઇન્ડેક્સ ૩.૧૦૦ સાથે) જાહેર કરવામાં આવેલા “કોસ્ટ ઇન્ફ્લેશન ઇન્ડેક્સ (સી.આઈ.આઈ.)” માં રહેલું છે, એક

જેની નકલ આ સાથે સંલગ્ન છે અને અનુબંધક-૧૧ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે. નોંધનીય છે કે, આવકવેરા વિભાગ દીર્ઘકાલીન મૂડીલાભ નક્કી કરવાની હેતુસર સૂચકીકરણ સંબંધિત ઉક્ત સૂત્ર લાગુ કરે છે, જેમાં નાણાકીય વર્ષ ૧૯૮૧-૮૨ પરથી નાણાકીય વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨ પર આધારવર્ષ ખસેડવામાં આવતા, મોટા ભાગના કેસોમાં મિલકતના રોકાણકારોને લાભ થવાની સંભાવના રહે છે. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે જો ઉપરોક્ત ખર્ચ મોંઘવારી સૂચકાંકનું સૂત્ર વાર્ષિક દરપત્રક પર લાગુ કરવામાં આવે, તો ખેડૂતોને અંદાજે ૫૦-૬૦% વધુ વળતર પ્રાપ્ત થશે.

૯.૭ ઉપરોક્ત મુદ્દાના તે પાસાની મૂળવણી કરવા માટે, વધુ સારી સમજ માટે હું નીચે એક કલ્પિત ઉદાહરણનો ઉલ્લેખ કરી શકું છું:

ધારીએ કે, નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨માં જમીનના તે ખંડની કુલ જંત્રી રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦/- છે, તો તે સ્થિતિમાં, તેની વર્તમાન તારીખે અર્થાત્ ૨૦૧૮-૨૦૧૯ની કિંમત અર્થાત્ વળતરની રકમ નીચે મુજબ કાઢી શકાય:

વિત્તવર્ષ ૨૦૧૮- ૧૯ નું સૂચકીકરણ (એ)	રૂ.૨૮૦ (જે મૂલ્ય વર્ષ ૨૦૦૧- ૦૨ માં રૂ.૧૦૦ તરીકે લેવામાં આવ્યું હતું)
--	---

નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨ (બી) નું સૂચકાંકન	રૂ. ૧૮૪ (જે મૂલ્ય વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨ માં રૂ. ૧૦૦ તરીકે લેવામાં આવ્યું હતું)
નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨નું જંત્રી મૂલ્ય (સી)	રૂ.૧૦,૦૦,૦૦૦/-
વળતર આપવાનું રહેશે (સી એક્સ એ બી) 	૧૦,૦૦,૦૦૦ x ૨૮૦ = રૂપિયા ૧૫,૨૧,૭૩૯/- ૧૮૦
ટકાવારી વધારો	૫૨.૧૭%

૯.૮ આ તબક્કે એ ઉદ્દેશ કરવો યોગ્ય છે કે, જેમની જમીનો હસ્તગત કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે એવા જમીનમાલિકોમાંથી ઘણી મોટી સંખ્યાએ પોતાની સંમતિથી પોતાની જમીનો આપવા પ્રસ્તાવિત કર્યું છે, કારણ કે સંમતિના આધારે જમીન આપનાર જમીનમાલિકો માટે સૂચકાંકન તથા જમીનની કિંમત ઉપર વધારાના ૨૫% વધારાના ચુકવણીની જોગવાઈ છે. બાબતના આ પાસાની મૂલવણી કરવા માટે, હું વિનમ્રતાપૂર્વક અનુમતિ માંગુ છું કે અહીં સાથે જોડીને અને સમૂહરૂપે અનુબંધ-૧૨ (સામૂહિક) તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવતા, બે ચાર્ટર્સ જોડવામાં આવે, એટલે કે, (૧) ગામ: ચાન્સદ, તાલુકો: પાદરા, જિલ્લો: વડોદરા ના કેટલાક જમીનમાલિકોની વિગતો ધરાવતો એક ચાર્ટ,

જેમાં તેમણે સંમતિના આધારે પોતાની જમીનો હસ્તગત કરવાની મંજૂરી સ્વૈચ્છિક રીતે આપી હતી અને જેના અનુસંધાનમાં, એવોર્ડ જાહેર થવા બાકી હોવા છતાં, વળતર રકમના ૮૦% નો ચુકવણો તેઓને પહેલેથી જ કરવામાં આવ્યો છે, અને (૨) ગામ: ગેરતપુર, તાલુકો: દસ્ક્રોઈ, જિલ્લો: અમદાવાદ ની કેટલીક જમીનોની વિગતો ધરાવતો એક ચાર્ટ, જેમાં તેમણે સંમતિના આધારે પોતાની જમીનો હસ્તગત કરવાની મંજૂરી સ્વૈચ્છિક રીતે આપી હતી અને જેના અનુસંધાનમાં, એવોર્ડ જાહેર થવા બાકી હોવા છતાં, વળતર રકમના ૮૦% નો ચુકવણો પહેલેથી જ કરવામાં આવ્યો છે.

૯.૯ વધુ સારી સમજ માટે, ઉપર ઉલ્લેખિત પ્રથમ ચાર્ટમાં નં. નં. ૧ પર દર્શાવેલ પટેલ દિનેશભાઈ પરશોત્તમભાઈ નામના જમીનમાલિકનું ઉદાહરણ હું લઈ શકું, જેઓની સર્વે નં. ૧૪૭૬ ધરાવતી અંદાજે ૯૭૨ ચો.મીટર જમીન છે, જેની જંત્રી કિંમત રૂ. ૯૩૫/- પ્રતિ ચો.મીટર છે, જેમાં ઇન્ડેક્સેશનનો સૂત્ર લાગુ કરતાં બજારમૂલ્ય રૂ. ૧૪૨૨.૭૯ પ્રતિ ચો.મીટર સુધી આવે છે અને અંતે ૨૫% વધારાની ચુકવણી + ગુણાંક ૨ નો અમલ (અર્થાત્ રૂ. ૧૪૨૨.૭૯ x ૨ = ૨૮૪૫.૫૮) + ૧૦૦% સોલેટિયમ ધ્યાનમાં લીધા બાદ, કુલ મળીને રૂ. ૬૦૪૮.૮૬ પ્રતિ ચો.મીટર થાય છે, જેનો કુલ હિસાબ રૂ. ૫૮,૭૭,૫૪૭.૯૨ થાય છે. જો ઇન્ડેક્સેશનનો સૂત્ર લાગુ કરવામાં આવ્યો ન હોત અને ૨૫% વધારાની ચુકવણી કરવામાં આવી ન હોત, તો ઉક્ત કિંમત રૂ. ૩૬,૩૫,૨૮૦ સુધી આવી શકી હોત, જેથી રૂ. ૨૨,૫૨,૨૬૭ નો તફાવત ઊભો થાય છે. તે જ

રીતે, બીજા ચાર્ટમાં જમીનની પ્રવર્તમાન જંત્રી દર રૂ. ૯૦૦/- પ્રતિ ચો.મીટર સામે, નજીકના આસપાસના વિસ્તારમાં આવેલ સમાન પ્રકારની જમીનની સરેરાશ વેચાણકિંમત રૂ. ૧૪૬૬/- પ્રતિ ચો.મીટર સુધી આવે છે અને ઈન્ડેક્સેશનનો સૂત્ર લાગુ કરતાં, વળતરની ઉક્ત દર રૂ. ૧૩૬૯.૬૨ પ્રતિ ચો.મીટર સુધી આવ્યો છે. નોંધનીય રીતે, ઉક્ત બન્ને ચાર્ટો વચ્ચેનો મુખ્ય તફાવત એ હકીકતમાં નિર્ણિત છે કે પહેલાંના ચાર્ટમાં જમીનની જંત્રી દર સરેરાશ વેચાણકિંમતની સરખામણીએ વધારે હતો, જ્યારે પાછળના ચાર્ટમાં સમાન પ્રકારની જમીનની સરેરાશ વેચાણકિંમત જંત્રી દર કરતાં વધારે હતી.

૧૦. વિષય: ડી - ગુજરાત સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ની જોગવાઈઓનો, જે ગુજરાત સ્ટેમ્પ (મિલકતના બજાર મૂલ્યના નિર્ધારણ) નિયમો, ૧૯૮૪ સાથે વાંચવાના છે અને તા. ૨૧મી માર્ચ, ૨૦૧૬ની જાહેરનામું દ્વારા સુધારાયેલ છે, તેનો ભંગ. (પરિચ્છેદો - ૧ડી અને જ.૩૫ થી જ.૩૭)

૧૦.૧ ગુજરાત સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ (સંક્ષેપમાં “સ્ટેમ્પ અધિનિયમ”) ની જોગવાઈઓ, ગુજરાત સ્ટેમ્પ (મિલકતના બજાર મૂલ્યના નિર્ધારણ) નિયમો, ૧૯૮૪ (સંક્ષેપમાં “નિયમો”) સાથે વંચાતા, તા. ૨૧.૦૩.૨૦૧૬ ની સૂચના દ્વારા કરવામાં આવેલા સુધારા મુજબ થયેલ કથિત ભંગ અંગે અરજદારોની ફરિયાદ સંપૂર્ણપણે ગેરસમજ પર આધારિત, ભૂલભરેલી તથા તે ઉપરાંત અનિર્ણયિત રિટ અર્જી દાખલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવેલ વિવાદના પરિધિ બહારની છે.

૧૦.૨ નિયમોના નવા નિયમ ૫ મુજબ, દરેક તાલુકા, મહાનગરપાલિકા અથવા સ્થાનિક સંસ્થાના વિસ્તારસ્થિત જમીનો વગેરેના સરેરાશ દરો દર્શાવતું વાર્ષિક દરવિવરણ તૈયાર કરીને દર વર્ષે વધુમાં વધુ ૩૧મી ઓક્ટોબર સુધીમાં આવક વિભાગની મંજૂરી માટે રજૂ કરવામાં આવશે, તે સાચું છે. ઉક્ત નિયમ ૫માં એ પરિસ્થિતિ માટે પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આવી તૈયારી અને મંજૂરી સંબંધિત કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં ન આવે તો શું કરવું. આ પરિસ્થિતિમાં, અન્યથા પણ, ઉપરોક્ત બાબત સ્વીકાર્યા વિના માત્ર માન્ય રાખીએ કે નિયમોના નિયમ ૫ મુજબ આવશ્યક એવી ઉપરોક્ત કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી નથી, તો પણ, ઉપરોક્ત પરિચ્છેદ ૮ થી ૮.૭માં ચર્ચા કરેલ મુજબ, પ્રશ્નાધીન જમીનોનું સાચું બજારમૂલ્ય નક્કી કરવું સંપૂર્ણપણે શક્ય છે. આ પરિસ્થિતિઓમાં, કથિત રીતે અથવા અન્યથા આક્ષેપ કરવામાં આવે છે તે મુજબ, બજારમૂલ્યનું પુનરીક્ષણ ન થવું વર્ષ ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૨૬ના દૃષ્ટિએ તેમજ સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૨એના દૃષ્ટિએ ગેરકાયદેસર છે, તે હું સ્પષ્ટપણે નકારું છું. સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૨એ અંગે જેટલું સંબંધિત છે, તે હસ્તાંતરણ વગેરેનો વિષય બનેલી મિલકતના બજારમૂલ્યના નિર્ધારણ માટે જોગવાઈ કરે છે; જે મુજબ, જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજ અથવા હસ્તાંતરણ વગેરે નોંધણી માટે સત્તાધિકારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે અને જો નોંધણી સત્તાધિકારીને એવો વિશ્વાસ થવાનું કારણ હોય કે તેમાં દર્શાવાયેલ પ્રતિફળ રકમ મિલકતના બજારમૂલ્યની નજીક પહોંચતી નથી, ત્યારે તેવી પરિસ્થિતિમાં, તેવી મિલકત આવેલ જિલ્લાનાં કલેક્ટરને, આવી મિલકતનું

સાચું બજારમૂલ્ય તથા દસ્તાવેજ પર ભરપાત્ર યોગ્ય શુલ્ક નક્કી કરવા માટે, તે બાબત મોકલવાની રહે છે. રાજ્ય દ્વારા બજારમૂલ્યનું પુનરીક્ષણ ન થવું સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૨એની જોગવાઈઓનું કેવી રીતે ઉદ્ધંધન બને છે તે સમજાતું નથી.

૧૧. મુદ્દો: ઈ – ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૫૪(૨) સહિત સંવિધાનથી પર છે. (પરિચ્છેદો – ૧-ઈ, ૪.૩૮, ૪.૩૯)

૧૧.૧ માનનીય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ૨૦૧૬ના વિધેયકને આપવામાં આવેલ અનુમોદનની માન્યતા વિરુદ્ધ અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પડકાર તરફ વળતાં, ગુજરાત વિધાનસભા દ્વારા વિધેયક પસાર કરવાથી સંબંધિત તથ્યાત્મક વર્ણન, ત્યારબાદ તે માનનીય રાજ્યપાલશ્રીની કૃપાપૂર્વકની વિચારણા માટે રજૂ કરવામાં આવેલ બાબત, તેમજ તેની કેટલીક જોગવાઈઓ ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓને વિરુદ્ધ હોવાથી ૨૦૧૬ના વિધેયકને માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીની વિચારણા માટે અનામત રાખવાના પાસાને, હું અહીં નીચે ક્રમવાર રીતે રજૂ કરું છું.

ક્રમ સંખ્યા તારીખ વિગતો ક્રમ સંખ્યા.

(૧) ૩૧.૦૩.૨૦ ન્યાયસંગત વળતરનો અધિકાર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ૧૬ પારદર્શિતા (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૬ ધારાસભામાં પસાર કરવામાં આવ્યો.

(૨) ૨૬.૦૪.૨૦ રાજ્ય સરકારના વિધાન અને સંસદીય કારોબાર ૧૬ વિભાગે માનનીય રાજ્યપાલશ્રીના પ્રધાન સચિવને એક પત્રવ્યવહાર મોકલી, અને તે સાથે ઉપરોક્ત વિધેયકની નકલ મોકલતાં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત આ જાણ કરી કે ૨૦૧૬ના વિધેયકની જોગવાઈઓ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત છે, જે સમવર્તી ચાદીની પ્રવેશ જરૂર હેઠળ આવતો વર્તમાન કાયદો છે; તેથી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) મુજબ ૨૦૧૬ના વિધેયકને માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીના કૃપાપૂર્વકના વિચારાર્થે અનામત રાખવું આવશ્યક છે.

અહીં સાથે પરિશિષ્ટરૂપે જોડાયેલ અને આંકિત તરીકે

એસએન તારીખ વિગતો નં..

પરિશિષ્ટ-૧૩ એ ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલના મુખ્ય સચિવને વિધાન અને સંસદીય કાર્ય વિભાગ દ્વારા સંબોધીને મોકલવામાં આવેલ તા. ૨૬.૦૪.૨૦૧૬ના ઉક્ત પત્રવ્યવહારની, તેની સંલગ્નકો સહિત, એક નકલ છે.

(૩) ૨૧.૦૫.૨૦ના રોજ માનનીય ૧૬ રાજ્યપાલના સચિવના કાર્યાલયે, સંદર્ભિત ૨૦૧૬ના વિધેયક અંગે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, માનનીય રાષ્ટ્રપતિની

સંમતિ પ્રાપ્ત કરવા વિનંતી કરતાં ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયના સચિવને પત્ર મોકલી ૨૦૧૬નું વિધેયક પ્રેષિત કર્યું.

અહીં સાથે સંલગ્ન કરીને અનુબંધ-૧૪ તરીકે ચિહ્નિત કરાયેલ, ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલના મુખ્ય સચિવના કાર્યાલય દ્વારા ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયના સચિવને સંબોધીને તા. ૨૧.૦૫.૨૦૧૬નું ઉપરોક્ત પત્રની એક નકલ છે.

(૪) ૦૮.૦૮.૨૦ માનનીય રાજ્યપાલના કાર્યાલય દ્વારા ૨૦૧૬ના વિધેયકને માનનીય રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મેળવવા માટેની વિનંતી પ્રાપ્ત થયા પછી, અંતે માનનીય રાષ્ટ્રપતિએ ૨૦૧૬ના વિધેયકને મંજૂરી પ્રદાન કરી.

અત્રે સંલગ્ન કરી અને અનુબંધ-૧૫ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવેલ દસ્તાવેજ, માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીએ ૨૦૧૬ ના બિલને આપેલી મંજૂરીની નકલ છે.

(૫) ૧૦.૦૮.૨૦ ગૃહ મામલાં મંત્રાલય, ભારત સરકારએ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦૧ હેઠળ તેના પર ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ના માનનીય રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી દર્શાવતા બિલની પ્રમાણીકૃત નકલો પરત મોકલતો એક પત્ર સંબોધ્યો.
ક્રમ સંખ્યા તારીખ વિગતવાર

(૬) ૧૨.૦૮.૨૦ ગુજરાતના ૧૬ રાજ્યપાલના સચિવના કાર્યાલયે, ત્યારબાદ, ગૃહ બાબતોના મંત્રાલયનું રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી સાથે વિધેયક પરત મોકલતું તા.

૧૦.૦૮.૨૦૧૬નું ઉક્ત પત્ર વિધાન અને સંસદીય બાબતો વિભાગના સચિવને મોકલી આપ્યું.

આ સાથે સંલગ્ન કરીને અને પરિશિષ્ટ-૧૬ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવેલું, ગુજરાતના રાજ્યપાલના સચિવના કાર્યાલય દ્વારા વિધાન અને સંસદીય બાબતો વિભાગના સચિવને સંબોધીને લખાયેલ તા. ૧૨.૦૮.૨૦૧૬ ના ઉક્ત પત્રની એક નકલ છે.

(૭) ૧૨.૦૮.૨૦ રાજ્ય સરકારે, ૨૦૧૬ના સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી ૧૬ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, “૧૫.૦૮.૨૦૧૬” તે તારીખ તરીકે નિમણૂક કરી, જેના દિવસે ૨૦૧૬નો સુધારા અધિનિયમ અમલમાં આવશે.

(૮) ૧૫.૦૮.૨૦ રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬નો અમલ ૧૬ થી કરવામાં આવ્યો.

૧૧.૨ ઉપરોક્ત રીતે અહીં જણાવવામાં આવેલ બાબતોના પ્રકાશમાં, હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે ૨૦૧૬ ના બિલને માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીએ ૮ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૬ ના રોજ મંજૂરી આપેલી હોવાથી, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પ્રદાન થયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતાં આ માનનીય અદાલત એવી મંજૂરીની માન્યતાનું ન્યાયિક પુનરીક્ષણ કરવાનું યોગ્ય માનશે નહીં. વધુમાં, તા. ૨૬.૪.૨૦૧૬ ના ઉપરોક્ત પત્રની સામગ્રી પરથી સ્પષ્ટપણે

પ્રગટ થાય છે કે માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીને ૨૦૧૬ ના બિલની જોગવાઈઓ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોવાનું અવગત કરવામાં આવ્યું હતું. અંતે, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, ૨૦૧૬ ના બિલને ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ ના રોજ મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, જેને રાજ્ય સરકાર દ્વારા રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ પ્રદાન થયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને જારી કરાયેલી જાહેરનામું દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવ્યું હતું.

૧૨. સંબંધે: એફ - ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬, ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૧૦૭નું ઉલ્લંઘન કરનાર છે (ફકરા - ૧એફ અને જ.૩૮).

૧૨.૨ ... ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૧૦૭ના આધારભૂત તર્કનો સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન સાથે કોઈ સંબંધ નથી. હું પુનરોચ્ચાર કરું છું કે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન કરવાની આવશ્યકતા માત્ર તેવા વિસ્તારને સંપાદન માટે ભલામણ કરવા માટે છે, જેનાથી સુનિશ્ચિત થાય - (૧) લોકોનું લઘુત્તમ સ્થળાંતર, (૨) પાયાની સુવિધાઓ અને પર્યાવરણને લઘુત્તમ વિક્ષેપ, અને (૩) પ્રભાવિત વ્યક્તિ પર લઘુત્તમ પ્રતિકૂળ અસર. પ્રશ્નાધીન પ્રકલ્પ રેખીય સ્વરૂપનો હોવાને ધ્યાનમાં લેતા, ઉપરોક્ત તમામ પાસાઓનું અન્યથા પણ પૂરતું ધ્યાન રાખવામાં આવેલું છે.

૧૨.૩ ...માત્ર સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનનો અભાવ હોવાથી, વર્ષ ૨૦૧૬ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની વધુ અનુકૂળ અને હિતકારી જોગવાઈઓ વ્યર્થ નહીં

જાય અને એસ.આઈ.એ.થી સ્વતંત્ર રીતે પૂર્ણપણે અમલમાં રહેશે. હું એ સ્વીકારતો નથી કે જ્યાં સુધી એસ.આઈ.એ. કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી પ્રભાવિત અરજદારોને ઓળખવા માટે કોઈ ચાંત્રિકી જ ઉપલબ્ધ નથી, જેના પરિણામે તેમના વળતર અને પુનર્વસનના અધિકારનું અપહરણ થઈ જશે.

૧૩. વિષે: જી - સંસદ દ્વારા નિર્ધારિત કાનૂનની જોગવાઈ/જોગવાઈઓથી વિમુખ થતી વખતે, તે આવશ્યક છે અને ખરેખર પ્રાસંગિક વિચારણા પણ છે કે સંબંધિત રાજ્યમાં એવી સ્થાનિક પરિસ્થિતિ પ્રચલિત હતી જેથી કેન્દ્રીય અધિનિયમથી વિમુખ થવાની આવશ્યકતા ઊભી થાય. (પરિચ્છેદ- ૧જી અને ૪.૩૯)

૧૩.૧ અરજદારોનો ઉપરોક્ત તર્ક ગેરસ્થાને છે અને કોઈ આધાર વિનાનો છે, કારણ કે, જો ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમના એસ.ઓ.આર.નું અવલોકન કરવામાં આવે, તો તે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આ સુધારો સામાન્ય જનતાને વ્યાપક સ્તરે આધારભૂત સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવા હેતુસર કરવામાં આવ્યો છે. તેમ છતાં, જેમની જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી છે તેવા વ્યક્તિઓના હિતોને અખંડિત રાખવામાં આવ્યા છે અને સર્વોપરી ઉદ્દેશ્ય એ છે કે વ્યક્તિઓના અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ ન થાય. તેથી, ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની જોગવાઈઓ ઇચ્છિત ઉદ્દેશ્ય સિદ્ધ કરવા તેમજ તે જ સમયે તમામ નાગરિકોના અધિકારો વચ્ચે સમતુલા જાળવવા માટે નિર્દેશિત છે.

૧૩.૨ હું વિનમ્રતાપૂર્વક કહું છું કે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૪(૨) હેઠળ કોઈપણ રાજ્ય કાયદા સંબંધે માનનીય રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મેળવવાના પ્રશ્નમાં તેના આવશ્યક તત્વો આ મુજબ છે: (૧) સમવર્તી ચાદીમાં ઉલ્લેખિત મુદ્દાઓમાંથી કોઈ એક મુદ્દા અંગેની એન્ટ્રી/એન્ટ્રીઓનો ઉલ્લેખ કરવો; (૨) સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલા કાયદાની જોગવાઈઓ અને રાજ્ય કાયદા વચ્ચેની અસંગતિ દર્શાવવી તથા એવો કાયદો બનાવવાના કારણો જણાવવા; (૩) ત્યારબાદ, તે માનનીય રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે અનામત રાખવું આવશ્યક છે; અને (૪) માનનીય રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થવી.

૧૩.૩ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા, કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં માનનીય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અનુમતિ પ્રદાન કરવાની બાબતમાં સ્થાનિક પરિસ્થિતિ વિચારણા માટે લેવાયેલા પરિબળોમાંનું એક હોઈ શકે, તેમ છતાં તે આવશ્યક પરિબળ નથી અને આવશ્યક પરિબળો માત્ર તે જ છે, જેઓનો ઉપરોક્ત અહીં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને જેઓ માનનીય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અનુમતિ પ્રદાન કરવાની બાબતમાં હાજર રહેવા આવશ્યક છે.

૧૪. પુનઃ. એચ – ગુજરાત રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬, સંસદમાં બહુમતીની કસોટીમાં સમાન જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકતા કેન્દ્ર સરકારના અગાઉના અધ્યાદેશો પસાર થયા ન હોવા છતાં, ઘડવામાં આવ્યો હતો. (ફકરા –૧એચ અને ૪.૪૦)

૧૪.૧ સમાન જોગવાઈઓ ધરાવતા ઓર્ડિનન્સ સાથે કેન્દ્રીય સરકાર આગળ આવી હતી, તે હકીકત જ એક બાબત સૂચવે છે કે ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને પ્રકરણ ૩ ની આવશ્યકતામાંથી મુક્તિ સંબંધિત જોગવાઈ એવી અસામાન્ય જોગવાઈ નહોતી કે જેના વિષે ક્યારેય વિચાર જ ન કરી શકાય. સંઘ સંસદ તેમજ રાજ્ય વિધાનમંડળ, બન્ને આવી જોગવાઈઓ લાવવા સક્ષમ છે અને કેન્દ્રીય સરકારે પણ તા. ૩૦.૦૫.૨૦૧૫ના ઓર્ડિનન્સ બહાર પાડી શરૂઆતમાં તે જ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, જે આગળ વધી શક્યો નહોતો, પરંતુ અંતે, ગુજરાત રાજ્ય વિધાનમંડળે સમવર્તી યાદીની પ્રવેશ જરૂરી ની જોગવાઈઓ અનુસરીને પ્રાપ્ત તેની સત્તાઓના બળે, સમાન જોગવાઈઓ ધરાવતા ૨૦૧૬ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ સંબંધિત વિધેયક પસાર કર્યો. વધુમાં, ૨૦૧૬ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમને માનનીય રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પણ પ્રાપ્ત થયેલી છે, અને તેથી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ના ખંડ (૨) ની જોગવાઈઓ દ્વારા તે જળવાયેલો રહે છે.

૧૬. જે સંદર્ભે: વાજબી વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુ:સ્થાપનમાં પારદર્શિતા માટેના અધિકાર (ગુજરાત સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૪૦(૨) સંવિધાનવિરોધી છે અને તેથી અસંવિધાનિક છે. (પરિચ્છેદો – ૧જે અને ૪.૪૪ થી ૪.૪૭)

૧૬.૧ નોંધનીય છે કે, અપીલકર્તાઓ દ્વારા રાજ્યના ૨૦૧૬ના અધિનિયમની કલમ ૪૦(૨) સામે ઉઠાવવામાં આવેલ પડકાર શૈક્ષણિક સ્વરૂપનો છે, કારણ કે

તે જ તાત્કાલિકતાની સ્થિતિમાં જમીન સંપાદન કરવા અંગેની વિશેષ સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે અને હાલના કેસમાં તેનો અવલંબ લેવાયો નથી.

૧૬.૨ ઉપર જે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેને અસ્પૃશ્ય રાખીને, હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે વર્ષ ૨૦૧૬ ના રાજ્ય અધિનિયમની કલમ ૪૦(૨) ની વૈધતા પડકારતાં ઉઠાવવામાં આવેલા આધાર જેટલા અસ્પષ્ટ હોઈ શકે તેટલા અસ્પષ્ટ છે. હકીકતમાં, કાયદાનો આ સુસ્થિર સિદ્ધાંત છે કે કોઈપણ જોગવાઈને પડકારતી વખતે પીડિત પક્ષ પરમ ચોકસાઈ સાથે અને થયેલ હાનિના આધાર સાથે પોતાના આધાર સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કરવા માટે બાધ્ય છે. પરંતુ, શીર્ષકવાળી આ રિટ અરજીમાં અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી વ્યથા નો વર્ષ ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની કલમ ૪૦(૨) ની જોગવાઈઓ સાથે દૂરથી પણ કોઈ સંબંધ નથી અને માત્ર આ એક જ આધાર પર કલમ ૪૦(૨) ની વૈધતા સામેનો પડકાર પ્રારંભિક તબક્કે જ નામંજૂર થવા યોગ્ય છે. ઉપરાંત પણ, જો કલમ ૪૦(૨) ની ભાષા નિહાળી જોવામાં આવે, તો તે તાત્કાલિકતાની પરિસ્થિતિમાં અમુક કિસ્સાઓમાં જમીન સંપાદન કરવા માટેની વિશેષ સત્તાઓ વિશે કહે છે અને યોગ્ય સરકારને જાહેર હેતુ માટે જરૂરી કોઈપણ જમીનનો કબજો લેવા માટે કલેક્ટરને દિશા આપવાની સત્તાઓથી સજ્જ કરવામાં આવી છે. નોંધપાત્ર રીતે, રાજ્ય વિધાનમંડળને સમવર્તી યાદીની પ્રવેશ જરૂર દ્વારા કાયદો બનાવવાની સક્ષમતા પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી, કલમ ૪૦ ની ઉપકલમ ૨ ની જોગવાઈઓના બળે, યોગ્ય સરકારએ પરિસ્થિતિ અનુસાર કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા

રાજ્ય સરકારને આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું પાલન કરવાનું રહે છે. તેથી, વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, અરજદારોના કોઈપણ કાનૂની અથવા મૂળભૂત અધિકારો પર આ જોગવાઈનો કોઈ અસર પડતો નથી, અને સાથે જ એ હકીકત પણ છે કે અરજદારો આ જોગવાઈઓથી કોઈ હાનિ ભોગવતા નથી. આ પરિસ્થિતિમાં, ઉપરોક્ત મુજબ, વર્ષ ૨૦૧૬ ના રાજ્ય સુધારા અધિનિયમની કલમ ૪૦ ની ઉપકલમ ૨ ની જોગવાઈઓ સામેનો પડકાર સ્વીકાર્ય ઠરતો નથી અને તે નામંજૂર થવા યોગ્ય છે.

૫. અરજમાં ઉઠાવવામાં આવેલા પડકારના આધારો પર વાસ્તવમાં આવતાં પહેલાં, સિનિયર એડવોકેટ શ્રી મિહિર જોશીએ અમારી સમક્ષ રહેલા વર્તમાન વિવાદની રૂપરેખા સંક્ષેપમાં રજૂ કરી છે.

૫.૧ શ્રી જોશીના મત મુજબ, નવો અધિનિયમ અર્થાત્ જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (ટૂંકમાં ‘૨૦૧૩નો અધિનિયમ’) જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ (ટૂંકમાં ‘૧૮૯૪નો અધિનિયમ’)થી ઘણો ભિન્ન છે. ૨૦૧૩ના અધિનિયમમાં સંપાદનના “જાહેર હેતુ” અને આવા સંપાદનથી જમીનમાલિક/કબજેદારને થનારા “સામાજિક પ્રભાવ” અથવા સામાજિક નુકસાન વચ્ચે સંતુલન જળવાય તે તરફ એક પરિવર્તન અને દૃઢ ભાર મુકવામાં આવ્યો છે. માત્ર કોઈ યોજના સાથે જોડાયેલા હિતોને કારણે, સમાજ પર થનારા પ્રભાવનું મૂલ્યાંકન કર્યા વિના, જમીન સંપાદન માટે પ્રબળ ઈચ્છા અથવા

“જાહેર હિત” માન્ય ગણાશે નહીં. સંપાદન સંબંધિત નિર્ણય પ્રક્રિયાનો મોટો ભાગ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે, જે સામાજિક ખર્ચ અને જાહેર હિત વચ્ચેના તુલનાત્મક આકલન માટેની પ્રક્રિયા છે.

પ.૨ શ્રી જોશી વધુમાં રજૂ કરશે કે હાલના કેસના તથ્યોમાં, જ્યાં ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ પ્રાથમિક જાહેરનામું બહાર પાડી “મુંબઈ અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ બુલેટ ટ્રેન” નામના આડંબરના અમલીકરણ માટે જમીનો હસ્તગત કરવાની કોશિશ કરવામાં આવી રહી છે, તે દર્શાવે છે કે સમગ્ર કાર્યવાહી પૂર્વકલ્પિત અને પૂર્વનિર્ધારિત છે જેથી જમીનો હસ્તગત કરી શકાય. હસ્તગત કરવાની પ્રક્રિયા પહેલાં કરારો પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા, નીતિ આયોગના આશ્રય હેઠળ બેઠકો યોજાઈ હતી, સહકારનું સ્મૃતિપત્ર હસ્તાક્ષરિત કરવામાં આવ્યું હતું અને કરારો કરવામાં આવ્યા હતા. તેથી સમગ્ર કાર્યવાહી માત્ર નિષ્પ્રયોજન ઔપચારિકતા છે અને ૨૦૧૩ના અધિનિયમ પ્રત્યે માત્ર દેખાવ પૂરતી પાલના છે.

પ.૩ સંક્ષેપમાં ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦અ અને ૩૧અના સમાવવામાં આવેલા પ્રાવધાનોને પડકારવાના આધાર પર પ્રવેશ કરતાં, શ્રી જોશીએ દલીલ કરી હતી કે ૨૦૧૩નો નવો અધિનિયમ સામાજિક પ્રભાવ અને જાહેર હેતુના નિર્ધારણનો અવલોકન કરે છે. સંસદે, પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી, તેને અનિવાર્ય માન્યું હતું; તેમ છતાં, આ સમગ્ર પ્રક્રિયાને દૂર રાખવા તથા રાજ્ય કાર્યપાલિકાના હાથે કોઈપણ પ્રકલ્પને એવી મૂલવણીમાંથી મુક્તિ આપતી સુધારણા, સામાજિક

પ્રભાવ મૂલ્યાંકનને દૂર કરીને, તે હેતુઓ સાથે સીધી ટકરામાં આવે છે જેના માટે સંસદ દ્વારા ૨૦૧૩નો અધિનિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો.

૫.૪ સમવર્તી ચાદીની પ્રવેશ જરૂમાંથી ઉત્પન્ન થતી સત્તાઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, સંઘ અને રાજ્ય બંનેને “સંપાદન અને પુનઃસંપાદન” સંબંધિત કાયદો બનાવવાની સત્તા છે, તે હકીકત સ્વીકારતાં, કલમ ૧૦એ અને ૩૧એનો સમાવેશ કરવાની કાર્યવાહી, ૨૦૧૩ના અધિનિયમના અધ્યાય ૨ની જોગવાઈઓ તેમજ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૯ અને ૪૦ સાથે સીધા વિરોધમાં છે. કલમ ૨૫૪(૨) હેઠળની રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મર્યાદિત ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો વિષય બની શકે છે, પરંતુ અદાલત, મંજૂરીની માન્યતા માન્ય છે એવું ધારીને પણ, આવી મંજૂરી પ્રાપ્ત કરતી વખતે મહામહિમ રાષ્ટ્રપતિનું વિશિષ્ટ ધ્યાન ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૯ અને ૪૦ની જોગવાઈઓ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું કે નહીં, તે બાબતની તપાસ કરી શકે છે.

૫.૫ શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, રાજ્યની દૃષ્ટિએ યોજનાનું મહત્વ હોય અને તે જાહેર હિતમાં જાહેર હેતુ માટેની હોય માત્ર એટલા કારણે, ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ જે કાયદાકીય સિદ્ધાંતો માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો, તેને અવગણી દેવાની કોઈ પ્રબળ આવશ્યકતા નહોતી. સ્વીકાર્ય રીતે, વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી જોશીની દલીલો મુજબ, યોજનાની માટે સંપાદિત થનારી જમીનો ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને દાદરા અને નગર હવેલીમાં આવેલ છે અને તેથી કલમ ૩(ઈ)(૪) હેઠળનું “યોગ્ય સરકાર” કેન્દ્રીય સરકાર છે. જાહેરનામું રાજ્ય સરકાર

દ્વારા બહાર પાડવામાં આવી છે. અરજી બાકી હોવા દરમિયાન, રેલવે મંત્રાલયે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ એક જાહેરનામું બહાર પાડી, જેના દ્વારા ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ હેઠળની કેન્દ્રીય સરકારની કાર્યપાલક સત્તા/કાર્ય ગુજરાત રાજ્યમાં સોંપવામાં આવ્યું છે. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમના ભાગ ૨ અને ૩ હેઠળની સમગ્ર પ્રક્રિયા કેન્દ્રીય સરકારના હાથે થવાની હોવા છતાં, યોજનાને તેવા ભાગોમાંથી મુક્તિ આપવાનો ઉપક્રમ રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી જોશી મુજબ, આ ધારાસભાકીય સત્તાઓના અતિશય પ્રતિનિધિત્વનો ઉપયોગ છે. યોજના રેખીય છે માત્ર એટલા માટે એસ.આઈ.એ. માંથી કોઈ મુક્તિ માંગી શકાતી નથી. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ તથા તેની સાથેની ચોથી અનુસૂચિનો આશરો લઈને રેખીય યોજનાઓને મુક્તિ આપવાનું ચુકિતકરણ ખોટું છે, કારણ કે તે અનુસૂચિની વ્યાપ્તિમાં આવતું નથી.

૫.૬ શ્રી જોષી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે અમારું ધ્યાન ૨૦૧૩ના અધિનિયમની પ્રસ્તાવના તરફ દોર્યું છે અને એ બાબતે ભાર મૂક્યો છે કે આ કાયદાકીય જોગવાઈનો હેતુ આવશ્યક આધારભૂત સુવિધાઓના વિકાસ માટે વધુ માનવીય, સહભાગિતાપૂર્ણ અને માહિતીસભર વ્યવસ્થા પ્રસ્થાપિત કરવાનો હતો. હસ્તગત પ્રકલ્પને, તે કેટલો પણ મહત્વનો માનવામાં આવતો હોય, આવશ્યક આધારભૂત સુવિધા તરીકે ગણાવી શકાય તેમ નહોતો. ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ અમારી સમક્ષ રજૂ કરતાં, શ્રી જોષી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે નીચે મુજબની વિશિષ્ટ જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું:

(૧) જાહેર હેતુના સંદર્ભમાં જમીનોના ઉપયોગના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કલમો ૨(એ) અને ૨(બી), જેમાં કલમો ૨(એ) અને ૨(બી) ની ઉપકલમ (૧) થી (૭) માં સૂચિબદ્ધ હેતુઓનો સમાવેશ થાય છે. શ્રી જોશીની રજૂઆત મુજબ, માત્ર એટલા માટે કે કોઈ યોજનાને મેગા પ્રોજેક્ટ તરીકે ઉલ્લેખિત છે, તે માત્રથી જ સત્તાધિકારીઓને ૨૦૧૩ ના અધિનિયમના આદેશાત્મક ઉપબંધોનું પાલન કરવાની ફરજમાંથી મુક્તિ મળતી નથી. સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન હાથ ધરવાની આવશ્યકતા અને તે માટેની સહભાગી પ્રક્રિયા ૨૦૧૩ ના અધિનિયમના અધ્યાય ૨ ની જોગવાઈઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અસરગ્રસ્ત કુટુંબોના સંદર્ભમાં વિચારણા માટેના મહત્વના ક્ષેત્રો છે.

(૨) અધિનિયમની કલમ ૩ માં વ્યાખ્યાઓ સમાવિષ્ટ છે, જેમાં કલમ ૩ ની ઉપકલમ (ઈ) માં “યોગ્ય સરકાર” શબ્દની વ્યાખ્યા પણ સમાવિષ્ટ છે. તેમણે ખાસ કરીને અમારું ધ્યાન કલમ ૩(ઈ)(૪) તરફ દોર્યું, જે નીચે મુજબ છે:

૩(ઈ) યોગ્ય સરકાર:—

(૪) એકથી વધુ રાજ્યમાં જાહેર હેતુ માટે જમીનના સંપાદન સંબંધે, સંબંધિત રાજ્ય સરકારો અથવા સ ધ પ્રદેશો સાથે પરામર્શ કરીને, કેન્દ્રીય સરકાર; અને

(૩) કલમ ૩(૧) માં “સંપાદનની કિંમત” ની વ્યાખ્યા તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે આવી કિંમતમાં સ્થળાંતરિત અથવા પ્રતિકૂળ

અસર પામેલ પરિવારોના પુનર્વસન માટેના ખર્ચનો સમાવેશ થાય છે. તેથી, સ્થળાંતરણનો સામાજિક પ્રભાવ સંપાદનની કિંમતમાં સમાવેશ પામે છે.

(૪) કલમ ૩(ઓ) માં “માળખાકીય યોજના” ની વ્યાખ્યા કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (બી) માં નિર્દિષ્ટ મુજબ કરવામાં આવી છે. ત્યારબાદ શ્રી જોશીએ અમારું ધ્યાન કલમ ૨(ઝેડએ) માં આવેલ “જાહેર હેતુ” ની વ્યાખ્યા તરફ દોર્યું, જેનો અર્થ કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ એવો થાય છે, જેમાં પડકાર હેઠળની યોજનાની જેવી યોજના સમાવેશ પામતી નથી. વધુમાં, અનુક્રમે “સંપાદન માંગનાર સંસ્થા” અને “પુનર્વસન વિસ્તાર” સંબંધિત કલમો ૩(ઝેડબી) અને ૩(ઝેડસી) તરફ પણ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું.

(૫) ૨૦૧૩ ના અધિનિયમના અધ્યાય ૨ ની જોગવાઈઓ પર વિશેષ ભાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જે સામાજિક અસર અને જાહેર હેતુના નિર્ધારણ માટે જોગવાઈ કરે છે. શ્રી જોશીના રજૂઆત મુજબ, જ્યારે પણ યોગ્ય સરકાર જાહેર હેતુ માટે જમીન હસ્તગત કરવાની મંસ્સા ધરાવે, ત્યારે તે સ્થાનિક સત્તાવાળાઓ સાથે પરામર્શ કરશે અને તેમની સાથે પરામર્શમાં સામાજિક અસર આકલન અભ્યાસ હાથ ધરશે. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૪ ની ઉપકલમ (૪) માં જે રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે મુજબ સામાજિક અસર આકલન અભ્યાસમાં સામેલ થનારા પરિબળો તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું.

(૬) કલમ ૫ એસ.આઈ.એ. માટે જાહેર સુનાવણીની જોગવાઈ કરે છે.

(૭) આવી ક્વાયત પછી પછા, કલમ ૭ નિષ્ણાત સમૂહ દ્વારા સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલની મૂલવણી કરવાની જોગવાઈ કરે છે. જો નિષ્ણાત સમૂહ એવો મત વ્યક્ત કરે કે પ્રકલ્પ જાહેર હેતુ સિદ્ધ કરતો નથી અથવા સામાજિક ખર્ચ અને પ્રતિકૂળ સામાજિક અસરો સંભવિત લાભોથી વધારે છે અને આવી ભલામણો હોવા છતાં યોગ્ય સરકાર સંપાદન પ્રક્રિયા આગળ વધારે છે, તો તે માટેનાં કારણો નોંધવા તેની ફરજિયાત રહેશે.

(૮) કલમ ૮ એ જોગવાઈ કરે છે કે યોગ્ય સરકાર જમીન સંપાદન માટેના પ્રસ્તાવ અને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલની તપાસ કરશે. તેવા સંપાદનથી લોકોનું લઘુત્તમ વિસ્થાપન સુનિશ્ચિત થાય તે ધ્યાનમાં રાખીને તે સંપાદન અંગે વિચાર કરવો જોઈએ.

(૯) કલમ ૯ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું, જેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં કલમ ૪૦ હેઠળની તાત્કાલિકતાની જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈને જમીન અધિગ્રહિત કરવાની પ્રસ્તાવિત હોય, ત્યાં યોગ્ય સરકાર સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસ હાથ ધરવામાંથી મુક્તિ આપી શકે છે. કલમ ૪૦ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે જમીન સંપાદન કરવા માટેની તાત્કાલિકતાની વિશેષ સત્તાઓ માત્ર તેવા કેસોમાં જ મર્યાદિત છે, જ્યાં જમીન ભારતના સંરક્ષણ અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટે, અથવા કુદરતી આપત્તિઓમાંથી ઊભી થયેલી કોઈ પણ આપત્તિ અથવા અન્ય કોઈ આપાતસ્થિતિ માટે આવશ્યક

હોય. હસ્તગત પ્રકરણમાં યોજનાના હેતુ સંબંધિત કોઈપણ માપદંડ પૂર્ણ થતા નથી.

(૧૦) ખાદ્ય સુરક્ષાનું સંરક્ષણ કરવા માટેની વિશેષ જોગવાઈ કરતું અધિનિયમના ભાગ ૩ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી જોશીએ કલમ ૧૦ની પરંતુક તરફ અમારું વિશેષ ધ્યાન દોર્યું અને રજૂઆત કરી કે જ્યાં સંપાદન રેખીય સ્વરૂપના પ્રોજેક્ટો માટે હોય તેવા મામલાઓમાં આ સુરક્ષા-જોગવાઈઓ લાગુ પડતી નથી. તેથી, જ્યાં વિશેષ રીતે મુક્તિ આપવામાં આવી છે, ત્યાં તે માત્ર ખાદ્ય સુરક્ષાના વિચારવિમર્શના સંદર્ભમાં જ લાગુ પડે છે અને એસ.આઈ.એ. માટે લાગુ પડતી નથી.

(૧૧) અધ્યાય ૪ હેઠળ આવતી કલમ ૧૧ સૂચના અને સંપાદન સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૩) તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે જારી કરવામાં આવતી સૂચનામાં જાહેર હેતુનું સ્વરૂપ, સ્થળાંતર આવશ્યક બનાવતાં કારણો અને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલનો સારાંશ સમાવેલો હોવો જોઈએ. તેથી, પ્રાથમિક સૂચના જારી કરવાના પૂર્વેની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં એસ.આઈ.એ. પર અત્યંત ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, જે હાલના કેસમાં ગેરહાજર છે.

(૧૨) અમારું ધ્યાન ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમો ૧૧ થી ૧૬ ની જોગવાઈઓ તરફ દોરતાં, શ્રી જોશી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વડીલે રજૂ કર્યું કે કલમ ૧૧ હેઠળની પ્રક્રિયા એસ.આઈ.એ. પર આધારિત છે અને એવો અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા

પછી પણ એસ.આઈ.એ. અહેવાલના નિષ્કર્ષો અંગે હિતસંબંધિત વ્યક્તિઓને સાંભળવાનો એક તબક્કો રહે છે, જે સંપાદનની પ્રક્રિયા હાથ ધરતા પહેલાં કરાતી આ પ્રક્રિયાનું મહત્વ ઉદ્ધીપિત કરે છે. પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન યોજનાઓ અમલમાં મૂકવી આવશ્યક છે.

પ.૭ શ્રી જોશીએ કલેક્ટર દ્વારા જમીનની બજારકિંમતના નિર્ધારણના સંબંધમાં ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૨૩ થી ૨૬ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. સંપાદિત કરાનારી જમીનની બજારકિંમતનું મૂલ્યાંકન વર્ષ ૨૦૧૭થી કરવું આવશ્યક છે. કલેક્ટરે જંત્રીને અદ્યતન કરી સુધારેલી હોવી જોઈએ હતી. અચળ મિલ્કતોની બજારકિંમત દર્શાવતા વાર્ષિક દરપત્રક ૨૦૧૧થી સ્થિર રહ્યા છે, તેથી ભલે સરકારનો બચાવ કલમ ૨૬ની ઉપકલમ (બી) ના આધારે વેચાણકિંમત નિશ્ચિત કર્યાનો હોય, તો પણ કલેક્ટર દ્વારા બજારકિંમત અદ્યતન ન કરાયાના અભાવે વાસ્તવિક બજારકિંમત પ્રતિબિંબિત થતી નથી. કલમ ૨૬ની જોગવાઈ અનુસાર ફરજિયાત છે કે કોઈપણ વિસ્તારમાં જમીન સંપાદન કાર્યવાહીનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં કલેક્ટર તે વિસ્તારમાં પ્રવર્તમાન બજાર દરના આધારે જમીનની બજારકિંમતનું પુનરીક્ષણ અને અદ્યતન કરવા માટે જરૂરી તમામ પગલાં ભરે.

પ.૮ કલમ ૧૦એના સમાવેશ માટેના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવે છે (પાનું ૧૪૨&૧૪૦). શ્રી જોશીની રજૂઆત મુજબ, મૂળભૂત અવસ્થાપન સુવિધાઓ પૂરી પાડવા માટે કોઈ જાહેર હેતુ અથવા જાહેર હિત સાધિત થતું નથી અને માત્ર એટલા માટે કે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ

કડક છે તથા જમીન સંપાદન લાંબી અને મુશ્કેલ પ્રક્રિયા બની ગયું છે, તે કારણે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન દૂર કરી દેવું યોગ્ય ઠરતું નથી. અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨)ના આધારે હાથ ધરાયેલ નિર્ણય-પ્રક્રિયાને પડકારતા શ્રી જોશી રજૂ કરે છે કે હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનને અગાઉની જોગવાઈઓ સાથે મળી, ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમો ૯ અને ૪૦ સાથે, મહામહિમ રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યું નહોતું, જેના પરિણામે આવા જમીનના સંપાદનની આવશ્યકતા અંગે રાષ્ટ્રપતિ વિચારણા કરી શકે તેમ રહ્યા નહોતા.

૫.૯ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ની જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું. સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૯૮૬૪ ઓફ ૨૦૧૮ ના પેપરબુક્કના પાના ૨૭૧ અને ૨૭૨ અમને વાચી સંભળાવવામાં આવ્યા. નોંધ પર ગુજરાતના રાજ્યપાલના પ્રિન્સિપલ સેક્રેટરીને લેજિસ્લેટિવ એન્ડ પાર્લામેન્ટરી અફેર્સ દ્વારા જારી કરાયેલ તારીખ ૨૬.૦૪.૨૦૧૬ નો એક પત્રવ્યવહાર છે. શ્રી જોષીનું નિવેદન એવું છે કે વિષયવસ્તુ ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ માંની નોંધ ૪૨ હેઠળ આવે છે, તે બાબત વિવાદિત નથી. તેઓ રજૂ કરે છે કે જોડવામાં આવેલા દસ્તાવેજોમાંથી નિરાપદ રીતે એવું માન્ય રાખી શકાય કે હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન ભારતના રાષ્ટ્રપતિ મહામહિમ સમક્ષ મુકવામાં આવેલ દસ્તાવેજસંચ સાથે સંલગ્ન કરવામાં આવ્યું નહોતું. પાનું ૨૭૫થી આગળનું તુલનાત્મક નિવેદન સૂચવે છે કે કલમ ૧૦અ ઉમેરતી વખતે કલમો ૯ અને ૪૦ તથા અધ્યાય ૨ ની જોગવાઈઓ રાષ્ટ્રપતિના

ધ્યાન પર લાવવામાં આવી નહોતી કે દર્શાવવામાં આવી નહોતી, જેથી અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળની મંજૂરી ન્યાયસંગત ઠરે. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની અનુસૂચિ ૨ અને કલમ ૧૦૭ તરફ પણ ૨૦૧૬ ના સુધારક અધિનિયમની કલમ ૩૧અ ઉમેરતી વખતે વિશિષ્ટ રીતે ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું નહોતું.

પ.૧૦ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી અંગે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની વ્યાપ્તિના સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે કેસર-ઈ-હિંદ પ્રા. લિ. અને અન્ય વિ. નેશનલ ટેક્સ્ટાઈલ કોર્પોરેશન (મહારાષ્ટ્ર નોર્થ) લિ. અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૨) ૮ એસ.સી.સી. ૧૮૨ ના કેસમાં આવેલા નિર્ણય તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે. પરિષદ નં..

ચુકાદાના ૧૪ થી ૨૮ પર તે મુદ્દો દર્શાવવા માટે આધાર રાખવામાં આવે છે કે

(એ) રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં, રાજ્ય સરકારે તે બાબત ધ્યાન દોરવી જરૂરી છે જેથી પ્રસ્તાવિત રાજ્ય કાયદા અને સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા વચ્ચેની વિસંગતિ બાબતે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સક્રિય મનન થાય; (બી) સંસદે જે કાયદો બનાવ્યો છે તે અંગે રાષ્ટ્રપતિએ પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને સાથે સાથે કોઈ ચોક્કસ રાજ્યમાં પ્રવર્તમાન સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

હાથ ધરાયેલા આ કેસમાં આ આવશ્યક તત્વો દેખીતી રીતે ગેરહાજર છે અને તેથી અદાલતને ઉપલબ્ધ ન્યાયિક સમીક્ષાના પરિમાણોની અંદર આવે છે. રાજ્ય દ્વારા

વિરોધાભાસ દર્શાવવામાં આવેલ ન હોય તેવી સ્થિતિમાં, જે “સાયને ક્વા નોન” “વિચારણા” અથવા “સંમતિ” માટે અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે, આવા પાસાઓનું અવલોકન કર્યા વિના આપવામાં આવેલી “સંમતિ” દુષિત ગણાય છે (કૈઝર હિંદના ચુકાદાના પરિણેદ ૨૭ માં દર્શાવેલ આવશ્યક ઘટકો ગેરહાજર છે)

પ.૧૧ શ્રી જોશી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે અમારું ધ્યાન ઈ.સ. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ તા. ૦૮.૦૪.૨૦૧૮ ની જારી કરાયેલ જાહેરનામું તરફ દોર્યું, જે સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૮૮૬૪ ઓફ ૨૦૧૮ ના પેપરબુકના પાનું ૫૩/૫૫ પર હતી. ઉક્ત જાહેરનામુંના પરિણેદ નં. ૪ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટના હેતુસર જમીન સંપાદન અંગે ગુજરાત સરકાર સંતોષ પામે તો તે કલમ ૧૮ હેઠળ અંતિમ ઘોષણા પ્રકાશિત કરી શકે છે. તેથી, આથી સૂચિત થાય છે કે રાજ્ય સરકારે કલમ ૧૧(૧) હેઠળ તેવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કર્યો છે, જે સ્પષ્ટપણે કાનૂનવિરુદ્ધ છે, કારણ કે કલમ ૩(ઈ)(૪) ની જોગવાઈઓ અનુસાર “યોગ્ય સરકાર” કેન્દ્રીય સરકાર છે.

પ.૧૨ આ જાહેરનામુંને પડકારતી અરજીઓ જુલાઈ ૨૦૧૮ માં એ આધાર પર દાખલ કરવામાં આવી હતી કે આવી જાહેરનામું જારી થવા પૂર્વે એ.એસ.આર.માં કોઈ પુનર્વિચારણા કરવામાં આવી નહોતી. આવા પડકારના પ્રલંબિત રહેવા દરમિયાન હવે જે પ્રગટ થાય છે તે એ છે કે ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ના રોજ, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ ની ખંડ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ

કરતાં, રાષ્ટ્રપતિએ ગુજરાત રાજ્ય સરકારની સંમતિથી એક જાહેરનામું જારી કરી હતી, જેના દ્વારા સોંપણી કરતાં અને એમ જાહેર કરતાં કે ઉપરોક્ત હેતુ માટે ગુજરાત રાજ્યના ક્ષેત્રમાં જમીનના સંપાદન સંબંધે ગુજરાત સરકારે લીધેલ તમામ કાર્યવાહી કેન્દ્ર સરકાર માટે અને તેના વતી લેવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે અને તમામ હેતુઓ માટે તેને કાયદેસર અને માન્ય ગણવામાં આવશે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ ની જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી જોશી એવો દાવો કરશે કે તેની ભાષા દર્શાવે છે કે રાષ્ટ્રપતિ રાજ્યના રાજ્યપાલની સંમતિથી, સંઘની કાર્યકારી સત્તા જે કોઈ વિષય સુધી વ્યાપે છે તેવા વિષય સંબંધે કાર્યો સોંપી શકે છે. ઉપયોગમાં લેવાયેલ શબ્દ “સોંપવું” છે. ક્યાંય પણ, અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાનો એવો આશય જણાતો નથી કે જે “અધિકૃત કરે” અથવા “માન્યતા આપે” એવી પહેલેથી કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી માટે હોઈ શકે, જેમ કે વર્તમાન કેસના તથ્યો દર્શાવે છે. હાલના કેસમાં, શ્રી જોશી રજૂ કરે છે કે ૦૮.૦૪.૨૦૧૮ ના રોજ પ્રાથમિક જાહેરનામું પહેલેથી જ જારી કરવામાં આવી ચૂકી છે. “સોંપવું” શબ્દનો અર્થ માત્ર એટલો જ થઈ શકે કે જે કાર્યવાહી આથી આગળ ભવિષ્યમાં કરવામાં આવે. અગાઉ કરવામાં આવેલ કૃત્ય માટે સોંપણીને પશ્ચાદ્ધર્તી અસર આપી શકાય નહીં. તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ પહેલેથી થઈ ગયેલી કોઈ બાબતને “અધિકૃત કરવા” અથવા “માન્ય કરવા” માટે કરી શકાય નહીં, કારણ કે તે સ્પષ્ટપણે “સોંપણી” નથી. અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પડકાર સંદર્ભે : ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ની જાહેરનામું

પ.૧૩ શ્રી જોશી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે કલમ ૨૫૮ દર્શાવે છે કે આ બંધારણમાં રહેલી કોઈપણ જોગવાઈ હોવા છતાં, રાષ્ટ્રપતિ રાજ્યના રાજ્યપાલની સંમતિથી, જે વિષય સંબંધે સંઘની કાર્યકારી સત્તા વિસ્તરે છે તેવા કોઈપણ વિષય અંગેના કાર્યો તે રાજ્ય સરકારને સોંપી શકે છે. અમારું ધ્યાન વધુમાં કલમ ૨૫૮ ની ઉપકલમ (૨) તરફ દોરતા, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે જ્યાં સુધી કાયદા બનાવવાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી આવી સત્તા રાજ્યને સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓના સંદર્ભમાં પ્રદાન કરવામાં આવે છે, ભલે તે એવો વિષય હોય જેના સંબંધમાં રાજ્ય વિધાનસભાને કાયદા બનાવવાની સત્તા ન હોય. સત્તાઓનું પ્રદાન માત્ર એવા વિષયમાં થાય છે જેમાં રાજ્યને આવા વિષય અંગે કાયદા બનાવવાની સત્તા ન હોય. હાલના કેસમાં, વિષયવસ્તુ સહવર્તી યાદીની પ્રવેશ નં. ૪૨ હેઠળ આવે છે.

પ.૧૪ કલમ (એ) ના સંદર્ભમાં, જે સંઘની કાર્યપાલક સત્તા જે બાબત સુધી વિસ્તરે છે તેવી કોઈપણ બાબત અંગે કાર્યોના સોંપણાની વાત કરે છે, શ્રી જોશીએ અમારું ધ્યાન કલમ ૭૩ ની જોગવાઈઓ તરફ દોર્યું, જે સંઘની કાર્યપાલક સત્તાની વ્યાપ્તિનું નિર્દેશ કરે છે. કલમ ૭૩ એ જોગવાઈ કરે છે કે બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા (એ) એવી બાબતો સુધી વિસ્તરશે કે જેઓ અંગે સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે અને (બી) કોઈ કરાર અથવા સમજૂતીના બળે ભારત સરકાર દ્વારા ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવા આવા અધિકારોના ઉપયોગ સુધી વિસ્તરશે. શ્રી જોશીના જણાવ્યા

મુજબ, જે બાબતો અંગે સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે તે બાબતોમાં કાર્યપાલક સત્તાની વ્યાપ્તિ પરંતુક દ્વારા મર્યાદિત થાય છે, જે દર્શાવે છે કે આ બંધારણમાં અથવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદામાં સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, એવી સત્તા કોઈપણ રાજ્યમાં એવી બાબતો સુધી વિસ્તરશે નહીં કે જેઓ અંગે રાજ્યની વિધાનસભાને પણ કાયદા બનાવવાની સત્તા છે. તેથી, કાર્યપાલકની સત્તા, તે બાબતોમાં જેમાં સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે, તે સમવર્તી યાદીમાં આવતી બાબતોની સીમાઓમાં પ્રવેશી શકતી નથી કે તેને વટાવી શકતી નથી. આ સત્તા સમવર્તી ક્ષેત્રની સીમા પર અટકવી જ જોઈએ. એકવાર સીમાઓ બંધાઈ જાય, જેમ કે બંધારણમાં બચાવ કલમ દ્વારા, એટલે કે, બંધારણમાં સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, તેમ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, ત્યારે ફક્ત એટલા માટે કે આ કલમની ભાષા "આ બંધારણમાં રહેલી કોઈપણ બાબત હોવા છતાં" એવા અપ્રતિબંધક ઉપવાક્યથી શરૂ થાય છે, કલમ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની સંભવિત આશ્રિતતા બંધારણ જે મંજૂરી આપે છે તેનાથી પર કાર્યપાલક સત્તાને વિસ્તૃત કરી શકતી નથી. આવી સત્તાનું પ્રતિનિયોજન પણ માત્ર ત્યાં સુધી જ થઈ શકે જ્યાં સુધી એવી કાર્યપાલક સત્તા વિસ્તરે છે. કલમ ૩(ઈ) (જ) કાયદાની એવી જોગવાઈ છે જે કહે છે કે માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર જ યોગ્ય સરકાર છે. જ્યારે રાજ્ય સરકારને યોગ્ય સરકાર બનવા માટે સક્ષમ કરતી કોઈ સત્તા કે કોઈ કાયદો નથી, ત્યારે રાજ્ય સુધી કાર્યપાલક સત્તા વિસ્તૃત કરવા માટે કોઈ સોંપણી થઈ શકતી નથી.

૫.૧૫ શ્રી જોશીએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે માનીએ કે પશ્ચાદ્દ્રષ્ટિ અસર સાથે નિહિત સોંપણી અસ્તિત્વમાં છે, તો પણ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કલમ ૧૧(૧) હેઠળ જારી કરાયેલ એવી સૂચના, જે અસ્તિત્વહીન છે, તેવી અસ્તિત્વહીન ક્રિયાને આવા ઉપક્રમ દ્વારા પુનર્વિચારિત કરી શકાતી નથી. એકવાર સ્વીકાર્ય રીતે સ્પષ્ટ છે કે યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર સરકાર છે, ત્યારબાદ કાયદા વિરુદ્ધ હોય તેવી કોઈ બાબતને માન્યતા આપતું કૃત્ય થઈ શકતું નથી. આ ઉપક્રમ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ જાય છે અને હકીકતમાં તેને અતિક્રમી જાય છે.

૫.૧૬ આગળ વિશદ કરતાં કે સમગ્ર કવાયત પૂર્વનિર્ધારિત હતી અને તેથી તે કાયદાના હુકમના વિરુદ્ધ જાય છે, શ્રી જોશીએ સંક્ષેપમાં અમારું ધ્યાન ૨૦૧૩ના અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનના વિવિધ પરિચ્છેદો તરફ દોર્યું. અધિનિયમ સંપાદનના સામાજિક ખર્ચ પર ભાર મૂકે છે, ન્યાયસંગત અને વાજબી વળતર માટે જોગવાઈ કરે છે, તથા રાજ્ય માટે અતિમહત્વના વ્યૂહાત્મક હેતુઓ માટે જમીન સંપાદનની વ્યાપ્તિ મર્યાદિત કરે છે. જમીન સંપાદનની વધુ માનવસંગત, ભાગીદારીમૂલક, માહિતીસભર અને પારદર્શક પ્રક્રિયા માટે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ સાથે પરામર્શ કરવાની પ્રક્રિયા છે. સામાજિક ખર્ચ સાથે “જાહેર હેતુ – જાહેર હિત”નું મૂલ્યાંકન કર્યા પછી જ જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા શરૂ થવાની હોય છે અને ત્યારબાદ કારણસભર નિર્ણય લેવો આવશ્યક બને છે. સોગંદનામું-જવાબ તરફ, ખાસ કરીને પૃષ્ઠ ૧૭૮ અને ૧૭૯ તરફ અમારું ધ્યાન દોરી, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે આવી કોઈ કવાયત કર્યા વિના,

જમીન પ્રકલ્પ માટે જરૂરી છે એવો પૂર્વનિર્ધારિત નિર્ણય લઈ લેવાયો હતો. મે ૨૦૧૩માં બંને દેશોના માનનીય પ્રતિનિધિઓ વચ્ચે બેઠકો યોજાઈ, જાહેરાત કરવામાં આવી, જાઈકાએ જુલાઈ ૨૦૧૫માં સંયુક્ત વ્યવહાર્યતા અહેવાલ રજૂ કર્યો. પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે ડિસેમ્બર ૨૦૧૫માં સહકારનું સ્મરણપત્ર હસ્તાક્ષરિત કરવામાં આવ્યું. તેથી સ્થિતિ એવી સર્જાઈ ગઈ હતી કે પછીથી બધું પૂર્ણ થયેલ હકીકત સમાન બની ગયું હતું. ઉચ્ચગતિ રેલનું ડિઝાઇનિંગ અને સંચાલન કરવા માટે ૨૦૧૬માં નેશનલ હાઈ સ્પીડ રેલ કોર્પોરેશનની રચના કરવામાં આવી. શ્રી જોશીની રજૂઆત મુજબ, જૂના જમીન સંપાદન અધિનિયમ હેઠળ જમીન સંપાદનની જરૂરિયાત અંગે સરકાર એકમાત્ર નિર્ધારક હતી. ૨૦૧૩ના અધિનિયમમાં માળખાકીય ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. એવો એક માળખાકીય પ્રક્રિયાત્મક ઉપાય સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે, જે નિર્ણય લેવાય તે પહેલાં હાથ ધરવો આવશ્યક છે. જે હેતુઓ માટે જમીન જરૂરી છે તે કલમ ૨ની ઉપકલમ (બી) માં સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. પ્રકરણ ૨, જે કલમ ૪થી શરૂ થાય છે, તે જમીન સંપાદિત કરવાની મનશા હોય ત્યારે યોગ્ય સરકારને સ્થાનિક સંસ્થાઓ સાથે પરામર્શ કરવા અને સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન હાથ ધરવાનું કહે છે. આવી કવાયત હાથ ધરાય તે પહેલાં જ જમીન સંપાદિત કરવાનો નિર્ણય લઈ લેવાય છે, યોજનાઓ તૈયાર કરી દેવામાં આવે છે, એક માળખું ઉભું કરી દેવામાં આવે છે, અને ૨૦૧૩ના અધિનિયમ હેઠળ ફરજિયાત કરાયેલા સામાજિક ખર્ચ વગેરેનું મૂલ્યાંકન કર્યા વિના બધું પૂર્ણ થયેલ હકીકત તરીકે રજૂ કરવામાં આવે છે. ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓનું પાલન તો માત્ર

મૌખિક ઓપચારિકતા પૂરતું જ છે. એસ.આઈ.એ.ના વિવિધ તબક્કાઓ છે અને ખાસ કરીને કલમ ૭ની ઉપકલમ (૫) એ જોગવાઈ કરે છે કે નિષ્ણાત સમૂહ સંભવિત લાભો વિશે મત આપશે અને સામાજિક ખર્ચનું તોલમાપ કરશે. આ બધું સંપૂર્ણપણે અવગણવામાં આવ્યું છે.

પ.૧૭ સત્તાધિકારીઓએ સીધા જ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ પ્રાથમિક જાહેરનામું બહાર પાડવા સુધી લાંબી છલાંગ મારી છે. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૫ હેઠળ જે રીતે વાંધાઓની સુનાવણી કરવાની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે તે હાથ ધર્યા વિના સંપાદન અમલમાં મૂકવામાં આવ્યું છે.

પ.૧૮ શ્રી જોશી અનુસાર, ખેડૂતો એક પૂર્ણ થયેલી સ્થિતિ સામે મુકાયા છે. જુલાઈ ૨૦૧૫માં, સંયુક્ત વ્યવહાર્યતા અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. ડિસેમ્બર ૨૦૧૫માં, જાપાન સરકાર સાથે કરાર થયો હતો. ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૬માં, વિશેષ હેતુ વાહન રચવામાં આવ્યું હતું, માર્ચ ૨૦૧૬થી ડિસેમ્બર ૨૦૧૬ સુધી ચર્ચાઓ ચાલુ રહી હતી અને ૧૨.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ કાર્યસ્વીકૃતિનું સ્મૃતિપત્ર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યું હતું. ૩૧.૦૩.૨૦૧૭ના રોજ, રેલ્વે બોર્ડે ગુજરાત રાજ્યના મુખ્ય સચિવને પત્ર લખી જણાવ્યું હતું કે ગોઠવણીને નિશ્ચિત કરવા માટે જમીન સર્વેક્ષણો હાથ ધરવામાં આવ્યા છે અને હસ્તગત કરવાની વાસ્તવિક પ્રક્રિયા શરૂ થવાની છે. સમર્પિત ભૂમિ હસ્તગત અધિકારીની નિમણૂક કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે. ૨૫.૦૪.૨૦૧૭ના સંદેશાવ્યવહાર તરફ ધ્યાન દોરવામાં

આવે છે, જેમાં જમીન હસ્તગત કરવા માટેના અધિકારીઓને જમીન હસ્તગત અધિનિયમ હેઠળ સક્ષમ પ્રાધિકારી તરીકે પદનામ દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. ૦૯.૧૦.૨૦૧૭ના સંદેશાવ્યવહારમાં ઉલ્લેખ છે કે ૧૪.૦૯.૨૦૧૭ના રોજ ભૂમિપૂજન સમારોહ યોજાઈ ગયા પછી યોજનાની પૂર્ણતા માટે સમયરેખા નક્કી કરવામાં આવી છે.

પ.૧૯ કલમ ૧૦એ હેઠળ મુક્તિ સંબંધિત જાહેરનામું ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ ના રોજ જારી કરવામાં આવી છે. આ તમામ પરિબલો દર્શાવે છે કે સમગ્ર કાર્યવાહી પૂર્વનિર્ધારિત છે. સમગ્ર કાર્યવાહી ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની જોગવાઈઓથી પર છે. સમગ્ર કાર્યવાહી વાંધાઓના ન્યાયસંગત વિચારને નિર્થક બનાવે છે અને તેથી તે માત્ર મૂળભૂત અધિકારોનું જ નહીં પરંતુ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળ પરિકલ્પિત મિલ્કતના અધિકારનું પણ ઉલ્લંઘન કરે છે.

કલમ ૧૧(૧) હેઠળની જાહેરનામું સામે પડકાર

પ.૨૦ ત્યારબાદ, શ્રી જોશીએ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ જારી કરાયેલ તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ ની જાહેરનામું સામે પોતાનો આક્ષેપ કેન્દ્રિત કર્યો છે. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આ રીતે જારી કરાયેલ જાહેરનામું રાજ્ય સરકાર દ્વારા જારી કરાયેલી હોવાથી તે અસ્તિત્વહીન છે, કારણ કે યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર સરકાર છે. આ જાહેરનામું એવી સત્તા દ્વારા જારી કરવામાં આવી છે, જેને તે કરવા માટે સક્ષમતા નથી. રાજ્ય દ્વારા પાનું ૧૮૮ પર (પરિચ્છેદ ૮.૨) દાખલ કરાયેલા જવાબ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે યોગ્ય સરકાર

કેન્દ્ર સરકાર છે તે બાબત રાજ્યએ પોતે પણ સ્વીકારી છે. જવાબ પરથી એવું સૂચિત થાય છે કે તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ ની જાહેરનામું અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ કેન્દ્ર સરકારના કહ્યા મુજબ રાજ્ય સરકારે જારી કરી છે. રાજ્યની દલીલ એવી છે કે જમીનો ગુજરાત રાજ્યની હદમાં આવે છે અને તેથી યોગ્ય સરકાર રાજ્ય છે. પરંતુ તા. ૦૯.૧૦.૨૦૧૮ ના રોજ માન્યતા આપતી જાહેરનામું જારી કરવામાં આવે છે ત્યારે આવી દલીલ નકારી કાઢાય છે. આવી માન્યતા દુષ્ટ છે, કારણ કે ભૂતકાળ બાબતે સોંપણી થઈ શકતી નથી. સોંપણી ભવિષ્યની કાર્યવાહી માટે જ થઈ શકે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, માન્યતા અને સોંપણીને પ્રતિલક્ષી અસર આપી શકાતી નથી. આ દલીલના સમર્થનમાં (૧૯૬૯) ૨ એસ.સી.સી. ૩૫૧ માં અહેવાલિત ઇન્કમ ટેક્સ ઓફિસર, અલેપ્પી વિ. એમ.સી. પોન્નૂસ એન્ડ અર્ડર્સ ના કેસના ચુકાદા પર, ખાસ કરીને ચુકાદાના પરિણેદ નં. ૭ પર, આધાર મુકવામાં આવ્યો છે.

પ.૨૧ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતાં વખતે કલમ ૧૦અ ની જોગવાઈઓનો કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. તેથી, વધુમાં વધુ એવું કહી શકાય કે આ અધિનિયમ કલમ ૧૧ હેઠળની જાહેરનામુંને માન્યતા આપે છે અને કલમ ૧૦અ ના સમાવેશના અમલીકરણને નહીં. અધિનિયમ હેઠળ, કેન્દ્રીય સરકાર જ યોગ્ય સરકાર છે. માન્યતા રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાઓના ઉપયોગમાં આપવામાં આવે છે, જ્યારે એસ.આઈ.એ. દૂર કરવી જોઈએ તેવી સંતોષપ્રાપ્તિ સુધી પહોંચવાનો વ્યાયામ

રાજ્ય સરકારે હાથ ધર્યો છે. પ્રશ્ન એ છે કે, જ્યારે કેન્દ્રીય સરકાર યોગ્ય સરકાર છે ત્યારે એસ.આઈ.એ. દૂર કરવાની બાબતમાં રાજ્ય સરકારનો સંતોષ માન્ય ગણાવી શકાય કે નહીં. સંદર્ભ: ૨૦૧૬ ના સુધારક અધિનિયમની કલમ ૧૦અ ના સમાવેશોની બંધારણીય માન્યતા

પ.૨૨ શ્રી જોષીની રજૂઆત મુજબ, ભલે કાનૂનનો વિષય, એટલે કે જમીન સંપાદન, સમવર્તી યાદીમાં આવે છે, તેમ છતાં વિધાનમંડળ પાસે સુધારક અધિનિયમ ઘડવાની સક્ષમતા નથી. પ્રશ્ન એ છે કે, શું કેન્દ્રીય કાયદેસરની નીતિના વિરોધમાં કોઈ કાનૂન હોઈ શકે? સુધારક અધિનિયમ, જે કેન્દ્રીય અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને ૩ ને બહાર કરે છે, તે દુર્ગુણિત છે, કારણ કે તે સામાજિક/સ્થાનિક આવશ્યકતાઓને સંપૂર્ણપણે અવગણે છે અને તેમના સંદર્ભ વિના છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ સિદ્ધાંતતઃ સંસદ દ્વારા ઘડાયેલા કાયદાના વિરોધમાં રાજ્ય કાનૂન ઘડવા માટે કરી શકાય નહીં.

પ.૨૩ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ના વાચન પરથી, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે તે જ સત્તાની વ્યાપ્તિ અને પરિધિ અંગે માર્ગદર્શન આપે છે. એવો કાયદો બનાવવામાં આવી શકે છે જે વિરુદ્ધાભાસી હોઈ શકે, પરંતુ આવી વિધાનસભા ઘડવાની આવશ્યકતાને ન્યાયોચિત ઠરાવવા માટે યુક્તિસંગત કારણો હોવા આવશ્યક છે. શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, હિઝ એક્સેલન્સી રાષ્ટ્રપતિને વિચારણા મોકલતાં પત્ર સાથે સંલગ્ન દસ્તાવેજો જોવામાં આવે તો,

કેન્દ્રીય કાયદા સાથેની તેની અસંગતતા હોવા છતાં તેને શા માટે ઘડવાની જરૂર છે તે બાબતે ચોક્કસ આવશ્યકતાઓ અને કારણો વિશે તેઓ સંપૂર્ણપણે મૌન છે. આવા કારણો અને વિચારણાના અભાવે, કલમ ૧૦એ નો સમાવેશ વિધાનસભાની સીમાથી બહારનો છે. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, શ્રી જોશીએ બોમ્બે વડી અદાલતના બંસંતિલાલ બનારસીલાલ વિ. બંસીલાલ દાગદુલાલ, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ બોમ્બે ૩૫, ના કેસમાં આપેલ નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો. અમારું ધ્યાન ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૩ તરફ દોરવામાં આવ્યું કે એવી દલીલ કરવામાં આવે કે રાષ્ટ્રપતિ સંમતિ આપતી વખતે કોઈ વિશિષ્ટ રાજ્યમાં પ્રવર્તમાન સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓ અંગે મનન કરે અને જો તેઓ સંતુષ્ટ થાય કે સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા કોઈ વિશિષ્ટ રાજ્યને સંસદે કરેલી જોગવાઈથી ભિન્ન કાનૂની જોગવાઈ કરવાની પરવાનગી અપાઈ શકે. પૂર્ણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કેન્દ્રીય કાયદાની ભાવનાને લાંઘવા માટે કરી શકાય નહીં. માત્ર એટલા માટે કે, હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન મુજબ, જમીન હસ્તગત કરવા માટે ખૂબ કડક જોગવાઈઓ છે અને પ્રક્રિયા અત્યંત લાંબી અને કઠિન હોવાની કલ્પના કરવામાં આવી છે, તે આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે કોઈ આધાર બની શકતું નથી. સ્થાનિક આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવામાં થયેલ નિષ્ફળતા અને પ્રક્રિયા લાંબી હોવાના બહાને સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવવાથી આવી કાર્યવાહી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘનકારી બને છે.

પ.૨૪ યોગ્ય સુરક્ષાત્મક ઉપાયો વિના અતિશય સત્તાસોપાન કરવામાં આવ્યું છે. રાજ્યના સોગંદનામાનું વાચન કરતાં (પાનું ૨૬૭ પછીના પાનાંઓ) જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ છે કે રાષ્ટ્રપતિનું ધ્યાન ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૪, ૯, ૪૦ અને કલમ ૧૦૭ ની જોગવાઈઓ તરફ દોરવામાં આવ્યું ન હતું. પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં શ્રી જોશીએ (૨૦૦૨) ૮ એસ.સી.સી. ૧૮૨ માં અહેવાલિત કૈઝર-આઈ-હિંદ પ્રા. લિ. અને અન્ય વિ. નેશનલ ટેક્સટાઈલ કોર્પોરેશન લિ. અને અન્યના કેસના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો છે. ૨૦૧૬ ના સુધારક અધિનિયમ દ્વારા કલમ ૩૧એના ઉમેરા સામે પડકાર

પ.૨૫ શ્રી જોષીના જણાવ્યા મુજબ, રાજ્યએ એવો ઉદ્દેશ કરીને આ દાખલાને યોગ્ય ઠેરવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અંગેની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના, વળતર રકમના ૫૦%ના ધોરણ પર એક એડ-હોક મૂલ્યાંકન નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું છે. નિર્ણય માત્ર નાણાકીય પાસાને આધારે લેવાઈ શકતો નથી. વળતરનું નિર્ધારણ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦૫માં નિર્ધારિત માપદંડો અનુસાર થવું જરૂરી છે. નિર્ધારણ પ્રથમ અનુસૂચિ મુજબ થવું જોઈએ અને દ્વિતીય તથા તૃતીય અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનથી અસરગ્રસ્ત પરિવારોને લાભ થતો હોઈ તે પણ ધ્યાનમાં લેવો જરૂરી છે. વિધાન કલમ ૧૦૭ની કસોટી પર પણ ઊતરી શક્યું નથી, જેના દ્વારા રાજ્યને અસરગ્રસ્ત પરિવારોને વધુ લાભદાયક કાયદો બનાવવાની સત્તા હતી. ૫૦%નો આંકડો શા માટે લેવામાં આવ્યો છે તે માટે કોઈ આધાર નથી.

પ.૨૬ આ સંદર્ભમાં, તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ અને ૧૮.૧૦.૨૦૧૮ ની સૂચનાઓ સામેના પડકાર તરફ ફરી વળતાં, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે, તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ ની સૂચનાને માન્ય ગણવામાં આવે તો પણ, તે ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૨૬ ની કસોટી પર ખરી ઊતરતી નથી. કલમ ૨૬ ની પરંતુક જોગવાઈ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, એવો ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો કે જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીનો પ્રારંભ થાય તે પહેલાં કલેક્ટર/રાજ્યે જમીનની બજાર કિંમતમાં સુધારો અને તેને અદ્યતન કરવાની કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક હતી. જ્યારે તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ ની સૂચના બહાર પાડવામાં આવે છે ત્યારે ૨૦૧૧ નું એએસઆર લેવામાં આવ્યું છે. કલમ ૨૬ હેઠળનો આદેશાત્મક અનિવાર્ય ઉપબંધ પાલિત કરવામાં આવ્યો નથી ત્યારે, કલમ ૧૧(૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી સૂચના ટકી શકતી નથી. ગુજરાત સ્ટેમ્પ (મિલ્કતની બજાર કિંમતનું નિર્ધારણ) નિયમો, ૧૯૮૪ ના સુધારિત નિયમ ૫ હેઠળ, જેમાં જમીનો અને ઇમારતોના સરેરાશ દરોને ધ્યાનમાં લઈ દર વર્ષની ૧લી એપ્રિલે વાર્ષિક દરપત્રકમાં સુધારો કરવો ફરજિયાત છે, તે મુજબ એએસઆર નો કાયદેસર સુધારો કર્યા વિના કલમ ૧૧ ની સૂચના બહાર પાડી શકાતી નહોતી. રાજ્યના જવાબના પાના ૧૮૯ થી ૧૯૧ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી જોશીએ દલીલ કરી કે દર્શાવવામાં આવેલા તથ્યોમાં આ બાબત અવગણાઈ ગઈ છે કે કલમ ૨૬(૧) મુજબ બજાર કિંમતનું નિર્ધારણ (એ), (બી) અથવા (સી) પૈકી જે વધુ હોય તેના આધારે કરવાનું છે. એએસઆર માં સુધારો કરવામાં આવે ત્યારે જ સાચી બજાર કિંમત પ્રતિબિંબિત થશે.

પ.૨૭ શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે માન્ય રાખીએ કે બધી જ સૂચનાઓ સત્તાનો માન્ય પ્રયોગ કરીને જારી કરવામાં આવી છે, તો પણ તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ની સૂચનાના સંદર્ભમાં અને ભલે કલમ ૧૦એ માન્ય રીતે દાખલ કરવામાં આવી હોય, મુકિત આપવાની સત્તાનો પ્રયોગ ખરેખર જાહેર હિતમાં કરવો અનુરૂપ હતો કે નહીં? “જાહેર હિત” શબ્દસમૂહ અનિશ્ચિત છે અને તેનું ક્ષેત્ર અત્યંત વ્યાપક છે. સૂચનાનું વાચન કરતાં તેમાં પુનરાવર્તિત અને પોપટની માફક એકસરખો સંદર્ભ દર્શાય છે. સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અને અન્ન સુરક્ષા અંગેની જોગવાઈઓ ધરાવતા સમગ્ર ભાગ ૨ અને ભાગ ૩ માંથી હસ્તગત કરવાની પ્રક્રિયાને મુક્ત કરવાનો જે નિર્ણય લેવાયો છે, તેમાં કયું જાહેર હિત સિદ્ધ થાય છે તે અંગે કોઈ વિશદ કારણો દર્શાવવામાં આવ્યા નથી. કોઈ નિશ્ચિત કેસમાં કારણોના અભાવે, ભલે કાર્યવાહી જાહેર હિતમાં ગણાવવામાં આવી હોય, તો પણ તે મનમાનીના દોષથી પીડિત થઈ શકે છે. સૂચનાનું વાચન કરતાં જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ છે કે હેતુઓ અંગે મનનો સંપૂર્ણ અભાવ છે અને હેતુલક્ષી અભિપ્રાયની રચના જ થયેલી નથી, જેના કારણે સમગ્ર કાર્યવાહી મનમાની માટે સંવેદનશીલ બને છે.

પ.૨૮ ઉદ્દેશ્યવાદિતાની કસોટી વધુ કડક રીતે લાગુ કરવી જરૂરી છે, કારણ કે ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની જોગવાઈઓમાંથી પ્રકલ્પને અપવાદ આપવો એ તે આધારભૂત તત્વો અને આત્માને આઘાત પહોંચાડે છે, જેના માટે આ કાયદો બનાવવામાં આવ્યો છે. પ્રયોગમાં લેવાયેલી સત્તાનો સ્વભાવ જાહેર હિતના પ્રોત્સાહનરૂપ નથી. આ સંદર્ભે સર્વોચ્ચ અદાલતના વાસુ દેવ સિંહ અને અન્ય

વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૧૨ એસ.સી.સી. ૭૫૩ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. મનનપ્રક્રિયાના લાગુ પડતા ધોરણનું સ્તર વધુ ઊંચું હોવું આવશ્યક છે. સોંપાયેલ કાયદેસર વ્યવસ્થાની માન્યતા પર વિચાર કરતી વખતે અનુગામી વિધાન અંગેની ન્યાયિક સમીક્ષાનો વ્યાપ, જ્યારે અપવાદો આપતી શ્રેણીમાં આવતી જોગવાઈનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે, ત્યારે વધુ વિસ્તૃત રહેશે. અપવાદ માટે તર્કસંગત આધાર હોવો આવશ્યક છે. ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદનનું વાચન દર્શાવે છે કે ૨૦૧૩ નો અધિનિયમ ઘડવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં એવી મુખ્ય વિધાનનીતિ હતી કે જેમાં સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન હાથ ધરવું ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યું હતું. કલમ ૧૦અ નો સમાવેશ શૂન્યસ્થિતિમાં અસ્તિત્વમાં રહી શકતો નથી. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ કલ્પાયેલ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન એક મુખ્ય લક્ષણ છે અને સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન હોવો જોઈએ તેવી દૃઢ મંજૂરી રહેલી છે. વિધાનનીતિ પાછળ રહેલી પ્રબળ ભાવના માત્ર એટલા અસ્પષ્ટ અનુમાનના આધારે બાજુએ મૂકી શકાતી નથી કે રાજ્યને તે “જાહેર હિતમાં યોગ્ય” જણાય છે. માત્ર એટલા માટે કે પ્રકલ્પ યોગ્ય ગણાય છે અને તે પૂર્ણ કરવાની એક સમયમર્યાદા છે તથા પ્રક્રિયા દીર્ઘ છે, રાજ્યને અવરોધો જણાય છે એ કારણસર એસ.આઈ.એ.ને દૂર કરી શકાય તેમ નથી. ચોક્કસ માગરેખા નિર્ધારિત કરવી અને ૨૦૨૨ ની સમયમર્યાદા નક્કી કરવાથી પૂર્વનિર્ધારણ સ્પષ્ટ થાય છે. માત્ર એટલા માટે કે રાજ્ય પ્રકલ્પને આવશ્યક માને છે, તેઓ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ હેઠળના

એસ.આઈ.એ.ની આવશ્યકતાને લોપ કરી શકતા નથી. રાજ્યના આ બચાવ સંબંધિત દલીલ કે આ એક રેખીય પ્રકલ્પ છે

પ.૨૯ શ્રી જોશીએ રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલા વિવિધ સોગંદનામાઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, જેમાં એવો સંકેત કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રકલ્પ સ્વભાવથી રેખીય હોવાથી અને માત્ર ૧૭.૫ મીટર જમીનની પટ્ટી હસ્તગત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હોવાથી, એવો અનુમાન ખેંચવામાં આવે છે કે આવા પ્રકલ્પોને મુક્તિ આપવામાં આવી છે. શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, રાજ્યનું વલણ ગંભીર ગેરસમજથી પીડિત છે. અમને કલમ ૨ની જોગવાઈઓ રજૂ કરતાં શ્રી જોશીએ દર્શાવ્યું કે તેમાં ક્યાંય પણ રેખીય પ્રકલ્પોનો ઉલ્લેખ થતો નથી. માત્ર ભાગ ૩ના સંદર્ભમાં, એટલે કે ખાદ્ય સુરક્ષા બાબતે, રેખીય પ્રકલ્પોની સરખામણીએ કોઈ કડકાઈ નથી. આવી મુક્તિઓ ભાગ ૨, એટલે કે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનના પાલન માટે આપોઆપ લાગુ પડતી નથી. ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૯ અને કલમ ૪૦ની જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોરી તેમણે રજૂ કર્યું કે રેખીય પ્રકલ્પો એસ.આઈ.એ.ની મુક્તિના આધાર પર ન્યાયસંગતતા દાવો કરી શકતા નથી.

પ.૩૦ આ સંદર્ભમાં શ્રી મિહિર જોશીએ અમારું ધ્યાન ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ તરફ દોર્યું. તેમણે રજૂ કર્યું કે સરકાર ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ની જોગવાઈમાંથી આધાર લે છે. શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, રાજ્ય અનુસૂચિ ૪માં સમાવિષ્ટ તે અધિનિયમોની યાદી હેઠળ આવરણ મેળવવા માગે

છે, જેઓ અંગે અધિનિયમની જોગવાઈઓ (કલમ ૧૦૫ મુજબ) લાગુ પડતી નથી. માત્ર પાટા સંકળાયેલા છે એટલા કારણે રેલ્વે અધિનિયમ, ૧૯૮૯ની સમાનતા દોરવામાં આવી શકે નહીં. માત્ર આ કારણે, આ રેખીય પરિયોજનાને વિધાનકીય નીતિ હેઠળ મુક્તિનો દાવો કરી શકાય નહીં. સ્વીકાર્ય રીતે, આ સંપાદન ચોથી અનુસૂચિના કોઈપણ અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલ નથી. રેલ્વે અધિનિયમ, ૧૯૮૯ના અમલ અંગેની માન્યતા આધારે એસ.આઈ.એ.માંથી કોઈ મુક્તિ હોઈ શકે નહીં.

૫.૩૧ અમારું ધ્યાન રેલ્વેઝ અધિનિયમ, ૧૯૮૯ ની કલમ ૨(૩૭એ) તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું છે, જેમાં “વિશેષ રેલ્વે પ્રકલ્પો” ની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે. આવા પ્રકલ્પો માટે જમીન સંપાદન કરવાની સત્તાઓ રેલ્વેઝ અધિનિયમ, ૧૯૮૯ ની કલમ ૨૦એ ના ઉપબંધો હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. રેલ્વેઝ અધિનિયમ, ૧૯૮૯ માં કલમ ૨૦એ ના સમાવેશના ઉદ્દેશ્યો અને કારણો અમને રજૂ કરતાં, એવો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો કે રેલ્વેઝ અધિનિયમ, ૧૯૮૯ ના વિધાનમંડળીય આશય અને ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ વચ્ચે કોઈ સમતા આંકી શકાતી નથી.

૫.૩૨ શ્રી જોષીના પ્રતિપાદન મુજબ, યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર સરકાર હોવાથી કલમ ૧૦એનો આશ્રય લઈ શકાતો નથી. સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન કરવાનું આવશ્યક છે કે નહીં તે અંગેનો સંતોષ કેન્દ્ર સરકારનો જ હોવો આવશ્યક છે. સંતોષનો મૂળ સ્ત્રોત કેન્દ્ર સરકાર છે અને તેના સ્થાને પ્રતિસ્થાપિત સંતોષ હોઈ

શકતો નથી. જો એસ.આઈ.એ.ની અવગણના કરવામાં આવે, તો તેનો પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન, વળતર વગેરે પર અનુક્રમિક પ્રતિકૂળ અસર થઈ શકે છે અને તે ૨૦૧૩ના અધિનિયમના હેતુ અને ભાવનાને પ્રતિકૂળ સાબિત થઈ શકે છે.

૬. અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એમ.સી. ભટ્ટે રજૂ કર્યું છે કે હાલમાં હસ્તગત સમગ્ર મુદ્દાની મૂળવણી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કરવી આવશ્યક છે. આ અનુચ્છેદ એ ખાતરી આપે છે કે કાનૂની અધિકાર વિના કોઈપણ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરી શકાશે નહીં. સંવિધાનના જઞ્મા સુધારા દ્વારા આ અનુચ્છેદ સામેલ કરવામાં આવ્યો હતો તેવા ઐતિહાસિક પરિપ્રેક્ષ્ય તરફ અમારું ધ્યાન દોરી શ્રી ભટ્ટે રજૂ કર્યું કે કરવામાં આવેલા અને પડકારાધીન સુધારાઓ અનુચ્છેદ ૩૦૦એ ની જોગવાઈઓનું સીધું ઉલ્લંઘન કરે છે.

૬.૧ શ્રી ભટ્ટના જણાવ્યા મુજબ, નિર્ણયો દ્વારા આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે કાયદાઓનું કડક પાલન થવું આવશ્યક છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એની દ્રષ્ટિએ કાયદાઓની ઉદાર અર્થઘટનની કોઈ જ વાત ઉદ્ભવતી નથી. કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું કડકપણે પાલન થવું જ જોઈએ અને જ્યારે અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળ કોઈ નાગરિકનો સંવિધાનિક અધિકાર સંકળાયેલો હોય ત્યારે ઉદાર દૃષ્ટિકોણ અપનાવવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી, તેવી પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં શ્રી ભટ્ટે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર, જે ઈ.એ. અબૂબેકર અને અન્ય વિ. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય, સિવિલ અપીલ નં.

૨૭૭૨ ઓફ ૨૦૧૧ તથા સંલગ્ન અપીલો, તા. ૨૭.૦૮.૨૦૧૮નો છે, આધાર રાખ્યો છે. તેમણે ખાસ કરીને ચુકાદાના પરિણેદ ૧૧ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું છે. “ટ્રિપલ તલાક” ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરતાં, શ્રી ભટ્ટે રજૂ કર્યું કે જે કાયદો સ્પષ્ટપણે મનસ્વી હોય તેને એવો જાહેર કરી શકાય, જ્યારે તે ભારતના કોઈ નાગરિકના મિલ્કત અધિકારમાં હસ્તક્ષેપ કરે અને તેને તેની મિલ્કતથી વંચિત કરવાનો પ્રયાસ કરે. ૨૦૧૩ના અધિનિયમમાં કલમ ૧૦એ અને ૩૧એનો સમાવેશ કરીને કરવામાં આવેલા સુધારાઓ સીધા જ નાગરિકના અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને તેને કાયદાની સત્તા વિના તેની મિલ્કતથી વંચિત કરે છે.

૬.૨ ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૪(૨) ના સંદર્ભમાં, શ્રી ભટ્ટે અમારી દૃષ્ટિ પેપર બુકના પૃષ્ઠ ૨૭૮ અને ૨૭૯ તરફ દોરી એ રજૂઆત કરી કે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માટે જે મોકલવામાં આવ્યું હતું તે વિધેયક હતું. કલમ ૨૫૪ એ જોગવાઈ કરે છે કે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માટે જે મોકલવાનું હોય તે “કાયદો” છે. વિધેયક તો નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન થયા પછી જ કાયદો બની શકે; તેથી મંજૂરી માટે કાયદો મોકલવામાં આવ્યો ન હોવાથી, સુધારાની સમગ્ર પ્રક્રિયા જ દોષપૂર્ણ છે. શ્રી ભટ્ટની રજૂઆત મુજબ, રાજ્યપાલે હજુ સુધી વિધેયક પર પાણી હસ્તાક્ષર કર્યા નથી. તેથી, કાયદો યોગ્ય રીતે અધિનિયમિત કરવામાં આવ્યો ન હોવાથી, આ સુધારો કલમ ૨૫૪ નો ભંગ કરનાર છે. પરિણામે, અનુસંગિક તમામ કાર્યવાહી નિષ્ફળ જાય છે.

૬.૩ શ્રી ભટ્ટના જણાવ્યા મુજબ, ૧૮૯૪ના જૂના જમીન સંપાદન અધિનિયમમાં માત્ર નાણાકીય વળતરની જ સંકલ્પના હતી અને તે મુખ્યત્વે શાળાઓ, હોસ્પિટલ્સ વગેરે જેવા પ્રકલ્પોને ધ્યાનમાં રાખીને બનાવવામાં આવ્યો હતો. વળતરથી પુનર્વસન તરફનો પરિવર્તન અને તમામ હિતધારકો સહિત લોકોની ભાગીદારી એ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની આવશ્યક વિશેષતાઓ છે, કારણ કે આ અધિનિયમમાં વિશાળ પ્રકલ્પો, પાયાભૂત સુવિધાઓ વગેરે માટે જમીન સંપાદનનો સમાવેશ થાય છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૪૩એ થી ૨૪૩ઇ હેઠળ નક્કી ત ભાવનાને અનુરૂપથાનિક સત્તાધિકારીઓ સાથે પરામર્શ કરવો અનિવાર્ય છે. ભાર લોકોની ભાગીદારી, પુનર્વસન અને અન્ન પુરવઠા પર પ્રતિકૂળ અસર અટકાવવા પર છે. આ જ સંદર્ભમાં, ૨૦૧૩ના અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ ની આ આવશ્યક જોગવાઈઓને અવગણીને દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. પડકાર હેઠળના સુધારાઓ દ્વારા આવા અધિનિયમનનો સમગ્ર હેતુ જ ધ્વસ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

૬.૪ અમારી દષ્ટિ વર્ષ ૨૦૧૮ ની વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૯૬૮૪ ની પેપરબુકના પાનું ૧૩૬ તરફ દોરતાં, શ્રી ભટ્ટે રજૂ કર્યું કે સત્તાધિકારીઓની પૂર્વકલ્પિત અને પૂર્વનિર્ધારિત માનસિકતા સ્પષ્ટ પ્રગટ થાય છે, કારણ કે સંકલિત કરાયેલ કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) ના પરંતુકની ભાષામાં “મુક્તિ આપવામાં આવશે” એવા શબ્દો વપરાયેલા છે અને તેથી કોઈ વિકલ્પ શેષ રહેતો નથી.

૬.૫ સત્તાધિકારીઓની આ ધારણા ગંભીર રીતે ભ્રાંતિપૂર્ણ છે કે, કારણ કે સંપાદન રેખીય પરિયોજનાઓ માટે છે, તેથી તેઓને ૨૦૧૩ના અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ માંથી મુક્તિ મળવા પાત્ર છે. વધુમાં, પૃષ્ઠ ૧૩૭ પરના સુધારાઓને શ્રી ભટ્ટે આ આધારે પડકાર્યા છે કે, સંપાદન થતાં જમીન વાસ્તવમાં સરકારમાં નેહારિત થવાની નથી. પરિયોજનાનું સમગ્ર આર્થિક માળખું અને નાણાકીય સહાય નેશનલ હાઈ સ્પીડ રેલ કોર્પોરેશન લિમિટેડ દ્વારા છે. તેમણે વિશેષરૂપે કાગળપુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૬૧ અને ૧૮૬ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને રજૂ કર્યું કે, પરિયોજનાની દેખરેખ નીતિ આયોગના ઉપાધ્યક્ષની અધ્યક્ષતામાં રચાયેલી સંયુક્ત સમિતિ દ્વારા રાખવામાં આવે છે અને સ્થાપના તથા સ્ટાફનો સંપૂર્ણ ખર્ચ એન.એચ.એસ.આર.સી.એલ. દ્વારા વહન કરવામાં આવશે, તે જોતા સ્પષ્ટ થાય છે કે જમીન સરકારમાં નેહારિત નહીં થાય પરંતુ એન.એચ.એસ.આર.સી.એલ. પાસે રહેશે. ૨૦૧૮ની સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩ માં દાખલ કરાયેલ પૃષ્ઠ ૧૦૧ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, એવું કહી શકાય નહીં કે કલમ ૧૦એ નો સમાવેશ માત્ર રેખીય પરિયોજનાઓ ધ્યાનમાં રાખીને જ કરવામાં આવ્યો છે. હકીકતમાં, જો જમીનના સંપાદનના સમગ્ર પરિદશ્યનું પરીક્ષણ કરવામાં આવે, તો આ કલમ તેના વ્યાપમાં તમામ પ્રકારની તે પરિયોજનાઓને આવરી લે છે, જે અન્યથા ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૨ હેઠળ આવે છે.

૬.૬ કારણ કે યોગ્ય સરકાર કેન્દ્રીય સરકાર છે, તેથી આવા કાયદાઓમાં સુધારો કરવાની સત્તા માત્ર કેન્દ્રીય સરકારમાં જ નિહિત રહેશે. વિધાન સત્તાનો કોઈ પ્રત્યાયોજન નથી અને તેથી સૂચનાઓના બળે નિયમ બનાવવાની સત્તાઓ અતિશય પ્રત્યાયોજન તથા પરિત્યાગના દોષથી ગ્રસ્ત થાય છે, જે ભેદભાવનું પરિણામ લાવતી સત્તાઓ પ્રદાન કરવા સમકક્ષ બનશે અને તેથી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે. તેમણે એર ૧૯૫૧ એસસી ૩૩૨ માં અહેવાલિત દિલ્લી લોઝ એક્ટના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું.

૬.૭ અમને વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ તરફ દોરી જઈ, તેમણે અધિનિયમમાં સુધારો કરવાની સત્તાઓને પડકારેલી છે અને રજૂ કર્યું છે કે આવી સૂચનામાંથી જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ છે કે સત્તાનો ઉપયોગ મંત્રિમંડળે નહીં પરંતુ અવર સચિવે કર્યો છે અને આવી સત્તાઓને હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનની ભાવના દ્વારા માર્ગદર્શન મળેલું નથી, જેના માટે વર્ષ ૨૦૧૩નો અધિનિયમ ઘડવામાં આવ્યો હતો. પ્રસ્તાવનાના વિરુદ્ધ જતો અધિનિયમમાં સુધારો થઈ શકતો નથી. આવા સુધારાઓ દ્વારા પ્રસ્તાવના પોતે જ કાઢી નાખવામાં આવે છે.

૬.૮ વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમનો હેતુ રદબાતલ થઈ જાય છે. સૂચનાઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં શ્રી ભટ્ટે રજૂ કર્યું કે દરેક ગામમાં સંપાદન માટે જમીનનું એક નિશ્ચિત સ્થિર માપ નક્કી કરીને માપવામાં આવ્યું છે, જે દર્શાવે છે કે આવી

કાર્યવાહી સામે વાંધો ઉઠાવવાની સંકલ્પનાને વાસ્તવમાં દૂર કરી દેવામાં આવી છે.

૭. ભાડૂતો દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજીઓમાં અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ.જે. યાજ્ઞિકે રજૂ કર્યું કે માત્ર એટલા માટે કે તેઓ જમીનના માલિકો નથી, તેમને સંપૂર્ણપણે અવગણવામાં આવી શકતા નથી. રાજ્યનો એ તર્ક કે તેમને સ્થાનાધિકાર નથી, ગેરસમજ પર આધારિત છે. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૩ ની જોગવાઈઓ વિશેષરૂપે પ્રદાન કરે છે કે પ્રભાવિત પરિવાર હિતધારક હોઈ શકે છે અને કલમ ૩(સી) હેઠળ આવા પ્રભાવિત પરિવારની વ્યાખ્યા એટલી વ્યાપક છે કે તેમાં હસ્તકલાકારો, કૃષિ મજૂરો તથા ભાડૂતો, જેમાં કોઈપણ પ્રકારના ભાડૂતોનો સમાવેશ થાય છે. અત્રે સુધી કે કલમ ૩(એક્સ) પણ હિતસંબંધિત વ્યક્તિઓ વિષે કહે છે અને જોગવાઈ કરે છે કે હિતસંબંધિત તમામ વ્યક્તિઓનો અર્થ અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પરંપરાગત વનનિવાસીઓ વગેરે થાય છે અને તેથી આવા અરજદારોને બહાર કઢાવવું ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની મૂળ ભાવનાના વિરોધમાં છે.

૭.૧ અધિનિયમની કલમ ૧૬ તરફ અમારું ધ્યાન દોરીને, શ્રી યાજ્ઞિકે રજૂ કર્યું કે માલિકોને વળતર તરીકે ૫૦% આપવાનો એક માનક આંક નક્કી કરવામાં આવતા, માલિકો સિવાયના વ્યક્તિઓને સંપૂર્ણપણે ઉપેક્ષિત રાખવામાં આવ્યા છે. અધિનિયમની અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ સંબંધિત જોગવાઈઓ સાથેની વિસંગતિ અંગે રાષ્ટ્રપતિને વિશિષ્ટ રીતે જાણ કરવામાં

આવી હતી કે નહીં તે સ્પષ્ટ થતું નથી અને તેથી આપો ઉપક્રમ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ આપવામાં આવેલી મંજૂરીનો ભંગ કરે છે.

૭.૨ શ્રી ચાફિકે અમારું ધ્યાન અધિનિયમની કલમ ૩૧એની જોગવાઈઓ તરફ દોર્યું. તેમણે રજૂ કર્યું કે આ કલમનું વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે જમીન રાજ્ય સરકારના પોતાના ઉપયોગ માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવે ત્યારે વળતર ચૂકવવા માટે રાજ્ય સરકાર સક્ષમ રહેશે. તેથી, આવી જોગવાઈ માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે રાજ્યની અંદરના કોઈ પ્રકલ્પ માટે જમીનનો ઉપયોગ રાજ્ય દ્વારા વિશિષ્ટ રીતે કરવામાં આવવાનો હોય. સ્વીકાર્ય રીતે, વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં કલમ ૩૧એ લાગુ પડી શકતી નથી, કારણ કે સંપાદનનો હેતુ ૩ રાજ્યોને આવરી લેતા પ્રકલ્પ માટે છે, જેના માટે યોગ્ય સરકાર કેન્દ્રીય સરકાર છે. ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનને અવગણી શકાય નહીં. કલમ ૩૧એમાં સુધારો અને તેનો સમાવેશ થયા પછી પણ, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે રાજ્ય પર કલમ ૩૧ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવાની ફરજ યથાવત્ છે.

૭.૩ શ્રી ચાફિકે અમારું ધ્યાન ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ ની જોગવાઈઓ તરફ દોર્યું, જે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન યોજના તૈયાર કરવાની કલ્પના કરે છે. પંચાયત (અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૯૬ (સંક્ષેપમાં ‘પેસા’) ની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં, શ્રી ચાફિકે રજૂ કર્યું કે પેસા હેઠળ આવતા ગામોમાં જમીન સંપાદન માટેની સમગ્ર પ્રક્રિયા અનુસૂચિત

વિસ્તારમાં ગ્રામસભા સાથે પરામર્શ કર્યા વિના હાથ ધરવામાં આવી છે. વળતર/પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન તથા કલમ ૩૧એ હેઠળ કલ્પિત ૫૦% વળતરની રકમ, ક્યાંય પણ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ હેઠળની પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનની વૈધાનિક યોજનાને ધ્યાનમાં રાખતી નથી. અમારું ધ્યાન અનુસૂચિ ૫ તરફ દોરી, શ્રી ચાફિકે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અધિકારિતાઓના તત્વો સંબંધિત નં. ૨ ના પરંતુક પર ભાર મૂક્યો અને રજૂ કર્યું કે દરેક પરિયોજનામાં, જમીન ગુમાવનાર અને અનુસૂચિત જાતિઓ તથા અનુસૂચિત જનજાતિઓને આવતી વ્યક્તિઓને અધિગ્રહિત જમીન સમકક્ષ જમીન આપવામાં આવશે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા સુધારેલી જોગવાઈઓની વર્તમાન વ્યવસ્થામાં આમાંથી કશી જ બાબત કલ્પિત કે અમલમાં મુકાયેલ નથી. પેસા હેઠળ આવતા ૧૭ ગામો છે. કલમ ૩૧એ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમ હેઠળ કલ્પિત પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનની યોજનાનું અનુસરણ કરતી નથી. તે પેસાની આવશ્યકતાઓ સાથે ગંભીર સમાધાન કરે છે.

૭.૪ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ની જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોરી, શ્રી ચાફિકે રજૂ કર્યું કે પ્રશ્ન પર વિચારણા કરતી વખતે અને રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરતી વખતે, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના પાસાં સાથે સંબંધિત એવી અસંગતતાઓ અને પ્રતિસ્પર્ધા, જેમ કે કલમ ૧૬ પછીની જોગવાઈઓ, રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી નથી. પેસા, વન અધિનિયમ તથા અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિ સંબંધિત

જોગવાઈઓ ભારતના મહામહિમ રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી નથી. શ્રી ચાફિકે અધિનિયમની કલમ ૪૧ ની જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, જે અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટેની વિશેષ જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત છે. જ્યાં અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિના પરિવારોનું અનૈરિછક સ્થળાંતર થયું છે ત્યાં કોઈ વિકાસ યોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવી નથી. કલમ ૪૧ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ જોગવાઈમાં આવેલી પૂર્વસંમતિ મેળવી લેવામાં આવી નથી. શ્રી ચાફિક ઈચ્છે છે કે જાઈકા માર્ગદર્શિકાઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં “અનૈરિછક સ્થળાંતર” શબ્દસમૂહને અમે ધ્યાનમાં રાખીએ, જેના તરફ તેઓ અમારું ધ્યાન દોરશે. શ્રી ચાફિકે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૩ તરફ અમારું ધ્યાન દોરી સૂચવ્યું કે કોઈ આંતરરાષ્ટ્રીય કરારના અમલીકરણ માટે વિધાન બનાવવામાં આવી શકે છે. આવું કોઈ વિધાન બનાવવામાં આવ્યું નથી. જો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯૮ અને ૨૯૯ મુજબ કરારો કરવામાં આવ્યા હોય, તો જમીન ગુમાવનારાઓને આવા કરારોની શરતો વિશે અવગત કરવામાં આવતા નથી.

૭.૫ શ્રી ચાફિકએ અમારી દૃષ્ટિ ૨૦૧૮ ની સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૯૮૬૪ ના પાનાં ૨૯૫એ અને ૩૦૬ તરફ દોરી એ દલીલ કરી કે એ જ પ્રકલ્પ માટે જમીન સંપાદન બાબતે દાદરા અને નગર હવેલી નામના સંઘ પ્રદેશમાં વ્યાપક સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું છે, જેના કારણે કેન્દ્રીય સરકાર દાદરા અને નગર હવેલી તથા ગુજરાતના જમીનધારકો વચ્ચે વર્ગીકરણ

કરીને કૃત્રિમ ભેદ ઊભો કરી રહી છે. એક રાજ્ય/સંઘ પ્રદેશ માટે આપું મૂલ્યાંકન કરવું અને ગુજરાત માટે ન કરવું, તે માટે કોઈ કારણ અથવા હાંસલ કરવાના હેતુ સાથે કોઈ ચુકિતપૂર્ણ સંબંધ નથી. તેથી આવો ભેદભાવ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરે છે. તેથી આ સ્પષ્ટપણે મનસ્વી છે.

૭.૬ શ્રી યાજ્ઞિકે, સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૫૯૩૨ સન ૨૦૧૮નો મામલો હાથ ધરતાં, અમારું ધ્યાન જાઈકા માર્ગદર્શિકાના પૃષ્ઠ એડી/એઈ, એટલે કે પૃષ્ઠો ૩૦૭ અને ૩૦૮ તરફ દોર્યું હતું. તેમણે વધુમાં જાઈકા માર્ગદર્શિકાના પૃષ્ઠો ૧૪૫ અને ૧૭૨ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું હતું, જે “અનૈરિછક વિસ્થાપન” શબ્દપ્રયોગ સાથે સંબંધિત છે. તેઓ રાજ્યની તે દલીલનો વિરોધ કરે છે કે જેમાં કહેવામાં આવે છે કે વિસ્થાપન અત્યંત ન્યૂનતમ થવાનું છે. રાજ્યએ પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અને કલમ ૧૦એ ઉમેરવામાંથી સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન હાથ ધરવાની પ્રક્રિયાને બાજુએ મૂકી દીધી હોય, તો પણ જાઈકા માર્ગદર્શિકાઓ કેટલીક જવાબદારીઓનું વિસ્તરણ કરે છે, જેને રાજ્ય સ્વીકારી રહ્યું છે, અને તેવી જાઈકા માર્ગદર્શિકાઓને અનુસરીને કોઈક પ્રકારની પ્રક્રિયા હાથ ધરવામાં આવી રહી છે. શ્રી યાજ્ઞિકની રજૂઆત મુજબ રાજ્યનો અભિગમ દંભપૂર્ણ છે કે તેઓ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન હાથ ધરવાની આવશ્યકતા બાબતે ભારતીય કાયદાનું પાલન નહીં કરે, પરંતુ જાઈકા માર્ગદર્શિકાઓનું પાલન કરશે. સરકારે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અવગણવા અને તેઓ આંતરરાષ્ટ્રીય કરારનું પાલન કરી રહ્યા છે તેવું દર્શાવવાનો

કોઈ કારણ નથી, જ્યારે હકીકતમાં એ જ સમયે એવું પણ કહેવામાં આવે છે કે મોટા પાયે અનૈરિછક વિસ્થાપન થવાનું નથી. હવે અંતિમ ઘડીએ સંપાદન કરનાર સંસ્થાએ એક સોગંદનામું રજૂ કર્યું છે કે તેઓ /૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ થી કલમ ૨૨ની જોગવાઈઓની યોજનાના આધારે પ્રક્રિયા હાથ ધરી રહ્યા છે.

૭.૭ એમ.ઓ.યુ. ડિસેમ્બર ૨૦૧૫માં કરવામાં આવ્યું હતું. તે સમયે કોઈ કાયદેસર વિધાન અમલમાં ન હતું. જાઈકા માર્ગદર્શિકાઓનો આશ્રય એ દર્શાવવા માટે લેવામાં આવ્યો હતો કે એજન્સી તેમનું પાલન કરશે. ૨૦૧૬માં સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન દૂર કરવા માટે સુધારો લાવવામાં આવ્યો. તેથી, આ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૯૯ હેઠળ કરવામાં આવેલા આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર સાથે વિરુદ્ધ છે.

૮. શ્રી કમલ ત્રિવેદી, એડવોકેટ જનરલએ અરજદારો તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું પુનરાવર્તન કરતાં રજૂ કર્યું કે અરજદારો તરફથી કરવામાં આવેલી દલીલોના પાંચ મુખ્ય અંગો છે. આવા મથાળાઓનો સાર રજૂ કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ નીચે મુજબ તે અંગોના મથાળા રજૂ કર્યા:

(૧) કે અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, સુધારાની કલમ ૧૦એ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમથી બહાર છે અને ચુકિતપૂર્ણતાની કસોટી તથા અનુચ્છેદ ૩૦૦એ પર ખરી ઉતરતી નથી, કારણ કે (એ) તે ૨૦૧૩ ના અધિનિયમને વિરુદ્ધ છે અને

વિધાનિક નીતિના મૂળ આધારે જ પ્રહાર કરે છે, એટલે કે અધ્યાય ૨ અને ૩ ગેરહાજર છે અને તેથી તે વિરુદ્ધ છે.

(બી) ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૪(૨) હેઠળની મંજૂરી જો રક્ષણરૂપે કાર્ય કરવાની હોય, તો તે મંજૂરી પોતે જ અમાન્ય છે, કારણ કે (૧) રાષ્ટ્રપતિને વિસંગતિ અંગે અવગત કરવામાં આવ્યા ન હતા અને (૨) સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને આવો સુધારો લાવવાની જરૂરિયાત અને આવશ્યકતા અંગે તેમને અવગત કરવામાં આવ્યા ન હતા (સી) કલમ ૨૫૪ માં “કાયદાઓ” નો ઉલ્લેખ છે, “વિધેયક” નો નહીં, અને મંજૂરી માટે જે મોકલવામાં આવ્યું હતું તે વિધેયક હતું; તેથી મંજૂરી અમાન્ય છે (ડી) કલમ ૧૦એ અતિશય સોંપણીના દોષથી પીડિત છે; તે માર્ગદર્શિકાઓથી રહિત છે. જાહેર હિતમાં રાજ્ય ભાગ ૨ અને ૩ ની કડક જોગવાઈઓમાંથી પોતાને કેવી રીતે મુક્તિ આપી શકે તે અંગે કોઈ માર્ગદર્શિકા નથી (ઈ) આ એવો પ્રોજેક્ટ છે જેમાં કેન્દ્રીય સરકાર “યોગ્ય સરકાર” છે. સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ હેઠળ રાજ્ય કેવી રીતે મુક્તિ આપી શકે?

(૨) કે કલમ ૩૧એ બંધારણવિરોધી છે:

(એ) તે વળતર તરીકે ૫૦% નક્કી કરે છે, જે અસ્થાયી ધોરણે છે અને આ નિર્ધારણ પાછળ કોઈ તર્ક સમજાતો નથી (બી) તે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦૭નું ઉલ્લંઘન કરે છે અને પુનર્વસન તથા પુનઃસ્થાપન કાર્યક્રમના સંદર્ભમાં ૫૦% આંકડો લાભદાયક છે કે કેમ તે બાબતને ધ્યાનમાં લેતું નથી.

(સી) આથી ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬નું પાલન અવગણવામાં આવે છે, પરિણામે તે કલમોને નિષ્પ્રભ બનાવી દેવામાં આવે છે.

(૩) કલમ ૧૦એ અંતર્ગતની સૂચનાઓ કાર્યોના નિર્વહનમાં જારી કરવામાં આવે છે અને કાર્યપાલિકા દ્વારા વિધાનકારી સત્તાનો અતિશય પ્રત્યાયોજન કરવામાં આવ્યો છે.

(૪) વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળની પ્રાથમિક જાહેરનામાઓનો ઉલ્લેખ કરતાં, તે કાયદાની સત્તા વિના છે કારણ કે

(એ) કલમ ૨૬ હેઠળ એએસઆરનાં બજારદરના પુનઃનિર્ધારણ સંબંધિત પૂર્વશરતો પૂર્ણ કરવી આવશ્યક છે (બી) ઉપકલમ ૨૬(એ), (બી) અને (સી) ની ત્રણેય આવશ્યકતાઓ અથવા જે વધુ હોય તે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું નથી. રજૂઆત એવી છે કે જ્યાં સુધી એએસઆરનું પુનઃનિર્ધારણ કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી એએસઆરના આવા દરોના પુનઃનિર્ધારણનો પ્રશ્ન સાચા બજારમૂલ્યને પ્રતિબિંબિત કરી શકશે નહીં અને યોગ્ય આંકલન કરી શકશે નહીં.

(૫) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ જારી કરવામાં આવેલી તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ની જાહેરનામુંને પડકાર

(એ) સંમતિ તો “ગવર્નર” એ આપવાની હોય છે, પરંતુ અહીં ગવર્નરે હસ્તાક્ષર કર્યા નથી; રાજ્ય સરકારે અવર સચિવ મારફતે હસ્તાક્ષર કર્યા છે અને તેથી આ

કાર્યવાહી અમાન્ય છે. (બી) અર્થસૂચકતા મુજબ “સોંપવું” ને ભૂતલક્ષી અસર આપી શકાતી નથી

(ક) બધું પૂર્વનિર્ધારિત છે.

(એ) અધ્યાય ૨ અને ૩ કેન્દ્રીય અધિનિયમનો હૃદયસ્થ ભાગ છે. એક માળખાકીય પ્રક્રિયા હોવી આવશ્યક છે. બધું જ નિષ્ફળ બનાવી દેવામાં આવ્યું છે.

(બી) સમગ્ર વિધાન સ્પષ્ટપણે મનસ્વી છે. દાદરા અને નગર હવેલીના કેસમાં જેમ થયું તેમ અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉદ્ધંધન કરે છે, કારણ કે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે જ્યારે એવો અભ્યાસ ૨૦૧૬માં સુધારા અધિનિયમ દાખલ કરીને દૂર કરવામાં આવ્યો છે.

(૭) જાઈકા માર્ગદર્શિકાઓ – તે જનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે એવો માત્ર દેખાવ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન સંપૂર્ણપણે બાકી રાખવામાં આવ્યું છે. રાષ્ટ્રપતિને જાઈકા માર્ગદર્શિકાઓ અંગે જાણ કરવામાં આવી નથી, તેથી કલમ ૨૫૪ હેઠળની મંજૂરી અમાન્ય છે.

૮.૧ શ્રી ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે પ્રારંભિક નોંધરૂપે, સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩ ઓફ ૨૦૧૮ માં પૃષ્ઠ ૮૦ ઉપર રહેલા સોગંદનામા તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. તેમણે પૃષ્ઠ ૧૧૪ અને ૧૧૫ ઉપરના ઓર્ડિનન્સ તરફ અમારું ધ્યાન દોરીને રજૂ કર્યું કે ગુજરાત સુધારાએ જે કર્યું છે, તે બાબત કેન્દ્ર

સરકારના મનમાં પહેલેથી જ હતી. તેમણે હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. સોગંદનામાના પરિછેદ નં. ૪ તેમજ પરિછેદ નં. ૪.૧૪, ૪.૧૫ અને ૪.૧૬ ની વિષયવસ્તુ વાંચવામાં આવી. પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના સંદર્ભમાં જવાબના પૃષ્ઠ ૮૯ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું. પૃષ્ઠ ૯૨ ઉપરના જવાબના પરિછેદ ૭.૭ નું વાચન કરવામાં આવ્યું.

૮.૨ શ્રી કમલ ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે, સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩ ઓફ ૨૦૧૮ માં દાખલ કરાયેલ પ્રતિસોગંદનામાના પરિછેદ નં. ૭.૭ પર આધાર મૂક્યો, જેમાં અરજદારોની આ દલીલનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે કે સમગ્ર સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનને સંપૂર્ણપણે બાજુએ મૂકી દેવામાં આવ્યું છે. શ્રી ત્રિવેદીનું પ્રસ્તુતીકરણ એવું હતું કે માત્ર સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનની ગેરહાજરીને કારણે સંપાદનની સમગ્ર પ્રક્રિયા જોખમગ્રસ્ત બનતી નથી. સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન જેવી જ સમાન પ્રક્રિયા, જાઈકા ની જોગવાઈઓ હેઠળ, રાજ્યમાં એમ/એસ. આર્કાડિસ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી છે. અમારું ધ્યાન પરિશિષ્ટ ‘એડી’ તરફ, પાનું ૩૦૬ પર, દોરવામાં આવ્યું, જે અરજદારો દ્વારા જ સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૯૮૩૪ ઓફ ૨૦૧૮ માં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

૮.૩ પાનું ૫ એ એક કોષ્ટક છે, જેમાં ડિસેમ્બર ૨૦૧૭ થી જુલાઈ ૨૦૧૮ દરમિયાન જિલ્લા-વાર અસર સર્વે હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો, જે ખાનગી જમીન, જમીનના કુલ ખંડોની સંખ્યા અને માળખાઓની વિગતો દર્શાવે છે. આ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનના આચરણ સમકક્ષ છે, જેમ કે પ્રભાવિત પરિવારોનું

મૂલ્યાંકન, હસ્તગત કરાયેલ જમીનની વ્યાપ્તિ જેવી કે કૃષિ જમીન, ખાનગી જમીન અથવા સામાન્ય મિલકતો, તથા જમીન વળતર સંબંધિત પ્રશ્નો.

૮.૪ અરજદારોની આ દલીલની સરખામણીએ કે સત્તાવાળાઓએ જાઈકા કરતાં ભારતીય કાનૂની માળખાનું અનુસરણ કરવું જોઈએ હતું, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે પૃષ્ઠ ૮૭ થી ૯૧ સુધીના કોષ્ટક ૪.૨ માં કરાયેલ વિગતવાર વિશ્લેષણ પરથી એવું સૂચિત થાય છે કે માર્ગદર્શિકાઓ અને ૨૦૧૩ના અધિનિયમ વચ્ચે તુલનાત્મક મૂલવણી કરવામાં આવી છે અને બંને દસ્તાવેજો વચ્ચે જે ખામી ઊભી થાય છે તેને પૂરવા માટેના ઉપાયોનું ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. ઉદાહરણરૂપે, શ્રી ત્રિવેદીએ પૃષ્ઠ ૯૧ પર નં. ૧૫ ખાતેના મથાળાની તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, જે સૂચવે છે કે નબળા વર્ગોની જરૂરિયાતો તરફ ધ્યાન આપવું આવશ્યક છે, એટલે કે ખાસ કરીને સ્થળાંતરિત કરાયેલા લોકો, ગરીબી રેખા નીચેના લોકો, ભૂમિવિહોણા લોકો, વૃદ્ધ મહિલાઓ, અને નોંધોમાં દર્શાવેલ ખામીપૂર્તિના ઉપાયોનો કતારો એવું સૂચવે છે કે જાઈકા અને એનએચએસઆરસીએલ, ૨૦૧૩ના અધિનિયમમાં દર્શાવાયેલા અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિ ઉપરાંતના અન્ય નબળા વર્ગોને પણ માન્યતા આપે છે. કાનૂની અને નીતિગત માળખા હેઠળનો હકદારી મેટ્રિક્સ આવા નબળા વર્ગોને આવરી લે છે. પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અંગે, શ્રી ત્રિવેદીએ નિર્દેશ કર્યો કે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની બીજી અનુસૂચિમાં જે રીતે પ્રતિબિંબિત થાય છે, જ્યાં નં. ૨ ખાતે જમીન બદલ જમીનની જોગવાઈ છે, તે જ ભાવનાથી તેનું પણ

ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૨૬ હેઠળ દર્શાવાયેલા પગલાં મુજબ વળતરનું નિર્ધારણ કરવામાં આવશે, કે સુધારા અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત થયેલ જમીનના વળતરની રકમના ૫૦% જેટલી પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનની રકમ/સહાય આપવામાં આવશે, જે નિયમોની નિયમ ૨૯નું પાલન કરે છે. વળતરની નમૂનારૂપ ગણતરી પૃષ્ઠ ૧૦૦ પર દર્શાવવામાં આવી છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શ્રી ત્રિવેદી દ્વારા સ્પષ્ટ નિવેદન કરવામાં આવ્યું છે કે ૨૦૧૩ના અધિનિયમના અધ્યાય ૩ના હૃદય અને ભાવનાને અનુરૂપ પગલાં લેવામાં આવ્યા છે અને વધુમાં એવું પણ નિવેદન કરવામાં આવ્યું છે કે પેપરબુક ‘એડી’ ૩૦૬ ના પૃષ્ઠ ૯૮ પર દર્શાવેલ પદ્ધતિ અને રચિત સૂત્ર અનુસાર અનુસૂચિ ૨ નો સંપૂર્ણ અમલ કરવામાં આવશે.

૮.૫ શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે અધિનિયમની કલમ ૧૫ હેઠળ વાંધાઓની સુનાવણી માટે જે જોગવાઈ વિચારવામાં આવી છે, તે પ્રમાણે જ સમાન પ્રક્રિયા હાથ ધરવામાં આવી છે, જેમાં હિતધારકો સાથે પરામર્શ કરવામાં આવ્યો છે. જિલ્લાસ્તરે રસ ધરાવતા વ્યક્તિઓ સાથે પરામર્શ યોજવામાં આવ્યા છે. કોષ્ટક સ્વરૂપમાં સૂચિ આપવામાં આવી છે, જે ઉદાહરણરૂપ દર્શાવે છે કે ખેડા ખાતે ૨૫.૦૩.૨૦૧૮ના રોજ જાહેર સુનાવણી યોજાઈ હતી, જેમાં આશરે ૧૫૫ રસ ધરાવતા હિતધારકો ઉપસ્થિત રહ્યા હતા, જેમાંથી ૧૦ થી ૧૫ મહિલાઓ હતી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ભલે જે દલીલ આગળ ધપાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તે એવી છે કે રાજ્ય સરકારે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની સમગ્ર વ્યવસ્થા

અને તેની ભાવનાનું પાલન કર્યું નથી, તેમ છતાં જાઈકા ના આશ્રય હેઠળ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુરૂપ એવી રચિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે.

૮.૬ શ્રી ત્રિવેદીએ અમારા ધ્યાનને પેપર બુક ‘એઈ’ના પાનું ૩૦૭ તરફ પણ દોર્યું છે, એ દલીલ કરવા માટે કે ધિરાણ આપનારી સંસ્થાના કરાર મુજબ ગુજરાત રાજ્ય ૨૦૧૩ના અધિનિયમના ભાગ ૨ અને ૩ની માર્ગદર્શિકાઓ તથા તેના તાત્પર્યનું પાલન કરવા માટે બાધ્ય છે, જોકે સુધારક અધિનિયમ રાજ્ય સરકારને એમ કરવાથી મુક્તિ આપે છે. તેમ છતાં, સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનને અનુરૂપ તમામ પાસાઓનું ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે.

૮.૭ આદિવાસી વસ્તીની કાળજી રાખવામાં આવી રહી છે તે દર્શાવવા માટે અને પમી અનુસૂચિત વિસ્તારોના લોકોને જમીન સંપાદનની અસર શક્ય તેટલી ઓછી થાય તે માટે જાગૃત અભિગમ અપનાવવામાં આવી રહ્યો છે, જેમાં પીવાના પાણીના સ્ત્રોતો અને સ્વચ્છતા જેવી મૂળભૂત સામાજિક આધારીક સુવિધાઓ તથા જાહેર સેવાઓ સુધીની પહોંચની કાળજી લેવાનો પણ સમાવેશ થાય છે, તે સંદર્ભે ‘એઈ ૩૦૭’ પર વિગતવાર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે. અત્રે સુધી કે પરીક્ષણ હિતધારકોની પણ ઓળખ કરવામાં આવી રહી છે. વિવિધ આદિવાસી વિસ્તારોમાં કેન્દ્રીત સમૂહ ચર્ચાઓ યોજવામાં આવી છે અને આવા વિસ્તારોમાં કરાયેલ પરામર્શની વિગતો ફોટોગ્રાફ્સ સાથે પાના ૮૯ થી ૯૩ પર રજૂ કરવામાં આવી છે. શ્રી ત્રિવેદીએ વર્ષ ૨૦૧૮ ની સ્પેશલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં.

૧૭૬૫૩ માં દાખલ જવાબી સોગંદનામાના પાના ૧૫૭ અને ૧૫૮ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું છે, જેથી પાના ૧૫૭ અને ૧૫૮ પરના કોષ્ટકના સંદર્ભમાં જમીનધારકને તેના બજાર મૂલ્ય કરતાં વધુ રકમ મળે તેની કાળજી રાખવામાં આવી છે તે સૂચવાય. શ્રી ત્રિવેદીએ જવાબના પરિષ્કેદ ૯.૬ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું છે. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ વળતર નક્કી કરતી વખતે તા. ૧૧.૦૯.૨૦૧૮ અને ૦૪.૦૪.૨૦૧૮ના ઠરાવોનું પાલન કરવામાં આવી રહ્યું છે. સંપાદન કરનાર સત્તાધિકારી ઇન્ડેક્સેશન સૂત્ર અપનાવી વળતર ચૂકવવા તૈયાર અને ઇચ્છુક છે. ઇન્ડેક્સેશન સૂત્રનું મૂળ વર્ષ ૨૦૧૮ – ૨૦૧૯ માટે કેન્દ્રીય સરકારે નિર્ધારિત કરેલ ખર્ચ-મોંઘવારી સૂચકાંકમાં છે, જે રૂપિયા ૨૮૦/- છે. આવો ખર્ચ-મોંઘવારી સૂચકાંક એએસઆર પર લાગુ કરવામાં આવે છે, જેના પરિણામે ખેડૂતોને અંદાજે ૫૦% – ૬૦% જેટલું વધુ વળતર મળશે. જવાબી સોગંદનામાના પરિષ્કેદ ૯.૭, જે અહીં પાના ૧૦૨ પર પુનરુત્પાદિત કરવામાં આવ્યો છે, તે દર્શાવે છે કે આવું સૂત્ર કેવી રીતે કાર્ય કરે છે.

૮.૮ શ્રી ત્રિવેદીએ દૃષ્ટાંતરૂપ કિસ્સા તરીકે પાનું ૧૫૭ પર નં. નં. ૧ પર દર્શાવેલ જમીન માલિકનો કિસ્સો રજૂ કર્યો. તેની જમીન માટે ઝોન મૂલ્ય રૂપિયા ૮૩૫ છે. આવકવેરા સૂચકાંકરણ સૂત્ર મુજબ મૂલ્ય રૂપિયા ૪૮૭.૭૯ છે. આ બંને આંકડા ઉમેર્યા પછી, આંક (એ) પર ૨૫% પ્રોત્સાહન ઉમેરવામાં આવે તો કિંમત રૂપિયા ૨૮૪૫.૫૮ થાય છે. જવાબના પરિષ્કેદ ૯.૮ માં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે

જમીનની પ્રતિ ચો. મીટર રૂપિયા ૯૦૦ ના પ્રવર્તમાન જંત્રી દરની સરખામણીએ સરેરાશ વેચાણ કિંમત રૂપિયા ૧૪૬૬/- થાય છે અને કારણ કે સૂચકીકરણ સૂત્ર લાગુ કરવામાં આવ્યું છે, તેથી સૂચકીકરણ લાગુ ન કરવામાં આવ્યું હોત તો રૂપિયા ૩૬,૩૫,૨૮૦/- ના મૂલ્ય સામે ખેડૂતને રૂપિયા ૫૮,૭૭,૫૪૭.૯૨નું વળતર મળ્યું છે.

૮.૯ વર્ષ ૨૦૧૬ના સંશોધન અધિનિયમને અમલમાં લાવવા માટેના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન તરફ અમારું ધ્યાન દોરતા, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનનું વાચન કરવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગુજરાત એક ઔદ્યોગિક રીતે પ્રગતિશીલ રાજ્ય છે, જ્યાં ઉદ્યોગસાહસિકોને મૂળભૂત સુવિધાઓ અને આધારભૂત માળખું પ્રદાન કરવાની દૃષ્ટિએ રાજ્યમાં વધુ ને વધુ મૂડીરોકાણ આવી રહ્યું છે અને વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમ અમલમાં આવ્યા બાદનો અનુભવ જોતા, જમીન સંપાદનને અત્યંત દીર્ઘ બનાવતી કડક જોગવાઈઓ રહેલી હોવાથી, જેમની જમીનો સંપાદિત કરવામાં આવે છે એવા વ્યક્તિઓના અધિકારોમાં કોઈ પણ પ્રકારની દખલ કર્યા વિના, પ્રક્રિયાત્મક ભાગને સરળ બનાવવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વ્યક્તિઓના અધિકારોમાં દખલ ન થાય તે માટે યોગ્ય કાળજી લેવામાં આવી છે.

૮.૧૦ શ્રી ત્રિવેદીએ અધિનિયમની કલમ ૨(ઝેડએ) અને કલમ ૨(ઝેડબી) ની વ્યાખ્યા તેમજ કલમ ૩(ઈ) , જેમાં “અસરગ્રસ્ત પરિવાર” અંગે ઉલ્લેખ છે, તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. કલમ ૩(ઈ)(જ) અનુસાર યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર સરકાર છે,

તેવી દલીલના જવાબમાં શ્રી ત્રિવેદીએ દર્શાવ્યું કે અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે વ્યાખ્યાને તેની સંપૂર્ણતા સાથે વાંચી નહોતી. વ્યાખ્યાનું વાચન કરતાં શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે એકથી વધુ રાજ્યમાં જાહેર હેતુ માટે જમીન સંપાદનના સંદર્ભમાં, રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને કેન્દ્ર સરકાર યોગ્ય સરકાર ગણાય છે. તેથી, માત્ર કેન્દ્ર સરકાર જ નહીં. સ્વાભાવિક રીતે, ગુજરાત રાજ્યમાં આવતી જમીનોની હદ સુધી બાબત સંબંધિત હોય ત્યારે, તેમાં રાજ્ય સરકાર સંકળાયેલી હોય છે અને કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શમાં યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે કારણ કે જમીનોનું સંપાદન એકથી વધુ રાજ્યમાં છે, તેથી “સંબંધિત રાજ્ય સરકારો સાથે પરામર્શમાં કેન્દ્ર સરકાર” જ હાલના કેસમાં “યોગ્ય સરકાર” ગણાશે, તેમ છતાં, તેનાથી ગુજરાત રાજ્યમાં આવેલી જમીનોના સંપાદન અંગે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ ની લાગુ પડતાને રોકી શકાય નહીં અને તે રોકાતી પણ નથી.

૮.૧૧ શ્રી ત્રિવેદીએ પોતાની રજૂઆત પુનરાવર્તિત કરી હતી કે જ્યાં સુધી ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૪ થી ૯ મા પ્રદાન કરવામાં આવેલી વ્યવસ્થાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી તેનું યોગ્ય રીતે ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે, જે પુનર્વસન નીતિને ઉજાગર કરે છે. આવા અસર મૂલ્યાંકનનું સંપૂર્ણ સંકલન અધિનિયમની કલમ ૮ હેઠળ છે અને એમ/એસ. આર્કેડિસનો અહેવાલ વાંચતા, સ્પષ્ટ થાય છે કે તેનું ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે.

૮.૧૨ ત્યારબાદ અમારું ધ્યાન કલમ ૧૦ અને તેની સાથે જોડાયેલ ઉપબંધ તરફ દોરવામાં આવ્યું, જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રેલવે વગેરે સંબંધિત રેખીય સ્વરૂપના પ્રકલ્પોના કિસ્સામાં આ કલમની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં. તેમણે રજૂ કર્યું કે ભલે અધ્યાય ૨ અને ૩ મહત્વપૂર્ણ હોય, તેમ છતાં અધ્યાય ૩માંથી રેખીય પ્રકલ્પોને મુક્ત રાખવાનો વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ થાય છે. વિધાનમાં અસંગતતાઓ છે. તેથી ભારતના સંવિધાનમાં એવી જોગવાઈ છે કે, જો વિચારણા માટે મંજૂરી અનામત રાખવામાં આવી હોય, તો રાજ્ય કેન્દ્રિય અધિનિયમની વિધાનની નીતિના વિરુદ્ધ અને અસંગત એવો કાયદો બનાવી શકે છે.

૮.૧૩ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની ચોથી અનુસૂચિ અને અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી ત્રિવેદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે એવી જોગવાઈ છે કે જેમાં કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ ન પણ પડે. કલમ ૧૦૫ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ એવી સત્તા આપવામાં આવી છે કે કેન્દ્ર સરકાર જમીન સંપાદન સંબંધિત કોઈપણ અધિનિયમોમાંથી કોઈને બાકાત રાખી શકે અથવા તેમાં કોઈનો ઉમેરો કરી શકે. ચોથી અનુસૂચિમાં આવા ૧૩ અધિનિયમો છે, જેમાંથી ઓછામાં ઓછા ૬ રેખીય પરિયોજનાઓ સંબંધિત છે. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૦૫ ની ઉપકલમ (૩) પર આધાર રાખી, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે અધિનિયમ અમલમાં આવ્યો તે તારીખ ૦૧.૦૧.૨૦૧૪

થી એક વર્ષની અંદર, અર્થાત્ ૦૧.૦૧.૨૦૧૫ સુધીમાં, સરકાર માટે જાહેરનામું બહાર પાડવું ખુલ્લું હતું કે અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈઓ લાગુ પડશે.

૮.૧૪ કલમ ૧૧૩ અમારી નોંધ પર લાવવામાં આવી હતી, જેથી સૂચવવામાં આવે કે આ કલમ અનુસાર, જો અધિનિયમની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવામાં કોઈ મુશ્કેલી ઊભી થાય, તો કેન્દ્રીય સરકાર હુકમ દ્વારા તેવી જોગવાઈઓ કરી શકે અથવા તેવી દિશાઓ આપી શકે. અમારી દૃષ્ટિ આકર્ષિત કરવામાં આવી હતી જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા મેળવવાનો અધિકાર (મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા) હુકમ, ૨૦૧૫ તરફ, જેના દ્વારા ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુસૂચિ ૪ માં દર્શાવેલ ૧૩ અધિનિયમો પર લાગુ પાડવા માટે વિસ્તૃત કરવામાં આવી છે. સરકાર પાસે રેલવેઝ અધિનિયમ, ૧૯૮૯ હેઠળ સંપાદનની પ્રક્રિયા હાથ ધરવાનો વિકલ્પ હોવા છતાં, તેણે ૨૦૧૩ના અધિનિયમ હેઠળ તે કરવાની પસંદગી કરી છે. મૂળ ભાવના એ છે કે અનુસૂચિ ૧ થી અનુસૂચિ ૩ સુધીની આ જોગવાઈઓનો પ્રભાવ લાગુ પડશે અને તેને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનથી શાસિત થવાની જરૂર નથી. કલમ ૧૦નું પરંતુક પોતે જ સ્પષ્ટ છે કે તે રેખીય યોજનાઓ પર લાગુ પડતું નથી. સ્પષ્ટપણે, રેખીય યોજનાઓના કિસ્સામાં વિશાળ પાયે સ્થળાંતર થતું નથી. તેથી, મૂળ ભાવના પહેલેથી જ અસ્તિત્વમાં છે અને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનને દૂર કરવાની માંગમાં કંઈ નવું નથી. અમારું ધ્યાન સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ, ખાસ કરીને યોજનાઓની યાદી તરફ દોરતાં, એ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું

કે ખંડ (ઈ) માં “આધારભૂત માળખાકીય યોજનાઓ” હતું અને પ્રશ્ન એ છે કે શું રાજ્ય ૨૦૧૩ના અધિનિયમના મૂળ આધારને બાજુ પર મૂકી દેવાનો પ્રયત્ન કરી શકે?

૮.૧૫ કલમ ૧૫, ૧૬ અને કલમ ૩૧ સુધીની અન્ય જોગવાઈઓ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ અરજદારોની એ રજૂઆતોનું ખંડન કર્યું કે આ જોગવાઈઓને અવગણવામાં આવી રહી છે. ગુજરાત નિયમોના નિયમ ૨૯ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, તેમણે રજૂ કર્યું કે વળતરના મૂલ્યાંકન અંગેની જોગવાઈઓનો આધાર છે અને તેને એડ-હોક કહી શકાય નહીં. આ ઉપરાંત, આ વળતરથી ભિન્ન રીતે યોગ્ય કાળજી લેવામાં આવી રહી છે અને તે માટે પુનર્વસન તથા પુનઃસ્થાપનના હેતુઓ માટે અલગ આવશ્યકતા કરવામાં આવી છે.

૮.૧૬ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે અરજદારો માટે એવો દાવો કરવો યોગ્ય નથી કે કલમ ૨૬ની ઉપકલમ (૧) નો લાભ કશી રીતે ઉપલબ્ધ જ નથી. સોગંદનામામાં સમજાવ્યા મુજબ, વળતરની પદ્ધતિઓ ઘડી કાઢવામાં આવી છે. કલમ ૧૧ હેઠળ પ્રાથમિક જાહેરનામું બહાર પાડવાની સમગ્ર કાર્યવાહી માત્ર એટલા માટે નિષ્ફળ જવી જોઈએ એવો આક્ષેપ કરવો અયોગ્ય છે કે જમીન સંપાદનની કોઈપણ કાર્યવાહી શરૂ કરવાના પૂર્વે બજાર મૂલ્યમાં સુધારો અને અધ્યતન કરવા માટે કલેક્ટરે જરૂરી પગલાં લીધા નથી. નિયમ ૫ અને ઉપનિયમો (૩) અને (૪) તરફ અમારું ધ્યાન દોરતા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે, ભલે એ.એસ.આર.માં સુધારો ન થયો હોય, છતાં અચલ મિલકતોના બજારદરના

વધારો ધ્યાનમાં રાખીને આવક વિભાગની સલાહથી મુખ્ય નિયંત્રણકારી મહેસૂલ સત્તાધિકારી દ્વારા વધારાના તબક્કાવાર પગલાં લેવા માટે સંબંધિત જોગવાઈ ઉપલબ્ધ છે. તેમણે તપાસની જોગવાઈ કરતી નિયમ પના ઉપનિયમ (૬) ની શરત તરફ પણ અમારું ધ્યાન દોર્યું. ઉપનિયમ (૮) મુજબ જમીન સંપાદન અધિકારીને એ.એસ.આર.ના આધારે ચૂકવવાપાત્ર રકમ કરતાં વધુ રકમ ફાળવવાની જોગવાઈ છે. કલમ ૨૬ની ઉપકલમ (૧) કાર્યરત થવી જ જોઈએ. શરતનું હેતુલક્ષી અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે. કોઈ ખાલીપો ઊભો થતો નથી, કારણ કે નિયમ ૫ આવી પરિસ્થિતિનું નિવારણ કરે છે; વધુમાં, અપીલો માટે નિર્ણાયક ચંત્રણા ઉપલબ્ધ છે. અરજદારો એવી કોઈ એક પણ બાબત અમારી નોંધ પર લાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે જેમાં ફાળવાયેલ વળતર કસોટી પર ઊતરવામાં નિષ્ફળ ગયું હોય. ત્યારબાદ શ્રી ત્રિવેદીએ અમારું ધ્યાન ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમો ૬૪, ૬૯ અને ૭૪ની જોગવાઈઓ તરફ દોર્યું. આ કલમો તેમની જમીનો સંપાદિત કરવામાં આવેલ વ્યક્તિને સુરક્ષાની આંતરિક યાંત્રિક વ્યવસ્થા પ્રદાન કરે છે.

૮.૧૭ અરજદારોના આ દાવા તરફ પાછા ફરીએ કે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ કેન્દ્રીય અધિનિયમની વિધાનનીતિની સીમા બહાર છે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે હકીકતમાં તેની કલમ ૧૦એની માન્યતા નક્કી કરતી વખતે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની વિધાનનીતિ ધ્યાનમાં લેવાની છે અને કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા જાહેર તથા ઘોષિત કરાયેલ વિધાનનીતિ નહીં. તેમણે

રજૂ કર્યું કે સ્વીકાર્ય રીતે, કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની મૂળભૂત વિધાનનીતિમાં અન્ય બાબતો સાથે અધ્યાય ૨ માં નિર્દિષ્ટ મુજબ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનનું નિર્ધારણ અને જાહેર હેતુનું નિર્ધારણ તથા કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના અધ્યાય ૩ માં જોગવાઈ મુજબ અન્ન સુરક્ષાનું સંરક્ષણ સમાવેશ પામે છે. બીજી તરફ, રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ નો હેતુ ઉપરોક્ત પાસાંઓને લગતા કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના જણાવેલા અધ્યાય ૨ અને ૩ ના કાર્યક્ષેત્રમાંથી ચોક્કસ યોજનાઓને મુક્તિ આપવાનો છે, અને તેની વિધાનનીતિ એવી છે કે ભૂમિ માલિકોના અધિકારમાં હસ્તક્ષેપ કર્યા વિના પાયાભૂત સુવિધા સંબંધિત યોજનાઓ માટે સમયસર અને પારદર્શક રીતે જમીન સંપાદન સુગમ બનાવવું. તેથી, રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ને કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની ઉપરોક્ત વિધાનનીતિ સામે ઉભું કરી શકાય નહીં.

૮.૧૮ અરજીકર્તાઓની આ દલીલ તરફ વધુમાં ફરી વળતાં કે કલમ ૧૦અ, વર્ષ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની વિધાનકીય નીતિને વિરુદ્ધ છે, જેમાં પ્રકરણ ૨ અને ૩ તેનું હૃદયરૂપ છે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે અન્યથા પણ, સંપૂર્ણપણે બિન-સમાધાનપાત્ર એવી રાજ્યની કાયદેસરની જોગવાઈ રાજ્યમાં અસ્તિત્વમાં રહેલા કેન્દ્રીય કાયદા ઉપર અગ્રતા મેળવી શકે છે, જો આવી વિરુદ્ધ રાજ્ય કાયદાને માનનીય રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરીનો આધાર પ્રાપ્ત હોય. આ સંદર્ભમાં તેમણે અમુક ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે જેથી દર્શાવી શકાય કે કેન્દ્રીય

કાયદાઓથી નોંધપાત્ર રીતે વિરુદ્ધ એવા રાજ્ય કાયદાઓ અસ્તિત્વમાં રહી શકે છે.

૮.૧૯ શ્રી એમ. કરુણાનિધિ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્યના કેસમાં (૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૧ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. વિરોધાભાસ કઈ પરિસ્થિતિઓમાં ઊભો થઈ શકે તે દર્શાવવા માટે ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૮ અને ૨૪ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

૮.૨૧ ટી. બરાઈ વિ. હેનરી આદ હો અને અન્યનો મામલો [(૧૯૮૩) ૧ એસસીસી ૧૭૭] માં ફકરા ૧, ૭, ૮, ૧૧, ૧૫ અને ૧૬ તરફ વિશેષ ધ્યાન દોરી તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. ફકરા ૯ અને ૧૦ ને ૧૯૯૩(૧) જીએલએચ ૫૭૧ માં અહેવાલિત ગોરવા વિભાગ કો-ઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટીઝ લિ. અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્યના મામલામાં સેવામાં લેવામાં આવ્યા હતા. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે અરજદારો કોઈપણ સ્થિતિમાં એવો દાવો કરી શકતા નથી કે રાજ્ય કેન્દ્રિય કાયદા સાથે અસંગત એવો કાયદો બનાવી શકતું નથી. કારણ કે માન્ય સંમતિ પ્રાપ્ત થયેલી છે, એવો કાયદો બનાવી શકાય અને અસ્તિત્વમાં રહી શકે.

૮.૨૧ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ માન્ય અનુમતિના પ્રશ્ન અંગે રજૂઆત કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ સ્પષ્ટપણે દલીલ કરી હતી કે માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીએ રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ માટે ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ના રોજ આપેલી અનુમતિ ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન નથી. તેમણે દલીલ કરી હતી કે જે

માંગવામાં આવી હતી તે સામાન્ય અનુમતિ હતી અને વિશિષ્ટ અનુમતિ નહોતી. તેમણે અમારી દૃષ્ટિ સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩ ઓફ ૨૦૧૮માં જવાબરૂપ સોગંદનામાના પાના ૧૬૦ અને ૧૬૭ તરફ દોરી અને રજૂ કર્યું હતું કે અસંગતતા ખાસ કરીને દર્શાવતું તુલનાત્મક નિવેદન રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યું હતું.

૮.૨૨ અરજદારો દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા કૈસર-ઈ-હિન્દ પ્રા. લિ. (ઉપરોક્ત) ના મામલામાંના ચુકાદાના વિવિધ પરિચ્છેદો પર આધાર રાખીને, શ્રી ત્રિવેદીએ વર્તમાન પ્રકરણના તથ્યોના સંદર્ભમાં તે ચુકાદાને ભિન્ન ઠેરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. જે પ્રશ્ન વિચારાધીન હતો તે બોમ્બે ભાડા અધિનિયમના ૧૯૮૧ અને ૧૯૮૬ ના વિસ્તરણ અધિનિયમોને રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા આપવામાં આવેલી મંજૂરી અંગેનો હતો, અને તે પણ ફક્ત મિલકત હસ્તાંતરણ અધિનિયમ તથા પ્રેસિડન્સી સ્મોલ કોઝીસ અદાલત અધિનિયમ, ૧૮૫૨ સાથેની અસંગતતા ના મર્યાદિત હેતુ માટે હતો. વર્તમાન પ્રકરણમાં ભાડા અધિનિયમ અને હકાલપટ્ટી અધિનિયમ વચ્ચે રાજ્ય કાયદો અને કોઈ કેન્દ્રીય કાયદા વચ્ચેની અસંગતતા દર્શાવવામાં આવી નથી, ત્યારે “વિચારણા” અથવા “મંજૂરી” નો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી.

૮.૨૩ રાજ્યના સુધારણા અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનનું વાંચન કરતાં અને પત્રને જોતા, કેન્દ્રીય કાયદો રાજ્ય કાયદા સાથે જેટલી હદે અસંગત હતો તે તેટલી હદે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો અને તેથી મંજૂરી અમાન્ય

હતી એવું કહી શકાય નહીં, તે સ્પષ્ટ થાય છે. શ્રી ત્રિવેદીની રજૂઆત મુજબ, જવાબી સોગંદનામાના પાનું ૧૮૪નું વાંચન કરતાં મંજૂરી સામાન્ય સ્વરૂપની છે તે સ્પષ્ટ થાય છે.

૮.૨૪ ઉત્તરાખંડ રાજ્ય અને અન્ય વિ. રાજ્ય સરીન અને અન્ય, જે (૨૦૧૧) ૮ એસસીસી ૭૦૮ માં અહેવાલિત છે, તે મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર પણ આધાર મુકવામાં આવ્યો છે. પરિચ્છેદ નં. ૬૧ થી ૬૮નો આશ્રય લેવાયો હતો. આ રજૂઆત એ માટે કરવામાં આવી હતી કે દરેક મામલે અનિવાર્ય રીતે વિશિષ્ટ સંમતિ મેળવવી જ પડે એવું જરૂરી નથી. તેમણે રજૂ કર્યું કે કાઈઝર-ઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં ચુકાદાનો અનુપાત સર્વોચ્ચ અદાલતે રાજ્ય સરીન (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં આપેલા ચુકાદાના પ્રકાશમાં વાંચવો અને સમજવો જોઈએ. શ્રી ત્રિવેદી મુજબ, કાઈઝર-ઈ-હિંદના મામલામાંનો ચુકાદો, જામાલપુરના (ઉપરોક્ત) મામલામાં અગાઉના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરીને, રાજ્ય સરીન (ઉપરોક્ત) માં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે અને અમુક હદ સુધી તેની કઠોરતા હળવી કરવામાં આવી છે. કાઈઝર-ઈ-હિંદને વાંચીને, તે મામલામાં ઉપલબ્ધ તથ્યોના આધારે જ તેનો અનુપાત નિષ્કર્ષિત કરવો જોઈએ, અન્યથા નહીં.

૮.૨૫ આ ચુકાદાઓનું સંયુક્ત વાંચન દર્શાવે છે કે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અપાયેલી અનુમતિ ન્યાયિક પરીક્ષણાધીન નથી. માત્ર મર્યાદિત પરિસરમાં જ તેના અંગે ઔપચારિક તપાસ માટે ખુલ્લું રહે છે. હાલના કેસના તથ્યોમાં, કૈસર-આઈ-હિંદ

(ઉપરોક્ત) મામલે મર્યાદિત તપાસ માત્ર તે કેસના તથ્યોને કારણે જ જરૂરી હતી. વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, અનુમતિ માટે કરવામાં આવેલી માંગ ચોક્કસ નહીં પરંતુ સામાન્ય છે. અનુમતિ સમગ્ર વિધેયક માટે માંગવામાં આવી હતી અને કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ/અનુચ્છેદના સંદર્ભમાં નહોતી. તે વિષય-વિશિષ્ટ છે કે કેમ, તે અનુચ્છેદ ૩૧એ હેઠળ હોય કે ૩૧સી હેઠળ હોય કે અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ હોય, સ્થિતિ એકસરખી જ રહે છે. કૈસર-આઈ-હિંદના કેસમાં આવેલી અનુમતિની પત્રની સરખામણી વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં લખાયેલા પત્ર સાથે કરવામાં આવે ત્યારે, શબ્દપ્રયોગના દૃષ્ટિકોણે રાજ્ય સરકારનો પત્ર ઘણી વધુ સશક્ત સ્થિતિ ધરાવે છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે કૈસર-આઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) કેસના ચુકાદા મુજબ, વર્તમાન કેન્દ્રીય કાયદાના સંદર્ભમાં વિરુદ્ધ રાજ્ય કાયદાકીય વ્યવસ્થાને લઈને અનુમતિ ખરેખર માંગવામાં આવી હતી અને અપાઈ હતી કે નહીં તે જાણવા માટે મર્યાદિત તપાસ થઈ શકે છે.

૮.૨૬ કાઈઝર-આઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૨૭ તરફ વિશેષ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલત એ પ્રશ્નનો વિચાર કરી રહી નહોતી કે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી વિરોધાભાસની વ્યાપ્તિ અને સ્વરૂપનો વિચાર કર્યા વિના યોગ્ય રીતે કે અયોગ્ય રીતે આપવામાં આવી હોય, તો તેને બિલકુલ મંજૂરી નથી એમ માનવી જોઈએ કે કેમ. તેમણે રજૂ કર્યું કે હાલના કેસમાં, કાઈઝર-આઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) ના

પરિચ્છેદ નં. ૨૭ માં નિર્દિષ્ટ અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ના તમામ આવશ્યક ઘટકોનું પાલન થયેલું છે.

૮.૨૭ શ્રી ત્રિવેદીએ યોગેન્દ્ર કુમાર જયસ્વાલ અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૧૬) ૩ એસ.સી.સી. ૧૮૩ માં અહેવાલિત, તેવા સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો. ખાસ કરીને પરિચ્છેદ ૬૩ થી ૭૦ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. શ્રી ત્રિવેદીના પ્રતિપાદન મુજબ, અદાલતે સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું હતું કે દરેક કેસમાં રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી વિશિષ્ટ શબ્દોમાં જ હોવી આવશ્યક છે એવો મત વ્યક્ત કરવાનો તેનો આશય નહોતો. રાજીવ સરિન (ઉપરોક્ત) ના કેસને ધ્યાનમાં લેતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે પત્રની તપાસ કરતાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે સંપૂર્ણ વિધેયક મંજૂરી માટે મોકલવામાં આવ્યું હતું અને તેથી સુરક્ષિત રીતે એવું અનુમાન કરી શકાય કે રાષ્ટ્રપતિને કારણથી અવગત કરવામાં આવ્યા હતા અને તે સામાન્ય શબ્દોમાં હતું. રાજ્યનો અધિનિયમ વિસંગત હતો તે એક સ્વીકારેલ હકીકત હતી અને હાલના કેસમાં પણ સ્વીકાર્ય રીતે તે ચુકાદો લાગુ પડશે અને કારણ કે મંજૂરીના પત્ર દ્વારા સ્પષ્ટપણે સંપૂર્ણ વિધેયક મોકલવામાં આવ્યું હતું, કૈઝર-ઇ-હિંદના કેસમાં, ઓડિશા વિશેષ અદાલતો અધિનિયમના કેસમાં અને હાલના કેસમાં મળેલી મંજૂરી દર્શાવશે કે જ્યારે માંગવામાં આવેલી મંજૂરી સામાન્ય સ્વરૂપની હોય, ત્યારે તે સર્વ હેતુઓ માટે માન્ય હોય છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે હાલના કેસમાં મંજૂરી માટેની વિનંતી તમામ આવશ્યક ઘટકોનું પાલન કરતી હોવાનું સ્પષ્ટપણે જણાય છે.

૮.૨૮ શ્રી ત્રિવેદીએ પુનરોચ્ચાર કર્યો કે રાજ્યએ અધિનિયમ ઘડવા માટે ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદન સાથે સમગ્ર વિધેયક સંલગ્ન કર્યું હતું. અસંગતિ સ્પષ્ટ અને પ્રગટ હતી. શું કહેવામાં આવ્યું છે અને/અથવા શું કહેવામાં આવ્યું નથી તેની સૂક્ષ્મ તપાસમાં જઈ શકાય નહીં. મંજૂરી ન્યાયિક સમીક્ષા હેઠળ આવતી નથી. સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓ/જરૂરિયાતોની તપાસ દરેક મામલામાં કરવી આવશ્યક નથી. જ્યાં અસંગતિ હોય ત્યાં માન્ય મંજૂરી અસ્તિત્વમાં હોય છે અને મંજૂરીની અમાન્યતાના આધાર પર વિધેયકને રદ કરી શકાય નહીં.

૮.૨૯ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે બોમ્બે વડી અદાલતના બસંતીલાલ બનારસીલાલ (ઉપરોક્ત) માં અહેવાલિત નિર્ણય મુજબ, કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં રાજ્યમાં પ્રવર્તમાન સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય પરિબળોમાંનું એક હોઈ શકે, પરંતુ તે આવશ્યક ઘટક નથી અને તેથી કૈસર-ઈ-હિન્દ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૨૭ માં તેવા રૂપે નિર્દિષ્ટ કરાયેલ નથી.

૮.૩૦ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે ઉપરોક્ત બાબતોને અખંડિત રાખ્યા વિના, હાલના કેસમાં ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન (સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૭૬૫૩/૨૦૧૮ ના પાનું ૧૧૮/૧૭૮) તેમાં, અન્ય બાબતો સાથે, એવું દર્શાવે છે કે રાજ્યમાં પ્રવર્તમાન સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓ તેમજ રાજ્યમાં અસંગત કાયદાની જરૂરિયાત અને આવશ્યકતા શું હતી, કારણ કે તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે (૧) રાજ્ય ઔદ્યોગિક રીતે પ્રગતિશીલ હોવાથી અને વધતું વધતું રોકાણ આવી રહ્યું હોવાથી, તે તમામ મૂળભૂત સુવિધાઓ અને માળખાકીય

સુવિધાઓ પૂરી પાડવાનો ધ્યેય ધરાવે છે; (૨) કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ હેઠળની જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી અત્યંત લાંબી અને કઠિન પ્રક્રિયા છે અને તેથી જમીનમાલિકોના હકોમાં હસ્તક્ષેપ કર્યા વિના જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયાત્મક બાબતને સરળ અને સુગમ બનાવવી જરૂરી માનવામાં આવી; અને (૩) પરિણામે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના પ્રકરણ ૨ અને પ્રકરણ ૩ ના અમલીકરણમાંથી કેટલાક પ્રકલ્પોને મુક્તિ આપવાનો પ્રસ્તાવ છે. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે તેથી હાલના કેસમાં માનનીય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા આપવામાં આવેલી તા. ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ ની સંમતિ માન્ય છે અને તેમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવાનું યોગ્ય નથી.

૮.૩૧ કલમ ૨૫૪ અંગે અને જે મોકલવામાં આવ્યું હતું તે “વિધેયક” હતું, “કાયદો” નહોતો, તેથી મંજૂરીને અમાન્ય માનવી જોઈએ, એવી શ્રી એમ.સી. ભટ્ટની ગોણ રજૂઆતનો ઉલ્લેખ કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ અમારું ધ્યાન કલમ ૩૧ અને ૩૧સીની જોગવાઈઓ તરફ દોર્યું, જેમાં પણ “કાયદો” વિશે ઉલ્લેખ થાય છે. મંજૂરી માટે જવાનું હોય છે તે માત્ર “વિધેયક” જ હોય છે. મંજૂરી માટે જવાનું હોય છે તે “વિધેયક” જ છે, એવી પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં, શ્રી ત્રિવેદીએ પ્રથમ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ બોમ્બે ૧૯૪ માં અહેવાલિત સ્મટ. સલુબાઈ રામચંદ્ર અને અન્ય વિ. ચંદુ સાજુ અને અન્યના કેસમાં બોમ્બે વડી અદાલતના એક નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો. ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૧૮ તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખી

શકાય તે વિધેયક જ છે. પ્રથમ મંજૂરી હોવી જોઈએ અને ત્યારબાદ તેને વિચારણા માટે અનામત રાખવું પડે, એવો સમગ્ર તર્ક. શ્રી ત્રિવેદીએ જે રીતે દલીલ કરી, તે મુજબ સમગ્ર તર્ક ભ્રાંતિયુક્ત હોવાનું જણાય છે. એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૨૫૨ માં અહેવાલિત સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. કામેશ્વર સિંહના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો. સંબંધિત પરિચ્છેદ ૧૦, ૧૭ અને ૧૭૮ પર વિશેષ આધાર મૂકવામાં આવ્યો. શ્રી ત્રિવેદીના મતે, રાજ્યપાલ સમક્ષ રહેલા ત્રણ વિકલ્પોમાંનો એક વિકલ્પ વિધેયકને રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવાનો છે. કાયદો એવી કલ્પના કરતો નથી કે રાજ્યપાલ પ્રથમ મંજૂરી આપે અને વિધેયક સંપૂર્ણ રીતે કાયદો બની ગયા પછી તેને રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખે. “કાયદો” શબ્દનો ક્યારેક ઢીલાશપૂર્વક ઉપયોગ વિધેયકનો ઉદ્દેશ કરતાં પણ કરવામાં આવે છે. જેને “કાયદો” તરીકે ઉદ્દેશવામાં આવે છે, તે રાજ્યપાલની મંજૂરી પછીનો “કાયદો” નથી અને જે વસ્તુ અનામત માટે મોકલવાની હોય છે તે મંજૂરી પ્રાપ્ત કરે તે પહેલાંનું વિધેયક છે.

૮.૩૨ શ્રી એમ.સી. ભટ્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલ અન્ય આનુષંગિક રજૂઆત એ છે કે સંશોધન અધિનિયમના ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનને ન જોવું, તે પણ શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા અનુસાર, એવી રજૂઆત છે જેને દૂર ધકેલી દેવી જોઈએ. શ્રી ત્રિવેદી રજૂ કરે છે કે ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદન માર્ગદર્શિકાઓનો સઘન સ્ત્રોત પૂરું પાડે છે અને તે ઇતિહાસ, તર્ક શું છે તે દર્શાવે છે તથા પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારીને માર્ગદર્શન આપે છે કે વિધાન બનાવતી વખતે તેમાં શું સમાવિષ્ટ

થવું જોઈએ. તેમણે રજૂ કર્યું કે ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદન, વિધેયકનો અભિન્ન ભાગ હોવાને કારણે, નીચેની બાબતો શોધી કાઢવા માટે સારો માર્ગદર્શક છે – (એ) રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ના અધિનિયમન પાછળનું કારણ/હેતુ અને ઉદ્દેશ્ય, અને (બી) માર્ગદર્શિકાઓ. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો :

(એ) શ્રીમતી રાધાબાઈ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ બોમ્બે ૨૩૨ માં અહેવાલિત છે, તેના ચુકાદાના ફકરા ૨૦ થી ૨૨ ઉપર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. શ્રી ત્રિવેદી અનુસાર, ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન જ એવું છે, જે સુધારા દ્વારા શું હાંસલ કરવાનો આશય હતો તે બાબતે પ્રચુર પ્રકાશ પાડે છે.

(બી) ઉત્કલ કોન્ટ્રાક્ટર્સ એન્ડ જોઈનરી પ્રા. લિ. વિ. ઓરિસ્સા રાજ્ય અને અન્ય, જેનો ઉલ્લેખ (૧૯૮૭) ૩ એસ.સી.સી. ૨૭૯ માં થયેલો છે, ફકરા ૧ થી ૫. સુધારક અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનથી આ વિધાનને સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે.

(સી) ડિસ્ટ્રિક્ટ માઈનિંગ ઓફિસર્સ અને અન્ય વિ. ટાટા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપની અને અન્ય એક, જે (૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૩૫૮ માં અહેવાલિત છે. ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૮ વાંચીને સંભળાવવામાં આવ્યા હતા. તે ઉદ્દેશ્યો અને કારણોનું નિવેદન છે, જે કાયદાનિર્માણની નિર્ધારિત દિશાને સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત કરે છે.

૮.૩૩ શ્રી ત્રિવેદીએ ત્યારબાદ અરજદારોની તરફેથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતનો જવાબ આપ્યો કે કલમ ૧૦એ અતિશય પ્રતિનિધિકરણની ખામીથી ગ્રસ્ત છે, કારણ કે તે મૂળત્વે વિધાનકાર્યનું પ્રતિનિધિકરણ કરે છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે માર્ગદર્શિકા વિના કરવામાં આવેલ પ્રતિનિધિકરણને “અતિશય પ્રતિનિધિકરણ” તરીકે ઉલ્લેખિત છે અને “મૂળભૂત વિધાનકાર્ય”નો અર્થ વિધાનની નીતિની પસંદગી નક્કી કરવી તથા તે નીતિને પ્રતિનિધિકરણના બંધનકારક નિયમરૂપે ઔપચારિક રીતે અમલમાં મૂકવો એવો થાય છે, જેનું પ્રતિનિધિકરણ કરવામાં આવે તો તે “મૂળભૂત વિધાનકાર્યનું પ્રતિનિધિકરણ” સમાન ગણાય છે.

૮.૩૪ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે આ સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ છે કે કોઈ જોગવાઈના બળે પ્રતિનિયુક્ત સત્તાધિકારીને અત્યંત વ્યાપક સત્તા સોંપવામાં આવી હોય છતાં, જો પ્રસ્તાવના, ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન, અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ તેમજ આસપાસની પરિસ્થિતિઓ અને ઇતિહાસમાંથી કેટલાક માર્ગદર્શક તત્ત્વો પ્રાપ્ત કરી શકાય, તો આવી જોગવાઈને અતિશય પ્રતિનિયોજનાના આધાર પર અધિકારાતીત ગણાવી શકાય નહીં. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે હાલના કેસમાં, ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન તથા રાજ્યના ૨૦૧૬ ના અધિનિયમની કલમ ૧૦અ એ પૂરતા માર્ગદર્શક તત્ત્વો પ્રદાન કરે છે કે કયા સમયે અને કયા પ્રકારના પ્રકલ્પોના સંદર્ભમાં કેન્દ્રીય ૨૦૧૬ ના અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ ની લાગુપડતામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી શકે, જે કાર્ય

પ્રતિનિયુક્ત કરવામાં આવેલ નથી અને તે માટેના વિકલ્પો પ્રતિનિયુક્ત સત્તાધિકારીઓને કાયદેસર રીતે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યા છે.

૮.૩૫ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે ઇતિહાસને ધ્યાનમાં લેતાં નોંધવું યોગ્ય રહેશે કે જ્યારે કેન્દ્ર સરકારે પ્રથમ વાજબી વળતર અને ભૂમિ સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે પારદર્શિતા અધિકાર (સુધારા) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૪ બહાર પાડ્યો હતો અને અંતે તા. ૩૦.૦૫.૨૦૧૫ના છેલ્લાં અધ્યાદેશ સુધી પહોંચ્યો હતો, ત્યારે તેની તરફથી પણ સમાન દાર્શનિક અભિગમ અપનાવવામાં આવ્યો હતો (વિશેષ સિવિલ અરજી નં. ૧૭૬૫૩/૧૮ ના પાનું નં. ૧૧૪), જેમાં કેન્દ્રિય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ માં કલમ ૧૦એનો પ્રાવધાન કરવામાં આવ્યો હતો, જે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની વર્તમાન કલમ ૧૦એ સાથે હૂબહૂ સમાન હતો.

૮.૩૬ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે શ્રી એમ.સી. ભટ્ટે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસ.સી. ૩૨૨ માં અહેવાલિત રે: દિલ્હી લોઝ એક્ટ મામલાનો ચુકાદો પ્રમાણમાં વાંચ્યો હતો. શ્રી ત્રિવેદીએ અતિશય સત્તા-પ્રત્યાયોજનાના આધાર પર રાજ્યની કાર્યવાહી રદ કરી શકાતી નથી તેવી પોતાની રજૂઆતને સમર્થન આપવા માટે ચુકાદાનો પરિછેદ ૯૦ વાંચ્યો હતો.

૮.૩૭ શ્રી ત્રિવેદીએ પોતાની રજૂઆતનું પુનરોચ્ચાર કર્યું કે કલમ ૧૦એ અતિશય પ્રતિનિધિકરણની ખામીથી પીડિત નથી. તે જ રીતે, તારીખ ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ની જાહેરનામું બહાર પાડી કાર્યપાલક સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, તો એવી જાહેરનામું પણ કાયદેસર છે અને તેને અતિશય પ્રતિનિધિકરણના

ઉપયોગમાં પસાર કરાયેલું ગણાવી શકાય નહીં. શ્રી ત્રિવેદીની રજૂઆત મુજબ, કલમો ૧૦૫ અને ૧૧૩ને મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાની આજ્ઞા સાથે વાંચતાં પૂરતી માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, જે જાહેરનામું બહાર પાડવા તથા સુધારક અધિનિયમની કલમ ૧૦એ હેઠળ સત્તાઓના ઉપયોગ માટે માર્ગરૂપ દર્શાવે છે અને રાજ્ય અધિનિયમ ૨૦૧૬ની કલમ ૧૦એ હેઠળ યોજનાને મુક્તિ આપવાની જોગવાઈ પણ કરે છે.

૮.૩૮ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૯ (અર્થાત્ તાત્કાલિકતા જોગવાઈ) તેના અધ્યાય ૨ માં આવેલ છે અને કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૪૦ તેની સાથે અભિન્ન રીતે પરસ્પર સંકળાયેલી હોવા છતાં, રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ હેઠળ મુક્તિ આપવાની સત્તાના પ્રયોગને અવરોધતી નથી અને અવરોધી પણ શકતી નથી. શ્રી ત્રિવેદીએ હરિશંકર બાગલા અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૪૬૫ માં અહેવાલિત કેસના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે. ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૨, ૮ અને ૯ તરફ અમારું ધ્યાન દોરી, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે કાનૂની સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં તેમજ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમમાં પૂરતું માર્ગદર્શન ઉપલબ્ધ હોય, અને કલમ ૧૦એ માં ધારાસભ્ય નીતિઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય, ત્યારે આવી નીતિના માળખાની અંદર નીતિની વિગતવાર બાબતો નક્કી કરવું અધિનસ્ત સત્તાધિકારી માટે ખુલ્લું રહેતું નથી. સત્તાના આવા પ્રયોગમાં, કલમ ૧૦એ હેઠળની તા.

૦૬.૦૨.૨૦૧૮ ની સૂચના બહાર પાડવામાં આવી છે. તેથી તેમણે રજૂ કર્યું કે કલમ ૧૦એ કાર્યપાલક સત્તાધિકારીને અનિયંત્રિત સત્તા આપે છે એવો અરજદારોનો તર્ક ગેરસમજ પર આધારિત છે.

૮.૩૯ ત્રિવેન્દ્રમના સહકારી સંસ્થાઓના રજિસ્ટ્રાર અને અન્ય વિ. કે. કુન્હામ્બુ અને અન્ય, જે (૧૯૮૦) ૧ એસ.સી.સી. ૩૪૦ માં અહેવાલિત છે, તે કેસના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેમણે પરિચ્છેદ નં. ૫ અને ૯ થી ૧૩ સુધી રજૂ કરીને દલીલ કરી હતી કે પ્રતિનિધિત્વ દ્વારા બનાવાતા કાનૂનની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે પૂરતી વ્યાપક છૂટછાટ આપી શકાય છે અને જ્યારે આવી પ્રતિનિધિત્વ સોંપણીને સક્ષમ બનાવતી પૂરતી માર્ગદર્શિકા ઉપલબ્ધ હોય, જે અધિનિયમની યોજનાને અનુરૂપ હોય, ત્યારે એવું પ્રતિનિધિત્વ કાનૂન માન્ય ગણાય છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાંથી આધાર લેતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું હતું કે તે કેસના તથ્યોમાં કાનૂન માત્ર ઢાંચાગત સ્વરૂપનું હતું, જ્યારે હાલના કેસમાં ૨૦૧૬ના સુધારક અધિનિયમની કલમ ૧૦એ, એટલે કે, તેની સરખામણીએ બહુ વધુ સુદૃઢ જોગવાઈઓ ધરાવે છે.

૮.૪૦ શ્રી ત્રિવેદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે કે અરજદારોને એ ભાન થતા કે ૨૦૧૬ના સુધારક અધિનિયમની જોગવાઈઓ પ્રત્યાયોજિત વિધાનના માળખાની અંદર રહેલી સત્તાઓ અનુસાર અમલમાં મુકવામાં આવી છે, તેઓએ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળની મંજૂરીની માન્યતા પર પોતાનો પ્રહાર

કેન્દ્રિત કર્યો છે, કારણ કે તેમને સંપૂર્ણપણે જાણ હતી કે અન્યથા તેઓ આ વિધાનની માન્યતાને પડકારવામાં નિષ્ફળ જશે.

૮.૪૧ સર્વોચ્ચ અદાલતના કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ એન્ડ અધર્સ કેસમાં નોંધાયેલા (૨૦૦૨) ૭ એસ.સી.સી. જરૂરના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે. ચુકાદાના ફક્ત નં. ૧, ૫, ૧૩ થી ૨૧ અને ૪૧ પર આધાર રાખીને, શ્રી ત્રિવેદીએ દર્શાવ્યું કે જો અધિનિયમો અને નિયમોની અન્ય જોગવાઈઓના પ્રસ્તાવના, હેતુઓ અને કારણોમાંથી માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો પ્રાપ્ત થઈ શકતા હોય, તો આવી જોગવાઈઓની માન્યતા નક્કી કરતી વખતે અદાલતોને એ શોધવાનું રહે છે કે તેની જોગવાઈઓ દ્વારા કોઈ વિધાનકીય નીતિ, કાયદાનો હેતુ અથવા કોઈ સ્પષ્ટ ઇચ્છાનો સંકેત રહેલો છે કે નહીં. જો આવા પ્રકારનું સંતોષકારક નિષ્કર્ષ પ્રાપ્ત થાય, તો તે પોતે જ પ્રતિનિયુક્ત સત્તાધિકારી દ્વારા અમલમાં મૂકવાનો માર્ગદર્શક પરિબલ બને છે. વર્તમાન પ્રકરણના તથ્યોમાં, આ કસોટી પૂર્ણ થાય છે અને તેથી એવું માનવાનો કોઈ કારણ નથી કે સુધારક અધિનિયમ પ્રતિનિયુક્ત વિધાનના દોષથી પીડિત છે.

૮.૪૨ ત્યારબાદ શ્રી ત્રિવેદીએ કર્ણાટક રાજ્ય વિ. કે.ટી. પ્લાન્ટેશન પ્રા. લિ. અને અન્ય, જે (૨૦૧૧) ૮ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત છે, તે સર્વોચ્ચ અદાલતના અન્ય એક નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો. પરિણેદ નં. ૨૫ થી ૩૨, ૫૩, ૫૪, ૬૦, ૬૧, ૬૭, ૬૮, ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૮૨ અને ૧૮૮ પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી. શ્રી ત્રિવેદીએ અમને ચુકાદામાં પડકાર હેઠળની

જોગવાઈઓ રજૂ કરતાં રજૂઆત કરી કે કાયદો સુસ્થાપિત છે. કે, અધિનિયમની પ્રસ્તાવનાને ધ્યાનમાં લીધા વિના, આવશ્યક વિધાનકારી કાર્યના પ્રતિનિયોજનના આધાર પર અથવા પ્રતિનિયુક્ત સત્તાધિકારીને અનિયંત્રિત, અનિયામિત અને અસ્પષ્ટ સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હોવાના આધાર પર અદાલત કોઈ વિધાનને અવૈધ ઠરાવશે નહીં. જો વિધાનકારી નીતિ વિધાનમંડળ દ્વારા ઘડવામાં આવી હોય, તો વિગતો પૂરું પાડવાનું કાર્ય કાર્યપાલિકાને પ્રતિનિયોજિત કરી શકાય છે. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે ૨૦૧૬ના અધિનિયમના ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનને જોતા સ્પષ્ટ થાય છે કે ૨૦૧૬ના સુધારક અધિનિયમમાં જાહેર હિતનો હેતુ, વળતરના પાસા તથા વાંધાઓ સાંભળવાની વ્યવસ્થા ધ્યાનમાં રાખવામાં આવી છે અને તેમાં ૨૦૧૩ના અધિનિયમ સમકક્ષ જોગવાઈઓ છે, જેનાથી તે અધિનિયમ માન્યતાની કસોટી પર ઊતરી શકે છે. પ્રતિનિયોજિત વિધાનની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ અને ૧૧૩ની જોગવાઈઓ ધ્યાનમાં રાખીને પૂરતી કાળજી લેવામાં આવી છે. સ્પષ્ટ છે કે હાથ પરનો પ્રકલ્પ સ્વરૂપે રેખીય પ્રકલ્પ છે. કાર્યપાલિકાએ અધિનિયમની પ્રસ્તાવના દ્વારા માર્ગદર્શન મેળવ્યું છે અને તેથી માર્ગદર્શિકાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે; તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ ની સૂચના પણ માન્ય છે.

૮.૪૩ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૫૮ના સંદર્ભમાં પડકાર અંગે ઉદ્દેખ કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે જો ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૩(ઈ)(૧) અને

૩(ઈ)(જ)ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેવાય, તો અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ જારી કરવામાં આવેલી તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ની બંને જાહેરનામુંઓ તેમજ અનુસર્જિત રીતે અધિનિયમને માન્યતા આપતી જાહેરનામું કાયદેસર છે. કલમ ૩(ઈ)(૧) નિર્વિવાદ રીતે સૂચવે છે કે રાજ્ય સરકાર જ યોગ્ય સરકાર છે. સંબંધિત સમયે રાજ્ય સરકાર જ યોગ્ય સત્તાધિકારી હતી. કલમ ૩ની ઉપકલમ (ઈ)ના ખંડ (જ)નું વાચન કરતાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે, કારણ કે કેન્દ્રીય સરકારે યોગ્ય સરકાર તરીકે રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યો છે, રાજ્ય સરકારની સમાન રીતે નિર્ધારક ભૂમિકા છે અને તેથી તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ની જાહેરનામું માન્ય છે.

૮.૪૪ અરજદારોની આ દલીલનું ખંડન કરતાં કે દિનાંક ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ની જાહેરનામું અરજી લંબિત હોય ત્યારે પોતાની ભૂલનો ભાન થતાં આપવામાં આવેલ, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે આપણા સંઘીય બંધારણીય માળખામાં રાજ્ય સરકાર પણ સમાન રીતે યોગ્ય સરકાર છે અને આ ક્ષેત્રમાં કેન્દ્ર સરકારને તે મુજબ કોઈ સર્વોચ્ચતા પ્રાપ્ત નથી, તે અવગણવામાં આવી શકતું નથી. જાહેરનામુંના અનુબંધો અને આપસમાં વિનિમય થયેલા પત્રો દર્શાવે છે કે કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકાર એકબીજા સાથે સક્રિય પરામર્શમાં રહી છે.

૮.૪૫ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૫૮ અને ૭૩ એકબીજાની સાથે સંકળાયેલી છે એવી શ્રી જોશીની રજૂઆત અંગે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે વાસ્તવમાં બંને કલમો પરસ્પર અપવર્જક છે. સંવિધાનની કલમ ૭૩ની

જોગવાઈઓનું વિસ્તૃત વાચન કરીને અને ત્યારબાદ સંવિધાનની કલમ રપટનું વાચન કરીને, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે સમવર્તી યાદીની સીમાઓ જ્યાંથી શરૂ થાય છે તે ક્ષેત્રમાં રાષ્ટ્રપતિ કાર્ય કરી શકતા નથી અને કાર્યપાલક સત્તાઓને માન્યતા આપી શકતા નથી અથવા તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી કે સોંપી શકતા નથી, એવી શ્રી જોશીની દલીલ અયોગ્ય છે. કલમ રપટ સ્વતંત્ર રીતે પોતાની જ શક્તિ પર સ્થિત છે અને કારણ કે તેની શરૂઆત અપ્રતિબંધક ઉપવાક્યથી થાય છે, તેથી કલમ ૭૩માં આવેલ “સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય” એવો શબ્દપ્રયોગ ભારતના સંવિધાનની કલમ રપટ હેઠળના અમલ અથવા સત્તા-સોંપણીને કોઈપણ રીતે આવરી લેતો નથી. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે ભારતના સંવિધાનની કલમ રપટ હેઠળ જારી કરાયેલ તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ની રાષ્ટ્રપતિશ્રીની સૂચના, જેમાં પ્રશ્નાસ્પદ જમીન સંપાદન સંબંધિત સંઘના કાર્યપાલક કાર્યો રાજ્ય સરકારને સોંપવામાં આવ્યા હતા, તેને ભારતના સંવિધાનની કલમ રપટના અધિકારક્ષેત્રની બહારનું કહેવાઈ શકતું નથી; કારણ કે સંવિધાનની કલમ ૭૩(૧)ની પરંતુક જોગવાઈ સમવર્તી યાદીના વિષયો અંગે, ખાસ કરીને સંવિધાનની કલમ રપટ(૧)ના પ્રારંભે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ અપ્રતિબંધક ઉપવાક્યને ધ્યાનમાં લેતાં, સંઘની કાર્યપાલક સત્તાના સોંપણને મર્યાદિત કરતી નથી. આ ઉપરાંત, સંવિધાનની કલમ રપટ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે સંઘની કાર્યપાલક સત્તાનો વ્યાપ તેવા કોઈપણ વિષય સુધી છે જેના પર આવી સત્તાઓ લાગુ પડે છે, જેના પરિણામે કલમ ૭૩(૧)ની પરંતુકની કડકતા શિથિલ થઈ જાય છે.

૮.૪૬ શ્રી એચ.એમ. સીરવાઈના ‘ઈન્ડિયાનું સંવિધાનિક કાયદો : એક સમીક્ષાત્મક ટિપ્પણી’ પર વ્યાપક આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો અને એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) ના અનુવર્તી શબ્દો યાદી ૩ માં આવેલા તમામ વિષયો બાબતે, રાજ્યની સંમતિથી, તેના પર કાર્યપાલક સત્તા સોંપવાનું ન્યાયસંગત ઠરાવે છે. અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) એવી પરિસ્થિતિનું અવલોકન કરે છે કે જેમાં, સંવિધાનમાં રહેલી કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, રાષ્ટ્રપતિ રાજ્યની સંમતિથી, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા જે કોઈ વિષય સુધી વ્યાપે છે તેવા કોઈપણ વિષય સંબંધિત કાર્યો, શરતપૂર્વક અથવા બિનશરતી રીતે, રાજ્ય સરકારને અથવા તેના અધિકારીઓને સોંપી શકે છે.

૮.૪૭ અન્ય અનેક નિર્ણયો પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. સેવામાં મુકવામાં આવેલ પ્રથમ નિર્ણય એમ/એસ. ટિન્સુકિયા ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિ. વિ. આસામ રાજ્ય, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ આસામ ૧૩૩ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં હતો. ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૪ અને ૮ તેમના અભિપ્રાયને સમર્થન આપવા માટે વાંચવામાં આવ્યા હતા કે અનુચ્છેદ ૭૩ મર્યાદિત રીતે કાર્ય કરે છે અને શ્રી જોશીનું નિવેદન યોગ્ય નથી અને હકીકતમાં સંદર્ભિત ચુકાદા દ્વારા તેનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. ચુકાદા અનુસાર અનુચ્છેદ ૨૯૮નો આશ્રય લેવાથી એવો સંકેત મળે છે કે સંઘની કાર્યપાલક સત્તા સંપાદન વગેરે સંબંધે આગળ કાર્યવાહી કરવા સુધી વિસ્તરે છે.

૮.૪૮ ઝુબેદા બેગમ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં આપેલ અને એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ અલ્હાબાદ જપર માં અહેવાલિત ચુકાદા પર સમાન રીતે ફકરા નં. ૧ અને ૫ ના સંદર્ભમાં આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. નંદકુમાર પુત્ર મધુકાર વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં આપેલ અને એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એમ.એલ.જે. ૮૩૩ માં અહેવાલિત નિર્ણયનો ફકરા નં. ૮ અને ૯ ના સંદર્ભ સાથે આ દલીલ માટે સહારો લેવામાં આવ્યો હતો કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ માં રહેલી અવરોધ ન હોવા છતાંની જોગવાઈ, અનુચ્છેદ ૭૩(૧) ની પરંતુક હોવા છતાં, અમલમાં આવી શકે છે. જયંતીલાલ અમૃત લાલ શોધન વિ. એફ.એન. રાણા ના કેસમાં આપેલ અને એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૬૪૮ માં અહેવાલિત ચુકાદામાં ફકરા નં. ૧ થી ૪, ૮, ૧૩ થી ૧૬ અને ૩૫ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. શ્રી ત્રિવેદીની રજૂઆત એવી હતી કે અનુચ્છેદ ૨૫૮ માં આવેલ ‘એન્ટ્રસ્ટ’ શબ્દ જે ક્ષેત્રમાં તેનો અમલ થાય છે તેના પર આધારિત છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) રાષ્ટ્રપતિને વિધાનમંડળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને જાહેરનામું બહાર પાડી વ્યાપક જોગવાઈ કરવાની અને રાષ્ટ્રપતિની તરફથી અધિકારીઓને કાર્યો સોંપવાની સત્તા આપે છે. કાનૂન હેઠળ સત્તાઓના આવા સોંપણાથી, જાહેરનામું માત્ર નિર્ધારિત મર્યાદાઓની અંદર પરિસ્થિતિઓ મુજબ રાજ્ય અથવા રાજ્યના અધિકારીને અધિકૃત કરે છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ માં નિહિત સત્તાના આવા ઉપયોગથી અધિનિયમને માન્ય ઠેરવી શકાય છે, તે સ્પષ્ટ થાય છે. શ્રી ત્રિવેદીએ સર્વોચ્ચ અદાલતના સેમશેર સિંહ વિ. સ્ટેટ ઑફ પંજાબ અને અન્ય એક ના કેસમાં

આપેલ અને (૧૯૭૪) ૨ એસ.સી.સી. ૮૩૧ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો. અમારા ધ્યાનને ચુકાદાના ફક્ત નં. ૪૧ અને ૪૩ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું. તેનો હેતુ એવો દર્શાવવાનો હતો કે જયંતીલાલ શોધન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલ ચુકાદાનું આ નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અનુસરણ કર્યું હતું.

૮.૪૯ અરજીકર્તાઓની આ રજૂઆત અંગે કે ૦૮.૦૪.૨૦૧૮ ની ભૂતકાળની જાહેરનામાની ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ની જાહેરનામું બહાર પાડી કોઈપણ પૂર્વલક્ષી અમલવારી અથવા માન્યતા આપી શકાતી નથી, તે બાબતે શ્રી ત્રિવેદીએ આ સૂચવવા માટે ખૂબ જ ભારપૂર્વક દલીલ કરી હતી કે આ પૂર્વલક્ષી માન્યતા નહોતી. પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ના જાહેરનામા તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે તે જાહેરનામું સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે જમીનના સંપાદન સંબંધે ગુજરાત સરકાર દ્વારા કરાયેલ તમામ કાર્યવાહી કેન્દ્રીય સરકાર માટે અને તેની તરફથી કરાયેલ માનવામાં આવશે અને તમામ હેતુઓ માટે કાનૂની તથા માન્ય ગણાશે. આ બોમ્બે વડી અદાલતના નંદકુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપવામાં આવેલ ચુકાદા અનુસાર છે.

૮.૫૦ આ એક સ્પષ્ટ મામલો છે, જેમાં પૂર્વલક્ષી માન્યકરણ નથી, પરંતુ એવા અધિનિયમની પુષ્ટિ છે, જે કરવા માટે તે અન્યથા સશક્ત હતો. મહારાષ્ટ્ર સ્ટેટ માઈનિંગ કોર્પોરેશન વિ. સુનિલ કેસમાં આપેલા અને (૨૦૦૬) ૫ એસ.સી.સી. ૯૬ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે પુષ્ટિનો અર્થ એવો થાય છે કે પ્રારંભિક તબક્કે

બિનઅધિકૃત રીતે કરવામાં આવેલ કૃત્યને મંજૂરી આપવી. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે આ કેસમાં જો રાષ્ટ્રપતિએ સોંપણીની પુષ્ટિ કરી હોય, તો તે કોઈપણ રીતે દોષપૂર્ણ કહેવાઈ શકે નહીં, કારણ કે જે કરવામાં આવ્યું છે તે કરવા માટે તેઓ અન્યથા સશક્ત હતા. બન્ને સરકારો સૂચનાઓ બહાર પાડવા માટે સક્ષમ હતી. વધુમાં વધુ, જો કોઈ કૃત્ય અથવા સત્તા, જે અન્યથા સક્ષમ હતી, તેની પૂર્ણ વિધાનસત્તા ધરાવતા કાયદા દ્વારા માન્ય રીતે પુષ્ટિ કરવામાં આવી હોય, તો એવું કહી શકાય નહીં કે તે એવા કૃત્યને પૂર્વલક્ષી રીતે માન્ય ઠેરવવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું, જે અન્યથા માન્ય ન હતું.

૮.૫૧ શ્રી ત્રિવેદીએ ઉલ્લેખિત કરેલો આગળનો ચુકાદો આઈ.એન. સક્સેના વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં હતો, જે (૧૯૭૬) ૪ એસ.સી.સી. ૭૫૦ માં અહેવાલિત છે, પરિચ્છેદ નં. ૫, ૭, ૮, ૨૧ અને ૨૨. આ ચુકાદા પર શ્રી ત્રિવેદીએ પોતાની આ રજૂઆતના સમર્થનમાં આધાર રાખ્યો હતો કે વિધાનમંડળ અને/અથવા કાર્યપાલક સત્તા માટે, અગાઉનો કાયદો બનાવતી વખતે જે ખામી ઊભી થઈ હોય તેની માન્યતા આપવી અને તેને દૂર કરવું ખુદ્દું છે.

૮.૫૨ શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે “સોંપવું” શબ્દને માત્ર વર્તમાન અથવા ભવિષ્યના કૃત્યો સુધી મર્યાદિત રાખી શકાય નહીં. રાષ્ટ્રપતિની સત્તા વિધાનમંડળ દ્વારા વપરાતી સત્તા સમકક્ષ છે અને ભૂતકાળની કોઈ બાબતનું પણ અનુમોદન કરવામાં આવે ત્યારે આવું સોંપણ માન્ય ગણાય છે.

૮.૫૩ શ્રી ત્રિવેદીએ ત્યારબાદ તેમના દલીલોનું કેન્દ્રબિંદુ ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૨૬ ની જોગવાઈઓ પર રાખ્યું. તેમણે રજૂ કર્યું કે શ્રી જોષીનો આ દાવો કે કલમ ૨૬ ના ત્રણ પરિમાણો, અર્થાત્ (એ), (બી) અને (સી), મૂળતઃ અધિનિયમની કલમ ૨૬(૧)(એ) પર આધારિત છે. જો યોગ્ય એ.એસ.આર. મૂલ્ય ઉપલબ્ધ ન હોય, તો કલમ ૨૬(૧) ના ત્રણેય મથકો, અર્થાત્ (એ), (બી) અને (સી), અંગેનું મૂલ્યાંકન નિષ્ફળ જશે. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે આ રજૂઆત ભ્રાંતિવશ છે. જો ૨૦૧૧ પછી જનત્રીના દરોમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો ન હોવાને કારણે કલમ ૨૬(૧)(એ) હેઠળ યોગ્ય બજાર મૂલ્ય ઉપલબ્ધ ન હોય, તો જમીન સંપાદન અધિકારીને જાહેરનામુંની તારીખે રહેલું બજાર મૂલ્ય આંકવાનો વિવેકાધિકાર છે. આ જ સંદર્ભમાં કલમ ૨૬ માંનો ૩જો પરંતુક વાંચવાનો થાય છે. ૩જા પરંતુકનો એવો અર્થ કાઢી શકાય નહીં કે ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામું માત્ર એટલા માટે નિષ્ફળ જશે કે કલેક્ટરે જમીનના બજાર મૂલ્યમાં સુધારો કરી તેને અદ્યતન બનાવવા માટે પગલાં લીધા નથી. તેમની રજૂઆત મુજબ, કલમ ૨૬ નો ૩જો પરંતુક કોઈ પણ રીતે કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૧) ના ત્રણ પરિમાણોને નિયંત્રિત કરતો નથી.

૮.૫૪ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે કેન્દ્રિય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૨૬ની ઉપકલમો (૧) અને (૨) હેઠળ નિર્ધારિત બધા વિકલ્પો ઉપલબ્ધ ન હોય ત્યારે જ કલમ ૨૬ની ઉપકલમ (૩) અમલમાં આવશે, જેમાં તેની ૩જી જોગવાઈ

અનુસાર તે વિસ્તારમાં પ્રચલિત બજાર દરના આધારે જમીનની બજાર કિંમતનું પુનરીક્ષણ કરવું જરૂરી બને છે. ઉક્ત જોગવાઈમાં અંતિમ વાર્ષિક દર નિવેદન (એ.એસ.આર.) ના પુનરીક્ષણનો અર્થ સમાવી શકાય નહીં. તેનો માત્ર એટલો જ અર્થ થાય છે કે જે વિશિષ્ટ વિસ્તારમાં જમીનનું સંપાદન થવાનું છે, ત્યાં જમીનની અદ્યતન બજાર કિંમતનું નિર્ધારણ કરવું.

૮.૫૫ શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં ઉત્તર પ્રદેશના કમિશનર ઓફ સેલ્સ ટેક્સ વિ. આત્મારામ મિશ્રા, જેનો ઉલ્લેખ (૧૯૯૦) ૨ એસ.સી.સી. ૩૮૮ માં આવેલ છે, એવા સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે. આ દલીલના સંદર્ભમાં હતું કે સત્તાવાળાઓ માટે ત્રણ પૈકીના કોઈપણ એક પરિમાણના મૂલ્યાંકનના આધારે, જે વધુ હોય તે મુજબ, જમીનની બજાર કિંમત નક્કી કરવી ખુદી છે. પરિચ્છેદ નં. ૭ અને ૯ થી ૧૧ નો આધાર લઈને આ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ જોગવાઈ ત્રણ પૈકીની કોઈપણ એક કલમની તથા તે ત્રણમાંથી જે વધુ હોય તેની તુલનાનો વિચાર કરે છે અને તેની સાથે જમીન સંપાદન અધિકારીને એ.એસ.આર. ની પરવા કર્યા વિના કિંમત નક્કી કરવાની વિવેકસત્તા હોવાની હકીકત હંમેશા ખુદી રહે છે. વધુમાં નારાયણ ચંદ્ર ઘોષ વિ. યુ.સી.ઓ. બેંક, જેનો ઉલ્લેખ (૨૦૧૧) ૪ એસ.સી.સી. ૫૪૮ માં આવેલ છે, એવા સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૬ અને ૯ નો કલમ ૨૬ સંબંધિત તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં આશ્રય

લેવાયો હતો. તેમણે વધુમાં એ પણ રજૂ કર્યું કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં જો જમીનધારક વ્યથિત હોય, તો તેની માટે ઉપાયો ઉપલબ્ધ છે.

૮.૫૬ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે અન્યથા પણ, કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ હેઠળ કલમો ૬૪, ૬૯ અને ૭૪ની જોગવાઈઓના બળે પૂરતા ઉપાયો ઉપલબ્ધ છે, એટલે કે કલેક્ટર દ્વારા નિર્ધારિત વળતરની પર્યાપ્તતા અને અપર્યાપ્તતાની તપાસ કરવા માટે સત્તાપ્રાધિકરણને સંદર્ભ મોકલવાનો ઉપાય અને અનુક્રમે વડી અદાલત સમક્ષ અપીલનો ઉપાય ઉપલબ્ધ છે.

૮.૫૭ અરજદારો દ્વારા અધિનિયમની કલમ ૩૧અ ને ૫૦% ની ઉચ્ચતમ મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી હોવાના આક્ષેપના સંદર્ભમાં પડકારવામાં આવેલ બાબત તરફ ધ્યાન દોરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે તેઓ આ બાબત સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરે છે કે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૬ થી ૩૧ સુધીની તમામ જોગવાઈઓનું પાલન કરવા જઈ રહ્યું છે. અનુસૂચિ ૨ ના માપદંડોનું યથાયોગ્ય ધ્યાન રાખવામાં આવશે. અન્યથા પણ, અરજદારોનો એવો દાવો કરવો ખોટો છે કે કલમ ૩૧અ ની જોગવાઈઓ માત્ર રાજ્ય સરકારને પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન માટે ૫૦% ચૂકવવાની જ સત્તા આપે છે. જો એવું જણાય કે આવી રકમ ઓછી છે, તો અનુસૂચિનું અનુસરણ કરવા માટે નિયમ ૨૯(૩) હેઠળ જોગવાઈ છે. ૫૦% નો આંક ઓછો છે અથવા ભ્રામક છે એવો પડકારનો આધાર યોગ્ય નથી. આવી સ્થિતિ ભ્રામક છે કે કેમ તે આંકવા માટે કોઈ ઠોસ પરિસ્થિતિ હજી ઊભી થઈ નથી. અધિનિયમની કલમ ૩૧અ નું વાચન કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે

રાજ્ય સરકાર માટે તે “સક્ષમ” છે અને તેથી આવી ‘સક્ષમતા’ ને નિયમ ૨૯(૩) સાથે વાંચતાં, તે સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં એકમૂષ્ટ રકમ અધિનિયમની અનુસૂચિ ૨ માં કલ્પવામાં આવેલી રકમ કરતાં ઓછી નહીં હોય.

૮.૫૮ ઝીલુભાઈ નાનભાઈ ખાચર વિ. ગુજરાત રાજ્ય પ્રકરણમાં ૧૯૯૫ સપિલ.
(૧) એસ.સી.સી. ૫૯૬ માં અહેવાલિત નિર્ણયના પેરા ૫૨ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. વળતર નિર્ધારિત કરવા અંગે કાયદાનો હુકમ કોઈ પૂર્વગ્રહ વિના અનુસરવામાં આવશે. ૫૦% ન્યાયસંગત નથી એવી દલીલ માત્ર એના આધારે જ જોગવાઈને અસંવિધાનિક બનાવી શકતી નથી. કલમ ૩૧એ હેઠળ વળતર નિર્ધારિત કરવા રાજ્ય સરકાર સક્ષમ છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે વળતરની રકમ નિશ્ચિત કરતું વિધાનમંડળનું કાનૂન આ આધાર પર પ્રસ્નાસ્પદ બની શકતું નથી કે આ રીતે નિશ્ચિત કરાયેલી રકમ ભ્રામક છે, કારણ કે વર્ગીકરણના હેતુ માટે કટ-ઓફ બિંદુ શું હોવું જોઈએ તે નક્કી કરવાનું વિધાનમંડળનું કાર્યક્ષેત્ર છે.

૮.૫૯ અરજીમાં કરવામાં આવેલા પડકારના સંદર્ભમાં, કે કાયદો અથવા સુધારક અધિનિયમ મનસ્વી છે, તે દલીલ અંગે શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે અરજદારોનો એવો કેસ છે કે કાયદો સ્પષ્ટપણે મનસ્વી છે. અરજદારોની રજૂઆત એવી છે કે એકવાર સંપાદન સંયુક્ત સ્વરૂપનું હોય, અર્થાત્ તે ગુજરાત રાજ્ય, મહારાષ્ટ્ર અને દાદરા અને નગર હવેલીની અંદરની જમીનો માટે હોય, ત્યારે દાદરા અને નગર હવેલીમાં સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનના પ્રકરણનું પાલન કરવું અને ગુજરાતમાં તેનું પાલન ન કરવું, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન છે. શ્રી

ત્રિવેદીએ આ રજૂઆતને નકારી કાઢતાં જણાવ્યું કે આ સ્વીકારેલી સ્થિતિ છે કે રાજ્ય કેન્દ્રીય કાયદા સાથે અસંગત એવો કાયદો ઘડી શકે છે અને જો આ મૂલ્યાંકન માન્ય ઠરાવવામાં આવે, તો કેન્દ્રીય અધિનિયમની વિધાન નીતિ તરફ જોવાની કોઈ જરૂર રહેતી નથી. આવા આધાર પર વિધાનને પડકારવામાં આવી શકતું નથી.

૮.૬૦ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે એક રાજ્ય દ્વારા બનાવાયેલ કાયદાને માત્ર એટલા કારણો ભેદભાવપૂર્ણ સ્વરૂપનો ગણાવી શકાય નહીં કે અન્ય રાજ્યો દ્વારા સમાન કાયદો/કાયદાઓ બનાવવામાં આવ્યા નથી. ગુજરાત રાજ્યના નાગરિકોને સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનથી વંચિત ગણાવી શકાય નહીં, જે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને દાદરા અને નગર હવેલી કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં થવાનું છે, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની વિધાન નીતિ એવી નથી કે તેવા સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન માટે જોગવાઈ કરવામાં આવે અને તેથી, સંપાદનના વિષયમાં આવા સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનના આયોજન અંગે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની વિધાન નીતિમાંથી મુક્તિ અપાઈ છે. રાષ્ટ્રપતિની યોગ્ય મંજૂરી પ્રાપ્ત કરેલ રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ રાજ્યના પ્રદેશની સીમામાં ઉપરોક્ત કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓ પર પ્રાભુત્વ ધરાવે છે. તેથી, બે ભિન્ન સરકારો દ્વારા અને બે ભિન્ન વિધાનમંડળો દ્વારા બનાવવામાં આવેલ બે કાયદાઓને તે ભેદભાવપૂર્ણ છે કે નહીં તે શોધવા માટે ન તો સંયુક્ત રીતે વાંચી શકાય અને ન તો તુલનાત્મક રીતે વાંચી શકાય.

૮.૬૧ જેવેદ વિ. હરિયાણા રાજ્ય, જેનો અહેવાલ (૨૦૦૩) ૮ એસ.સી.સી. ૩૬૯ માં પ્રકાશિત થયેલો છે, તેના નિર્ણયના પરિચ્છેદ નં. ૩, ૧૨ અને ૧૪ ઉપર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો. (૨૦૧૭) ૯ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત શાયરાબાનો વિ. ભારત સંઘના ટ્રિપલ તલાકના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય નિર્ણય તરફ અમારું ધ્યાન દોરતા, શ્રી ત્રિવેદીએ ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૧૦૧ અને ૧૦૬ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને રજૂઆત કરી કે વિધાન સ્પષ્ટરૂપે મનસ્વી છે એવું કહી શકાય નહીં. સ્પષ્ટરૂપે મનસ્વીનો અર્થ એ થાય કે જ્યારે વિધાન કાં તો ચંચળ સ્વભાવનું હોય અથવા અનિશ્ચિત હોય. અરજદારો દ્વારા તે દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. તેમણે રજૂઆત કરી કે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની જોગવાઈઓને સ્પષ્ટરૂપે મનસ્વી ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના પ્રકરણ ૨ અને ૩ સિવાય તેની બાકીની બધી જોગવાઈઓ અને ખાસ કરીને વળતર, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ પ્રશ્નાધીન સંપાદન માટે લાગુ પડે છે, જેના કારણે ભૂમિધારકોને પ્રથમ અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત ન્યાયસંગત, વાજબી અને યોગ્ય વળતરમાંથી તેમજ કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની બીજી અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના ઘટકોથી વંચિત રાખવામાં આવશે નહીં.

૮.૬૨ પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં, તેમણે સ્ટેટ ઓફ બિહાર એન્ડ અધર્સ વિ. બિહાર ડિસ્ટિલરી લિ. ના મામલામાં આપેલા અને (૧૯૯૭) ૨

એસ.સી.સી. જપ્ત માં અહેવાલિત નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો હતો, ખાસ કરીને પરિષદ નં. ૧૭ થી ૨૧ નો ઉલ્લેખ કરીને, એવો દાવો કરવા માટે કે અદાલતે વિધાન પ્રક્રિયાના મૂળભૂત સ્વરૂપ અને તેના મહત્વને માન્યતા આપવી જ જોઈએ અને આવી પ્રક્રિયાને યોગ્ય માન તથા અવલંબ આપવો જોઈએ. હંમેશા કાનૂનની બંધારણીય માન્યતાના પક્ષમાં અનુમાન રાખવું જોઈએ. તેમણે રજૂ કર્યું કે, જ્યારે કોઈ અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતાને પડકારતી અરજીની તપાસ કરવામાં આવે ત્યારે, શરૂઆત બંધારણીય માન્યતાના અનુમાનથી જ થવી જોઈએ અને અદાલતે જોગવાઈઓને રદ કરવા કરતાં, તેમને હેતુલક્ષી અર્થઘટન આપીને કાયદાની બંધારણીય માન્યતા જળવાઈ રહે તે માટે હંમેશા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

૮.૬૩ તેમના દલીલોનું સારાંશ રજૂ કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ જણાવ્યું કે :

(એ) રાજ્ય પાસે માન્ય અનુમતિ છે. અનુમતિ ન્યાયિક સમીક્ષાપાત્ર નથી. કૈઝર-આઈ-હિન્દ (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ચુકાદો લાગુ પડતો નથી, કારણ કે હાલના કેસમાં માંગણી સામાન્ય અનુમતિ માટે છે અને નિશ્ચિત અનુમતિ માટે નથી. સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓની તપાસ કરવાની આવશ્યકતા નથી અને ચુકાદાના પરિષદ નં. ૨૭ માં વાંચવામાં આવ્યું છે તેમ, રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ અંગેની તપાસની વ્યાપ્તિ મર્યાદિત છે. જો અનુમતિ માન્ય હોય, તો રાજ્ય અધિનિયમ વિરુદ્ધતા ધરાવતું હોય તેમ છતાં, અરજદારોને આવા અધિનિયમને પડકારવાનો અધિકારસ્થાન નથી.

(બી) અતિશય વિધાનના દોષ અંગેના પડકાર બાબતે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે કલમ ૧૦અ માંથી જ પૂરતા માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટપણે જાણવા મળે છે. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમો ૫ અને ૧૧૩ તથા મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાના હુકમને, સુધારક અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાંચવામાં આવે ત્યારે, રેખીય સ્વરૂપના પ્રકલ્પોના અમલીકરણમાં જે માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવાનું જરૂરી છે તે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે.

(સી) કાનૂનનિર્માણ કાર્યનું પ્રતિનિયોજન માન્ય છે, કારણ કે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જે કલમ, એટલે કે કલમ ૧૦એ, પોતે જ દર્શાવે છે કે કાનૂનનિર્માણની નીતિ શું કલ્પે છે.

(ડી) ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦એ હેઠળ, રાજ્યને મુક્તિ જાહેર કરવાનો અધિકાર ખુલ્લો છે, અને એવું કહી શકાય નહીં કે પ્રકલ્પ માત્ર કેન્દ્રીય સરકારનો જ છે. આવશ્યકતા ધરાવતી/સંપાદન કરતી સંસ્થા રાજ્ય સરકારથી બનેલી છે. તેથી, પ્રકલ્પ રાજ્યનો પણ સમાન રીતે છે અને આથી ગુજરાતના પ્રદેશોને સંબંધિત જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિઓ મંજૂર કરી શકાય છે. અરજદારોનો આ વિવાદ કે અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ માત્ર કાયદો જ અને વિધેયક નહીં મૂલ્યાંકન માટે મોકલી શકાય, તે ભ્રાંતિપૂર્ણ છે.

(ઈ) યોગ્ય સરકાર કેવી છે તે પ્રશ્ન અંગે, કલમ ૩(ઈ)(જ) વાંચતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે કેન્દ્રીય સરકાર રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને કાર્ય કરે છે અને તેથી,

જ્યારે બંને સરકારો પરસ્પર સહમત હોય ત્યારે રાજ્યને કાયદો બનાવવો ખુલ્લો છે.

(એફ) કલમ ૨૬ સંબંધિત પડકારનો તેમના દ્વારા નિકાલ કરવામાં આવ્યો છે અને એ જરૂરી નથી કે એ.એસ.આર.ના પુનરીક્ષણના અભાવે કલમ ૧૧ હેઠળની જાહેરનામું નિષ્ફળ જવી જોઈએ.

(જી) ભારતના બંધારણની કલમ ૭૩ અને ૨૫૮ અંગે, તેમણે એવી રજૂઆતો કરી છે કે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાઓ વ્યાપક છે.

(એચ) આવા પ્રકલ્પોને ભાગ ૨ અને ૩ માંથી મુક્તિ આપવામાં કોઈ પૂર્વનિર્ધારણ નથી, કારણ કે સ્પષ્ટ છે કે પ્રકલ્પ રેખીય સ્વરૂપનો હોવાથી વિસ્થાપન તથા આવા અન્ય પરિબળો ઉપર અત્યંત ન્યૂનતમ અસર પડે છે. કલમ ૮(૨) ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે. જ્યારે કલમ ૧૬(૩૧) ની જોગવાઈઓનું અનુસરણ કરવામાં આવશે, ત્યારે અરજદારોની એ દલીલ કે અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળની કસોટી પર કાયદો નિષ્ફળ જવો જોઈએ, તે નિષ્ફળ જવી જોઈએ. કાયદો પ્રગટ રીતે મનમાનીપૂર્ણ નથી.

૯. એન.એચ.એસ.આર.સી.એલ. અને રેલવે તરફથી અનુક્રમે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલો શ્રી આર.એન. સિંહ અને સુશ્રી અર્યના અમીને નિર્દેશ કર્યો કે રેલવે નિગમમાં ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના પ્રત્યેકના ૨૫% શેરહિસ્સો છે. ગુજરાત સમાન હિતધારક છે અને તેથી યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય છે. સન

૨૦૧૮ની સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૧૭૬૫૩ માં રજૂ થયેલ પ્રત્યુત્તર- સોગંદનામાના પાનાં ૧૮૭ અને ૨૧૧ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, જેથી એવું સૂચવવામાં આવે કે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનની સમગ્ર ભાવના જળવાઈ રહી છે.

૧૦. અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિધાવંત સિનિયર એડવોકેટ શ્રી મિહિર જોશીએ, રાજ્ય તરફથી વિધાવંત એડવોકેટ જનરલે કરેલી રજૂઆતોના પ્રત્યુત્તરમાં, તેમનો નીચે મુજબ જવાબ આપ્યો:

૧૦.૧ તેમણે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે વર્ષ ૨૦૧૬ ના સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ ને પડકાર બે આધાર પર હતો, અર્થાત્, પ્રથમ તો મંજૂરી માન્ય રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં આવી ન હતી અને જો તે માન્ય રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં આવી હોય, તો તેવી સત્તાઓનો ઉપયોગ અતિશય પ્રત્યાયોજનના દોષથી દૂષિત હતો.

૧૦.૨ રાજ્યના આ પ્રતિભાવ અંગે કે તેમને વિધાન કરવાની અને કેન્દ્રિય અધિનિયમ સાથે અસંગત એવું અધિનિયમ લાવવાની સંપૂર્ણ હકદારી છે, તેમણે રજૂ કર્યું કે એવો પ્રસ્તાવ વિવાદાસ્પદ છે અને વાસ્તવમાં સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે રાજ્ય સ્વીકારે છે કે સુધારક અધિનિયમ અસંગત છે. જોકે, જે બાબત મહત્વની છે તે એ છે કે જો રાજ્યનો કાયદો અસંગત હોય, તો સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાને પ્રાધાન્ય મળવું જ જોઈએ અને રાજ્યના કાયદાએ સંસદીય કાયદાને માર્ગ આપવો પડશે.

૧૦.૩ કેઝર-ઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત)ના મામલામાં આપેલા ચુકાદાના આધારે કરેલી પોતાની રજૂઆતોનું પુનરોચ્ચાર કરતા, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે અનુમતિ પ્રાપ્ત કરવી કોઈ અર્થહીન પ્રક્રિયા અથવા ખાલી ઔપચારિકતા નથી. આ પ્રક્રિયા એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કરવી જરૂરી છે કે તે બંધારણીય યોજનામાં અપવાદની જોગવાઈ કરે છે અને તેથી આવશ્યક અનુપરિણામરૂપે રાષ્ટ્રપતિને ચોક્કસ હકીકતો અને જે વિશિષ્ટ મુદ્દાઓ પર અનુમતિ માગવામાં આવે છે તેમની જાણ કરવી જ જોઈએ. જો અનુમતિને અર્થપૂર્ણ માનવી હોય, તો અધિનિયમ કેન્દ્રીય કાયદા સાથે કેવી રીતે અસંગત છે અથવા પ્રતિકૂળ છે તેની ચોક્કસ વિગતો અને આવો કાયદો અમલમાં લાવવાની જરૂરિયાત શું છે, તેવા પરિબલો રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરવા જરૂરી છે.

૧૦.૪ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની ભાષા પર ભાર મૂકી, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે અનુચ્છેદ વિશિષ્ટ હતો. વિચારણા માટે અનામત રાખવામાં આવ્યા બાદ સંમતિ આપવાની તે એક પ્રક્રિયા હતી. તેથી તે માત્ર ઔપચારિકતા નથી. રાજ્ય એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ ગયું છે કે પ્રકલ્પ સાથે સંબંધિત, તેની પ્રાસંગિકતા તથા તેના હેતુઓ સાથે જોડાયેલા વાસ્તવિક તથ્યો નિર્ણયની સ્થિરતાને આવા વાસ્તવિક તથ્યોના આધારે સમર્થન આપવા માટે સ્થાપિત કરવા જરૂરી છે કે નહીં. જો સંબંધિત તથ્યો વિચારણામાં લેવામાં આવ્યા ન હોય, તો મનનો ઉપયોગ થયો નથી એ આધારે તે સંમતિને અમાન્ય ગણવી જોઈએ.

૧૦.૫ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ, રાષ્ટ્રપતિ વ્યાપક બંધારણીય સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે. વિષય સમવર્તી સૂચીમાં આવતો હોવાથી, સંસદના પ્રાધાન્યના સંદર્ભમાં રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ વધુ પ્રાસંગિક બની જાય છે. તે કઈ બાબત સાથે અસંગત છે અને શા માટે, તેમજ કયા કારણોસર રાજ્યની વિધાનસભા તે કાયદો ઇચ્છે છે, તે દર્શાવવું આવશ્યક છે. તેમની સંમતિ માંગતી વખતે આવી બાબતોની જાણ રાષ્ટ્રપતિને કરાવવી જરૂરી છે.

૧૦.૬ શ્રી જોશીએ કૈસર-ઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં આપેલા ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરતાં દર્શાવ્યું કે તે ચુકાદામાં ખાસ કરીને કૈસર-ઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) વિષયક બોમ્બે વડી અદાલતના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ બોમ્બે ૩૫ માં અહેવાલિત બોમ્બે વડી અદાલતના ચુકાદા તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં શ્રી જોશીએ સ્પષ્ટ કર્યું કે સિદ્ધાંત એવો છે કે રાજ્ય વિધાનમંડળ, જો તે સંસદ દ્વારા નિર્ધારિત કાનૂની જોગવાઈઓથી ભિન્ન જવું ઇચ્છે, તો તે એવું કરી શકે, શરતે કે તે જરૂરી શરત પૂર્ણ કરે; અર્થાત્, તે વિધાનપ્રસ્તાવને રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખે અને રાષ્ટ્રપતિએ તેની મંજૂરી આપી હોય. રાષ્ટ્રપતિએ સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓ પર પોતાનું મન લગાડવું જોઈએ. રાજ્ય આ બે પરિબળોને અવગણી શકતું નથી, એટલે કે, વિધાનપ્રસ્તાવ વિચારણા માટે અનામત રાખવો આવશ્યક છે અને સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓનું અવલોકન કર્યા પછી તેની મંજૂરી પ્રાપ્ત થવી આવશ્યક છે.

૧૦.૭ રાજ્યના આ દાવાને ખંડિત કરતાં કે જે માંગવામાં આવ્યું હતું તે સામાન્ય અનુમતિ હતી અને વિશિષ્ટ નહીં, શ્રી જોશીએ કૈસર-ઈ-હિન્દ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાના વિવિધ પરિચ્છેદો પર વ્યાપક આધાર રાખી એ દર્શાવ્યું કે અનુમતિને કેવી રીતે અને કયા સંદર્ભમાં સામાન્ય અનુમતિ કહેવાઈ શકે. જો રાજ્યના સુધારક અધિનિયમ દ્વારા કેટલીક જ કલમો ઉમેરવામાં આવી હોય, તો તે કેન્દ્રીય વિધાનની સરખામણીએ સંપૂર્ણપણે નવો રાજ્ય અધિનિયમ અમલમાં લાવવાનો પ્રસંગ ગણાવી શકાય નહીં અને તેથી, જ્યારે કેન્દ્રીય અધિનિયમની સરખામણીએ ફક્ત નિર્દિષ્ટ કલમોમાં જ સુધારો કરવામાં આવે, ત્યારે જે કલમો ઉમેરવાની માંગ કરવામાં આવે છે તેના પર વિશિષ્ટ ધ્યાન દોરવું આવશ્યક છે અને તે સંસદીય વિધાનને કેવી રીતે અને કઈ રીતે વિરુદ્ધ છે તે પણ દર્શાવવું આવશ્યક છે. તેથી અનુમતિ વિશિષ્ટ હોવી આવશ્યક છે અને કદી પણ સામાન્ય હોઈ શકે નહીં.

૧૦.૮ શ્રી જોશીએ કાઈઝર-આઈ-હિન્દ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આવેલા ચુકાદાના પાનું ૧૮૬ પરના પરિચ્છેદ નં. ૧૦ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, જેમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ના આવશ્યક તત્વો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે. ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૧૪ તરફ વિશેષરૂપે અમારું ધ્યાન દોરતા, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે “વિચારણા માટે અનામત રાખવામાં આવેલ” એવા શબ્દો નિશ્ચિત રીતે સૂચવે છે કે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સક્રિય મનન-વિચાર થવો જોઈએ અને પ્રસ્તાવિત રાજ્ય કાયદા વચ્ચેની વિરુદ્ધતા દર્શાવવામાં આવવી જ જોઈએ. રાજ્ય

કાયદો, જે કેન્દ્રીય કાયદા સાથે વિરુદ્ધ હોય, એવો કાયદો રાજવાની આવશ્યકતા અંગે વિચારણા થવી જોઈએ. શ્રી જોશીના મત મુજબ, કાઈઝર-આઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) માં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પ્રશ્ન એવો હતો કે, બોમ્બે ભાડા અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની જોગવાઈઓ રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા ૧૯૭૧ પછી રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી સાથે પુનઃઅધિનિયમિત કરવામાં આવી હોવાને કારણે, શું તે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં પીપી બેદખલી અધિનિયમની જોગવાઈઓ પર પ્રાધાન્ય પામવી જોઈએ? ચુકાદાના પરિણેદ નં. ૨૦ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતા, તેમણે ભેદ દર્શાવી રજૂ કર્યું કે તે રાજ્ય દ્વારા પ્રતિપાદિત મુજબ વિશિષ્ટ મંજૂરી પૂરતું મર્યાદિત ન હતું. વિશિષ્ટ મંજૂરીનો પરિપ્રેક્ષ્ય ચોક્કસ કાયદો એ અથવા કાયદો બી સાથે સંબંધિત હતો. તેમ છતાં, રાજ્યના પ્રસ્તાવમાં રાજ્ય કાયદા અને સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા વચ્ચેની વિરુદ્ધતા દર્શાવવી “વિચારણા” અને “મંજૂરી” માટે અનિવાર્ય પૂર્વશરત હતી, તે નિર્વિવાદ હતું. હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન દ્વારા પૂરતી માર્ગદર્શિકા પ્રાપ્ત થાય છે, એવી રાજ્યની દલીલ ભ્રાંત છે.

૧૦.૯ સામાન્ય સંમતિની સંકલ્પનાને, કેન્દ્રીય કાયદાની બાજુમાં મૂકીને લાવવામાં આવેલા સમગ્ર નવા રાજ્ય કાયદાના સંદર્ભમાં કરાતી મૂળવણી પરથી જોવાની રહે છે. અહીં એવો કેસ નથી. અહીં એવો કેસ છે કે જેમાં સુધારક અધિનિયમ દ્વારા વિશિષ્ટ જોગવાઈઓ ઉમેરવાની માંગ કરવામાં આવી છે અને તેથી ઉમેરાયેલ સુધારાઓ કેન્દ્રીય અધિનિયમની સમકક્ષ જોગવાઈઓને કેવી રીતે વિરુદ્ધ છે તે અંગે વિશિષ્ટ ધ્યાન દોરવાનું રહે છે. તેમણે ભારપૂર્વક રજૂ કર્યું

કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની સંમતિ કોઈ નિર્ણયક ઔપચારિકતા નથી. શ્રી જોશી મુજબ, જ્યારે રાજ્ય સ્વીકારે છે કે ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૨૭ માં આ કેસને લાગુ પડતો નિષ્કર્ષ-સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે સ્વીકાર્ય રીતે તે ત્રણ ઘટકોનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી અને તેથી સંમતિ નિષ્ફળ જવી જોઈએ.

૧૦.૧૦ શ્રી જોશીએ ત્યારબાદ રાજીવ સરિન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં એડવોકેટ જનરલ શ્રી ત્રિવેદીએ જેના પર આધાર રાખ્યો હતો તે ચુકાદાને અલગ પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેમણે રજૂ કર્યું કે હકીકતમાં તે ચુકાદો એમને ટેકો આપે છે, કારણ કે તેમાં એવું કહેવાયું છે કે રાષ્ટ્રપતિને ઓછામાં ઓછું એટલું તો અવગત કરાવવું જ પડે કે તેમની મંજૂરી શા માટે માંગી રહી છે. કેસની હકીકતોમાં મોકલાયેલ પ્રસ્તાવનું વાચન દર્શાવે છે કે આવું સામગ્રીગત કારણ ગેરહાજર હતું. “સામાન્ય” અથવા “વિશિષ્ટ” મંજૂરીનો અર્થ તે નિર્દિષ્ટ અધિનિયમના સંદર્ભમાં જ સમજવાનો રહે છે જેના માટે મંજૂરી માંગવામાં આવે છે. જ્યારે કોઈ નિર્દિષ્ટ હેતુ માટે કોઈ નિર્દિષ્ટ કલમ અંગે મંજૂરી માંગવામાં આવે, ત્યારે સામાન્ય મંજૂરીના વિચારને મહત્વ આપવાનું બનતું નથી. અહીં મંજૂરીનો વ્યાપ એવો સૂચવે છે કે તે વિશિષ્ટ જ હોવી આવશ્યક હતી.

૧૦.૧૧ સર્વોચ્ચ અદાલતે યોગેન્દ્ર કુમાર જયસ્વાલના કેસમાં આપેલા અને (૨૦૧૬) ૩ એસ.સી.સી. ૧૮૩ માં અહેવાલિત નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને તથા તેમાં રહેલા તથ્યોને વર્તમાન પ્રકરણના તથ્યોથી ભિન્ન દર્શાવતા, એવો રજૂઆત

કરવામાં આવી છે કે તે કેસમાં રાજ્યના પત્રમાં એક કાયદાની જોગવાઈઓ અને કેટલીક અન્ય અધિનિયમોની જોગવાઈઓ વચ્ચેની અસંગતિ દર્શાવવામાં આવી નહોતી, જ્યારે વર્તમાન પ્રકરણમાં જે બાબત દર્શાવવી આવશ્યક હતી તે એ હતી કે પત્રમાં એ દર્શાવેલું હોવું જોઈએ હતું કે રાજ્ય અધિનિયમની સુધારક જોગવાઈઓ એ જ ક્ષેત્ર આવરી લેતા કેન્દ્રીય કાયદાની જોગવાઈઓ ધરાવતા વિધાન/કાયદાની કલમો સાથે કેવી રીતે અસંગત હતી. તેમણે વર્તમાન તથ્યપરિસ્થિતિમાં રહેલા પત્રો તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, ખાસ કરીને તા. ૨૬.૦૪.૨૦૧૬ અને ૨૧.૦૫.૨૦૧૬ના પત્રો તરફ, જે દર્શાવતા હતા કે અસંગતિ કેવી રીતે હતી તે બતાવે એવું કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નહોતું.

૧૦.૧૨ પત્રો સાથે સંલગ્ન કરાયેલા ચાર્ટ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી જોશીએ ૨જૂ કર્યું કે કેન્દ્રીય અધિનિયમમાં પસંદગીયુક્ત સુધારા કરવામાં આવ્યા છે. કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમો ૮ અને ૪૦ જેવી જોગવાઈઓ તરફ કોઈ વિશિષ્ટ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું નથી, અને આવી જોગવાઈઓ રાજ્ય અધિનિયમની જોગવાઈઓને વિરોધાભાસી બનાવે તેવી છે. ઉદ્દેશ્યો અને કારણોની જાહેરાત પર આધાર રાખીને સ્થાનિક જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનમાંથી મુકિતને “પ્રક્રિયાત્મક ભાગ” ગણાવીને તેનું સમર્થન આપવામાં આવ્યું છે. કલમ ૧૦એ જે પ્રકલ્પોનું નિર્દેશન કરે છે, તે જ પ્રકલ્પો ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૨ હેઠળ દર્શાવાયેલા છે અને તેથી “જાહેર હિતનો હેતુ” નો વ્યાપ કેન્દ્રીય અધિનિયમની ભાવના મુજબ મર્યાદિત

છે. જો એવું હોય, તો સમાન પ્રકારના પ્રકલ્પો નિર્ધારિત કરતી કલમ ૧૦એ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનમાંથી મુક્તિનો દાવો કરી શકતી નથી, સિવાય કે આવી યોગ્યતા રેખીય પ્રકલ્પો હાથ ધરવાના આધારે દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હોય. આવા પ્રકલ્પોના સમર્થનનો ઉલ્લેખ ફક્ત સુધારક અધિનિયમની કલમ ૩૧એમાં જ જોવા મળે છે, જે ફક્ત વળતર સંબંધિત પાસાં સાથે વ્યવહાર કરે છે.

૧૦.૧૩ બીજો પાસો એ છે કે રેખીય પ્રકલ્પોની સંકલ્પના માત્ર ખાધ સુરક્ષાના સંદર્ભમાં જ છે. ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદનને વાંચીને અથવા આવા કારણોને સોગંદનામા દ્વારા પૂરક કરીને અધિનિયમન માટેનું ઔચિત્ય શોધી શકાય નહીં. સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનને દૂર કરવા માટે એ કારણ આપવું કે તે લાંબી પ્રક્રિયા છે, કોઈ આધાર બની શકતું નથી. કલમ ૧૦એ ની ભાષા પૂર્ણ થયેલી હકીકત રજૂ કરે છે, કારણ કે પ્રકલ્પોને પહેલેથી જ મુક્તિ આપવા માટે પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યા છે.

૧૦.૧૪ અતિશય સોંપણીના આધાર પર ઉઠાવવામાં આવેલા પડકાર સામે રાજ્ય માટે એ કહીને તેનું સમર્થન કરવું કોઈ બચાવ બની શકતું નથી કે એસ.ઓ.આર. સ્પષ્ટપણે ઓળખી શકાય તેવી માર્ગદર્શિકાઓ પ્રદાન કરે છે. કઝયુમર એક્શન ગ્રુપ (ઉપરોક્ત) માં અહેવાલિત ચુકાદા તરફ અમારું ધ્યાન દોરતા, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે પ્રત્યાયોજિત વિધાનસભાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, વિધાનમંડળે કાયદાની નીતિ અને કાનૂની સિદ્ધાંતો જાહેર કરવા સાથે

અધિકારીઓને માર્ગદર્શન મળે તે માટે ધોરણ પણ નિર્ધારિત કરવું આવશ્યક છે. તેના અભાવે, વિધાનસભાની સોંપણી કરતો અધિનિયમ ટકી શકતો નથી.

૧૦.૧૫ ગુજરાતના ૨૦૧૬ ના સુધારક અધિનિયમમાં કોઈ પ્રસ્તાવના નથી. કલમ ૧૦એ નો સીધો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, જે એવા તમામ પ્રકલ્પો દર્શાવે છે, જે કેન્દ્રીય અધિનિયમમાં પણ અસ્તિત્વમાં છે. મુક્તિ મેળવવા માટે માર્ગદર્શન દર્શાવે એવી કોઈ વિધાનમંડળીય નીતિ દર્શાવી શકાતી નથી. જ્યારે પ્રકલ્પો પરસ્પર આવરી લેતા હોય ત્યારે કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળનો “જાહેર હેતુ” નો ખ્યાલ અને ગુજરાતના ૨૦૧૬ ના સુધારક અધિનિયમ તથા તે હેઠળના “જાહેર હેતુ” વચ્ચે કયા ઓળખી શકાય એવા સિદ્ધાંતોના આધારે ભિન્નતા છે, તે ગેરહાજર છે. જો બંનેમાં સમાન પ્રકલ્પોની જ વાત કરવામાં આવે છે, તો કયા સંજોગોમાં કેન્દ્રીય અધિનિયમના હૃદયરૂપ એવા સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન તથા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનને બાજુએ મૂકવામાં આવી રહ્યું છે, તે જણાવવામાં આવેલ નથી.

૧૦.૧૬ કે.ટી. પ્લાન્ટેશન પ્રા. લિ. (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરતાં, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે વર્તમાન મામલો માર્ગદર્શનવિહોણા, અનિયંત્રિત પ્રત્યાયોજન સત્તાઓનો છે.

૧૦.૧૭ મુક્તિ અંગેની જાહેરનામું એ એવી પૂર્વધારણા પર જારી કરવામાં આવી છે કે કલમ ૧૦એ માન્ય છે. એકવાર કલમ ૧૦એ સામેનો પડકાર માન્ય ઠરે, ત્યારબાદ આ જાહેરનામું અમાન્ય બની જશે. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ની તારીખની

જાહેરનામું વાચન કરતાં માર્ગદર્શનરૂપ પરિબળોના કોઈ સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થતા નથી. જાહેર હિતના આવરણ હેઠળ આ મુક્તિ યોજના-વિશિષ્ટ છે.

૧૦.૧૮ એસ.ઓ.આર. સામાજિક પ્રભાવ મૂલવણીમાંથી મુક્તિ અંગે વાત કરે છે, કારણ કે જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા દીર્ઘ છે, છતાં કોઈ કારણે માન આપવા માટે, જે ખાનગી એજન્સીનું કોઈ પ્રાસંગિકતા નથી તે મૂલવણી અહેવાલ તૈયાર કરી રહી છે, તે સમજવું મુશ્કેલ છે. આ અહેવાલને સામાજિક પ્રભાવ મૂલવણી સમક્ષ ગણાવી ન્યાયસંગત ઠેરવી શકાય તેમ નથી, કારણ કે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર હિતધારકોની સક્રિય ભાગીદારી વિના માત્ર આંકડાકીય માહિતીનું સંગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે. આવા અભ્યાસ હાથ ધરવા બદલે, દીર્ઘ પ્રક્રિયાના બહાને, જે માટે ત્રણ વર્ષથી વધુ સમય લેવાયો છે, તે પુનર્વસન અને પુનર્સ્થાપન અધિનિયમ હેઠળ હાથ ધરાઈ શક્યો હોત અને આ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સમગ્ર અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે અને માહિતીનું સંગ્રહણ માત્ર એક ઔપચારિકતા પૂરતું જ છે.

૧૦.૧૯ ખાનગી પક્ષકારોની પણ કલ્પના કરવામાં આવી છે, જે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૭ વાંચતાં સ્પષ્ટ થાય છે. નિષ્ણાત સમૂહો દ્વારા અભ્યાસ કરવાની જોગવાઈ છે. અધ્યાય ૨ અને ૩ હેઠળની પ્રક્રિયા તંત્ર દ્વારા અનુસરવામાં આવી નહોતી, તે માટે કોઈ કારણ નથી.

૧૦.૨૦ એમ/એસ. આર્કાડિસને એનએચએસસીઆરનાં કહેવા પરથી નિયુક્ત કરવામાં આવી છે. તે અધિનિયમ હેઠળની સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનનો કોઈ

વિકલ્પ નથી. જ્યારે દાદરા અને નગર હવેલીની જમીનો માટે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે અને ગુજરાત માટે કરવામાં આવતું નથી, ત્યારે અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન સ્પષ્ટપણે પ્રતિબિંબિત થાય છે. કલમ ૧૦એની ક્ષેધતા સ્પષ્ટ છે. કલમ ૧૦એનો આંતરરાજ્ય યોજનાઓ પર કોઈ અમલ નથી, જ્યારે આંતરરાજ્ય એવી આ યોજના ગુજરાતને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનમાંથી મુક્ત રાખે છે.

૧૦.૨૧ જ્યાં સુધી કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે તે ચુકાદો પ્રત્યાયોજિત વિધાન સંબંધિત કેસકાયદાઓનો સંકલિત સંગ્રહ છે અને તેમણે ફરીથી તે ત્રણ સિદ્ધાંતો દોહરાવ્યા, જેના આધારે પ્રત્યાયોજિત વિધાન અતિશય છે કે નહીં તેની કસોટી જોવાની રહે છે. શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે કલમ ૧૦એ અમલમાં મૂકવામાં અને પ્રકલ્પોને મુક્તિ આપવાના મુદ્દે રાજ્ય દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલી સત્તાની પ્રકૃતિ એવી છે કે તે કોઈ મર્યાદા વિના સર્વત્ર મુક્તિ આપવાના ધોરણે પોલ વોલ્ટ સમાન છે. આ અધિનિયમન રદ કરી શકાય અને રદ કરવું જોઈએ, કારણ કે તે કેવી રીતે કાર્ય કરશે તે બાબતે તેમાં કોઈ માર્ગદર્શિકા નથી અને તેથી તેનો દુરુપયોગ થવો અનિવાર્ય છે.

૧૦.૨૨ શ્રી જોશીએ અમારું ધ્યાન જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતા માટેના નિયમો, ૨૦૧૩ ના નિયમ ૭ તરફ દોર્યું. ખાસ કરીને અમારું ધ્યાન નિયમ ૭ તરફ દોરવામાં આવ્યું

હતું, જેથી સૂચવવામાં આવે કે જાહેર સુનાવણી હાથ ધરતાં સમયે પ્રશાસકને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલને ધ્યાનમાં લેવાનો બાધ્ય હુકમ છે અને વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં તેને સંપૂર્ણપણે અવગણવામાં આવ્યો છે.

૧૦.૨૩ ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૮ સંદર્ભે માનનીય એડવોકેટ જનરલની રજૂઆત અંગે, શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે રાજ્યનું કહેવું એવું છે કે ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ તારીખની જાહેરનામું બહાર પાડી, તેઓએ એવા કૃત્યોને અનુમોદિત કર્યા છે, જે અન્યથા અમાન્ય હતા. તેમણે પોતાની રજૂઆત ફરી દોહરાવી કે જો કલમ ૨૫૮ની ભાષા જોવામાં આવે, તો તેમાં “સોંપણી” શબ્દ આવેલો છે અને જ્યાં સુધી રાજ્યનો પ્રશ્ન છે, તેમની પોતાની રજૂઆત મુજબ પણ કોઈ સોંપણી થયેલી નથી. રાજ્ય પોતે પણ કહે છે કે તે અનુમોદન છે. જો ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ તારીખની જાહેરનામુંની ઉપકલમ (બી) વાંચવામાં આવે, તો શ્રી જોશીએ દર્શાવ્યું કે ઉપકલમ (બી) ની ભાષા સૂચવે છે કે રાજ્યએ જે કર્યું છે તે માત્ર એવો જાહેરનામાકીય ઉદ્દેશ છે કે ગુજરાત સરકારે જે પગલાં લીધાં છે, તે કેન્દ્રીય સરકાર માટે અને તેના વતી લેવામાં આવ્યા હોવાનું માનવામાં આવશે. તે અનુમોદન નથી પરંતુ એક ઘોષણા છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, શ્રી જોશી મુજબ, આવી કસરતને કલમ ૨૫૮ની ભાવનાના અનુસંધાનમાં સોંપણી કહી શકાય નહીં. શ્રી જોશી મુજબ, કોઈપણ રીતે, તે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૩(ઈ) (જ) માં “યોગ્ય સરકાર” ની વ્યાખ્યાના વિરુદ્ધ જાય છે. જે કંઈ કાનૂની રીતે મંજૂર ન હોય તેવી બાબતને માન્યતા આપી શકાતી નથી. “માનવામાં આવશે”

એવી પરિભાષા “સોંપવું” શબ્દ સાથે અસંગત છે. જો તે માન્યકરણ હોય, તો તે નિશ્ચિતપણે મંજૂરપાત્ર નથી અને તે “યોગ્ય સરકાર” ની વ્યાખ્યાના વિરોધમાં જાય છે, તેમજ જે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તે ક્યારેય એવું અભિપ્રેત હોઈ શકે નહીં.

૧૦.૨૪ મહારાષ્ટ્ર સ્ટેટ માઈનિંગ કોર્પોરેશન વિ. સુનીલ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં આવેલા ચુકાદા અંગે શ્રી જોશીએ રજૂ કર્યું કે આ ચુકાદો હાલના કેસમાં લાગુ પડતો નથી, કારણ કે તેમાં કાનૂની સત્તાઓના પ્રયોગમાં લેવાયેલ કાર્યવાહીનું અનુમોદન વિષયક પ્રશ્નનો વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો નહોતો. તેમણે સર્વોચ્ચ અદાલતના મારાઠવાડા યુનિવર્સિટી વિ. શેશરાવ બળવંત રાવ ચૌહાણ, જે (૧૯૮૯) ૩ એસ.સી.સી. ૧૩૨ માં અહેવાલિત છે, તે મામલાના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો. તેમણે ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૨૫ અને ૨૭ વાંચીને એવું સૂચવ્યું કે કાનૂની જોગવાઈઓ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલી સત્તાઓના પ્રયોગ અંગે અનુમોદનના સિદ્ધાંતોનો કોઈ ઉપયોગ થતો નથી. કાનૂની સત્તાધિકારીને પ્રદાન કરાયેલી સત્તાની બહાર જવાની પરવાનગી નથી અને સત્તા વિના કરાયેલી કોઈપણ કાર્યવાહી કાનૂની માન્યતા ધરાવતી નથી. તે આરંભથી જ શૂન્ય છે અને તેનું અનુમોદન થઈ શકતું નથી. જો તે સ્વીકારવામાં આવે, તો રાજ્યએ જેમ દલીલ કરી છે તેમ તે સોંપણી ગણાતી નથી.

૧૦.૨૫ આઈ.એન. સક્સેના (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણય અંગે, શ્રી જોષીએ રજૂ કર્યું કે અનુમોદન અને માન્યીકરણ વચ્ચે મૂળભૂત ભિન્નતા છે. માન્યીકરણ એટલે દોષનું નિવારણ. હાલના કેસમાં, જ્યારે રાજ્યને જાહેરનામું

બહાર પાડવાની સત્તા જ સ્પષ્ટપણે પ્રાપ્ત નથી, ત્યારે કોઈ માન્યીકરણ થઈ શકે નહીં અને એવો કૃત્ય દોષનું નિવારણ કરી શકશે નહીં. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાઓના પ્રયોગથી કલમ ૧૦૨ હેઠળ અપાયેલ મુક્તિ માન્ય ઠરી શકે નહીં. કલમ ૧૦૨ હેઠળની સત્તાઓનો પ્રયોગ ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે રાજ્યને તે માટે સત્તા પ્રાપ્ત હોય. સ્પષ્ટ છે કે રાજ્યને કોઈ સત્તા નથી અને તેથી આવી સત્તાનો પ્રયોગ કાયદેસર રીતે કરવામાં આવ્યો નથી.

૧૦.૨૬ શ્રી આર.એન. સિંહ, રેલ્વેઝ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉદ્દેખિત બોન્ડુ રામસ્વામી વિ. બેંગલોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી, (૨૦૧૦) ૭ એસ.સી.સી. ૧૨૯માં અહેવાલિત મામલાના ચુકાદા અંગે, શ્રી જોશીએ ઉક્ત ચુકાદાને ભિન્ન દર્શાવ્યો. કલમ ૧૧ હેઠળની સૂચના રાજ્ય દ્વારા જારી કરવામાં આવી હોય તો પણ તે માન્ય છે અને એ કહેવા માટે કે અધિક સાવચેતીવશ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮નું પાલન કરવામાં આવ્યું છે, એવી દલીલ ભ્રમિત છે. અધિનિયમની કલમ ૩(ઈ)(જ) અંગેની દલીલ સંદર્ભે, જ્યારે વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે રજૂ કર્યું કે તે માત્ર કેન્દ્ર સરકાર નથી પરંતુ રાજ્ય સાથે પરામર્શ કરીને કાર્ય કરતી કેન્દ્ર સરકાર છે, ત્યારે પણ શ્રી જોશીના મતે માત્ર એટલા કારણે રાજ્યને પણ યોગ્ય સરકારની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત થતી નથી. તે પરામર્શકને અધિકારક્ષેત્ર આપતું નથી. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, શ્રી જોશીએ મદન મોહન ચૌધરી વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર એન્ડ અધર્સ, (૧૯૯૯) ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૬માં અહેવાલિત મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર

આધાર રાખ્યો અને ચુકાદાના પરિણેદ નં. ૨૭ (પાનું ૪૦૯)નો ઉલ્લેખ કરીને સૂચવ્યું કે પરામર્શક પોતાના કાર્યનું પ્રત્યાયોજન કરી શકતો નથી. તેમણે રામ તવક્યા સિંહ એન્ડ અધર્સ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર એન્ડ અધર્સ, (૨૦૧૩) ૧૬ એસ.સી.સી. ૨૦૬માં અહેવાલિત મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના બીજા નિર્ણય પર પાછા, પરિણેદ ૨૯નો ઉલ્લેખ કરીને, આધાર રાખ્યો અને સૂચવ્યું કે અંતિમ નિર્ણયકર્તા પરામર્શક છે, એટલે કે કેન્દ્ર સરકાર.

૧૦.૨૭ શ્રી જોશીએ દલીલ કરી કે કલમ ૨૬ બજાર મૂલ્યના નિર્ધારણ માટે જોગવાઈ કરે છે. બજાર મૂલ્યનું નિર્ધારણ ત્રણ પૈકીની કોઈ એક બાબત, એટલે કે ઉપખંડ (એ), (બી) અથવા (સી) માંથી જે વધુ હોય તેના આધારે કરવાનું રહે છે. રાજ્યની એ વ્યાખ્યા કે વાર્ષિક સ્ટેટમેન્ટ દરમાં સુધારો કરવો જરૂરી નથી કારણ કે તેઓ તેમના સોગંદનામામાં ઉલ્લેખિત સૂચકાંકન સૂત્ર દ્વારા જમીનના બજાર મૂલ્યની કાળજી રાખી રહ્યા છે, તે જવાબ બની શકે નહીં. શ્રી જોશીના જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૨૬ વિના સ્વતંત્ર મૂલ્યાંકન થઈ શકતું નથી. આ કલમ ત્રણ ઘટકો પૈકી જે વધુ હોય તેના આધારે મૂલ્યાંકનની જોગવાઈ કરે છે અને ખંડ (એ) મુજબ, જ્યાં સુધી એ.એસ.આર.માં સુધારો ન થાય ત્યાં સુધી જમીનનું સાચું બજાર મૂલ્ય ક્યારેય પ્રતિબિંબિત નહીં થાય. તેઓ માટે એવો દાવો કરવો ખુલ્લો નથી કે તેઓ કાયદા મુજબ જે કરવાનું તેમની ઉપર આવશ્યક છે તે કરી રહ્યા છે, અર્થાત તેમના જવાબી સોગંદનામામાં પુનરોચ્ચારિત સૂત્ર અનુસાર જમીનના બજાર મૂલ્યનું મૂલ્યાંકન કરી રહ્યા છે. સૂચકાંકન અને આવા

સૂત્રના આધારે વળતરની ગણતરી કરવી એ અધિનિયમની કલમ ૨૬ના પાલનનો જવાબ નથી. આ બહુ સ્પષ્ટ છે કે ઠરાવો મુજબ વળતરની વધુ રકમો માત્ર સંમતિથી આપવામાં આવેલા એવોર્ડોમાં જ લાગુ પડે છે. સૂચન અત્યંત સ્પષ્ટ છે કે જો તમે સંમતિ આપો તો તમને વધુ રકમ મળે, નહીં તો નહીં. રાજ્યનો એવો તર્ક કે ૩જો પરંતુક ખંડો (એ), (બી) અને (સી)ના ઘટકો પર લાગુ પડતો નથી, ભ્રાંતિપૂર્ણ છે, કારણ કે જો પરંતુકને તેના ચથાર્થ ભાવથી વાંચવામાં આવે તો તે કોઈપણ જમીન સંપાદન કાર્યવાહીનો પ્રારંભ થાય તે પહેલાં કલેક્ટરે બજાર મૂલ્યમાં સુધારો કરી તેને અદ્યતન કરવાનો ઉદ્દેશ કરે છે. તેથી સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૨૬ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ કલ્પાયેલ માપદંડ અને પરંતુક પરસ્પર સંબંધિત છે.

૧૦.૨૮ શ્રી જોશીએ ૨જૂ કર્ચુ કે બારમાં ઉલ્લેખિત કમિશનર ઓફ સેલ્સ ટેક્સ, ઉત્તર પ્રદેશ (સુપ્રા) ના કેસમાં તથા નારાયણ ચંદ્ર ઘોષ (સુપ્રા) ના કેસમાં દર્શાવાયેલા નિર્ણયો કલમ ૨૬ના હેતુઓ માટેની વ્યાખ્યાઓ પર લાગુ પડતા નથી. આ બંને નિર્ણયો કરવેરા કાયદાઓ હેઠળ ફરજિયાત પૂર્વ-જમા અંગેના પ્રશ્ન માટે છે. વર્ષ ૨૦૧૩ના સંપાદન અધિનિયમના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાસ્તવિક બજાર મૂલ્યના મૂલ્યાંકનની આવી હિતકારી જોગવાઈઓ સાથે તેમનો કોઈ સંબંધ નથી.

૧૧. શ્રી એ.જે. યાજ્ઞિક, વિદ્વાન વકીલે અમારી દૃષ્ટિ જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ની કલમ ૨૩ તરફ દોરી. આ કલમ મુજબ, જૂના

અધિનિયમ હેઠળ સંપાદિત કરવામાં આવેલી જમીન માટે આપવાના વળતરના પુરસ્કારનું નિર્ધારણ કરતી વખતે, અદાલતે સૂચના પ્રસિદ્ધ થયેલી તારીખે જમીનની બજારકિંમતને ધ્યાનમાં લેવાની રહે છે. શ્રી યાજ્ઞિકના જણાવ્યા મુજબ, ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૨૬ દર્શાવે છે કે કલેક્ટરે વળતરનું મૂલ્યાંકન અને નિર્ધારણ કરવા માટે માપદંડ અપનાવવાનો રહે છે. જમીનની બજારકિંમતનું મૂલ્યાંકન અને નિર્ધારણ કરતી વખતે, પ્રકરણ મુજબ, તેને વેચાણ દસ્તાવેજોની નોંધણીને ધ્યાનમાં લેવાની રહે છે. એવી મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયામાં, સ્વાભાવિક રીતે, કલેક્ટરે વાર્ષિક દરપત્રક/જંત્રીનો આધાર લેવો પડે. કલમ ૧૦૯ હેઠળ પણ, નિયમો બનાવવાની સત્તા પ્રાધિકરણને છે. જો યોગ્ય સરકારને નિયમો બનાવવાની સત્તા કલમ ૧૦૯ હેઠળ જોવામાં આવે, તો રાજ્ય સરકારને અધિનિયમની કલમ ૨૬ ની સરખામણીએ ઠરાવો કરવાની સત્તા સોંપવામાં આવેલી નથી. ન્યાયસંગત વળતર આપવા માટે જંત્રીનું પુનરીક્ષણ અનિવાર્ય છે. તેમણે હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનના પરિચ્છેદ નં. ૩ તરફ અમારી દૃષ્ટિ દોરી અને સૂચવ્યું કે ૨૦૧૩ નો અધિનિયમ ઘડતી વખતે પણ, ૧૮૯૪ નો જમીન સંપાદન અધિનિયમ દીર્ઘ પ્રક્રિયા ધરાવતો હતો તેવી ચિંતાઓનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું હતું અને આ જ ચિંતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને ૨૦૧૩ નો અધિનિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો.

૧૧.૧ તેથી, રાજ્યએ વર્ષ ૨૦૧૬નો સુધારક અધિનિયમ અમલમાં લાવવાની જે દાર્શનિકતા અપનાવી છે, તે સંઘની દાર્શનિકતાથી ભિન્ન નથી. પ્રક્રિયા અંગે

રાજ્ય જે તમામ પાસાઓનો સમાવેશ કરવા માંગે છે, તેની કાળજી કેન્દ્રીય સરકારે પહેલેથી જ લીધી છે અને તેથી વર્ષ ૨૦૧૬નો સુધારક અધિનિયમ લાવવાની કોઈ જરૂરિયાત નથી. ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદનના ખંડ ૨૦ થી ૨૪ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, તેમણે આગ્રહપૂર્વક રજૂ કર્યું કે પંચાયત હેઠળના અનુસૂચિત વિસ્તારોની કાળજી રાખવા માટે તેમજ લોકોએ સ્થળાંતર ભોગવવું પડે એવા તમામ પ્રકલ્પો માટે ભાગીદારીપૂર્ણ અને પારદર્શક પ્રક્રિયા દ્વારા સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન થવું જોઈએ તેવા મૂળભૂત લઘુત્તમ પર અધિનિયમમાં ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

૧૧.૨ શ્રી યાફિંકે સંબંધિત દસ્તાવેજોની અલગ સંકલિત પ્રત સોંપી અને તા. ૧૮.૦૪.૨૦૧૧ના ઠરાવ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. તેમણે રજૂ કર્યું કે એ.એસ.આર.નું છેલ્લું પુનરીક્ષણ વર્ષ ૨૦૧૧માં કરવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ કોઈ વધુ પુનરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું નથી. તેમણે તા. ૨૧.૦૩.૨૦૧૬ની ગુજરાત સ્ટેમ્પ નિયમો, ૧૯૮૪ અમલમાં લાવતી જાહેરનામું તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને નિયમ ૫ મુજબ રાજ્ય સરકાર માટે વાર્ષિક દરપત્રક તૈયાર કરવાનો ફરજિયાત ઉપબંધ છે, જે કરવામાં આવ્યો નથી. આવી સુધારણા એક હેતુસર કરવામાં આવી છે અને તેથી રાજ્ય પર એક કાયદેસરની ફરજ છે, જેનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી. મહાલેખા નિયામક અને મહાપરીક્ષકના અહેવાલના સંબંધિત પાનાઓ અમારી નોંધ પર લાવવામાં આવ્યા કે વાર્ષિક દરપત્રકનું પુનરીક્ષણ ન થવાને કારણે રાજ્યની આવક પર શું અસર પડી છે. આ

અદાલતના સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૬૪૭ ઓફ ૨૦૦૮માં આપેલા ચુકાદા (કોરમ : માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એ.એસ. દવે) તરફ પણ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું. તેમણે ચુકાદાના પરિણેદ નં. ૧૨ અને ૧૫ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને સૂચવ્યું કે જંત્રીનું પ્રાસંગિક મહત્વ સમજાવવામાં આવ્યું છે તથા જંત્રીનું પુનરીક્ષણ કેવી રીતે પ્રાસંગિક છે તે પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

૧૧.૩ અરુણ કુમાર અગ્રવાલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અધર્સ, જેનો અહેવાલ (૨૦૧૩) ૭ એસ.સી.સી. ૧ માં પ્રકાશિત થયો છે, તે કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર રાખીને, શ્રી યાજ્ઞિકે ચુકાદાના ફકરા નં. ૫૪ થી ૭૦ પર નિર્ભરતા વ્યક્ત કરી અને દર્શાવ્યું કે તેમાં નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષકનો અહેવાલ કેવી રીતે વિચારણા હેઠળ લેવો તે અંગેની સ્થિતિનો ઉલ્લેખ છે. સંબંધિત ફકરા, ખાસ કરીને ચુકાદાનો ફકરો નં. ૬૮, દર્શાવતા શ્રી યાજ્ઞિકે રજૂ કર્યું કે અહેવાલ એક સાંવિધાનિક પદાધિકારી તરફથી આવેલો હોવાથી તે આદરને પાત્ર છે અને તેને સહેલાઈથી અવગણવામાં આવી શકતો નથી.

૧૧.૪ શ્રી યાજ્ઞિકે પેપર બુકના પૃષ્ઠ ૧૦૦ અને ૧૦૪ પરના સંકલન તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, વિશેષ કરીને વારંવાર પૂછાતા પ્રશ્નો તરફ. અમારી વિશેષ દૃષ્ટિ પૃષ્ઠ ૧૦૬ પરના પ્રશ્ન નં. ૧૦ તરફ દોરવામાં આવી, જેમાં પ્રોજેક્ટ માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવેલી મિલ્કતો માટે વળતર કેવી રીતે ચૂકવવામાં આવશે તે પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ હતો. ત્યાં પણ આધાર પ્રચલિત જંત્રી દર જ હતો. તેમના મુજબ, નેશનલ હાઈ સ્પીડ રેલવે પ્રોજેક્ટે આ જ બાબતનું આશ્વાસન આપેલું હતું

અને તેઓ આવા આશ્વાસનોનું પાલન કરતા નથી. પૃષ્ઠ ૧૨૨ પર, શ્રી યાજ્ઞિકના જણાવ્યા મુજબ, સંમતિ આધારિત એવોર્ડ આપવા માટે રકમોની ગણતરી કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેનો કોષ્ટક આપવામાં આવ્યો છે, જે પણ જંત્રી પર આધારિત છે.

૧૧.૫ આ અદાલતની ક્ષિ-ન્યાયાધીશ પીઠ દ્વારા સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૭૨૧૫ ઓફ ૨૦૧૮માં તા. ૨૬.૧૧.૨૦૧૮ના રોજ આપવામાં આવેલ ચુકાદા પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતે નેશનલ હાઇવે ઓથોરિટી માટે જમીન સંપાદનના સંદર્ભવાળા કેસના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યો ન હતો, તેમ છતાં તેમણે સૂચવ્યું હતું કે જંત્રી દર રૂપિયા ૧૯૩/- હતા, ત્યારે રેલવે માટે જમીનો સંપાદિત કરવામાં આવી ત્યારે ગણતરી રૂપિયા ૨૪૦૩/- મુજબ કરવામાં આવી હતી. ગુજરાત સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૨એની જોગવાઈના અનુપ્રબંધ સાથે તુલના દોરી, શ્રી યાજ્ઞિકે રજૂ કર્યું હતું કે તે અનુપ્રબંધ પરથી એવો સંકેત મળે છે કે જ્યારે સરકાર મિલકતો સાથે વ્યવહાર કરે છે, ત્યારે સરકાર તરફથી આવા વ્યવહારમાં રહેલું બજાર મૂલ્ય જ યોગ્ય બજાર મૂલ્ય ગણાય. જો એવું હોય, તો નેશનલ હાઇવેઝ ઓથોરિટીના મામલે એ જ તુલના રેલવે યોજનાઓને પણ લાગુ પડશે, જ્યાં મોટાભાગના વિસ્તારોમાં જમીનો લગભગ પરસ્પર અડીને આવેલી છે.

૧૧.૬ શ્રી યાજ્ઞિકે વધુમાં રજૂ કર્યું કે તેઓ ૨૦૧૬ ના સુધારક અધિનિયમની કલમ ૪૦ સામેના પડકારને દબાણ કરતા નથી.

૧૨. શ્રી ત્રિવેદીએ સૂચવ્યું કે, પ્રત્યુત્તરમાં અરજદારોના વકીલે જે ચાર બાબતો અંગે દલીલ કરી છે, તેના સંદર્ભમાં તેમને સ્પષ્ટીકરણ આપવાની જરૂર પડશે, અર્થાત્ (૧) અનુમતિ, (૨) અતિશય પ્રત્યાયોજન, (૩) અનુચ્છેદ ૨૫૮ ના પ્રશ્ન અંગે, અને (૪) સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૨એ અંગે.

૧૨.૧ પી.એન. કૃષ્ણ લાલ અને અન્ય વિ. કેરળ સરકાર અને અન્યના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના, (૧૯૯૫) સપ્લી. ૨ એસ.સી.સી. ૧૮૭ માં અહેવાલિત ચુકાદા તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, વિશેષ કરીને પરિચ્છેદ નં. ૧૨ થી ૧૪ તરફ, તેમણે સૂચવ્યું કે આ ચુકાદો સારો કાનૂન છે. આ ચુકાદામાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ નિર્ધારિત આવશ્યકતા અંગે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી ત્રિવેદીની રજૂઆત મુજબ, કેન્દ્રિય અધિનિયમની અથવા અધિનિયમોની પ્રત્યેક અને દરેક નિર્દિષ્ટ જોગવાઈ, અથવા આવી જોગવાઈની અસંગતિ અથવા વિરોધાભાસ અંગેની દરેક બાબત, રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ દર્શાવવી આવશ્યક નથી. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે, એકવાર રાજ્ય સુધારા માટે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માગવામાં આવે અને આપવામાં આવે, તો કોઈપણ અધિનિયમ અથવા અધિનિયમોના કોઈ જોગવાઈ, ભાગ અથવા ભાગો વચ્ચે અમુક હદ સુધી અસંગતિ અથવા વિરોધાભાસ અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં, જે રાજ્યમાં રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરીપ્રાપ્ત રાજ્ય કાયદો અમલમાં આવે છે તે રાજ્ય સંબંધે તે વિરોધાભાસ અથવા અસંગતિ કાર્યરત રહેતી નથી. તેમણે જણાવ્યું કે કૈઝર-ઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) અથવા યોગેન્દ્ર કુમાર જયસ્વાલ (ઉપરોક્ત)ના પ્રકરણમાં

રાષ્ટ્રપતિને સંબોધવામાં આવેલા સંદેશાઓની તુલના હાલના પ્રકરણ સાથે કરવામાં આવે ત્યારે, સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ અંગેની ચિંતા હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે.

૧૨.૨ અતિશય પ્રતિનિધિત્વ અંગે વાત કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ (ઉપરોક્ત) ના કેસના ચુકાદાના અનુચ્છેદ નં. ૧૩ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું. શ્રી ત્રિવેદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ શ્રી જોશી દ્વારા ચુકાદાના અનુચ્છેદ નં. ૧૪ પર આધાર મૂકવો ખોટો હતો, કારણ કે વાસ્તવમાં અનુચ્છેદ નં. ૧૪ માં જે નોંધાયું હતું તે હરિશંકર બગલા અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં વિદ્વાન વકીલની દલીલો હતી. તેમણે હરિશંકર બગલા અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસના ચુકાદા તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને સૂચવ્યું કે વાસ્તવમાં તે દલીલોની નોંધ કર્યા પછી અદાલતે ઉક્ત દલીલને નકારી કાઢી હતી અને રજૂ કર્યું હતું કે જ્યારે કેન્દ્રીય સરકારને પૂરતું માર્ગદર્શન ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે પ્રતિનિધિત્વ આધારિત વિધાનને યથાવત્ રાખવું પડે. હાલના કેસમાં પણ એવી જ સ્થિતિ છે. કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદામાંના મુક્તિના આદેશોની તુલના હસ્તગત કેસમાંના આદેશો સાથે કરી શકાય નહીં. તેમણે ખાસ કરીને ચુકાદાના અનુચ્છેદ નં. ૨૩ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને રજૂ કર્યું કે કેસના હકીકતોમાં એવું દર્શાવવા માટે કંઈ નથી કે આદેશો રાજ્ય અધિનિયમના વિરુદ્ધ છે અને મુક્તિના સૂચનો રાજ્યની નીતિ વિરુદ્ધ ચાલી રહ્યા છે એવું કહી શકાય નહીં. તેમણે રજૂ કર્યું કે કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ

(ઉપરોક્ત) ના કેસનો ઉક્ત ચુકાદો અરજદારો દ્વારા ઉક્ત મુક્તિ સૂચનાને અમાન્ય ઠેરવવા માટે આધારરૂપ બની શકતો નથી, કારણ કે તે કેસમાં, જેમ ઉક્ત ચુકાદાના અનુચ્છેદ ૨૩ માં નોંધાયું છે, મુક્તિના આદેશો અધિનિયમની નીતિને સંપૂર્ણ અવગણીને અને અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધનમાં, તથા તે પણ કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના, પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ, હાલના કેસમાં, તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ ની મુક્તિ સૂચના અને તેવી જ અન્ય સમાન સૂચનાઓ રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની નીતિના અનુસંધાનમાં બહાર પાડવામાં આવી છે અને તે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કોઈપણ જોગવાઈના વિરુદ્ધ નથી.

૧૨.૩ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ અંગે કરાયેલી રજૂઆત જેટલી સંબંધિત છે, તે બાબતે શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓનું પ્રાસંગિક મહત્વ હતું. ‘અનુમોદન’ અને ‘માન્યીકરણ’ શબ્દો ભલે જુદા સંદર્ભમાં વપરાયેલા હોય, કારણ કે તેમાં કાર્યપાલિકાના કૃત્યોનું અનુમોદન કરવામાં આવશે અને વિધાનસંબંધિત બાબતોને માન્ય કરવામાં આવશે, પરંતુ અંતિમ પરિણામ એકસરખું જ રહે છે.

૧૨.૪ જયંતીલાલ અમૃતલાલ શોધન (ઉપરોક્ત)ના કેસના ચુકાદામાં પરિચ્છેદ નં. ૧૬ તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, તેમણે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિને વ્યાપક સત્તાઓ પ્રાપ્ત છે, જેના દ્વારા તેઓ એવી સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે જાહેરનામું જારી કરી શકે છે કે જેનો

ઉપયોગ વિધાનમંડળ વિધાન દ્વારા કરી શકતું હોત, તથા તે સંદર્ભે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવનાર અધિકારીઓને કાર્યો સોંપી શકે છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ જે કંઈ કરે છે, તે વાસ્તવમાં તે જ છે જે વિધાનમંડળ કરી શકતું હોત. ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૩૩માં દર્શાવાયેલ અલ્પમતના અભિપ્રાય તરફ અમારું ધ્યાન દોરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે ‘સોંપવું’ અથવા ‘સોંપણી’ શબ્દનો અર્થ એવો પણ થાય છે કે સંઘની, પ્રક્રિયામાં નિહિત થતી, કાર્યપાલક સત્તાઓનું અમલીકરણ કરવા માટે એજન્સી રચીને રાજ્ય સરકારોના અથવા તેમના અધિકારીઓના કાર્યો પ્રત્યાયોજિત કરવામાં આવે. અન્ય શબ્દોમાં, સોંપણીને કાર્યપાલક તેમજ વિધાનાત્મક એમ બંને રીતે સ્પષ્ટ કરવી શક્ય છે.

૧૨.૫ અમારી દૃષ્ટિ ખાસ દીવાની અરજી નં. ૧૭૬૫૩ ઓફ ૨૦૧૮ માં જવાબના પૃષ્ઠ ૧૪૬ પરની તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ની જાહેરનામું તરફ દોરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે શ્રી જોશી દ્વારા માત્ર ખંડ (બી) નો આશરો લઈ દલીલ કરવી અને તે પર નિર્ભર રહેવું ખોટું છે. જ્યારે કોઈ ખંડ (એ) વાંચે છે, જેમાં એવું જણાવાયું છે કે અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય સરકાર તરીકે કેન્દ્રીય સરકારનું કાર્ય ગુજરાત સરકાર દ્વારા નિભાવવામાં આવી શકે, ત્યારે ‘સોંપણી’ સ્પષ્ટ પ્રગટ થાય છે. આ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ કલ્પાયેલ કાર્યસોંપણી છે. તેથી, ખંડ (એ) ખામી દૂર કરવા માટે સત્તાના ઉપયોગ સમાન છે અને તેથી અધિનિયમ પોતે જ રદબાતલ હોવાથી ખામી દૂર થઈ શકતી નથી એવી દલીલ અયોગ્ય છે.

રાજ્યએ યોગ્ય સરકાર તરીકે બહાર પાડેલી તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ ની જાહેરનામું માન્ય છે અને તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ ની જાહેરનામું બહાર પાડી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને જે કરવામાં આવ્યું છે તે એ છે કે ખંડ (એ) મુજબ સત્તાની સોંપણી દ્વારા ખામી દૂર કરવામાં આવી છે. તેમણે અમારી દૃષ્ટિ પંજાબ યુનિવર્સિટી અને અન્યો વિ. વી.એન. ત્રિપાઠી અને અન્ય, જે (૨૦૦૧) ૮ એસ.સી.સી. ૧૭૯ માં અહેવાલિત છે, તે કેસના ચુકાદાના અનુચ્છેદ નં. ૬ તથા અનુચ્છેદ નં. ૬ થી ૮ તરફ દોરી અને રજૂ કર્યું કે અનુમોદનનો એવો પ્રભાવ થાય છે કે તે સત્તાધિકારીએ કાર્યવાહી કરેલી હતી તે સમયથી જ અમલમાં આવેલું માનવામાં આવે છે. તેમની રજૂઆત મુજબ, મરાઠવાડા યુનિવર્સિટી (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ચુકાદો હાલના કેસની હકીકતો પર લાગુ પડતો નથી અને ભ્રાંતિજનક છે, કારણ કે ઉક્ત કેસમાં અનુચ્છેદ નં. ૨૩ માં ચર્ચા કરવામાં આવેલ મુજબ, કાયદાએ આવા અનુમોદન પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો, જેના હેઠળ મરાઠવાડા યુનિવર્સિટી અધિનિયમ, ૧૯૭૪ ની કલમ ૨૪(૧)(૧૨) હેઠળના કુલપતિના કાર્યને, કુલાધિપતિની મંજૂરી વિના, કાર્યકારી પરિષદ અનુમોદિત કરી શકતી નહોતી. આવો પ્રતિબંધ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ ઉપલબ્ધ નથી. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિને ઉપલબ્ધ સત્તાઓનો ઉપયોગ સર્વવ્યાપક છે અને તે શરતી નથી કે કોઈ મંજૂરીને આધીન નથી. તેમણે રજૂ કર્યું કે આ બાબત પંજાબ યુનિવર્સિટી અને અન્યો (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવી છે.

૧૨.૬ શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે જ્યારે આઈ.એન. સક્સેના (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આવેલ ચુકાદો, ખાસ કરીને ફકરા નં. ૩ અને ૯ ને ફકરા નં. ૨૩ સાથે વાંચવામાં આવે છે, ત્યારે તે જે સૂચવે છે તે એ છે કે જે બાબત અગાઉ કલમનો ભાગ ન હતી તે પછીના સુધારા દ્વારા સામેલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે માન્ય વિધાન લાવવામાં આવ્યું હોવાનું ગણાય છે અને આવા અધિનિયમને રજૂ કરીને સ્મરણપત્ર અસરકારક રીતે ખામીનું નિવારણ કરે છે. હાલના પ્રકરણમાં પણ સ્થિતિ એવી જ છે અને તેથી અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ માન્ય છે.

૧૨.૭ અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે રાષ્ટ્રપતિની જાહેરનામું જારી થવાને કારણે, મુખ્યત્વે બે પગલાં લેવામાં આવ્યા, અર્થાત્.

(એ) સંઘના કાર્યો ગુજરાત સરકારને સોંપીને, ઉક્ત જાહેરનામુંની જોગવાઈ (એ) દ્વારા ખામીનું નિવારણ, જેની ગેરહાજરીમાં, કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા તા. ૦૯.૦૪.૨૦૧૮ની પ્રારંભિક જાહેરનામું બહાર પાડવામાં ખામી ઉત્પન્ન થઈ હતી અને,

(બી) ઉક્ત ખામીનું પૂર્વલક્ષી અસરથી માન્યકરણ, અર્થાત્ ૧૧.૦૪.૨૦૧૮થી જ રાજ્ય સરકાર દ્વારા લેવામાં આવેલી તમામ કાર્યવાહી માન્ય ઠરેલી છે.

૧૨.૮ શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૮(૨) હેઠળ જોગવાયેલ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનનો હેતુ યોગ્ય સરકારને સંપાદન માટે

એવા વિસ્તારની ભલામણ કરવા સક્ષમ બનાવવાનો છે, જેનાથી – (૧) લોકોનું સ્થાનાંતરણ ન્યૂનતમ થાય, (૨) માળખાકીય સુવિધાઓ અને પર્યાવરણને ન્યૂનતમ વિક્ષેપ પહોંચે; અને (૩) પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ પર પ્રતિકૂળ અસર ન્યૂનતમ રહે. ઉપરોક્ત હેતુનો, હાલના કેસમાં, અન્યથા પણ યોગ્ય રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે જિકા ની દેખરેખ હેઠળ એનએચએસઆરસીએલ દ્વારા નિયુક્ત સ્વતંત્ર એજન્સી, એમ/એસ. આર્કેડિસ પ્રા. લિ. દ્વારા જિલ્લાવાર સમાન પ્રકારનું સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અગાઉથી જ કરવામાં આવેલ છે, તેમજ આ હકીકત પણ સ્વીકારાયેલ છે કે પ્રશ્નાધીન પ્રકલ્પ સ્વભાવથી રેખીય છે.

૧૨.૯ ગુજરાત સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૨અ અંગે શ્રી યાજ્ઞિક દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતના સંદર્ભે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું હતું કે તે માત્ર એક અંદાજિત માર્ગદર્શિકા પૂરું પાડે છે.

૧૨.૧૦ યોગ્ય વળતરની નિર્ધારણ સુધી પહોંચવા માટેની સમગ્ર પ્રક્રિયા અંગેની દલીલ બાબતે, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તે તબક્કો હજી આવ્યો નથી. અધિનિયમની કલમ ૧૫ની જોગવાઈઓ અનુસાર અને તેને ધ્યાનમાં રાખીને, જાહેર સુનાવણી આપવામાં આવશે અને ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓનું પાલન થાય તે મુજબ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન નિશ્ચિતપણે થશે તેની કાળજી લેવામાં આવશે.

૧૨.૧૧ મહાલેખા નિયામક અને મહા નિરીક્ષકના અહેવાલો અંગે, શ્રી ત્રિવેદીએ પઠાણ મહંમદ સુલેમાન રહમતખાન વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્યના મામલામાં

સર્વોચ્ચ અદાલતના (૨૦૧૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧૫૬ માં અહેવાલિત ચુકાદાના તેનાં ફક્ત નં. ૭ અને ૧૨ ઉપર આધાર મૂક્યો અને એ રજૂ કર્યું કે શું સી.એ.જી.નો અહેવાલ પોતે જ કાયદેસર રીતે અરજીમાં રાહત આપવા માટે આધારરૂપ બની શકે. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે આવા અહેવાલમાં સમાવાયેલ તારણો અને નિષ્કર્ષોનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય ન ગણાય. તેમણે રજૂ કર્યું કે સી.એ.જી.નો અહેવાલ જાહેર હિસાબ સમિતિ અને સંયુક્ત સંસદીય સમિતિની તપાસને આધીન હોવાથી, તેના તારણો અને નિષ્કર્ષોનો કોઈપણ આનુષંગિક કાર્યવાહી માં ઉલ્લેખ કરી તેના ઉપર આધાર મૂકવો શક્ય નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતના સેન્ટર ફોર પબ્લિક ઇન્ટરેસ્ટ લિટિગેશન અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્યના મામલામાં (૨૦૧૨) ૩ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત ચુકાદાના ફક્ત નં. ૭૧ ના નિર્ણય ઉપર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

ભાગ – ૨

૧૩. અમે સંબંધિત પક્ષકારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોને વિસ્તૃત રીતે સાંભળ્યા છે અને નોંધપર મૂકાયેલા દસ્તાવેજોનું અવલોકન કર્યું છે. આગળ વધીએ તે પહેલાં, વર્તમાન અરજીઓમાં ઉદ્ભવેલા મુદ્દાનો નિર્ણય કરવા અમારી દષ્ટિએ સંબંધિત એવા ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કેટલીક જોગવાઈઓ અને કલમો નોંધવી યોગ્ય રહેશે. સહેલાઈથી સંદર્ભ માટે તે નીચે પુનઃરજૂ કરવામાં

આવે છે. જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩.

પરિચય

જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ જાહેર હેતુઓ માટે તેમજ કંપનીઓ માટે જમીન સંપાદન સંબંધિત એક સામાન્ય કાયદો હતો અને આવા સંપાદનના કારણે ચૂકવવાનાં વળતરની રકમ નક્કી કરવાની જોગવાઈ પણ તેમાં હતી. ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓ રાજ્ય દ્વારા ખાનગી જમીન અને સંપત્તિના અનૈરિછક સંપાદન માટેની વૈધાનિક સત્તાઓના ઉપયોગ સંબંધિત કેટલાક પ્રશ્નોને સંબોધવામાં અપર્યાપ્ત હોવાનું જણાયું હતું. આ અધિનિયમ અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ અને તેમના પરિવારોના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના પ્રશ્નોને આવરી લેતો નહોતો. જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪માં માત્ર કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા જ નહીં પરંતુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા પણ અનેક સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા હતા. તેમ છતાં, જમીન સંપાદન અંગે, વિશેષ કરીને બહુ-પાકીય સિંચિત જમીન અંગે, જાહેર ચિંતા વધતી હતી. સ્થળાંતરિત થયેલ વ્યક્તિઓના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના પ્રશ્નોને પૂરતા પ્રમાણમાં સંભાળવા માટે કોઈ કેન્દ્રીય કાયદો નહોતો. જમીન સંપાદન અને પુનર્વસન તથા પુનઃસ્થાપન એ એક જ સિક્કાની બે બાજુઓ હોવાથી, જમીન સંપાદન તેમજ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના પ્રશ્નોને સંભાળવા માટે એક સંકલિત એકમાત્ર કાયદાની આવશ્યકતા હતી.

જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ખેડુતો તથા જેમની જીવીકા સંપાદિત થનારી જમીન પર નિર્ભર છે તેવા વ્યક્તિઓની ચિંતાઓનું નિરાકરણ કરે છે, અને સાથે સાથે ઔદ્યોગિકીકરણ, માળખાકીય સુવિધાઓ અને શહેરીકરણ સંબંધિત યોજનાઓ માટે સમયસર અને પારદર્શક રીતે જમીન સંપાદનને સુગમ બનાવે છે.

આ અધિનિયમ જમીન સંપાદન પ્રત્યેની વિધાનાત્મક દૃષ્ટિમાં થયેલા પરિવર્તનનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. તે પ્રથમ વખત સામાજિક પ્રભાવ વિશ્લેષણ અંગેની જોગવાઈઓ રજૂ કરે છે, બિન-માલિકોને અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ તરીકે માન્યતા આપે છે, સ્થળાંતરિત વ્યક્તિઓની સંમતિ આવશ્યક હોય તેવી સંપાદનની પદ્ધતિ અને પુનર્વસન માટેના કાનૂની હક્કો નિર્ધારિત કરે છે. તે ઉપરાંત, તાત્કાલિકતા કલમ હેઠળ કયા આધાર પર જમીન સંપાદિત કરી શકાય તે આધારને પણ મર્યાદિત કરવામાં આવ્યા છે.

હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન

ભૂમિ સંપાદન અધિનિયમ, ૧૯૮૪ એ જાહેર હેતુઓ માટે તેમજ કંપનીઓ માટે જમીનના સંપાદન અને આવા સંપાદનના કારણે આપવાની વળતર રકમ નક્કી કરવા સંબંધિત સામાન્ય કાયદો છે. ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓ રાજ્યની કાનૂની સત્તાઓના પ્રયોગ દ્વારા ખાનગી જમીન અને સંપત્તિના અનૈરિછક સંપાદન સંબંધિત કેટલીક બાબતોનું નિરાકરણ કરવા બાબતે અપૂરતી હોવાનું

જાણાયું છે. આ અધિનિયમ અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ તથા તેમના કુટુંબોના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના પ્રશ્નોને આવરી લેતો નથી.

૨. અધિનિયમમાં આપવામાં આવેલી “જાહેર હિત” શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા અત્યંત વ્યાપક છે. તેથી, રાજ્ય માટે અત્યંત મહત્વના વ્યૂહાત્મક હેતુઓ માટે તથા જ્યાં લાભ સામાન્ય જનતાને પ્રાપ્ત થાય એવા અવસરચના પ્રકલ્પો માટે જમીન સંપાદનના ક્ષેત્રને મર્યાદિત કરવા હેતુથી તેની પુનર્વ્યાખ્યા કરવી આવશ્યક બની છે. અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ઉપયોગ કંપનીઓ માટે ખાનગી જમીનો સંપાદિત કરવા માટે પણ થાય છે. જ્યારે કંપની ખાનગી વાટાઘાટોના આધારે “સંમતિ ધરાવતા વેચનાર-સંમતિ ધરાવતા ખરીદનાર” ધોરણે જમીનની વ્યવસ્થા કરી શકે તેવી સ્થિતિ હોય, ત્યારે જમીનમાલિકના દૃષ્ટિકોણથી તે વધુ ન્યાયસંગત વ્યવસ્થા ગણાય શકે છે અને આવી પરિસ્થિતિમાં રાજ્યના આવા હસ્તક્ષેપની ઈચ્છનીયતા અંગે વારંવાર પ્રશ્નચિહ્ન ઊભું થાય છે. જમીનના માલિકો તથા આવી જમીન પર નિર્ભર અન્ય વ્યક્તિઓને ઓછી મુશ્કેલી પડે તે રીતે અધિનિયમની જોગવાઈઓને સુવ્યવસ્થિત કરવા માટે, જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ને રદ કરવાની અને અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ તથા તેમના કુટુંબોના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન માટે પૂરતી જોગવાઈઓ સાથે તેની જગ્યાએ નવો કાયદો લાવવાની દરખાસ્ત છે.

૩. જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ માં માત્ર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જ નહીં પરંતુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા પણ અનેક સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા છે. વધુમાં,

જમીન સંપાદન અંગે, વિશેષ કરીને બહુ-પાકવાળી સિંચિત જમીન અંગે, જાહેર ચિંતામાં વધારો થયો છે અને સ્થળાંતરિત થયેલ વ્યક્તિઓના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત પ્રશ્નોનો યથોચિત રીતે નિકાલ કરવા માટે કોઈ કેન્દ્રીય કાયદો ઉપલબ્ધ નથી. કારણ કે જમીન સંપાદન તથા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનને એક જ સિદ્ધાંતની બે બાજુઓ તરીકે જોવાની આવશ્યકતા છે, તેથી જમીન સંપાદન તથા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત પ્રશ્નોનો નિકાલ કરવા માટે એકમાત્ર સમન્વિત કાયદો આવશ્યક બન્યો છે. તેથી પ્રસ્તાવિત વિધાનનો હેતુ ખેડુતો તેમજ જેમનું જીવનનિર્વાહ અધિગ્રહિત થનાર જમીન પર આધારિત છે તેવા લોકોની ચિંતાઓનું નિવારણ કરવાનો છે, અને સાથે સાથે ઔદ્યોગિકીકરણ, પૂર્વાધાર અને શહેરીકરણ સંબંધિત યોજનાઓ માટે સમયસર અને પારદર્શક રીતે જમીન સંપાદનને સુગમ બનાવવાનો પણ છે.

જ. અગાઉ, જમીન સંપાદન (સુધારા) વિધેયક, ૨૦૦૭ અને પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન વિધેયક, ૨૦૦૭ લોકસભામાં ૦૬મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૭ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમની તપાસ તથા અહેવાલ માટે ગ્રામ વિકાસ અંગેની સંસદીય સ્થાયી સમિતિને મોકલવામાં આવ્યા હતા. સ્થાયી સમિતિએ તેના અહેવાલો (૩૯મો અને ૪૦મો અહેવાલ) ૨૧મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૮ના રોજ લોકસભા સમક્ષ રજૂ કર્યા હતા અને તે જ દિવસે રાજ્યસભામાં પણ પેશ કર્યા હતા. સ્થાયી સમિતિની ભલામણોના આધારે અને તેના પરિણામે, વિધેયકોમાં સત્તાવાર સુધારા પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યા હતા. આ વિધેયકો, સત્તાવાર

સુધારાઓ સહિત, રપમી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૯ના રોજ લોકસભા દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ ૧૪મી લોકસભાના વિઘટન સાથે તે નિષ્ફળ થયા હતા.

પ. હવે જમીનના સંપાદનને સંબંધિત એકીકૃત કાયદો લાવવાનો, ન્યાયસંગત અને વાજબી વળતર આપવાનો તથા પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ અને તેમના પરિવારો માટે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન માટેની વ્યવસ્થા અંગે પૂરતી જોગવાઈઓ કરવાની પ્રસ્તાવના છે. તેથી, આ વિધેયકમાં પ્રોજેક્ટથી પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ અને તેમના પરિવારો માટે પૂરતી પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન વ્યવસ્થાની વ્યાપક જોગવાઈઓ સાથે જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ને રદ કરી તેના સ્થાને નવો કાયદો લાવવાની જોગવાઈ કરવામાં આવે છે.

૬. જાહેર સુવિધાઓ અથવા અવસંરચનાની જોગવાઈ માટે ઘણી વાર રાજ્ય દ્વારા ખાનગી સંપત્તિના સંપાદન માટે સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી બને છે, જેના પરિણામે લોકોનું વિસ્થાપન થાય છે, તેઓ તેમની જમીન, જીવનનિર્વાહ અને આશ્રયથી વંચિત બને છે, પરંપરાગત સંસાધન આધાર સુધી તેમની પહોંચ મર્યાદિત થાય છે અને તેઓ તેમના સામાજિક-સાંસ્કૃતિક પર્યાવરણમાંથી ઉખેડાઈ જાય છે. આ બાબતોના અસરગ્રસ્ત વસ્તી પર આઘાતજનક, માનસિક અને સામાજિક-સાંસ્કૃતિક પરિણામો પડે છે, જે તેમના અધિકારોના સંરક્ષણની આવશ્યકતા ઉભી કરે છે, ખાસ કરીને સમાજના નબળા વર્ગોના સંદર્ભમાં, જેમાં

અનુસૂચિત જાતિઓ (એસ.સી.ઓ.), અનુસૂચિત જનજાતિઓ (એસ.ટી.ઓ.), સીમાંત ખેડૂતગણ અને તેમના કુટુંબજનોનો સમાવેશ થાય છે.

૭. પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ અને કુટુંબોની સક્રિય ભાગીદારી સાથે રચાયેલ વિકાસ પ્રક્રિયાનો અભિન્ન ભાગ તરીકે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત પ્રશ્નોને માન્યતા આપવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. બિનઘરિછત વિસ્થાપનથી પ્રતિકૂળ રીતે પ્રભાવિત થયેલા કુટુંબોને નાણાકીય વળતર ઉપરાંત વધારાના લાભો પણ પૂરા પાડવા પડશે. જેમને જમીન ઉપર હક નથી એવા લોકોની દયનીય પરિસ્થિતિ આયોજનકર્તાઓ તરફથી વધુ વ્યાપક અને સંકલિત પ્રયત્નની માંગ કરે છે, જેથી વિસ્થાપન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનની પ્રક્રિયાના માળખામાં માત્ર તેઓ જ નહીં જેઓ સીધી રીતે તેમની જમીન અને અન્ય સંપત્તિ ગુમાવે છે, પરંતુ આવા સંપાદનથી પ્રભાવિત થતા તમામ લોકોને પણ સામેલ કરવામાં આવે. વિસ્થાપનની પ્રક્રિયા ઘણી વાર એવી સમસ્યાઓ ઊભી કરે છે કે જેના કારણે પુનઃસ્થાપન પછી પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ માટે તેમની પરંપરાગત જીવનનિર્વાહની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવી મુશ્કેલ બને છે. તેથી વિસ્થાપનથી ઉદ્ભવતા આર્થિક ગેરલાભો અને સામાજિક પ્રભાવનું સાવચેત મૂલ્યાંકન જરૂરી બને છે. પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ અને કુટુંબોના સર્વાંગી જીવનમાનમાં સુધારો લાવવાના હેતુસર સર્વગ્રાહી પ્રયત્ન પણ થવા જોઈએ.

૮. પ્રોજેક્ટથી પ્રભાવિત પરિવારોના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત રાષ્ટ્રીય નીતિનું ઘડતર ૨૦૦૩માં કરવામાં આવ્યું હતું, જે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૪થી

અમલમાં આવી હતી. આ નીતિના અમલીકરણ દરમ્યાન પ્રાપ્ત થયેલા અનુભવથી એવું દર્શાવે છે કે નીતિ દ્વારા આવરી લેવાયેલા ઘણા મુદ્દાઓ એવા છે, જેમનું પુનર્વિચારણું કરવું જરૂરી છે. સમાજના વ્યાપક હિતમાં પ્રાપ્ત થનારા ખર્ચ અને લાભોના સાવચેત પરિમાણીકરણ દ્વારા, દરેક પ્રોજેક્ટની ઇચ્છનીયતા અને ન્યાયસંગતતાની સ્પષ્ટ સમજ હોવી જોઈએ. પ્રભાવિત પરિવારો પર પડતા પ્રતિકૂળ પ્રભાવનું—આર્થિક, પર્યાવરણીય, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક—સહભાગિતાપૂર્વક અને પારદર્શક રીતે મૂલ્યાંકન થવું આવશ્યક છે. તેથી, જ્યાં જ્યાં અનિચ્છિત સ્થળાંતર થાય છે તે તમામ પ્રોજેક્ટો પર રાષ્ટ્રીય પુનઃસ્થાપન અને પુનર્વસન માળખું લાગુ થવું જરૂરી છે.

૯. નેશનલ રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ પોલિસી, ૨૦૦૭ આ જ દિશામાં પ્રોજેક્ટ અસરગ્રસ્ત પરિવારો માટેની નેશનલ પોલિસી ઑન રિસેટલમેન્ટ એન્ડ રિહેબિલિટેશન, ૨૦૦૩ને પ્રતિસ્થાપિત કરવા માટે ઘડવામાં આવી છે. નવી પોલિસીની સત્તાવાર ગેઝેટમાં અધિસૂચના કરવામાં આવી છે અને તે ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૭થી અમલમાં આવી છે. ઘણી રાજ્ય સરકારોની પોતાની પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન નીતિઓ છે. ઘણી જાહેર ક્ષેત્રની સંસ્થાઓ અથવા એજન્સીઓની પણ આ બાબતમાં પોતાની નીતિઓ છે.

૧૦. કાયદો ત્યારે લાગુ પડશે જ્યારે સરકાર પોતાની જાતના ઉપયોગ, કબજો અને નિયંત્રણ માટે જમીન હસ્તગત કરે, અથવા ઘોષિત જાહેર હેતુ માટે ખાનગી કંપનીઓના ઉપયોગાર્થે તેને હસ્તાંતર કરવાની અંતિમ મનોવૃત્તિ સાથે હસ્તગત

કરે, અથવા જાહેર હેતુ માટે ખાનગી કંપનીઓ દ્વારા તાત્કાલિક અને ઘોષિત ઉપયોગ માટે હસ્તગત કરે. જ્યારે ખાનગી કંપનીઓ કોઈ પરિયોજનાના હેતુસર ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં ૧૦૦ એકરથી વધુ અથવા શહેરી વિસ્તારોમાં ૫૦ એકરથી વધુ જમીન ખરીદે ત્યારે માત્ર પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ લાગુ પડશે. જાહેર હેતુ માટે આંશિક હસ્તગત કરવા ખાનગી કંપની સરકારનો સંપર્ક કરે ત્યારે પણ જમીન હસ્તગત કરવાની જોગવાઈઓ હસ્તગત કરવાના વિસ્તારમાં લાગુ પડશે, પરંતુ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનની જોગવાઈઓ સંપૂર્ણ પરિયોજનાક્ષેત્ર પર લાગુ પડશે.

૧૧. “જાહેર હેતુ”ની વ્યાપક રીતે વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, જેથી સંપાદનમાં સરકારનું હસ્તક્ષેપ માત્ર રક્ષા તથા કેટલીક વિકાસ યોજનાઓ સુધી જ મર્યાદિત રહે. તેમજ એ પણ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું છે કે પ્રકલ્પથી પ્રભાવિત પરિવારોમાંથી ઓછામાં ઓછા ૮૦ ટકા પરિવારની સંમતિ પૂર્વ માહિતગાર પ્રક્રિયા દ્વારા મેળવવાની રહેશે. તાત્કાલિકતાની જોગવાઈ હેઠળનું સંપાદન પણ માત્ર રાષ્ટ્રીય રક્ષા, સુરક્ષા હેતુઓ તથા આપત્તિ અથવા કુદરતી આફતોની સ્થિતિમાં પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જરૂરિયાતો માટે જ મર્યાદિત કરવામાં આવ્યું છે.

૧૨. અન્ન સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા માટે, બહુ-પાક સિંચિત જમીનનું સંપાદન માત્ર અંતિમ ઉપાય તરીકે જ કરવામાં આવશે. જો બહુ-પાક જમીનનું સંપાદન કરવામાં આવે, તો ખેતીલાયક બિનઉપજાઉ જમીનનો સમકક્ષ વિસ્તાર

વિકસાવવામાં આવશે. જે જિલ્લાઓમાં કુલ ભૌગોલિક વિસ્તારની સરખામણીએ નેટ વાવેતર વિસ્તાર ૫૦ ટકા કરતાં ઓછો હોય, ત્યાં જિલ્લાના નેટ વાવેતર વિસ્તારના ૧૦ ટકા કરતાં વધુ વિસ્તારનું સંપાદન કરવામાં આવશે નહીં.

૧૩. જમીન માલિકો માટે સર્વગ્રાહી પેકેજ સુનિશ્ચિત કરવા માટે જમીનની બજાર કિંમતની ગણતરી માટે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવી છે. ગણવામાં આવેલી બજાર કિંમતને ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં બેના ગુણાંકથી ગુણવામાં આવશે. કુલ વળતરનાં ૧૦૦ ટકા સુધી સાંત્વના રકમમાં પણ વધારો કરવામાં આવશે. જ્યાં શહેરીકરણ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવે છે, ત્યાં વિકસિત જમીનના ૨૦ ટકા ભાગની ઓફર અસરગ્રસ્ત જમીન માલિકોને કરવામાં આવશે.

૧૪. નિર્વાહ ભથ્થું, રોજગાર, મકાન, સિંચાઈ યોજનાઓના કિસ્સાઓમાં એક એકર જમીન, પરિવહન ભથ્થું અને પુનર્વસન ભથ્થાનો સમાવેશ કરતું જમીન માલિકો માટેનું વ્યાપક પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન પેકેજ પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવે છે.

૧૫. જીવનનિર્વાહ ગુમાવનારાઓ માટે જીવનનિર્વાહ ભથ્થું, રોજગાર, રહેઠાણ, પરિવહન ભથ્થું અને પુનર્વસન ભથ્થું સહિતનું વ્યાપક પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન પેકેજ પ્રસ્તાવિત છે.

૧૬. અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે વિશેષ જોગવાઈઓની કલ્પના કરવામાં આવી છે, જેમાં દરેક અસરગ્રસ્ત કુટુંબને

વધારાના લાભ તરીકે રૂ.૫ એકર જમીન અથવા ગુમાવેલી જમીન જેટલી જમીન; એકમુષ્ટ ૩.૫૦,૦૦૦ ની આર્થિક સહાય; જિલ્લામાં બહાર વસાવવામાં આવેલા કુટુંબોને પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત લાભોમાં વધારાના પરચીસ ટકા લાભ; સમુદાય અને સામાજિક મેળાવડાઓ માટે નિઃશુલ્ક જમીન અને પુનઃસ્થાપન વિસ્તારમાં અનામતની સતતતા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

૧૭. પુનર્વસન વિસ્તારમાં શાળાઓ અને રમતના મેદાનો, આરોગ્ય કેન્દ્રો, રસ્તાઓ અને વિદ્યુત જોડાણો, સુરક્ષિત પીવાના પાણીના ખાતરીપૂર્વકના સ્ત્રોતો, પંચાયત ઘરો, આંગણવાડીઓ, ઉપાસના સ્થળો, દફનવિધિ અને દાહવિધિના સ્થળો, ગામ સ્તરની ટપાલ કચેરીઓ, વાજબી ભાવની દુકાનો તથા બીજ-સહ-ખાતર સંગ્રહ સુવિધાઓ સહિતની પરચીસ આધારીય સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવાનો પ્રસ્તાવ છે.

૧૮. નવા કાયદા હેઠળના લાભો ભૂમિ સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ હેઠળના તમામ ભૂમિ સંપાદનના કેસોમાં ઉપલબ્ધ રહેશે, જ્યાં એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો નથી અથવા જમીનનો કબજો લેવામાં આવ્યો નથી.

૧૯. જે જમીન જે હેતુઓ માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી, તે હેતુઓ અનુસાર દસ વર્ષમાં ઉપયોગમાં લેવામાં નહીં આવે, તે રાજ્ય સરકારના જમીન બેંકમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવશે. વિકાસ કર્યા વગર જમીનના દરેક હસ્તાંતરણ વખતે, જમીનની મૂલવેલ વધારાની કિંમતમાંથી વીસ ટકા હિસ્સો મૂળ જમીનમાલિકો સાથે વહેંચવામાં આવશે.

૨૦. વિધેયકોની જોગવાઈઓને પંચાયતો (અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૬; અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પરંપરાગત વનનિવાસીઓ (વન અધિકારોની માન્યતા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ તથા પાંચમી અનુસૂચિના વિસ્તારોમાં જમીન હસ્તાંતરણ નિયમનો જેવા અન્ય કાયદાઓ સાથે સંપૂર્ણપણે સુસંગત બનાવવામાં આવી છે.

૨૧. ખોટી માહિતી, દુર્ભાવના તથા પ્રસ્તાવિત વિધાનની જોગવાઈઓના ઉદ્બંધનના કિસ્સાઓમાં કંપનીઓ અને સરકાર બંને માટે કડક અને સર્વગ્રાહી દંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

૨૨. જમીન સંપાદન સાથે સંબંધિત કેટલીક કેન્દ્રીય અધિનિયમોને વિધેયકમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. વિધેયકની જોગવાઈઓ આ અધિનિયમો ઉપરાંતની છે અને તેમનું હાસ કરનાર નથી. આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ કેન્દ્રીય સરકારની સૂચના દ્વારા આ વર્તમાન અધિનિયમોમાં લાગુ કરી શકાય છે.

૨૩. વિધેયકમાં સ્થળાંતર તરફ દોરી જતાં તમામ પ્રકલ્પોએ અવશ્ય અનુસરવાની મૂળભૂત ન્યૂનતમ આવશ્યકતાઓ અંગે પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. તેમાં એવી સાવચેતી જોગવાઈ સમાવેશમાં લેવામાં આવી છે કે જેના દ્વારા રાજ્ય સરકારોને વિધેયક હેઠળ નિર્ધારિત કરાયેલા લાભના સ્તરો કરતાં વધુ લાભના સ્તરો આપવાનું અથવા અમલમાં મૂકવાનું ચાલુ રાખી શકે તે શક્ય બને.

૨૪. વિધેયકમાં સ્થળાંતર તરફ દોરી જતાં તમામ પ્રકલ્પોએ અનિવાર્ય રીતે ધ્યાનમાં લેવાના મૂળભૂત ન્યૂનતમ માપદંડો માટે જોગવાઈ કરવામાં આવશે. હિતધારકોના તમામ વર્ગોને, જેમાં અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, સામેલ કરતી ભાગીદારીપૂર્ણ, માહિતીપૂર્ણ અને પારદર્શક પ્રક્રિયા દ્વારા લોકોને સ્થળાંતર તરફ દોરી જતાં પ્રસ્તાવો અંગે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન (એસ.આઈ.એ.) કરવું, તે પર અમલ કરવામાં આવે તે પહેલાં, આવશ્યક રહેશે. પુનર્વસન પ્રક્રિયા સ્થળાંતરિત વ્યક્તિઓના આવકસ્તરોમાં વધારો કરશે અને તેમના જીવનની ગુણવત્તાને સમૃદ્ધ બનાવશે, જેમાં સામાજિક-સાંસ્કૃતિક સંબંધોના પુનર્નિર્માણ, ક્ષમતા વિકાસ તેમજ જાહેર આરોગ્ય અને સમુદાય સેવાઓની વ્યવસ્થાનો સમાવેશ થશે. સ્થળાંતરિત વ્યક્તિઓના નબળા વર્ગોના હકોના સંરક્ષણ માટે પૂરતા સુરક્ષાત્મક ઉપાયો પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યા છે.

૨૫. આ વિધેયક ઉપરોક્ત ઉદ્દેશ્યો હાંસલ કરવા ઇચ્છે છે. કલમો અંગેની નોંધો વિધેયકમાં સમાવિષ્ટ વિવિધ જોગવાઈઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. ૨૦૧૩ નો અધિનિયમ ૩૦ બંને સંસદગૃહો દ્વારા જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાના અધિકાર વિષયક વિધેયક પસાર કરવામાં આવ્યા પછી, તેને ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૩ ના રોજ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ. તે કાનૂનપુસ્તકમાં જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર અધિનિયમ,

૨૦૧૩ (૨૦૧૩ નો ૩૦) તરીકે સમાવેશ પામ્યો (૧-૧-૨૦૧૪ થી અમલમાં આવ્યો).

પ્રસ્તાવના :

બંધારણ હેઠળ સ્થાપિત સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ અને ગ્રામસભાઓ સાથે પરામર્શ કરીને, ઔદ્યોગિકીકરણ, આવશ્યક આધારીય સુવિધાઓના વિકાસ અને નગરિકરણ માટે જમીનના માલિકો તથા અન્ય પ્રભાવિત કુટુંબોને ઓછામાં ઓછી વ્યાધિ પહોંચે તે રીતે જમીન સંપાદનની માનવીય, સહભાગી, માહિતીપૂર્ણ અને પારદર્શક પ્રક્રિયા સુનિશ્ચિત કરવા માટેનો અધિનિયમ; અને જેઓની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી છે અથવા અધિગ્રહિત કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે અથવા આવા સંપાદનથી પ્રભાવિત થયેલા છે એવા પ્રભાવિત કુટુંબોને ચુકિતસંગત અને ન્યાયસંગત વળતર પ્રદાન કરવા માટે; તેમજ આવા પ્રભાવિત વ્યક્તિઓના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન માટે પૂરતી જોગવાઈઓ કરવા માટે; અને ફરજિયાત સંપાદનનું સંચિત પરિણામ એવું રહે કે પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ વિકાસમાં ભાગીદાર બને, જેના પરિણામે સંપાદન પછી તેમની સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો થાય; અને તે સંબંધિત અથવા અનુસંગિક બાબતો માટેનો અધિનિયમ.

આથી એવું અધિનિયમિત કરવામાં આવે છે કે ભારતના પ્રજાસત્તાકના ચોસઠમા વર્ષે સંસદ દ્વારા નીચે મુજબ કાયદો બનાવવામાં આવે છે:--

કલમ ૨ :

(૧) આ અધિનિયમની જમીન સંપાદન, વળતર, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ, જ્યારે યોગ્ય સરકાર પોતાનાં ઉપયોગ, ધારણ અને નિયંત્રણ માટે, જેમાં જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો તથા જાહેર હિત માટેનો સમાવેશ થાય છે, જમીન અધિગ્રહિત કરે છે, ત્યારે લાગુ પડશે, અને તેમાં નીચેના હેતુઓનો સમાવેશ થશે, એટલે કે:--

(એ) નૌકાદળ, સેનાદળ, વાયુસેના અને સંઘના સશસ્ત્ર દળો, જેમાં કેન્દ્રીય અર્ધલશ્કરી દળોનો સમાવેશ થાય છે, સાથે સંબંધિત વ્યૂહાત્મક હેતુઓ માટે અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા કે ભારતના સંરક્ષણ માટે અથવા રાજ્ય પોલીસ માટે, અથવા જનતાની સુરક્ષા માટે અતિમહત્વપૂર્ણ કોઈપણ કાર્ય માટે; અથવા

(બી) આધારીય માળખાકીય યોજનાઓ માટે, જેમાં નીચેના સમાવેશ થાય છે, એટલે કે:--

(૧) ભારત સરકારના આર્થિક બાબતો વિભાગ (માળખાકીય વિભાગ) ની તારીખ ૨૭મી માર્ચ, ૨૦૧૨ ની સૂચના નં. ૧૩/૬/૨૦૦૯-આઈએનએફમાં સૂચિબદ્ધ તમામ પ્રવૃત્તિઓ અથવા વસ્તુઓ, ખાનગી હોસ્પિટલો, ખાનગી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને ખાનગી હોટલોને બાદ કરતાં;

(૨) કૃષિ-પ્રક્રિયાકરણ, કૃષિને ઇનપુટ્સની પુરવઠા, ગોડાઉન વ્યવસ્થા, શીત સંગ્રહ સુવિધાઓ, કૃષિ તથા ડેરી, માછીમારી અને માંસ પ્રક્રિયાકરણ જેવી

અનુસંગી પ્રવૃત્તિઓ માટેના બજાર આધારભૂત માળખા સંબંધિત પ્રકલ્પો, જે સમુચિત સરકાર દ્વારા અથવા ખેડૂત સહકારી મંડળી દ્વારા અથવા કાયદા હેઠળ સ્થાપિત સંસ્થા દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવેલા હોય અથવા માલિકી ધરાવતા હોય;

(૩) ઔદ્યોગિક કોરિડોરો અથવા ખનન પ્રવૃત્તિઓ માટેનો પ્રકલ્પ, રાષ્ટ્રીય મૂડીરોકાણ અને ઉત્પાદન ક્ષેત્રો, જેમને રાષ્ટ્રીય ઉત્પાદન નીતિમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હોય;

(૪) પાણી સંગ્રહ અને પાણી સંરક્ષણની રચનાઓ, સ્વચ્છતા માટેની યોજના;

(૫) સરકાર દ્વારા સંચાલિત, સરકાર સહાયિત શૈક્ષણિક અને સંશોધન યોજનાઓ અથવા સંસ્થાઓ માટેની યોજના;

(૬) રમતગમત, આરોગ્યસંભાળ, પર્યટન, પરિવહન અથવા અવકાશ કાય ક્રમ માટેની યોજના;

(૭) કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા આ બાબતમાં જે કોઈ અવસંરચના સુવિધા અંગે જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવે અને એવી જાહેરનામું સંસદ સમક્ષ પાથરવામાં આવ્યા બાદ;

(સી) પ્રકલ્પથી પ્રભાવિત પરિવારો માટે પ્રકલ્પ;

(ડી) એવા આવક વર્ગો માટેની આવાસ યોજના, જેમને યોગ્ય સરકાર સમયાંતરે નિર્દિષ્ટ કરે;

(ઈ) ગામના સ્થળોના આયોજિત વિકાસ અથવા તેમના સુધારણા માટેની યોજના અથવા શહેરી વિસ્તારોમાં કોઈપણ સ્થળના આયોજિત વિકાસ અથવા સુધારણા માટેની યોજના અથવા ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારોમાં નિર્બળ વર્ગો માટે નિવાસી હેતુઓ માટે જમીનની જોગવાઈ;

(એફ) ગરીબો અથવા જમીનવિહોણા લોકો માટે રહેણાંક હેતુઓ માટેનો પ્રકલ્પ, અથવા કુદરતી આપત્તિઓથી પ્રભાવિત વિસ્તારોમાં વસવાટ કરતા વ્યક્તિઓ માટે, અથવા સરકાર, કોઈ સ્થાનિક સત્તાધિકારી અથવા રાજ્યની માલિકીની અથવા નિયંત્રણાધીન નિગમ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી કોઈપણ યોજનાના અમલીકરણના કારણે સ્થળાંતરિત થયેલા અથવા પ્રભાવિત થયેલા વ્યક્તિઓ માટે.

(ર) જમીન સંપાદન, સંમતિ, વળતર, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ ત્યારે પણ લાગુ પડશે, જ્યારે યોગ્ય સરકાર નીચે દર્શાવેલ હેતુઓ માટે જમીન સંપાદન કરે છે, અર્થાત્:--

(એ) જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી યોજનાઓ માટે, જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિહિત રહે છે, ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત જાહેર હેતુ માટે;

(બી) જાહેર હેતુ માટેની ખાનગી કંપનીઓ માટે, જેમ ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે:

પરંતુ શરત એવી રહેશે કે નીચે મુજબના હેતુ માટેના સંપાદનના મામલામાં—

(૧) ખાનગી કંપનીઓ માટે, કલમ ૩ ના ખંડ (સી) ના ઉપખંડો (૧) અને (૫) માં વ્યાખ્યાયિત કરેલ પ્રભાવિત કુટુંબોમાંથી ઓછામાં ઓછા એંસી ટકા એવા કુટુંબોની પૂર્વ સંમતિ; અને

(૨) જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી યોજનાઓમાં, કલમ ૩ના ખંડ (સી)ના ઉપખંડો (૧) અને (૫)માં વ્યાખ્યાયિત થયેલ અસરગ્રસ્ત કુટુંબોમાંથી ઓછામાં ઓછા સિતેર ટકા કુટુંબોની પૂર્વ સંમતિ, યોગ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી પ્રક્રિયા દ્વારા, પ્રાપ્ત કરવામાં આવશે:

પરંતુ વધુમાં એ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે સંમતિ મેળવવાની પ્રક્રિયા, કલમ ૪ માં ઉલ્લેખિત સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અભ્યાસ સાથે જ હાથ ધરવામાં આવશે:

પરંતુ એ પણ શરતે કે અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં, તેવા અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં અમલમાં રહેલા જમીન હસ્તાંતરણ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાના (જેમાં અદાલતનો એવો કોઈ હુકમ અથવા ચુકાદો પણ સમાવેશ થાય છે જે અંતિમ બની ગયો હોય) વિરુદ્ધ રીતે, સંપાદન દ્વારા કોઈપણ જમીન હસ્તાંતરિત કરવામાં આવશે નહીં।

(૩) આ અધિનિયમ હેઠળ પુનર્વસન અને પુઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ તેવા કિસ્સાઓમાં લાગુ પડશે જ્યાં,--

(એ) ખાનગી કંપની કલમ ૪૬ની જોગવાઈઓ અનુસાર જમીનના માલિક સાથે ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા યોગ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં અથવા શહેરી વિસ્તારોમાં આવી મર્યાદા જેટલી અથવા તેથી વધુ જમીન ખરીદે;

(બી) કોઈ ખાનગી કંપની જાહેર હેતુ માટે તે રીતે નિર્ધારિત ક્ષેત્રફળના એક ભાગના સંપાદન માટે યોગ્ય સરકારને વિનંતી કરે છે:

પરંતુ, જ્યાં કોઈ ખાનગી કંપની જાહેર હેતુ માટે જમીનના આંશિક સંપાદન માટે યોગ્ય સરકારને વિનંતી કરે છે, ત્યાં બીજી અનુસૂચિ હેઠળના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના હકો સમગ્ર એવા વિસ્તારમાં લાગુ પડશે, જેમાં ખાનગી કંપની દ્વારા ખરીદવામાં આવેલી જમીન તથા સમગ્ર પ્રોજેક્ટ માટે સરકાર દ્વારા અધિગ્રહિત કરવામાં આવેલી જમીનનો સમાવેશ થાય છે।

કલમ ૩

(સી) "પ્રભાવિત કુટુંબ" માં સમાવેશ થાય છે--

(૧) એવો પરિવાર, જેની જમીન અથવા અન્ય અચલ સંપત્તિનું સંપાદન કરવામાં આવ્યું હોય;

(૨) એવું કુટુંબ, જેની માલિકીમાં કોઈ જમીન ન હોય, પરંતુ આવા કુટુંબનો કોઈ સભ્ય અથવા સભ્યો કૃષિ મજૂર, ભાડૂત જેમાં ભાડેદારીના કોઈપણ સ્વરૂપનો અથવા ઉપભોગાધિકાર ધરાવતી ધારણાનો સમાવેશ થાય છે, ભાગે ખેતી કરનાર અથવા કારગીરી કરનાર હોય, અથવા જે જમીનના સંપાદન પહેલાંના ત્રણ વર્ષથી અસરગ્રસ્ત વિસ્તારમાં કામ કરતા હોય, અને જેમનું જીવનનિર્વાહનું મુખ્ય સાધન જમીનના સંપાદનથી પ્રભાવિત થાય છે;

(૩) અનુસૂચિત જનજાતિઓ તથા અન્ય પરંપરાગત વનનિવાસીઓ, જેમણે જમીનના સંપાદનને કારણે અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પરંપરાગત વનનિવાસીઓ (વન અધિકારોની માન્યતા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ (૨૦૦૭નું ૨) હેઠળ માન્ય કરાયેલા તેમના કોઈપણ વન અધિકારો ગુમાવ્યા હોય;

(૪) એવું કુટુંબ, જેના માટે જમીનના સંપાદન પૂર્વેના ત્રણ વર્ષ દરમિયાન જીવનનિર્વાહનો મુખ્ય સ્ત્રોત જંગલો અથવા જળાશયો પર આધારિત રહ્યો હોય અને જેમાં વનઉપજ એકત્ર કરનારાઓ, શિકારીઓ, માછીમાર લોકો અને નાવિકોનો સમાવેશ થાય છે, અને જેના આવા જીવનનિર્વાહ પર જમીનના સંપાદનને કારણે પ્રતિકૂળ અસર થાય છે;

(૫) કુટુંબનો એવો સભ્ય, જેને રાજ્ય સરકાર અથવા કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા તેની કોઈપણ યોજના હેઠળ જમીન ફાળવવામાં આવી હોય અને આવી જમીન સંપાદન હેઠળ હોય;

(ક) જે કુટુંબ શહેર વિસ્તારોમાં કોઈપણ જમીન પર જમીનના સંપાદન પહેલાંના પૂર્વવર્તી ત્રણ વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમયથી નિવાસ કરતું હોય અથવા જેના જીવનનિર્વાહનું મુખ્ય સ્ત્રોત જમીનના સંપાદન પહેલાંના ત્રણ વર્ષથી આવી જમીનના સંપાદનથી અસરગ્રસ્ત થયું હોય;

(ઘ) "યોગ્ય સરકાર" નો અર્થ થાય છે,--

(૧) રાજ્યના પ્રદેશની અંદર આવેલ જમીનના સંપાદન સાથે સંબંધિત બાબતમાં, રાજ્ય સરકાર;

(૨) સંઘ પ્રદેશ (પુડુચેરી સિવાય)ની હદમાં આવેલ જમીનના સંપાદન સંબંધે, કેન્દ્રીય સરકાર;

(૩) પુડુચેરીના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની અંદર સ્થિત જમીનના સંપાદનના સંબંધમાં, પુડુચેરીના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની સરકાર;

(૪) એકથી વધુ રાજ્યમાં જાહેર હેતુ માટે જમીનના સંપાદન અંગે, સંબંધિત રાજ્ય સરકારો અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સાથે પરામર્શ કરીને, કેન્દ્રીય સરકાર; અને

(૫) સૂચના દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેમ સંઘના હેતુ માટે જમીનના સંપાદન સંબંધે, કેન્દ્ર સરકાર;

પરંતુ શરત એવી રહેશે કે કોઈ જિલ્લામાં જાહેર હેતુ માટે, યોગ્ય સરકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવે તેવી મર્યાદાથી વધુ ન હોય એવા વિસ્તારમાં, તે જિલ્લાના કલેક્ટરને યોગ્ય સરકાર માનવામાં આવશે;

(૧) "સંપાદનનો ખર્ચ" માં સમાવેશ થાય છે--

(૧) વળતરની રકમ, જેમાં સોલેટિયમ, જમીન સંપાદન અને પુનર્વસન તથા પુનઃસ્થાપન સત્તામંડળ અથવા અદાલત દ્વારા આદેશિત કોઈપણ વધારાનું વળતર, તેના પર ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ અને આવા સત્તામંડળ અથવા અદાલત દ્વારા અસરગ્રસ્ત પરિવારોને ચૂકવવાપાત્ર તરીકે નિર્ધારિત કોઈપણ અન્ય રકમનો સમાવેશ થાય છે;

(૨) સંપાદનની પ્રક્રિયામાં જમીન અને ઊભા પાકને થયેલ નુકસાન માટે ચૂકવવાનો વિલંબશુલ્ક;

(૩) વિસ્થાપિત અથવા પ્રતિકૂળ રીતે અસરગ્રસ્ત પરિવારોના પુનર્વસન માટે જમીન અને મકાનના હસ્તગત કરવાની કિંમત;

(૪) પુનર્વસન વિસ્તારોમાં આધારીક માળખું અને સુવિધાઓના વિકાસનો ખર્ચ;

(૫) આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્ધારિત પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનની કિંમત;

(૬) વહીવટી ખર્ચ,--

(એ) જમીનના સંપાદન માટે, જેમાં પ્રોજેક્ટ સ્થલે આવેલ તેમજ પ્રોજેક્ટ વિસ્તારની બહાર આવેલી જમીનો બંનેનો સમાવેશ થાય છે, વળતરની રકમના ખર્ચના તેવા ટકાવારીથી વધુ નહીં, જે યોગ્ય

સરકાર;

(બી) એવી જમીનના માલિકો તથા અન્ય અસરગ્રસ્ત પરિવારો, જેઓની જમીનનું સંપાદન કરવામાં આવ્યું છે અથવા સંપાદન કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે, તેમજ આવા સંપાદનથી અસરગ્રસ્ત અન્ય પરિવારોના પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન માટે;

(૭) 'સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસ' હાથ ધરવાનો ખર્ચ;

(કે) "વિસ્થાપિત કુટુંબ" નો અર્થ એવો કોઈપણ કુટુંબ થાય છે, જેને જમીનના સંપાદનના કારણે અસરગ્રસ્ત વિસ્તારમાંથી પુનર્વસન વિસ્તારમાં સ્થાનાંતરિત કરી પુનઃસ્થાપિત કરવું પડે;

(ઓ) "ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રોજેક્ટ" માં કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (બી) માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ કોઈ એક અથવા વધુ મુદ્દાઓનો સમાવેશ થશે;

(યૂ) "બજાર મૂલ્ય" નો અર્થ કલમ ૨૬ અનુસાર નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ જમીનનું મૂલ્ય;

(ઝ) "જાહેર હેતુ" નો અર્થ કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ થાય છે;

(ઝેડબી) "માગણી કરનાર સંસ્થા" નો અર્થ એવી કંપની, નિગમિત સંસ્થા, સંસ્થા, અથવા કોઈ અન્ય સંગઠન અથવા વ્યક્તિ, જેના માટે યોગ્ય સરકાર દ્વારા જમીન હસ્તગત કરવાની હોય, અને તેમાં યોગ્ય સરકારનો પણ સમાવેશ થાય છે, જો જમીનનું હસ્તગતકરણ તેવી સરકાર માટે તેના પોતાના ઉપયોગ માટે હોય અથવા ત્યારબાદ એવી જમીનનું હસ્તાંતરણ જાહેર હેતુસર, પરિસ્થિતિ મુજબ, કંપની, નિગમિત સંસ્થા, સંસ્થા, અથવા કોઈ અન્ય સંગઠનને, ભાડાપટ્ટા, પરવાનો અથવા જમીનના હસ્તાંતરણની કોઈ અન્ય પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવવાનું હોય;

(ઝેડસી) "પુનર્વસન વિસ્તાર" નો અર્થ એવો વિસ્તાર થાય છે જ્યાં જમીન સંપાદનના પરિણામે સ્થળાંતરિત થયેલ અસરગ્રસ્ત પરિવારોને યોગ્ય સરકાર દ્વારા પુનર્વસાવવામાં આવે છે;

પ્રકરણ ૨

કલમ ૫

જ્યારે પણ કલમ ૪ હેઠળ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન તૈયાર કરવું આવશ્યક હોય, ત્યારે યોગ્ય સરકાર એ સુનિશ્ચિત કરશે કે જાહેર સુનાવણીની તારીખ, સમય અને સ્થળ વિશે પૂરતી જાહેરખબર આપ્યા બાદ અસરગ્રસ્ત વિસ્તારમાં જાહેર

સુનાવણી યોજવામાં આવે, જેથી અસરગ્રસ્ત પરિવારોના અભિપ્રાયો જાણી શકાય, તેમનું નોંધણીકરણ થઈ શકે અને તેઓને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલમાં સમાવેશ કરવામાં આવે.

કલમ ૬ – સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અભ્યાસનું પ્રકાશન

(૧) યોગ્ય સરકાર એ સુનિશ્ચિત કરશે કે કલમ ૪ ની ઉપકલમ (૬) માં ઉલ્લેખિત સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અભ્યાસ અહેવાલ અને સામાજિક પ્રભાવ વ્યવસ્થાપન યોજના, જે લાગુ પડતું હોય તે મુજબ, પંચાયત, નગરપાલિકા અથવા મહાનગરપાલિકા તથા જિલ્લા કલેક્ટર, ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટ અને તહેસીલની કચેરીઓને સ્થાનિક ભાષામાં તૈયાર કરીને ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે, અને તે નિયત કરવામાં આવે તેવી રીતથી પ્રભાવિત વિસ્તારોમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે, તથા યોગ્ય સરકારની વેબસાઈટ પર અપલોડ કરવામાં આવે.

(૨) જ્યાં જ્યાં પર્યાવરણીય અસર મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે, ત્યાં ત્યાં સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલની એક નકલ પર્યાવરણીય અસર મૂલ્યાંકન હાથ ધરવા માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અધિકૃત કરવામાં આવેલી અસર મૂલ્યાંકન એજન્સીને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે:

પરંતુ શરતે કે, સિંચાઈ યોજનાઓ અંગે જ્યાં હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ પર્યાવરણ અસર મૂલ્યાંકનની પ્રક્રિયા આવશ્યક

હોય, ત્યાં આ અધિનિયમની સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન સંબંધિત જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં.

કલમ ૭ – નિષ્ણાત સમૂહ દ્વારા સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલની મૂલવણી

(૧) યોગ્ય સરકાર એ સુનિશ્ચિત કરશે કે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલનું મૂલવણ તેની દ્વારા રચવામાં આવેલ સ્વતંત્ર બહુવિષયક નિષ્ણાત સમૂહ દ્વારા કરવામાં આવે.

(૨) પેટા-કલમ (૧) હેઠળ રચાયેલ નિષ્ણાત સમૂહમાં નીચેના, અર્થાત્:-- નો સમાવેશ થશે

(એ) બે બિન-સરકારી સમાજવિજ્ઞાનીઓ:

(બી) પંચાયત, ગ્રામસભા, નગરપાલિકા અથવા મહાનગરપાલિકાના, પરિસ્થિતિ મુજબ, બે પ્રતિનિધિઓ;

(સી) પુનર્વસન અંગેના બે નિષ્ણાતો; અને

(ડી) પ્રકલ્પને સંબંધિત વિષયમાં એક તકનીકી નિષ્ણાત.

(૩) યોગ્ય સરકાર નિષ્ણાત જૂથના સભ્યોમાંથી કોઈ એક વ્યક્તિને જૂથના અધ્યક્ષ તરીકે નામનિર્દેશિત કરી શકે છે.

(જ) જો ઉપકલમ (૧) હેઠળ રચાયેલ નિષ્ણાત સમૂહનો એવો અભિપ્રાય હોય કે,--

(એ) યોજના કોઈપણ જાહેર હેતુની સેવા કરતી નથી; અથવા

(બી) પ્રકલ્પના સામાજિક ખર્ચ અને પ્રતિકૂળ સામાજિક પ્રભાવ સંભવિત લાભોથી વધારે હોય. તે પોતાની રચનાની તારીખથી બે મહિનાની અંદર એવો અભિપ્રાય આપતી ભલામણ કરશે કે પ્રકલ્પ તરત જ પરિત્યક્ત કરવામાં આવે અને તે સંબંધે જમીન સંપાદન માટેના વધુ કોઈ પગલાં આરંભવામાં ન આવે: પરંતું, આવી ભલામણના આધારરૂપ કારણો, તેવા નિર્ણયની વિગતો અને કારણો દર્શાવીને, નિષ્ણાત સમૂહ દ્વારા લેખિતમાં નોંધવામાં આવશે: તેમજ વધુમાં એ પણ કે, જ્યાં યોગ્ય સરકાર આવી ભલામણો હોવા છતાં સંપાદનની કાર્યવાહી આગળ વધારે, ત્યારે તે એમ કરવા માટેના પોતાના કારણો લેખિતમાં નોંધાયેલા છે તેની ખાતરી કરશે.

(પ) જો પેટા-કલમ (૧) હેઠળ રચાયેલ નિષ્ણાત જૂથનો એવો અભિપ્રાય હોય કે,--

(એ) યોજના કોઈ જાહેર હેતુની સેવા કરશે; અને

(બી) સંભવિત લાભો સામાજિક ખર્ચ અને પ્રતિકૂળ સામાજિક અસરો કરતાં વધુ હોય, તો તે પોતાની રચનાની તારીખથી બે મહિનાની અંદર આ અંગે વિશિષ્ટ ભલામણો કરશે કે હસ્તગત કરવા માટે પ્રસ્તાવિત જમીનનો વિસ્તાર પ્રકલ્પ માટે

જરૂરી નિર્વિવાદ લઘુત્તમ વિસ્તાર જ છે કે કેમ અને તેનાથી ઓછા વિસ્થાપનકારક અન્ય કોઈ વિકલ્પો ઉપલબ્ધ નથી કે કેમ: પરંતુ, આવી ભલામણના આધાર એવા નિર્ણયની વિગતો અને કારણો દર્શાવી નિષ્ણાત સમૂહ દ્વારા લેખિતમાં નોંધવામાં આવશે.

(૬) ઉપકલમો (૪) અને (૫) માં ઉલ્લેખિત નિષ્ણાત જૂથની ભલામણો, જે રીતે બાબત લાગુ પડતી હોય તે મુજબ, પંચાયત, નગરપાલિકા અથવા મહાનગરપાલિકા તેમજ જિલ્લા કલેક્ટર, ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટ અને તહેસીલની કચેરીઓને સ્થાનિક ભાષામાં ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે, અને નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી રીતમાં અસરગ્રસ્ત વિસ્તારોમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે તથા યોગ્ય સરકારની વેબસાઈટ પર અપલોડ કરવામાં આવશે.

કલમ ૮ – યોગ્ય સરકાર દ્વારા જમીન સંપાદન માટેના પ્રસ્તાવો અને સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલની તપાસ

(૧) યોગ્ય સરકાર એ સુનિશ્ચિત કરશે કે—

(એ) પ્રસ્તાવિત સંપાદન માટે એક વાજબી અને સદ્ભાવપૂર્વકનો જાહેર હેતુ અસ્તિત્વમાં છે, જે ઓળખવામાં આવેલ જમીનના સંપાદનને આવશ્યક બનાવે છે;

(બી) કલમ (એ) માં ઉલ્લેખિત સંભવિત લાભો અને જાહેર હેતુ, હાથ ધરવામાં આવેલ સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન દ્વારા નિર્ધારિત સામાજિક ખર્ચ અને પ્રતિકૂળ સામાજિક અસર કરતાં વધારે હોવા જોઈએ;

(સી) યોજનાને માટે જરૂરી ન્યૂનતમ જમીન વિસ્તાર જ હસ્તગત કરવા માટે પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યો છે;

(ડી) જે વિસ્તારમાં અગાઉથી સંપાદિત કરવામાં આવેલી અને ઉપયોગમાં ન લેવાયેલ એવી કોઈ જમીન નથી;

(ઈ) જે જમીન, જો કોઈ હોય, અગાઉ અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હોય અને અવ્યવહાર રહી હોય, તેનો એવો જાહેર હેતુ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને તે સંબંધે ભલામણો કરે.

(ર) યોગ્ય સરકાર, જો હોય તો, કલેક્ટરના અહેવાલ તથા સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસ અંગે નિષ્ણાત સમૂહના અહેવાલની તપાસ કરશે અને તમામ અહેવાલો પર વિચારણા કર્યા બાદ, તેવું ક્ષેત્ર સંપાદન માટે ભલામણ કરશે જેનાથી લોકોનું ન્યૂનતમ વિસ્થાપન થાય, આધારભૂત સુવિધાઓ અને પર્યાવરણને ન્યૂનતમ વિક્ષેપ પહોંચે અને પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ પર ન્યૂનતમ પ્રતિકૂળ અસર થાય.

(૩) યોગ્ય સરકારનો નિર્ણય, પ્રસંગાનુસાર, પંચાયત, નગરપાલિકા અથવા મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનને તથા જિલ્લા કલેક્ટર, ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટ અને

તહેસીલના કચેરીઓને સ્થાનિક ભાષામાં ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે, અને નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી રીતથી અસરગ્રસ્ત વિસ્તારોમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે તથા યોગ્ય સરકારની વેબસાઇટ પર અપલોડ કરવામાં આવશે:

પરંતુ એ શરતે કે જ્યાં કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) માં નિર્દિષ્ટ હેતુઓ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં યોગ્ય સરકાર એ બાબતની પણ ખાતરી કરશે કે કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) ના પરંતુક હેઠળ જરૂરી મુજબ પ્રભાવિત કુટુંબોની પૂર્વ સંમતિ, નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી રીતમાં, મેળવવામાં આવી છે.

કલમ ૯ – સામાજિક અસર મૂલ્યાંકનમાંથી મુક્તિ

જ્યાં કલમ ૪૦ હેઠળની તાત્કાલિકતાની જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈને જમીન અધિગ્રહિત કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવે છે, ત્યાં યોગ્ય સરકાર સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અભ્યાસ હાથ ધરવાથી મુક્તિ આપી શકે છે.

અધ્યાય ૩

કલમ ૧૦ – અન્ન સુરક્ષાનું રક્ષણ કરવા માટેની વિશેષ જોગવાઈ

(૧) ઉપકલમ (૨) માં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, આ અધિનિયમ હેઠળ કોઈ પણ સિંચિત બહુ-પાકવાળી જમીન સંપાદિત કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) આવી જમીનનું સંપાદન એ શરતે કરવામાં આવી શકે કે તે અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં, સાબિત કરી શકાય એવા અંતિમ ઉપાય તરીકે કરવામાં આવી રહ્યું હોય, જેમાં ઉપકલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત જમીનનું સંપાદન જિલ્લામાં અથવા રાજ્યમાં તમામ પરિયોજનાઓ માટે મળીને, સંબંધિત રાજ્ય-વિશિષ્ટ પરિબળો અને પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરીને યોગ્ય સરકાર દ્વારા અધિસૂચિત કરવામાં આવેલી મર્યાદાઓથી કોઈ પણ સ્થિતિમાં વધુ ન થાય.

(૩) જ્યારે ઉપકલમ (૨) હેઠળ બહુ-પાક સિંચિત જમીનનું સંપાદન કરવામાં આવે છે, ત્યારે કૃષિ હેતુઓ માટે ખેતીલાયક પડતર જમીનનો સમકક્ષ વિસ્તાર વિકસાવવામાં આવશે અથવા અધિગ્રહિત જમીનની કિંમતને સમકક્ષ રકમ ખાદ્ય-સુરક્ષા વધારવા માટે કૃષિ ક્ષેત્રમાં રોકાણ કરવા યોગ્ય સરકાર પાસે જમા કરાવવામાં આવશે.

(૪) ઉપકલમ (૧) હેઠળ ન આવતાં કેસમાં, જિલ્લામાં અથવા રાજ્યમાં તમામ પરિયોજનાઓ માટે કુલ મળીને કૃષિ જમીનનું સંપાદન, કોઈ પણ સ્થિતિમાં, તે જિલ્લા અથવા રાજ્યના કુલ ચોખ્ખા વાવેતર થયેલા વિસ્તારની તેવી મર્યાદાઓથી વધુ નહીં હોય, જે યોગ્ય સરકાર દ્વારા જાહેર કરવામાં આવે:

પરંતુ એ શરતે કે આ કલમની જોગવાઈઓ એવા પ્રકલ્પોના કિસ્સામાં લાગુ પડશે નહીં, જે સ્વરૂપે રેખીય હોય, જેમ કે રેલ્વે, રાજમાર્ગો, મુખ્ય જિલ્લા માર્ગો, સિંચાઈ કેનાલો, વિદ્યુત લાઈનો અને તે જેવા અન્ય પ્રકલ્પો સાથે સંબંધિત હોય.

કલમ ૧૧ – પ્રાથમિક જાહેરનામુંના પ્રકાશન અને તે અનુસંધાને અધિકારીઓની સત્તા

(૧) જ્યારે ક્યારેય યોગ્ય સરકારને એવું જણાય કે કોઈપણ વિસ્તારમાં આવેલી જમીન કોઈપણ જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે અથવા જરૂરી થવાની શક્યતા છે, ત્યારે તે બાબત અંગેની જાહેરાત (આગામીમાં જેને પ્રારંભિક જાહેરનામું તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે) ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારોમાં હસ્તગત કરવામાં આવનાર જમીનની વિગતો સાથે નીચે મુજબ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે, એટલે કે:—

(એ) સત્તાવાર ગેઝેટમાં;

(બી) તેવા વિસ્તારના પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધ થતા બે દૈનિક અખબારોમાં, જેમાંથી એક પ્રાદેશિક ભાષામાં હશે;

(સી) સંબંધિત સ્થિતિ મુજબ પંચાયત, નગરપાલિકા અથવા મહાનગરપાલિકામાં સ્થાનિક ભાષામાં તથા જિલ્લા કલેક્ટર, ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટ અને તહસીલની કચેરીઓમાં;

(ડી) યોગ્ય સરકારની વેબસાઈટ પર અપલોડ કરવામાં આવેલ;

(ઈ) પ્રભાવિત વિસ્તારોમાં, જે રીતે વિહિત કરવામાં આવે તે રીતે.

(૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળની સૂચના જારી થયા પછી તત્કાળ, જમીન સંપાદનના તમામ કેસોમાં, આ હેતુ માટે ખાસ બોલાવવામાં આવેલી બેઠકમાં,

સંબંધિત ગ્રામસભા અથવા ગામસ્તરે ગ્રામસભાઓને, નગરપાલિકા વિસ્તારોના કિસ્સામાં નગરપાલિકાઓને અને સંવિધાનની છઠ્ઠી અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત વિસ્તારોના કિસ્સામાં સ્વાયત્ત પરિષદોને, ઉક્ત ઉપકલમ હેઠળ જારી કરવામાં આવેલી સૂચનાની વિગતોની જાણ કરવામાં આવશે.

(૩) ઉપકલમ (૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામુંમાં સંકળાયેલા જાહેર હેતુના સ્વરૂપ વિષેનું નિવેદન, અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓના વિસ્થાપનની આવશ્યકતા ઉભી કરનાર કારણો, સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અહેવાલનો સારાંશ અને કલમ ૪૩ હેઠળ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના હેતુઓ માટે નિયુક્ત કરાયેલા પ્રશાસકની વિગતો પણ સમાવિષ્ટ હોવી જોઈએ.

(૪) કોઈપણ વ્યક્તિ પ્રાથમિક જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી જમીન અંગે કોઈ વ્યવહાર કરશે નહીં અથવા કરાવશે નહીં, અથવા આવા જાહેરનામાના પ્રકાશનની તારીખથી આ અધ્યાય હેઠળની કાર્યવાહી પૂર્ણ થાય તે સમય સુધી એવી જમીન પર કોઈ બોજો સર્જશે નહીં:

પરંતુ શરતે કે કલેક્ટર, એવી રીતે સૂચિત થયેલી જમીનના માલિક દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર, લેખિતમાં નોંધવાના ખાસ સંજોગોમાં, આવા માલિકને આ ઉપકલમના અમલમાંથી મુક્તિ આપી શકે:

પરંતુ વધુમાં એ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, આ જોગવાઈના તેના જાણપૂર્વકના ઉલ્લંઘનને કારણે કોઈપણ વ્યક્તિએ ભોગવેલ કોઈપણ નુકસાન અથવા ઈજા માટે કલેક્ટર દ્વારા વળતર ચૂકવવામાં નહીં આવે.

(૫) ઉપકલમ (૧) હેઠળ નોટિસ જારી કર્યા પછી, કલેક્ટર કલમ ૧૯ હેઠળ જાહેરનામું જારી કરતાં પહેલાં, નિર્ધારિત મુજબ બે મહિનાની અવધિની અંદર જમીનના રેકૉર્ડના અધ્યતનીકરણની કાર્યવાહી હાથ ધરી તેને પૂર્ણ કરશે.

કલમ ૧૫ – આક્ષેપોની સુનાવણી

(૧) કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ જે જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે અથવા જરૂરી થવાની સંભાવના છે એવી તરીકે જેના વિષે સૂચના પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હોય, તેવી કોઈપણ જમીનમાં હિત ધરાવતો કોઈપણ વ્યક્તિ, પ્રાથમિક સૂચનાના પ્રકાશનની તારીખથી સાઠ દિવસની અંદર, નીચે મુજબના મુદ્દાઓ અંગે વાંધો ઉઠાવી શકે છે--

(એ) હસ્તગત કરવા માટે પ્રસ્તાવિત જમીનનું ક્ષેત્રફળ અને તેની યોગ્યતા;

(બી) જાહેર હેતુ માટે રજૂ કરાયેલ ન્યાયસંગત કારણ;

(સી) સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અહેવાલના નિષ્કર્ષો.

(૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળનો દરેક વાંધો કલેક્ટરને લેખિતમાં કરવામાં આવશે, અને કલેક્ટર વાંધાકર્તાને વ્યક્તિગત રીતે અથવા આ બાબતે તેની તરફથી

સત્તાધિકૃત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા અથવા વકીલ દ્વારા સાંભળવામાં આવવાની તક આપશે અને આવા તમામ વાંધાઓ સાંભળ્યા પછી તથા, જો હોય તો, તે જરૂરી માને તેવી વધુ તપાસ કર્યા પછી, કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ જે જમીન અંગે સૂચના પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હોય તેની બાબતમાં અથવા એવી જમીનના જુદા જુદા ખંડોની બાબતમાં જુદા જુદા અહેવાલો યોગ્ય સરકારને મોકલશે, જેમાં વાંધાઓ અંગેની તેની ભલામણો તેમજ તેની સમક્ષ ચલાવવામાં આવેલી કાર્યવાહીનો હવાલો, અને તે સાથે જમીન સંપાદનના અંદાજિત ખર્ચ, પુનર્વસાવવામાં આવનારી સંભાવિત અસરગ્રસ્ત કુટુંબોની સંખ્યાની વિગતો દર્શાવતો એક અલગ અહેવાલ સમાવી, તે સરકારના નિર્ણય માટે મોકલશે.

(૩) ઉપકલમ (૨) હેઠળ કરવામાં આવેલી વાંધાઓ બાબતે યોગ્ય સરકારનો નિર્ણય અંતિમ રહેશે.

કલમ ૨૬ – બજાર મૂલ્યનું નિર્ધારણ

જમીન કલેક્ટર દ્વારા

(૧) કલેક્ટર જમીનની બજારકિંમતનું મૂલવણ અને નિર્ધારણ કરતી વખતે નીચેના માપદંડો અપનાવશે, નામે:--

(એ) ભારતીય સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૮૯૯ (૧૮૯૯નો ૨) માં, જે વિસ્તારમાં જમીન આવેલ હોય તે વિસ્તારમાં, વેચાણ દસ્તાવેજો અથવા વેચવા અંગેના

કરારોના નોંધણી માટે, જે બાબત લાગુ પડે તે મુજબ, નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ બજાર મૂલ્ય, જો કોઈ હોય; અથવા

(બી) નજીકના ગામ અથવા નજીકના આસપાસના વિસ્તારમાં સ્થિત સમાન પ્રકારની જમીન માટેની સરેરાશ વેચાણ કિંમત; અથવા

(સી) ખાનગી કંપનીઓ માટે અથવા જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી યોજનાઓ માટે જમીનોના સંપાદનની સ્થિતિમાં કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ નક્કી કરવામાં આવેલી સંમતિથી સ્વીકૃત વળતરની રકમ, જેમાંથી જે વધુ હોય તે: જોકે બજાર મૂલ્યના નિર્ધારણ માટેની તારીખ તે તારીખ ગણાશે, જેના રોજ કલમ ૧૧ હેઠળ સૂચના પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હોય.

સ્પષ્ટીકરણ ૧.--ખંડ (બી) માં ઉલ્લેખિત સરેરાશ વેચાણ ભાવ, સમાન પ્રકારના વિસ્તાર માટે નજીકના ગામ અથવા નજીકના આસપાસના વિસ્તારમાં, આવી જમીન સંપાદન કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવે તે વર્ષના તાત્કાલિક પૂર્વવર્તી ત્રણ વર્ષ દરમિયાન નોંધાયેલ વેચાણ દસ્તાવેજો અથવા વેચાણ કરવા અંગેના કરારોને ધ્યાનમાં લઈને નક્કી કરવામાં આવશે.

સમજૂતી ૨.--સમજૂતી ૧ માં ઉલ્લેખિત સરેરાશ વેચાણ કિંમત નક્કી કરવા માટે, વેચાણ દસ્તાવેજોની કુલ સંખ્યા અથવા વેચાણ કરવા માટેના કરારોની કુલ સંખ્યાના તેમાંથી અડધા, જેમાં સર્વોચ્ચ વેચાણ કિંમત દર્શાવવામાં આવી હોય, તેને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ ૩.--આ કલમ હેઠળ બજાર મૂલ્ય અને સ્પષ્ટીકરણ ૧ અથવા સ્પષ્ટીકરણ ૨ માં ઉલ્લેખિત સરેરાશ વેચાણ કિંમત નક્કી કરતી વખતે, આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ જિલ્લામાં અગાઉના પ્રસંગે સંપાદિત કરાયેલ જમીન માટે વળતર તરીકે ચૂકવવામાં આવેલ કોઈપણ કિંમત વિચારણામાં લેવામાં આવશે નહીં.

સ્પષ્ટીકરણ ૪.--આ કલમ હેઠળ બજાર મૂલ્ય તથા સ્પષ્ટીકરણ ૧ અથવા સ્પષ્ટીકરણ ૨ માં ઉલ્લેખિત સરેરાશ વેચાણ કિંમત નિર્ધારિત કરતી વખતે, કલેક્ટરના મત મુજબ જે કોઈ ચૂકવેલી કિંમત વાસ્તવમાં પ્રવર્તમાન બજાર મૂલ્યનું સૂચક ન હોય, તે બજાર મૂલ્યની ગણતરીના હેતુસર ઘટાડીને ગણવામાં આવી શકે છે.

(૨) ઉપકલમ (૧) મુજબ ગણવામાં આવેલ બજાર મૂલ્યને પ્રથમ અનુસૂચીમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલા ગુણાંકથી ગુણવામાં આવશે.

(૩) જ્યાં ઉપકલમ (૧) અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળનું બજાર મૂલ્ય એ કારણસર નિર્ધારિત કરી શકાય તેમ ન હોય કે--

(એ) જમીન એવા વિસ્તારમાં આવેલી હોય જ્યાં તે વિસ્તારમાં તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈપણ અન્ય કાયદા દ્વારા અથવા તેના અધીન જમીનના વ્યવહારો પર પ્રતિબંધ મુકાયેલો હોય; અથવા

(બી) સમાન જમીન માટે ઉપકલમ (૧) ની કલમ (એ) માં ઉલ્લેખિત નોંધાયેલ વેચાણ દસ્તાવેજો અથવા વેચાણ કરવા અંગેના કરારો તાત્કાલિક અગાઉના ત્રણ વર્ષ માટે ઉપલબ્ધ નથી; અથવા

(સી) જ્યાં ભારતીય સ્ટામ્પ અધિનિયમ, ૧૮૯૯ (૧૮૯૯ નો ૨) હેઠળ યોગ્ય સત્તાધિકારી દ્વારા બજાર મૂલ્ય ઠેરવવામાં આવેલ ન હોય, ત્યાં સંબંધિત રાજ્ય સરકાર તત્કાલ લાગતા પડોશી વિસ્તારોમાં આવેલી સમાન પ્રકારની જમીન અંગે ઉપકલમ (૧) માં નિર્ધારિત રીત મુજબ ગણવામાં આવેલી કિંમતના આધારે ઉક્ત જમીન માટે પ્રતિ એકમ વિસ્તારની તળિયાકીમત અથવા લઘુત્તમ કિંમત નિર્ધારિત કરશે: પરંતુ, જ્યાં જમીન હસ્તગત કરવા બદલ માગણીકર્તા સંસ્થા જમીનમાલિકોને (જેઓની જમીન હસ્તગત કરવામાં આવી છે) આંશિક વળતરરૂપે તેના શેરોની ઓફર કરે છે, ત્યાં આવા શેરો કોઈપણ સ્થિતિમાં ઉપકલમ (૧) અથવા ઉપકલમ (૨) અથવા ઉપકલમ (૩) હેઠળ, જે લાગુ પડે તે મુજબ, આ રીતે ગણવામાં આવેલા મૂલ્યના પરચીસ ટકાથી વધુ નહીં હોય: વધુમાં પરંતુ, માગણીકર્તા સંસ્થા કોઈપણ સ્થિતિમાં જમીનના કોઈ માલિકને (જેઓની જમીન હસ્તગત કરવામાં આવી છે) તેના શેરો લેવા માટે બળજબરી નહીં કરે, જેનું મૂલ્ય ઉપકલમ (૧) હેઠળ ગણવામાં આવેલા જમીનના મૂલ્યમાંથી કપાતપાત્ર હોય: વધુમાં પરંતુ, કલેક્ટર કોઈપણ વિસ્તારમાં જમીન સંપાદનની કોઈપણ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં, તે વિસ્તારમાં પ્રવર્તમાન બજારદરના આધારે જમીનના બજાર મૂલ્યનું પુનરીક્ષણ અને

અધતનકરણ કરવા માટેના તમામ આવશ્યક પગલાં લેશે: વધુમાં પરંતું, યોગ્ય સરકાર એ સુનિશ્ચિત કરશે કે ધાર્મિક અથવા ભાષાકીય અલ્પસંખ્યક દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત શૈક્ષણિક સંસ્થાની કોઈપણ જમીન અથવા સંપત્તિના સંપાદન માટે નિર્ધારિત કરાયેલ બજાર મૂલ્ય એવું હોય કે જેથી તેમની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને સંચાલિત કરવાનો અધિકાર મર્યાદિત કે નષ્ટ ન થાય.

કલમ ૩૧ – પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન

કલેક્ટર દ્વારા પ્રભાવિત પરિવારો માટેનો એવોર્ડ

(૧) કલેક્ટર બીજી અનુસૂચિમાં પ્રદાન કરવામાં આવેલ હક્કદારી મુજબ દરેક અસરગ્રસ્ત કુટુંબ માટે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન એવોર્ડ પસાર કરશે.

(૨) પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન એવોર્ડમાં નીચે મુજબના તમામ મુદ્દાઓનો સમાવેશ થવો જોઈએ, એટલે કે:--

(એ) પરિવારને ચૂકવવાપાત્ર પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન રકમ;

(બી) વ્યક્તિના બેંક ખાતા નંબર જેમાં પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન એવોર્ડની રકમ હસ્તાંતરિત કરવાનું છે;

(સી) સ્થળાંતરિત પરિવારોના કિસ્સામાં, ફાળવવામાં આવનાર ઘરપાટા અને ઘરની વિગતો;

(ડી) સ્થળાંતરિત પરિવારોને ફાળવવામાં આવેલી જમીનની વિગતો;

(ઘ) વિસ્થાપિત પરિવારોના કિસ્સામાં એકમાત્ર નિર્વાહ ભથ્થું અને પરિવહન ભથ્થાની વિગતવાર માહિતી;

(એફ) પશુશાળા અને નાની દુકાનો માટેની ચુકવણીની વિગતો;

(જી) કારીગરોને અને નાના વેપારીઓને એકમુષ્ટ રકમની વિગતો;

(એચ) અસરગ્રસ્ત પરિવારોના સભ્યોને આપવાની ફરજિયાત રોજગારીની વિગતો;

(૧) સંકળાયેલા હોઈ શકે તેવા કોઈપણ માછીમારી અધિકારોની વિગતો;

(જે) વાર્ષિકવૃત્તિ અને પ્રદાન કરવામાં આવનાર અન્ય હકદારીઓની વિગતો;

(કે) અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે કરવામાં આવનાર વિશેષ જોગવાઈઓની વિગતવાર વિગતો:

આ શરતે કે જો ખંડો (એ) થી (કે) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કરાયેલ કોઈપણ બાબતોમાંથી કોઈ બાબત કોઈ પ્રભાવિત કુટુંબને લાગુ પડતી ન હોય, તો તે જ બાબત "લાગુ પડતી નથી" તરીકે દર્શાવવાની રહેશે:

આ ઉપરાંત, એવી જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે યોગ્ય સરકાર ભાવસૂચકાંકમાં થયેલા વધારાને ધ્યાનમાં લઈને, જાહેરનામું દ્વારા પ્રભાવિત પરિવારોને ચૂકવવાપાત્ર પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન રકમના દરમાં વધારો કરી શકે છે.

કલમ ૪૦ – તાત્કાલિકતા હોય તેવા કિસ્સામાં વિશેષ સત્તાઓ

અમુક કિસ્સાઓમાં જમીન સંપાદન કરવા અંગે

(૧) તાત્કાલિકતાના કિસ્સાઓમાં, યોગ્ય સરકાર જ્યારે તેમ નિર્દેશ કરે ત્યારે, કલમ ૨૧ માં ઉલ્લેખિત નોટિસના પ્રકાશનથી ત્રીસ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી, કલેક્ટર, ભલે એવો કોઈ એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો ન હોય, જાહેર હેતુ માટે આવશ્યક કોઈપણ જમીનનો કબજો લઈ શકે છે અને તે જમીન ત્યારબાદ તમામ બોજાઓથી મુક્ત રીતે સંપૂર્ણપણે સરકારમાં નિહિત થશે.

(૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ યોગ્ય સરકારની સત્તાઓ ભારતના સંરક્ષણ અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટે, અથવા કુદરતી આપત્તિઓમાંથી ઊભી થતી કોઈપણ તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓ માટે, અથવા સંસદની મંજૂરી સાથે કોઈપણ અન્ય તાત્કાલિક પરિસ્થિતિ માટે જરૂરી ન્યૂનતમ વિસ્તાર સુધી મર્યાદિત રહેશે:

પરંતુ શરત એ છે કે કલેક્ટર, આ ઉપકલમ હેઠળ, કોઈપણ ઈમારત અથવા ઈમારતના કોઈ ભાગનો કબજો, તેમાં રહેનાર કબજેદારને તે કરવા અંગેના પોતાના ઇરાદાની ઓછામાં ઓછી અડતાલીસ કલાકની નોટિસ આપ્યા વિના, અથવા એવી વધુ લાંબી નોટિસ આપ્યા વિના કે જે ચુકિતસંગત રીતે પૂરતી હોય

જેથી એવો કબજેદાર અનાવશ્યક અસુવિધા વિના તેવી ઇમારતમાંથી પોતાની જંગમ મિલકત દૂર કરી શકે, નહીં લે.

(૩) પેટા-કલમ (૧) અથવા પેટા-કલમ (૨) હેઠળ કોઈપણ જમીનનો કબજો લેતા પહેલાં, કલેક્ટર તે માટે હકદાર અને હિતધારક વ્યક્તિને, તે જમીન અંગે પોતે કરેલા અંદાજ મુજબના વળતરના એંસી ટકા રકમની ચુકવણી અર્પણ કરશે.

(૪) એવી કોઈપણ જમીનના કિસ્સામાં કે જેના સંબંધે, યોગ્ય સરકારના મત મુજબ, ઉપકલમ (૧), ઉપકલમ (૨) અથવા ઉપકલમ (૩) ની જોગવાઈઓ લાગુ પડે છે, યોગ્ય સરકાર એ બાબતે નિર્દેશ આપી શકે છે કે ભાગ ૨ થી ભાગ ૬ સુધીની કોઈપણ અથવા બધી જ જોગવાઈઓ લાગુ નહીં પડે, અને જો એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે, તો કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળની પ્રાથમિક જાહેરનામાની પ્રકાશન તારીખ પછી કોઈપણ સમયે, તે જમીન સંબંધે કલમ ૧૯ હેઠળ જાહેરાત કરી શકાય.

(૫) આ કલમની ઉપકલમ (૧) હેઠળ જે જમીન અને મિલકતના અર્જન માટે કાર્યવાહી પ્રારંભ કરવામાં આવી હોય, તેવી જમીન અને મિલકત અંગે કલમ ૨૭ હેઠળ નિર્ધારિત કુલ વળતરના પંચોતેર ટકા જેટલું વધારાનું વળતર કલેક્ટર દ્વારા ચૂકવવામાં આવશે:

પરંતુ શરતે કે, જો પ્રકલ્પ એવો હોય કે જે ભારતની સર્વભોમતા અને અખંડિતતા, રાજ્યની સુરક્ષા અને વ્યૂહાત્મક હિતો અથવા વિદેશી રાજ્યો સાથેના

સંબંધોને અસર કરતો હોય, તો તેવા કિસ્સામાં કોઈ વધારાનું વળતર ચૂકવવું ફરજિયાત રહેશે નહીં.

કલમ ૪૧ – અનુસૂચિત માટેની વિશેષ જોગવાઈઓ

જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ

(૧) શક્ય હોય તેટલા પ્રમાણમાં, અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં જમીનનું કોઈ સંપાદન કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) જ્યાં આવી સંપાદન પ્રક્રિયા વાસ્તવમાં હાથ ધરવામાં આવે, ત્યાં તે માત્ર સ્પષ્ટપણે દર્શાવી શકાય એવા અંતિમ ઉપાય તરીકે જ કરવામાં આવશે.

(૩) અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં આવેલી કોઈપણ જમીનની સંપાદન અથવા પરાયણીના મામલે, બંધારણની પાંચમી અનુસૂચિ હેઠળના અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં યોગ્ય સ્તરે સંબંધિત ગ્રામસભા અથવા પંચાયતો અથવા સ્વાયત્ત જિલ્લા પરિષદોની, જે રીતે લાગુ પડે તે પ્રમાણે, પૂર્વ સંમતિ મેળવવામાં આવશે, અને આવા વિસ્તારોમાં જમીન સંપાદનના તમામ કિસ્સાઓમાં, તાત્કાલિકતાના કિસ્સામાં થતા સંપાદન સહિત, આ અધિનિયમ હેઠળ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કેન્દ્રીય અધિનિયમ અથવા રાજ્ય અધિનિયમ હેઠળની જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવે તે પહેલાં આવી સંમતિ મેળવવી પડશે:

પરંતુ શરતે કે જ્યાં ગ્રામ સભાનું અસ્તિત્વ ન હોય અથવા તેની રચના કરવામાં આવી ન હોય એવા કિસ્સાઓમાં પંચાયતો અથવા સ્વાયત્ત જિલ્લા પરિષદોની સંમતિ પ્રાપ્ત કરવી પડશે.

(જ) અનુસૂચિત જાતિઓ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓના પરિવારોનું અનૈરિછક વિસ્થાપન સામેલ હોય અને જે આવશ્યક સત્તામંડળની તરફેણી કરવામાં આવતી જમીન સંપાદન સંબંધિત યોજના હોય, તેવા કિસ્સામાં, નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી રીત અને બંધારણમાં, જમીન સંપાદન સાથે વિશેષ અભિયાન હાથ ધરી, બાકી હોવા છતાં ન નક્કી કરાયેલા જમીનહક્કોની સમાધાન પ્રક્રિયાની વિગતો નિર્ધારિત કરતી તથા અનુસૂચિત જનજાતિઓ તેમજ અનુસૂચિત જાતિઓને વિમુખ કરાયેલી જમીન ઉપર તેમના માલિકીહક્કોની પુનઃસ્થાપના કરતી વિકાસ યોજના તૈયાર કરવામાં આવશે.

(પ) વિકાસ યોજના તેમાં પણ પાંચ વર્ષના ગાળામાં બિન-વન જમીનો પર વિકલ્પ ઇંધણ, ચારો અને ગેર-લાકડાવન ઉપજના સ્ત્રોતોના વિકાસ માટે એવો કાર્યક્રમ સમાવે, જે આદિવાસી સમુદાયો તેમજ અનુસૂચિત જાતિઓની જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરવા માટે પૂરતો હોય.

(ડ) અનુસૂચિત જાતિઓ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓના સભ્યો પાસેથી જમીન હસ્તગત કરવામાં આવે તેવી સ્થિતિમાં, બાકી થતી વળતર રકમમાંથી ઓછામાં ઓછો એક-તૃતીયાંશ ભાગ અસરગ્રસ્ત પરિવારોને પ્રારંભિક રીતે પ્રથમ

હમા તરીકે ચૂકવવામાં આવશે અને બાકીની રકમ જમીનનો કબજો લીધા પછી ચૂકવવામાં આવશે.

(૭) અનુસૂચિત જનજાતિઓના અસરગ્રસ્ત કુટુંબોનું પુનર્વસન, શક્ય હોય ત્યાં સુધી, તે જ અનુસૂચિત વિસ્તારમાં સંકુલ ખંડરૂપે કરવામાં આવશે, જેથી તેઓ પોતાની જાતીય, ભાષાકીય અને સાંસ્કૃતિક ઓળખ જાળવી શકે.

(૮) અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ દ્વારા મુખ્યત્વે વસવાટ કરવામાં આવતા પુનર્વસન વિસ્તારોને, સમુદાયિક અને સામાજિક સભાઓ માટે, યોગ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે તે પ્રમાણમાં, વિનામૂલ્યે જમીન આપવામાં આવશે.

(૯) હાલમાં અમલમાં રહેલા કાયદા અને નિયમોનો અવગણ કરીને કરવામાં આવેલ આદિવાસી જમીનો અથવા અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોની માલિકીની જમીનોના કોઈપણ હસ્તા તરફને રદબાતલ અને અમાન્ય ગણવામાં આવશે, અને આવી જમીનોના સંપાદનના કિસ્સામાં, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના લાભો મૂળ આદિવાસી જમીનમાલિકોને અથવા અનુસૂચિત જાતિના જમીનમાલિકોને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે.

(૧૦) પ્રભાવિત અનુસૂચિત જનજાતિઓ, અન્ય પરંપરાગત વનનિવાસીઓ તથા પ્રભાવિત વિસ્તારમાં આવેલી નદી અથવા તળાવ અથવા બંધમાં માછીમારીના અધિકારો ધરાવતી અનુસૂચિત જાતિઓને સિંચાઈ અથવા

જલવિદ્યુત યોજનાઓના જળાશય વિસ્તારમાં માછીમારીના અધિકારો આપવામાં આવશે.

(૧૧) જ્યાં અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓને સંબંધિત પ્રભાવિત કુટુંબોને જિલ્લાના બહાર પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે, ત્યાં તેમને તેઓ જે નાણાકીય રૂપે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન લાભો મેળવવા હકદાર હોય તેના ઉપર વધારાના પરચીસ ટકા લાભો તથા એક વખતના પચાસ હજાર રૂપિયાના હક સાથે ચૂકવણી કરવામાં આવશે.

કલમ ૧૦૫ – આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ દ્વારા નહિ

ચોક્કસ કેસોમાં લાગુ કરવું અથવા તેની સાથે લાગુ કરવું

ચોક્કસ ફેરફારો

(૧) ઉપકલમ (૩)ના અધિન રહીને, ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ જમીન સંપાદન સંબંધિત અધિનિયમો પર આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં.

(૨) કલમ ૧૦૬ની ઉપકલમ (૨)ને આધીન રહીને, કેન્દ્ર સરકાર સૂચના દ્વારા, ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ અધિનિયમોમાંથી કોઈને કાઢી શકે છે અથવા તેમાં કોઈ ઉમેરો કરી શકે છે.

(૩) કેન્દ્ર સરકાર આ અધિનિયમના પ્રારંભની તારીખથી એક વર્ષની અંદર, જાહેરનામા દ્વારા, એવો નિર્દેશ કરશે કે પ્રથમ અનુસૂચિ અનુસાર વળતરની નિર્ધારણા તથા બીજી અને ત્રીજી અનુસૂચિઓમાં વિનિર્દિષ્ટ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત, અસરગ્રસ્ત પરિવારોને હિતાવહ હોય તેવી, આ અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈઓ, ચોથી અનુસૂચિમાં વિનિર્દિષ્ટ અધિનિયમો હેઠળની જમીન સંપાદનના કેસોમાં લાગુ પડશે, અથવા જાહેરનામામાં વિનિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેમ, એવા અપવાદો અથવા ફેરફારો સાથે લાગુ પડશે કે જે વળતર ઘટાડતા નથી અથવા વળતર કે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત આ અધિનિયમની જોગવાઈઓને નબળી પાડતા નથી, જેવી સ્થિતિ હોય તે મુજબ.

(૪) ઉપકલમ (૩) હેઠળ બહાર પાડવા પ્રસ્તાવિત દરેક જાહેરનામુંની એક નકલ, તે સંસદના પ્રત્યેક સદનનું સત્ર ચાલુ હોય ત્યારે, ડ્રાફ્ટ સ્વરૂપે પ્રત્યેક સદન સમક્ષ કુલ ત્રીસ દિવસની અવધિ માટે મૂકાશે, જે એક જ સત્રમાં અથવા અનુક્રમી બે અથવા વધુ સત્રોમાં સમાવી શકાય; અને જો, ઉપરોક્ત સત્ર અથવા અનુક્રમી સત્રોના તરત અનુસરતા સત્રની સમાપ્તિ પહેલાં, બંને સદનો જાહેરનામું બહાર પાડવાને અસ્વીકાર કરવા સંમત થાય અથવા બંને સદનો જાહેરનામુંમાં કોઈ ફેરફાર કરવા સંમત થાય, તો જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવશે નહીં અથવા, જે સ્થિતિ બને તે મુજબ, સંસદના બંને સદનો દ્વારા સંમત કરવામાં આવેલ આવા સુધારેલ સ્વરૂપમાં જ બહાર પાડવામાં આવશે.

કલમ ૧૦૭ – રાજ્ય વિધાનમંડળોની સત્તા

પ્રભાવિત થયેલા વ્યક્તિઓ માટે વધુ લાભદાયક કોઈપણ કાયદો ઘડવો

કુટુંબો.

આ અધિનિયમમાં કશુંપણ એવું માનવામાં આવશે નહીં કે જે કોઈ રાજ્યને એવો કોઈ કાયદો બનાવવાથી રોકે, જે આ અધિનિયમ હેઠળ નિર્દિષ્ટ હકોને વિસ્તારે અથવા તેમાં વધારો કરે અને જે આ અધિનિયમ હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર વળતર કરતાં વધુ વળતર પ્રદાન કરે, અથવા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન માટે એવી જોગવાઈઓ કરે, જે આ અધિનિયમ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી જોગવાઈઓ કરતાં વધુ હિતાવહ હોય.

કલમ ૧૧૩ – અડચણો દૂર કરવાની સત્તા

(૧) જો આ ભાગની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવામાં કોઈ મુશ્કેલી ઊભી થાય, તો કેન્દ્રીય સરકાર, હુકમ દ્વારા, આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત ન હોય તેવી અને તે મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે જરૂરી અથવા યોગ્ય જણાય તેવી જોગવાઈઓ કરી શકે અથવા એવા નિર્દેશો આપી શકે:

શરત એવી કે આ અધિનિયમના પ્રારંભથી બે વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી આવી કોઈ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) આ કલમ હેઠળ કરવામાં આવેલ દરેક હુકમ, તે કરવામાં આવ્યા પછી શક્ય તેટલી વહેલી તકે, સંસદના દરેક ગૃહ સમક્ષ મૂકવામાં આવશે.

બીજી અનુસૂચી

[જુઓ કલમો ૩૧(૧), ૩૮(૧) અને ૧૦૫(૩)]

પ્રથમ અનુસૂચીમાં નિર્ધારિત જોગવાઈઓ ઉપરાંત, તમામ અસરગ્રસ્ત કુટુંબો (જેમા જમીનના માલિકો તેમજ જેઓની આજીવિકા મુખ્યત્વે હસ્તગત કરાયેલ જમીન પર નિર્ભર છે એવા કુટુંબો બંનેનો સમાવેશ થાય છે) માટે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન હકોના તત્વો યોગ્ય છે.

ક્રમ પુનર્વસન હકદારી/જોગવાઈના ઘટકો પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે કે નથી
સંખ્યા અને પુનઃસ્થાપન હકદારીઓ (જો પૂરી પાડવામાં આવી હોય, તો વિગતો
આપવાની

આપેલ)

(૧) (૨) (૩) (૪)

૧. આવાસ એકમોની જોગવાઈ (૧) જો ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં સ્થળાંતરના કિસ્સામાં મકાન ગુમાઈ જાય, તો નિર્મિત મકાન આપવામાં આવશે

વિશિષ્ટતાઓ. ઈન્દિરા આવાસ યોજના મુજબ બાંધવામાં આવેલ

જો શહેરી વિસ્તારોમાં મકાન ગુમાય, તો એવું મકાન આપવામાં આવશે, જેનું પ્લિનથ ક્ષેત્રફળ ૫૦ ચો.મી.થી ઓછું નહીં હોય.

(૨) ઉપરોક્ત સૂચિબદ્ધ લાભો એવો કોઈપણ પ્રભાવિત પરિવારને પણ આપવામાં આવશે, જેના પાસે રહેણાંક જમીન ન હોય અને જે પ્રભાવિત વિસ્તારની જાહેરનામાની તારીખ પહેલાં સતત ઓછામાં ઓછા ત્રણ વર્ષના ગાળાથી તે વિસ્તારમાં નિવાસ કરતો હોય અને જેને તે વિસ્તારથી અનૈરિછક રીતે વિસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હોય: પરંતું, શહેરી વિસ્તારોમાં એવો કોઈપણ પરિવાર જે પ્રસ્તાવિત મકાન સ્વીકારવાનું પસંદ ન કરે, તેને મકાન બાંધકામ માટે એકમુષ્ટ આર્થિક સહાય આપવામાં આવશે, જે એક લાખ પચાસ હજાર રૂપિયાથી ઓછી નહીં હોય:

પરંતુ વધુમાં એવું જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, જો ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં કોઈ અસરગ્રસ્ત પરિવાર એવી પસંદગી કરે, તો બાંધવામાં આવેલ મકાનના સ્થાને તે મકાનની સમકક્ષ કિંમતની રકમની ઓફર કરી શકાય:

આ પણ શરતે કે સંપાદનથી પ્રભાવિત કોઈપણ કુટુંબને આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ એકથી વધુ ઘર આપવામાં આવશે નહીં.

સ્પષ્ટીકરણ.--શહેરી વિસ્તારોમાં આવેલા મકાનો, જરૂરી હોય તો, બહુ-માળીયા મકાન સંકુલોમાં પૂરા પાડી શકાય.

૨. જમીન બદલ જમીન સિંચાઈ યોજનાના કિસ્સામાં, શક્ય તેટલું અને અધિગ્રહિત થયેલી જમીન માટે ચૂકવવાનાં વળતરનાં સ્થાને, અસરગ્રસ્ત વિસ્તારમાં કૃષિ જમીન ધરાવતું અને જેની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હોય અથવા ગુમાઈ ગઈ હોય, અથવા જે જમીનના સંપાદન અથવા ગુમાવાના પરિણામે સીમાંત ખેડૂત અથવા જમીનવિહોળા દરજ્જે ઉતરી ગયું હોય, તેવી દરેક અસરગ્રસ્ત કુટુંબને, અસરગ્રસ્ત કુટુંબ સંબંધિત હક્કોના નોંધપોથીમાં સમાવેશ પામેલ દરેક વ્યક્તિના નામે, જે યોજનામાં માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી છે તેની કમાન્ડ વિસ્તારમાં ઓછામાં ઓછી એક એકર જમીન ફાળવવામાં આવશે:

પરંતુ શરત એવી રહેશે કે દરેક યોજનામાં જમીન ગુમાવનાર અને અનુસૂચિત જાતિઓ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિઓને સંબંધિત એવા વ્યક્તિઓને, જે જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી હોય તેની સમકક્ષ જમીન અથવા અઢી એકર જમીન, એમમાંથી જે ઓછી હોય તે, પૂરી પાડવામાં આવશે.

ચોથી અનુસૂચિ

(કલમ ૧૦૫ જુઓ)

જમીન સંપાદન તથા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનને નિયમિત કરતાં અધિનિયમોની યાદી ૧. પ્રાચીન સ્મારકો અને પુરાતત્ત્વીય સ્થળો તથા અવશેષો અધિનિયમ, ૧૯૫૮ (૧૯૫૮ નો ૨૪).

૨. અણુ ઊર્જા અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (૧૯૬૨નું ૩૩).

૩. દામોદર વેલી કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૮ (૧૯૪૮ નો ૧૪મો).

૪. ભારતીય ટ્રામવેઝ અધિનિયમ, ૧૮૮૬ (૧૮૮૬ નો ૧૧).

૫. ભૂમિ સંપાદન (ખાણો) અધિનિયમ, ૧૮૮૫ (૧૮ માંથી ૧૮૮૫). ૬. મેટ્રો રેલવેઝ (કાર્યોના નિર્માણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૮ (૧૯૭૮ માંથી ૩૩).

૭. રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ (૧૯૫૬ નો ૪૮).

૮. પેટ્રોલિયમ અને ખનિજ પાઈપલાઈન્સ (જમીનમાં ઉપયોગના અધિકારના સંપાદન અંગેનો) અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (૧૯૬૨નો ૫૦મો).

૯. સ્થાવર સંપત્તિના માંગણી દ્વારા કબજા અને સંપાદન બાબતનો અધિનિયમ, ૧૯૫૨ (૧૯૫૨ નો ૩૦).

૧૦. વિસ્થાપિત વ્યક્તિઓના પુનર્વસન (જમીન સંપાદન) અધિનિયમ, ૧૯૪૮ (૧૯૪૮નું ૬૦).

૧૧. કોલા ધારક વિસ્તારો સંપાદન અને વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૫૭ (૧૯૫૭ નો ૨૦મો).

૧૨. વિદ્યુત અધિનિયમ, ૨૦૦૩ (૨૦૦૩નું ૩૬).

૧૩. રેલવે અધિનિયમ, ૧૯૮૯ (૧૯૮૯નું ૨૪).

૧૪. તે જ રીતે, જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર (અડચણો દૂર કરવાનો) હુકમ, ૨૦૧૫, જેના દ્વારા ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ પાડવા માટે વિસ્તૃત કરવામાં આવી છે, તે નીચે પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે.

જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર (મુશ્કેલીઓના નિવારણ) હુકમ, ૨૦૧૫

જ્યારે કે, જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (૨૦૧૩ નો ૩૦) (આગામીમાં જેને આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. અધિનિયમ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ૧લી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪ થી અમલમાં આવ્યો;

અને જ્યારે, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ ની ઉપકલમ (૩) માં વળતરનું નિર્ધારણ, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત અધિનિયમની જોગવાઈઓને આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર.

અધિનિયમની ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ અધિનિયમો હેઠળની જમીન સંપાદનની બાબતોમાં લાગુ કરવા માટે જાહેરનામું બહાર પાડવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી;

અને જ્યારે, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ અનુમાનિત જાહેરનામું જારી કરવામાં આવી નહોતી, અને આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારો) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૪ (૨૦૧૪ નો ૯) તા. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૪ ના રોજ પ્રજ્યાપિત કરવામાં આવ્યો હતો, જેથી, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ માં સુધારો કરીને, વળતરના નિર્ધારણ તેમજ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત અધિનિયમની જોગવાઈઓને આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. અધિનિયમની ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ કાયદાઓ હેઠળની જમીન સંપાદનની બાબતોમાં વિસ્તૃત કરવામાં આવી;

અને જ્યાં કે, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારા) ઓર્ડિનન્સ, ૨૦૧૫ (૨૦૧૫ નું ૪) ને આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારા) ઓર્ડિનન્સ ૨૦૧૫ (૨૦૧૫ નું ૪) ની જોગવાઈઓને સાતત્ય આપવા માટે ૩જી એપ્રિલ, ૨૦૧૫ ના રોજ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો;

અને જ્યારે, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારા) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૫ (૨૦૧૫ નો ૪) સંબંધિત પ્રતિસ્થાપક વિધેયક તપાસ અને અહેવાલ માટે

સંસદના બંને ગૃહોની સંયુક્ત સમિતિને મોકલવામાં આવ્યો હતો અને તે જ સંયુક્ત સમિતિ સમક્ષ બાકી છે;

અને જ્યારે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૩ની જોગવાઈઓ અનુસાર, આરએફસિટીએલએઆરઆર (સુધારા) દ્વિતીય અધ્યાદેશ, ૨૦૧૫ (૨૦૧૫નો ૫) તા. ૩૧મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ લુપ્ત થઈ જશે અને તે દ્વારા જમીનમાલિકોને પ્રતિકૂળ સ્થિતિમાં મૂકી દેશે, જેના પરિણામે ઉક્ત અધ્યાદેશ હેઠળ જમીનમાલિકોને વિસ્તૃત કરાયેલા આરએફસિટીએલએઆરઆર અધિનિયમની ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ ૧૩ અધિનિયમો હેઠળની જમીન સંપાદનની બાબતોમાં વધારેલા વળતર તથા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના લાભોથી વંચિત થવાનું થશે;

અને જ્યારે, કેન્દ્રીય સરકાર એવું માનતી હોય છે કે ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ ૧૩ અધિનિયમો હેઠળ જેમની જમીનો સંપાદિત કરવામાં આવે છે એવા સમાન સ્થિતિમાં રહેલા જમીનમાલિકોને આરએફસિટીએલએઆરઆર અધિનિયમ હેઠળ ઉપલબ્ધ લાભોનો વિસ્તાર કરવો આવશ્યક છે; અને તે અનુસંધાને, ઉપરોક્ત મુશ્કેલીઓને ધ્યાનમાં રાખીને કેન્દ્રીય સરકારે જમીનમાલિકોના હિતમાં, નુકસાનભર્યાના નિર્ધારણ તથા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત આરએફસિટીએલએઆરઆર અધિનિયમની હિતલક્ષી જોગવાઈઓ, જે જણાવાયેલા અધિનિયમો હેઠળ જમીન સંપાદનના કેસોમાં લાગુ કરવામાં

આવેલી હતી, તેનો લાભ જમીનમાલિકોને વિસ્તૃત કરવાનો અને સમાનરૂપે લાગુ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે;

હવે, તેથી, રાઈટ ટુ ફેર કમ્પેરેટિવ એન્ડ ટ્રાન્સપેરેન્સી ઇન લાન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (૨૦૧૩ નો ૩૦) ની કલમ ૧૧૩ ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કેન્દ્ર સરકાર ઉપરોક્ત મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા માટે આથી નીચેનો હુકમ કરે છે, એટલે કે:—

૧. (૧) આ હુકમને જમીન સંપાદનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન (મુશ્કેલીઓનું દૂરકરણ) હુકમ, ૨૦૧૫ તરીકે ઓળખવામાં આવી શકે.

(૨) તે ૨૦૧૫ના સપ્ટેમ્બર મહિનાના ૧લા દિવસથી અમલમાં આવશે.

૨. ઉક્ત અધિનિયમની ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ અધિનિયમો હેઠળની જમીન સંપાદનની તમામ બાબતોમાં, પ્રથમ અનુસૂચિ અનુસાર વળતરના નિર્ધારણ, બીજી અનુસૂચિ અનુસાર પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન તથા ત્રીજી અનુસૂચિ અનુસાર માળખાકીય સુવિધાઓ સંબંધિત, ન્યાયસંગત વળતરનો અધિકાર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતાનો અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે.

૧૫. આ અરજીમાં સંકળાયેલા મુદ્દાનો નિર્ણય કરતી વેળાએ, આપણે જે ભારતના બંધારણની સંબંધિત જોગવાઈઓનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે, તે અહીં આ તબક્કે પુનઃઉત્પન્ન કરવું પણ અનુચિત ગણાશે નહીં.

અનુચ્છેદ ૭૩

૭૩. સંઘની કાર્યપાલક સત્તાનો વ્યાપ

(૧) આ બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા (એ) એવી બાબતો સુધી વિસ્તરશે કે જેઓ અંગે સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે; અને (બી) એવી હક્કો, અધિકારિતા અને અધિક્ષેત્રના ઉપયોગ સુધી વિસ્તરશે, જે કોઈ સંધિ અથવા કરારના બળે ભારત સરકાર દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાય તેવા હોય: પરંતુ શરતે કે ઉપખંડ (એ) માં ઉલ્લેખિત કાર્યપાલક સત્તા, આ બંધારણમાં અથવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદામાં સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, કોઈ રાજ્યમાં એવી બાબતો સુધી વિસ્તરશે નહિ કે જેઓ અંગે રાજ્યની વિધાનસભાને પણ કાયદા બનાવવાની સત્તા હોય (૨) સંસદ દ્વારા અન્યથા જોગવાઈ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, કોઈ રાજ્ય અને રાજ્યનો કોઈ અધિકારી અથવા સત્તાધિકારી, આ અનુચ્છેદમાં અન્ય કંઈપણ હોવા છતાં, એવી બાબતોમાં કે જેઓ અંગે સંસદને તે રાજ્ય માટે કાયદા બનાવવાની સત્તા છે, તે રાજ્ય અથવા તેના તે અધિકારી અથવા સત્તાધિકારી આ બંધારણના પ્રારંભથી તત્કાળ પહેલાં જે કાર્યપાલક સત્તા અથવા કાર્યોનો ઉપયોગ કરી શકતા હતા, તેમનો ઉપયોગ ચાલુ રાખી શકશે મંત્રીપરિષદ અનુચ્છેદ ૨૦૦

૨૦૦. વિધેયકોને અનુમતિ જ્યારે કોઈ રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા કોઈ વિધેયક પસાર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા, વિધાન પરિષદ ધરાવતા રાજ્યના કિસ્સામાં, રાજ્યના વિધાનમંડળના બંને ગૃહો દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે તે રાજ્યપાલને રજૂ કરવામાં આવશે અને રાજ્યપાલ એ જાહેર કરશે કે તે વિધેયકને અનુમતિ આપે છે અથવા તે તેની અનુમતિ રોકી રાખે છે અથવા તે વિધેયકને રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે અનામત રાખે છે: પરંતુ શરત એવી કે રાજ્યપાલ, વિધેયકને અનુમતિ માટે પોતાની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા પછી, શક્ય તેટલી વહેલી તકે, જો તે નાણાં વિધેયક ન હોય, તો તે વિધેયકને એ સંદેશા સાથે પરત મોકલી શકે છે કે ગૃહ અથવા ગૃહો વિધેયક અથવા તેની કોઈ નિર્દિષ્ટ જોગવાઈઓ પર પુનર્વિચાર કરે અને ખાસ કરીને, તેના સંદેશામાં તે ભલામણ કરે તેવા કોઈ સુધારા રજૂ કરવાની ઈચ્છનીયતા પર વિચાર કરે અને જ્યારે કોઈ વિધેયક આ રીતે પરત મોકલવામાં આવે, ત્યારે ગૃહ અથવા ગૃહો તે મુજબ વિધેયક પર પુનર્વિચાર કરશે, અને જો વિધેયક ગૃહ અથવા ગૃહો દ્વારા સુધારા સાથે અથવા સુધારા વિના ફરીથી પસાર કરવામાં આવે અને અનુમતિ માટે રાજ્યપાલને રજૂ કરવામાં આવે, તો રાજ્યપાલ તેની અનુમતિ રોકી રાખશે નહીં: વધુમાં શરત એવી કે કોઈ પણ એવું વિધેયક, જે રાજ્યપાલના મત પ્રમાણે કાયદો બને તો વડી અદાલતની સત્તાઓને એટલી હદે ક્ષીણ કરે કે આ બંધારણ દ્વારા તે અદાલતને અર્પાયેલ સ્થાન જોખમાય, એવા વિધેયકને રાજ્યપાલ અનુમતિ આપશે નહીં, પરંતુ તેને રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે અનામત રાખશે.

અનુચ્છેદ ૨૦૧ – વિચાર માટે અનામત રાખેલ વિધેયક જ્યારે કોઈ રાજ્યપાલ

કોઈ વિધેયકને રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે અનામત રાખે છે, ત્યારે રાષ્ટ્રપતિ એ જાહેર કરશે કે તે વિધેયકને અનુમતિ આપે છે અથવા તે તેની અનુમતિ રોકી રાખે છે: પરંતુ શરત એવી કે, જ્યાં વિધેયક નાણાં વિધેયક ન હોય, ત્યાં રાષ્ટ્રપતિ રાજ્યપાલને નિર્દેશ આપી શકે છે કે તે વિધેયકને રાજ્યના વિધાનમંડળના ગૃહ અથવા, જે કિસ્સો હોય તે મુજબ, ગૃહોને અનુચ્છેદ ૨૦૦ના પ્રથમ પરંતુકમાં ઉલ્લેખિત તેવા સંદેશ સાથે પરત મોકલે અને, જ્યારે કોઈ વિધેયક આ રીતે પરત મોકલવામાં આવે, ત્યારે ગૃહ અથવા ગૃહો એવો સંદેશ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી છ મહિનાની અવધિની અંદર તે મુજબ તેનો પુનર્વિચાર કરશે અને, જો તે સુધારા સાથે અથવા સુધારા વિના ગૃહ અથવા ગૃહો દ્વારા ફરીથી પસાર કરવામાં આવે, તો તે રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે ફરીથી રજૂ કરવામાં આવશે. નાણાકીય બાબતોમાં પ્રક્રિયા અનુચ્છેદ ૨૫૪ – સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા અને રાજ્યોના વિધાનમંડળો દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા વચ્ચે અસંગતિ

(૧) જો રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ, સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ એવા કોઈ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે, જે કાયદો બનાવવા સંસદ સક્ષમ છે, અથવા સમવર્તી ચાટીમાં દર્શાવેલ બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત અંગેના પ્રવર્તમાન કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત હોય, તો ઉપખંડ (૨) ની જોગવાઈઓના આધિન રહીને, તે રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદા પહેલાં કે પછી સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો, અથવા જેવું લાગુ પડતું હોય તે મુજબ, પ્રવર્તમાન

કાયદો, પ્રબળ રહેશે અને રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો અસંગતતાની હદ સુધી અમાન્ય રહેશે

(૨) જો સમવર્તી યાદીમાં ઉલ્લેખિત મુદ્દાઓમાંથી કોઈ એક મુદ્દા સંબંધે રાજ્યના વિધાનમંડળે બનાવેલો કાયદો, તે મુદ્દા સંબંધે સંસદે અગાઉ બનાવેલા કાયદાની જોગવાઈઓ અથવા પ્રવર્તમાન કાયદાની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત એવી કોઈ જોગવાઈ ધરાવતો હોય, તો એવા રાજ્યના વિધાનમંડળે બનાવેલો એવો કાયદો, જો તે રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હોય અને તેને તેમની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હોય, તો તે રાજ્યમાં પ્રબળ રહેશે: પરંતું શરતે કે, આ ખંડમાં સમાવિષ્ટ કોઈ બાબત સંસદને કોઈપણ સમયે એ જ મુદ્દા સંબંધે કોઈ કાયદો બનાવવાથી, જેમાં રાજ્યના વિધાનમંડળે બનાવેલા એવા કાયદામાં ઉમેરો કરતો, તેમાં સુધારો કરતો, તેમાં ફેરફાર કરતો અથવા તેને રદ કરતો કાયદો પણ સમાવેશ પામે છે, રોકશે નહીં

૨૫૮. અમુક પ્રસંગોમાં રાજ્યોને સત્તાઓ વગેરે પ્રદાન કરવાની સંઘની સત્તા

(૧) આ બંધારણમાં સમાવિષ્ટ કોઈ બાબત હોવા છતાં, રાષ્ટ્રપતિ કોઈ રાજ્યની સરકારની સ મતિથી, શરતી અથવા નિશરતી રીતે, તે સરકારને અથવા તેના અધિકારીઓને એવા કોઈ વિષય સંબંધિત કાર્યો સોંપી શકશે કે જેના અંગે સંઘની કાર્યપાલક સત્તા વ્યાપે છે (૨) સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ એવો કાયદો, જે કોઈ રાજ્યમાં લાગુ પડે છે, તે વિષય સાથે સંબંધિત હોવા છતાં કે જેના વિષે તે રાજ્યની વિધાનસભાને કાયદો બનાવવાની

સત્તા નથી, રાજ્યને અથવા તેના અધિકારીઓ અને પ્રાધિકારીઓને સત્તાઓ પ્રદાન કરી શકે છે અને ફરજો લાદી શકે છે, અથવા સત્તાઓના પ્રદાન અને ફરજોના લાદણને અધિકૃત કરી શકે છે (૩) જ્યાં આ અનુચ્છેદના બંને કોઈ રાજ્યને અથવા તેના અધિકારીઓ અથવા પ્રાધિકારીઓને સત્તાઓ અને ફરજો પ્રદાન કરવામાં આવી હોય અથવા લાદવામાં આવી હોય, ત્યાં તે સત્તાઓ અને ફરજોના અમલ સાથે સંબંધિત રીતે રાજ્યએ વહન કરેલા પ્રશાસનના કોઈપણ વધારાના ખર્ચ બાબતે, ભારત સરકાર દ્વારા રાજ્યને એવી રકમ ચૂકવવામાં આવશે જે પરસ્પર સંમતિથી નક્કી કરવામાં આવે, અથવા સંમતિના અભાવે, ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા નિમાયેલ મધ્યસ્થ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે

૧૬. સંબંધિત પક્ષકારોની તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલો દ્વારા જે સંબંધિત જાહેરનામુંઓનો આધાર લેવામાં આવ્યો છે અને જેના વિષે ચર્ચા કરવામાં આવી છે, તે સુવિધા અને સરળ સંદર્ભ માટે નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે. જાહેરનામું તારીખ ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ આવક વિભાગ ગુજરાત સરકાર સચિવાલય, ગાંધીનગર (ભૂમિ સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતમાં યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩) (૨૦૧૩ નો ૩૦) જિલ્લો :-સુરત નં.:—એએમ-૨૦૧૮-૧૦૦-એમ-એલએસયુ-૧૨૧૮-૫૯-જીએચ તારીખ — ૬.૨.૧૮ જ્યારે ગુજરાત સરકારને એવું જણાય છે કે, આ સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ જમીન જાહેર હેતુ માટે, એટલે કે

“મુંબઈ – અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલવે પ્રોજેક્ટ” ના અવસંરચના પ્રકલ્પના બાંધકામના હેતુસર, જરૂરી થવાની સંભાવના છે

(૧) તેથી હવે “જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (૨૦૧૩ નો ૩૦) (આગળથી જેને “અધિનિયમ” તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે)” ની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અને તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોના અનુસંધાનમાં, આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે ગુજરાત સરકાર ઉપર નિર્દિષ્ટ જાહેર હેતુ માટે ઉક્ત જમીન અધિગ્રહિત કરવાની મનશા ધરાવે છે.

૨. હવે, જ્યારે ઉપરોક્ત અનુસૂચિત જમીનનું “મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલવે પ્રોજેક્ટ” નામના નિર્ધારિત પ્રોજેક્ટ માટે સંપાદન કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે, ત્યારે પ્રોજેક્ટ માટેની અનુસૂચિ મુજબ અધિગ્રહિત કરવાની જમીનનો લઘુત્તમ વિસ્તાર એચ.એ. ૭- ૪૪-૧૨ ચો.મીટર છે અને તે ગામ : કઠોર તાલુકો : કામરેજ જિલ્લો :- સુરત ની સીમા હદમાં આવેલ છે.

૩. હવે, જ્યારે રાજ્ય સરકારને એવું જણાય છે કે ઉપરોક્ત આધારભૂત સુવિધા પ્રકલ્પ માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવનારી એચ.એ. ૭-૪૪-૧૨ ચો.મીટર જમીનના વિસ્તારને, જાહેર હિતમાં, અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ની જોગવાઈઓના અમલમાંથી મુક્તિ આપવી યોગ્ય છે.

૪. હવે તેથી, અધિનિયમની કલમ ૧૦(એ) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં, જે અધિનિયમની કલમ ૩ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (ગુજરાત સુધારો) અધિનિયમ-૨૦૧૬ (ગુજરાત અધિનિયમ નં. ૧૨ ઓફ ૨૦૧૬) હેઠળ, ગુજરાત સરકાર આ દ્વારા જાહેર હિતમાં, નીચે દર્શાવેલ અનુસૂચિમાં સમાવિષ્ટ એચ. એ. ૭-૪૪-૧૨ ચો.મીટર જમીન, જે “મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલવે પ્રોજેક્ટ” માટે હસ્તગત કરવાની છે, તેને અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને ૩ ની જોગવાઈઓના લાગુ પડવાથી મુક્તિ આપે છે, સૂચના તારીખ ૦૮.૦૪.૨૦૧૮

જાહેરનામું આવક વિભાગ, સચિવાલય, ગાંધીનગર.

તારીખ:- ૮ એપ્રિલ ૨૦૧૮

(જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩) (૨૦૧૩નું ૩૦)

નં. એએમ-૨૦૧૮-૨૭૬-એમ-એલએસયુ-૧૨૧૮-૫૯-જીએચ

ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે પારદર્શિતા અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (એલ) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતાં

(૨૦૧૩ ના નં. ૩૦) (આગળથી જેને "અધિનિયમ" તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવે છે), ગુજરાત સરકાર આથી જાહેર કરે છે કે અહીં સંલગ્ન અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત જમીન / જમીનો મુંબઈ-અમદાવાદ ઉચ્ચ ગતિ રેલ પ્રોજેક્ટના જાહેર હેતુ માટે સંપાદનના હેતુસર જરૂરી છે / છે; (૨) આથી સૂચિત કરવામાં આવે છે કે, -

(એલ) ઉપરોક્ત યોજનાને માટે આવશ્યક જમીન / જમીનોનું ક્ષેત્રફળ ૭-૪૪-૧૨ હેક્ટર-આર-ચો.મીટર છે અને તે સુરત જિલ્લાના કામરેજ તાલુકાના કઠોર ગામ ખાતે આવેલ છે; (૨) ઉપરોક્ત યોજનામાં સંકળાયેલ જાહેર હેતુ "મુંબઈ-અમદાવાદ ઉચ્ચ ગતિ રેલ પ્રોજેક્ટ" ના આધારીક સંરચના પ્રોજેક્ટના બાંધકામનો છે (૩) પ્રભાવિત વ્યક્તિઓના સ્થળાંતરણની આવશ્યકતા ઊભી થવાના કારણો આ મુજબ છે - "મુંબઈ-અમદાવાદ ઉચ્ચ ગતિ રેલ પ્રોજેક્ટ" ના આધારીક સંરચના પ્રોજેક્ટના બાંધકામના જાહેર હેતુસર અનુસૂચીમાં નિર્દિષ્ટ જમીનના સંપાદનને કારણે (૪) ગુજરાત અધિનિયમ નં. ૨૦૧૬ ના ૧૨ ની કલમ ૧૦અ હેઠળ, ગુજરાત સરકારના મહેસૂલ વિભાગની જાહેરનામા નં.: - એએમ -૨૦૧૮-૧૦૦-એમ-એલએસયુ-૧૨૧૮-૫૯-જીએચ, તા. :- ૦૬/૦૨/૨૦૧૮ દ્વારા અધિનિયમની કલમ ૧૦અ હેઠળ મુક્તિ આપવામાં આવેલ હોવાથી સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અહેવાલના સારાંશની આવશ્યકતા નથી.

(૫) અધિનિયમની કલમ ૪૩ હેઠળ વહીવટદારની નિમણૂકની વિગત નીચે મુજબ છે- સ્પેશિયલ લેન્ડ એકિવિઝિશન ઓફિસર શાખા નં.-૪, સુરત.

(૩) આથી આ જમીનોમાં હિત ધરાવતા તમામ વ્યક્તિઓને સૂચિત કરવામાં આવે છે કે તેઓ કોઈપણ સર્વેયર અથવા અન્ય કર્મચારીને જમીનમાં પ્રવેશવા અને સર્વે કરવા માટે અવરોધ કે ખતેલ પહોંચાડશે નહીં. આ જમીનોના સંપૂર્ણ અથવા કોઈ ભાગ અંગે કોઈપણ પ્રકારનો વ્યવહાર, જેમાં વેચાણ, ભાડાપટ્ટો, ગીરો, નામફેરફાર, અદલાબદલીનો સમાવેશ થાય છે, જે આ સૂચના ની તારીખ પછી કલેક્ટરની પરવાનગી વિના કરવામાં આવ્યો હોય, તે જમીનના જે ચોક્કસ ભાગનું અંતિમ રીતે સંપાદન કરવામાં આવે તે અંગે અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ વળતર નક્કી કરનાર અધિકારી દ્વારા વિચારણામાં લેવામાં આવશે નહીં.

(૪) ગુજરાત સરકાર, ઉપરોક્ત જાહેર હેતુ માટે જમીનના સંપાદન અંગે સંતોષ પામે તો, તે બાબતે અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ અધિનિયમમાં નિર્ધારિત રીત અને સમયમર્યાદામાં અંતિમ જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરી શકશે. જો સંપાદન આંશિક રીતે અથવા સંપૂર્ણપણે પડતું મૂકવામાં આવે, તો આવી હકીકતોની અધિનિયમમાં જોગવાયેલ મુજબ યોગ્ય રીતે સૂચના આપવામાં આવશે.

(૫) અધિનિયમની કલમ ૩ ના ખંડ (જી) હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અને મહેસૂલ વિભાગના શાસન હુકમ નં.: એનએમકે:૧૦૨૦૧૭-૧૨૩૮-ડી-૧, તારીખ: ૨૫/૦૪/૨૦૧૭ સાથે વાંચતા, રાજ્ય સરકાર આથી વિશેષ ભૂસંપાદન અધિકારી શાખા નં. -૪, સુરતને આ જમીનો અંગે અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કલેક્ટર તરીકે કાર્ય કરવા અને ફરજો બજાવવા માટે નિયુક્ત

કરતાં પ્રસન્ન છે. દ્વિતીય ઓર્ડીનન્સ ૨૦૧૫ કાયદા અને ન્યાય મંત્રાલય (વિધાન વિભાગ) નવી દિલ્હી, તા. ૩૦ મે, ૨૦૧૫/જયેષ્ઠ ૯, ૧૯૩૭ (શક)

જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા મેળવવાનો અધિકાર (સુધારો) દ્વિતીય ઓર્ડીનન્સ, ૨૦૧૫

નં. ૫ સન ૨૦૧૫

ભારતના પ્રજાસત્તાકના છાસઠમા વર્ષમાં રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા જાહેર કરવામાં આવેલ.

જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અંગે યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતાના અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩માં વધુ સુધારો કરવા માટેનો એક અધ્યાદેશ.

જ્યારે કે જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન વિષયક યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતા અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. અધિનિયમ, ૨૦૧૩) માં સુધારો કરવા માટે જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન વિષયક યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતા અધિકાર (સુધારો) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૪ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૪ના દિવસે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો;

અને જ્યારે, ઉક્ત અધ્યાદેશના સ્થાને આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૫ લોકોના ગૃહમાં રજમી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ રજૂ

કરવામાં આવ્યું હતું અને ઉક્ત વિધેયક સુધારાઓ સાથે ૧૦મી માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ લોકોના ગૃહમાં પસાર કરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ તે રાજ્ય પરિષદ દ્વારા પસાર થઈ શક્યું નથી અને તે ગૃહમાં બાકી છે;

અને જ્યારે, લોકસભા દ્વારા કરવામાં આવેલા સુધારાઓનો સમાવેશ કરતું આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારો) ઓર્ડિનન્સ, ૨૦૧૫, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ૩૭ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજ પ્રજ્યાપિત કરવામાં આવ્યું હતું;

અને જ્યારે, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારા) દ્વિતીય વિધેયક, ૨૦૧૫ લોકોની સભામાં ૧૧મી મે, ૨૦૧૫ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો;

અને જ્યાં કે, લોકસભાએ આર.એફ.સી.ટી.એલ.આર.આર. (સુધારા) દ્વિતીય વિધેયક, ૨૦૧૫ ને ગૃહોની સંયુક્ત સમિતિને મોકલ્યો હતો;

અને જ્યાંકે, આર.એફ.સી.ટી.એલ.એ.આર.આર. (સુધારા) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૫ ની જોગવાઈઓને સતત અમલમાં રાખવો આવશ્યક માનવામાં આવે છે;

અને જ્યારે એવું છે કે, સંસદ સત્રમાં નથી અને રાષ્ટ્રપતિ એ બાબતે સંતોષ પામ્યા છે કે એવી પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં છે કે જેના કારણે તેમના માટે તાત્કાલિક કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક બને છે;

હવે, તેથી, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨૩ ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, રાષ્ટ્રપતિ નીચેનો અધ્યાદેશ જાહેર કરતાં પ્રસન્ન થાય છે:—

૧. (૧) આ ઓર્ડિનન્સને ભૂસંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં વાજબી વળતર અને પારદર્શિતા માટેનો અધિકાર (સુધારો) બીજું ઓર્ડિનન્સ, ૨૦૧૫ કહેવાશે.

(૨) તે ૩૧ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૪ ના રોજ અમલમાં આવ્યું હોવાનું માનવામાં આવશે.

૨. ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (આગળ જતાં જેને મુખ્ય અધિનિયમ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) માં, જ્યાં જ્યાં "ખાનગી કંપની" શબ્દો આવે છે, ત્યાં ત્યાં તેમની જગ્યાએ "ખાનગી એકમ" શબ્દો પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે.

૩. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) માં, બીજા પરંતુક પછી, નીચેનો પરંતુક ઉમેરવામાં આવશે, અર્થાત્: — "આ ઉપરાંત એ પણ શરત રાખવામાં આવે છે કે કલમ ૧૦એ ની ઉપકલમ (૧) માં સૂચિબદ્ધ પ્રકલ્પો માટે તથા તેમાં નિર્ધારિત હેતુઓ માટે જમીનનું સંપાદન આ ઉપકલમના પ્રથમ પરંતુકની જોગવાઈઓમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવશે."

જ. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૩માં,— (૧) ખંડ (જે) માં, ઉપખંડ (૧) માં, "કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬" એવા શબ્દો અને આંકડાઓના સ્થાને "કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩" એવા શબ્દો અને આંકડાઓ સ્થાનાપન કરવામાં આવશે;

(૨) ખંડ (વાય) પછી, નીચેનો ખંડ દાખલ કરવામાં આવશે, એટલે કે:— “ (વાયવાય) “ખાનગી સંસ્થા” નો અર્થ સરકારની સંસ્થા અથવા ઉપક્રમ સિવાયની કોઈપણ સંસ્થા અને તેમાં માલિકી પેઢી, ભાગીદારી પેઢી, કંપની, નિગમ, બિન-નફાકારક સંસ્થાઓ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદા હેઠળની અન્ય સંસ્થાનો સમાવેશ થાય છે;’.

પ. મુખ્ય અધિનિયમમાં, ભાગ ૩ પછી, નીચેનો ભાગ દાખલ કરવામાં આવશે, એટલે કે:— "ભાગ ૩અ યોક્કસ યોજનાઓને ભાગ ૨ અને ભાગ ૩ની જોગવાઈઓ લાગુ નહીં પડે ૧૦અ. (૧) યોગ્ય સરકાર, જાહેર હિતમાં, જાહેરનામા દ્વારા, નીચે જણાવેલ યોજનાઓમાંથી કોઈપણ યોજનાને આ અધિનિયમના ભાગ ૨ અને ભાગ ૩ની જોગવાઈઓના અમલમાંથી મુક્તિ આપી શકે છે, એટલે કે: —

(એ) રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા ભારત તથા તેના દરેક ભાગના સંરક્ષણ માટે અતિઆવશ્યક એવા પ્રકલ્પો, જેમાં સંરક્ષણ માટેની તૈયારી અથવા સંરક્ષણ ઉત્પાદનનો સમાવેશ થાય છે; (બી) ગ્રામિણ અવસ્થાપના, જેમાં વિદ્યુતીકરણનો સમાવેશ થાય છે; (સી) પરવડે તેવી રહેણાંક યોજના તથા ગરીબ લોકો માટેનું રહેણાંક; (ડી) યોગ્ય સરકાર અને તેના ઉપક્રમો દ્વારા

સ્થાપિત ઔદ્યોગિક કોરિડોરો (જે સ્થિતિમાં આવા ઔદ્યોગિક કોરિડોર માટે નિર્ધારિત રેલવે લાઇન અથવા માર્ગોના બંને બાજુએ એક કિલોમીટર સુધીની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવશે); અને (ઈ) અવસ્થાપના પ્રકલ્પો, જેમાં જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી હેઠળના પ્રકલ્પોનો સમાવેશ થાય છે, જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિહિત રહે છે:

પરંતુ શરતે કે સંબંધિત સરકાર, જાહેરનામું બહાર પાડવા પહેલાં, પ્રસ્તાવિત સંપાદન માટેની જમીનની વ્યાપ્તિ, તેવા પ્રકલ્પ માટે આવશ્યક ન્યૂનતમ જમીનને ધ્યાનમાં રાખીને, સુનિશ્ચિત કરશે.

(૨) યોગ્ય સરકાર તેની પરતી જમીન, જેમાં શુષ્ક જમીનનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેનું સર્વેક્ષણ હાથ ધરશે અને તેવી જમીનની વિગતો ધરાવતો અભિલેખ, યોગ્ય સરકાર દ્વારા વિહિત કરવામાં આવે તેવી રીતથી, જાળવી રાખશે.

૬. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૨૪ માં, ઉપકલમ (૨) માં, પરંતુક પછી, નીચેનો પરંતુક ઉમેરવામાં આવશે, એટલે કે:—

વધુમાં એ પણ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે આ ઉપકલમમાં ઉલ્લેખિત અવધિની ગણતરી કરતી વખતે, જમીનના સંપાદન માટેની કાર્યવાહી કોઈપણ અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ કોઈપણ સ્થગન હુકમ અથવા મનાઈહુકમના કારણે જે અવધિ કે અવધિઓ સુધી અટકેલી રહી હોય, અથવા કબજો લેવા માટે ટ્રિબ્યુનલના એવોર્ડમાં નિર્દિષ્ટ અવધિ, અથવા એવી અવધિ જેમાં કબજો

લેવામાં આવ્યો હોય પરંતુ વળતર કોઈ અદાલતમાં અથવા આ હેતુ માટે જાળવવામાં આવેલ કોઈ નિર્ધારિત ખાતામાં જમા પડેલું હોય, તે બાકાત રાખવામાં આવશે.

૭. મૂળ અધિનિયમમાં, કલમ ૩૧ માં, ઉપકલમ (૨) માં, ખંડ (એચ) માં, "અસરગ્રસ્ત પરિવારો" શબ્દો પછી, "જેમાં ખેત મજૂરના આવા અસરગ્રસ્ત કુટુંબના ઓછામાં ઓછા એક સભ્યને ફરજિયાત રોજગાર આપવાનો સમાવેશ થાય છે" શબ્દો દાખલ કરવામાં આવશે.

૮. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૪૬ માં, ઉપકલમ (૬) માં, સ્પષ્ટીકરણમાં, ખંડ(બી) માં, "અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ સિવાય" શબ્દો લોપ કરવામાં આવશે.

૯. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૬૭ પછી, નીચેની કલમ દાખલ કરવામાં આવશે, નામે—

"૬૭એ. પ્રાધિકરણ ધારા ૬૪ હેઠળ સંદર્ભ પ્રાપ્ત કર્યા પછી અને એવા સંદર્ભની નોટિસ સંબંધિત તમામ પક્ષકારોને આપ્યા પછી, સંદર્ભમાં ઉઠાવવામાં આવેલા આક્ષેપોના નિવારણ માટે જે જિલ્લામાં જમીન સંપાદન થાય છે તે જિલ્લામાં સુનાવણી કરશે."

૧૦. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૮૭ના સ્થાને, નીચેની કલમ પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે, અર્થાત્:—

૮૭. જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો એવી કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય કે જે આવા કથિત ગુનાના કરવામાં આવ્યાના સમયે, જે મુજબ પ્રસંગોપાત હોય તે મુજબ, કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકારમાં નોકરીમાં હોય અથવા રહી હોય, ત્યાં ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૯૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોય તો અદાલત એવા ગુનાની સંજ્ઞાન લેશે.

૧૧. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૧૦૧ માં, "પાંચ વર્ષનો સમયગાળો" શબ્દોના સ્થાને, "કોઈપણ પ્રોજેક્ટ સ્થાપવા માટે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલ સમયગાળો અથવા પાંચ વર્ષ, જે પૈકી જે બાદમાં હોય તે," શબ્દો પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે.

૧૨. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૧૦૫માં,— (૧) ઉપકલમ (૩) ના સ્થાને નીચેની ઉપકલમ પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે, અર્થાત્:— "(૩) પ્રથમ અનુસૂચિ અનુસાર વળતરનું નિર્ધારણ, બીજી અનુસૂચિ અનુસાર પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન તથા ત્રીજી અનુસૂચિ અનુસાર માળખાગત સુવિધાઓ અંગેના આ અધિનિયમના ઉપબંધો, ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ જમીન સંપાદન સંબંધિત અધિનિયમો પર ૧લી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫થી લાગુ પડશે."; (૨) ઉપકલમ (૪) કાઢી નાખવામાં આવશે.

૧૩. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૧૦૯ માં, ઉપકલમ (૨) માં, ખંડ (ડી) પછી, નીચેનો ખંડ દાખલ કરવામાં આવશે, નામે:—

" (ડીડી:) કલમ ૧૦એની ઉપકલમ (૨) હેઠળ શુષ્ક જમીન સહિત બિનઉપયોગી જમીનના સર્વેક્ષણ હાથ ધરવાની રીત તથા આવી જમીનની વિગતો ધરાવતા અભિલેખનું સંવર્ધન;'.

૧૪. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૧૧૩ માં, ઉપકલમ (૧) માં,— (૧) "આ ભાગની જોગવાઈઓ" શબ્દોના સ્થાને "આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ" શબ્દો પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે; (૨) પરંતુકમાં, "બે વર્ષનો સમયગાળો" શબ્દોના સ્થાને "પાંચ વર્ષનો સમયગાળો" શબ્દો પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે.

૧૫. (૧) જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર (સુધારા) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૫, આથી રદ કરવામાં આવે છે.

(૨) આવા રદકરણ છતાં, ન્યાયસંગત વળતર અને ભૂસંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર (સુધારા) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૫ દ્વારા સુધારવામાં આવેલા મુખ્ય અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા લેવામાં આવેલ કોઈપણ તસ્વી, આ અધ્યાદેશ દ્વારા સુધારવામાં આવેલા મુખ્ય અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલ અથવા લેવામાં આવેલ માનવામાં આવશે.

ઉદ્દેશ્યો અને કારણોનું નિવેદન

કેન્દ્ર સરકારએ જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અંગે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩, અમલમાં મૂક્યો છે. ગુજરાત ઔદ્યોગિક રીતે પ્રગતિશીલ રાજ્ય છે અને રાજ્યમાં દિવસેને દિવસે વધુ રોકાણ આવી રહ્યું છે. રાજ્ય સરકારનો હેતુ ઉદ્યોગસાહસિકોને તમામ મૂળભૂત સુવિધાઓ અને અવસરચના ઉપલબ્ધ કરાવવાનો છે. તેમ છતાં, એવો અનુભવ થયો છે કે ઉક્ત અધિનિયમ અમલમાં આવ્યા પછી, જેમાં જમીન સંપાદન માટે અત્યંત કડક જોગવાઈઓ છે, જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા ખૂબ જ દીર્ઘ અને કઠિન બાબત બની ગઈ છે. તેથી, જેમની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવે છે એવા વ્યક્તિઓના હકોમાં કોઈપણ પ્રકારનો હસ્તક્ષેપ કર્યા વિના, જમીન સંપાદનના પ્રક્રિયાત્મક ભાગને સરળ અને સહેલું બનાવવું આવશ્યક માનવામાં આવે છે.

તે મુજબ, અધિનિયમના ભાગ રૂની, જે સામાજિક અસર અને જાહેર હેતુના નિર્ધારણ સાથે સંબંધિત જોગવાઈઓ છે, તેમજ અધિનિયમના ભાગ ૩ની, જે ખાદ્ય સુરક્ષા રક્ષિત રાખવા માટેની વિશેષ જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત છે, તેમની અમલવારીમાંથી અમુક યોજનાઓને મુક્તિ આપવાનો પ્રસ્તાવ છે. આ યોજનાઓમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત, રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા ભારતની રક્ષા માટે આવશ્યક યોજનાઓ, ગ્રામિણ માળખાકીય સુવિધાઓ જેમાં વિદ્યુતીકરણનો સમાવેશ થાય છે, સસ્તું આવાસ અને ગરીબ લોકો માટેનું આવાસ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. વધુમાં, એવી જોગવાઈ દાખલ કરવાનો પણ પ્રસ્તાવ છે કે જ્યાં જમીનમાં હિત ધરાવતી અને તેમની સમક્ષ હાજર થયેલી વ્યક્તિઓએ

એવોર્ડમાં સમાવવાની બાબતો અંગે લેખિતમાં સંમતિ આપી હોય, ત્યાં કલેક્ટર વધુ તપાસ કર્યા વિના સંમતિની શરતો અનુસાર એવોર્ડ કરી શકશે. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૪ (૨) માં જોગવાઈ છે કે જ્યાં જૂના અધિનિયમ, એટલે કે ભૂમિ સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૮૪ હેઠળનો એવોર્ડ ૨૦૧૩ના અધિનિયમના પ્રારંભથી પાંચ વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમય પહેલાં કરવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ જમીનનો ભૌતિક કબજો લેવામાં આવ્યો ન હોય અથવા વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં ઉક્ત કાર્યવાહી લુપ્ત થયેલી માનવામાં આવશે. વધુમાં, એવી જોગવાઈ દાખલ કરવાનો પ્રસ્તાવ છે કે ઉક્ત પાંચ વર્ષના સમયગાળાની ગણતરી માટે, અદાલતના કોઈ સ્થગન હુકમ અથવા મનાઈહુકમના કારણે જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી અટકાવવામાં આવી હોય તેવો કોઈપણ સમયગાળો અથવા સમયગાળા, અથવા એવો સમયગાળો જેમાં કબજો લેવામાં આવ્યો હોય પરંતુ વળતર આ હેતુસર કોઈ અદાલતમાં જમા પડેલું હોય, તે બાકાત રાખવામાં આવશે. વધુમાં, એવી જોગવાઈ દાખલ કરવાનો પણ પ્રસ્તાવ છે કે જ્યાં જમીન રાજ્ય સરકારના પોતાના ઉપયોગ માટે એકસો એકરથી ઓછી માત્રામાં સંપાદિત થવાની હોય અથવા જ્યાં જમીન રેખીય સ્વરૂપની યોજનાઓ માટે સંપાદિત થવાની હોય, ત્યાં રાજ્ય સરકારને અસરગ્રસ્ત કુટુંબોને પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચ તરીકે વળતરની રકમના પચાસ ટકાની સમકક્ષ એવી એકમુષ્ટ રકમ ચૂકવવાની સત્તા રહેશે.

ઉક્ત વિધેયક ઉપરોક્ત હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે ઉક્ત અધિનિયમમાં સુધારો કરવા માંગે છે.

નિતિન પટેલ પ્રતિનિધિત્વ સોંપેલ વિધાન સંબંધિત સ્મારક

આ વિધેયકમાં નીચેના મુદ્દામાં વિધાન સત્તાઓના પ્રતિનિધિત્વ સોંપવાનો
સમાવેશ થાય છે:-

કલમ ૧: આ કલમની ઉપકલમ (૨) રાજ્યને સત્તા પ્રદાન કરે છે

સરકાર દ્વારા સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરીને તે તારીખ નિમણૂક કરવામાં આવશે, જેણે દિવસે આ અધિનિયમ અમલમાં આવશે.

ખંડ ૩: આ ખંડ દ્વારા ઉમેરવા માટે પ્રસ્તાવિત નવી કલમ ૧૦એ, રાજ્ય સરકારને અધિકૃત કરે છે કે તે રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, અમુક યોજનાઓને અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને પ્રકરણ ૩ના અમલમાંથી મુક્તિ આપે.

ખંડ ૪: આ ખંડ દ્વારા દાખલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત નવી કલમ ૨૩એ રાજ્ય સરકારને નિયમો દ્વારા તે સ્વરૂપ નિર્ધારિત કરવાની સત્તા આપે છે, જેમાં હિતસંબંધિત વ્યક્તિઓએ પુરસ્કારમાં સમાવવા યોગ્ય મુદ્દાઓ બાબતે સંમતિ દર્શાવી હોય ત્યારે કલેક્ટર તપાસ વિના પુરસ્કાર કરશે.

ઉપરોક્ત મુજબ ધારાસભ્ય સત્તાઓનું પ્રત્યાયોજન આવશ્યક છે અને તે સામાન્ય સ્વરૂપનું છે.

તા. ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૬ નીતિન પટેલ.

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

વર્ષ ૨૦૧૬નું ગુજરાત વિધેયક

જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનર્સ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારા) વિધેયક, ૨૦૧૬

ગુજરાત વિધેયક નં. ૫ સન ૨૦૧૬

ગુજરાત રાજ્યમાં લાગુ પડતા ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનર્સ્થાપનમાં પારદર્શિતા અંગેના અધિનિયમ, ૨૦૧૩ માં વધુ સુધારો કરવા માટેનો વિધેયક.

આથી ભારતના પ્રજાસત્તાકના સડસઠમા વર્ષમાં નીચે મુજબ અધિનિયમિત કરવામાં આવે છે:— ૧. (૧) આ અધિનિયમને વાજબી વળતરનો અધિકાર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતા (ગુજરાત સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૬ તરીકે ઓળખવામાં આવશે. સંક્ષિપ્ત શીર્ષક અને પ્રારંભ.

(૨) તે તારીખથી અમલમાં આવશે, જે રાજ્ય સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા નિમણૂક કરે.

સુધારો ૨. જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અધિનિયમ, ૨૦૧૩ માં ન્યાયસંગત વળતર મેળવવાનો અધિકાર અને પારદર્શિતા અંગેના (આગળ “મુખ્ય અધિનિયમ” તરીકે ઉલ્લેખિત છે) અધિનિયમની કલમ ૨ માં, ઉપકલમ (૨) માં, બીજા પરંતુક પછી, નીચેનો પરંતુક દાખલ કરવામાં આવશે, એટલે કે:— “આ પાછા શરતે કે કલમ ૧૦અ માં સૂચિબદ્ધ યોજનાઓ માટે અને તેમાં નિર્દિષ્ટ હેતુઓ માટે જમીનનું સંપાદન આ ઉપકલમના પ્રથમ પરંતુકની જોગવાઈઓમાંથી મુક્ત રહેશે.”

કલમ ૩ નો સમાવેશ. મુખ્ય અધિનિયમમાં, નવી કલમ ૧૦ પછી, નીચેની કલમ ૧૦એ __ માં ઉમેરવામાં આવશે

૨૦૧૩ દાખલ કરવામાં આવ્યું, એટલે કે:—

“૧૦અ.	રાજ્ય	સરકારની	સત્તા
-------	-------	---------	-------

જાહેર હિતમાં રાજ્ય સરકાર સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા, નીચે દર્શાવેલ કોઈપણ પ્રકલ્પોને આ અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને અધ્યાય ૩ ની જોગવાઈઓના અમલમાંથી મુક્તિ આપી શકે છે, એટલે કે:—

(એ) રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા ભારતના સંરક્ષણ અને તેના દરેક ભાગ માટે, જેમાં સંરક્ષણની તૈયારી અથવા સંરક્ષણ ઉત્પાદનનો સમાવેશ થાય છે, એવા અત્યંત આવશ્યક પ્રકલ્પો; (બી) ગ્રામિણ આધારભૂત સુવિધાઓ, જેમાં વિદ્યુતીકરણનો સમાવેશ થાય છે; (સી) સસ્તું આવાસ અને ગરીબ લોકો માટેનું આવાસ; (ડી)

રાજ્ય સરકાર અને તેના ઉપક્રમો દ્વારા સ્થાપિત ઔદ્યોગિક કોરિડોરો (જેવા કેસમાં આવા ઔદ્યોગિક કોરિડોર માટે નિર્દિષ્ટ રેલવે લાઇન અથવા માર્ગોના બન્ને બાજુએ એક કિલોમીટર સુધીની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવશે); અને (ઈ) આધારભૂત સુવિધાઓ સંબંધિત પ્રકલ્પો, જેમાં જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી હેઠળના એવા પ્રકલ્પોનો સમાવેશ થાય છે જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિહિત રહે છે; પરંતું શરત એવી રહેશે કે રાજ્ય સરકાર, જાહેરનામું બહાર પાડતાં પહેલાં, આવા પ્રકલ્પ માટે જરૂરી અત્યંત ન્યૂનતમ જમીનને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રસ્તાવિત સંપાદન માટેની જમીનની વ્યાપ્તિ સુનિશ્ચિત કરશે.”

જ. મૂળ અધિનિયમમાં, કલમ ઈન્સર ૨૩ પછી, નીચેની કલમનો સમાવેશ કરવામાં આવશે, અર્થાત્:-

નવી

કલેક્ટરનો

તપાસ

વિના

એવોર્ડ

૨૩એ. (૧) કલમ ૨૩ માં સમાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જો કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે, ૨૦૧૩ ના ૩૦ ના કેસમાં કલેક્ટર આથી સંતુષ્ટ થાય કે તેની સમક્ષ હાજર થયેલ જમીનમાં હિત ધરાવતા તમામ વ્યક્તિઓએ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવાયેલા નિયમો મુજબ નિર્ધારિત પ્રારૂપમાં કલેક્ટરના

એવોર્ડમાં સમાવેશ કરવાની બાબતો અંગે લેખિતમાં સંમતિ આપી છે, તો તે વધુ તપાસ કર્યા વિના, આવી સંમતિની શરતો અનુસાર એવોર્ડ કરી શકે છે.

(૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈપણ જમીન માટે વળતરની નિર્ધારણા, તે જ વિસ્તારની અન્ય જમીનો સંબંધે વળતરની નિર્ધારણાને કોઈપણ રીતે અસર કરશે નહીં અથવા

૧૯૦૮નું ૧૬, આ અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ મુજબ અન્યત્ર.

(૩) નોંધણી અધિનિયમ, ૧૯૦૮ માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, ઉપકલમ (૧) હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ કરાર તે અધિનિયમ હેઠળ નોંધણી માટે બંધનકારક ગણાશે નહીં.”

પ. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૨૪માં, ઉપકલમ (૨) માં, વર્તમાન પરંતુકના સુધારા પછી, નીચેનો કલમ ૨૪નો પરંતુક દાખલ કરવામાં આવશે, એટલે કે:—
“પરંતુ વધુમાં એ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે આ ઉપકલમમાં ૨૦૧૩ ના ૩૦ માં ઉદ્દેખિત અવધિની ગણતરી કરતી વખતે, જમીનના સંપાદન માટેની કાર્યવાહી કોઈપણ અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલ કોઈપણ સ્થગિતી અથવા મનાઈક્રમ ના કારણે જેટલા સમય માટે અટકાવવામાં આવી હોય તે અવધિ અથવા કબજો લેવા માટે કોઈ ટ્રિબ્યુનલના એવોર્ડમાં નિર્ધારિત અવધિ અથવા એવી અવધિ કે જેમાં કબજો લેવામાં આવ્યો હોય પરંતુ વળતર કોઈ અદાલતમાં

અથવા આ હેતુ માટે જાળવવામાં આવેલ કોઈ નિર્દિષ્ટ ખાતામાં જમા હાલતમાં પડેલું હોય, તે બહાર રાખવામાં આવશે.”

૬. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ઈન્સર ૩૧ પછી, નીચેની કલમ દાખલ કરવામાં આવશે,

અર્થાત્:-

નવી	કલમની	દાખલાતી
એકમુષ્ટ	રકમનું	ચુકવણી

૩૧અ. આ અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, રાજ્ય સરકારને, જ્યારે જમીન તેની પોતાની યોજનાઓ માટે સંપાદિત કરવી હોય અને તેનો ઉપયોગ રેખીય સ્વરૂપનો હોય, ત્યારે એકસો એકરથી ઓછી માત્રાની જમીન માટે અથવા જ્યારે કલમ ૧૦ની ઉપકલમ (જ) ના ઉપબંધમાં ઉલ્લેખિત મુજબ રેખીય સ્વરૂપની યોજનાઓના પ્રસંગે જમીન સંપાદિત કરવી હોય, ત્યારે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચ તરીકે, કલમ ૨૭ હેઠળ નિર્ધારિત થયેલ વળતર રકમના પચાસ ટકા જેટલી એકમુષ્ટ રકમ અસરગ્રસ્ત પરિવારોને ચૂકવવા માટે રાજ્ય સરકાર સક્ષમ રહેશે”.

૩૦	રાજ્ય	સરકાર	દ્વારા
૨૦૧૩	તેના	રેખીય સ્વરૂપના	પ્રકલ્પો માટે ઉપયોગ માટે સંશોધન

૭.	મુખ્ય	અધિનિયમમાં,	કલમ
કલમ	૪૦નું,	ઉપકલમ	(૨) માં,

૩૦ માંથી ૨૦૧૩ “સંસદની મંજૂરી” શબ્દો પછી, “અથવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રાજ્યને આપવામાં આવેલ નિર્દેશોનું પાલન કરવા માટે” શબ્દો

“સરકાર” ઉમેરવામાં આવશે.

સુધારો ૮. મુખ્ય અધિનિયમમાં, કલમ ૪૬ માં, ૨૦૧૩ ના ૩૦ ની કલમ ૪૬ ની ઉપકલમ (૬) માં, સ્પષ્ટીકરણમાં, ખંડ (બી) માં, ઉપખંડ (૧) કાઢી નાખવામાં આવશે.

પ્રતિસ્થાપન ૯. આ અધિનિયમમાં, કલમ ૮૭ના સ્થાને, નીચે મુજબની કલમ ૮૭, ૨૦૧૩ના ૩૦ દ્વારા પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવશે, અર્થાત્:- ૮૭. જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો એવા કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય કે જે, આવા આક્ષેપિત ગુનાના કરવામાં આવેલા સમયે, પરિસ્થિતિ અનુસાર, કેન્દ્રીય સરકાર અથવા રાજ્ય સરકારમાં રોજગારિત હોય અથવા રહ્યો હોય, ત્યાં અદાલત એવો ગુનોનો સંજ્ઞાન લેશે, શરતે કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૧૯૭માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી હોય.”

જાહેરનામું તા. ૧૧.૦૯.૨૦૧૮

ભૂમિ સંપાદન અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (ગુજરાત સુધારો-૨૦૧૬) હેઠળ એવોર્ડ જાહેર કરતી વખતે ‘ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા’ ના વિચારણા અંગે

ગુજરાત સરકાર મહેસૂલ વિભાગનો ઠરાવ નં.

એલ.એ.ક્યૂ./૨૦૧૮/૧૯૭૬/જી.એચ. સચિવાલય, ગાંધીનગર તા.

૧૧/૦૮/૨૦૧૮

વાંચો: (૧) મહેસૂલ વિભાગનો તા. ૨૯/૦૭/૨૦૧૬નો ઠરાવ નં.

એલ.એ.ક્યૂ./૨૨-૨૦૧૪/૧૭૯/જી.એચ.

(૨) મહેસૂલ વિભાગનો ઠરાવ નં. એલ.એ.ક્યૂ./૨૨-૨૦૧૪/૫૪/જીએચ,
તા. ૦૪/૦૪/૨૦૧૮.

ઠરાવ

ગુજરાત રાજ્ય સુધારા વિધેયક, ૨૦૧૬ ના બંને, ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતા અંગેનો (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ને ૧૫/૦૮/૨૦૧૬ થી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો છે, જેથી ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓના સુગમ અમલીકરણ માટે તેની જોગવાઈઓમાં કેટલીક સુધારાઓ કરવામાં આવી છે, અને આ હેતુ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યો છે કે ઉક્ત અધિનિયમ ન્યાયસંગત વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનઃસ્થાપન અને પુનર્વસન અંગેના અધિનિયમ, ૨૦૧૩ હેઠળ નિર્ધારિત કરતાં ઓછું વળતર મંજૂર કરતો નથી.

જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ વળતરના નિર્ધારણ માટે નીચે મુજબની પ્રક્રિયાની જોગવાઈ કરે છે:

(૧) વળતરની રકમ (જનત્રી દર, જે સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૮૮૯ માં નોંધાયેલ વેચાણ દસ્તાવેજ/બનાખત/વેચાણ કરાર માટે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે.

(૨) નજીકના વિસ્તાર/ગામોમાં આવેલ આવી જ સમાન જમીનોનું મૂલ્ય.

(૩) સંમતિ દ્વારા ખાનગી જમીનના સંપાદન માટે નિર્ધારિત કિંમત.

ઉપરોક્ત ત્રણમાંથી જે રકમ વધુ હોય તે મુજબ વળતર નક્કી કરવાની જોગવાઈ છે.

કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૨) અને ઉપકલમ (૧) ની જોગવાઈઓ મુજબ નક્કી થતી બજાર કિંમત સાથે અનુસૂચિ-૧ માં દર્શાવેલ ગુણાંકનું ગુણન કરવાની જોગવાઈ છે. સરકારના ઠરાવ તા. ૨૯/૦૭/૨૦૧૬ અનુસાર, શહેરી વિસ્તારો માટે ગુણાંક ૧ (એક) અને ગ્રામ્ય વિસ્તારો માટે ગુણાંક ૨ (બે) ગુણાકારક રહેશે અને તે મુજબ વળતર નક્કી કરવું જોઈએ.

ઉપરોક્ત હકીકત છતાં, સરકારના મહત્વપૂર્ણ પ્રકલ્પોમાં, જ્યાં સંપાદન હેઠળની જમીનનો કબજો લેવો અનિવાર્ય હોય છે, ત્યાં વળતર નક્કી કરવા માટે ભારત સરકારના આવકવેરા વિભાગ દ્વારા જાહેર કરાયેલ ‘ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા’ નો ઉપયોગ ૨૦૧૧ ની જાનત્રી મૂલ્ય પર લાગુ કરવામાં આવ્યો છે, તેવી બાબત

સરકારના વિચારાધીન રહી છે. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લઈ, આથી ઠરાવવામાં આવે છે કે જ્યાં ખેડૂતશ્રીઓ સરકારના તા. ૦૪/૦૪/૨૦૧૮ ના ઠરાવ મુજબ સંમતિ એવોર્ડ દ્વારા પોતાની જમીન આપવા તૈયાર અને ઇચ્છુક હોય અને સંપાદક સંસ્થા વળતર નક્કી કરવા માટે ‘ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા’ મુજબ વળતર આપવા ઇચ્છુક હોય, ત્યાં વળતર તે મુજબ નક્કી કરવામાં આવે.

આ ઠરાવ મહેસૂલ વિભાગની સમાન નં.વાળી ફાઇલ અનુસાર, નાણાં વિભાગની તા. ૨૧/૦૮/૨૦૧૮ની સંમતિ સાથે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાતના રાજ્યપાલના હુકમથી અને તેમના નામે.

(એચ.જે. રાઠોડ) ઉપ સચિવ, આવક વિભાગ, ગુજરાત સરકાર.

રેલવે મંત્રાલયની ૦૮.૧૦.૨૦૧૮ તારીખની સૂચના

રેલવે મંત્રાલયની જાહેરનામું નવી દિલ્હી, તા. ૮ મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮

એસ.ઓ. ૫૧૮૧(ઈ) . – જ્યારે કે, અહીં સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ અને ગુજરાત રાજ્યમાં આવેલ જમીનના કેટલાંક ખંડો જાહેર હેતુ માટે, અર્થાત્ “મુંબઈ-અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ” માટે જરૂરી છે અને ગુજરાત સરકારને તેના પ્રાદેશિક વિસ્તારની અંદર આવેલી તે જમીનનું સંપાદન કરવું આવશ્યક છે.

અને જ્યાંકે, ગુજરાત સરકારે, કેન્દ્રીય સરકારની વિનંતિ પર, ઉપરોક્ત જાહેર હેતુ માટે જમીન હસ્તગત કરવા બાબતે, યોગ્ય વળતર અને જમીન હસ્તગતમાં પારદર્શિતા, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (૨૦૧૩ નો ૩૦) (ઉક્ત અધિનિયમ) ની કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ અનેક જાહેરનામુંઓ બહાર પાડી છે અને ઉક્ત જાહેર હેતુ માટે જમીન હસ્તગત કરવા માટે જમીન હસ્તગત અધિકારીઓને સક્ષમ પ્રાધિકારી તરીકે નિયુક્ત પણ કર્યા છે:

અને જ્યારે ગુજરાતના પ્રદેશની અંદર આવેલ જમીનના સંપાદન સંબંધે ગુજરાત સરકાર યોગ્ય સરકાર છે અને એકથી વધુ રાજ્યમાં જાહેર હેતુ માટે જમીનના સંપાદન સંબંધે, સંબંધિત રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને, કેન્દ્ર સરકાર, અનુક્રમે, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૩ ના ખંડ (ઈ) ના ઉપખંડો (૧) અને (૪) હેઠળ યોગ્ય સરકાર છે;

અતએવ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ ની ખંડ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, ગુજરાત રાજ્ય સરકારની સંમતિથી, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અત્રે હુકમ આપવામાં આવે છે—

(એ) કે, ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય સરકાર તરીકે કેન્દ્ર સરકારના કાર્યો ગુજરાત સરકાર દ્વારા એ શરતે નિર્વહિત થઈ શકે કે, જો કેન્દ્ર સરકારને તે કરવું યોગ્ય જણાય, તો તે પોતે કોઈપણ સમયે ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય સરકારના કાર્યો નિર્વહી શકે:

(બી) કે ઉપરોક્ત હેતુ માટે ગુજરાતના પ્રદેશની અંદર જમીનના સંપાદન સંબંધે ગુજરાત સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી તમામ કાર્યવાહી કેન્દ્ર સરકાર માટે અને તેની તરફથી કરવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે અને તમામ હેતુઓ માટે તેને કાયદેસર તથા માન્ય માનવામાં આવશે; અને

(સી) કે ગુજરાત સરકાર, આ જાહેરનામું હેઠળ કોઈપણ કાર્ય કરતી વખતે, કેન્દ્રીય સરકાર સમયાંતરે આપે તેવી સામાન્ય અને વિશેષ દિશાનિર્દેશોનું પાલન કરશે.

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

ગુજરાતના ગવર્નરને મુખ્ય સચિવ દ્વારા તા. ૨૬.૦૪.૨૦૧૬ના રોજ લખાયેલ પત્ર

નં.

ગુજ./બિલ/૫/૨૦૧૬/૧૫૧૬/૮૧/સી વિધાન અને સંસદીય બાબતો વિભાગ ૪/૪, સરદાર ભવન, સચિવાલય, ગાંધીનગર.

તારીખ ૨૬મી એપ્રિલ, ૨૦૧૬.

પ્રતિ,

ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલશ્રીના મુખ્ય સચિવ,
રાજભવન, ગાંધીનગર.

વિષય : જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર તથા પારદર્શિતાનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારા) વિધેયક, ૨૦૧૬.

શ્રીમાન,

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦૦ના અનુસંધાને, રાજ્યપાલ સમક્ષ રજૂ કરવાના હેતુસર, હું આ સાથે અધિકૃત નકલ (ત્રિપ્રતિમાં) આગળ મોકલવા માટે નિર્દેશિત થયો છું, જે અધિકાર માટેની

ભૂમિ સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૬ (ગુજરાત વિધેયક નં. ૫ સન ૨૦૧૬નું), જેનું તૃતીય વખત વાચન કરવામાં આવ્યું અને ગુજરાત વિધાનસભાની ૩૧મી માર્ચ, ૨૦૧૬ના રોજ યોજાયેલી તેની બેઠકમાં તે પસાર કરવામાં આવ્યું.

૨. વિધેયકનો વિષયભાર ભારતના સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ માંની પ્રવેશ જરૂર હેઠળ આવે છે. કારણ કે વિધેયકની જોગવાઈઓ જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અધિકાર (ગુજરાત સુધારા) વિધેયક, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત છે, જે સમવર્તી યાદીની પ્રવેશ જરૂર હેઠળ આવતો વર્તમાન કાયદો છે. તેથી, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ના સંદર્ભે રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે વિધેયક અનામત રાખવો આવશ્યક છે.

૩. હું આ સાથે હાશિયામાં નોંધાયેલા દસ્તાવેજોના મુદ્દા નં. ૧ અને ૨ પૈકી પ્રત્યેકની છ નકલો તથા મુદ્દા નં. ૩ની ત્રણ નકલો પણ મોકલું છું. મુદ્દા નં. ૪ની નકલ અનુસંધાને મોકલવામાં આવશે. બિલને પસંદગી

સમિતિ.

૧. ગુજરાત વિધાનસભામાં હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન તથા પ્રત્યાયોજિત વિધાન સંબંધિત સ્મારકપત્ર સાથે રજૂ કરાયેલ વિધેયક.

૨. બિલ ત્રીજી વાર વાચવામાં આવ્યું અને ગુજરાત વિધાનસભા દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યું.

૩. ગવર્નરના પ્રિન્સિપલ સેક્રેટરી દ્વારા હસ્તાક્ષર કરવાનું પ્રમાણપત્રનું સ્વરૂપ અને તેમાં ઉલ્લેખિત તે દસ્તાવેજો, જે ભારત સરકાર, ગૃહ મંત્રાલયના પત્ર નં. ૧૭/૨૩/૭૨/જ્યુડલ. તા. ૩ ઓગસ્ટ, ૧૯૭૨ હેઠળ આવશ્યક ગણાવવામાં આવ્યા છે.

૪. આથી, ઉપરોક્ત વિધેયક માટે રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ મેળવવા ભારત સરકાર સમક્ષ રજૂઆત કરવા અને તે અંગે રાજ્ય સરકારને જાણ કરવા હું તમને વિનંતી કરું છું.

આપનો વિશ્વાસુ, હસ્તા./ –

(સી.જે. ગોહી) સરકારના સચિવ

પ્રમાણપત્ર

વિષય: જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતા અંગેનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૬. (ગુજરાત વિધેયક નં. ૦૫ સન ૨૦૧૬)

પ્રમાણિત કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત વિધાન પ્રસ્તાવના સંબંધમાં નીચે દર્શાવેલ દસ્તાવેજો આ સાથે જોડવામાં આવ્યા છે—

૧. પ્રસ્તાવિત વિધાનને આગળ ધપાવતા રાજ્ય સરકારના પત્રની છ નકલો.

૨. ચર્મપત્ર પર છપાયેલ કાયદાની ત્રણ પ્રમાણિક નકલો, જેમાંથી દરેક પર રાજ્યપાલ દ્વારા તે કાયદાને રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હોવાનો સમર્થન લેખિત હોય અને રાજ્યપાલના હસ્તાક્ષર નીચે ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા યોગ્ય સમર્થન માટે પૂરતી જગ્યા છોડી રાખવામાં આવી હોય.

૩. રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ બિલની અન્ય છ નકલો.

૪. ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદન તથા તે સંબંધિત પ્રત્યાયોજિત વિધાન અંગેના સ્મરણપત્ર સાથે રજૂ કરાયેલ વિધેયકની અન્ય છ નકલો.

૫. આ વિધાન સુધારક સ્વરૂપનું છે. મુખ્ય અધિનિયમની એક અધતન નકલ, પ્રસ્તાવિત વિધાનની કલમ અંગેની નોંધ અને સંબંધિત કલમો હાલ જેમ

અસ્તિત્વમાં છે તથા પ્રસ્તાવિત સુધારા પછી જેમ વાંચવામાં આવશે તે દર્શાવતું તુલનાત્મક નિવેદન પણ જોડેલ છે.

ભૂમિ સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અંગેનો (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૬ (ગુજરાત વિધેયક નં. ૦૫ સન ૨૦૧૬)

પ્રસ્તાવિત વિધાનના કલમો અંગે નોંધ

ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદનમાં વિધેયકની જોગવાઈ અંગેની નોંધો સમાવિષ્ટ છે.

દૂરભાષ નં.. (૦૭૯) ૨૩૨૪૩૧૭૧-૭૨-૭૩ સચિવની કચેરી, ગુજરાતના રાજ્યપાલને

ફેક્સ નં.. (૦૭૯) ૨૩૨૩૧૧૨૧ વેબસાઈટ :
રાજભવન.ગુજરાત.ગવર્નમેન્ટ.ઈન ઈ-મેઈલ: રાજ ભવન, ગાંધીનગર-
૩૮૨૦૨૦

મહત્વપૂર્ણ

નં. : જીસીપી-૧૮૧૬-જી-જીએસ-૩૬૮૭ તારીખ : ૨૧મી મે, ૨૦૧૬

ને

સચિવ, ગૃહ બાબતો મંત્રાલય, ભારત સરકાર, નોર્થ બ્લોક, જેસલમેર હાઉસ,
નવી દિલ્હી.

વિષય: જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર
તથા પારદર્શિતા માટેના અધિકાર (ગુજરાત સુધારા) વિધેયક, ૨૦૧૬.

(ગુજરાતી બિલ નં. ૫ સન ૨૦૧૬નું)

શ્રીમાન,

મને આ સાથે જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે ન્યાયસંગત
વળતર અને પારદર્શિતા મેળવવાનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક,
૨૦૧૬ (ગુજરાત વિધેયક નં. ૫ સન ૨૦૧૬) ની પ્રમાણિત નકલ (ત્રણ
પ્રતોમાં) મોકલવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે. ગુજરાત વિધાનસભાની
૩૧મી માર્ચ, ૨૦૧૬ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં તે ત્રીજી વખત વાચવામાં આવી
અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

વિધાન અને સંસદીય કાર્ય વિભાગમાં રાજ્ય સરકારે, તેના તા. ૨૬મી એપ્રિલ,
૨૦૧૬ ના પત્ર દ્વારા, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦૦ હેઠળ અનામત
રાખવા માટે તેમજ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની કલમ (૨) ના
સંદર્ભમાં માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિશ્રીની કૃપાપૂર્વક વિચારણા અને અનુમતિ
માટે તેને આગળ ગૃહ મંત્રાલયને મોકલવા હેતુથી, રાઈટ ટુ ફ્રેર કંપેન્સેશન એન્ડ
ટ્રાન્સપેરન્સી ઇન લેન્ડ અક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ

(ગુજરાત સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૬ (ગુજરાત વિધેયક નં. ૫ સન ૨૦૧૬)
ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલશ્રીની કૃપાપૂર્વક વિચારણા માટે રજૂ કર્યું હતું.

વિધાન અને સંસદીય બાબતો વિભાગમાં રાજ્ય સરકારે ઉક્ત વિધેયકના
સંદર્ભમાં નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા :

૧. વિધેયક ગુજરાત વિધાનસભાની ૩૧મી માર્ચ, ૨૦૧૬ના રોજ યોજાયેલી
બેઠકમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૨. વિધેયકનો વિષયવસ્તુ ભારતના બંધારણની ૭મી અનુસૂચિની યાદી ૩ માં
પ્રવેશ જરૂર હેઠળ આવે છે.

૩. વિધેયકને પસંદગી સમિતિને મોકલવામાં આવ્યું નહોતું.

૪. કારણ કે વિધેયકની જોગવાઈઓ જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને
પુનઃસ્થાપન બાબતે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અધિકાર અધિનિયમ,
૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત છે, જે સમવર્તી સૂચિની પ્રવેશ જરૂર હેઠળ
આવતો વર્તમાન કાયદો છે, તેથી રાજ્ય સરકારે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે
ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની કલમ (૨) ના સંદર્ભમાં ભારતના
માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીના કૃપાપૂર્વક વિચારો માટે આ વિધેયક અનામત રાખવો
આવશ્યક છે.

હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન તે પૃષ્ઠભૂમિ દર્શાવે છે, જેના આધારે રાજ્ય સરકારે ગુજરાત વિધાનસભામાં ઉદ્દેખિત વિધેયક રજૂ કરવું જરૂરી ગણ્યું હતું. કારણ કે માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિશ્રીના કૃપાપૂર્વકના વિચાર માટે આ વિધેયક અનામત રાખવું જરૂરી હતું, તેથી ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલશ્રી શ્રી ઓ.પી. કોહલીએ વિધેયકની સંબંધિત જોગવાઈઓનો વિચાર કરી તેને અનામત રાખ્યો છે. તેમણે હસ્તાક્ષરકર્તાને પણ ગૃહ બાબતોના મંત્રાલયમાં ભારત સરકાર સમક્ષ તે મંત્રાલયની તરફથી આગળની પ્રક્રિયા માટે રજૂ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો છે, જેથી માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિશ્રીની કૃપાપૂર્વકની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરી શકાય.

ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, ભારત સરકાર, ગૃહ મંત્રાલયના પત્ર નં. ૧૭/૨૩/૭૨/જુડિશિયલ, તારીખ ૩ ઓગસ્ટ, ૧૯૭૨ મુજબ જરૂરી હોય તે પ્રમાણે, મારા દ્વારા યથાવિધિ હસ્તાક્ષરિત પ્રમાણપત્રનું પ્રાર્થન તથા તેમાં ઉદ્દેખિત દસ્તાવેજો આ સાથે અગ્રેસરપણે મોકલવા માટે મને નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે. ગુજરાત વિધાનસભાની કાર્યવાહીમાંથી તારીખ ૩૧ માર્ચ, ૨૦૧૬ના ઉતારા યોગ્ય સમયે અનુસરે મોકલવામાં આવશે.

ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, હું આપને વિનંતી કરું છું કે ઉદ્દેખિત વિધેયક માટે માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિશ્રીની કૃપાપૂર્વકની મંજૂરી શક્ય તેટલી વહેલી તકે પ્રાપ્ત કરવા માટે ભારત સરકાર સમક્ષ તબક્કા કરો.

સાદર.

આપનો વિશ્વાસુ,

સંલગ્ન : ઉપર મુજબ] માનનીયના સચિવ હસ્તા./ – (અરવિંદ જોશી) પ્રધાન

ગવર્નરશ્રી

હું ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૦૦ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિશ્રીના વિચારાર્થે આ વિધેયક અનામત રાખું છું.

તા. ૨૦/૦૫/૨૦૧૬

(ઓ.પી. કોહલી) ગુજરાતના રાજ્યપાલ

ગુજરાત વિધાનસભા સચિવાલય

ગુજરાત વિધેયક નં. ૫ સન ૨૦૧૬ નો

જમીન સંપાદનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અંગેના અધિકાર અધિનિયમમાં વધુ સુધારો કરવા માટેનું વિધેયક,

ગુજરાત રાજ્યમાં લાગુ પડતો પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અધિનિયમ, ૨૦૧૩.

[શ્રી નીતિન પટેલ, આરોગ્ય મંત્રી]

(વિધાનસભા દ્વારા ૩૧મી માર્ચ, ૨૦૧૬ના રોજ ત્રીજી વખત વાંચીને પસાર કરવામાં આવેલ મુજબ.)

ડી.એમ. પટેલ, સચિવ, ગુજરાત વિધાનસભા.

સરકારી કેન્દ્રીય પ્રેસ, ગાંધીનગર

ટેલિ. નં. (૦૭૯) ૨૩૨૪૩૧૭૧-૭૨-૭૩ ગુજરાતના રાજ્યપાલના સચિવનું
કચેરી ફેક્સ નં. (૦૭૯) ૨૩૨૩૧૧૨૧ વેબસાઈટ : રાજભવન.ગુજરાત.ગવ.ઈન
ઈ-મેલ : રાજભવન, ગાંધીનગર-૩૮૨૦૨૦

મહત્વપૂર્ણ

પ્રતિ શ્રી સી.જે. ગોઠી, ગુજરાત સરકારના સચિવ, વિધાન તથા સંસદીય
બાબતો વિભાગ, સચિવાલય, ગાંધીનગર - ૩૮૨ ૦૧૦.

વિષય : જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર
અને પારદર્શિતાના અધિકાર બાબત ગુજરાત સુધારા વિધેયક, ૨૦૧૬. (ગુજરાત
વિધેયક નં. ૫ of ૨૦૧૬)

માન્યવર,

કૃપા કરીને વિધાનસભા અને સંદર્ભમાં રાજ્ય સરકારને સંદર્ભ કરો

સંસદીય બાબતો વિભાગના પત્ર નં. ગુજ/બિલ/પ/૨૦૧૬/૧૫૧૬/૯૧/સી તા. ૨૬/૦૪/૨૦૧૬. સરકાર દ્વારા સૂચવ્યા મુજબ રાજ્ય સરકારે મોકલેલ બિલ ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યું હતું.

ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયના તા. ૧૦/૦૮/૨૦૧૬ના પત્ર નં. ૧૭/૩૬/૨૦૧૬-જ્યુડલ એન્ડ પીપી મુજબ, મંત્રાલયે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦૧ હેઠળ તે અંગે દર્શાવવામાં આવેલ માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીની તા. ૮/૮/૨૦૧૬ની મંજૂરી સાથે વિધેયકની બે પ્રમાણિત નકલો પરત મોકલી છે.

આ પત્ર અને વિધેયકની બે પ્રમાણિત નકલો પ્રાપ્ત થયાની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક પાવતી પાઠવશો.

આપનો વિશ્વાસુ, હસ્તાક્ષર/- (ડી.પી. શાહ) ઉપરોક્ત મુજબ વિભાગ અધિકારી

સંલગ્ન :

ક્રમ સંખ્યા	વર્તમાન જોગવાઈઓ	બિલની કલમ સંખ્યા	હાલની જોગવાઈઓમાં સુધારો સમાવિષ્ટ કર્યા બાદ કલમ

			જેમ પ્રગટ થાય તેમ
૧.	૨. અધિનિયમનો અમલ. (૧) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૨) જમીન સંપાદન, સંમતિ, વળતર, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ, યોગ્ય	૨.	૨. અધિનિયમનો અમલ. (૧) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૨) આ અધિનિયમની જમીન સંપાદન, વળતર, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ તે સમયે પણ લાગુ પડશે, જ્યારે યોગ્ય સરકાર નીચે દર્શાવેલ હેતુઓ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરે, અર્થાત્:- (એ) જાહેર ખાનગી

			ભાગીદારી યોજનાઓ માટે, જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિહિત રહે છે, જાહેર માટે
	સરકાર નીચે દર્શાવેલ હેતુઓ માટે જમીન હસ્તગત કરે છે, અર્થાત્:- (એ) જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી યોજનાઓ માટે, જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિવેશિત રહે છે, ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત જાહેર		ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબના હેતુ માટે; (બી) ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબના જાહેર હેતુ માટે ખાનગી કંપનીઓ માટે: શરતે કે નીચે મુજબની પ્રાપ્તિના કિસ્સામાં- (૧) ખાનગી કંપનીઓ,

હેતુ માટે: (બી) ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત જાહેર હેતુ માટે ખાનગી કંપનીઓ માટે: પરંતુ શરતે કે નીચે મુજબના હસ્તગતના કિસ્સામાં- (૧) ખાનગી કંપનીઓ, કલમ ૩ ના ખંડ (સી) ના ઉપખંડો (૧) અને (૫) માં વ્યાખ્યાયિત તે અસરગ્રસ્ત કુટુંબોમાંથી ઓછામાં ઓછા અંસી ટકા લોકોની પૂર્વ સંમતિ; અને	કલમ ૩ ના ખંડ (સી) ના ઉપખંડ (૧) અને (૫) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબ અસરગ્રસ્ત કુટુંબોમાંથી ઓછામાં ઓછા એંસી ટકા લોકોની પૂર્વ સંમતિ; અને (૨) જાહેર ખાનગી ભાગીદારી યોજનાઓ; કલમ ૩ ના ખંડ (સી) ના ઉપખંડો (૧) અને (૫) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબ અસરગ્રસ્ત કુટુંબોમાંથી ઓછામાં ઓછા
---	---

	(૨) જાહેર- ખાનગી		સિત્તેર ટકાની પૂર્વ સંમતિ, યોગ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી પ્રક્રિયા દ્વારા મેળવવામાં આવશે: વધુમાં શરતે કે સંમતિ મેળવવાની પ્રક્રિયા કલમ ૪ માં ઉલ્લેખિત સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અભ્યાસ સાથે સાથે હાથ ધરવામાં આવશે: વધુમાં શરતે કે અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં, તેવા અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં
--	---------------------	--	---

		અમલમાં રહેલા જમીન હસ્તાંતરણ સંબંધિત કોઈપણ કાનૂનના (અંતિમ બની ગયેલા અદાલતના કોઈપણ હુકમ અથવા ચુકાદા સહિત) ઉદ્ધનમાં, પ્રાપ્તિના માર્ગે કોઈ જમીન હસ્તાંતરિત કરવામાં આવશે નહીં: તેમજ શરતે કે કલમ ૧૦એ ની ઉપકલમ (૧) માં સૂચિબદ્ધ યોજનાઓ માટે અને તેમાં નિર્દિષ્ટ હેતુઓ માટે જમીન
--	--	--

			પ્રાપ્તિ આ ઉપકલમની પ્રથમ શરતની જોગવાઈઓમાંથી મુક્ત રહેશે. (૩) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ
	(૩) અમુક અમુક અમુક		
૨.	નવી કલમ ૧૦એનો સમાવેશ.	૩.	૧૦અ. નિશ્ચિત યોજનાઓને મુક્તિ આપવાનો રાજ્ય સરકારનો અધિકાર. રાજ્ય સરકાર જાહેર હિતમાં, રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, આ અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને અધ્યાય ૩ ની

		જોગવાઈઓના લાગુ પડવાથી નીચે દર્શાવેલ કોઈપણ યોજનાઓને મુક્તિ આપી શકશે, એટલે કે:- (એ) ભારતની રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા રક્ષણ તથા તેના દરેક ભાગ માટે અતિઆવશ્યક એવી યોજનાઓ, જેમાં રક્ષણની તૈયારી અથવા રક્ષણ ઉત્પાદનનો સમાવેશ થાય છે (બી) ગ્રામ્ય આધારભૂત સુવિધાઓ, જેમાં
--	--	---

		વિદ્યુતીકરણનો સમાવેશ થાય છે; (સી) સસ્તું આવાસ અને ગરીબ લોકો માટેનું આવાસ; (ડી) રાજ્ય સરકાર તથા તેની સંસ્થાઓ દ્વારા સ્થાપિત ઔદ્યોગિક કોરિડોરો (જેના કિસ્સામાં આવા ઔદ્યોગિક કોરિડોર માટે નિર્ધારિત રેલવે લાઇન અથવા માર્ગોના બન્ને બાજુએ એક કિલોમીટર સુધીની જમીન હસ્તગત
--	--	---

		કરવામાં આવશે); અને (ઈ) જાહેર- ખાનગી ભાગીદારી હેઠળની યોજનાઓ સહિતની આધારભૂત સુવિધાઓની યોજનાઓ, જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિહિત રહે છે: પરંતુ એ શરતે કે રાજ્ય સરકાર જાહેરનામું બહાર પાડતાં પહેલાં, આવી યોજના માટે આવશ્યક ન્યૂનતમ જમીનને ધ્યાનમાં રાખીને, પ્રસ્તાવિત
--	--	--

			હસ્તગત માટેની જમીનની વ્યાપ્તિ સુનિશ્ચિત કરશે."
૩.	નવી કલમ ૨૩એ નો સમાવેશ.		૨૩એ. નીચેના કારણના કિસ્સામાં તપાસ વિના કલેક્ટર દ્વારા પુરસ્કાર
		૧૯૦૮ નો ૧૬.	રસ ધરાવતા વ્યક્તિઓ. (૧) કલમ ૨૩ માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે, જો કલેક્ટર આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે તેની સમક્ષ હાજર થયેલા જમીનમાં

		હિત ધરાવતા તમામ વ્યક્તિઓએ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવેલા નિયમો અનુસાર નિર્ધારિત નમૂનામાં કલેક્ટરના એવોર્ડમાં સમાવેશ કરવાનાં મુદ્દાઓ અંગે લેખિતરૂપે સંમતિ આપી છે, તો તે વધુ તપાસ કર્યા વિના, આવી સંમતિની શરતો અનુસાર એવોર્ડ કરી શકશે. (૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈપણ જમીન માટે
--	--	--

			વળતરની નિર્ધારણા, આ અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ અનુસાર અન્યત્ર આવેલી અન્ય જમીનો અંગે વળતરની નિર્ધારણાને કોઈ રીતે અસર કરશે નહીં. (૩) નોંધણી અધિનિયમ, ૧૯૦૮ માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, ઉપકલમ (૧) હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ કરાર તે અધિનિયમ
--	--	--	---

			હેઠળ નોંધણી માટે પાત્ર ગણાશે નહીં.
૪.	૨૪. ૧૮૯૪ ના અધિનિયમ નં. ૧ હેઠળની જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં લુપ્ત થયેલી માનવામાં આવશે. (૧) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૨) ઉપ- કલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, નીચે મુજબ પ્રારંભ કરાયેલ જમીન સંપાદન કાર્યવાહી	૫. ૧૮૯૪ નું ૧	૨૪. અધિનિયમ નં. ૧ ના ૧૮૯૪ હેઠળ જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા અમુક કિસ્સાઓમાં લુપ્ત થયેલી માનવામાં આવશે. (૧) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ હેઠળ આરંભાયેલ જમીન

	અંગેના મામલામાં		સંપાદન કાર્યવાહીઓના કિસ્સામાં, જ્યાં ઉક્ત કલમ ૧૧ હેઠળનો પુરસ્કાર આ અધિનિયમના પ્રારંભ પહેલાં પાંચ વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમય પૂર્વે આપવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ જમીનનો વાસ્તવિક કબજો લેવામાં આવ્યો ન હોય અથવા વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં ઉક્ત કાર્યવાહી
--	-----------------	--	--

જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪, જેમાં જણાવેલ કલમ ૧૧ હેઠળ આ અધિનિયમના પ્રારંભથી પાંચ વર્ષ અથવા તેથી વધુ પહેલાં એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ જમીનનો વાસ્તવિક કબજો લેવામાં આવ્યો ન હોય અથવા વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું ન હોય, તો જણાવેલ કાર્યવાહી સમાપ્ત થયેલી	રદબાતલ થયેલ ગણાશે અને યોગ્ય સરકાર, જો તે એવું પસંદ કરે, તો આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ આવી જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી નવી સિરેથી આરંભ કરશે: પરંતુ શરત એટલી કે જ્યાં એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હોય અને જમીનધારણાના બહુમતી હિસ્સા અંગેનું વળતર હિતભોગીઓના ખાતામાં જમા
---	---

માનવામાં આવશે અને યોગ્ય સરકાર, જો તે એમ પસંદ કરે, તો આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર આવી જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી નવા સંરેથી શરૂ કરશે: પરંતું, જ્યાં એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હોય અને જમીન ધારણોના બહુમતી હિસ્સા અંગેનું વળતર હિતભોગીઓના ખાતામાં જમા કરવામાં આવ્યું ન	કરવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં જણાવેલ જમીન સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ સંપાદન માટેની સૂચનામાં નિર્દિષ્ટ તમામ હિતભોગીઓ આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ વળતર મેળવવા હકદાર રહેશે: વધુમાં એવી શરત કે આ ઉપકલમમાં ઉલ્લેખિત અવધિની ગણતરી કરતાં, જે કોઈ અવધિ અથવા અવધિઓ
--	--

હોય, ત્યારે જણાવેલ જમીન સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ સંપાદન માટેની સૂચનામાં ઉલ્લેખિત તમામ હિતભોગીઓ હકદાર રહેશે	દરમિયાન કોઈ અદાલત દ્વારા આપેલ સ્થગિત હુકમ અથવા મનાઈહુકમના કારણે જમીનના સંપાદનની કાર્યવાહી અટકાવવામાં આવી હોય અથવા કબજો લેવાની પ્રક્રિયા અટકેલી હોય, અથવા તેવી અવધિ જેમાં કબજો લેવામાં આવ્યો હોય પરંતુ વળતર અંગે ટ્રિબ્યુનલના એવોર્ડમાં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ અવધિ
---	--

			માટે તે રકમ આ હેતુ માટે જાળવવામાં આવેલ અદાલત અથવા નિર્દિષ્ટ ખાતામાં જમા પડેલી હોય, તે અવધિ બાદ કરવામાં આવશે.
	આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર વળતર.		
પ.	નવી કલમ ૩૧એનું પ્રસ્થાપન.	૬.	૩૧એ. રાજ્ય સરકાર દ્વારા તેના રેખીય સ્વરૂપના પ્રકલ્પો માટે એકમૂલ્ય રકમની ચુકવણી. આ અધિનિયમમાં સમાવેશ પામેલ

			કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જ્યારે જમીન તેના પોતાના ઉપયોગ માટે સંપાદિત કરવાની હોય અને તે એકસો એકરથી ઓછી હોય અથવા જ્યારે કલમ ૧૦ ની ઉપકલમ (૪) ની પરંતુકમાં ઉલ્લેખિત મુજબ રેખીય સ્વરૂપના મામલામાં જમીન સંપાદિત કરવાની હોય, ત્યારે અસરગ્રસ્ત કુટુંબોને પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચ તરીકે, કલમ ૨૭
--	--	--	--

			હેઠળ નિર્ધારિત વળતરની રકમના પચાસ ટકા બરાબર તેવી એકમૂષ્ટ રકમ ચૂકવવા રાજ્ય સરકાર સક્ષમ રહેશે
૬.	૪૦. કેટલાંક કેસોમાં જમીન હસ્તગત કરવા તાત્કાલિકતાની સ્થિતિમાં વિશેષ સત્તાઓ. (૧) તાત્કાલિકતાના કેસોમાં, જ્યારે યોગ્ય સરકાર તેવી દિશા આપે ત્યારે, કલમ ૨૧ માં ઉલ્લેખિત નોટિસના પ્રકાશનથી ત્રીસ	૭.	૪૦. નિશ્ચિત પરિસ્થિતિઓમાં જમીન સંપાદન કરવા માટે તાત્કાલિકતાના કિસ્સામાં વિશેષ સત્તાઓ. (૧) તાત્કાલિકતાના કિસ્સાઓમાં, યોગ્ય સરકાર જ્યારે તેમ નિર્દેશ આપે, ત્યારે, એવો કોઈ પુરસ્કાર કરવામાં

	દિવસ પૂર્ણ થયા પછી, કલેક્ટર, ભલે એવો કોઈ એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો ન હોય, જાહેર હેતુ માટે જરૂરી કોઈપણ જમીનનો કબજો લઈ શકશે અને તેવી જમીન તત્ક્ષણે		આવ્યો ન હોય છતાં, કલમ ૨૧ માં ઉલ્લેખિત નોટિસના પ્રકાશનથી ત્રીસ દિવસ પૂરા થયા પછી, કલેક્ટર જાહેર હેતુ માટે જરૂરી કોઈપણ જમીનનો કબજો લઈ શકે છે અને તે જમીન ત્યારબાદ તમામ ભારમુક્ત રીતે સંપૂર્ણપણે સરકારમાં નિર્ધિવાદ રીતે નિહિત થશે. (૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ યોગ્ય સરકારની સત્તાઓ ભારતના રક્ષણ
--	--	--	--

			અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટે અથવા કુદરતી આપત્તિઓમાંથી ઊભી થયેલી કોઈપણ આપાતસ્થિતિ માટે અથવા સંસદની મંજૂરીથી કોઈ અન્ય આપાતસ્થિતિ માટે અથવા કેન્દ્ર દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું પાલન કરવા માટે જરૂરી ન્યૂનતમ વિસ્તારમાં મર્યાદિત રહેશે
	બધા જ બોજા— બાધાઓથી મુક્ત રીતે, સંપૂર્ણપણે		રાજ્ય સરકારને સરકાર: પરંતું, આ ઉપકલમ હેઠળ

સરકારમાં નિવિસ્ત થશે. (૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ યોગ્ય સરકારની સત્તાઓ ભારતના સંરક્ષણ અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટે, અથવા કુદરતી આફતોને કારણે ઊભી થયેલી કોઈ આપત્તિ માટે, અથવા સંસદની મંજૂરીથી અન્ય કોઈ આપત્તિ માટે આવશ્યક હોય તેવા લઘુત્તમ ક્ષેત્રફળ સુધી મર્યાદિત રહેશે: પરંતું, કલેક્ટર આ	કલેક્ટર કોઈપણ ઈમારત અથવા ઈમારતના કોઈ ભાગનો કબજો, તે અંગે તેમ કરવાની પોતાની મનશા વિશે ત્યાંના કબજેદારને ઓછામાં ઓછા અડતાલીસ કલાકની નોટિસ આપ્યા વિના, અથવા એવી વધુ લાંબી નોટિસ આપ્યા વિના, જે વાજબી રીતે એટલી પૂરતી હોય કે જેથી એવો કબજેદાર અનાવશ્યક
---	--

	ઉપકલમ હેઠળ કોઈ મકાન અથવા મકાનના કોઈ ભાગનો કબજો, તેમાં વસવાટ કરનારને તે કરવા પોતાના ઇરાદાની ઓછામાં ઓછી અડતાલીસ કલાકની નોટિસ આપ્યા વિના, અથવા પરિસ્થિતિ મુજબ યુક્તિસંગત રીતે પૂરતી ગણાય તેવી વધુ લાંબી નોટિસ આપ્યા વિના, લેશે નહીં, જેથી		અસુવિધા વિના પોતાની જંગમ મિલકત તેવી ઈમારતમાંથી દૂર કરી શકે, ગ્રહણ કરશે નહીં. (૩) થી (૫) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ
--	---	--	--

	આવા કબજેદારને અનાવશ્યક અસુવિધા વિના તેવી ઇમારતમાંથી તેની જંગમ મિલકત દૂર કરવાની સગવડ કરવી. (૩) થી (૫) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ		
૭.	૪૬. નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિઓ સિવાયની કેટલીક વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ લાગુ પડશે. (૧) જ્યાં	૮. ૧૮૬૦નું ૨૧	૪૬. નિર્ધારિત વ્યક્તિઓ સિવાયની કેટલીક વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ લાગુ પડવાની. (૧)

કોઈ વ્યક્તિ, નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિ સિવાયની, ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા એવી મર્યાદા જેટલા અથવા તેથી વધુ વિસ્તારની જમીન ખરીદી રહી હોય, જે સંબંધિત રાજ્ય- વિશિષ્ટ પરિબળો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈને યોગ્ય સરકાર દ્વારા અધિસૂચિત કરવામાં આવે અને જેના માટે આ અધિનિયમ હેઠળ પુનર્વસન અને	જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ, જે નિર્ધારિત વ્યક્તિ ન હોય, યોગ્ય સરકાર દ્વારા સંબંધિત રાજ્યવિશિષ્ટ પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખીને જે મર્યાદા જાહેર કરવામાં આવે તે બરાબર કે તેથી વધુ વિસ્તારમાં ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા જમીન ખરીદી રહી હોય, અને જેના માટે આ અધિનિયમ હેઠળ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન
--	--

	પુનઃસ્થાપન ખર્ચની ચુકવણી આવશ્યક હોય, ત્યાં તે જિલ્લા કલેક્ટરને અરજી રજૂ કરશે અને તેને નીચેની બાબતોની જાણ કરશે: (એ) ખરીદી કરવાનો ઈરાદો; (બી) હેતુ		ખર્ચની ચુકવણી આવશ્યક હોય, ત્યારે તે જિલ્લા કલેક્ટર સમક્ષ અરજી દાખલ કરીને તેને નીચેની બાબતોની જાણ કરશે: (એ) ખરીદી કરવાનો ઈરાદો; (બી) એવી ખરીદી જે હેતુસર કરવામાં આવી રહી છે તે હેતુ; (સી) ખરીદવાની જમીનની વિગતો. (૨) થી (૫) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૬) જો કોઈ
--	--	--	--

		જમીન કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા ખાનગી વાટાઘાટો મારફતે પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના દિવસે અથવા તે પછી ખરીદવામાં આવી હોય, જે ઉપકલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત મર્યાદા કરતાં વધુ હોય, અને જો એ જ જમીન તે તારીખથી ત્રણ વર્ષની અંદર હસ્તગત કરવામાં આવે, તો
	જે હેતુ માટે આવી ખરીદી કરવામાં આવી રહી છે; (સી) ખરીદવાની	આ અધિનિયમના પ્રારંભની તારીખે, તો, આ રીતે હસ્તગત કરાયેલ

જમીનોની વિગતો. (૨) થી (૫) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૬) જો કોઈ જમીન કોઈ વ્યક્તિએ પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના દિવસે અથવા તે પછી ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા ખરીદી હોય, જે ઉપકલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત મર્યાદાઓ કરતાં વધુ હોય અને જો એ જ જમીન આ અધિનિયમના પ્રારંભની તારીખથી	એવી જમીન માટે ચૂકવાયેલ વળતરનું ચાલીસ ટકા મૂળ જમીન માલિકો સાથે વહેંચવામાં આવશે. સ્પષ્ટીકરણ.- આ કલમના હેતુસર, આ અભિવ્યક્તિ- (એ) "મૂળ જમીન માલિક" નો અર્થ પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના દિવસે જમીનનો માલિક; (બી) "નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિઓ" માં નીચેના સિવાયની કોઈપણ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે-
---	---

ત્રણ વર્ષની અંદર અધિગ્રહિત કરવામાં આવે, તો આવી અધિગ્રહિત જમીન માટે ચૂકવાયેલ વળતરના ચાલીસ ટકા મૂળ જમીનમાલિકો સાથે વહેંચવાના રહેશે. સ્પષ્ટીકરણ. – આ કલમના હેતુ માટે, અભિવ્યક્તિ– (એ) "મૂળ જમીનમાલિક"નો અર્થ પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના દિવસે જમીનના માલિક તરીકે રહેલા	(૧) કાઢી નાખેલ; (૨) સરકારી કંપની; (૨) વ્યક્તિઓનું સંઘ અથવા ટ્રસ્ટ અથવા સોસાયટીઓના નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૬૦ હેઠળ નોંધાયેલ મંડળી, જેને સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે યોગ્ય સરકાર દ્વારા સહાય આપવામાં આવી હોય અથવા જે યોગ્ય સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ હોય.
---	---

	વ્યક્તિથી થાય છે; (બી) "નિર્દિષ્ટ		
	"વ્યક્તિઓ" માં નીચે દર્શાવેલ સિવાયની કોઈપણ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે- (૧) યોગ્ય સરકાર; (૨) સરકારી કંપની; (૩) સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૮૬૦ હેઠળ નોંધાયેલ વ્યક્તિઓનું મંડળ અથવા ટ્રસ્ટ અથવા સોસાયટી, જેને સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે યોગ્ય		

	સરકાર દ્વારા સહાય આપવામાં આવી હોય અથવા જે યોગ્ય સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ હોય.		
૮.	૮૭. સરકારના વિભાગો દ્વારા થયેલા ગુનાઓ. (૧) જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો સરકારના કોઈ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં વિભાગના વડાને તે ગુનાનો દોષિત માનવામાં આવશે	૯. ૨ માંથી ૧૯૭૪	૮૭. સરકારી અધિકારીઓ દ્વારા ગુનાઓ. જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો એવી કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય કે જે આવા આક્ષેપિત ગુનાના કમિશનના સમયે, જે તે સ્થિતિ મુજબ, કેન્દ્રીય સરકાર અથવા

	અને તે મુજબ તેના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી ચલાવવામાં આવશે તથા તેને દંડિત કરવામાં આવશે, પરંતુ એ શરતે કે આ કલમમાં સમાવાયેલ કોઈ પણ બાબત કોઈપણ વ્યક્તિને		રાજ્ય સરકારમાં નોકરીએ હોય અથવા રહી ચૂકી હોય, ત્યાં અદાલત એવો ગુનો સંજ્ઞાનમાં લેશે, શરતે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૯૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોય.
	જો એવી વ્યક્તિ સાબિત કરે કે ગુનો તેની જાણ વગર કરવામાં આવ્યો હતો અથવા આવા વ્યક્તિ દ્વારા એવો		

	ગુનો થતો અટકાવવા માટે સર્વ જરૂરી સાવચેતી રાખવામાં આવી હતી, તો તે કોઈપણ દંડને પાત્ર બનશે નહીં. (૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળ કોઈ ગુનો સરકારના વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય અને એવું સાબિત થાય કે એવો ગુનો વિભાગના વડા		
--	---	--	--

	સિવાયના કોઈ અધિકારીની સંમતિ અથવા મળતાવળથી કરવામાં આવ્યો હતો, અથવા તે અધિકારીની કોઈ બેદરકારીને આભારી હતો, ત્યારે એવો અધિકારી પણ તે ગુનાનો દોષિત ગણાશે અને તે મુજબ તેની સામે કાર્યવાહી કરીને તેને દંડિત કરવામાં આવશે.		
--	--	--	--

૧૭. ઉપર ભારતના બંધારણ, કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩, સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬, તેમજ રાજ્ય અને કેન્દ્રીય સરકારના સંદેશાઓની સંબંધિત

જોગવાઈઓનું પુનઃઉત્પાદન કર્યા બાદ, હવે અમે તે મહત્વપૂર્ણ ઘટનાઓના કાળક્રમનું વિશ્લેષણ કરવા આગળ વધશું, જે સ્વરૂપતઃ વિવાદાસ્પદ નથી. તે નીચે મુજબ છે:

નં.	તારીખ	વિગતો	પાનું નં. એસ.સી.એ. નં. ૯૮૬૪ માં
૧	મે, ૨૦૧૩	મુંબઈ-અમદાવાદ ઉચ્ચ-ગતિ રેલ પ્રકલ્પ [સંક્ષેપમાં 'પ્રકલ્પ'] અંગે સંયુક્ત વ્યવહાર્યતા અભ્યાસ હાથ ધરવા માટેની જાહેરાત કરવામાં આવી, જેનો સહ- વિત્તપોષણ ભારત સરકાર અને જાપાન સરકાર દ્વારા તેની શાસકીય સંસ્થા	૧૭૮

		એટલે કે જાપાન ઇન્ટરનેશનલ કોઓપરેશન એજન્સી [સંક્ષેપમાં 'જાઇકા'] મારફતે થવાનો હતો.	
૨	૦૧.૦૧.૨૦૧૪	જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ક્ષેત્રે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતાનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ [સંક્ષેપમાં '૨૦૧૩નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ'] અમલમાં આવ્યો.	
૩	૩.૧૨.૨૦૧૪	કેન્દ્રીય સરકારે "જમીન સંપાદન,	—

		પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અંગે ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા માટેનો અધિકાર (સુધારા) અધ્યાદેશ, ૨૦૧૪" નામનો એક અધ્યાદેશ જારી કર્યો.	
૪	૩૦.૦૫.૨૦૧૫	કેન્દ્રીય સરકારે જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને	—

પાનું નં. ૧ એસ.સી.એ. નં. ૧૭૬૫૩ ૮૧ ૮૨ ૧૧૪

		પુનર્વસન (સંશોધન) દ્વિતીય અધ્યાદેશ, ૨૦૧૫.	
૫	જુલાઈ, ૨૦૧૫	વિવિધ વિકલ્પો પર	૧૭૯

		વિચાર કર્યા પછી, જાઈકાએ તેનો સંયુક્ત વ્યવહાર્યતા અહેવાલ રજૂ કર્યો, જેમાં પ્રકલ્પ માટેનો એક સમર્પિત માર્ગ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યો.	
૬	૨૮.૦૫.૨૦૧૫	કેન્દ્રીય સરકારએ ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૧૧૩(૨) હેઠળ 'કઠિનતાઓ દૂર કરવા બાબતનો હુકમ, ૨૦૧૫ જારી કર્યો.	
૭	૩૧.૦૮.૨૦૧૫	ઉપરોક્ત ૩૦.૦૫.૨૦૧૫ તારીખનો આ	—

		વટહુકમ લુપ્ત થયો.	
૮	ઓગસ્ટથી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૫	વિવિધ વિકાસો થયા જેમાં જાપાન સરકાર દ્વારા પરિયોજનાને સહાય પેકેજની રજૂઆત કરવામાં આવી, ત્યારબાદ નીતિ આયોગના ઉપાધ્યક્ષના અધ્યક્ષપદ હેઠળ નવીન સહકાર અંગે સશક્ત સમિતિની રચના કરવામાં આવી.	૧૭૯
૯	ડિસેમ્બર, ૨૦૧૫	હાઈ સ્પીડ રેલ ટ્રેનો માટે ટેકનોલોજીના હસ્તાંતરણ, હાઈ સ્પીડ રેલ ટ્રેનોનું	૧૭૯

		મેક-ઇન ઇન્ડિયા હેઠળ ઉત્પાદન અને હાઇ સ્પીડ રેલ માટે તાલીમ સંસ્થાની સ્થાપના જેવી બાબતો સહિત, પ્રોજેક્ટના અમલીકરણ માટે જાપાન સરકાર અને ભારત સરકાર વચ્ચે સહકારનું સ્મરણપત્ર હસ્તાક્ષરિત કરવામાં આવ્યું હતું.	
૧૦	૧૨.૦૨.૨૦૧૬	ઉક્ત રેખીય પરિયોજનાના અમલીકરણ અને કાર્યાવ્વયનને સુગમ બનાવવા	૧૭૯

		હેતુસર, ભારત સરકારે અને સહભાગી રાજ્ય સરકારોએ 'નેશનલ હાઈ-સ્પીડ કોર્પોરેશન લિ.' નામની સંયુક્ત સાહસ કંપની રચી.	
--	--	---	--

૮૧ ૮૨ ૮૩

		(સંક્ષેપમાં 'નિગમ') જેમાં ભારત સરકાર, ગુજરાત સરકાર અને મહારાષ્ટ્ર સરકારનો સમાવેશ થાય છે, તેનો મુખ્ય હેતુ એ છે કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને ગુજરાત રાજ્ય	
--	--	--	--

		વચ્ચેની ઉચ્ચ-વેગ રેલ સેવાઓનું આયોજન કરવું, રૂપરેખા તૈયાર કરવી, વિકાસ કરવો, નિર્માણ કરવું, કાર્યાન્વિત કરવું, જાળવણી કરવી, સંચાલન કરવું અને નાણાંકીય વ્યવસ્થા કરવી.	
૧૧	૩૧.૦૩.૨૦૧૬	જમીન સંપાદનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનનો અધિકાર (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક,	૨૬૮

		૨૦૧૬ વિધાનસભામાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.	
૧૨	માર્ચથી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૬	ઉક્ત ભિન્ન સમિતિઓ અને કાર્યકારી સમૂહો, વિઝ. (૧) સંયુક્ત સમિતિ, (૨) કાર્યકારી સમૂહ, (૩) તકનીકી સમૂહ, વગેરેની અનેક ચક્રોની બેઠકો યોજાઈ હતી જેથી પ્રકલ્પના અમલીકરણ અને કાર્યાન્વયન માટેની વિગતવાર યોજનાઓને	૧૭૯

		અંતિમરૂપ આપી શકાય.	
૧૩	૨૬.૦૪.૨૦૧૬	માનનીય રાજ્યપાલશ્રીને એક સંદેશ મોકલવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેમાં દર્શાવેલ કારણોને આધારે ઉપરોક્ત રાજ્ય વિધેયક, ૨૦૧૬ને માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીના સૌજન્યપૂર્ણ વિચારણા માટે અનામત રાખવાની વિનંતી કરવામાં આવી હતી.	૨૭૧
૧૪	૨૧.૦૫.૨૦૧૬	ઉક્ત માનનીય રાષ્ટ્રપતિના	૨૮૬

		કાર્યાલય તરફથી, ઉપરોક્ત વિધેયકની નકલો તથા તેના હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન સાથે, તેની સમજવણી સાથે એક સંદેશો સંબોધવામાં આવ્યો	
--	--	--	--

૮૩ ૧૬૦ ૧૭૫

		વિરોધાભાસની પ્રકૃતિ વગેરે તથા સંમતિ પ્રદાન કરવા માટેના સુધારાના કારણો.	
૧૫	૦૮.૦૮.૨૦૧૬	માનનીય રાજ્યપાલશ્રીના કાર્યાલયને	—

		૨૦૧૬ના વિધેયકને મંજૂરી માટેની વિનંતી પ્રાપ્ત થયા બાદ, અંતે માનનીય રાષ્ટ્રપતિશ્રીએ ઉક્ત ૨૦૧૬ના વિધેયકને મંજૂરી આપી, જેના પરિણામે ઉક્ત વિધેયક રૂપાંતરિત થઈ ન્યાયસંગત વળતર તથા જમીન અધિનિયમમાં પારદર્શિતા, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન (ગુજરાત સુધારો) અધિનિયમ,	
--	--	---	--

		૨૦૧૬ (સંક્ષેપમાં ‘૨૦૧૬નો રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ’) બન્યો અને તે પછી ૧૫.૦૮.૨૦૧૬ના રોજ અમલમાં આવ્યો.	
૧૬	૧૨.૦૧.૨૦૧૭	એક તરફ ગુજરાત ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ મારફતે ગુજરાત સરકાર અને બીજી તરફ નિગમ વચ્ચે પ્રકલ્પના કાર્યક્ષમ અમલીકરણ / વિકાસ માટે સમજુતીનું સ્મરણપત્ર સંપન્ન	૧૯૩

		કરવામાં આવ્યું હતું અને એ બાબત પર સંમતિ થઈ હતી કે ગુજરાત સરકાર પ્રકલ્પ માટેની જમીનના સંપાદનને સુગમ બનાવશે.	
૧૭	૩૧.૦૩.૨૦૧૭	ભારત સરકાર, રેલવે મંત્રાલય, રેલવે બોર્ડ મુખ્ય સચિવને એક સંદેશ પાઠવ્યો,	૧૯૬

૧૨૦ ૧૨૪ ૧૨૭

		ગુજરાત સરકાર, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવું જણાવે છે કે રાજ્ય સરકાર દરેક	
--	--	---	--

		જિલ્લામાં આવશ્યક સહાયક કર્મચારી સાથે સમર્પિત જમીન સંપાદન અધિકારીઓની નિમણૂક કરી શકે છે, જેથી જમીનનો નકશો રજૂ થતાં જ જમીન સંપાદન પ્રક્રિયા શક્ય તેટલી વહેલી તકે આરંભી શકાય તે સુનિશ્ચિત કરવામાં આવે.	
૧૮	૨૫.૦૪.૨૦૧૭	ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લઈને, રાજ્ય સરકારે હુકમ પસાર કર્યો કે ૮ જિલ્લાઓ માટે (પત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ)	૧૯૮

		જમીન સંપાદન માટે જમીન સંપાદન અધિકારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવે અને પ્રકલ્પ માટે તેમને 'જમીન સંપાદન માટેની સક્ષમ સત્તા' તરીકે નિર્ધારિત કરવામાં આવે.	
૧૯	૧૪.૦૯.૨૦૧૭	માનનીય પ્રધાનમંત્રી તથા તેમના જાપાની સમકક્ષ શ્રી શિન્ઝો આબેએ દેશની પ્રથમ મુંબઈ અને અમદાવાદ વચ્ચેની ૫૦૮ કિમીની ઉચ્ચ	૧૮૧

		ગતિ રેલ યોજના માટે અમદાવાદ શહેરમાં શિલાન્યાસ કર્યો.	
૨૦	૧૭.૦૯.૨૦૧૭	એક તરફ જીકા અને બીજી તરફ ભારત સરકાર વચ્ચે ઋણ કરારો પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા, જેના દ્વારા ૦.૧% ના દરે વ્યાજ સાથે, ૧૫ વર્ષના મોરેટોરિયમ સમયગાળા સહિત, ૫૦ વર્ષમાં પરત ચૂકવવાના ૮૫.૯૭૪ અબજ ચેનના જાપાની ઓડીએ ઋણોની	—

		જોગવાઈ કરવામાં આવી.	
૨૧	૦૯.૧૦.૨૦૧૭	રાજ્ય સરકારના મુખ્ય સચિવને, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, વિનંતી કરતું એક પત્ર નિગમ દ્વારા સંબોધિત કરવામાં આવ્યું હતું કે તે છે	૧૯૯
		મહિના દરમિયાન તબક્કાવાર રીતે સંબંધિત જમીન સંપાદન અધિકારીઓ સમક્ષ જમીન સંપાદનના દસ્તાવેજો રજૂ કરવાની યોજના છે અને એવી અપેક્ષા	

		રાખવામાં આવે છે કે જમીન સંપાદન સંબંધિત તમામ દસ્તાવેજો મહિના દરમિયાન સંબંધિત સરકારી સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે, ખાસ કરીને આ રેખીય પ્રકલ્પના વ્યાપને ધ્યાનમાં લેતાં, જિસકી સફળતા મોટાભાગે સમયસર સંપાદન પર આધારિત છે, કારણ કે પ્રકલ્પ ઓગસ્ટ, ૨૦૨૨ માં પૂર્ણ કરીને	
--	--	--	--

		સોંપવાનો ઇરાદો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે.	
૨૨	૨૨.૧૨.૨૦૧૭	ત્યારબાદ રાજ્ય સરકારે તેના માર્ગો અને મકાનો વિભાગમાં વિવિધ મુદ્દાઓ માટે, એટલે કે પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે જમીન સંપાદન, વન અને પર્યાવરણ, વીજ પુરવઠો, તથા ઉપયોગી સુવિધાઓના સ્થાનાંતરણ બાબતે, એક ઉચ્ચ સત્તા સમિતિની	૧૮૧

		રચના કરી.	
૨૩	ડિસેમ્બર, ૨૦૧૭ થી જુલાઈ, ૨૦૧૮	જાઈકા ના દેખરેખ હેઠળ એમ/એસ. આર્કાડિસ નામની એક સ્વતંત્ર સંસ્થાએ જિલ્લાવાર અસર સર્વેક્ષણ હાથ ધર્યું હતું.	—
૨૪	૦૨.૦૨.૨૦૧૮	રાજ્ય સરકાર દ્વારા ગુજરાત સરકારના મુખ્ય સચિવના અધ્યક્ષસ્થાને, તેમજ વિવિધ કેન્દ્રીય તેમજ રાજ્ય સત્તાધિકારીઓની ઉપસ્થિતિમાં, હાઈ પાવર કમિટીની પ્રથમ બેઠક બોલાવવામાં	૨૦૦

		આવવાની બાબત અંગે જાણ કરતા તમામ સંબંધિત સત્તાધિકારીઓને એક પત્રવ્યવહાર સંબોધવામાં આવ્યો હતો.	
૨૫	૦૬.૦૨.૨૦૧૮	રાજ્ય સરકારના મહેસૂલ વિભાગના અવર સચિવે, રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦અ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, વિવિધ તાલુકાવાર/ગામવાર જાહેરનામાઓ	૧૪૨

		બહાર પાડ્યાં.	
૨૬	૧૬.૦૨.૨૦૧૮	ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતાં, તે સાથે સંલગ્ન કાર્યસૂચિ અનુસાર, જમીન સંપાદન સંબંધિત મુદ્દા સહિત, પ્રકલ્પ સંબંધિત મુદ્દાઓ અંગે બેઠક ચોજવામાં આવી હતી.	૧૮૧
૨૭	૨૦.૦૩.૨૦૧૮	તા. ૧૬.૦૨.૨૦૧૮ની બેઠકની કાર્યવાહીનોંધ તમામ સત્તાધિકારીઓને મોકલવામાં આવી	૨૦૪

		હતી.	
૨૮	૦૯.૦૪.૨૦૧૮	કેન્દ્રીય સરકારના કહેવા ઉપર રાજ્ય સરકારે વર્ષ ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ તાલુકાવાર/ગામવા ૨ વિવિધ સૂચનાઓ જારી કરીને જાહેર કર્યું કે ઉક્ત સૂચનાઓ સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ જમીનો નિર્ધારિત જાહેર હેતુ, અર્થાત્ વિવાદિત પ્રકલ્પ,	પપ

		માટે આવશ્યક છે.	
૨૯	૧૦.૦૮.૨૦૧૮	એમ/એસ. આર્કેડિસ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલ સર્વેક્ષણને ધ્યાનમાં લેતાં, વિગતવાર સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસ સમાવવામાં આવેલ 'પુનર્વસન કાર્યયોજનાની અહેવાલ – મુંબઈ અમદાવાદ ઉચ્ચ ગતિવાળી રેલવે પ્રોજેક્ટ' નામનો અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.	—
૩૦	૧૧.૦૮.૨૦૧૮	રાજ્ય સરકારે તેના	૨૨૨

		મહેસૂલ વિભાગમાં બે સરકારી	
--	--	------------------------------	--

૮૬ ૮૫ ૧૩૫ ૯૨ ૧૫૧

		ઠરાવો, ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ વળતર નક્કી કરતી વખતે અનુસરવાના માપદંડો અંગેના પ્રશ્નોને સ્પષ્ટ કરતાં.	
૩૧	૦૮.૧૦.૨૦૧૮	ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની એક જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવી, જેના દ્વારા	૧૪૫૭

		જમીન સંપાદન સંબંધિત કાર્યોના નિર્વહ માટે રાજ્ય સરકારને સોંપણી કરવામાં આવી, તેમજ ગુજરાતના પ્રદેશની અંદર આવેલી જમીનોના સંપાદન સંબંધે રાજ્ય સરકારે લીધેલ તમામ મસાલોને અનુમોદિત કરવામાં આવી.	
--	--	---	--

૧૮. હવે અમે સંવિધાનની જોગવાઈઓના અર્થઘટનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અંગે સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. તથા અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. તથા અન્ય [(૧૯૯૦)૧ એસ.સી.સી. ૧૦૯] ના કેસમાં સંવિધાન પીઠના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ અને પરિચ્છેદ ૬૭ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૬૭. આ વાત સ્મરણમાં રાખવી યોગ્ય છે કે સંવિધાનમાં વપરાયેલા અભિવ્યક્તિઓનો અર્થ વપરાયેલી ભાષામાંથી જ શોધવો જોઈએ. સંવિધાનના શબ્દોનું અર્થઘટન આપણે એ જ અર્થઘટનના સિદ્ધાંતો પર કરવું જોઈએ, જે સામાન્ય કાનૂન પર લાગુ પડે છે; પરંતુ અર્થઘટનના આ જ સિદ્ધાંતો અર્થઘટન જરૂરી બને તે અધિનિયમના સ્વભાવ અને ઘટ્ટાને ધ્યાનમાં લેવા માટે બાધ્ય કરે છે. સંવિધાન એ એવી વ્યવસ્થા છે જેના અંતર્ગત કાનૂનો બનાવવાના હોય છે, માત્ર એવો અધિનિયમ નથી કે જે કાનૂન શું છે તે જાહેર કરે. આ પણ સુસ્થાપિત છે કે સંવિધાનનું કોઈ સંકુચિત અથવા અતિશય પાંડિત્યસભર અર્થમાં નિર્માણ કરવું નહીં અને જે અર્થઘટન તેની સત્તાના શક્ય તેટલા વિશાળ વ્યાપ માટે સર્વાધિક હિતાવહ હોય તે સ્વીકારવું જોઈએ. કોઈપણ પ્રવેશમાં રહેલી બાકાતીની જોગવાઈનું કડક રીતે અને તેથી સંકીર્ણ રીતે અર્થઘટન કરવું જોઈએ. તેમ છતાં, કોઈ પ્રવેશને એવો વાંચવો નહીં કે જેના કારણે તેની સંપૂર્ણ સામગ્રી જ છીનવાઈ જાય. તેથી, જેમની ફરજ સંવિધાનનું અર્થઘટન કરવાની છે, તેઓને વિશાળ અને ઉદાર ભાવનાએ પ્રેરિત કરવું જોઈએ, અને અદાલતો કોઈ કાનૂની અથવા સંવિધાનિક સિદ્ધાંતના હિતમાં કાયદાકીય જોગવાઈની ભાષાને ખેંચવા કે તર્કવિરુદ્ધ બનાવવામાં મુક્ત નથી. આવા પ્રયત્નથી સંવિધાનિક નિર્ણયપ્રક્રિયા મજબૂત થતી નથી; તેને કાનૂન ઘોષિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, પરંતુ કાનૂન કેવું હોવું જોઈએ તે સિદ્ધાંતના આધારે તેને અર્થ આપવાનો પ્રયત્ન કરવો નહીં; સાથે જ સંવિધાનને એવી રીતે જોવું જોઈએ કે તે જીવંત અને સજીવ દસ્તાવેજ છે અને જે બદલાતી પરિસ્થિતિઓ અને નમૂનાઓમાં તેનું અર્થઘટન

કરવાનું હોય તે મુજબ પોતાને અનુરૂપ બનાવે છે. આ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે જ્યાં સંઘીય સંવિધાનમાં સત્તાઓ અને અધિકારક્ષેત્રના વિભાજનની યોજના હોય, ત્યાં સંવિધાનને સુસંગત રીતે વાંચવું ઈચ્છનીય છે. તેમજ, કોઈ વિશિષ્ટ કાયદાકીય જોગવાઈ એક વિધાનમંડળના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે કે બીજા વિધાનમંડળના, તે નક્કી કરતી વખતે સંબંધિત વિધાનના મૂળ તત્ત્વ અને સારને જ જોવાનું રહે છે. આ સુસ્થાપિત છે કે ભારતીય સંવિધાનની ત્રણ યાદીઓમાં આવેલા વિવિધ પ્રવેશો સત્તાઓ નથી, પરંતુ વિધાનના ક્ષેત્રો છે. કાનૂન બનાવવા ની સત્તા અનુચ્છેદ ૨૪૬ અને સંવિધાનના અન્ય અનુચ્છેદો દ્વારા અપાયેલી છે. સંવિધાનની ૭મી અનુસૂચિની ત્રણ યાદીઓ વિધાનના શીર્ષકો અથવા વિધાનના ક્ષેત્રો છે. તે તે ક્ષેત્રોને સીમાંકિત કરે છે, જેમાં યોગ્ય વિધાનમંડળો કાર્ય કરી શકે. આ સુસ્થાપિત છે કે ત્રણેય યાદીઓના પ્રવેશોની ભાષાને શક્ય તેટલો વિશાળ વ્યાપ આપવો જોઈએ; પરંતુ જુદી જુદી યાદીઓમાં કે એ જ યાદીમાં આવેલા કેટલાક પ્રવેશો એકબીજા પર પ્રભાવિત કરી શકે છે અને ક્યારેક એકબીજા સાથે સીધા સંઘર્ષમાં હોય તેવું પણ દેખાઈ શકે; ત્યારે અને ત્યારે જ અદાલતની ફરજ ઉભી થાય છે કે તે સાચા આશય અને હેતુ શોધે અને સંબંધિત વિશિષ્ટ વિધાનની તપાસ કરે. દરેક સામાન્ય શબ્દને એવા બધા અનુસંગી અથવા ગૌણ વિષયો સુધી વિસ્તરતો માનવામાં આવશે, જે તેમાં ન્યાયસંગત અને વાજબી રીતે આવરી શકાય. કોઈ પ્રવેશનું અર્થઘટન કરતી વખતે, એ જ યાદીમાં આવેલા અન્ય પ્રવેશ સાથે તેની તુલના કરીને અથવા વિરોધાભાસ દર્શાવીને તેમાં કોઈ મર્યાદા આચાર કરવી વાજબી નહીં ગણાય. તેનું

અર્થઘટન એવું કરવું રહ્યું કે સંવિધાનનો અર્થઘટન અનુભવમાંથી પ્રાપ્ત પ્રકાશમાં એક સજીવ દસ્તાવેજ તરીકે કરવો જોઈએ. વિધાન યાદીઓ હેઠળ સત્તાના વિભાજનની સંવિધાનિક યોજનામાં, કરવેરા અને અન્ય કાનૂનો સંબંધિત અલગ અલગ પ્રવેશો છે. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો આ અદાલત અને અન્ય અદાલતોના વિવિધ નિર્ણયો દ્વારા પૂરતા પ્રમાણમાં સુસ્થાપિત થયેલા છે. આવા કેટલાક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ આ અદાલતના દીવાની અપીલ નં. ૬૨(એન)/ ૭૦-- ઇંડિયા સિમેન્ટ લિ. વગેરે વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય વગેરેના નિર્ણયમાં કરવામાં આવ્યો છે.

પરિષ્દે ૬૮માં, આ જ ચુકાદામાં એમ.પી.વી. સુંદરામિયર એન્ડ કો. વિ. એ.પી. રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૪૬૮] ના કેસમાં અપાયેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં અદાલતે વિધાનસભાકીય પ્રવેશિકાઓનું વિચારણા કરતી વખતે ઉદાર અભિગમ નિર્ધારિત કર્યો હતો અને નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

૬૮ [૧] વિધાન સંબંધિત પ્રવેશિકાઓનું ઉદાર અર્થઘટન કરવાનું હોય છે. પરંતુ જ્યારે કોઈ વિષય બે પ્રવેશિકાઓ દ્વારા નિયંત્રિત થતો હોય, ત્યારે તેમનો સમન્વય કરવો આવશ્યક બને છે. એવું થઈ શકે નહીં કે એક પ્રવેશિકાનું ઉદાર અર્થઘટન કરવું અને બીજી પ્રવેશિકાનું ઉદાર અર્થઘટન ન કરવું. [૨] વિધાન યાદીઓ હેઠળ સત્તાઓના વહેંચાણ સંબંધિત બંધારણીય યોજનામાં, કરલાદણી અને અન્ય કાયદાઓ સંબંધિત અલગ પ્રવેશિકાઓ છે. સામાન્ય

પ્રવેશિકા હેઠળ કર લાદી શકાય નહીં. [૩] બંધારણ એક સજીવ દસ્તાવેજ છે અને તે મુજબ જ તેની સાથે વર્તવું અને તેનો અર્થઘટન કરવું પડે. [૪] જો પ્રવેશિકાઓ વચ્ચે અથડામણ હોય, તો પ્રથમ સિદ્ધાંત તેમનો સમન્વય કરવાનો છે. પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૪૬(૧) અને (૩) ના બળે સંઘની સત્તા પ્રાધાન્ય પામશે. "નોટવિથસ્ટેન્ડિંગ" અને "સબજેક્ટ ટુ" શબ્દો મહત્વપૂર્ણ છે અને તેઓ કેન્દ્રની વિધાન સત્તાને પ્રાધાન્ય આપે છે.

[ભારપૂર્વક દર્શાવેલ]

[બી] કાઈઝર-ઈ-હિંદ પ્રા. લિ. ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત

લિ. અને અન્ય, વગેરે વિ. નેશનલ ટેક્સટાઈલ કોર્પોરેશન લિ. &

અન્યો, ઇત્યાદિ [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૩૪૦૪] માં પરિચ્છેદ ૧૦ અને ૧૧ માં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ના આવશ્યક તત્વોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરિચ્છેદમાં

કલમ ૧૨ માં અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની ઉપકલમ (૨) નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે અને પરિચ્છેદમાં

૧૩ એ ઘટકો વર્ણવ્યા. પરિચ્છેદ ૧૦, ૧૧, ૧૨ , ૧૩ અને

ઉક્ત ચુકાદાના ૧૪ માં નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:

“અનુચ્છેદ રપજનાં આવશ્યક તત્વો

વિવાદના નિરાકરણ માટે, અમે પ્રથમ બંધારણના અનુચ્છેદ રપજ નો સંદર્ભ લેવું યોગ્ય માનીએ છીએ, જે નીચે મુજબ છે:—

"રપજ. સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ અને રાજ્યોની વિધાનસભાઓ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતિ.--

(૧) જો રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાની કોઈ જોગવાઈ, સંસદ જે કાયદો બનાવવાની સક્ષમ છે તેવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે, અથવા સમવર્તી ચાટીમાં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત સંબંધિત અમલમાં રહેલા કોઈ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે વિરુદ્ધ હોય, તો, ઉપખંડ (૨) ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલો કાયદો, ભલે તે આવા રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા પહેલાં કે પછી પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, અથવા યથાપ્રસંગ, અમલમાં રહેલો કાયદો, પ્રબળ રહેશે અને રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલો કાયદો, આવી વિરુદ્ધતાની હદ સુધી, અમાન્ય રહેશે.

૨. જ્યાં સમવર્તી ચાટીમાં ઉલ્લેખિત વિષયોમાંથી કોઈ એક વિષય અંગે રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદામાં, તે વિષય અંગે સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલા કાયદાની જોગવાઈઓ અથવા પ્રવર્તમાન કાયદાની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત એવી કોઈ જોગવાઈ સમાયેલ હોય, ત્યારે તે રાજ્યની

વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલ એવો કાયદો, જો તે રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હોય અને તેને તેમની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હોય, તો તે રાજ્યમાં પ્રભાવી રહેશે: પરંતું, આ ઉપખંડમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત સંસદને કોઈપણ સમયે એ જ વિષય અંગે કોઈ કાયદો બનાવવા માટે, જેમાં રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા એવા કાયદામાં વધારો કરતો, તેમાં સુધારો કરતો, તેમાં ફેરફાર કરતો અથવા તેને રદ કરતો કાયદો પણ સમાવેશ થાય છે, પ્રતિબંધિત કરશે નહીં." [ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

૧૧. તે સ્પષ્ટ છે કે અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની કલમ (૧) ની ભાષા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાને પ્રાધાન્ય આપે છે, જે કાયદો બનાવવાનો સંસદને અધિકાર છે. તે આંતરાલીય રીતે [કલમ (૨) ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને] એવું ઉપબંધ કરે છે કે -

[એ] જો રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ, સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ એવા કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત હોય કે જે કાયદો બનાવવાનો સંસદને અધિકાર હોય, તો પછી સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો, ભલે તે આવા રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદા પહેલાં કે પછી પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, પ્રબળ રહેશે અને રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો અસંગતતાની હદ સુધી અમાન્ય રહેશે; અથવા

[બી] જો રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કોઈ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સમવર્તી યાદીમાં ઉદ્દેખિત વિષયોમાંથી કોઈ એક વિષય અંગેના અમલમાં રહેલા કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત હોય, તો અમલમાં રહેલો કાયદો પ્રબળ રહેશે અને રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલો કાયદો, તેવી અસંગતતાની હદ સુધી, અમાન્ય રહેશે.

૧૨ વર્તમાન કેસના હેતુસર, કલમ (૨) નું અર્થઘટન કરવું જરૂરી બને છે, જેનું વિશ્લેષણ કરતાં એવું પ્રગટ થાય છે કે જ્યાં કોઈ કાયદો:--[એ] રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવ્યો હોય; [બી] સમવર્તી યાદીમાં સૂચિબદ્ધ વિષયોમાંથી કોઈ એક વિષય સંબંધિત હોય; [સી] તે વિષય સંબંધિત સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલા કાયદા અથવા પ્રવર્તમાન કાયદાની જોગવાઈઓ સાથે વિસંગત એવી કોઈ જોગવાઈ ધરાવતો હોય; ત્યારે, રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા આમ બનાવવામાં આવેલો એવો કાયદો [૧] જો તે 'રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હોય'; અને [૨] તેને 'તેમની મંજૂરી' પ્રાપ્ત થઈ હોય; તો તે રાજ્યમાં પ્રબળ રહેશે.

૧૩. તેથી, એવું કહી શકાય કે રાજ્યનો કાયદો પ્રબળ રહે તે માટે, નીચેની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે--

[૧] રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો સમવર્તી યાદીમાં સૂચિબદ્ધ બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત અંગેનો હોવો જોઈએ;

[૨] તેમાં સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ અગાઉના કાયદાની કોઈ જોગવાઈ અથવા તે વિષય સંબંધિત કોઈ પ્રવર્તમાન કાયદાની જોગવાઈ સાથે અસંગત એવી કોઈ જોગવાઈ સમાવવામાં આવી હોય;

[૩] રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા આ રીતે બનાવવામાં આવેલ કાયદો રાષ્ટ્રપતિના વિચારણા માટે અનામત રાખવામાં આવ્યો છે; અને

[૪] તેને 'તેણીની સંમતિ' પ્રાપ્ત થઈ છે.

૧૪ ઉપરોક્ત આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં રાખતાં, રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મેળવતા પહેલાં રાજ્ય સરકારે એ દર્શાવવું આવશ્યક છે કે રાજ્ય વિધાનમંડળે બનાવેલો કાયદો સમવર્તી યાદીમાં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબતને સંબંધિત છે, અને તે માટે સમવર્તી યાદીની સંબંધિત પ્રવેશિકા/પ્રવેશિકાઓનો ઉલ્લેખ કરવો પડે, તેમજ તેમાં સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા અથવા પ્રચલિત કાયદા સાથે વિસંગત એવી જોગવાઈ અથવા જોગવાઈઓ સમાયેલ છે. વધુમાં, "વિચારણા માટે અનામત રાખવામાં આવેલ" એવા શબ્દો નિશ્ચિતરૂપે એ સૂચવે છે કે પ્રસ્તાવિત રાજ્ય કાયદો અને સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવાયેલા કાયદા વચ્ચે દર્શાવવામાં આવેલી વિસંગતતા અંગે, તેમજ પરિસ્થિતિના તથ્યો અને સંજોગોમાં એવો કાયદો બનાવવાની આવશ્યકતા અંગે, જે રાજ્યમાં પ્રબળ સંસદીય કાયદા સાથે વિસંગત હોય, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સક્રિય માનસિક વિચારણા થવી જોઈએ. 'વિચારણા' શબ્દનો અર્થ એવો થાય છે કે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા સાથે વિસંગત રાજ્ય કાયદાની આવશ્યકતા અંગે સાવધાનીપૂર્વક વિચાર કર્યા પછી

અને યોગ્ય રીતે મનનો ઉપયોગ કર્યા પછી, રાષ્ટ્રપતિ મંજૂરી આપી શકે. આ પાસું ખંડ (૨) માં "મંજૂરી" શબ્દના પ્રયોગથી વધુ પુષ્ટિ પામે છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે સમાન વિષયવસ્તુ અંગે રાજ્ય કાયદા અને સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવાયેલા કાયદા વચ્ચેની વિસંગતતા તથા એવી મંજૂરી આપવાના કારણો વિશે રાષ્ટ્રપતિને જાણકારી છે. "મંજૂરી" શબ્દનો આ સંદર્ભમાં અર્થ એ થાય છે કે રાજ્ય દ્વારા પ્રસ્તાવિત બાબત પ્રત્યે મનની સ્પષ્ટ સહમતી.

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો

પુરવઠો કરાયેલ]

કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમનો સંદર્ભ આપીને

મંજૂરી અને તેના શબ્દકોશીય અર્થનો સંદર્ભ લેતા શોર્ટરમાં

ઓક્સફર્ડ ડિક્શનરી, બૂવિયર્સ લો ડિક્શનરી, લો લેક્સિકોન ઓફ

પી. રામનાથ અૈયર દ્વારા બ્રિટિશ ઇન્ડિયા, વેબસ્ટર્સ તૃતીય ન્યૂ

ઇન્ટરનેશનલ ડિક્શનરી [ખંડ ૧], રૅન્ડમ હાઉસ ડિક્શનરી, અને વર્ડ્સ એન્ડ

ફ્રેઝિસ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરીમાં, પરિચ્છેદ ૧૫ અને ૧૬ માં નીચે મુજબ

ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

“૧૫. વિદ્વાન વકીલ શ્રી રવિચંદ્રને વિવિધ શબ્દકોશોમાં "એસેન્ટ" શબ્દને આપવામાં આવેલા ભિન્ન અર્થો યોગ્ય રીતે દર્શાવ્યા છે, જે નીચે મુજબ છે:—

કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમ— એસેન્ટ (સંજ્ઞા તરીકે) – સહમતીનો નિષ્ક્રિય કૃત્ય; કોઈ બાબતને સ્વીકારવા અથવા તેમાં સંમત થવા અંગે મનનું કૃત્ય; કોઈ પ્રસ્તાવ સ્વીકારવા માટે સંમત થવાનું અથવા મંજૂરી આપવાનું કૃત્ય; અને, સંદર્ભ મુજબ, "સ્વીકાર". તેને સંમતિ અથવા મંજૂરી તરીકે પણ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે;..... "એસેન્ટ" એ દર્શાવે છે કે જે બાબતમાં વ્યક્તિ સંમત થાય છે તેની અંગે તેને કોઈક પ્રકારનું જ્ઞાન હોય; તેમજ સંમત થનાર પક્ષકાર તરફથી પરવાનગી પણ તેમાં સમાવેશ પામે છે.... જોકે, કેટલીક ધારાઓમાં વપરાયેલા આ શબ્દ માટે એવું માનવામાં આવ્યું છે કે સંમત થનાર પક્ષકાર તરફથી હકારાત્મક, સક્રિય કૃત્ય આવશ્યક છે.. એવું પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે આ શબ્દ કરારબદ્ધ પક્ષકારોના મનમેળને સૂચવે છે, અને આ શબ્દ માત્ર કોઈ કૃત્ય થવા પૂર્વે અથવા તે સમયે થયેલ વર્તન માટે જ લાગુ પડે છે અને તેથી કૃત્ય થયાના પછીની મંજૂરી તેનો સમાવેશ કરતી નથી.... એસેન્ટ—(ક્રિયા તરીકે)— આ ક્રિયા માત્ર મૌન અને નિષ્ક્રિયતાથી ભિન્ન, કોઈક પ્રકારની હકારાત્મક કાર્યવાહી સૂચવે છે; અને તેનો અર્થ સ્વીકારવું, સંમત થવું અથવા મંજૂરી આપવી, અનુરૂપ થવું, સંમત થવું, સ્વીકારી લેવું અથવા ઝૂકી જવું; જે આક્ષેપિત અથવા પ્રસ્તાવિત છે તેના પ્રત્યે મનની સંમતિ વ્યક્ત કરવી; પોતાની સંમતિ, મૌનસ્વીકાર અથવા સહમતી વ્યક્ત કરવી; તેમજ કોઈ બાબતને સત્ય તરીકે સ્વીકારવી; મંજૂર કરવું, અનુમોદન કરવું અથવા પુષ્ટિ કરવી; અને ક્યારેક અધિકૃત કરવું અથવા સત્તા

પ્રદાન કરવી. શોર્ટર ઓક્સફોર્ડ ડિક્શનરી- એસેન્ટ - [૧] ઇચ્છાશક્તિની સહમતી, કોઈ ઇચ્છાના અનુસરણમાં પાલન. [૨] સત્તાવાર, ન્યાયિક, અથવા ઔપચારિક મંજૂરી; એવી મંજૂરી દર્શાવતું કૃત્ય અથવા દસ્તાવેજ એમ.ઈ. [૩] સુસંગતિ. [૪] મત. [૫] કોઈ નિવેદન અથવા મતવિષયક બાબત સાથેની સંમતિ; માનસિક સ્વીકાર. બૂવિયર્સ લો ડિક્શનરી- એસેન્ટ-- કરાયેલ કોઈ કૃત્યની મંજૂરી. વિનંતિ અનુસાર કંઈક કરવા માટેનો ઉપક્રમ... પી. રામનાથ અચ્ચર દ્વારા બ્રિટિશ ઇન્ડિયાનો લો લેક્સિકોન - એસેન્ટ - સ્વીકાર માટે પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવેલા નિવેદનની સત્યતાને સ્વીકારવા અથવા તેમાં સંમત થવા અંગે મનનું કૃત્ય; સંમતિ, સહમત થવું; સ્વીકારવું, ઝૂકી જવું, અથવા માની લેવું; જે આક્ષેપિત અથવા પ્રસ્તાવિત છે તેના પ્રત્યે મનની સંમતિ વ્યક્ત કરવી, (જેમ કે) વિધાનસભામાં પસાર કરાયેલા અધિનિયમને રાજકીય મંજૂરી અથવા વાઈસરોયની મંજૂરી; વસિયતમાંથી મળનાર હક માટે કાર્યપાલકની સંમતિ; ઉપનિયમો માટે નિગમની સંમતિ. રોયલ એસેન્ટ, ઇંગ્લેન્ડમાં, સંસદમાં સર્વભૌમ દ્વારા બંને ગૃહોમાંથી પસાર થયેલા વિધેયકને આપવામાં આવતી અનુમોદના, જેના પછી તે કાયદો બને છે. આ મંજૂરી બે રીતે આપવામાં આવી શકે છે; (એ) વ્યક્તિગત રીતે, જ્યારે સર્વભૌમ પીઅર્સના ગૃહમાં આવે છે, ત્યારે કોમન્સને બોલાવવામાં આવે છે, અને પસાર થયેલ તમામ વિધેયકોના શીર્ષકો વંચાય છે. રાજકીય મંજૂરીનું જાહેર પ્રસ્તાવન નોર્મન ફ્રેન્ચમાં સંસદના લિપિક દ્વારા કરવામાં આવે છે. (બી) સર્વભૌમના હસ્તાક્ષરવાળા મહામુદ્રા હેઠળના લેટર્સ પેટન્ટ દ્વારા, અને તેના અથવા તેણીના ગેરહાજરીમાં તેની જાણ કરવામાં

આવે છે. વેબસ્ટર્સ તૃતીય ન્યૂ ઇન્ટરનેશનલ ડિક્શનરી (ખંડ.૧) – એસેન્ટ-૧. સામાન્ય સહમતી; સામાન્ય મંજૂરી, મંજૂરી સાથેની સહમતી: [૨] વિશ્વાસ માટે પ્રસ્તાવિત કરાયેલ કોઈ બાબતને (જેમ કે કોઈ સિદ્ધાંત અથવા નિષ્કર્ષ) સત્ય અથવા નિશ્ચિત તરીકે સ્વીકારવું.. રેન્ડમ હાઉસ ડિક્શનરી-- એસેન્ટ – [૧] સંમત થવું અથવા સહમત થવું, અનુમોદન કરવું)ઘણિવખત ટુ સાથે): કોઈ નિવેદનને સંમતિ આપવી. [૨] માની જવું; ઝૂકી જવું; સ્વીકારી લેવું; તેની માંગણીઓને સ્વીકારી, તેણીએ તેને જે કહેવામાં આવ્યું હતું તે કર્યું-સંજ્ઞા. [૩] કોઈ પ્રસ્તાવ અંગેની સંમતિ; સહમતી. [૪] મૌનસ્વીકાર; પાલન. વર્ડ્સ એન્ડ ફ્રેઝિસ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરી – મિત્રા-એસેન્ટ – એસેન્ટનો અર્થ કોઈ બાબત સાથે સંમત થવું અથવા તેને માન્ય ગણવું...વગેરે. વ્હાર્ટ્સ લો લેક્સિકોન.

૧૬. ઉપરોક્ત પ્રમાણે ‘મંજૂરી’ શબ્દના અર્થને લાગુ કરતાં અને ઉપખંડ (૨) માં વપરાયેલ શબ્દરચનાને ધ્યાનમાં લેતાં, અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) નો હેતુ એવો જણાય છે કે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદાને અગ્રતા હોવા છતાં, રાજ્યમાં પ્રચલિત પરિસ્થિતિનો વિચાર કર્યા બાદ અને રાજ્યના કાયદા તથા સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવાયેલા કાયદા વચ્ચેની અસંગતતાનો વિચાર કર્યા બાદ, રાષ્ટ્રપતિ રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાને પોતાની મંજૂરી આપી શકે છે. આ માટે બન્ને કાયદાઓ, અસંગતતા, તેમજ રાજ્યની એવી વિશિષ્ટ જરૂરિયાત કે જેના માટે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા સાથે અસંગત એવો કાયદો હોવો આવશ્યક બને, તે બધા વિષયો પર મનનો યોગ્ય ઉપયોગ આવશ્યક બને છે.

‘મંજૂરી’ શબ્દનો ઉપયોગ સજાગપણે કરવામાં આવ્યો છે, જે દર્શાવે છે કે સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવાયેલા કાયદા સાથે અસંગત એવો કાયદો બનાવવા અંગે રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રસ્તાવ પર સકારાત્મક તકવાડી કરવામાં આવે છે. તેનો અર્થ એવો થાય કે રાજ્ય દ્વારા આવા કાયદા અંગે કરવામાં આવેલી માંગણી સ્વીકારવી, મંજૂર કરવી અને તેમાં સહમત થવું. સંબંધિત સામગ્રીના વિચાર વિના આવું કરી શકાય તેમ નથી. તેથી, જે શબ્દપ્રયોગ વપરાયો છે તે ‘વિચારણા માટે અનામત રાખવામાં આવેલ’ એવો છે, જે બંધારણ હેઠળ માત્ર ઔપચારિકતા બની રહી શકતો નથી, પરંતુ રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી સામગ્રી પર ગંભીર વિચારણા આવશ્યક બનાવે છે. ‘વિચારણા’ માત્ર રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રસ્તાવ અંગે જ હોઈ શકે.” [ભાર મૂકાયેલ]

પછી, સર્વોચ્ચ અદાલતે વિવિધ નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપ્યો અને પરિણેદ રૂપ થી ૩૦ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“રૂપ અમારા મતાનુસાર, રાજ્યના કાયદેસર વિધાન અને સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલા કાયદા વચ્ચેની અસંગતિ અંગે સંમતિ આપવામાં આવી હતી કે નહીં તે નિર્ધારિત કરવા માટે, આવી સંમતિની માન્યતા નક્કી કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી અને એવી સંમતિ કોઈ ન્યાયિક સમીક્ષાના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવતી નથી. અર્થાત્, માત્ર તે અભિલેખ જોવાથી, જેના માટે સંમતિ માંગવામાં આવી હતી, એવો અર્થ થતો નથી કે અદાલત એ નક્કી કરી રહી છે કે સંમતિ યોગ્ય રીતે, અયોગ્ય રીતે કે ભૂલથી આપવામાં આવી હતી કે

નહીં. અદાલત દ્વારા કરવામાં આવતો વિચારવિમર્શ એટલી મર્યાદા સુધીનો છે કે રાજ્યએ રાજ્યમાં પ્રચલિત સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કોઈ નિશ્ચિત અગાઉના કાયદા અથવા કાયદાઓ સંદર્ભે સંમતિ માંગી હતી કે સામાન્ય સંમતિ માંગી હતી. આવી સ્થિતિમાં, અદાલતને રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા આપવામાં આવેલી 'સંમતિ' ની માન્યતા નક્કી કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. વર્તમાન પ્રકરણમાં, બોમ્બે ભાડા અધિનિયમ અને મિલ્કત હસ્તાંતરણ અધિનિયમ તેમજ પ્રેસિડન્સી સ્મોલ કોઝ કોર્ટ્સ અધિનિયમ વચ્ચેની અસંગતિની વ્યાપ્તિ અને સ્વરૂપનો વિચાર કર્યા પછી સંમતિ આપવામાં આવી હતી. તેથી, એકવાર રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સંમતિ આપવામાં આવે પછી, રાજ્ય કાયદો સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા એવા અન્ય અગાઉના કાયદા ઉપર પ્રબલ થશે કે જેના માટે ન તો સંમતિ માંગવામાં આવી હતી અને ન તો જે રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હતો, એવું માનવું સર્વથા અયોગ્ય ઠરશે.

૨૬ અપીલકર્તા તરફથી વકીલાત કરતા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં મદ્રાસ વડી અદાલતના બાપાલાલ એન્ડ કો. વિ. પી. ઠાકુરદાસ અને અન્યના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું:—

...આ કેસમાં સંમતિને આ આધારે અમાન્ય ઠેરવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રસ્તાવિત રાજ્ય કાયદા (ભાડા નિયંત્રણ અધિનિયમ) અને વર્તમાન કેન્દ્રીય કાયદા (મિલ્કત હસ્તાંતરણ અધિનિયમ) વચ્ચેની વિરુદ્ધતા વિશે રાષ્ટ્રપતિને આંક પી.૧૨ માં અવગત કરવામાં આવ્યા ન હતા, જ્યારે તે રાજ્ય કાયદો

અગાઉથી અસ્તિત્વમાં રહેલા કેન્દ્રીય કાયદા સાથે કેટલા અંશે વિરુદ્ધ છે તે દર્શાવે છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે આ કેસમાં આંક પી.૧૨ એ ચોક્કસ રીતે દર્શાવતું નથી કે પ્રસ્તાવિત રાજ્ય અધિનિયમ વર્તમાન કેન્દ્રીય કાયદાની જોગવાઈઓ સાથે કેટલા અંશે વિરુદ્ધ છે અને વિરુદ્ધતાનો વ્યાપ તથા સ્વરૂપ વિચાર્યા વિના અપાયેલી કોઈપણ સંમતિને સર્વથા સંમતિ ગણવી જ નહીં. જોકે, આંક પી.૧૨ ના પરિચયથી જણાય છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૦ નો ઉલ્લેખ એવી જોગવાઈ તરીકે કરવામાં આવ્યો છે જેને સહઅધિકાર વિષયક વર્તમાન કાયદાઓ એવા દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા અને મિલ્કત હસ્તાંતરણ અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે વિરુદ્ધ ગણાવી શકાય. વધુમાં, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે વિધેયકની નકલ અનામત રાખવામાં આવી હતી. તેથી, રાજ્ય વિધાનસભાએ વિધેયકની એવી જોગવાઈઓ દર્શાવી ન હોય કે જે વર્તમાન કેન્દ્રીય કાયદા સાથે વિરુદ્ધ હોય, તો પણ એવું અનુમાન કરવું જોઈએ કે રાષ્ટ્રપતિએ વિધેયકને તપાસ્યું હશે જેથી જાણી શકાય કે તેની કોઈ જોગવાઈ કેન્દ્રીય કાયદા સાથે વિરુદ્ધ છે કે નહીં અને આવી વિધાનવ્યવસ્થાને વિધેયકને સંમતિ આપવા પહેલાં મંજૂરી આપવી કે નહીં. માત્ર એટલા કારણે કે રાજ્ય સરકાર, રાષ્ટ્રપતિની સંમતિ માંગતી વખતે, સહઅધિકાર યાદી હેઠળના અગાઉના કેન્દ્રીય કાયદા સાથે વિરુદ્ધ એવી ચોક્કસ જોગવાઈઓ દર્શાવતી નથી, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અપાયેલી સંમતિને અમાન્ય કહી શકાય નહીં. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલના મતાનુસાર, પ્રસ્તાવિત કાયદા અને વર્તમાન કેન્દ્રીય કાયદા વચ્ચેની અસંગતતા આંક પી.૧૨ હેઠળ દર્શાવવામાં આવી છે,

અને વિધેયક તપાસણી માટે મોકલવામાં આવ્યો હતો; તથા સંમતિ આપવી કે અટકાવી રાખવી તે પ્રશ્ન વિચારતી વખતે કેન્દ્રીય સરકારને પોતાનું કર્તવ્ય જાણીતું હતું એવું માનવું જોઈએ, અને તેથી આ કેસમાં અપાયેલી સંમતિ માન્ય નથી એવી કોઈ દલીલ માટે સ્થાન રહેતું નથી.

૨૭. તે કેસમાં, અદાલતે આ રીતે પણ અવલોકન કર્યું હતું:— "૧૯૬૦ ના તમિલનાડુ બિલ્ડિંગ્સ (લીઝ એન્ડ રેન્ટ કન્ટ્રોલ) અધિનિયમને રાષ્ટ્રપતિએ આપેલી અનુમતિને બે કારણોસર અમાન્ય ગણાવી શકાય નહિ (૧) વિષય સંદર્ભે રાજ્ય કાયદા અને કેન્દ્રીય કાયદા વચ્ચેની અસંગતિનો ઉદ્ભવ હકીકતમાં રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ માંગતી વખતે કરવામાં આવ્યો હતો અને – (૨) અન્યથા પણ, વિધેયક રાષ્ટ્રપતિની તપાસ માટે મોકલવામાં આવેલ હોવાથી, રાષ્ટ્રપતિએ પોતાના કાનૂની સલાહકારોની મદદથી અનુમતિ આપતા પહેલાં વિધેયકની તપાસ કરી હોવાનું માનવું જોઈએ."

૨૮. આ કેસમાં, અમે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી ચથાર્થ રીતે કે અયોગ્ય રીતે આપવામાં આવી હતી કે કેમ, તે પ્રશ્નનો અમે વિચાર કરતા નથી. અમે એ પ્રશ્નનો પણ વિચાર કરતા નથી કે પ્રતિકૂલતાની વ્યાપ્તિ અને સ્વરૂપનો વિચાર કર્યા વિના આપવામાં આવેલી 'મંજૂરી'ને સર્વથા કોઈ મંજૂરી જ નહીં ગણવી જોઈએ કે કેમ. વધુમાં, ઉપરોક્ત મામલામાં, મદ્રાસ વડી અદાલત સમક્ષ રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલ સંબંધિત પ્રસ્તાવ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે વિશિષ્ટ રીતે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો હતો કે આંક પી.૧૨ દર્શાવે છે કે

અધિનિયમની કલમ ૧૦નો એવો ઉપબંધ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેને સંયુક્ત ચાદીના વિષય પર અમલમાં રહેલા કાનૂનો એવા સિવિલ પ્રોસિજર સંહિતા અને મિલ્કત હસ્તાંતરણ અધિનિયમની જોગવાઈઓને પ્રતિકૂળ ગણાવી શકાય. એવું અવલોકન કર્યા પછી, અદાલતે અનુમાન ઉઠાવ્યું હતું. અમારા મત મુજબ એવું કરવું આવશ્યક નહોતું. કોઈપણ સ્થિતિમાં, ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨)ના આવશ્યક ઘટકો આ પ્રમાણે છે -- (૧) સંયુક્ત ચાદીમાં દર્શાવેલ બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત સંબંધે દાખલા/દાખલાઓનો ઉલ્લેખ; (૨) સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલા કાયદાની જોગવાઈઓ અને રાજ્ય કાયદા વચ્ચેની પ્રતિકૂલતા તથા એવો કાયદો બનાવવાના કારણો દર્શાવવું; (૩) ત્યારબાદ તેને રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે આરક્ષિત રાખવું આવશ્યક છે; અને (૪) રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થવી.

૨૯ આ પરિસ્થિતિમાં, પત્રવ્યવહારની આંક એફ સંયુક્ત ફાઈલને જોતા હાઈકોર્ટે કોઈ ભૂલ કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં, જેથી એ નિર્ધારિત કરી શકાય કે બોમ્બે ભાડા અધિનિયમની અવધિ લંબાવતાં અધિનિયમોના વિસ્તરણ માટે રાષ્ટ્રપતિની 'મંજૂરી' કયા હેતુ માટે માંગી લેવામાં આવી હતી અને આપવામાં આવી હતી. ઉક્ત ફાઈલ જોયા પછી, અદાલતે પત્રનો સંબંધિત ભાગ ધ્યાનમાં લીધો, જેમાં મહારાષ્ટ્ર વિધાન પરિષદ અને મહારાષ્ટ્ર વિધાનસભા દ્વારા પસાર કરાયેલા તે વિધેયકનો ઉલ્લેખ હતો, જેના દ્વારા બોમ્બે ભાડા અધિનિયમની અવધિ ૧લી એપ્રિલ, ૧૯૮૬થી ૫ વર્ષ માટે લંબાવવામાં આવી હતી. પત્રમાં

જાણાવાયું હતું: "બૉમ્બે રેન્ડ્સ, હોટેલ એન્ડ લોજિંગ હાઉસ રેન્ડ્સ કન્ટ્રોલ એક્ટ, ૧૯૪૭ની જોગવાઈઓ ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટ, ૧૮૮૨ અને પ્રેસિડન્સી સ્મોલ કોઝ કોર્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૨ની જોગવાઈઓને વિરોધી છે, જે સમવર્તી વિધાન સૂચિના પ્રવેશો ૬, ૧૩ અને ૪૬ સંબંધિત પ્રવર્તમાન કાયદાઓ છે, અને કારણ કે વિધેયકની કલમ ૨નો હેતુ મુખ્ય અધિનિયમનો અમલકાળ પાંચ વર્ષ માટે લંબાવવાનો છે, તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨)ના સંદર્ભે વિધેયકને રાષ્ટ્રપતિના વિચાર અને મંજૂરી માટે અનામત રાખવું આવશ્યક છે. રાજ્યપાલે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦૦ હેઠળ વિધેયકને રાષ્ટ્રપતિના વિચાર માટે અનામત રાખ્યું છે." નવી દિલ્હીથી વિશેષ કમિશનર દ્વારા ૨૫મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૬ના રોજ મોકલાયેલ અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના બે સચિવો તથા મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના રાજ્યપાલના સચિવને સંબોધિત તાર સંદેશ દર્શાવે છે કે રાષ્ટ્રપતિએ આ વિધેયકને ૨૩મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૬ના રોજ પોતાની મંજૂરી આપી હતી. ત્યારબાદ, અદાલતે ગ્રામ પંચાયતના કેસ (ઉપરોક્ત) માં આવેલા નિર્ણય પર યોગ્ય રીતે આધાર રાખીને એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી હતી કે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી વિસ્તરણ અધિનિયમો માટે આ હેતુસર માંગવામાં આવી હતી કે એક તરફ બૉમ્બે ભાડા અધિનિયમ અને બીજી તરફ ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટ તથા પ્રેસિડેન્ટ સ્મોલ કોઝ કોર્ટ્સ એક્ટ વચ્ચે રહેલી અસંગતતા દૂર કરી શકાય. રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરીની અસરકારકતા માત્ર તે હેતુ સુધી જ મર્યાદિત હતી. તેથી, પી.પી. બહારકાઢણી અધિનિયમ પ્રભાવી રહેશે અને બૉમ્બે ભાડા અધિનિયમ નહીં.

૩૦ અમે વધુમાં સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ અનુમતિ આપવી એ અનુચ્છેદ ૧૨૩ હેઠળ જે રીતે કલ્પાયેલ છે તેવી રાષ્ટ્રપતિની વિધાનશક્તિનો ઉપયોગ નથી, પરંતુ તે વિધાન પ્રક્રિયાનો એક ભાગ છે. કાયદો બનાવતાં પહેલાં બંધારણ દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે કે નહીં, તેની તપાસ અદાલત હંમેશા કરી શકે છે.”

[ભાર આપેલો]

[સી] કોઈ અધિનિયમની ભૂતલક્ષી / પશ્ચાદ્ગ્રભાવિત અમલવારી / ભૂતલક્ષિતાના પાસા અંગે, રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્ય વિ. બસંત એગ્રોટેક ના મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતે

(ઇન્ડિયા) લિ. [(૨૦૧૩)૧૫ એસીસી ૧] એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૫ની દૃષ્ટિએ પશ્ચાદ્દર્શી પ્રત્યાયોજિત કાયદાનિર્માણની સત્તાને ભિન્ન પાડતાં કેટલાક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા હતા અને પરિષદ ૨૧ થી ૨૪માં નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

“૨૧ આ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે વિધાનમંડળ બંધારણીય પરિમાણોની અંદર ન્યાયસંગતતા અને સ્વીકાર્યતાને આધીન રહી પૂર્વલક્ષી અથવા ભાવિપ્રવર્તી કાયદો બનાવી શકે છે. ગૌણ વિધાનને પૂર્વલક્ષી અસર ત્યારે આપી શકાય જ્યારે તે અંગેની સત્તા મૂળ અધિનિયમમાં સમાયેલ હોય. આ સંદર્ભે અમે મહાબીર વેજિટેબલ ઓઈલ્સ (પી) લિ. અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને

અન્ય [(૨૦૦૬)૩ એસ.સી.સી. ૬૨૦] ના નિર્ણયનો ઉપયોગી સંદર્ભ આપી શકીએ, જેમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે : [એસ.સી.સી. પૂ.૬૩૩, પરિચ્છેદ ૪૧-૪૨]-

"૪૧ આ તબક્કે અમે ઉક્ત નોંધના લોપના પ્રભાવ પર વિચાર કરી શકીએ છીએ. તેમાં કોઈ જ વિવાદ નથી કે ઉપવિધાનને પૂર્વલક્ષી અસર અને પૂર્વલક્ષી અમલ આપવામાં આવી શકે, જો આ બાબતમાં કોઈ સત્તા મૂળ અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ હોય. નિયમ બનાવવાની સત્તા પ્રત્યાયોજિત વિધાનનું એક સ્વરૂપ છે. તેથી પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી તેના જ ચોંદામાં રહીને માત્ર નિયમો બનાવી શકે.

૪૨. કાયદાનો આ એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે કોઈપણ અધિનિયમને પશ્ચાદ્ગતી અસર ધરાવતો ગણાવીને અર્થઘટન કરવું નહીં, જ્યાં સુધી એવો અર્થઘટન અધિનિયમના શબ્દોમાં અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ થતો ન હોય, અથવા આવશ્યક અને સ્પષ્ટ અનુસંગથી ઉત્પન્ન થતો ન હોય. (જુઓ વેસ્ટ વિ. ગિપને[૧૪])."

૨૩. એમ.આર.એફ. લિ. કોટ્ટાયમ વિ. સહાયક કમિશનર (મૂલ્યાંકન) સેલ્સ ટેક્સ અને અન્ય [(૨૦૦૬)૮ એસ.સી.સી. ૭૦૨] માં, પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો કે કેરળા જનરલ સેલ્સ ટેક્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ની કલમ ૧૦(૩) હેઠળ સરકારને પૂર્વલક્ષી અસરથી જાહેરનામું બહાર પાડવાની સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી હતી કે નહીં. આ અદાલતે એમ. એમ. નાગારિંગમ નાડાર સન્સ વિ. સ્ટેટ

ઓફ કેરળા[૧૬] માં કેરળા હાઈકોર્ટે વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયને મંજૂરી આપી હતી, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૦ હેઠળ જાહેરનામું બહાર પાડતી વખતે સરકાર માત્ર પ્રત્યાયોજિત સત્તાઓનો જ ઉપયોગ કરે છે, જ્યારે વિધાનમંડળને ભાવિ તથા પૂર્વલક્ષી બંને રીતે કાયદેસર ઉપબંધ કરવાની સર્વાંગી સત્તા હોય છે; સંબંધિત અધિનિયમ દ્વારા તેને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓ હેઠળ કાર્ય કરતી સરકાર જેવી પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી માત્ર તેવી જ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકે છે જે તેને સ્પષ્ટપણે પ્રદાન કરવામાં આવી હોય. આવી સત્તા પ્રદાન ન થયેલી હોય ત્યારે સરકાર, જે પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી છે, તેને પૂર્વલક્ષી અસરવાળી જાહેરનામું બહાર પાડવાની કોઈ સત્તા નથી.

૨૩ માં વાઈસ-ચાન્સેલર, એમ.ડી. યુનિવર્સિટી, રોહતક વિ. જહાન સિંહ[૧૭], તેમાં સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે કે વિધાનિક અધિનિયમમાં સમાવાયેલ કોઈ જોગવાઈના અભાવે, પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી પૂર્વલક્ષી અસર સાથે પ્રત્યાયોજિત કાનૂન બનાવી શકતો નથી.

૨૫. અમદાવાદ અર્બન ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી વિ. શરદકુમાર જયંતિકુમાર પાસાવાલા અને અન્ય [(૧૯૯૨)૩ એસીસી ૨૮૫] માં, ત્રણ-ન્યાયાધીશોની બંડપીઠે આ પ્રમાણે નિર્ણય આપ્યો છે: –

"૭... રાજસ્વ સંબંધિત મામલામાં, સ્પષ્ટ જોગવાઈના અભાવે પણ પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી કર અથવા ફી લાદી શકે છે એવું માનવું યોગ્ય નહીં થાય. અમારી દૃષ્ટિએ, પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી દ્વારા કર અને/અથવા ફી લાદવાની આવી

સત્તા અત્યંત વિશિષ્ટ હોવી આવશ્યક છે અને આવા કર અથવા ફી લાદવા માટે ગૃહિત સત્તાને કોઈ અવકાશ નથી. અમને એવું જણાય છે કે પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારીએ અધિનિયમ હેઠળ તેને પ્રત્યાયોજિત કરવામાં આવેલી સત્તાની મર્યાદાઓમાં કડકપણે કાર્ય કરવું જોઈએ અને રાજસ્વ સત્તાના ઉપયોગના પ્રશ્નમાં ગૃહિત આશયના સિદ્ધાંત અથવા અનુસંગિક અને સહાયક સત્તાના ખ્યાલને લાવવું યોગ્ય નહીં થાય." [ભાર મૂકી આપવામાં આવ્યો]

સર્વોચ્ચ અદાલતે નિઃસંદેહ પરિણેદ ૨૮ અને ૩૨ માં રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉદ્દેખિત કેટલાક નિર્ણયોનો, જેમાં ડી.જી. ગોસે ના કેસમાં આવેલા નિર્ણયનો પણ સમાવેશ થાય છે, ઉદ્દેખ કર્યો હતો અને

કો. (એજન્ટ્સ) (પી) લિ. વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા, (૧૯૮૦)૨ એસ.સી.સી.

૪૧૦] જ્યાં પૂર્વલક્ષીનો અર્થ માંથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો હતો

કેઈઝ ઓન સ્ટેટ્યુટ લો. ચુકાદાના પરિણેદ ૨૮ થી ૩૨ નીચે મુજબ વાંચાય છે:

"૨૮. એ. થંગલ કુંજુ મુસાલીયાર [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૨૪૬] મામલામાં, બંધારણીય ખંડપીઠ અન્ય પાસાઓ સિવાય, તા. ૨૬.૭.૧૯૪૯ ની સૂચનાની માન્યતા અંગે વિચારણા કરી રહી હતી, કારણ કે તેના દ્વારા ટ્રાવણકોર ટેક્સેશન ઓન ઇન્કમ (ઇન્વેસ્ટિગેશન, કમિશન) અધિનિયમને તા. ૨૨.૭.૧૯૪૯ થી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત સૂચનાને આ આધારે પડકારવામાં આવી હતી કે તે અમાન્ય હતી, કારણ કે તેના દ્વારા અધિનિયમને

પૂર્વલક્ષી અસરથી અમલમાં લાવવાનો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તે બાબતે સત્તા પ્રદાન કરતી સ્પષ્ટ જોગવાઈના અભાવે સરકાર અધિનિયમના અમલની શરૂઆત પૂર્વલક્ષી રીતે નક્કી કરી શકતી ન હતી અને વધુમાં, જે કાયદાઓ પ્રાપ્ત અધિકારોને પ્રતિકૂળ અસર કરે છે, તેવા કાયદાઓના પૂર્વલક્ષી અમલને અદાલતો અનુકૂળ માનતી નથી.

૨૯ ઉપરોક્ત રજૂઆતને નકારી કાઢતાં, બંધારણીય ખંડપીઠે આ પ્રમાણે જણાવ્યું હતું : [એ. થંગલ કુન્જુ મુસલિયાર કેસ, [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૨૪૬] –

૩૯ આ કેસમાં એવો કોઈ કારણ સંકળાયેલો નથી. કલમ ૧(૩) સરકારને સૂચના દ્વારા, તે જે તારીખ નિમણૂક કરે તે તારીખથી અધિનિયમ અમલમાં લાવવાનો અધિકાર આપે છે. આ કલમ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં સરકારે નિશ્ચિતપણે અધિનિયમ પસાર થયાની તારીખ પછીની કોઈપણ તારીખથી અધિનિયમ અમલમાં લાવતી સૂચના બહાર પાડવાની સત્તા ધરાવતી હતી. તેથી, ૨૨.૭.૧૯૪૯ થી અધિનિયમનો પ્રારંભ નિશ્ચિત કરતી સૂચના સામે કોઈ વાંધો રહી શકતો નથી, કારણ કે તે તારીખ અધિનિયમ પસાર થયાની તારીખ પછીની હતી. તેથી, અધિનિયમને પશ્ચાદ્ધિનપ્રભાવી અમલ આપવામાં આવ્યો નથી, અર્થાત્, તેને તેના પસાર થવાની તારીખ પહેલાંની કોઈ તારીખથી અમલમાં આવેલો બનાવવામાં આવ્યો નથી. એ સાચું છે કે સૂચના દ્વારા નિર્ધારિત કરાયેલ પ્રારંભની તારીખ, સૂચનાની તારીખ કરતાં પૂર્વવર્તી છે, પરંતુ તે

પરિસ્થિતિ અધિનિયમના પશ્ચાદ્ધિનપ્રભાવી અમલને અપ્રિય ગણતા સિદ્ધાંતને આકર્ષિત કરતી નથી.

આવું જણાવ્યું પછી, લોર્ડશીપ્સે ત્યારબાદ આ પાસા તરફ ધ્યાન દોર્યું કે સૂચના ભૂતલક્ષી હતી કે નહીં અને તે સંદર્ભે આ રીતે નિર્ધારિત કર્યું : [એ. થંગલ કુન્જુ મુસલીઆર કેસ, [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૨૪૬] –

૩૯ ...જાહેરનામુંનો અમલ સ્વયં પ્રતિલક્ષી નથી. તે માત્ર અધિનિયમને અગાઉની તારીખથી અને ત્યારથી અમલમાં લાવે છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, અધિનિયમ પસાર થયાના અનુસંધાને કોઈપણ તારીખથી અધિનિયમ અમલમાં આવે તેવી જાહેરનામું બહાર પાડવા માટે સ્પષ્ટ રીતે અધિકૃત કરવામાં આવ્યું હતું અને સરકારે એટલું જ કર્યું હતું.

૩૦. તે કેસમાં નિર્ધારિત કરાયેલા સિદ્ધાંતના પ્રમાણની યોગ્ય મૂલવણી કરતાં, અમારા મનમાં જરાય શંકા રહેતી નથી કે ઉક્ત નિર્ણય હાલ હાથ ધરાયેલા કેસના તથ્યો પર કોઈ રીતે લાગુ પડતો નથી. જેમ સ્પષ્ટ છે, અધિનિયમને અમલમાં મૂકતી સૂચના, સૂચના જારી થયેલી તારીખ પહેલાંની હતી, પરંતુ વિધાનમંડળે અધિનિયમ પસાર કર્યા પછી ઘણાં સમય બાદની હતી અને વધુમાં, અધિનિયમમાં વપરાયેલ ભાષા સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હતી. તેથી, નિશ્ચિતપણે એવું કહી શકાય કે ઉક્ત નિર્ણય રાજ્ય તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે ઉઠાવેલા મુદ્દાને કોઈ આધાર આપતો નથી.

૩૧. ડી.જી. ગોઝ એન્ડ કો. (એજન્ટ્સ) પ્રા. લિ. વિ. સ્ટેટ ઑફ કેરળા [(૧૯૮૦)૨ એસ.સી.સી. ૪૧૦] ના પ્રકરણમાં આવેલ નિર્ણયનો આધાર રાજ્ય તરફના વિદ્વાન વકીલશ્રીએ અમને, અમારા સમજ પ્રમાણે, આ મુદ્દાને સમર્થન આપવા માટે દર્શાવ્યો છે કે જો તે અતિશય અયોગ્ય ન હોય તો કોઈપણ સમયબિંદુએ, અતીતલક્ષી તારીખથી પણ, કરલાદ લાદી શકાય છે. તેમણે વિશેષરૂપે ઉક્ત નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૧૩ અને ૧૪ માંથી પ્રેરણા લીધી છે. નોંધનીય છે કે, ઉક્ત પ્રકરણમાં વિવાદ કેરળા બિલ્ડિંગ ટેક્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ સાથે સંબંધિત હતો. ઉક્ત અધિનિયમ અંતે ઘણાં ફેરફારો બાદ ૨.૪.૧૯૭૫ના રોજ પસાર કરવામાં આવ્યો, જેના દ્વારા ઇમારતો પર કર લાદવામાં આવ્યો. જોકે, ઇમારતો પર કરની લાદણી ૧.૪.૧૯૭૩થી અતીતલક્ષી અસરથી કરવામાં આવી હતી.

૩૨ પડકારોમાંનો એક કાયદાના ભૂતલક્ષી અમલ સાથે સંબંધિત હતો. તે સંદર્ભમાં, શિંગહલ, ન્યાયાધીશ દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય પીઠે, પરિચ્છેદ ૧૪ થી ૧૬ માં, આ મુજબ જણાવ્યું હતું : ડી.જી. ગોસ એન્ડ કો. (એજન્ટ્સ) પ્રા. લિ. વિ. કેરળ રાજ્ય [(૧૯૮૦)૨ એસ.સી.સી. ૪૧૦] –

"૧૪. કેઈઝ ઑન સ્ટેચ્યુટ લો, સાતમી આવૃત્તિમાં, પૃષ્ઠ ૩૬૭ પર "પૂર્વવર્તી પ્રભાવવાળું" નો અર્થ નીચે મુજબ દર્શાવ્યો છે:

કોઈ અધિનિયમને પશ્ચાદ્ધર્શી માનવાનો થાય છે, જો તે પ્રવર્તમાન કાયદાઓ હેઠળ પ્રાપ્ત થયેલા કોઈ સ્થાપિત હક્કને છીનવી લે છે અથવા ક્ષતિગ્રસ્ત કરે છે,

અથવા નવી બાંહેધરી ઊભી કરે છે, અથવા નવી ફરજ લાદે છે, અથવા અગાઉથી પૂર્ણ થયેલા વ્યવહારો અથવા વિચારણાઓના સંદર્ભમાં નવી અયોગ્યતા જોડે છે. પરંતુ કોઈ અધિનિયમને માત્ર એટલા માટે યોગ્ય રીતે પશ્ચાદ્દર્શી અધિનિયમ કહી શકાય નહીં કે તેના અમલ માટેની આવશ્યકતાઓનો કોઈ ભાગ તે પસાર થવા પહેલાંના સમયમાંથી લેવાયો છે'.

તથાપિ, એવું કેવી રીતે કહી શકાય કે આ અધિનિયમે અમારી સમક્ષના કરદાતાઓના કોઈપણ અર્જિત અધિકારને, જે તેમણે કોઈ વર્તમાન કાયદા હેઠળ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, છીનવી લીધો છે અથવા ક્ષતિગ્રસ્ત કર્યો છે, અથવા તે અર્જિત અધિકાર કયો હતો, તે દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. શક્ય છે કે અધિનિયમના પ્રખ્યાપન સુધી (તે પહેલાં ઓર્ડિનન્સો અમલમાં હતા) મકાનકર માટે કોઈ જવાબદારી ન હતી, પરંતુ માત્ર અગાઉ કર લાદતો કાયદો ન હતો એટલા કારણે કોઈ વર્તમાન કાયદા હેઠળ એવો "અર્જિત અધિકાર" સર્જાયો હતો એવું કહી શકાય નહીં કે તે અધિનિયમ પસાર થયેલી તારીખથી પૂર્વવર્તી તારીખથી ભવિષ્યમાં લાદવામાં નહીં આવે. તેમજ, પૂર્વવર્તી તારીખથી મકાનકર લાદવાથી કોઈ અગાઉના વ્યવહાર અથવા પ્રતિફળ સંબંધે કોઈ નવી ફરજ અથવા અયોગ્યતા જોડવામાં આવી છે એવું પણ કહી શકાય નહીં. તેથી, કડક તકનીકી અર્થમાં આ અધિનિયમને પૂર્વલક્ષી કહી શકાય નહીં.

“૧૫ તે જે કરે છે તે એપ્રિલ ૧, ૧૯૭૩થી મકાનકર લાદવાનું છે. પરંતુ, જેમ બ્રેડફર્ડ યુનિયન વિ. વિલ્ટશાયર[૨૩] માં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, તેમ જો

કાયદાની ભાષા દર્શાવે કે વિધાનમંડળને પૂર્વલક્ષી દરો બનાવવાની સત્તા આપવી યોગ્ય લાગે છે, તો તે એવો સમયગાળો નિર્ધારિત કરી શકે છે જેના અંગે એવો દર પૂર્વલક્ષી અસરથી બનાવવામાં આવી શકે.

૧૬ આ અદાલતને ટાટા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કો. લિ. વિ. બિહાર રાજ્ય[૨૪] મામલામાં વેચાણવેરાની ભૂતલક્ષી આદાયગીની માન્યતા પર વિચાર કરવાની તક મળી હતી અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે રાજ્ય વિધાનસભાની વિધાનક્ષમતાથી પર નથી."

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

ત્યારબાદ સર્વોચ્ચ અદાલતે પણ ત્રણ ન્યાયાધીશોને ધ્યાનમાં લીધા

મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય વિ. રાજ્ય મધ્ય પ્રદેશના કેસમાં પીઠનો નિર્ણય

ટીકમદાસ [(૧૯૭૫)૨ એસીસી ૧૦૦] જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આ બાબતમાં કોઈ શંકા નથી કે સર્વસત્તાસંપન્ન વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાથી ભિન્ન રીતે, પ્રતિનિધિ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ અધીનસ્ત વિધાનને પૂર્વલક્ષી અસર હોઈ શકતી નથી, જો સુધી સંબંધિત કાયદામાં નિયમ બનાવવાની સત્તા સ્પષ્ટ રીતે અથવા આવશ્યક તાત્પર્ય દ્વારા આ સંદર્ભમાં સત્તા પ્રદાન કરતી ન હોય.

આથી, જોવાનું એ જરૂરી છે કે નિયમ બનાવવાની સત્તાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે અથવા કોઈ આવશ્યક અનુસંગ દ્વારા કાયદાને પૂર્વપ્રભાવી અસર આપવાની સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવે છે કે નહીં.

[ડી] એ.એ.પક્ષનાભન વિ. રાજ્યના કેસમાં

કેરળા અને અન્યો. [(૨૦૧૮)૪ એસસીસી ૫૩૭] માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ફક્ત ૩૦, ૩૧, ૩૫, ૩૮ અને ૪૦ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૩૦. બે કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા / વિરોધાભાસ નિર્ધારિત કરવા માટેના સિદ્ધાંતો આ અદાલતે દીપ ચંદ્ર વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. એન્ડ અધર્સ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસસી ૬૪૮ માં નિર્ધારિત કર્યા હતા. અદાલત તરફથી બોલતાં કે. સુબ્બા રાવ, ન્યાયાધીશે પરિણેદ ૨૯ માં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું :
[એ.આઈ.આર. પૃ.૬૬૫]

“૨૯.....આ રીતે બે કાયદાઓ વચ્ચેની વિસંગતતા નીચે જણાવેલ ત્રણ સિદ્ધાંતોના આધારે નિર્ધારિત કરી શકાય છે:

[૧] શું આ બે જોગવાઈઓ વચ્ચે પ્રત્યક્ષ વિરોધાભાસ છે;

[૨] શું સંસદનો આશય એવો હતો કે તે વિષયવસ્તુ સંદર્ભે રાજ્ય વિધાનમંડળના અધિનિયમને પ્રતિસ્થાપિત કરતી સંપૂર્ણ સંહિતા નિર્ધારિત કરે અને

[૩] શું સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો એક જ ક્ષેત્ર આવરી લે છે.”

૩૧ આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ કેરળા એન્ડ અધર્સ વિ. માર અપ્રેએમ કુરિ કંપની લિમિટેડ એન્ડ અનધર, (૨૦૧૨) ૭ એસસીસી ૧૦૬, ના પરિણેદ ૪૭ માં આ રીતે ઠરાવ્યું હતું : [એસએસસી પી.૧૩૦]

૪૭. સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા અને રાજ્ય દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા વચ્ચેની અસંગતતાનો પ્રશ્ન બે રીતે ઊભો થાય છે. પ્રથમ, જ્યાં કાયદાઓ, ભલે તેઓને ફાળવાયેલા પોતાના ક્ષેત્રના વિષયો અંગે બનાવવામાં આવ્યા હોય, છતાં એકબીજા સાથે આવરી લેતા હોય અને સંઘર્ષ પેદા કરતા હોય. દ્વિતીય, જ્યાં બન્ને કાયદાઓ સમવર્તી ચાલીના વિષયો અંગે હોય અને તેમાં સંઘર્ષ હોય. બન્ને પરિસ્થિતિઓમાં, સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો પ્રાધાન્ય પામશે; પ્રથમ પરિસ્થિતિમાં, અનુચ્છેદ ૨૪૬(૧) માં રહેલી નોન ઓવરલેપિંગ જોગવાઈના બળે; અને દ્વિતીય પરિસ્થિતિમાં, અનુચ્છેદ ૨૫૪(૧) ના કારણસર.

આ સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ કેરળા કેસ [(૨૦૧૨) ૭ એસ.સી.સી. ૧૦૬] માં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંત અંગે કોઈ વિવાદ રહી શકતો નથી.

૩૫ જો એવું માન્ય પણ રાખવામાં આવે કે ભિન્ન વિષયવસ્તુને સંબંધિત બે વિધાનોના અમલમાં, બંને વિધાનોના કાર્યક્ષેત્રના નાનાં ક્ષેત્ર અંગે આકસ્મિક અતિક્રમણ થાય છે, તો પણ એ માન્ય રાખી શકાય નહીં કે એક વિધાન બીજા

પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે. જ્યારે અમે બંને વિધાનોનો સાર અને મૂળ તત્ત્વ, અર્થાત્, અધિનિયમ, ૧૯૫૮ અને અધિનિયમ, ૨૦૧૩,નું અવલોકન કરીએ છીએ, ત્યારે સ્પષ્ટ થાય છે કે તે ભિન્ન ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે અને એવું કહી શકાય નહીં કે અધિનિયમ, ૧૯૫૮, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ સાથે અસંગત છે. એ નોંધવું પણ સંબંધિત છે કે કલમ ૧૫(૨) હેઠળ એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં કોઈ શાળા ઉપકલમ (૧) હેઠળ સરકારમાં નિહિત થઈ હોય, ત્યાં તેની સૂચનાની તારીખે રહેલા તેના બજાર મૂલ્યના આધારે તે માટે હકદાર વ્યક્તિઓને વળતર ચૂકવવામાં આવશે.

૩૮ ઉપર ઉલ્લેખિત કેસોમાં આ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા અનુપાતને લાગુ કરતાં, અમે આ નિષ્કર્ષે પહોંચીએ છીએ કે અધિનિયમ, ૧૯૫૮ અને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ અલગ-અલગ ક્ષેત્રોમાં કાર્યરત છે અને અધિનિયમ, ૧૯૫૮ ની કલમ ૧૫ કોઈપણ રીતે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા અતિક્રાંત થતી નથી અથવા તેનાથી વિરુદ્ધ નથી. કલમ ૧૫ હેઠળ શાળાઓનો કબજો લેવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા સત્તાના ઉપયોગમાં કોઈ અવૈધતા નહોતી. માલિકોને સૂચના પ્રસિદ્ધ થયેલી તારીખે બજારદરે વળતર મેળવવાનો અધિકાર હોવાથી, મિલ્કતનો કબજો લેવાની પ્રક્રિયા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ ની આવશ્યકતાઓનું સંપૂર્ણ પાલન કરે છે. તેથી, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરાયેલ આ રજૂઆતમાં અમને કોઈ જ સાર જણાતો નથી.

૪૦. આ અદાલતે કાઉન્સિલ દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલ નામંજૂર કરી હતી અને એ અવલોકન કર્યું હતું કે સંપત્તિનો અધિકાર માત્ર સંવિધાનિક અથવા કાયદાસર્જિત અધિકાર જ નથી, પરંતુ માનવ અધિકાર પણ છે. તેથી, જો પીડિત વ્યક્તિને વળતર ચૂકવ્યા વિના જમીનથી વંચિત કરવામાં આવે, તો તે ઉખેડાઈ ગયેલ એવા વ્યક્તિઓને ભટકતા બનાવી દેવા સમાન ગણાશે. ઉપર મુજબ આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલ સિદ્ધાંત બાબતે કોઈ વિવાદ રહી શકતો નથી. જમીન સંપાદન અધિનિયમ હેઠળ સંપાદિત કરાયેલ જમીન માટે જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ની જોગવાઈઓ હેઠળ નક્કી કરાયેલ વળતર જમીનમાલિકને ચૂકવવું આવશ્યક છે. અપીલકર્તાને વચગાળાની રાહત મંજૂર કરતો હુકમ યોગ્ય હુકમ હોવાનું માનવામાં આવ્યું હતું, જેમાં આ અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો.”

[ઈ] રાજીવ સરીન અને અન્ય વિ. રાજ્યના કેસમાં

ઉત્તરાખંડ અને અન્ય [(૨૦૧૧)૮ એસ.સી.સી. ૭૦૮], સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૨૯, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૪૫, ૪૯, ૫૬, ૫૯, ૬૩, ૬૬, ૬૭, ૭૦, ૭૩,

૭૮, ૭૯, ૮૫ અને ૮૬ નીચે મુજબ વાંચવા જેવા છે:

“અસંગતિ અને બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૫૪

૨૯ અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે ભારતીય વન અધિનિયમ, ૧૯૨૭ અને કુઝાલર અધિનિયમ વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધના સંદર્ભમાં બે દલીલો ઉઠાવી; પ્રથમ, આક્ષેપિત ભેદભાવનો મુદ્દો, કારણ કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, એટલે કે ભારતીય વન અધિનિયમ, જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૮૪ હેઠળ વળતર માટે જોગવાઈ કરે છે, જે વધુ છે; અને બીજું, આક્ષેપિત અસંગતતાનો મુદ્દો.

૩૩ તે સુસ્થાપિત કાનૂન છે કે પ્રતિકૂલતાની દલીલ ત્યારે જ આકર્ષિત થશે જ્યારે બન્ને વિધાનબંધારણો બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની સમવર્તી યાદી હેઠળ આવે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ, બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૩, એટલે કે સમવર્તી યાદીમાં સમાવાયેલ વિષયવસ્તુ અંગે બનાવવામાં આવેલ રાજ્ય કાનૂન, જો તેની જોગવાઈઓ તે જ વિષય પર સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાનૂનને પ્રતિકૂલ હોય, તો અમાન્ય ગણાશે; અને તે પણ માત્ર એવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યારે બન્ને કાનૂનો, અર્થાત્ એક રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલ અને બીજું સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ, સાથે-સાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકતા ન હોય. અન્ય શબ્દોમાં, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ પ્રતિકૂલતાનો પ્રશ્ન ત્યારે ઊભો થાય છે જ્યારે બન્ને કાનૂનોની જોગવાઈઓ પરસ્પર સંપૂર્ણપણે અસંગત હોય અથવા બન્ને કાનૂનોની જોગવાઈઓ પરસ્પર સંપૂર્ણપણે સમાધાનઅશક્ય હોય અને બીજા પ્રાવધાનમાં વિક્ષેપ કર્યા વિના, અથવા વિરોધાભાસી અર્થઘટનો ઉપજ્યા વિના, તે જ ક્ષેત્રને આવરી લેતા બન્ને

અધિનિયમો કોઈ નિર્ધારિત તથ્યસમૂહ પર લાગુ કરવાનું અશક્ય બને. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, બે અધિનિયમો વચ્ચે પ્રતિકૂલતા ત્યારે ઊભી થાય જ્યારે બન્ને જોગવાઈઓ વચ્ચે સીધો વિરોધાભાસ હોય અને સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાનૂન તથા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલ કાનૂન એક જ ક્ષેત્ર આવરી લેતા હોય. તેથી, જ્યારે સંસદ દ્વારા પસાર કરાયેલ કાનૂન અને રાજ્ય વિધાનમંડળના કાનૂન વચ્ચે પ્રતિકૂલતાનો પ્રશ્ન ઊઠે, ત્યારે આ તપાસવું અત્યંત આવશ્યક બની જાય છે કે શું બન્ને વિધાનબંધારણો એક જ વિષયવસ્તુને આવરી લે છે અથવા તેની સાથે સંબંધિત છે કે ભિન્ન વિષયવસ્તુને.

૩૪ હવે સુધી અર્થઘટનનો એક સુસ્થાપિત નિયમ એવો છે કે યાદીમાં આવેલી નોંધો, જે વિધાનક્ષેત્રો છે, તેમને ઉદાર અર્થઘટન આપવું જોઈએ, જે વ્યાપક અને ઉદાર ભાવનાથી પ્રેરિત હોય, સંકુચિત અથવા અતિશુદ્ધ દષ્ટિકોણથી નહીં. આ અદાલતે નવીનચંદ્ર મફતલાલ વિ. સી.આઈ.ટી., જે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૫૮ માં અહેવાલિત છે, અને સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. ભરત શાંતિ લાલ શાહ, જે (૨૦૦૮) ૧૩ એસ.સી.સી. ૫ માં અહેવાલિત છે, તેવા કેસોમાં ઠરાવ્યું હતું કે દરેક સામાન્ય શબ્દને તેનાં અંતર્ગત ન્યાયસંગત અને ચુકિતપૂર્ણ રીતે આવરી શકાય તેવા તમામ આનુષંગિક અને ગૌણ વિષયો સુધી વિસ્તરેલો માનવો જોઈએ. તે નિર્ણયો માં પણ પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો કે કોઈ અધિનિયમના પક્ષે બંધારણીય માન્યતાનો અનુમાન હંમેશા રહેશે અને આવા અધિનિયમનું અર્થઘટન કરતી વખતે તેને રાજ્ય વિધાનસભાની સક્ષમતાની

મર્યાદાઓની અંદર જળવાઈ રહે તે માટે કાયદેસર રીતે માન્ય એવો દરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૩૫ જ્યારે અને જેમ વિધાન કરવાની સત્તા અંગે પડકાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલતો પ્રશ્નાસ્પદ અધિનિયમની તપાસ કરીને આવા કાનૂની પ્રણયનનો સાર અને તાત્પર્ય નિર્ધારિત કરવાનો પ્રયાસ કરશે. આ પ્રક્રિયામાં, પ્રશ્નાસ્પદ કાનૂની પ્રણયનનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અને લક્ષણ, તેનો ઉદ્દેશ, તેનો વ્યાપ અને અસરનું પણ અદાલતો દ્વારા પરીક્ષણ કરવું આવશ્યક બને છે, જેથી તે નિર્ધારિત કરી શકાય કે પ્રશ્નાસ્પદ કાનૂની પ્રણયન ખરેખર બંધારણીય યોજનાના હેઠળ સંબંધિત વિધાનમંડળને ફાળવવામાં આવેલા વિધાનક્ષેત્ર સાથે યથાર્થ રીતે સંબંધિત છે કે નહીં.

૪૫ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ અસંગતિ થવા માટે ક્લિગુણી આવશ્યકતા છે, જે પૂર્ણ થવી જરૂરી છે: પ્રથમ, કેન્દ્રીય અને રાજ્ય અધિનિયમ વચ્ચે "અસંગતિ" હોવી આવશ્યક છે; અને બીજું, રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી અસ્તિત્વમાં નથી એવું માનવામાં આવવું જોઈએ. આવી અસંગતિ નક્કી કરવાની કસોટી ખરેખર એ જાણી કાઢવાની છે કે બંને વિધાનકૃતિઓનો પ્રભાવી આશય શું છે અને બંને વિધાનકૃતિઓના આવા પ્રભાવી આશયો સમાન છે કે ભિન્ન છે. સરળ રીતે કહીએ તો, એક વિધાનકૃતિમાં તેની પ્રભાવી હેતુને અમલમાં મૂકવા માટેની જોગવાઈ સંયોગવશાત્ એ જ વિષયને સ્પર્શતી હોઈ શકે છે જે અન્ય વિધાનકૃતિની જોગવાઈ હેઠળ આવરી લેવાયેલો હોય; પરંતુ ભિન્ન પરિપ્રેક્ષમાં અને ભિન્ન હેતુ

સિદ્ધ કરવા માટે એ જ ક્ષેત્રનું આવું આંશિક અથવા અનુસંગિક આવરણ અસંગતિના સિદ્ધાંતને આકર્ષતું નથી. સંક્ષેપમાં, અસંગતિનો સિદ્ધાંત લાગુ પડવા માટે બંને વિધાનકૃતિઓ મૂળભૂત રીતે એ જ વિષય પર હોવી આવશ્યક છે.

બંધારણના કલમ ૨૫૪ ના સંદર્ભમાં અસંગતતા એવો અર્થ ધરાવે છે કે તેની માટે બંધારણીય ખંડપીઠ દ્વારા એમ. કરુણાનિધિ વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા, (૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૧ @ પાનું ૪૪૩-૪૪૪ માં પુનરોચ્યાર કરાયેલ “ત્રિગુણ કસોટી” ની પૂર્ણતા આવશ્યક છે, જે આ મુજબ છે:—

"૨૪. એ સુસ્થાપિત છે કે કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગેનો અનુમાન હંમેશા તેના પક્ષે રહે છે અને અધિનિયમને પડકારનાર વ્યક્તિ પર એ સાબિત કરવાનો ભાર રહે છે કે તે બંધારણવિરુદ્ધ છે. પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ, રાજ્ય અધિનિયમ અને કેન્દ્રીય અધિનિયમો વચ્ચે કોઈ અસંગતિ અમને દેખાતી નથી. કોઈપણ વિરોધાભાસ ઉદ્ભવે તે પહેલાં, નીચેની શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે:

"૧ કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ અને રાજ્ય અધિનિયમ વચ્ચે સ્પષ્ટ અને સીધી અસંગતતા છે.

૨ આવી અસંગતિ સંપૂર્ણપણે સમાધાનાતીત છે.

૩ કે બે અધિનિયમોની જોગવાઈઓ વચ્ચેની અસંગતતા એવી સ્વરૂપની છે કે બંને અધિનિયમો પરસ્પર સીધી અથડામણમાં આવે છે અને એવી સ્થિતિ સર્જાય છે જ્યાં એકનું પાલન કરવું બીજાનું ઉલ્લંઘન કર્યા વિના અશક્ય બને છે."

અન્ય શબ્દોમાં, બંને વિધિઓએ એક જ ક્ષેત્રને આવરી લેવું આવશ્યક છે. આ બાબતનું પરીક્ષણ વિષયસ્વરૂપ અને સારતત્ત્વના સિદ્ધાંતના સંદર્ભથી કરવાનું રહે છે.

૪૯ આ અદાલતે હોએસ્ટ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ લિ. વિ. સ્ટેટ ઓફ મિહાર, (૧૯૮૩) ૪ એસીસી ૪૫, પાનું ૮૮ પર : [એસીસી પેરા ૬૭] માં નીચે મુજબ સંક્ષેપમાં નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

૬૭. બંધારણની કલમ ૨૫૪ પ્રથમ તો સમવર્તી યાદીમાં સૂચિબદ્ધ વિષયો સંબંધે કેન્દ્ર અને રાજ્યના કાયદા વચ્ચે સંઘર્ષ થાય તેવા કિસ્સામાં શું બનશે તે અંગે જોગવાઈ કરે છે અને દ્વિતીય, આવા સંઘર્ષના નિરાકરણ માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૨૫૪(૧) સામાન્ય નિયમ પ્રતિપાદિત કરે છે કે સમવર્તી ક્ષેત્રમાં સંઘના કાયદા અને રાજ્યના કાયદા વચ્ચે સંઘર્ષ સર્જાય ત્યારે પહેલો કાયદો પાછળના ઉપર પ્રાબલ્ય ધરાવે છે. ઉપખંડ (૧) માં ઠેરવવામાં આવેલઠેરવવામાં આવેલ કે જો સમવર્તી વિષય સંબંધિત કોઈ રાજ્ય કાયદો તે વિષય સંબંધિત સંઘના કાયદા સાથે 'અસંગત' હોય, તો સંઘનો કાયદો સમયક્રમમાં અગાઉનો હોય કે પછીનો, સંઘનો કાયદો પ્રબળ રહેશે અને રાજ્યનો કાયદો એવી અસંગતતાની હદ સુધી અમાન્ય રહેશે. ઉપખંડ (૧) માં નિર્ધારિત સામાન્ય

નિયમ માટે, ઉપખંડ (૨) અપવાદરૂપ જોગવાઈ ઉમેરે છે, અર્થાત્ જો રાષ્ટ્રપતિ પોતાના વિચાર માટે અનામત રાખવામાં આવેલા રાજ્ય કાયદાને મંજૂરી આપે, તો સમવર્તી વિષય સાથે સંબંધિત બંને કાયદા હોવા છતાં, સંઘના અગાઉના કાયદા સાથે તેની અસંગતતા હોવા છતાં તે પ્રબળ રહેશે. આવા કિસ્સામાં, કેન્દ્રિય અધિનિયમ બંને વચ્ચેની અસંગતતાની હદ સુધી જ રાજ્ય અધિનિયમને સ્થાન આપશે અને તેથી વધુ નહીં. સંક્ષેપમાં, સમવર્તી વિષય સંબંધિત પૂર્વવર્તી સંઘ કાયદા સાથે અસંગત રાજ્ય અધિનિયમને રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મળવાના પરિણામે, તે રાજ્યમાં રાજ્ય અધિનિયમ પ્રબળ રહેશે અને માત્ર તે રાજ્યમાં તેની લાગુ પડતાની હદ સુધી કેન્દ્રિય અધિનિયમની જોગવાઈઓને અગ્રાહ્ય બનાવશે. જોકે, ઉપખંડ (૨) ના પરંતુક હેઠળ સંસદ કાયદેસર કાર્યવાહી કરે તો રાજ્ય કાયદાનું આ પ્રાબલ્ય દૂર થઈ શકે છે. કલમ ૨૫૪(૨) ના પરંતુક દ્વારા સંઘની સંસદને અસંગત રાજ્ય કાયદાને રદ કરવાની અથવા તેમાં સુધારો કરવાની સત્તા આપવામાં આવે છે, સીધા અથવા 'એક જ વિષયવસ્તુ' સંબંધે રાજ્ય કાયદા સાથે અસંગત એવો કાયદો સ્વયં ઘડીને. સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ અનુવર્તી કાયદો રાજ્ય કાયદાને સ્પષ્ટ રીતે રદ ન કરતો હોય તો પણ, જેમ જ અસંગતતા ઉત્પન્ન કરતો સંસદનો અનુવર્તી કાયદો બનશે તેમ રાજ્ય કાયદો અમાન્ય બની જશે. જ્યારે બંને કાયદાઓ વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ હોય ત્યારે રાજ્ય કાયદો સંઘના કાયદા સાથે અસંગત ગણાશે. એવી અસંગતતા ત્યારે પણ ઊભી થઈ શકે છે જ્યારે બંને કાયદાઓ એક જ ક્ષેત્રમાં કાર્યરત હોય અને બંનેનું એકસાથે અસ્તિત્વ શક્ય ન હોય: જુઓ ઝવેરભાઈ અમાઈદાસ વિ. બોમ્બે રાજ્ય;

એમ. કરુણાનિધી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને ટી. બરાઈ વિ. હેનરી આદિ હો.

૫૬ આ અદાલતના ફુલ બેન્ચના સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. ભરત શાંતિ લાલ શાહ, (૨૦૦૮) ૧૩ એસ.સી.સી. ૫ કેસના નિર્ણયમાં, આ અદાલતે પાનું ૨૩-૨૪ પર નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું : [એસ.સી.સી. પરિચ્છેદ ૪૮]

૪૮. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૫૪ સંસદ તથા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા સંબંધિત કાયદા વિષે સંક્ષિપ્ત રીતે વ્યવસ્થા કરે છે. અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ પ્રતિકૂલતાનો પ્રશ્ન ત્યારે ઊભો થાય છે જ્યારે સંસદ દ્વારા બનાવેલો કાયદો અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવેલો કાયદો સમવર્તી યાદીમાં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત અંગે એક જ ક્ષેત્ર આવરી લેતા હોય અને બન્ને કાયદાઓ વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ હોય. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પ્રતિકૂલતાનો પ્રશ્ન માત્ર સમવર્તી યાદીમાં ઉલ્લેખિત વિષયો સાથેના સંબંધમાં જ ઊભો થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં સંસદ તથા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા ઘડવામાં આવેલી જોગવાઈઓ એકસાથે અમલમાં રહી શકતી નથી અને રાજ્ય કાયદાને સંઘ કાયદાને માર્ગ આપવો પડે. એકવાર એ સાબિત અને સ્થાપિત થઈ જાય કે રાજ્ય કાયદો સંઘ કાયદા સાથે પ્રતિકૂળ છે, ત્યારે રાજ્ય કાયદો પ્રતિકૂલતાના પ્રમાણ સુધી જ શૂન્ય બની જશે. તે જ સમયે એ નોંધવું જરૂરી છે કે પ્રતિકૂલતાની માત્ર શક્યતા રાજ્ય કાયદાને અમાન્ય બનાવતી નથી, કારણ કે પ્રતિકૂલતા વાસ્તવમાં અસ્તિત્વમાં હોવી જોઈએ અને

રાજ્ય કાયદો સંઘ કાયદા સાથે પ્રતિકૂળ છે તે સ્પષ્ટ અને પૂરતા પ્રમાણમાં દર્શાવવું આવશ્યક છે.

રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ અને સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨)

૫૯ દલીલ કરાયેલ મુદ્દો એ હતો કે શું "જનરલ અસેન્ટ" હંમેશા રાજ્ય સરકાર દ્વારા માંગવામાં અને પ્રાપ્ત કરવામાં આવી શકે. આ અદાલતના બંધારણીય પીઠના ગ્રામ પંચાયત જામલપુર વિ. માલવિંદર સિંહ, (૧૯૮૫) ૩ એસ.સી.સી. ૬૬૧ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો; જેનો અનુસરે પી.એન. કૃષ્ણ પાલ વિ. રાજ્ય કેરળ, (૧૯૯૫) સપિલ. ૨ એસ.સી.સી. ૧૮૭ ના મામલામાં વધુ અર્થઘટન કરવામાં આવ્યો હતો અને તેનું અનુસરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

૬૩ આ પરિસ્થિતિમાં, કૈસર-ઈ-હિંદ (પી) લિ. મામલામાં આ અદાલતનો પેરા ૬૫ માં કરાયેલ નિષ્કર્ષ મહત્વનો બને છે કે, સંસદ દ્વારા કાનૂન બનાવવામાં આવ્યું હોવા છતાં, વિસંગતિ તથા એવો કાયદો રાખવાના કારણો તરફ રાષ્ટ્રપતિનું "સ્પષ્ટ ધ્યાન" દોરવામાં આવવું આવશ્યક છે, તેમ સમજવું પડે. તે પાનું ૨૧૫-૧૬ પર મુદ્દાનું સંક્ષેપમાં નિરૂપણ નીચે મુજબ કરે છે:

"૬૫. ઉપરોક્ત ચર્ચાનો પરિણામ આ મુજબ છે:

૧ ભાડૂતો, ઉપભાડૂતો અથવા અનધિકૃત કબજેદારોને બહાર કાઢવા માટે પી.પી. બેદખલી અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત સંક્ષિપ્ત અને ઝડપી પ્રક્રિયા, જો તે યુક્તિસંગત હોય અને પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ હોય, તો તે

સંવિધાન હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા અધિકારોને સંકુચિત કરે છે એવું માનવામાં આવી શકે નહીં. ૨[એ] અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) માં "રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવું" તથા "મંજૂરી" બંનેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વિચારાર્થે અનામત રાખવું કોઈ ખાલી ઔપચારિકતા નથી. સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા અગાઉના કાયદા અને રાજ્ય દ્વારા પ્રસ્તાવિત વિધાન વચ્ચેની અસંગતતા તથા સંસદે કાયદો બનાવ્યો હોવા છતાં એવો કાયદો રાખવાના કારણો અંગે રાષ્ટ્રપતિનું સ્પષ્ટ ધ્યાન દોરવું આવશ્યક છે. [બી] અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની ઉપકલમ (૨) માં વપરાયેલ "મંજૂરી" શબ્દનો, સંદર્ભમાં, અર્થ રાજ્ય દ્વારા જે પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યું છે તેની પ્રત્યે મનથી વ્યક્ત સંમતિ એવો થશે. [સી] જ્યાં એવું દર્શાવેલ ન હોય કે "મંજૂરી" સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કોઈ વિશિષ્ટ કાયદા સંબંધે છે, ત્યાં મંજૂરી પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રસ્તાવો મંગાવવાનો અધિકાર અદાલતને છે.

૩ અસ્થાયી અધિનિયમની અવધિ વધારવાથી નવો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો હોવાનું ગણાતું નથી. તેમ છતાં, અસંગતિના કિસ્સામાં આવા વિસ્તરણ માટે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી જરૂરી બની શકે છે."

બંધારણનો અનુચ્છેદ ૩૦૦એ અને વળતર

૬૬ બંધારણ (ચુમાલીસમો) સુધારા અધિનિયમ, ૧૯૭૮ પસાર થયા બાદ, જેના દ્વારા બંધારણમાંથી અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એફ) અને અનુચ્છેદ ૩૧ કાઢી નાખવામાં આવ્યા અને બંધારણમાં અનુચ્છેદ ૩૦૦એ સામેલ કરવામાં આવ્યો,

બંધારણ (જજમો સુધારો) અધિનિયમે ભાગ ૧૨માં એક નવું પ્રકરણ સામેલ કર્યું: "પ્રકરણ ૪ - સંપત્તિનો અધિકાર" અને એક નવો અનુચ્છેદ ૩૦૦એ સામેલ કર્યો, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે:—

૩૦૦—એ કાયદાની સત્તા સિવાય કોઈપણ વ્યક્તિને સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં — કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાની સત્તા સિવાય સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં

૬૭ બંધારણ (જજમો સુધારો) અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનના પરિચ્છેદ ૩, ૪ અને ૫નું પુનરોચ્ચાર કરવું ઉપયોગી રહેશે, જે નીચે મુજબ છે:—

"૩. મૂળભૂત અધિકારોને આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ વિશેષ દરજ્જો ધ્યાનમાં લેતાં, સંપત્તિનો અધિકાર, જે બંધારણમાં એક કરતાં વધુ સુધારાઓનું કારણ રહ્યો છે, તે મૂળભૂત અધિકાર તરીકે રહેશે નહીં અને માત્ર કાનૂની અધિકાર બની રહેશે. આ હેતુ માટે અનુચ્છેદ ૧૯ માં જરૂરી સુધારાઓ કરવામાં આવી રહ્યા છે અને અનુચ્છેદ ૩૧ દૂર કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેમ છતાં, એ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવશે કે મૂળભૂત અધિકારોની યાદીમાંથી સંપત્તિને દૂર કરવાથી અલ્પસંખ્યકોને પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને તેનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર અસરગ્રસ્ત નહીં થાય.

જ. તેવી જ રીતે, વ્યક્તિગત ખેતી માટે અને સીમા મર્યાદાની અંદર જમીન ધરાવતા વ્યક્તિઓને બજાર મૂલ્યે વળતર મેળવવાનો અધિકાર પણ પ્રભાવિત થશે નહીં.

પ. સંપત્તિ, મૂળભૂત અધિકાર તરીકે રહેતી ન હોવા છતાં, તેમ છતાં, તેને કાનૂની અધિકાર તરીકે સ્પષ્ટ માન્યતા આપવામાં આવશે, અને એવી જોગવાઈ કરવામાં આવશે કે કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા અનુસાર સિવાય તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં."

ભારતના બંધારણ હેઠળ, કોઈ વ્યક્તિની મિલકતથી વંચિત કરવાના બદલામાં વળતરની માંગને આવરી લેતું વિધાનક્ષેત્ર બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ની પ્રવેશ ૪૨ સુધી અનુસરી શકાય છે. બંધારણ (૭મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા યાદી ૧ની પ્રવેશ ૩૩ અને યાદી ૨ની પ્રવેશ ૩૬ કાઢી નાખવામાં આવી હતી તથા "મિલકતનું સંપાદન અને માંગણી દ્વારા કબજો" સંબંધિત યાદી ૩ની પ્રવેશ ૪૨નું પુનઃશબ્દાંકન કરવામાં આવ્યું હતું. મિલકતનો હક હવે મૂળભૂત હક રહ્યો ન હોવાથી, બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦અ હેઠળ કાયદાની સત્તા મુજબ બનાવવામાં આવેલ વિધાનને માત્ર બંધારણના ભાગ ૩ના કથિત ભંગના આધાર પર ન્યાયિક પુનર્વિલોકન માટે પાત્ર ગણાવી શકાય નહીં.

૭૩ વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જાહેર હિત અને પ્રખર આધિપત્યની અંતર્નિહિત સત્તાઓ અનુચ્છેદ ૩૦૦એ તથા યાદી ૩ની પ્રવેશ ૪૨, "મિલકતનું સંપાદન અને માંગણી" માં અવતરિત થયેલી છે, જેનો અનિવાર્ય અર્થ એવો થાય

છે કે મિલકતનું સંપાદન અને માંગણી જાહેર ઉપયોગ માટે તથા વળતર માટે જ થશે અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી વંચિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે અનુચ્છેદ ૩૦૦એ તેમજ ચાદી ડની પ્રવેશ જરૂમાં નિહિત મર્યાદાઓ કાર્યક્ષેત્રમાં આવશે અને અદાલત હંમેશા ચર્ચાસ્પદ વિધાનની કાયદેસરતા અને માન્યતા તપાસી શકે છે. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે શૂન્ય વળતર આપવાનું ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ અને ૨૨૬ હેઠળ ન્યાયિક સમીક્ષા માટે સીધેસીધું પાત્ર છે.

૭૮ જ્યારે રાજ્ય ખાનગી સંપત્તિના સંપાદનની સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે અને તેના પરિણામે ખાનગી વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરે છે, ત્યારે સામાન્ય રીતે કાયદામાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે કાયદામાં જ નિર્ધારિત કરાયેલા માપદંડોના આધારે નક્કી કરાયેલ અથવા નિર્ધારિત કરવામાં આવનાર વળતર ચૂકવવામાં આવે. આ સંદર્ભમાં એમ સમજવું આવશ્યક છે કે રાજ્યની નીતિના દિશાનિર્દેશક સિદ્ધાંતોના અનુસરણમાં રાજ્ય દ્વારા સંપત્તિનું સંપાદન એ જાહેર હિતાર્થે ખાનગી સંપત્તિનું સંપાદન અને તેનો કબજો લેવો સહિત સમાજના ભૌતિક સંસાધનોનું વિતરણ કરવા માટે હતું. તે માટે બજાર મૂલ્યની ચુકવણી અથવા જે માલિકની સંપત્તિ બળજબરીથી કબજે લેવામાં આવી હોય તેને વળતરરૂપ પરિપૂર્ણ પ્રતિપૂર્તિ આપવાની આવશ્યકતા નથી. અધિગ્રહિત સંપત્તિના બદલે બજાર મૂલ્યની ચુકવણી સંપાદન માટે પૂર્વશરત અથવા અનિવાર્ય તત્વ નથી. સ્પષ્ટ રીતે સમજવું જરૂરી છે કે સંપાદન અને રકમની

ચુકવણી એક જ યોજનાના ભાગો છે અને તેમને અલગ કરી શકાતા નથી. એ સાચું છે કે વળતરની પર્યાપ્તતા અંગે કાયદાની અદાલતમાં પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાતો નથી, પરંતુ એ સાથે સાથે વળતર ભ્રામક અથવા મિથ્યા સ્વરૂપનું હોઈ શકતું નથી.

૭૯ વધુમાં, આ બાબત સ્પષ્ટ રીતે સમજી લેવાની છે કે હાલના કેસમાં જેમ રાજ્યએ એવો અભિગમ અપનાવ્યો છે કે કોઈ હિસ્સેદારના હક, માલિકી હક અથવા હિતો કોઈપણ વળતર ચૂકવ્યા વિના અધિગ્રહિત કરી શકાય, તે કુઝાલર અધિનિયમની જ સ્પષ્ટ જોગવાઈઓના વિરોધમાં છે. કુઝાલર અધિનિયમ, ૧૯૬૦ ની કલમ ૧૨ મુજબ, કલમ ૪ હેઠળ જેના હક, માલિકી હક અથવા હિતો અધિગ્રહિત કરવામાં આવ્યા હોય તે દરેક હિસ્સેદારને વળતર મેળવવાનો અને તેને વળતર ચૂકવવાનો હક રહેશે. વધુમાં, કુઝાલર અધિનિયમની કલમ ૪એ સ્પષ્ટ કરે છે કે ભાગ ૨ ની જોગવાઈઓ (જમીનમાં અસ્તિત્વમાન હકોનું સંપાદન અને તેમાં ફેરફારો), જેમાં કલમ ૧૨ નો પણ સમાવેશ થાય છે, તે જેમ ખેંખરી જમીનને લાગુ પડે છે તેમ જરૂરી ફેરફારો સાથે જંગલ જમીનને પણ લાગુ પડશે.”

૮૫ તેવી સ્થિતિમાં, યુપીઝેડએએલઆર અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૩૯(૧) (ઈ) (૨) ને ૧૯૭૮ માં થયેલા સુધારા મુજબ બાદ કરવામાં આવી હોવું કોઈ પરિણામકારક નથી, કારણ કે યુપીઝેડએએલઆર અધિનિયમ રાજ્યને કાયદાના હુકમ અનુસાર તેના દ્વારા હસ્તગત કરવામાં આવેલા ખાનગી જંગલો માટે વળતર ચૂકવવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ આપતું નથી.

૮૬ ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, હાલની અપીલ ભાગે મંજૂર કરવામાં આવે છે અને અધિનિયમની તથા ખાસ કરીને કુઝાલર અધિનિયમની કલમ ૪૨, ૧૮(૧) (સીસી) અને ૧૯(૧) (બી) ની માન્યતા યથાવત્ રાખતાં, અમે બીજા સામાવાળા, એટલે કે સહાયક કલેક્ટરને, ઉપરોક્ત આપેલ માર્ગદર્શિકાઓના આધારે વિકસાવવામાં આવેલા વાજબી અને બોધગમ્ય માપદંડનું અનુસરણ કરીને તથા ઉપરોક્ત રીતે આ અદાલતે અહીં ઉપર પ્રતિપાદિત કાયદાના પ્રકાશમાં અપીલકર્તાઓને વળતર નક્કી કરીને એનાયત કરવાની દિશા આપીએ છીએ.

[એફ] સિદ્ધાર્થ સારાવગી વિ. બોર્ડ ઓફ

કોલકાતા બંદરના ન્યાસીઓ તથા અન્ય. [(૨૦૧૪)૧૬ એસસીસી

૨૪૮], સર્વોચ્ચ અદાલતે વિધાનકાર્ય / સત્તાના પ્રત્યાયોજન તથા માન્ય પ્રત્યાયોજનની વ્યાપ્તિ વિષે વિચાર કર્યો હતો અને પરિચ્છેદ ૨, ૩, ૪ અને ૫ માં વિધાનસત્તાના પ્રત્યાયોજન અને અવૈધાનિક / વહીવટી સત્તાના પ્રત્યાયોજન વચ્ચેનો સૂક્ષ્મ ભેદ ચર્ચ્યો હતો. ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૨ થી ૫ નીચે મુજબ વાંચાય છે:

“૨. પ્રત્યાયોજન એટલે પ્રતિનિધિની નિમણૂક કરવાની અથવા તેને તે માટે અધિકૃત કરવાની ક્રિયા. સામાન્ય રીતે તેનો અર્થ એવો થાય છે કે જે વ્યક્તિ પ્રત્યાયોજન આપે છે તે પોતાની સત્તાઓનો એક ભાગ અલગ પાડે છે અને એવી

બાબતો કરવા માટે અધિકાર પ્રદાન કરે છે, જે અન્યથા તે વ્યક્તિએ પોતે જ કરવી પડત. બ્લેક્સ લૉ ડિક્શનરીમાં પ્રત્યાયોજનની વ્યાખ્યા આ રીતે કરવામાં આવી છે કે “કોઈ અન્યને પ્રતિનિધિ અથવા એજન્ટ તરીકે કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવી તેને સત્તા સોંપવાની ક્રિયા”. પી. રામનાથ અચ્ચરના ‘ધ લૉ લેક્સિકોન’માં, “પ્રત્યાયોજન એટલે પ્રતિનિધિની નિમણૂક કરવાની અથવા તેને તે માટે અધિકૃત કરવાની ક્રિયા. સામાન્ય રીતે પ્રત્યાયોજનનો અર્થ એ થાય છે કે જે વ્યક્તિ પ્રત્યાયોજન આપે છે તે પોતાની સત્તાઓનો એક ભાગ અલગ પાડે છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવી બાબતો કરવા માટે અધિકાર પ્રદાન કરવાનો પણ થાય છે, જે અન્યથા તે વ્યક્તિએ પોતે જ કરવી પડત”.

૩ ન્યાયાધીશ મેથ્યુએ ગ્વાલિયર રેયોન સિલ્ક મેન્યુફેક્ચરિંગ (ડબ્લ્યુવીજી.) કો. લિ. વિ. ધ અસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઑફ સેલ્સ ટેક્સ એન્ડ અધર્સ [(૧૯૭૪)૪ એસસીસી ૯૮] માં પ્રતિનિધિકરણની સંકલ્પનાનો સંક્ષિપ્ત રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે. અનુચ્છેદ ૩૭ નીચે મુજબ છે:

૩૭. ... પ્રત્યાયોજન એ કોઈ સત્તાનું એક વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓની સંસ્થાથી બીજી વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓની સંસ્થાને સંપૂર્ણ રીતે સોંપણું અથવા હસ્તાંતરણ નથી. પ્રત્યાયોજનને એમ વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય કે, કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓની સંસ્થા દ્વારા, તે વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓની સંસ્થામાં નિહિત સત્તાના પ્રયોગને, રદ કરવાની અથવા સુધારો કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા અનુદાતા અથવા પ્રત્યાયોજક પાસે જ યથાવત્ રાખીને, બીજી વ્યક્તિ અથવા

વ્યક્તિઓની સંસ્થાને સોંપવામાં આવે. આના અભિપ્રાયોને સમજવું મહત્વપૂર્ણ છે, કારણ કે દુર્ભાગ્યવશ, પ્રત્યાયોજનમાં સત્તાનો સંપૂર્ણ ત્યાગ અથવા નાબૂદી સમાયેલ છે અથવા સમાયેલ હોઈ શકે છે, એવી માન્યતાથી વિચારમાં ઘણો ગૂંચવાડો ઉપસ્થિત થયો છે. વ્યાખ્યાથી આ બાબત નિષિદ્ધ થાય છે. પ્રત્યાયોજનમાં ઘણીવાર બીજી વ્યક્તિને વિવેકાધીન અધિકાર આપવાનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ એવો અધિકાર સંપૂર્ણપણે વ્યૂત્પન્ન સ્વરૂપનો હોય છે. અંતિમ સત્તા હંમેશા પ્રત્યાયોજક પાસે જ રહે છે અને તેનો ક્યારેય ત્યાગ કરવામાં આવતો નથી.

જ વિધાનાત્મક સત્તાઓના પ્રત્યાયોજન અને અવિધાનાત્મક/વહીવટી સત્તાઓના પ્રત્યાયોજન વચ્ચે એક સૂક્ષ્મ ભેદ છે. વિધાન કરવા માટેની સત્તાના પ્રત્યાયોજન જેટલું સંબંધિત છે, કાયદો સુસ્થાપિત છે: એવી સત્તાનું ઉપ-પ્રત્યાયોજન કરી શકાય નહીં. વિધાનમંડળ આવશ્યક વિધાનાત્મક કાર્યોનું પ્રત્યાયોજન કરી શકતું નથી, જેમાં વિધાન નીતિનો નિર્ધાર અથવા પસંદગી કરવી અને તે નીતિને વર્તનના બાધ્યકારી નિયમરૂપે ઔપચારિક રીતે અમલમાં મૂકવી આવરી લેવાય છે [હરીશંકર બાગલા વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૪૬૫)]. સામાન્ય રીતે પૂર્ણ વિધાનના અમલીકરણની પ્રક્રિયા સંબંધિત નિયમો અને વિનિયમોના ક્ષેત્રમાં આવતું અનુસારી વિધાન નિર્દિષ્ટ સત્તાધિકારીને સોંપવામાં આવતું કાર્ય છે. કારણ કે કાયદાના અમલીકરણની વિગતો ઘડવામાં વિધાનમંડળે પોતાનો સમય વ્યતીત

કરવાની જરૂર પડતી નથી, તેથી તેણે તે કાર્ય કોઈ સંસ્થાને સોંપવું યોગ્ય માન્યું છે. એવી સંસ્થા એ કાર્ય તેના અધીનસ્થોને સોંપી શકતી નથી; એવું કરવું પ્રત્યાયોજિત પર રાખવામાં આવેલ વિશ્વાસનો ભંગ ગણાશે.

૫ ચોક્કસ કાર્યો કરવા માટે કોઈ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થાને અવિધાનિક / વહીવટી સત્તાઓના પ્રતિનિધિત્વ અંગે, પ્રતિનિધિને પોતે જ આવા કાર્યો બજાવવાના છે કે પ્રતિનિધિત્વની શરતો મુજબ નિર્ણય લીધા પછી, ઉક્ત સંસ્થા તે જ બાબતના અમલીકરણ માટે અન્ય કોઈને અધિકૃત કરી શકે કે કેમ, તે વિચારવાનો પ્રશ્ન છે. એકવાર સત્તા પ્રદાન થાય પછી, ઉક્ત સત્તાનો ઉપયોગ કર્યા બાદ, તે પ્રક્રિયામાં લેવાયેલા નિર્ણયનું અમલીકરણ કેવી રીતે કરવું, તે પ્રક્રિયાનો વિષય છે. વિધાનમંડળ, વિધાનની નીતિ નિર્ધારિત કર્યા પછી, વહીવટી સંસ્થાને તે નીતિના અમલીકરણ અંગે વિવેકાધિકાર આપી શકે છે અને તે નીતિના માળખાની અંદર વિગતો ઘડવાનું કાર્ય તે સંસ્થાને સોંપી શકે છે (ખંભાળિયા મ્યુનિસિપાલિટી વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૧૦૪૮). જ્યાં સુધી નિર્ણય લેવાના આવશ્યક કાર્યો પ્રતિનિધિ દ્વારા બજાવવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી અનુષંગિક અને લિખિત કાર્યભારનો બોજો મુખ્ય પ્રતિનિધિએ જાતે ઉઠાવવો જરૂરી નથી. મુખ્ય પ્રતિનિધિએ મંત્રાલયીન કૃત્યો પણ પોતે જ બજાવવાના હોય તે આવશ્યક નથી. પ્રતિનિધિત્વ મુજબ મુખ્ય પ્રતિનિધિ દ્વારા પહેલેથી લેવાયેલા નિર્ણયના અમલીકરણને આગળ ધપાવવા માટે મંત્રાલયીન અથવા લિખિત કાર્યો અધિકૃત અધિકારીઓ દ્વારા બજાવવામાં

આવી શકે છે. આધુનિક સમયના વહીવટની જટિલતા અને રાજ્યના કાર્યોનો આર્થિક તથા સામાજિક ક્ષેત્રોમાં વિસ્તાર થવાથી, પરિસ્થિતિ આવશ્યક બનાવે ત્યારે વિધાનમંડળ વિવિધ સત્તાધિકારીઓને વ્યાપક સત્તાઓ આપે તે જરૂરી બન્યું છે. આજના શાસકીય કાર્યો ઘણાં વધુ જટિલ છે અને સત્તાઓના પ્રતિનિધિત્વની આવશ્યકતા વધુ દબાણકારક બની છે. એ અપેક્ષા રાખી શકાતી નથી કે વહીવટી સંસ્થાનો વડો દરેક એક કાર્ય પોતે જ બજાવે.” [ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે] સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત ચુકાદાના ફક્ત ૯ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૯ બંધારણ વિધાનમંડળને કાયદા બનાવવા માટે સત્તા પ્રદાન કરે છે અને ફરજ પાડે છે, અને ઉક્ત કાર્યો વિધાનમંડળ દ્વારા કાર્યપાલિકાને સોંપી શકાય તેમ નથી. વિધાનમંડળ પર બંધારણીય રીતે આ આવશ્યક વિધાનકારી કાર્યો પોતાના જ હાથમાં રાખવાની ફરજ છે, જેમાં વિધાનકારી નીતિનું નિર્ધારણ અને તેને આચરણના બંધનકારક નિયમ તરીકે સ્વરૂપ આપવું સમાવેશ પામે છે. વિધાનમંડળ દ્વારા આવશ્યક વિધાનકારી કાર્યના નિર્વહન બાદ અને માર્ગદર્શક નીતિ નિર્ધારિત કર્યા પછી, વિધાનમંડળ અધિનિયમની નીતિ અને હેતુઓને અમલમાં મુકવા માટે જરૂરી એવા કોઈપણ આનુષંગિક અથવા ગૌણ અધિકારો કાર્યપાલિકા અથવા વહીવટી સત્તાધિકારીને સોંપી શકે છે. પ્રદાન કરાયેલ સત્તાની વ્યાપ્તિ અને પરિમાણનું અર્થઘટન કરતી વખતે, પ્રતિનિધિને સોંપાયેલા આવશ્યક અને અનાવશ્યક કાર્યો વચ્ચેનો ભેદ પણ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ.

જ્યારે કોઈપણ આવશ્યક કાર્યોનું ઉપ-પ્રતિનિધિત્વ થઈ શકતું નથી, ત્યારે પ્રતિનિધિત્વના અભિપ્રેત હેતુને સિદ્ધ કરવા માટે અનાવશ્યક કાર્યો પ્રતિનિધિના અધિકાર અને દેખરેખ હેઠળ નિર્વહન માટે ઉપ-પ્રતિનિધિત્વરૂપે સોંપી શકાય છે.

[જી] જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય વિ.

લખવિંદર કુમાર અને અન્ય [(૨૦૧૩)૬ એસ.સી.સી. ૩૩૩] માં, અધિનિયમમાં અધીનસ્થ / પ્રત્યાયોજિત વિધાન અને નિયમ-નિર્માણ સત્તાના સંદર્ભમાં, જ્યારે સત્તા સામાન્ય રીતે પ્રદાન કરવામાં આવે અને ત્યારબાદ ગણાવેલ બાબતોના સમર્થનમાં આપવામાં આવે, ત્યારે નિર્દિષ્ટ વિષય અંગેનું વિશિષ્ટીકરણ માત્ર દૃષ્ટાંતરૂપ માનવામાં આવે છે અને તે સામાન્ય સત્તાના વ્યાપને મર્યાદિત કરતું નથી; સર્વોચ્ચ અદાલતે ફક્ત ૨૪ માં કિંગ એમ્પરર વિ. સિબનાથ બાજેજી ના કેસમાં આપેલા એક નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો

[એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ પી.સી. ૧૫૬] અને અનુચ્છેદ ૨૫ માં અફઝલ ઉલ્લાહ વિ. યુ.પી. રાજ્યના મામલામાં આપેલ નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી.

૨૬૪], અને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

“૨૪ પ્રિવી કાઉન્સિલે આ સિદ્ધાંતનો અમલ એમ્પરર વિ. સિબનાથ બેનરજી, એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ પી.સી. ૧૫૬, ના મામલામાં કરીને, ડિફેન્સ ઓફ

ઈન્ડિયા રૂલ્સના નિયમ ૨૬ની માન્યતા જાળવી રાખી હતી, જે નિર્દિષ્ટ જોગવાઈ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સ્પષ્ટ સત્તાની હદથી વધુ હોવાનું જણાયું હોવા છતાં, સામાન્ય સત્તા હેઠળ આવરી લેવાતો હતો. ચુકાદાનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:

“તેમના લોર્ડશીપ્સ ફેડરલ અદાલતના વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા ભારત સંરક્ષણ અધિનિયમની કલમ ૨ ની પેટા-કલમો (૧) અને (૨) ની આપસી સ્થિતિ અંગે કરાયેલા નિવેદન સાથે સંમત થઈ શકતા નથી, અને હાલની અપીલમાં સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વકીલ તે નિવેદનને સમર્થન આપી શક્યા નહોતાં, અથવા આર.૨૬ અમાન્ય હતી એવું જાળવી રાખી શક્યા નહોતાં. તેમના લોર્ડશીપ્સના મત મુજબ, પેટા-કલમ (૨) નું કાર્ય માત્ર દષ્ટાંતરૂપ છે; નિયમ બનાવવાની સત્તા પેટા-કલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવી છે, અને પેટા-કલમ (૨) ના પ્રારંભિક વાક્યમાં જે “નિયમો” નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે પેટા-કલમ (૧) દ્વારા અધિકૃત અને તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો છે; પેટા-કલમ (૨) ની જોગવાઈઓ પેટા-કલમ (૧) ને મર્યાદિત કરતી નથી, જેમ કે “પેટા-કલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓની વ્યાપકતાને અશુભ રાખીને” એવા શબ્દો દ્વારા સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે. કોઈ શંકાને સ્થાન નથી – જેમ વિદ્વાન ન્યાયાધીશે પોતે પણ માન્યું હોય તેમ જણાય છે – કે પેટા-કલમ (૧) ની સામાન્ય ભાષા આર.૨૬ ની શરતોને પૂરતું સમર્થન આપે છે, અને વિદ્વાન

ન્યાયાધીશે ઉપકલમ (૨) ના સંબંધમાં વ્યક્ત કર્યું.

તેથી, તેમના લોર્ડશીપ્સનો મત એવો છે કે કેશવ તલપાડે વિ. એમ્પરર, આઈ.એલ.આર. (૧૯૪૪) બોમ. ૧૮૩, માં ફેડરલ અદાલતે ખોટો નિર્ણય કર્યો હતો, અને ભારત સંરક્ષણ અધિનિયમની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓને અનુરૂપ આર.૨૬ બનાવવામાં આવ્યો હતો.”

૨૫ આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે અફઝલ ઉલ્લાહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૨૬૪ ના કેસમાં, સિબનાથ બેનરજી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાને મંજૂરીપૂર્વક ઉદ્ઘટ કર્યો હતો અને ઠરાવ્યું હતું કે વિષયોનું વિશિષ્ટીકરણ દૃષ્ટાંતરૂપ સ્વભાવનું હોવાથી સૂચિબદ્ધ જોગવાઈઓ સામાન્ય શબ્દપ્રયોગને નિયંત્રિત કરતી નથી. તે નીચે મુજબ છે: [અફઝલ ઉલ્લાહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૨૬૮, પરા ૧૩]

૧૩. જો ઉક્ત કલમો આક્ષેપિત ઉપવિધિને ન્યાયસંગત ઠરાવતી ન હોત, તો પણ તેમાં બહુ ઓછો સંદેહ રહી શકે કે ઉક્ત ઉપવિધિઓને કલમ ૨૯૮(૧) દ્વારા બોર્ડોને અર્પિત કરવામાં આવેલી સામાન્ય સત્તાથી ન્યાયસંગત ઠરાવી શકાય. હવે સુસ્થાપિત છે કે કલમ ૨૯૮(૨) ની વિવિધ ઉપકલમોમાં સમાયેલ વિશિષ્ટ જોગવાઈઓ માત્ર દૃષ્ટાંતરૂપ છે અને તેને કલમ ૨૯૮(૧) દ્વારા નિર્ધારિત સત્તાઓની વ્યાપકતાને મર્યાદિત કરતી તરીકે વાંચી શકાતી નથી, જુઓ એમ્પરર વિ. સિબનાથ બેનરજી, એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ પી.સી. ૧૫૬. જો

કલમ ૨૯૮(૧) દ્વારા નિર્દિષ્ટ સત્તાઓ અત્યંત વ્યાપક હોય અને તે તેમની પરિધિમાં એવી ઉપવિધિઓને આવરી લેતી હોય, જેવીની સાથે અમે હાલની અપીલમાં સંબંધિત છીએ, તો એવું કહી શકાય નહિ કે કલમ ૨૯૮(૨) હેઠળ ગણાવેલી સત્તાઓ કલમ ૨૯૮(૧) માં વપરાયેલા સામાન્ય શબ્દોને નિયંત્રિત કરે છે. આ અનુવર્તી ઉપકલમો માત્ર દષ્ટાંત આપે છે અને બોર્ડને અર્પિત કરવામાં આવેલી તમામ સત્તાઓને સમાપ્ત કરતી નથી, જેથી કલમ ૨૯૮(૨) દ્વારા નિર્દિષ્ટ સત્તાઓની અંદર ન આવતા કિસ્સાઓને પણ કલમ ૨૯૮(૧) દ્વારા સુરક્ષા મળી શકે, જો કે, નિશ્ચિતપણે, આક્ષેપિત ઉપવિધિને કલમ ૨૯૮(૧) ની આવશ્યકતાઓના સંદર્ભે ન્યાયસંગત ઠરાવી શકાય તેવી હોવી જોઈએ. સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા બજારો બાબતે બનાવવામાં આવેલી આક્ષેપિત ઉપવિધિઓ અધિનિયમ હેઠળના નગરપાલિકા વહીવટના પ્રોત્સાહન માટે છે તે બાબતે કોઈ સંદેહ રહી શકે નહીં, અને તેથી, તે કલમ ૨૯૮(૧) ની જોગવાઈઓને આકર્ષશે. તેથી, અમે સંતોષ પામીએ છીએ કે આક્ષેપિત ઉપવિધિઓ માન્ય છે એવા નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી.

૨૬ ઉપર અમે જે અવલોકન કર્યું છે તેના પ્રકાશમાં, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે નિયમાવલિના નિયમ ૪૧ અધિનિયમની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવા માટે બનાવવામાં આવ્યો છે. અમારા મત મુજબ, તે અધિનિયમમાં જે કલ્પવામાં આવ્યું છે તેનાથી આગળ ગયો નથી અથવા કોઈપણ રીતે તેના વિરોધમાં નથી. તેથી, તેને એવો માનવો જોઈએ જાણે કે તે જોગવાઈ અધિનિયમમાં જ સમાવેશ

પામી હોય. અધિનિયમની કલમ ૮૦ હેઠળ નિર્દિષ્ટ અધિકારીને ફોજદારી અદાલત અને સુરક્ષા દળ અદાલત વચ્ચે પસંદગી કરવાની વ્યાપક વિવેકસત્તા અપાઈ છે, પરંતુ અધિનિયમની જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવાના હેતુસર બનાવાયેલા નિયમ ૪૧ દ્વારા તે વિવેકસત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે. તેથી, અમારા મત મુજબ, નિયમ ૪૧ ન તો અધિનિયમમાં જે કલ્પવામાં આવ્યું છે તેનાથી આગળ ગયો છે અને ન તો તેણે કોઈપણ રીતે અધિનિયમનું સ્થાન લીધું છે; તેથી, કમાર્લિંગ અધિકારીએ વિવેકસત્તાના ઉપયોગ માટે નિર્ધારિત કરાયેલા માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં રાખવાના રહેશે.”

[ભાર મૂકેલ]

[એચ] ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૫ની સામે-સામે પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંતના પરિપ્રેક્ષ્યમાં તથા કેન્દ્રીય અધિનિયમ અને રાજ્ય અધિનિયમ વચ્ચેની અસંગતતા અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચેના કેસમાં કેટલાક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા છે

આઈ.ટી.સી. લિ. તથા અન્ય વિ. કાર્લાટક રાજ્ય તથા અન્ય [૧૯૮૫

(સપ્) એસ.સી.સી. ૪૭૬] ના પરિચ્છેદ ૧૭ અને ૧૮ માં, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે:

“૧૭ એ બાબત પણ વિવાદાસ્પદ નથી કે ૧૯૭૫ ના અધિનિયમની કલમ ૨ હેઠળ સમગ્ર તમાકુ ઉદ્યોગ કેન્દ્રીય સરકારે કબજે લીધો હતો. આ રીતે સ્પીકારેલ તથ્યોનું વર્ણન કર્યા પછી, હવે હું અપીલોની ગુણદોષ આધારિત બાબતો તરફ આગળ વધું છું. શરૂઆતમાં, સંબંધિત પ્રવેશો અંગે સંબંધિત વિધાનમંડળોની સક્ષમતાને ન્યાયસંગત ઠેરવતા મૂળભૂત સિદ્ધાંતો દર્શાવું છું:—[૧] પ્રત્યેક યાદીની પ્રવેશોને શક્ય તેટલી સૌથી ઉદાર અને વ્યાપક અર્થઘટન આપવી જોઈએ અને પ્રવેશોના વ્યાપને સંકુચિત કરવા અથવા કાપછાંટ કરવા માટે કોઈ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ નહીં. આ કાયદાનો સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે અને આ અદાલતે તાજેતરના એક નિર્ણયમાં એસ.પી. મિત્તલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ઓર્સ. [(૧૯૮૩)૧ એસ.સી.સી. ૫૧] માં ફરીથી દોહરાવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતે આ મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું : [એસ.સી.સી. પૃ.૮૦, પરા ૬૪]

એકદમ પ્રારંભે જ એ દર્શાવવું યોગ્ય રહેશે કે યાદીઓનું કાર્ય સત્તાઓ પ્રદાન કરવાનું નથી. તે માત્ર વિધાનક્ષેત્રોની સીમા નક્કી કરે છે. ત્રણેય યાદીઓમાંની પ્રવેશિકાઓ માત્ર વિધાનના મથાળા અથવા ક્ષેત્રો છે અને કાયદો બનાવવાની સત્તા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૫ અને ૨૪૮ (વાંચવું ૨૪૬) દ્વારા યોગ્ય વિધાનમંડળને આપવામાં આવી છે.

[૨] સાર અને સ્વરૂપના સિદ્ધાંતનો પ્રયોગ વાસ્તવમાં એવો અર્થ આપે છે કે જ્યાં કોઈ વિધાન સંપૂર્ણપણે રાજ્ય વિધાનસભાની સત્તાક્ષમતા હેઠળ આવતી કોઈ પ્રવેશિકાના વ્યાપમાં આવે છે, ત્યાં આ સિદ્ધાંત લાગુ પડશે અને તે અધિનિયમને

રદ કરવામાં આવશે નહીં. સાર અને સ્વરૂપના સિદ્ધાંતનો સારાંશ દિલ્લી કલોથ જનરલ મિલ્સ કો. લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [(૧૯૮૩) ૪ એસ.સી.સી. ૧૬૬] ના કેસમાં આપવામાં આવ્યો છે, જેમાં દેસાઈ, ન્યાયાધીશે અદાલત તરફથી બોલતાં નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા : [એસ.સી.સી. પૃ. ૧૯૨, પરા ૩૩]

વિવાદનો નિવેડો લાવવા માટે, જો એ નક્કી કરવું જરૂરી બને કે કાયદેસર રચના ત્રણ ચાદીઓમાંથી કઈ નોંધને આધીન ગણાય છે, તો અદાલતે મુખ્ય સાર અને તત્વના સિદ્ધાંતનો વિકાસ કર્યો છે. જો મુખ્ય સાર અને તત્વના આધારે, કાયદેસર રચના એક અથવા બીજી નોંધની અંદર આવે છે, પરંતુ કાયદેસર રચનાના વિષયવસ્તુનો કોઈ ભાગ અનુસંગિક રીતે બીજા ચાદી હેઠળના ક્ષેત્રમાં અતિક્રમણ કરે છે અને તેમાં પ્રવેશી શકે છે, તો તે પોતાની સંપૂર્ણતામાં માન્ય ગણવી જ જોઈએ, ભલે તે અનુસંગિક રીતે એવા વિષયો પર અતિક્રમણ કરતી હોય જે તેની સત્તાક્ષમતાની બહારના હોય.

[૩] એક ચાદીમાં બીજી ચાદી પર અતિક્રમણ અથવા અંશતઃ પ્રવેશ અને તેની વ્યાપ્તિ અંગેનો વિચાર પણ સુસ્થાપિત છે. જો એવો અંશતઃ પ્રવેશ ન્યૂનતમ હોય અને કોઈ બીજી પ્રવેશિકાના મુખ્ય ભાગને, જે રાજ્ય વિધાનમંડળની સક્ષમતાની અંદર આવતો નથી, અસર કરતો ન હોય, તો તે અધિનિયમને બંધારણીય રીતે માન્ય તરીકે યથાવત રાખી શકાય.

[૪] કલમો રજૂ અને રજૂના ઉપબંધોની કસોટીને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રવેશોની વ્યાપ્તિના ક્ષેત્રનું સ્વરૂપ અને લક્ષણ.

[૫] કોઈ વિશિષ્ટ વિધાનમંડળને કોઈ વિશિષ્ટ પ્રવેશ વિષય પર કાનૂન બનાવવા સક્ષમતા છે કે નહીં તેની વ્યાખ્યામાં ‘આવૃત ક્ષેત્ર’નો સિદ્ધાંત અત્યંત મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. તેનો અર્થ એ છે કે જ્યારે ક્ષેત્ર સંપૂર્ણપણે યાદી ૧ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યું હોય, જેમ કે હાલના કેસમાં છે, ત્યારે રાજ્ય વિધાનમંડળ તે વિષય પર કાનૂન બનાવવા માટે સંપૂર્ણપણે અસક્ષમ બને છે અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા થતો કોઈપણ અતિક્રમણ અથવા હસ્તક્ષેપ, ભલે તે લઘુત્તમ હોય કે અન્ય પ્રકારનો, માન્ય નથી. અન્ય શબ્દોમાં, જ્યાં ક્ષેત્ર સંપૂર્ણપણે આવરી લેવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં માત્ર લઘુત્તમ અતિક્રમણ રાજ્યના કાનૂનનની વૈધતા પર અસર કરતું નથી.

૧૮ તેથી, મારા મત મુજબ, પાંચ સિદ્ધાંતોને સાથે મળીને વાંચવા અને અર્થઘટન કરવા જોઈએ અને તેમને એકલવાયા રીતે નહીં વાંચવા જોઈએ—પરંતુ જ્યાં કેન્દ્રીય અને રાજ્યનું વિધાન એક જ ક્ષેત્રને આવરી લે છે, ત્યાં કેન્દ્રીય વિધાનને પ્રાધાન્ય મળશે. આ પણ સુસ્થાપિત છે કે જ્યાં બે અધિનિયમો, જેમાંથી એક સંસદ દ્વારા અને બીજો રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હોય, પરસ્પર ટકરાય છે અને તેમને સુસંગત બનાવવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી, ત્યાં કેન્દ્રીય વિધાનને જ પ્રાધાન્ય મળવું જોઈએ.”

[૧] રિટ અદાલત દ્વારા બિનઅવરોધ ઉપબંધનું અર્થઘટન કરતી વખતે અપનાવવાની પદ્ધતિ અંગે, ઈન્દ્ર કુમાર પટોડિયા અને અન્ય વિ. રિલાયન્સ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે

લિમિટેડ અને અન્ય. [(૨૦૧૨)૧૩ એસ.સી.સી. ૧] એ પરિણેદ ૧૮ અને ૧૯ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

“૧૮ એ સ્પષ્ટ છે કે નોન ઓબ્સ્ટાન્ટે ઉપવાક્યને મર્યાદિત અર્થ આપવો જરૂરી છે અને જ્યારે ઉક્ત ઉપવાક્ય ધરાવતી કલમ એવી કોઈ નિશ્ચિત જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરતી નથી, જેઓને અતિક્રમિત કરવાનો આશય હોય, પરંતુ સામાન્ય રીતે અધિનિયમની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરે છે, ત્યારે એવું માનવું માન્ય નથી કે તે સમગ્ર અધિનિયમને બાકાત રાખે છે અને પોતે સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર રીતે એકલું જ ઉભું રહે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, કઈ જોગવાઈઓ આ વર્ણનને અનુરૂપ છે અને કઈ નથી, તે અંગે નિર્ધારણ કરવું આવશ્યક બને છે. નોન ઓબ્સ્ટાન્ટે ઉપવાક્યનું અર્થઘટન કરતી વખતે, અદાલતે એ જાણી કાઢવું આવશ્યક છે કે વિધાનમંડળનો એવો આશય કેટલા વ્યાપ સુધી હતો અને નોન ઓબ્સ્ટાન્ટે ઉપવાક્ય કયા સંદર્ભમાં વપરાયું છે. અમે અગાઉ સંહિતાની કલમ ૨(ડી) માં જણાવેલ ફરિયાદની વ્યાખ્યાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં એવી જોગવાઈ છે કે તે મૌખિક અથવા લેખિત હોવી જરૂરી છે. નોન ઓબ્સ્ટાન્ટે ઉપવાક્ય, જ્યારે તે માત્ર સંહિતાનો ઉલ્લેખ કરે છે, ત્યારે આવી વ્યાખ્યામાંથી માત્ર મૌખિક ભાગને જ બાકાત રાખે છે.

૧૯ અમારા મત મુજબ, કલમ ૧૪૨(એ) માં આવેલું અધિહસ્તિ કલમ માત્ર બે બાબતોને જ સંહિતાની જોગવાઈઓમાંથી બહાર રાખવા માટે મર્યાદિત છે, એટલે કે, (એ) મૌખિક ફરીયાદોને બહાર રાખવી અને (બી) પાત્રધારક અથવા યોગ્ય ક્રમમાં ધારક સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલ ફરીયાદ પર ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવાનું બહાર રાખવું. સંહિતાની કલમ ૧૯૦ એ જોગવાઈ કરે છે કે, મેજિસ્ટ્રેટ એવી ફરીયાદ પર, જે એવો ગુનો રચે છે, તે ફરીયાદ કોણે કરી છે તે બાબતની પરવા કર્યા વિના, અથવા પોલીસ અહેવાલ પર, અથવા પોલીસ અધિકારી સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી માહિતી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે, અથવા પોતાની જ જાણકારીના આધારે, ગુનાનો સંજ્ઞાન લઈ શકે છે. અધિહસ્તિ કલમ, જ્યારે તે મુખ્ય બાબતનો ઉલ્લેખ કરે છે, ત્યારે તે મેજિસ્ટ્રેટની ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવાની સત્તાને માત્ર પાત્રધારક અથવા યોગ્ય ક્રમમાં ધારક દ્વારા કરાયેલ ફરીયાદ પૂરતી મર્યાદિત કરે છે અને સંહિતાની કલમ ૧૯૦ નો બાકીનો ભાગ બહાર રાખે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સંહિતાની અન્ય કોઈ જોગવાઈ આ જણાવેલ અધિહસ્તિ કલમથી બહાર રાખવામાં આવેલ નથી; તેથી, મેજિસ્ટ્રેટે પાત્રધારક/યોગ્ય ક્રમમાં ધારકની ફરીયાદ પ્રાપ્ત કર્યા પછી સંહિતાની કલમ ૨૦૦ હેઠળની પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક બને છે અને તે તારીખે હાજર રહેલા ફરીયાદી તથા અન્ય આવા સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવા પડે છે. અહીં, સંહિતા વિશેષરૂપે એવી જોગવાઈ કરે છે કે આવું નિવેદન ફરીયાદી તેમજ નિવેદન આપનાર સાક્ષીઓ બંને દ્વારા હસ્તાક્ષરિત કરાવવું આવશ્યક છે. સંહિતાની કલમ ૨૦૦ આ પ્રમાણે વાંચે છે:

“૨૦૦. ફરિયાદીની તપાસ.— ફરિયાદ પરથી ગુનાનો સંજ્ઞાન લેતો મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદી અને હાજર સાક્ષીઓ, જો હોય તો, તેમની સોગંદ ઉપર તપાસ કરશે, અને આવી તપાસનો સાર લખિતરૂપે ઉતારવામાં આવશે તથા તેના પર ફરિયાદી અને સાક્ષીઓ દ્વારા, તેમજ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પણ હસ્તાક્ષર કરવામાં આવશે: પરંતુ, જો ફરિયાદ લેખિતમાં કરવામાં આવી હોય, તો મેજિસ્ટ્રેટ માટે ફરિયાદી અને સાક્ષીઓની તપાસ કરવી આવશ્યક રહેશે નહીં—

(એ) જો કોઈ જાહેર સેવકે પોતાની સત્તાવાર ફરજોનું પાલન કરતી વખતે અથવા તેમ કરવાની ભાવના ધરાવતા ફરિયાદ કરી હોય અથવા કોઈ અદાલતે ફરિયાદ કરી હોય; અથવા

(બી) જો મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૧૯૨ હેઠળ તપાસ અથવા વિચારણા માટે કેસ બીજા મેજિસ્ટ્રેટને સોંપે: વધુમાં એવી જોગવાઈ છે કે જો મેજિસ્ટ્રેટ ફરિયાદી અને સાક્ષીઓની પૂછપરછ કર્યા બાદ કલમ ૧૯૨ હેઠળ કેસ બીજા મેજિસ્ટ્રેટને સોંપે, તો અનુવર્તી મેજિસ્ટ્રેટને તેમની ફરી પૂછપરછ કરવાની જરૂર રહેશે નહીં.”

ફરિયાદનું માત્ર રજૂકરણ એ માત્ર પ્રથમ પગલું છે અને ચકાસણીની પ્રક્રિયા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ કાર્યવાહી હાથ ધરી શકાય નહીં અને ત્યારબાદ, મેજિસ્ટ્રેટે સોગંદ ઉપરનું નિવેદન, અર્થાત્ કલમ ૨૦૦ હેઠળનું ચકાસણી નિવેદન અને કોઈ સાક્ષીનું નિવેદન વિચારવાનું રહે છે, અને મેજિસ્ટ્રેટે નક્કી કરવાનું રહે છે કે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર છે કે નહીં. સંહિતાની કલમ ૨૦૩નું પણ અહીં ઉલ્લેખનીય મહત્વ છે, જે નીચે મુજબ છે:

૨૦૩. ફરિયાદનો કાઢી મૂકવો.— જો કલમ ૨૦૨ હેઠળની પૂછપરછ અથવા તપાસનું પરિણામ (જો હોય તો) તેમજ ફરિયાદી અને સાક્ષીઓના શપથપૂર્વકના નિવેદનો (જો હોય તો) પર વિચાર કર્યા પછી, મેજિસ્ટ્રેટનો એવો અભિપ્રાય થાય કે કાર્યવાહી આગળ વધારવા માટે પૂરતો આધાર નથી, તો તે ફરિયાદ કાઢી મૂકે; અને દરેક આવા કેસમાં, તેમ કરવા માટેના પોતાના કારણો તે સંક્ષેપમાં નોંધે.

તે પણ સ્પષ્ટ છે કે કોઈ વ્યક્તિને ખોટી ફરિયાદ/જૂઠી સાક્ષી સંબંધિત આરોપનો જવાબ આપવા માટે માત્ર આવા ચકાસણી નિવેદનના આધારે જ બોલાવવામાં આવી શકે અને માત્ર ફરિયાદ રજૂ કરવાના આધારે નહીં, કારણ કે તે શપથ પર આપવામાં આવેલ નથી અને તેથી તે વ્યક્તિની સહી મેળવવાની જરૂર પડતી નથી. ઉપરોક્ત કલમ સિવાય પણ, વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ થાય છે કે “લખાણ” માટે અગાઉથી આ અનુમાન આવશ્યક નથી કે તેના પર સહી કરાયેલ હોવી જ જોઈએ. સંહિતાની વિવિધ કલમોનું કલમ ૨(ડી) સાથે તુલનાત્મક વાંચન કરતાં એ સ્પષ્ટ થાય છે કે વિધાનમંડળનો નિશ્ચિત આશય એવો હતો કે લેખિત ફરિયાદ પર સહી કરેલી હોવી જરૂરી નથી. ઉદાહરણ તરીકે, કલમો ૬૧, ૭૦, ૧૫૪, ૧૬૪ અને ૨૮૧ નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે:

“૬૧. સમન્સનું સ્વરૂપ. આ સંહિતા હેઠળ અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવતું દરેક સમન્સ લખિત સ્વરૂપમાં, બે પ્રતીઓમાં, તેવી અદાલતના અધ્યક્ષસ્થ અધિકારી દ્વારા અથવા વડી અદાલત સમયાંતરે નિયમ દ્વારા જે અન્ય

અધિકારીને નિર્દેશ કરે તે અધિકારી દ્વારા હસ્તાક્ષરિત થયેલું હોવું જોઈએ, અને તે પર અદાલતની મહોર હોવી જોઈએ.

* * *

૭૦. ધરપકડના વોરંટનું સ્વરૂપ અને અવધિ.

(૧) આ સંહિતા હેઠળ અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવતું દરેક ધરપકડ વોરંટ લેખિતરૂપે હોવું જોઈએ, આવી અદાલતના અધ્યક્ષ અધિકારી દ્વારા હસ્તાક્ષરિત હોવું જોઈએ અને તેના પર અદાલતની મહોર હોવી જોઈએ.

(૨) આવો દરેક વોરંટ તે જારી કરનાર અદાલત દ્વારા ૨૯ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, અથવા તેનું અમલીકરણ ન થાય ત્યાં સુધી, અમલમાં રહેશે.

* * *

૧૫૪. સંજોય કેસોમાં માહિતી.

(૧) દંડનીય અને પોલીસ દ્વારા વોરંટ વિના નોંધપાત્ર ગુનાના આચરણ સંબંધિત દરેક માહિતી, જો પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને મૌખિક રીતે આપવામાં આવે, તો તે તેના દ્વારા અથવા તેના નિર્દેશ હેઠળ લેખિતમાં ઉતારવામાં આવશે અને માહિતીદાતાને વાંચી સંભળાવવામાં આવશે; અને આવી દરેક માહિતી, ભલે તે લેખિતમાં આપવામાં આવી હોય કે ઉપરોક્ત મુજબ લેખિતમાં ઉતારવામાં આવી હોય, તે આપનાર વ્યક્તિ દ્વારા હસ્તાક્ષરિત કરવામાં

આવશે, અને તેનો સાર એવો અધિકારી દ્વારા આ હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર જે સ્વરૂપ નિર્ધારિત કરે તે સ્વરૂપમાં રાખવામાં આવતી પુસ્તકમાં નોંધવામાં આવશે.

* * *

૧૬૪. કબૂલાતો અને નિવેદનોનું લેખાંકન. એક્સ એક્સ એક્સ (૪) આવી કોઈપણ કબૂલાત, આરોપિત વ્યક્તિની પૂછપરછનું લેખાંકન કરવા માટે કલમ ૨૮૧ માં જે રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે રીતે લેખાંકિત કરવામાં આવશે અને કબૂલાત કરનાર વ્યક્તિ દ્વારા તેના પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવશે; અને મેજિસ્ટ્રેટ આવા લેખાંકનના તળિયે નીચે મુજબની અસરવાળું સ્મારક-નોંધ કરશે—

* * *

૨૮૧. આરોપીની પૂછપરછનો હેવાલ.

[૧] જ્યારે પણ આરોપીનું પરીક્ષણ મહાનગર મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કરવામાં આવે, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીના પરીક્ષણના સારનો અદાલતની ભાષામાં નોંધલેખ તૈયાર કરશે અને એવો નોંધલેખ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા હસ્તાક્ષરિત કરવામાં આવશે અને તે નોંધનો ભાગ બનશે.....”

ઉપરોક્તનો અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે વિધાનમંડળે આ બાબત સ્પષ્ટ કરી છે કે જ્યાં ક્યાં લેખિત દસ્તાવેજ પર હસ્તાક્ષર કરાવવાની આવશ્યકતા

રાખવામાં આવી હોય, ત્યાં તે બાબતનો ઉલ્લેખ સંબંધિત કલમમાં જ વિશેષરૂપે કરવામાં આવવો જોઈએ, જેનો અભાવ કલમ ૨(ડી) તેમજ કલમ ૧૪૨ બંનેમાં છે.”

[જે] કે કૃષ્ણા જિલ્લા સહકારીના કેસમાં

માર્કેટિંગ સોસાયટી લિમિટેડ, વિજયવાડા વિ.

એન.વી. પૂર્ણચંદ્ર રાવા અને અન્ય. [(૧૯૮૭)૪ એસસીસી ૯૯] સર્વોચ્ચ અદાલત

અગાઉના અધિનિયમની વિશેષ જોગવાઈઓ અને અનુવર્તી કાયદાની સામાન્ય જોગવાઈ વચ્ચેના સંઘર્ષનો નિર્ણય કરતી વખતે અદાલતે, અને કાયદાઓના અર્થઘટન વિષે મેક્સવેલનો ઉલ્લેખ કરીને, જેમાં ધ વેરા કુઝ [(૧૮૮૪) ૧૦ એસી ૫૯] માં અર્લ ઓફ સેલબોર્ન એલ.સી.ના કેસની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી, પરિચ્છેદ ૮, ૯, ૧૦ અને ૧૧ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૮ હવે અમે તે દલીલના ગુણદોષોના વિચાર માટે આગળ વધીએ છીએ કે રાજ્ય અધિનિયમ, જે અનુત્તર અધિનિયમ છે અને જેને રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ પ્રાપ્ત થઈ છે, તે કેન્દ્રીય અધિનિયમના અધ્યાય ૫-એ ની જોગવાઈઓ ઉપર પ્રભુત્વ ધરાવવો જોઈએ. ઉપરોક્ત દલીલ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) પર આધારિત છે અને દલીલ એવી છે કે કલમ ૪૦ ની જોગવાઈઓ, જે રાજ્ય અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ દુકાન અથવા સંસ્થામાં સેવા સમાપ્તિ સાથે સંબંધિત

છે, અને જે રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ ની પ્રવેશ ૨૨ હેઠળની પોતાની સત્તાઓના ઉપયોગમાં ઘડવામાં આવેલ છે, તે કેન્દ્રીય અધિનિયમના અધ્યાય ૫-એ માં રહેલી જોગવાઈઓ સાથે વિરુદ્ધ હોવાથી, જે પૂર્વવર્તી કાયદો પણ બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ ની પ્રવેશ ૨૨ સુધી અનુસરવામાં આવતો છે, રાજ્ય અધિનિયમને રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ મળેલી હોવાથી તે પ્રબળ થવો જોઈએ. એ સાચું છે કે રાજ્ય અધિનિયમ અનુત્તર અધિનિયમ છે અને તેને રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ પ્રાપ્ત થઈ છે, પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે શું આ બે કાયદાઓ વચ્ચે એવી કોઈ વિરુદ્ધતા છે કે જેના કારણે આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યમાં છટણી સંબંધિત કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓ અમલવિહોણી બની જાય. જોવામાં આવે છે કે રાજ્ય અધિનિયમમાં એવી કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈ નથી કે જે આંધ્ર પ્રદેશ જેટલા અંશે સંબંધિત હોય તે અંશે કેન્દ્રીય અધિનિયમની છટણી સંબંધિત જોગવાઈઓને અમલવિહોણી બનાવે. ત્યારબાદ અમારે વિચારવું પડશે કે શું આ બંને કાયદાઓ વચ્ચે કોઈ ગર્ભિત વિરુદ્ધતા છે. કેન્દ્રીય અધિનિયમનો અધ્યાય ૫-એ, જે પૂર્વવર્તી કાયદો છે, કામબંધી અને છટણીમાંથી ઉદ્ભવતા મામલાઓનો વ્યવહાર કરે છે. કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૨૫જે, તે અધ્યાય સાથે અસંગત અન્ય કાયદાઓ પર અધ્યાય ૫-એ ની જોગવાઈઓના પ્રભાવનો વ્યવહાર કરે છે. કલમ ૨૫જે ની ઉપકલમ (૨) કામબંધી અને છટણીમાંથી ઉદ્ભવતા હક્કો અને જવાબદારીઓ સંબંધિત જોગવાઈઓની સર્વોચ્ચતા વિષે અત્યંત સ્પષ્ટ છે. આ વિશેષ જોગવાઈઓ છે અને તે સર્વ પ્રકારની સેવા સમાપ્તિ પર લાગુ પડતી નથી. રાજ્ય અધિનિયમની

કલમ ૪૦ સામાન્ય રીતે સેવા સમાપ્તિનો વ્યવહાર કરે છે, જે કૃત્યદોષ, બંધ, સંસ્થાના હસ્તાંતરણ વગેરેનું પરિણામ હોઈ શકે છે. જો છટાણીનો વ્યવહાર કરતી પૂર્વવર્તી કાયદાની વિશેષ જોગવાઈઓ અને સામાન્ય રીતે સેવા સમાપ્તિઓનો વ્યવહાર કરતી અનુત્તર કાયદાની સામાન્ય જોગવાઈઓ વચ્ચે સંઘર્ષ હોય, તો આ બંને કાયદાઓ વચ્ચે વિરુદ્ધતાનું અસ્તિત્વ સરળતાથી અનુમાનિત કરી શકાય તેમ નથી. મેક્સવેલ ઓન ધ ઇન્ટરપ્રિટેશન ઓફ સ્ટેટ્યુટ્સ, (૧૨મી આવૃત્તિ) ના પાનું ૧૮૬ પર આ પ્રમાણે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:

હવે જો કોઈ બાબત નિશ્ચિત માનવાની હોય, તો તે આ છે,” એમ ધ વેરા ક્લૂઝ, (૧૮૮૪) ૧૦ એપ્. કેસ, ૫૯ ના પૃષ્ઠ ૬૮ પર અર્લ ઓફ સેલબોર્ન એલ.સી. એ કહ્યું હતું કે, “જ્યાં અનુવર્તી અધિનિયમમાં સામાન્ય શબ્દો હોય અને તેમને અગાઉના કાયદાથી વિશેષરૂપે નિયંત્રિત વિષયો સુધી વિસ્તૃત કર્યા વગર પણ ચુકિતપૂર્ણ અને સુબોધ રીતે લાગુ કરી શકાય, ત્યાં માત્ર આવા સામાન્ય શબ્દોના બળે, અને તેવું કરવાનો કોઈ વિશિષ્ટ આશય દર્શાવતો સંકેત વિના, તમે અગાઉના વિશેષ કાયદાને પરોક્ષ રીતે રદ કરવામાં આવ્યો છે, બદલવામાં આવ્યો છે, અથવા તેમાંથી કપાત કરવામાં આવી છે, એમ માનવાના નથી.” ત્યારબાદના એક નિર્ણયમાં, વિસ્કાઉન્ટ હેલ્ડેને કહ્યું હતું: “અમે બંધાયેલાં છીએ અર્થઘટનનો એવો નિયમ લાગુ કરવા માટે, જે વારંવાર પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો છે અને મજબૂતીથી સ્થાપિત થયો છે. તે એવો છે કે જ્યાં સંસદે અગાઉના અધિનિયમમાં કોઈ વ્યક્તિગત પ્રકરણ તરફ પોતાનું ધ્યાન દોર્યું હોય

અને તેના માટે નિર્વિવાદ રીતે જોગવાઈ કરી હોય, ત્યાં એવી અનુમાનસૂચક ધારણા ઊભી થાય છે કે જો અનુવર્તી અધિનિયમમાં વિધાનમંડળ કોઈ સામાન્ય સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરે, તો તે સામાન્ય સિદ્ધાંતને એવો અર્થ આપવાનો નથી કે વિધાનમંડળે અગાઉ વ્યક્તિગત રીતે જેના માટે જોગવાઈ કરી હતી તેને ઉખેડી નાંખવાનો તેનો આશય હતો, સિવાય કે એવું કરવાનો આશય વિશેષરૂપે જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય. માત્ર સામાન્ય નિયમ પૂરતો નથી, ભલે તેની શરતો એટલી વ્યાપક રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવી હોય કે, તેને એકલેથી વાંચીએ તો, તે મારા દ્વારા ઉલ્લેખિત પ્રકારનાં વિશેષ પ્રકરણોને આવરી લેતો હોય.

૯ ઉપરોક્ત અવતરણમાં પ્રતિપાદિત અર્થઘટનના નિયમ સાથે અમે સવિનય સહમત છીએ. કલમ ૨૫જે(૨) ઘડીને સંસદે, કદાચ, એવો આશય રાખ્યો હતો કે લેઓફ અને કર્મચારી કપાતમાંથી ઉત્પન્ન થતા હકો અને જવાબદારીઓ સમગ્ર ભારતમાં, જ્યાં કેન્દ્રીય અધિનિયમ અમલમાં હતો, ત્યાં એકરૂપ રહે અને રાજ્યોએ કેન્દ્રીય કાયદા સાથે અસંગત એવા પોતાના કાયદાઓ ન રાખે. જો ખરેખર રાજ્ય વિધાનમંડળનો એવો આશય હોત કે કર્મચારી કપાતમાંથી ઉત્પન્ન થતા હકો અને જવાબદારીઓ અંગે તેનો પોતાનો કાયદો હોવો જોઈએ, તો તેણે તે બાબત માટે સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરી હોત અને વિધેયક રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માટે મોકલ્યો હોત. આ કેસમાં રાજ્ય વિધાનમંડળે એવું કર્યું નથી. રાજ્ય અધિનિયમની કલમ ૪૦ સામાન્ય રીતે સેવાની સમાપ્તિ અંગે વ્યવસ્થા કરે છે. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિમાં, અમે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) પર આધારિત

દલીલ સાથે સહમત થઈ શકતા નથી, કારણ કે કેન્દ્રીય કાયદા અને રાજ્ય કાયદા વચ્ચે કોઈ ગૂઢ અસંગતતા છે તે સ્થાપિત થતું નથી.

૧૦ ઉપરોક્ત ચર્ચાનો પરિણામ એ છે કે જો કર્મચારીઓ કેન્દ્રીય અધિનિયમમાં વ્યાખ્યાયિત મુજબ 'કામદારો' હોય અને સંચાલન 'ઉદ્યોગ' હોય, અને સંચાલન દ્વારા લેવામાં આવેલ કાર્યવાહી 'કર્મચારી કપાત' સમાન હોય, તો પક્ષકારોના અધિકારો અને જવાબદારીઓ કેન્દ્રીય અધિનિયમના પ્રકરણ ૫-એની જોગવાઈઓ દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે, અને જણાવેલ અધિકારો તથા જવાબદારીઓ અંગેનો નિર્ણય રાજ્ય અધિનિયમની કલમ ૪૧(૧) અને કલમ ૪૧(૩) હેઠળની સત્તાઓ સમક્ષની કાર્યવાહી દરમિયાન કરી શકાય છે અને તેનો અમલ કરાવી શકાય છે.

૧૧ અમે આડકતરી રીતે નોંધ કરી શકીએ કે કેન્દ્રીય અધિનિયમમાં જ યોગ્ય રીતે સુધારો કરવો જોઈએ જેથી કોઈ વ્યક્તિગત કામદારને સેવામાંથી ગેરકાયદેસર રીતે દૂર કરવામાં આવ્યા હોય, જે બરતરફી, સેવામુક્તિ, છટાણી વગેરેના સ્વરૂપમાં હોઈ શકે, અથવા ગૃહ આંતરિક તપાસમાં લાદવામાં આવેલી સજામાં ફેરફાર બાબતે, યોગ્ય મંચ સમક્ષ નિવારણ માગવું શક્ય બને. આવા ઉપબંધો સમાવી કેન્દ્રીય અધિનિયમમાં સુધારો કરવામાં આવે તો કાયદો વધુ સરળ બનશે અને ઔદ્યોગિક વિવાદોના નિર્ણયમાં થતો વિલંબ પણ ઘટશે. ઔદ્યોગિક કાયદા વિષયક પુસ્તકોના અનેક વિદ્વાન લેખકોએ પણ આવા સુધારાની માંગણી કરી છે. હાલના કેસમાં રાજ્ય અધિનિયમે કલમ ૪૧ ઘડીને, સેવાની સમાપ્તિમાંથી

ઉદ્ભવતા વિવાદોના નિવારણ માટે એવી વ્યવસ્થા પૂરી પાડી છે કે જેના આશ્રયે વ્યક્તિગત કામદાર જઈ શકે; આ રીતે ઉપરોક્ત માંગણીનું કંઈક અંશે નિરાકરણ કર્યું છે. આ સંદર્ભમાં અમારે એક વધુ સૂચન કરવાનું છે. શ્રમ કાયદાના ક્ષેત્રમાં, ખાસ કરીને ગૃહ આંતરિક તપાસ, બોનસ, ગ્રેયુઈટી, ન્યાયસંગત વેતન, ઔદ્યોગિક ન્યાયનિર્ણય વગેરે બાબતો અંગે મહત્વના કાનૂની સિદ્ધાંતો વિકસાવી, આપણા કેટલાક પ્રખર ન્યાયાધીશો દ્વારા સંચાલિત ભૂતપૂર્વ શ્રમ અપિલીય ટ્રિબ્યુનલએ આપેલી સેવાઓને રાષ્ટ્ર કૃતજ્ઞતાપૂર્વક યાદ કરે છે. ઈન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ (એપિલેટ ટ્રિબ્યુનલ) અધિનિયમ, ૧૯૫૦, જેમાં ભારતમાં ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ અને શ્રમ અદાલતોના આદેશો તથા એવોર્ડો સામે અપીલો સાંભળવાની સત્તાવાળું સર્વભારતીય અપિલીય મંડળ પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હતું, તેને ઉતાવળમાં રદ કરવામાં આવ્યો હતો. જો તે યથાવત્ ચાલુ રાખવામાં આવ્યો હોત, તો આજ સુધીમાં શ્રમ ન્યાયશાસ્ત્રનો વિકાસ કદાચ આજની તુલનામાં ઘણો વધુ સંતોષકારક દિશામાં થયો હોત. આજે એવી અત્યંત જરૂરિયાત છે કે ભારતભરના તમામ શ્રમ અદાલતો, ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ અને રાજ્યોએ ઘડેલ વિવિધ શ્રમ કાયદાઓ હેઠળ રચાયેલ સત્તાધિકારીઓના નિર્ણયો સામે અપીલો સાંભળવાની સત્તાવાળું એક સર્વભારતીય શ્રમ અપિલીય ટ્રિબ્યુનલ ફરી જીવંત કરવામાં આવે અને અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવે, જેથી સમગ્ર ભારતમાં ઉદ્યોગ અને મજૂર બંનેના હિતાર્થે શ્રમ કાયદાના સમાન અને સુદૃઢ સિદ્ધાંતોનું એક માળખું વિકસિત થઈ શકે. વિશિષ્ટતા હોવાને કારણે આવી અપિલીય સત્તા અત્યંત કાર્યક્ષમ સંસ્થા બની શકે. કેટલીક મજૂર સંસ્થાઓ

તરફથી પણ આવી અપિલીય સંસ્થાના પુનર્જીવનની માંગણી કરવામાં આવી રહી છે. આ સૂચન વિચારવા યોગ્ય છે. અમે આ બધું એટલા માટે કહી રહ્યા છીએ કે અમને હૃદયપૂર્વક એવો ભાસ થાય છે કે ચાલીસ વર્ષ પહેલાં પસાર કરાયેલ કેન્દ્રીય અધિનિયમને હવે ફરીથી વિચારવાની જરૂર છે અને તેમાં વ્યાપક સુધારાની આવશ્યકતા છે.”

[કે] કે.ટી. પ્લાન્ટેશન પ્રા. લિ. અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ એસ.સી. ૩૪૩૦] ના મામલે, સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૬૬ માં એવું ધારણ કર્યું હતું કે જ્યારે કેન્દ્ર અને રાજ્યના વિધાન વચ્ચેની અસંગતતાનો આક્ષેપ કરવામાં આવે, ત્યારે અદાલતે સૌપ્રથમ એ તપાસવું પડે કે આ બે વિધાન એક જ વિષયવસ્તુને આવરી લે છે કે તેના સાથે સંબંધિત છે કે નહીં, અને તે નક્કી કરવાની કસોટી એ છે કે આ બે વિધાનનો પ્રબળ આશય શું છે તે શોધવો; અને જો આ બે વિધાનનો પ્રબળ આશય જુદો હોય, તો તે જુદી વિષયવસ્તુ આવરી લે છે; તેથી માત્ર એટલા માટે કે આ બે વિધાન કેટલાક સહાયક અથવા સમાનસ્વભાવના વિષયોનો ઉલ્લેખ કરે છે, એટલા માત્રથી એવું કહી શકાય નહીં કે તે એક જ ક્ષેત્ર આવરી લે છે. એક વિધાનમાં તેના પ્રબળ હેતુને અમલમાં મૂકવા માટેની કોઈ જોગવાઈ, પ્રસંગોપાત, બીજા વિધાનની જોગવાઈથી આવરી લેવામાં આવેલા એ જ વિષયને સ્પર્શતી હોઈ શકે, પરંતુ ભિન્ન સંદર્ભમાં અને ભિન્ન હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે એક જ ક્ષેત્રનો આવો આંશિક આવરણ, અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) દ્વારા આવરી લેવાતી અસંગતતા સર્જતું નથી.

અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, અનુચ્છેદ ૨૫૪ લાગુ પડે તે માટે બંને વિધાન ચોક્કસપણે એ જ વિષય પર હોવા જોઈએ.

સર્વોચ્ચ અદાલતે અનુગામી પરિષ્કેદોમાં ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ તથા "એમિનેન્ટ ડોમેન" (જસ ઓર ડોમિનિયમ એમિનેન્સ) શબ્દનો પણ વિચાર કર્યો હતો અને વળતર સંબંધે જાહેર હેતુનો પણ વિચાર કર્યો હતો. અનુચ્છેદના સંદર્ભમાં

ભારતના સંવિધાનની ૩૧એ(૧)(૧) તથા "એમિનેન્ટ ડોમેન" શબ્દ સાથે સંબંધિત દલીલો અંગે, સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૮૪ થી ૧૩૪ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

“સંપાદનનો સર્વોચ્ચ અધિકાર

૮૪. હ્યુગો ગ્રોટિયસ (એક ડચ વિધાનશાસ્ત્રી જેઓએ પ્રાકૃતિક કાયદાનો પણ વિકાસ કર્યો હતો) ને "પ્રખર અધિકારક્ષેત્ર" (જસ અથવા ડોમિનિયમ એમિનેન્સ) શબ્દપ્રયોગના પ્રયોગકર્તા તરીકે શ્રેય આપવામાં આવે છે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે સંપત્તિ પરના ખાનગી અધિકારો સાથે જાહેર અધિકારો હંમેશા આવરી લેતા હોય છે, અને જાહેર હિતની સ્થિતિમાં જાહેર અધિકારોને પ્રાધાન્ય મળે છે. ગ્રોટિયસે પ્રખર અધિકારક્ષેત્રની સત્તાના પ્રયોગ માટે બે શરતો નિર્ધારિત કરી છે: પ્રથમ આવશ્યકતા જાહેર લાભની છે અને ત્યારબાદ, જો શક્ય હોય, તો જે વ્યક્તિએ પોતાનો અધિકાર ગુમાવ્યો હોય તેને જાહેર નાણાંમાંથી વળતર

ચૂકવવું જોઈએ. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતનો અમલ દેશે દેશે ભિન્ન હોય છે. જર્મની, અમેરિકા અને ઓસ્ટ્રેલિયાના બંધારો વળતર વિના સંપત્તિ કબજે લેવાનું પ્રતિબંધિત કરે છે. જોકે, કેનેડાના બંધારમાં આવી કબજાની કલમ સમકક્ષ કોઈ જોગવાઈ નથી, અને પ્રખર અધિકારક્ષેત્ર સંપૂર્ણપણે કાયદેસરની જોગવાઈનો વિષય છે; આવી જ સ્થિતિ યુનાઈટેડ કિંગડમમાં છે, જ્યાં લખિત બંધારણ નથી, તેમજ હવે ભારતમાં પણ જજ્ઞમા બંધારણીય સુધારા પછી તેવી જ સ્થિતિ છે.

૮૫. કેનેડામાં યુ.એસ. બંધારણની પાંચમી સુધારાની સંપત્તિ-ગ્રહણ કલમને સમકક્ષ કોઈ જોગવાઈ નથી અને સંઘીય અથવા પ્રાંતીય સરકારો ઉપર અધિગ્રહિત સંપત્તિ માટે વળતર ચૂકવવાની કોઈ બંધારણીય બાધ્યતા નથી. કેનેડિયન બિલ ઓફ રાઈટ્સની કલમ ૧(એ) માં, તેમ છતાં, આ રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે કે, "વ્યક્તિને જીવન, સ્વતંત્રતા, વ્યક્તિની સુરક્ષા અને સંપત્તિના ઉપભોગનો અધિકાર છે અને કાયદાની યોગ્ય પ્રક્રિયા સિવાય તેનાથી વંચિત ન કરવામાં આવવાનો અધિકાર છે."

૮૬. ઓસ્ટ્રેલિયામાં, સંવિધાનની કલમ ૫૧ (૩૧) સંઘીય સરકારને "કોઈપણ રાજ્ય અથવા વ્યક્તિઓ પાસેથી, કોઈપણ એવા હેતુસર કે જે અંગે સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા હોય, ન્યાયસંગત શરતો પર સંપત્તિના સંપાદન" સંબંધે કાયદા બનાવવા પરવાનગી આપે છે.

૮૭. માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતા અંગેના યુરોપીયન કન્વેન્શનના પ્રોટોકોલની કલમ ૧ મુજબ, દરેક પ્રાકૃતિક અથવા કાનૂની વ્યક્તિ પોતાના

સંપત્તિના શાંતિપૂર્ણ ભોગવટાનો હકદાર છે અને કોઈપણ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી જાહેર હિત સિવાય તથા કાયદા દ્વારા અને આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના વિવિધ સિદ્ધાંતો દ્વારા નિર્ધારિત શરતોને આધીન રાખ્યા વિના વંચિત કરવામાં આવશે નહીં.

૮૮. યુ.એસ.ના સંવિધાનનો પાંચમો સુધારો કહે છે કે, યોગ્ય વળતર ચૂકવ્યા વિના સરકાર જાહેર ઉપયોગ માટે ખાનગી મિલ્કત અધિગ્રહિત કરશે નહીં. ‘એમિનન્ટ ડોમેન’ અથવા ‘ટેકિંગ કલોઝ’ તરીકે ઓળખાતી આ જોગવાઈએ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા ખાતે વિપુલ પ્રમાણમાં ન્યાયપ્રસંગો ઉત્પન્ન કર્યા છે.

૮૯. યુએસ સર્વોચ્ચ અદાલતે હવાઈ હાઉસિંગ ઓથોરિટી વિ. મિડકિફ, ૪૬૭ યુએસ ૨૨૯ (૧૯૮૪) માં ભૂસ્વામીને બદલે ભાડેદારકોને જમીન હસ્તાંતરિત કરવા માટે અનિવાર્ય સંપાદન સત્તાના ઉપયોગને મંજૂરી આપી હતી. તે નિર્ણયમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સંપાદનને કાયદેસર ઠેરવવા માટે સરકાર પોતે જ મિલકતનો ઉપયોગ કરે તે જરૂરી નથી; જાહેર ઉપયોગની કલમ હેઠળ તેની પ્રક્રિયા નહીં પરંતુ સંપાદનનો હેતુ કસોટી પર ઊતરવો આવશ્યક છે. ત્યારબાદ યુએસ સર્વોચ્ચ અદાલતે કેલો વિ. સિટી ઓફ ન્યૂ લંડન (૫૪૫ યુએસ ૪૬૯ (૨૦૦૫) માં જાહેર ઉપયોગ શું ગણાય તે પ્રશ્નનો પુનર્વિચાર કર્યો હતો. તે મામલામાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આર્થિક વિકાસની એવી યોજના, જેનો મુખ્ય લાભ એક મોટી ફાર્માસ્યુટિકલ કંપનીને થવાનો હતો, પરંતુ જેના અનુસંગે વધતી

રોજગાર તકો અને વધતા કરલાભોના સ્વરૂપે જાહેરને પણ લાભ થતો હતો, તે 'જાહેર ઉપયોગ' ગણાય. અદાલતે આ દલીલો નામંજૂર કરી હતી કે આ પ્રકારના અધિગ્રહણોમાં અદાલતે એવો 'વાજબી નિશ્ચિતતા'નો માપદંડ આવશ્યક ગણવો જોઈએ કે સંબંધિત જાહેર લાભો વાસ્તવમાં પ્રાપ્ત થશે.

૯૦. સર્વોપરી અધિકારક્ષેત્ર પોલીસ સત્તાથી ભિન્ન છે; પોલીસ સત્તા દ્વારા જાહેર હિતમાં ખાનગી સંપત્તિ પર મર્યાદાઓ લાદવામાં આવે છે, ઉદાહરણ તરીકે આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, ઝોનિંગ નિયમન, શહેરી આયોજન વગેરે સંબંધે; તે કરવેરા વસૂલવાની સત્તાથી પણ ભિન્ન છે, જેના દ્વારા ખાનગી સંપત્તિના માલિકને જાહેર હેતુઓ માટે તેની સંપત્તિનો કોઈ ભાગ આપવાનો બલાત્કાર કરવામાં આવે છે; અને યુદ્ધસત્તાથી પણ ભિન્ન છે, જેમાં સૈનિક કાર્યવાહી દરમિયાન ખાનગી સંપત્તિનો વિનાશ સામેલ હોય છે. પોલીસ સત્તા સંપત્તિના અધિકારોને બંધનમાં બાંધે છે, જ્યારે સર્વોપરી અધિકારક્ષેત્ર તે અધિકારોને સંપૂર્ણપણે હરણ કરે છે. કરવેરા વસૂલવાની સત્તામાં જાહેર હેતુઓ માટે નિર્દિષ્ટ સંપત્તિનું ગ્રહણ અનિવાર્ય રીતે સામેલ નથી હોતી, જોકે કરદાતાના ફાળાની જે હેતુઓ માટે વપરાશ થવાની હોય છે તે બાબતમાં તે સર્વોપરી અધિકારક્ષેત્ર સાથે સમાનતા ધરાવે છે. વધુમાં, પોલીસ સત્તાના નિયમનાત્મક ઉપયોગો અને સંપત્તિથી વંચિત કરનાર સર્વોપરી અધિકારક્ષેત્ર વચ્ચે અનેક મહત્વપૂર્ણ ભિન્નતાઓ છે. નિયમન દ્વારા રાજ્ય માટે સંપત્તિનું સંપાદન અથવા વિનિયોજન થતું નથી, જ્યારે વિનિયોજનમાં એવું થાય છે; અને નિયમન અલગ અલગ તથા વ્યક્તિગત રીતે લાદવામાં આવે છે, જ્યારે

બળજબરીપૂર્વકનું સંપત્તિગ્રહણ વ્યક્તિગત માલિક અથવા સંપત્તિના માલિકોના જૂથ પર લાગુ પડે છે.

૯૧ “એમિનેન્ટ ડોમેઇન” ના વિચારમાં “વળતરનું તત્વ” અનિવાર્ય રીતે સમાવેશ પામે છે કે કેમ, તે પ્રશ્ન અંગે ભારે વિવાદ ઊભો થયો હતો. એક મતાંતરના અનુસારે (જુઓ લૂઈસ, એમિનેન્ટ ડોમેઇન, ૩જી આવૃત્તિ, ૧૯૦૯) આ પ્રશ્નનો જવાબ નકારાત્મક આપવો જોઈએ એમ માનવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ બીજા મતાંતર મુજબ (જુઓ રેન્ડોલ્ફ, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં એમિનેન્ટ ડોમેઇન (બોસ્ટન ૧૮૯૪ [એ.ડબલ્યુ.આર.]), વળતરનો દાવો એમિનેન્ટ ડોમેઇનના તત્વજ્ઞાનની આંતરિક વિશેષતા છે. જોકે, પ્રોફેસર થાયર (કોન્સ્ટિટ્યુશનલ કાનૂનના કેસિસ, ખંડ ૧.૯૫૩) એ મધ્યમ દષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હતો, જેના મુજબ એમિનેન્ટ ડોમેઇનની સંકલ્પના રાજ્યની અનિવાર્ય આવશ્યકતામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે વળતર ચૂકવવાની ફરજ વ્યક્તિઓના પ્રાકૃતિક અધિકારો પર આધારિત રહે છે. વળતર માંગવાનો અધિકાર, કેટલાક પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનોએ એવો મત વ્યક્ત કર્યો છે કે, આ રીતે, કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલ્કતથી વંચિત કરવાની સત્તાનો ઘટક ભાગ નથી, પરંતુ તે ઉપજી શકે છે; જોકે એવું નથી કે પહેલું બીજા વિના અસ્તિત્વમાં રહી શકતું નથી. જાહેર હેતુ અને વળતર વચ્ચેનો સંબંધ “મૂળ તત્વ અને પડછાયો” જેવો છે. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતાત્મક પાસાઓને માત્ર એટલા માટે ઉજાગર કરવામાં આવ્યા છે કે અમારી સંવિધાનના કાઢી નાખવામાં આવેલા અનુચ્છેદ ૩૧(૨), વર્તમાન અનુચ્છેદ ૩૦(૧એ) અને

અનુચ્છેદ ૩૧એ ની રજુ શરતમાં એમિનેન્ટ ડોમેઇનના સિદ્ધાંતના સમાવેશના કારણો દર્શાવી શકાય અને અનુચ્છેદ ૩૦૦એ માં તેના પ્રત્યક્ષ બહિષ્કારને સમજાવી શકાય.

૯૨ આપણા બંધારણ નિર્માતાઓ જ્યારે ભારતીય બંધારણનું મસૂદાકરણ કરી રહ્યા હતા અને કલમ ૧૯(૧)(એફ) માં સંપત્તિના અધિકારને મૂળભૂત અધિકાર તરીકે તથા કલમ ૩૧(૨) માં જાહેર હેતુ અને વળતરનો તત્વ સમાવી રહ્યા હતા, ત્યારે તેઓ પશ્ચિમી પ્રખ્યાત ડોમેઇનના સિદ્ધાંતથી અત્યંત પ્રભાવિત હતા. છેલ્લા સમયમાં એવું અનુભવાયું કે રાજ્યની નીતિના નિર્દેશક સિદ્ધાંતોમાં નિર્ધારિત કેટલાક સિદ્ધાંતો, જેઓ દેશના શાસનમાં પ્રભાવ ધરાવે છે, તે સિદ્ધાંતોનો શબ્દશઃ અર્થઘટન કરીને અને તે મુજબ અમલ કરવામાં આવે તો સિદ્ધ થઈ શકશે નહીં. રાજ્યની નીતિના નિર્દેશક સિદ્ધાંતો દેશના શાસન માટેના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરે છે અને તે સિદ્ધાંતો દ્વારા રાજ્યને એ સુનિશ્ચિત કરવા દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે સમાજના ભૌતિક સંસાધનોની માલિકી અને નિયંત્રણનું એવું વિતરણ થાય કે જેથી સામાન્ય હિતનું શ્રેષ્ઠ રીતે પાલન થાય અને આર્થિક પ્રણાલીની કામગીરીના પરિણામે સંપત્તિ અને ઉત્પાદનના સાધનોનું કેન્દ્રીકરણ સામાન્ય હાનિ સર્જે નહીં. વધુમાં, એ પણ નોંધાયું હતું કે ઉપરોક્ત હેતુઓ સિદ્ધ કરવા, ખાસ કરીને જમીંદારી પ્રણાલીને નાબૂદ કરવા માટે, મૂળભૂત અધિકારો સર્વથા નિરપવાદ નથી, પરંતુ સામાન્ય જનહિતમાં વાજબી પ્રતિબંધો મુકતા કાયદાના આધીન છે.

૯૩ બિહાર ભૂમિ સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ના વ્યાપની તપાસ કરતી વખતે, સર કામેશ્વર સિંહના કેસ (પૂર્વોક્ત) માં પ્રતિબિંબિત થતી કલમ ૧૯(૧) (એફ) અને કલમ ૩૧ ના અર્થ અને વિષયવસ્તુ અંગે ન્યાયાધીશો દ્વારા પરસ્પર વિરુદ્ધ દૃષ્ટિકોણ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. એટલું કહેવું પૂરતું છે કે, સંસદને એવું લાગ્યું હતું કે કલમ ૧૯(૧)(એફ) અને ૩૧ ના વ્યાપ અંગે ન્યાયાધીશો દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા દૃષ્ટિકોણો વિવિધ કલ્યાણકારી વિધિઓના અમલીકરણમાં અડચણરૂપ બની શકે, જેના પરિણામે ૧૯૫૧ ના પ્રથમ બંધારણીય સુધારા દ્વારા બંધારણમાં કલમ ૩૧એ અને ૩૧બી નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.

૯૪ અનુચ્છેદ ૩૧એ વિધાનમંડળને મિલ્કતોના સંપાદન માટે કાયદા બનાવવાની સક્ષમતા આપી હતી, જે હેઠળ રાજ્યને મર્યાદિત અવધિ માટે, 'જાહેર હિત'માં અથવા 'મિલ્કતના યોગ્ય સંચાલનને સુનિશ્ચિત કરવા' માટે, સંપત્તિનો કબજો લેવાની, સંપત્તિઓનું વિલીનીકરણ કરવાની, તેમજ મેનેજરો, વ્યવસ્થાપક એજન્ટો, નિર્દેશકો, શેરધારકો વગેરેના અધિકારોનો અંત લાવવાની અથવા તેમાં ફેરફાર કરવાની પણ પરવાનગી હતી. અનુચ્છેદમાં જોગવાઈ છે કે આવા કાયદાઓને તેઓ અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૯ સાથે અસંગત છે તે આધારે શૂન્ય જાહેર કરી શકાતા નથી. અનુચ્છેદ ૩૧બી એ સંસદ તેમજ રાજ્ય વિધાનમંડળો દ્વારા ઘડવામાં આવેલ વિવિધ જમીન સુધારાના કાયદાઓને આ રીતે રક્ષણ આપ્યું હતું કે નવમી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ થનારા આવા

કાયદાઓમાંથી કોઈપણ કાયદો, તેણે કોઈ મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે તે આધારે, શૂન્ય બની શકશે નહીં.

૯૫ આ અદાલતે નિર્ણયો ની શ્રેણીમાં, વિઝે., સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ વિ. બેલા બેનર્જી એન્ડ અધર્સ એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૧૭૦ અને સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ વિ. સુબોધ ગોપાલ બોઝ એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૯૨ માં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે અનુચ્છેદ ૩૧ ની ઉપકલમો (૧) અને (૨) પ્રખ્યાત પ્રભુસત્તાધિકારના સિદ્ધાંત માટે જોગવાઈ કરે છે અને ઉપકલમ (૨) હેઠળ, જો પડકારવામાં આવેલા કાયદાથી વ્યક્તિને તેની મિલકતમાંથી "મહત્વપૂર્ણ રીતે વંચિત કરવામાં આવ્યો હોય" અથવા મિલકતનો ઉપયોગ કરવા અને તેનો ભોગવટો કરવાનો તેનો અધિકાર "ગંભીર રીતે ક્ષીણ કરવામાં આવ્યો હોય", તો તેને તેની મિલકતથી વંચિત કરવામાં આવ્યો હોવાનું માનવું જ પડશે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે અનુચ્છેદ ૩૧(૧) હેઠળ, રાજ્ય અનુચ્છેદ ૩૧(૨) ની જોગવાઈઓનું પાલન કર્યા વિના વ્યક્તિને તેની મિલકતથી વંચિત કરતો કાયદો બનાવી શકતું નથી. બેલા બેનર્જીના કેસમાં (ઉપરોક્ત), આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે જે મિલકત અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હોય તેના માલિકોને આપવાનાં પરિમાણનું નિર્ધારણ શાસિત કરે એવા સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરવાની સ્વતંત્રતા વિધાનમંડળને છે, પરંતુ અનુચ્છેદ ૩૧(૧) અને અનુચ્છેદ ૩૧(૨) નું અર્થઘટન કરતી વખતે, ચૂકવાયેલ વળતરનું પરિમાણ માલિકને જેમાંથી વંચિત

કરવામાં આવ્યો હતો તેના ન્યાયસંગત સમકક્ષ છે કે નહીં તેની તપાસ અદાલત હંમેશા કરી શકે છે.

૯૬ ઉપરોક્ત ચુકાદા પછી, સંસદે ૧૯૫૫નો ચોથો સુધારા અધિનિયમ અમલમાં લાવ્યો અને કલમ (૨) માં સુધારો કરીને કલમ (૨-એ) દાખલ કરી. આ સુધારાનો અર્થ એવો છે કે કલમ (૨) કલમ (૨-એ) માં વ્યાખ્યાયિત કરાયેલા સંપાદન અથવા માંગણીકૃત કબજાને લગતી છે અને કલમ (૧) રાજ્ય દ્વારા સંપાદન અથવા માંગણીકૃત કબજા સિવાયની રીતેથી વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવાનું આવરી લે છે. આ સુધારાથી રાજ્યને કાયદા દ્વારા વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત થઈ. સુધારેલ કલમ (૨) હેઠળ, નાગરિકની સંપત્તિ તેવા કાયદા દ્વારા સંપાદિત અથવા માંગણીકૃત કબજામાં લેવામાં આવી શકતી હતી, જે આવી રીતે સંપાદિત અથવા માંગણીકૃત કબજામાં લેવામાં આવેલી સંપત્તિ માટે વળતર આપવાની જોગવાઈ કરે અને વળતરની રકમ નક્કી કરે અથવા તે કયા સિદ્ધાંતોના આધારે અને કઈ રીતેથી નક્કી થવાની છે તે દર્શાવે. તેમ છતાં, એમ પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે એવા કોઈ પણ કાયદાને માત્ર આ આધારે કોઈ અદાલતમાં પડકારવામાં આવી શકશે નહીં કે તે કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત વળતર પર્યાપ્ત નહોતું.

૯૭. આ અદાલતે કાવલપ્પરા કોટ્ટારથિલ કોચુનીના કેસમાં (ઉપરોક્ત) એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે અનુચ્છેદ ૩૧(૧) અને (૨) ભિન્ન અધિકારો છે અને તેમાં આવેલો 'કાયદો' એવો અર્થ ધરાવે છે કે તે માન્ય કાયદો હોવો જોઈએ અને તે

જાહેર હિતમાં અર્થસભર વાજબી મર્યાદા લાદે નહીં ત્યાં સુધી તેને માન્ય કાયદો ગણાવી શકાય નહીં અને તેથી તે ન્યાયપરીક્ષણયોગ્ય રહેશે.

૯૮. બંધારણમાં ફરી સત્તરમા સુધારા અધિનિયમ, ૧૯૬૪ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો, જેના દ્વારા રાજ્યએ કેરળ અને મદ્રાસ રાજ્યો દ્વારા અમલમાં મૂકાયેલા કેટલાક કૃષિ સુધારાઓને સુરક્ષા આપવા માટે અને નવમી અનુસૂચિનો વ્યાપ વિસ્તૃત કર્યો અને જાગીર, ઈનામ, મુઆફી અથવા અન્ય કોઈ અનુદાન, જનમમ, રૈયતવારી વગેરેને "એસ્ટેટ" ના અર્થક્ષેત્રમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યા. તેમાં કલમ (૧) સાથે બીજું પરંતુક પણ ઉમેરવામાં આવ્યું, જેથી વ્યક્તિગત ખેતી માટે તેના કબજામાં રહેલી અને લાગુ પડતી જમીન મર્યાદા કરતાં ઓછી જમીનથી કોઈ વ્યક્તિને, તેના બદલામાં વળતરરૂપે તેની સંપૂર્ણ બજાર કિંમત ચૂકવ્યા સિવાય, વંચિત ન કરી શકાય તેવી સુરક્ષા આપવામાં આવે.

૯૯. આ અદાલતે પી. વજરાવેલુ મુદાલિયારના કેસમાં (ઉપરોક્ત) ભૂમિ સંપાદન (મદ્રાસ સુધારો) અધિનિયમ ૧૯૬૧ નો વ્યાપ તપાસ્યો હતો, જેના દ્વારા મકાન બાંધવાના હેતુસર જમીનો અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી અને તે કાર્યવાહીનો પડકાર અનુચ્છેદ ૩૧ અને ૧૪ હેઠળ કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જો નિર્ધારિત વળતર ભ્રામક હોય અથવા નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો સંપાદનના સમયની આસપાસ મિલ્કતના મૂલ્ય સાથે અસંગત હોય, તો એમ કહી શકાય કે વિધાનમંડળે પોતાની સત્તા પર છેતરપિંડી કરી છે અને તેથી કાનૂન અપર્યાપ્ત હતું. ખંડપીઠ તરફથી બોલતા ન્યાયમૂર્તિ સુભા રાવે જણાવ્યું હતું

કે "જો વિધાનમંડળ, તેના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે, વળતર આપવાની જોગવાઈ કરતું જણાય અથવા તે નક્કી કરવા માટેના સિદ્ધાંતો દર્શાવે, પરંતુ હકીકતમાં અને તત્ત્વમાં તે બદલ વળતર ચૂકવ્યા વિના મિલકત કબજે કરી લે, તો તે એવી સત્તાનો ઉપયોગ કરી રહ્યું ગણાશે જે તેની પાસે નથી. જો વિધાનમંડળ ભ્રામક વળતરની જોગવાઈ કરીને અથવા વળતર નક્કી કરવા માટે એવા સિદ્ધાંતો દર્શાવીને મિલકત અધિગ્રહિત કરવા માટે કાનૂન બનાવે કે જે અધિગ્રહિત મિલકત સાથે અથવા એવી મિલકતના મૂલ્ય સાથે, સંપાદનની તારીખે અથવા તેની વાજબી નજીકના સમયમાં, સંબંધિત ન હોય, અથવા તે સિદ્ધાંતો એવા રીતે રચાયેલા અને એટલા મનસ્વી હોય કે તેઓ વળતર આપવાની કોઈ જ જોગવાઈ જ ન કરતા હોય, તો સહેલાઈથી ઠરાવી શકાય કે વિધાનમંડળે પોતાની સત્તાઓ પર છેતરપિંડી કરીને તે કાનૂન બનાવ્યું છે." ન્યાયમૂર્તિ સુભા રાવે પોતાનો આ દષ્ટિકોણ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. મેટલ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિ. અને અન્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૬૩૭ માં પુનરાવર્તિત કર્યો હતો.

૧૦૦. શાંતિલાલ મંગળદાસના કેસમાં (ઉપરોક્ત), બોમ્બે ટાઉન પ્લાનિંગ અધિનિયમ ૧૯૫૮ની માન્યતા આ અદાલત સમક્ષ આ આધારે પડકારવામાં આવી હતી કે માલિકને યોજના જાહેર કરવાની તારીખે જમીનની બજારકિંમત આપવાની હતી, જે અધિગ્રહિત મિલકતનો ન્યાયસંગત સમકક્ષ ન હતી; અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે વળતરની પર્યાપ્તતા અંગેના પ્રશ્નમાં થયેલા ફેરફારોનું પરિણામ લાવતો જમો સુધારો વિચારણા માટે સ્વીકાર્ય બની શકતો નથી.

ન્યાયમૂર્તિ હિદાયતુલાહે જણાવ્યું હતું કે અગાઉના કેસમાં ન્યાયમૂર્તિ સુભા રાવ દ્વારા લેવાયેલ અભિપ્રાય “ઓબિટર અને બંધનકારક નહીં” હતો. બેઝિકંગ કંપનીઝ (સંપાદન અને) ૧૯૬૯ની માન્યતા આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવી હતી, અને (૧૯૭૦) ૨ એસ માં દર્શાવ્યા મુજબ, તે બેન્કોને આપવાના વળતરનું નિર્ધારણ અને ચૂકવણી કરવા માટેના સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરતી હતી, જે બોન્ડ, પ્રતિભૂતિઓ વગેરેના સ્વરૂપમાં ચૂકવવાનું હતું, અને એવું વળતર કલમ એ ની આવશ્યકતા પૂર્ણ કરતું ન હતું. ન્યાયાધીશોના બહુમતે તે મત સ્વીકાર્યો હતો કે સુધારા પહેલાં પણ અને પછી પણ વળતરનો અધિકાર અસ્તિત્વમાં હતો અને મનસ્વી વળતર આપીને સંપાદન માટે વળતર આપવાની બંધારણીય ખાતરીનું પાલન થતું નથી. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે બંધારણ વળતર મેળવવાનો અધિકાર ખાતરી આપે છે — બળજબરીથી અધિગ્રહિત મિલકતના નાણાંરૂપે સમકક્ષનો — જે મૂળભૂત ખાતરી છે અને તેથી કાયદાએ વળતર માટે જોગવાઈ કરવી જ જોઈએ, અને વળતર નક્કી કરવા માટે સંબંધિત સિદ્ધાંતો નિર્દિષ્ટ કરવાના રહે; જો તે સિદ્ધાંતો સંબંધિત ન હોય તો અંતિમ રીતે નક્કી કરાયેલ મૂલ્ય વળતર ગણાય નહીં.

૧૦૧. એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૧૬૪૩ ના વિષયવસ્તુરૂપ માન્યતાનો પ્રશ્ન હતો. તે મામલામાં, ગોલક નાથ પરિવારની જમીનોનો મોટો ભાગ પંજાબ સિક્યોરિટી ઓફ લેન્ડ ટેન્યોર્સ એક્ટ, ૧૯૫૩ હેઠળ અતિરિક્ત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે આ અધિનિયમને આ આધાર પર પડકાર્યો હતો કે તે તેમને

સંપત્તિ મેળવવા અને ધારણ કરવા તથા કોઈપણ વ્યવસાય આચરવાના તેમના બંધારણીય અધિકારોથી વંચિત કરતો હતો. અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એફ) અને (જી), ૧૭મા સુધારા, ૧૯૮૧ સુધારા અને જ્યાં સુધારાની માન્યતા પણ પ્રશ્નાધીન બનાવવામાં આવી હતી. મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સુબા રાવેએ બહુમતી તરફથી બોલતાં જણાવ્યું હતું કે સંસદ મૂળભૂત અધિકારો છીનવી શકતી નથી અથવા તેમાં કપાત કરી શકતી નથી અને એમ મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે તે અધિકારો બંધારણની ‘મૂળભૂત રચના’ બને છે અને બંધારણમાં કોઈપણ સુધારો તેમને નષ્ટ કરવા માટે નહીં પરંતુ તેમનું સંરક્ષણ કરવા માટે જ કરી શકાય.

૧૦૨. સંસદે (૨૪મો ૧૯૭૧) અધિનિયમિત કર્યો, જેના દ્વારા સંસદે સંસદની સુધારાકીય સત્તા ફરી સ્થાપિત કરી અને સાથે જ તેનો વ્યાપ પણ વિસ્તૃત કર્યો, જેના દ્વારા સંસદને બંધારણમાં સુધારો કરવાની સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી હતી.

૧૦૩. ત્યારબાદ સંસદે ૧૯૭૧ નો ૨૫મો સુધારો અમલમાં મૂક્યો, જેના દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો અને જેના દ્વારા સંપત્તિનું અધિકાર “વળતર” ના સ્થાને “રક્ત” ની ચુકવણી પર આધારિત કરવામાં આવ્યો. વધુમાં, એક નવી જોગવાઈ પણ દાખલ કરવામાં આવી, જેમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું કે “અનુચ્છેદના ખંડ (બી) અથવા ખંડ (સી) માં નિર્દિષ્ટ સિદ્ધાંતો પ્રાપ્ત કરવા બાબતે રાજ્યની નીતિને અમલમાં મૂકવા માટેનો કોઈ પણ કાયદો, તે , અથવા દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા કોઈ પણ અધિકારો સાથે અસંગત છે, અથવા તે અધિકારોને છીનવી લે છે અથવા મર્યાદિત કરે છે, આ આધારે અમાન્ય ગણાશે નહીં; અને આવી

નીતિને અમલમાં મૂકતો કોઈ પણ કાયદો, તે આવી નીતિને અમલમાં મૂકતો નથી, આ આધારે કોઈ પણ અદાલતમાં પડકારવામાં આવશે નહીં.

૧૦૪. ની બંધારણીય માન્યતા પણ વિષયવસ્તુ છે

(૧૯૭૩) ૪ એસસીસી ૨૨૫, ગોકલનાથના કેસમાં (ઉપરોક્ત) પોતાના નિર્ણયમાં, અને એમ ઠરાવ્યું કે સંવિધાનમાં થયેલ સંવિધાનિક સુધારો સંવિધાનની મૂળભૂત રચનામાં ફેરફાર કરી શકતો નથી, અને તેથી તેને સંવિધાનની મૂળભૂત રચનાનો ભાગ માનવામાં આવ્યો નહોતો, જેમ કે બાદમાં (૧૯૭૫) સપ્લિ. એસસીસી ૧ માં સમજાવવામાં આવ્યું છે.

૧૦૫. આ કેસોમાં, અમે મુખ્યત્વે એ૯૭૮ના વ્યાપ સાથે સંકળાયેલા છીએ, જેણે ભારતના બંધારણમાંથી કાઢી નાખ્યું અને કલમ ૩૦૦એ દાખલ કરી, તથા તેની તે વ્યક્તિઓના અધિકારો પર પડતી અસર સાથે, જેઓ તેમની મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવ્યા છે. અમે વિવિધ નિર્ણયોમાં જે રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે તે મુજબ કલમ ૧૯(૧)(એફ) અને ના વ્યાપનો વિચાર કર્યો છે, જેથી ના વ્યાપ અને વિષયવસ્તુ તથા તેના પ્રસ્થાપન તરફ દોરી ગયેલી પરિસ્થિતિઓનું પરીક્ષણ કરી શકાય. ચુમ્માલીસમા સુધારા અધિનિયમે, ભાગ ૧૨માં, એક નવું પ્રકરણ દાખલ કર્યું: પ્રકરણ ૪ – મિલ્કતનો અધિકાર અને દાખલ કર્યું, જે આ મુજબ વાંચાય છે:—

કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાની સત્તા વિના મિલકતથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં.

૧૦૬. આ સંદર્ભમાં જજ્ઞા સુધારાના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનનો ઉલ્લેખ યોગ્ય ગણાય. હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનના પરિચ્છેદ ૩, ૪ અને ૫ નીચે મુજબ છે:

"૩. મૂળભૂત અધિકારોને અપાવવા માંગવામાં આવેલી વિશેષ સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, સંપત્તિનો અધિકાર, જે બંધારણમાં એકથી વધુ સુધારાઓનું કારણ રહ્યો છે, તે મૂળભૂત અધિકાર તરીકે રહેતો નહીં રહે અને માત્ર કાનૂની અધિકાર બની જશે. જરૂરી સુધારાઓ આ હેતુસર કલમમાં કરવામાં આવી રહ્યા છે અને તે કાઢી નાખવામાં આવી રહી છે. તેમ છતાં, એ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવશે કે સંપત્તિને મૂળભૂત અધિકારોની યાદીમાંથી દૂર કરવાથી લઘુમતીઓને પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાની અને તેનું સંચાલન કરવાની હક પર કોઈ અસર નહીં પડે.

૪. તે જ રીતે, વ્યક્તિગત ખેતી માટે તથા મર્યાદા સીમા અંદર જમીન ધરાવતા વ્યક્તિઓને બજાર મૂલ્યે વળતર મેળવવાનો અધિકાર પણ અસરગ્રસ્ત થશે નહીં.

૫. સંપત્તિ, મૂળભૂત અધિકાર તરીકે રહી ન હોવા છતાં, તેમ છતાં, તેને કાનૂની અધિકાર તરીકે સ્પષ્ટ માન્યતા આપવામાં આવશે, અને એવી જોગવાઈ કરવામાં

આવશે કે કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા અનુસાર સિવાય તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં."

૧૦૭ જીલુભાઈ નાનભાઈ ખાચર અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૫) સપ્લિ. ૧ એસસી ૫૯૬ માં, આ અદાલતે બોમ્બે જમીન મહેસૂલ સંહિતામાં ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ ૮ ઓફ ૧૯૮૨ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૬૯-એ, જે રાજ્યમાં દરબારો અને બરખલિદારો સહિત વ્યક્તિઓના કબજાવાળી જમીનોમાં આવેલી ખાણો, ખનિજો અને ખાણખોદ સ્થળોના રાજ્યમાં નિર્વહિત થવા અંગે હતી, તે બંધારણનું ઉલ્લંઘન કરતી હતી કે નહીં તે અંગે વિચારણા કરી હતી. અદાલતે ઠરાવ્યું કે 'મિલકત' માં ખાણો, ખનિજો અને ખાણખોદ સ્થળોનો સમાવેશ થાય છે અને તે અંગે કાયદા દ્વારા કરવામાં આવેલી જોગવાઈ માન્ય હતી અને બંધારણવિરુદ્ધ નહોતી

૧૦૮. , જે પરિસ્થિતિઓ હેઠળ તે દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું તેના પ્રકાશમાં તપાસવામાં આવે ત્યારે, નીચેના ફેરફારો પ્રગટ કરશે:

૧. ભારતના બંધારણ હેઠળ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો, ધારણ કરવાનો અને તેનો હસ્તાંતરણ કરવાનો અધિકાર મૂળભૂત અધિકાર રહ્યો નથી.

૨. વિધાનમંડળ કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી માત્ર કાયદાના અધિકાર દ્વારા જ વંચિત કરી શકે છે.

૩. સંપત્તિ મેળવવાનો, ધારણ કરવાનો અને તેનું વિતરણ કરવાનો અધિકાર બંધારણનું મૂળભૂત લક્ષણ નથી, પરંતુ માત્ર બંધારણીય અધિકાર છે.

૪. સંપત્તિનો અધિકાર હવે મૂળભૂત અધિકાર રહ્યો નથી, તેથી સર્વોચ્ચ અદાલત હેઠળની અધિકારક્ષેત્રનો સામાન્ય રીતે આશ્રય લઈ શકાતો નથી, અને પીડિત વ્યક્તિએ સંવિધાનના હેઠળ વડી અદાલતનો આશ્રય લેવો પડે છે.

૧૦૯. અમારી સમક્ષ એવી દલીલો રજૂ કરવામાં આવી છે કે એમિનની સંકલ્પના અને તેના મુખ્ય ઘટકોને તેમાં વાંચવામાં આવે અને જો કોઈ અધિનિયમ કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી બિનઅધિકૃત રીતે, પૂરતા વળતર વિના, વંચિત કરે, તો એવો અધિનિયમ કલમો ૧૪, ૧૯ અને ૨૧નું ઉલ્લંઘન કરનાર તથા કાનૂનના શાસનના સિદ્ધાંતના વિરોધી હોવાને આધારે પડકારપાત્ર બને છે, જે અમારી સંવિધાનની મૂળભૂત રચના છે. વધુમાં, એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે આ અદાલતે વિવિધ ચુકાદાઓમાં તેના વ્યાપ અંગે જે અર્થઘટન આપ્યું છે તે અર્થ અને વિષયવસ્તુની અવગણના કરનારું ન હોવું જોઈએ

૧૧૦. જાહેર કરે છે કે કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદાની સત્તા વિના તેની સંપત્તિથી વંચિત કરી શકાતી નથી; તેનો અર્થ એ છે કે કોઈ વ્યક્તિને માત્ર કાર્યપાલકના ફરમાનથી, કોઈ વિશિષ્ટ કાનૂની સત્તા વિના અથવા સક્ષમ વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાના આધાર વિના, તેની સંપત્તિથી વંચિત કરી શકાતી નથી. 'સંપત્તિ' શબ્દપ્રયોગ માત્ર જમીન પૂરતો મર્યાદિત નથી; તેમાં કૉપિરાઈટ જેવા અમૂર્ત હકો અને અન્ય બૌદ્ધિક સંપત્તિનો સમાવેશ થાય છે અને કાયદા

દ્વારા માન્ય થયેલા દરેક સંભવિત હિતને આવરી લે છે. આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ ડબ્લ્યુ. બી. એન્ડ અધર્સ વિ. વિશ્વનનારાયણ એન્ડ એસોસિયેટ્સ (પી) લિ. એન્ડ અનધર (૨૦૦૨) ૪ એસ.સી.સી. ૧૩૪ માં, વેસ્ટ બંગાલ ગ્રેટ ઈસ્ટર્ન હોટેલ (અન્ડરટેકિંગનું સંપાદન) અધિનિયમ, ૧૯૮૦ ની જોગવાઈઓની તપાસ કરતાં, તે સંદર્ભમાં ઠરાવ્યું હતું કે રાજ્ય અથવા કાર્યપાલક અધિકારીઓ અન્યના હકોમાં ત્યારે સુધી હસ્તક્ષેપ કરી શકતા નથી જ્યાં સુધી તેઓ કાયદાની એવી જોગવાઈઓ દર્શાવી ન શકે જે તેમના અધિકારને સત્તાધિકૃત કરે. તેથી, ખાનગી સંપત્તિને કાર્યપાલક કાર્યવાહી સામે રક્ષણ આપવામાં આવે છે. પરંતુ મોટો પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે જ્યારે કાયદાકીય જોગવાઈના બળ પર વ્યક્તિઓને તેમની સંપત્તિથી ગેરકાયદેસર રીતે વંચિત કરવાનો પ્રયાસ થાય, ત્યારે તેમના હકોનું રક્ષણ કેટલા અંશે થશે. વધુમાં, એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સંપત્તિથી વંચિત કરવાની પરિસ્થિતિમાં 'જાહેર હેતુ' અને 'વળતર' ની ઢિગુણી આવશ્યકતાઓ પ્રભુસત્તાધિકારથી સંપત્તિ સંપાદન કરવાની સત્તાના સ્વભાવજ અને આવશ્યક તત્વો અથવા ઘટકો છે, અથવા "અવિભાજ્ય અનુસંગીઓ" છે અને, તેથી, સૂચિ ૩ ની પ્રવેશ જર માટે પણ તે જ લાગુ પડે છે અને આથી, જ્યારે કોઈ કાયદાની માન્યતા પ્રશ્નાધીન હોય ત્યારે પણ તેનો અમલ થશે. બીજી તરફ, રાજ્યની દલીલ એવી હતી કે બંધારણે જાગૃતપણે કલમ ૩૧(૧) અને ૩૧(૨) ને કાઢી નાંખ્યાં હોવાથી, તેનો આશય પ્રભુસત્તાધિકારથી સંપત્તિ સંપાદનના સિદ્ધાંતને દૂર કરવાનો હતો, જે જાહેર હેતુ અને વળતરનાં સિદ્ધાંતોને ઉજાગર કરે છે.

૧૧૧ સીરવાઈએ પોતાની પ્રસિદ્ધ કૃતિ 'ભારતનો સાંવિધાનિક કાયદો' (આવૃત્તિ ૪) માં, જજમા સુધારા અંગે વિચાર કરતાં, સંપૂર્ણ અધ્યાય ૧૪ સમર્પિત કર્યો હતો, અને અનુચ્છેદ ૧૫.૨ (પૃષ્ઠ ૧૧૫૭-૧૧૫૮) માં એવું મંતવ્ય વ્યક્ત કર્યું હતું કે ખાનગી વ્યક્તિઓના હિતાર્થે નિર્દોષ લોકોની મિલકત જપ્ત કરવી એ અમારી કાયદાકીય વ્યવસ્થાને અજાણ એવો એક પ્રકારનો જમીકાર્ય છે, અને "સંપાદન" શબ્દનો જે પણ અર્થ થાય, તેમાં "જમી" આવરી લેતી નથી, કારણ કે જપ્ત કરવું એટલે "દંડરૂપે જાહેર ખજાનામાં સમાવી લેવું". પરિણામે, જાહેર હેતુ વિના વળતર આપ્યા વગર ખાનગી મિલકત લઈ લેતો કાયદો યાદી ૩ ની દાખલા જરની બહાર પડશે અને યાદી ૩ ની અન્ય કોઈ દાખલાથી તેને સમર્થન મળી શકશે નહીં. વિદ્વાન લેખકના મતે જાહેર હેતુની આવશ્યકતા અને વળતરની ચુકવણી, બંને, યાદી ૩ ની દાખલા જરમાં વાંચવામાં આવવી જોઈએ. વધુમાં, વિદ્વાન લેખકે એવું પણ મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે તેના રદબાતલથી મૂળભૂત અધિકારો અથવા અન્ય એવી જોગવાઈઓ પર પ્રતિપર્ક અસર પડી શકે છે, જેઓને મૂળભૂત માળખાના અંગરૂપે માનવામાં આવવી જોઈએ, અને તેમણે વધુમાં એમ પણ જણાવ્યું હતું કે) ના રદબાતલ છતાં, "વળતર" શબ્દ અથવા તેનો અર્થ હજી પણ અસ્તિત્વમાં છે અને તેના બીજા પરંતુકમાં રહેલો છે, જે દર્શાવે છે કે યાદી ૩ ની દાખલા જર હેઠળની વિધાનસભા માટે વળતરની ચુકવણી એક શરત છે.

૧૧૨. વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી ટી. આર. અંધ્યારુજીનાએ, અન્ય એક વિદ્વાન લેખક પ્રો. પી. કે. ત્રિપાઠીએ પોતાના લેખ "જ્ઞમા સુધારા પછીનો સંપત્તિનો અધિકાર – અગાઉ કરતાં વધુ સારો સંરક્ષિત" (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ જે પૃ. ૪૯-૫૨ માં અહેવાલિત) માં વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો. વિદ્વાન લેખકે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે જ્યારે રાજ્ય દ્વારા કોઈ વ્યક્તિની સંપત્તિનું સંપાદન કરવામાં આવે અથવા તે માંગણી હેઠળ લેવામાં આવે, ત્યારે તે વ્યક્તિને વળતર મેળવવાનો અધિકાર, "સંપત્તિના સંપાદન અથવા માંગણી હેઠળ કબજા" વિષયક કાયદેસર રચના કરવાની રાજ્યની સત્તા પર રહેલી અવ્યક્ત શરતના સ્વરૂપે, હજુ પણ ઉપલબ્ધ રહે છે, જ્યારે અનુચ્છેદ ૩૧, ૩૧અ અને તેની આસપાસ તેમજ તેના વિરુદ્ધ ઊભી કરાયેલ બધી જ અપવાદો અને મર્યાદાઓ અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે. વિદ્વાન લેખકે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે સ્પષ્ટપણે તેની માટે આવશ્યક થશે કે કાયદો કાયદો હોવો જોઈએ અને સંપાદન અથવા માંગણી હેઠળ કબજો લેવાના કોઈપણ કાયદાને ત્યાં સુધી માન્ય ગણાવી શકાય નહીં, જોતાં સુધી તે સંપાદન અથવા તેવી માંગણી જાહેર હિત માટે ન હોય, તેમજ જોતાં સુધી વળતર ચૂકવવાની જોગવાઈ કાયદામાં ન હોય; અને "વળતર" શબ્દને બેલા બેનર્થ કેસ (ઉપરોક્ત) દ્વારા આપવામાં આવેલ અર્થ જ યથાવત્ રહેશે.

૧૧૩. વિદ્વાન લેખક, શ્રી એસ.બી. સાહે, તેમના લેખ "જ્ઞમા સુધારા બાદ સંપત્તિનો અધિકાર" (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ જર્નલ ૯૭) માં, અમુક અંશે, પ્રો.

ત્રિપાઠીના મતને સમર્થન આપ્યું હતું અને એમ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે જજમા સુધારાએ સંપત્તિ સંબંધિત બાબતોમાં ન્યાયિક સમીક્ષાનો વ્યાપ વધાર્યો છે. વિદ્વાન લેખકે જણાવ્યું છે કે, યદ્યપિ તેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે કાયદાની સત્તા વિના કોઈ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં, તો પણ એવી અપેક્ષા રાખવા માટે કોઈ કારણ નથી કે આ જોગવાઈ ખાનગી સંપત્તિને માત્ર કાર્યપાલિકાની કાર્યવાહીની વિરુદ્ધ જ રક્ષણ આપશે. વિદ્વાન લેખકે વધુમાં એવું પણ વ્યક્ત કર્યું છે કે કલમ ૨૧ કદાચ તેના પર અસરકારક નિયંત્રણ પૂરું પાડી શકે

૧૧૪. દુર્ગા દાસ બસુએ પોતાના પુસ્તક "શોર્ટર કોન્સ્ટિટ્યુશન ઓફ ઇન્ડિયા", ૧૩મી આવૃત્તિમાં, ભાગ ૪ માં આ વિષયનો વિચાર કર્યો હતો, જેમાં વિદ્વાન લેખકે સીરવાઈ તથા પ્રો. ત્રિપાઠીએ વ્યક્ત કરેલા મતો અંગે કેટલીક શંકા દર્શાવી હતી. વિદ્વાન લેખકે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે જજમા સુધારા અધિનિયમ પછી, ૩૧(૧એ) હેઠળ નિર્દિષ્ટ બે કિસ્સાઓ તથા બીજા પરંતુકની બહાર, સંપત્તિચ્યુત માલિકને વળતર ચૂકવવા માટે રાજ્ય પર બંધનકારક એવી કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈ બંધારણમાં રહી નથી. વિદ્વાન લેખકે વધુમાં એવો અભિપ્રાય પણ વ્યક્ત કર્યો હતો કે મૂળભૂત અધિકારોના માપદંડ પર વળતરની માંગણી કરવા માટે યાદી ૩ ની વિધાનપ્રવેશ જરૂર પર આધાર મૂકવો શક્ય નથી, કારણ કે વિધાન યાદીમાંનો પ્રવેશ કોઈ વિધાનસત્તા પ્રદાન કરતો નથી, પરંતુ માત્ર વિધાનના વિષયક્ષેત્રોની ગણના કરે છે. બંને પક્ષના વિદ્વાન વકીલોએ, અન્ય

દલીલો ઉપરાંત, પોતાના-પોતાના તર્કોને પ્રબળ કરવા માટે વિદ્વાન લેખકોએ વ્યક્ત કરેલા ઉપરોક્ત મતોને પ્રકાશિત કર્યા.

૧૧૫. એમિનેન્ટ ડોમેનના સિદ્ધાંતો, સ્વરૂપતઃ, કલમમાં સ્પષ્ટ રીતે ઉલ્લેખિત હોવાનું દેખાતું નથી; તેમ છતાં, જેમ આપણે જોઈએ છીએ,), તેમજ કલમ ૬ ના પ્રાવધાનમાં, વળતર ચૂકવવાની જોગવાઈમાં તે સિદ્ધાંતો નિષ્કર્ષરૂપે અનુમાનિત કરી શકાય છે, જેમાં નિશ્ચિત ઉદ્દેશ્યોને વિશિષ્ટ રીતે સમાવી લેવામાં આવ્યા છે. બંધારણના ૧૯૭૮ના સુધારા અધિનિયમ દ્વારા, કલમ (૧એ) ને દૂર કરતાં, એક સારગર્ભિત જોગવાઈ લાવવામાં આવી. પરિણામે, રાજ્ય દ્વારા તેની મિલ્કતનું બલાત્કારિક સંપાદન થવાના પ્રસંગે, બહુમતી સમુદાયને સંબંધિત કોઈ વ્યક્તિને કે કોઈ શૈક્ષણિક સંસ્થાને વળતર મેળવવાનો કોઈ મૂળભૂત અધિકાર નહીં હોય, તેમ છતાં અલ્પસંખ્યક સમુદાયને સંબંધિત શૈક્ષણિક સંસ્થાને એવો મૂળભૂત અધિકાર રહેશે કે રાજ્ય અલ્પસંખ્યક સમુદાય દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત શૈક્ષણિક સંસ્થાની કોઈપણ મિલ્કતના બલાત્કારિક સંપાદન માટે જોગવાઈ કરતો કાયદો ઘડે ત્યારે તે વળતરનો દાવો કરી શકે. વધુમાં, બીજા પ્રાવધાન અનુસાર વિધાનમંડળને એવો કાયદો બનાવવાથી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યું છે જેમાં બજાર મૂલ્ય કરતાં ઓછી નહીં હોય તેવા દરે વળતર ચૂકવવાની જોગવાઈ સમાવિષ્ટ ન હોય; તેથી તેનો અનુસરો એવો થાય છે કે જેમાં આવી જોગવાઈ ન હોય એવો કાયદો અમાન્ય ગણાશે અને સંપાદનની કાર્યવાહી શૂન્ય બની જશે.

૧૧૬. વિવિધ બંધારણીય સુધારાઓનો ઇતિહાસ, ન્યાયિક ઉચ્ચારણો અને જજ્ઞા સુધારા વિધેયકમાં સમાવાયેલ હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન, જેના પરિણામે જજ્ઞો સુધારો આવ્યો, તે જોતા અમને કોઈ શંકા રહેતી નથી કે બંધારણ રચનારાનો આશય સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવા, ધારણ કરવા અને તેનું વિસર્જન કરવા અંગેના મૂળભૂત અધિકારને દૂર કરવાનો હતો. પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને બંધારણની હેઠળ કાયદાની સત્તા દ્વારા તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે શું રાજ્યના સર્વોચ્ચ અધિકારના સિદ્ધાંતો સંપૂર્ણપણે લુપ્ત થઈ જાય છે?

જાહેર હેતુ

૧૧૭. સામાન્ય રીતે, તેની પરિભાષાના અર્થમાં સંપત્તિથી વંચિત કરવું જાહેર હેતુ અથવા જાહેર હિત માટે જ થવું જોઈએ. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવે છે ત્યારે લાગુ પડતી પ્રતિષ્ઠિત અધિકારની સંકલ્પના એ માને છે કે હેતુ મુખ્યત્વે જાહેર હોવો જોઈએ અને મુખ્યત્વે ખાનગી હિતનો ન હોવો જોઈએ તથા માત્ર આડકતરી રીતે જનતાને લાભદાયી ન હોવો જોઈએ. કોઈપણ એવો કાયદો, જે કોઈ વ્યક્તિને તેની ખાનગી સંપત્તિથી ખાનગી હિત માટે વંચિત કરે છે, તે ગેરકાયદેસર અને અયોગ્ય ગણાશે, કાયદાના શાસનને કમજોર બનાવે છે અને ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન બની શકે છે. પરંતુ હેતુ મુખ્યત્વે જાહેર છે કે ખાનગી, તે પ્રશ્નનો નિર્ણય વિધાનમંડળે કરવો પડે, જે બાબત નિશ્ચિતપણે સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય તેવી બનાવવી જોઈએ. જાહેર હેતુની સંકલ્પનાને ઘણો

વ્યાપક અર્થ આપવામાં આવ્યો છે, જેને અધિનિયમના હેતુ અને વિષયવસ્તુ તેમજ વિધાનની નીતિના આધાર પર સમર્થન મળવું જોઈએ. તેથી, જાહેર પ, આહ્વાન કરવા માટે પૂર્વશરત છે

વળતર

૧૧૮. અમે આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યા છીએ કે કોઈ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવા માટે જાહેર હેતુની આવશ્યકતા અચૂક નિયમ છે, અને તેના ભંગની ન્યાયિક સમીક્ષા થઈ શકે છે. હવે આપણે તપાસીએ કે શું વળતરની આવશ્યકતા, ‘પેમેન્ટ ઓફ કમ્પન્સેશન’ રદ થયા પછી, નિયમ તરીકે યથાવત્ રહે છે કે નહીં. રજુ જોગવાઈ હેઠળ વળતર રકમનું ચુકવણું એક બંધારણીય આવશ્યકતા હતું. જજ્જમા, ૧૯૭૮ પછી, જે વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવે છે તેને વળતર આપવાની બંધારણીય ફરજ મુખ્યત્વે કાયદાની શરતો અને વિધાનની નીતિ પર આધારિત રહે છે. તેમ છતાં, અનુચ્છેદ ૩૦૦એ કોઈ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરવામાં આવે ત્યારે ન્યાયસંગત વળતર આપવાનું પ્રતિબંધિત કરતું નથી, પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે, કાયદામાં કોઈ જોગવાઈ ન હોવા છતાં, તેની સંપત્તિથી તેને વંચિત કરવામાં આવે ત્યારે, શું વ્યક્તિને હક્ક તરીકે વળતર મેળવવાનો અધિકાર છે?

૧૧૯. તે પ્રશ્નોના જવાબ આપતા પહેલાં, કોઈ વ્યક્તિની મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવ્યાના પ્રસંગે વળતર માગવાનો અધિકાર યાદી ૩ ની એન્ટ્રી જરૂર સુધી અનુસરાવી શકાય છે કે કેમ તે તપાસીએ. ૧૯૫૬ ના ૭મા બંધારણીય

સુધારા અધિનિયમ દ્વારા યાદી ૧ ની એન્ટ્રી ૩૩, યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૩૬ કાઢી નાખવામાં આવી હતી અને "મિલકતના સંપાદન અને માગણી કબજો" સંબંધિત યાદી ૩ ની એન્ટ્રી જરૂર ને નવી રીતે શબ્દબદ્ધ કરવામાં આવી હતી. એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે ઉપરોક્ત શબ્દોને જાહેર હેતુ અને વળતરની આવશ્યકતાઓ સાથે વાંચવા જોઈએ. તે દલીલના સમર્થનમાં નીચે દર્શાવેલ અદાલતના નિર્ણયનો સંદર્ભ મૂકવામાં આવ્યો હતો. . (૧૯૫૯) એસસીઆર ૩૭૯ ના ૪૧૩ પર), ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની યાદી ૨ માં આવેલા "માલના વેચાણ પર કર" શબ્દોને "વેચાણ" શબ્દના સ્થાપિત કાનૂની અર્થ અનુસાર વાંચવામાં આવ્યા હતા, કારણ કે તે શબ્દે નિશ્ચિત અને ચોક્કસ અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે વિધાનમંડળનો આશય "વેચાણ" શબ્દને એ જ અર્થમાં સમજવાનો રહ્યો હશે. પરંતુ જ્યારે કાયદાનો અર્થઘટન કરવાનો એકમાત્ર સલામત અને યોગ્ય માર્ગ શબ્દોના સાદા અર્થનો અમલ કરવો હોય, ત્યારે અમે બંધારણીય જોગવાઈનો અર્થ શા માટે શોધી કાઢીએ તે સમજાતું નથી. યાદી ૩ ની એન્ટ્રી જરૂર માં "સંપાદન" અને "માગણી કબજો" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ "વંચિતકરણ" શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો નથી, ભલે "વંચિત" અથવા "વંચિતકરણ" શબ્દોના વ્યાપમાં "સંપાદન" અને "માગણી કબજો" આવરી લેવાતા હોય, તથાપિ પ્રારંભિક અનુમાન શબ્દશઃ અર્થના પક્ષમાં રહે છે, કારણ કે સંસદ જે કહે છે તેનો એ જ અર્થ કરવો જોઈએ એમ માનવામાં આવે છે.

૧૨૦. આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે હોએબ્સ્ટ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ લિ.ના કેસમાં (ઉપરોક્ત), એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે યાદી ૩ની વિવિધ પ્રવેશિકાઓ વિધાન કરવાની "સત્તાઓ" નથી, પરંતુ વિધાનના "ક્ષેત્રો" છે. બાદમાં, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ અને અન્ય વિ. કેસોરામ લિ. અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૫ એસ.સી. ૧૬૪૬ માં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે બંધારણનું તે વિધાન વિધાનકારી સત્તાનું મૂળ સ્ત્રોત છે. તેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આ બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સંસદ ભારતના સમગ્ર પ્રદેશ માટે અથવા તેના કોઈ પણ ભાગ માટે કાયદા બનાવી શકે છે, અને રાજ્યની વિધાનસભા તે રાજ્યના સમગ્ર પ્રદેશ માટે અથવા તેના કોઈ પણ ભાગ માટે કાયદા બનાવી શકે છે. સંસદ અને કોઈ પણ રાજ્યની વિધાનસભા વચ્ચેનું વિધાનક્ષેત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ દ્વારા વિભાજિત કરવામાં આવ્યું છે. સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧માં ઉલ્લેખિત વિષયોમાંથી કોઈ પણ વિષય સંબંધે, જેને સંઘ યાદી કહેવામાં આવે છે, કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા સંસદને છે અને સંસદની ઉક્ત સત્તાને આધીન રહીને, કોઈ પણ રાજ્યની વિધાનસભાને યાદી ૩માં ઉલ્લેખિત વિષયોમાંથી કોઈ પણ વિષય સંબંધે, જેને સમવર્તી યાદી કહેવામાં આવે છે, કાયદા બનાવવાની સત્તા છે. ઉપરોક્તને આધીન રહીને, કોઈ પણ રાજ્યની વિધાનસભાને યાદી ૨માં ઉલ્લેખિત વિષયોમાંથી કોઈ પણ વિષય સંબંધે, જેને રાજ્ય યાદી કહેવામાં આવે છે, કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા છે. તેના હેઠળ, સંસદની કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા એવા કોઈ પણ વિષય

સુધી વિસ્તરે છે જે કોઈ પણ સમવર્તી યાદી અથવા રાજ્ય યાદીમાં ઉલ્લેખિત નથી.

૧૨૧. યાદી ૩ની પ્રવેશ જરૂમાં વપરાયેલા શબ્દો સાથે એવો કોઈ સ્પષ્ટ વિરોધાભાસ અમને જણાતો નથી કે જેથી એવો અનુમાન થાય કે યાદી ૩ની પ્રવેશ જરૂ હેઠળના "સંપાદન અને કબજામાં લેવું" શબ્દસમૂહમાં વળતરની ચુકવણી અંતર્નિહિત અથવા સ્વભાવતઃ સમાયેલ છે. તેથી, વળતરનો દાવો કરવાનો અધિકાર વિધાનાત્મક પ્રવેશ જરૂ યાદી ૩માં વાંચી શકાય તેમ નથી. , હેઠળ કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી વંચિત કરવા માટે જાહેર હેતુની આવશ્યકતા પૂર્વશરત છે, પરંતુ વળતર ન આપવું અથવા શૂન્ય વળતર આપવું અથવા તેનું ભ્રામક સ્વરૂપ હોવું, તેનો ન્યાયિક રીતે પરિક્ષણપાત્ર ધોરણો પર રાજ્ય દ્વારા સમર્થન કરવું આવશ્યક છે. વધુ સામાજિક ન્યાય હાંસલ કરવા માટે રચાયેલા પગલાંઓમાં ઓછું વળતર આપવાની જરૂર પડી શકે છે અને માત્ર આવી મર્યાદા જ કાયદાને અમાન્ય અથવા અસંવિધાનિક અથવા સંપત્તિહરણકારી બનાવતી નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, વળતરનો દાવો કરવાનો અધિકાર અથવા વળતર ચૂકવવાની ફરજ, ભલે , માં સ્પષ્ટપણે સામેલ ન હોય, તો પણ તેનો અનુમાન તે અનુચ્છેદમાં કરી શકાય છે અને રાજ્યએ પોતાની ભૂમિકા ન્યાયસંગત આધાર પર સમર્થિત કરવી રહે છે, જે વિધાનની નીતિ, કાયદાના વિષય અને હેતુ તથા અન્ય અનેક પરિબલો પર આધાર રાખી શકે છે.

૧૨૨. મિલ્કતથી વંચિત કરવાની સત્તા આપતી કાયદાની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોય તો કાયદાના શાસનનો સિદ્ધાંત સમાન રીતે ભંગિત ગણાશે. કાયદો ઘડતી વખતે સંસદે માત્ર "કાયદાના શાસન"નો સિદ્ધાંત જ અપનાવ્યો છે, "એમિનેન્ટ ડોમેન"ના સિદ્ધાંતને અંગીકાર કર્યો નથી. કાયદા દ્વારા રાજ્યને મિલ્કતના અધિકાર પર મર્યાદાઓ અથવા પ્રતિબંધો મૂકવાની સત્તા મળે છે. એવો કાયદો ચુકિતસંગત હોવો આવશ્યક છે. તેને સંવિધાનની અન્ય જોગવાઈઓનું પાલન કરવું જ પડે. આવી મર્યાદા અથવા પ્રતિબંધ મનસ્વી, અતિશય અથવા જાહેર હિતમાં જે જરૂરી હોય તેનાથી વધી ગયેલો ન હોવો જોઈએ. મર્યાદા અથવા પ્રતિબંધ પરિસ્થિતિની સરખામણીએ અસંગત પ્રમાણનો અથવા અતિશય ન હોવો જોઈએ. તેના હેઠળ મિલ્કતથી વંચિત કરવાની જોગવાઈ કરતો કાયદો કલમો ૧૪, ૧૯(૧)(જી), ૨૬(બી), ૩૦૧ વગેરેના અર્થમાં સમજાય તે રીતે "ન્યાયસંગત, વાજબી અને ચુકિતસંગત" હોવો આવશ્યક છે. તેથી, દરેક પ્રકરણમાં અદાલતોને આક્ષેપિત અધિનિયમની યોજના, તેનો વિષય, હેતુ તેમજ શૂન્ય વળતર અથવા નામમાત્ર વળતરનું ચુકવણું આક્ષેપિત કાયદાને ઉપર દર્શાવેલ સંવિધાનની અન્ય જોગવાઈઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં અન્યાયી, અયોગ્ય અથવા અવાજબી બનાવે છે કે નહીં, તે પ્રશ્નની પણ તપાસ કરવી પડશે. આ તબક્કે અમે સ્પષ્ટ કરીએ કે "કોઈ વળતર નહીં" અને "શૂન્ય વળતર" વચ્ચે તફાવત છે. જાહેર હેતુ માટે ખાનગી મિલ્કતનું સંપાદન કરવા માંગતો કાયદો એમ કહી શકતો નથી કે "કોઈ વળતર ચૂકવવામાં આવશે નહીં". તેમ છતાં, જ્યાં રાજ્ય અધિગ્રહિત થતી મિલ્કત ઉપર લાગેલી

બાધ્યતાઓનું નિર્વહન કરવાની જવાબદારી સ્વીકારે છે, એવા પ્રકરણોમાં "શૂન્ય" વળતર આપતો કાયદો હોઈ શકે છે અને આવા કાયદાની માન્યતા સ્થાપિત કરવાનો ભાર સરકાર પર રહેશે. પાછળોક્ત પ્રકરણમાં, અદાલત ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં ઉપરોક્ત માપદંડોને ધ્યાનમાં રાખીને આવા કાયદાની કસોટી કરશે.

૧૨૩. સંપત્તિનો અધિકાર હવે અમારા બંધારણમાં સર્વવ્યાપક બાંધધરી તરીકે યથાવત્ રહ્યો નથી, તો શું કાયદાની સ્થિતિ એવી છે કે કાયદાની સત્તા હેઠળ, જેમ કે તેમાં જોગવાયેલ છે, તેવા કોઈ કાનૂની ઉપાયને બંધારણીય અદાલત સમક્ષ અનુચ્છેદ ૧૪, ૨૧ અથવા કાયદાના શાસનના સર્વવ્યાપક સિદ્ધાંત, જે અમારા બંધારણની મૂળભૂત લાક્ષણિકતા છે, તેના ભંગના આધારે પડકારવામાંથી મુક્ત ગણવો, ખાસ કરીને જ્યારે એવો અધિકાર વિશેષરૂપે તેમાં સામેલ કરવામાં આવ્યો નથી, અને તે તથા તેના રરા પરંતુકથી ભિન્ન છે

૧૨૪. ને ૧લી, ૧૯૫૧ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, જમીંદારીના નાબૂદી તેમજ ખાનગી મિલ્કતને અસર કરતી અન્ય પ્રકારની સામાજિક, કલ્યાણકારી અને નિયમનકારી વિધિઓ માટે. (જી) સુધી સૂચિબદ્ધ વિષયવસ્તુ હેઠળ બનાવાયેલા કાયદાઓને પડકારવાનો હક, કલમ ૧૪ના ભંગના આધારે, બંધારણીય રીતે પણ બાકાત રાખવામાં આવ્યો હતો. નવમી અનુસૂચિ સાથે વાંચવામાં આવતી જોગવાઈ તમામ કાયદાઓને સુરક્ષા આપે છે, ભલે તે મૂળભૂત હકોનું ઉદ્ધંધન કરતા હોય; પરંતુ આઈ.આર. કોએલોના કેસમાં (ઉપરોક્ત), આ

અદાલતની બંધારણીય પીઠે ઠરાવ્યું હતું કે ૨૪.૧૨.૧૯૭૩ પછીના બંધારણીય સુધારાઓ દ્વારા નવમી અનુસૂચિમાં ઉમેરાયેલા કાયદાઓ, જો પડકારવામાં આવશે, તો તેમનો નિર્ણય બંધારણના ભાગ ૩ દ્વારા ખાતરી આપવામાં આવેલા સ્વાતંત્ર્યના અધિકારની કસોટી પર અને મૂળભૂત માળખા સિદ્ધાંતના સંદર્ભમાં કરવામાં આવશે, જેમાં કલમ ૧૪, ૧૫ વગેરે સાથે વાંચાતી જોગવાઈઓનો આધારરૂપ ઉદ્દેશ પણ સામેલ થાય છે, અને જો કાયદો તેના વિરુદ્ધ બનાવવામાં આવ્યો હોય તો તે પણ

૧૨૫. એવું જણાવે છે કે કાયદાની સત્તા વિના કોઈ કર લાદવામાં આવશે નહીં અથવા વસૂલ કરવામાં આવશે નહીં; તેથી, કરની મૂળભૂત લાક્ષણિકતાઓ એ છે કે તે કાયદાકીય સત્તા હેઠળ લાદવામાં આવે છે, કરદાતાની સંમતિ વિના હોય છે અને તેની ચુકવણી કાયદા દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે કુન્નથટ થથુન્ની મૂપિલ નાયરનાં કેસમાં (સુપ્રા) એવું ઠરાવ્યું હતું કે ટ્રાવણકોર-કોચીન ભૂમિ કર અધિનિયમની કલમ ૪, ૫-એ અને ૭ અસંવિધાનિક છે, કારણ કે તે સમાનતા ભંગ કરનાર હતી અને તે ઉદ્વેગનરૂપ હોવાનું માનવામાં આવ્યું હતું. નિશ્ચિતપણે, આ નિર્ણય તે સમયે આપવામાં આવ્યો હતો જ્યારે સંપત્તિનો અધિકાર મૂળભૂત અધિકાર હતો. કલમ ૩૦૦-એ, અનુચ્છેદ ૩૧એ(૧) અને ૩૧સીથી ભિન્ન રીતે, એવી કોઈ જોગવાઈ ધરાવતી નથી કે જે કોઈ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી વંચિત કરતી કાયદેસરની વ્યવસ્થાને મૂળભૂત અધિકારોના ભંગના આધાર પર અથવા ભારતના બંધારણના અન્ય

આધાર પર પડકારથી મુક્ત રાખે; પરંતુ પહેલા આપણે આ પર વિચાર કરીએ કે ન હોય તેવી અથવા ભ્રામક વળતર જોગવતી અને તેથી સ્વામિત્વહરણકારી એવી કાયદેસરની જોગવાઈને પડકારવા માટે એવો આધાર સ્વતંત્ર રીતે ઉપલબ્ધ છે કે કેમ.

૧૨૬. આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે મિશ્રા વિ. (૧૯૮૦) ૩ એસસીસી માં , ની બંધારણીય માન્યતા અંગે વિચાર કરવાની પ્રસંગે, આ અદાલતના મેનકા ગાંધીના મામલાના (ઉપરોક્ત) ચુકાદાના પ્રકાશમાં ના વ્યાપ અંગે વિચાર કર્યો હતો. મિલકતથી વંચિત કરવું એ ભારતના બંધારણના હેઠળ બાંધધરાયેલ અધિકારના ઉદ્ધંધન સમાન છે, એવી દલીલનો વ્યવહાર કરતાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું

૧૨. માલિકીહક્કસંબંધિત વ્યક્તિગતત્વ વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનો અભિન્ન અંગ હતો અને કોઈ મનુષ્યની સંપત્તિ પર કરાયેલ ઉપદ્રવ તેની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું અંગછેદન સમાન હતો. તેથી કાયદો, જો અયોગ્ય હોય, તો તે મેનકા ગાંધીમાં વ્યાપક અર્થઘટન મુજબ વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું ઉદ્ધંધન કરે છે. વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને કલમ ૩૧ તથા ૧૯માં આવેલ માલિકીહક્કસંબંધિત દરજ્જા વચ્ચેનો ફિતેદ સ્પષ્ટ છે, ભલે રાજકીય અથવા કાનૂનશાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતમાં તેને કોઈ દાર્શનિક ન્યાયસંગતતા કે વ્યવહારુ સાકારતા પ્રાપ્ત હોય. કદાચ, ધનવિહોણો શ્રમિક, પોતાના ગમનાગમનમાં અસ્વતંત્ર હોય છે અને પોતાની સાંકળો સિવાય ગુમાવવાનું તેના પાસે કંઈ નથી. પરંતુ અમે અહીં બંધારણીય

ન્યાયશાસ્ત્રના અન્ય ક્ષેત્રમાં છીએ. નિશ્ચિતપણે, વકીલે જેનો આશ્રય લીધો છે તે, તેમાં ઉદ્દેખના અભાવને કારણે અને મેનકા ગાંધીને કુલાવીને એવો ઉપચારાત્મક સ્પર્શ આપવા અંગેની ભ્રામક આશાથી પ્રેરિત છે કે જ્યાં રાજ્ય માત્ર સંપત્તિ જ લે છે ત્યાં વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા ગુમાવ્યાનું ઢોંગ કરીને જેમની સંપત્તિ લેવામાં આવે છે તેમને રાહત મળે; મેનકા ગાંધી કોઈ સર્વવ્યાપક રામબાણ ઉપાય કે સર્વરોગહર દવા નથી, જ્યારે બધી અન્ય દલીલો નિષ્ફળ જાય ત્યારે!

૧૨૭. આ અદાલત સમક્ષ વિચારાધીન રહેલો, અનુચ્છેદ હેઠળ સંરક્ષિત કાયદાઓ પર તેની લાગુ પડતાનો પ્રશ્ન મૂળભૂત રીતે વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય સાથે સંબંધિત છે અને સ્વતઃ સંપત્તિ માલિકીના અધિકાર સાથે તેનો અલ્પ જ સંબંધ છે. નિશ્ચિતપણે, તે પ્રકરણમાં અદાલત સમક્ષ એવો પ્રશ્ન વિચારાધીન ન હતો કે સંપત્તિથી વંચિત કરવાથી જીવન અથવા સ્વાતંત્ર્ય અથવા જીવનોપાર્જનથી વંચિતતા ઉપજશે કે કેમ; પરંતુ અદાલત એવા પ્રકરણ સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી, જેમાં મોટી સંખ્યામાં લોકોની રહેઠાણની પરિસ્થિતિમાં સુધારો કરવા માટે જમીનનું સંપાદન કરવામાં આવ્યું હતું. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જમીન મર્યાદા કાયદાઓ, રહેણાંક સુવિધા ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે જમીનના સંપાદનની જોગવાઈ કરતા કાયદાઓ, શહેરી સંપત્તિ પર મર્યાદા લાદતા કાયદાઓ વગેરેને સંવિધાનના આધારે રદ કરી શકાય નહીં. જિલુભાઈ એન. ખાચરનાં પ્રકરણમાં (ઉપરોક્ત) આ અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે પ્રક્રિયાની

અન્યાયિતાનો સિદ્ધાંત, જે ને આકર્ષે છે, તે હેઠળ સંપત્તિના સંપાદન અથવા વંચિતતા પર લાગુ પડતો નથી

૧૨૮. જાહેર હેતુ માટે સંપત્તિનું સંપાદન ગ્રુવનોપાર્જનના હરણ જેવી ઘણી આકસ્મિક પરિસ્થિતિઓ સાથે જોડાયેલું હોઈ શકે છે, જેના પરિણામે ઉદ્ધંધન થાય, પરંતુ માત્ર તે કારણસર કોઈ અધિનિયમ અથવા તેની જોગવાઈઓને રદ કરવાની પાયા બનતી નથી. પરંતુ તે જ સમયે, શું કાયદો એવો છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને તેની સંપત્તિથી, કાયદા દ્વારા, ખાનગી હેતુ માટે, વળતર આપવામાં આવે કે ન આપવામાં આવે તેમ છતાં, વંચિત કરવામાં આવે ત્યારે સંવિધાનિક અદાલત નિષ્પ્રભ હોય? ઉદાહરણ તરીકે, સત્તામાં આવેલી કોઈ રાજકીય પાર્ટી, વિશાળ જનમંડેટના બળે, વિરોધ પક્ષની રાજકીય પાર્ટીની સંપત્તિ જાહેર હેતુ માટે નહીં પરંતુ ખાનગી હેતુ માટે, વળતર સાથે અથવા વિના, અધિગ્રહિત કરવા માટે કાયદો બનાવે, તો શું એવો કાયદો સંવિધાનિક અદાલતમાં પડકારથી મુક્ત ગણાય? શું એવો પડકાર આ આધાર પર નકારી શકાય કે તે અધિનિયમ મૂળભૂત અધિકારોનું ઉદ્ધંધન કરતું નથી (ના દૂર કરવામાં આવવાને કારણે) અને તે વિધાનમાં વિધાનસત્તાનો અભાવ નથી? આવી પરિસ્થિતિમાં (૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૭૦૯ માં પ્રતિપાદિત મુજબ, શું તેનો ઉત્તર છે? અહીં સુધી કે સે (ઉપરોક્ત) માં પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે અન્ય કોઈ સંવિધાનિક દુર્બળતા અધિનિયમને અમાન્ય ઠરાવવા પૂરતી થઈ શકે. આ અદાલતની ત્રણ

ન્યાયાધીશોની પીઠે મેકડોવેલ એન્ડ કો. એન્ડ અદર્સ કેસ (ઉપરોક્ત) માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૪૩. સંસદની શક્તિ અથવા એ બાબતમાં રાજ્ય વિધાનમંડળની શક્તિ બે રીતે મર્યાદિત છે. સંસદ અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાને અદાલતો બે આધાર પર અને માત્ર બે જ આધાર પર રદ કરી શકે છે, એટલે કે, (૧) વિધાન કરવાની સક્ષમતાનો અભાવ અને (૨) બંધારણના ભાગ ૩ માં બાંહેધરી આપવામાં આવેલા કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોનું અથવા બંધારણની કોઈપણ અન્ય જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન. ત્રીજો કોઈ આધાર નથી..... કોઈ અધિનિયમને માત્ર એટલું કહીને રદ કરી શકાતો નથી કે તે મનસ્વી છે અથવા અયોગ્ય છે. કોઈ અધિનિયમને અમાન્ય ઠેરવતા પહેલાં તેમાં કોઈને કોઈ બંધારણીય ક્ષતિ શોધવી આવશ્યક છે. અદાલતને તે અયોગ્ય જણાય છે, એ આધાર પર કોઈ અધિનિયમ રદ કરી શકાય નહીં. સંસદ અને વિધાનમંડળો, જે લોકોના પ્રતિનિધિઓથી બનેલા છે, તેઓ લોકોને શું જરૂરી છે અને તેમના માટે શું સારું અને શું ખરાબ છે તે જાણતા અને તે અંગે સજાગ છે, એવું માનવામાં આવે છે. અદાલત તેમની પ્રજા અંગે ચુકાદો આપવા બેસી શકતી નથી.....

૧૨૯. આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની પીઠે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. જી. ગણાયુથમ (૧૯૯૭) ૭ એસસીસી ૪૬૩ માં, મેકડોવેલના કેસ (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યા બાદ નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું: "કે કોઈ કાયદો તેના દ્વારા લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધો, કાયદાના હેતુને ધ્યાનમાં લેતાં, અપ્રમાણસર

અથવા અતિશય હોય તો રદ કરી શકાય છે અને મૂળભૂત અધિકાર તથા લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધ વચ્ચે યોગ્ય સંતુલન કરવામાં આવ્યું છે કે કેમ તે પ્રશ્નમાં અદાલત જઈ શકે છે, તે બાબત સુસ્થાપિત છે."

૧૩૦. અચુકિતચુકતતા, મનસ્વીતા, સમપ્રમાણિકતા વગેરેનો તર્ક હંમેશા વિષયનિષ્ઠતાનો એક તત્વ ઊભો કરે છે, જેના આધાર પર અદાલત કોઈ અધિનિયમ અથવા વૈધાનિક જોગવાઈને રદ કરી શકતી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે સંપત્તિનો અધિકાર હવે મૂળભૂત અધિકાર રહ્યો નથી. અન્યથા, અદાલત વિધાનમંડળની બુદ્ધિની જગ્યાએ પોતાની બુદ્ધિ પ્રતિસ્થાપિત કરશે, જે અમારી બંધારણીય લોકશાહીમાં માન્ય નથી.

૧૩૧. (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૩૧૭ માં, હિ સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટેબ્લિશમેન્ટની માન્યતા બંધારણના ઉદ્દેશનરૂપ હોવાનું કહીને પડકારવામાં આવી હતી. આ અદાલતે મેકડોઉવેલના કેસ (ઉપરોક્ત), ખોડે ડિસ્ટ્રિક્ટીઝ લિ. અને અન્ય વિ. કાર્પાટક રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૬) ૧૦ એસ.સી.સી. ૩૦૪, અજય હાસિયા અને અન્ય વિ. ખાલી સેહરાવડી અને અન્ય (૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨, (૧૯૯૮) ૨ એસ.સી.સી. ૧ વગેરે સહિત આ અદાલતના નિર્ણયોના ઉલ્લેખ કર્યા બાદ એવું નિર્ધારિત કર્યું કે મનસ્વિતાપૂર્ણતા અને અયોગ્યતા અથવા સ્પષ્ટ મનસ્વિતાપૂર્ણતા અને અયોગ્યતા, બંધારણના અંગરૂપ પાસાઓ તરીકે, કાયદેસરની જોગવાઈને અમાન્ય ઠેરવવાના આધાર

તરીકે ઉપલબ્ધ છે કે નહીં, તે મુદ્દો વિંશાળ પીઠ દ્વારા પરીક્ષણ મા ગે છે અને તે મુજબ, આ મુદ્દો વિશાળ પીઠની વિચારણા માટે મોકલવામાં આવ્યો.

૧૩૨. ત્યારબાદ, નોંધવું પ્રાસંગિક છે કે અશોક (૨૦૦૮) ૬ એસ માં પાંચ-ન્યાયાધીશોની અદાલતે ટએજ્યુકેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સ (રિઝર્વેશન ઇન , ૨૦૦૬ ની માન્યતા અંગે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૨૧૯. સંસદ દ્વારા પસાર કરાયેલ કોઈપણ કાયદાને માત્ર બંધારણીય રીતે માન્ય આધારોએ જ પડકારી શકાય. સામાન્ય રીતે, કોઈ કાયદા સામે આક્ષેપના આધાર એ હોય છે કે વિધાનમંડળ પાસે કાયદા બનાવવાની સત્તા હતી કે નહીં, અથવા તે કાયદો બંધારણની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ છે કે નહીં. જો તે કાયદાની કોઈ જોગવાઈ મૂળભૂત અધિકારોનું અથવા બંધારણની અન્ય કોઈ જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરતી હોય, તો ન્યાયિક પુનર્વીક્ષાની સત્તાનો આશ્રય લઈ તે કાયદાને રદ કરવા માટે તે નિશ્ચિતપણે યોગ્ય આધાર બની શકે. કોઈ કાયદો અયોગ્ય છે એમ કહીને પણ તેને પડકારી શકાય, જો તે અમારા બંધારણમાં પ્રતિપાદિત સમાનતાના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરતો હોય અથવા બંધારણ હેઠળના મૂળભૂત અધિકારો પર અયોગ્ય પ્રતિબંધ મૂકતો હોય. માત્ર અયોગ્યતાના આધાર પર કોઈ કાયદાને પડકારી શકાય નહીં, કારણ કે માત્ર તે પોતે જ સ્વતંત્ર આધાર બનતું નથી. બંધારણીય સુધારાની માન્યતા અને સંપૂર્ણ વિધાનની માન્યતા, બંનેનો નિર્ણય સંપૂર્ણપણે બંધારણીય કાનૂનના પ્રશ્નો તરીકે જ કરવો પડે....."

અદાલતે સામાન્ય રીતે એવો પણ મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની

અદાલતો દ્વારા અનુસરાતી "સ્ટ્રિક્ટ સ્ક્રુટિની", "કમ્પેલિંગ એવિડન્સ" અને "સસ્પેક્ટ લેજિસ્લેશન" ની સિદ્ધાંતો ભારતીય બંધારણીય કાનૂન માટે લાગુ પડતી નથી.

૧૩૩. અમે તથ્યો તેમજ કાનૂનના આધાર પર અગાઉથી જ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યા છીએ કે પડકારાયેલ અધિનિયમને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧એ(૧) ના ઉપપ્રાવધાન હેઠળ જરૂરી મુજબ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ છે; તેથી, ભારતના બંધારણ હેઠળ મનમાનીપણું તથા અયોગ્યતાના આધારે પડકારથી તે સુરક્ષિત છે.

૧૩૪. ઘણી એવી વિધિઓ છે, જે ભલે કોઈ વ્યક્તિને સંરક્ષણથી વંચિત કરે, તેમ છતાં), ૩૧બીનું સંરક્ષણ કાર્યરત થતાં તે કલમ ૧૪ હેઠળની પડકારણીથી મુક્ત બને છે. કલમ ૧૯(૧)(એફ) દૂર કરાયા બાદ, વિધાનસભાકીય સક્ષમતાના આધારે પડકાર સિવાય, પડકારના આધાર કલમ, મૂળભૂત માળખું અને કાનૂનનું શાસન છે. આઈ.આર. કોએલ્હો ના કેસમાં (પૂર્વોક્ત), મૂળભૂત માળખાની વ્યાખ્યા કલમ ૧૪, ૧૫, ૧૯, ૨૦, ૨૧ અને ૩૨ હેઠળ પ્રતિબિંબિત મૂળભૂત અધિકારોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કરવામાં આવી હતી. તે કેસમાં અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે દમી અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત વિધિઓ મૂળભૂત અધિકારોના ભંગના આધારે પડકારથી મુક્ત છે, પરંતુ જો આવા કાયદાઓ મૂળભૂત માળખાનો ભંગ કરે, તો પછી તેઓ દમી અનુસૂચિ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી તે મુક્તિનો લાભ વધુ રાખતા નથી."

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

[એલ] સમશેર સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૭૪]૨ એસસીસી ૮૩૧] ના મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતે જયંતિલાલ અમૃતલાલ શોધના વિ. એફ.એન. રાણા ના મામલાના એક નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો

[એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૬૪૮] જેમાં દ્વારા જારી કરાયેલ સૂચનાની માન્યતા

ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિએ, બૉંબે સરકારની સંમતિ સાથે, બૉંબે રાજ્યના વિભાગોના કમિશનરોને જમીન સંબંધિત વિષયમાં કેન્દ્ર સરકારના કાર્યો સોંપ્યાં,

સંઘના હેતુસર જમીનના સંપાદન અંગે સંપાદન અધિનિયમ, જેના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રની અંદર

કમિશનરો, પર વિચારણા કરવામાં આવી હતી અને પરિચ્છેદ ૪૧ થી ૪૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૪૧ સર્વોચ્ચ અદાલતે જૈંતીલાલ અમૃતલાલ શોધના વિ. એફ. એન. રાણા અને અન્ય [૧૯૬૪] ૫ એસ. સી. આર. ૨૯૪ માં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી એવી જાહેરનામુંની માન્યતા પર વિચાર કર્યો હતો, જેના દ્વારા બોમ્બે સરકારની સંમતિથી બોમ્બે રાજ્યના

વિભાગીય આયુક્તોને તેમની પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રની અંદર સંઘના હેતુઓ માટે જમીન સંપાદન સંબંધિત ભૂમિ સંપાદન અધિનિયમ હેઠળની કેન્દ્રીય સરકારની કામગીરીઓ સોંપવામાં આવી હતી. રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામું તા. ૨૪ જુલાઈ, ૧૯૫૯ ની હતી. ગુજરાત રાજ્યના બરોડા વિભાગના આયુક્તએ તા. ૧ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૦ ના રોજ પ્રસિદ્ધ કરાયેલ જાહેરનામું દ્વારા, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામું હેઠળની કામગીરીઓનો ઉપયોગ કરતાં, ભૂમિ સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪(૧) હેઠળ એવી જાહેરનામું જાહેર કરી કે અપીલકર્તાની માલિકીની કેટલીક જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી હતી. તા. ૧ મે, ૧૯૬૦ ના રોજ બોમ્બે પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૦ હેઠળ બે રાજ્યો રચવામાં આવ્યા, અર્થાત્ મહારાષ્ટ્ર અને ગુજરાત. અપીલકર્તાએ દલીલ કરી હતી કે અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામું નવી રચાયેલ ગુજરાત રાજ્યની સરકારની સંમતિ વિના અમલક્ષમ નહોતી.

જરૂર આ અદાલતે જયંતીલાલ અમૃતલાલ શોધનના મામલામાં (ઉપરોક્ત) એવું ઠરાવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૨૫૮ રાષ્ટ્રપતિને તે કાર્ય સૂચના દ્વારા કરવાની સક્ષમતા આપે છે, જે વિધાનમંડળ કાયદેસર વ્યવસ્થા દ્વારા કરી શકતું હોત, અર્થાત્, જેમા સંઘની કાર્યપાલક સત્તા પ્રસારે છે એવા વિષયો સંબંધિત કાર્યો સૂચનામાં નામિત અધિકારીઓને સોંપવા. રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા જારી કરાયેલ સૂચનાને કાયદાનો બળ ધરાવતી માનવામાં આવી હતી. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ

રપટ(૧) રાષ્ટ્રપતિને સંઘમાં નિહિત અને સંઘની તરફથી રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય તેવી કાર્યો રાજ્યને સોંપવાની સત્તા આપે છે, અને વધુમાં એમ પણ જણાવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ રપટ રાષ્ટ્રપતિને એવી સત્તાઓ સોંપવાની મંજૂરી આપતો નથી, જે સંવિધાન દ્વારા સ્પષ્ટપણે રાષ્ટ્રપતિમાં નિહિત કરવામાં આવી છે અને જે અનુચ્છેદ રપટ(૧) ની વ્યાપ્તિમાં આવતી નથી. આ અદાલતે તે અવલોકનને આ રીતે દૃષ્ટાંતરૂપે સમજાવ્યું હતું કે આપત્કાળ દરમિયાન અનુચ્છેદ ૨૬૮ થી ૨૭૯ હેઠળ અધ્યાદેશો જાહેર કરવાની રાષ્ટ્રપતિની સત્તા, અનુચ્છેદ ૩૫૬ હેઠળ રાજ્યોમાં સંવિધાનિક તંત્રની નિષ્ફળતા જાહેર કરવાની સત્તા, અનુચ્છેદ ૩૬૦ હેઠળ આર્થિક આપત્કાળ જાહેર કરવાની સત્તા, તેમજ અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળ સંઘના કાર્યો સાથે સંબંધિત પદો અને સેવાઓમાં નિયુક્ત વ્યક્તિઓની ભરતી તથા સેવા શરતોને નિયંત્રિત કરતા નિયમો બનાવવાની સત્તા, સંઘ સરકારની સત્તાઓ નથી, પરંતુ સંવિધાન દ્વારા રાષ્ટ્રપતિમાં નિહિત કરવામાં આવેલી સત્તાઓ છે, અને અનુચ્છેદ રપટ(૧) હેઠળ તે કોઈ અન્ય સંસ્થા અથવા પ્રાધિકરણને પ્રત્યાયોજિત કે સોંપી શકાય તેવી નથી.

૪૩ જયંતિલાલ અમૃતલાલ શોઢણના કેસમાં (ઉપરોક્ત) નિર્ધારિત અનુપાત માત્ર રાષ્ટ્રપતિની તે સત્તાઓ સુધી મર્યાદિત છે, જે અનુચ્છેદ રપટ હેઠળ રાજ્યોને સોંપી શકાય છે. અનુચ્છેદ રપટનો પ્રભાવ એવો છે કે તે રાષ્ટ્રપતિને એવી સર્વવ્યાપક જોગવાઈ કરે છે, જેના દ્વારા વિધાનમંડળ કાયદેસર પ્રણયન દ્વારા જે સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે તે સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય, તથા રાષ્ટ્રપતિ

દ્વારા તે હેતુસર નિર્દિષ્ટ કરાયેલા અધિકારીઓને અને તે દ્વારા નિર્ધારિત શરતોને આધીન રહી કાર્યો સોંપી શકાય. અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામુંનું પરિણામ એ છે કે જ્યાં જ્યાં અધિનિયમમાં સંઘના હેતુઓ માટે જમીન હસ્તગત કરવાની જોગવાઈઓના સંબંધમાં "યોગ્ય સરકાર" એવો પ્રયોગ આવે છે, ત્યાં "યોગ્ય સરકાર અથવા તે વિસ્તારમાં, જ્યાં જમીન આવેલ છે, તે વિસ્તાર ઉપર પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા વિભાગના કમિશનર" એવા શબ્દો પ્રતિસ્થાપિત થયેલા માનવામાં આવ્યા હતા." વધુમાં, પરિચ્છેદ ૪૮ અને ૧૪૪માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે રાષ્ટ્રપતિ તેમજ રાજ્યપાલની ભૂમિકાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે

ભારતનું બંધારણ. પરિચ્છેદ ૪૮ અને ૧૪૪ નીચે મુજબ વાંચવા જેવા છે:

૪૮ રાષ્ટ્રપતિ તેમજ રાજ્યપાલ બંધારણીય અથવા ઔપચારિક વડા છે. રાષ્ટ્રપતિ તેમજ રાજ્યપાલને બંધારણ દ્વારા અથવા તેના આધારે સોંપવામાં આવેલ તેમની સત્તાઓ અને કાર્યોનો ઉપયોગ તેઓ તેમના મંત્રીમંડળની સહાય અને સલાહ પર કરે છે, સિવાય કે તે ક્ષેત્રોમાં જ્યાં રાજ્યપાલને બંધારણ દ્વારા અથવા તેના આધારે પોતાના વિવેકથી પોતાના કાર્યો બજાવવાના હોય. જ્યાં ક્યાં બંધારણ રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલ દ્વારા કોઈ સત્તા અથવા કાર્યના ઉપયોગ માટે રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલના સંતોષની આવશ્યકતા રાખે છે, ત્યાં બંધારણ દ્વારા આવશ્યક ગણાવાયેલ સંતોષ રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલનો વ્યક્તિગત સંતોષ નથી, પરંતુ શાસનની કેબિનેટ પદ્ધતિમાં બંધારણીય અર્થમાં

રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલનો સંતોષ છે, એટલે કે તેમના મંત્રીમંડળનો સંતોષ, જેના સહાય અને સલાહ પર રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલ સામાન્ય રીતે પોતાની બધી સત્તાઓ અને કાર્યોનો ઉપયોગ કરે છે. આ બે અનુચ્છેદો ૭૭(૩) અને ૧૬૬(૩) હેઠળ બનાવવામાં આવેલ કાર્યસંચાલનના નિયમો અનુસાર કોઈપણ મંત્રી અથવા અધિકારીનો નિર્ણય અનુક્રમે રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલનો નિર્ણય ગણાય છે. આ અનુચ્છેદોએ કોઈ પ્રતિનિધિસોંપણી માટે જોગવાઈ કરી નહોતી. તેથી, કાર્યસંચાલનના નિયમો હેઠળ મંત્રી અથવા અધિકારીનો નિર્ણય રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલનો નિર્ણય છે.

૧૪૪ આધાર તરીકે લેવાયેલા ચુકાદામાં, એટલે કે જેંતીલાલ અમૃતલાલ શોધન વિ. એફ. એન. રામા [સુપ્રા], કરવામાં આવેલી કેટલીક ટિપ્પણીઓ દેખીતી રીતે સરદારીલાલ, (સુપ્રા) માં પહોંચવામાં આવેલા નિષ્કર્ષને સમર્થન આપતી જણાય છે, પરંતુ એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે તે વાસ્તવિક કેસનો નિર્ણય આ બાબતે હતો કે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ તેમને પ્રદાન કરવામાં આવેલી કાર્યપાલક સત્તાઓ કોઈ રાજ્યની સરકારને સોંપવી બંધારણીય રીતે માન્ય છે કે નહીં. તે કેસમાં સંઘ સરકારમાં નિહિત કાર્યો અને રાષ્ટ્રપતિમાં નિહિત કાર્યો વચ્ચે ભેદ કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે એવો મત લીધો હતો કે અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) રાષ્ટ્રપતિને એવી સત્તાઓ અને કાર્યોમાંથી પોતાને અલગ થવાની મંજૂરી આપતો નથી, જે તેમને બંધારણની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ દ્વારા

રાષ્ટ્રપતિ તરીકે નિહિત કરવામાં આવ્યા છે. સરદારીલાલમાં આધારરૂપ માનવામાં આવેલી વિશિષ્ટ ટિપ્પણીઓ અહીં યોગ્ય રીતે ઉતારી શકાય:

"અધ્યાદેશો જાહેર કરવાની સત્તા કલમ ૧૨૩ હેઠળ; આપાતકાળ દરમિયાન કલમો ૨૬૮ થી ૨૭૮ની જોગવાઈઓ સ્થગિત કરવાની સત્તા; કલમ ૩૫૬ હેઠળ રાજ્યોમાં બંધારણીય ચંત્રણા નિષ્ફળ ગઈ હોવાનું જાહેર કરવાની સત્તા; કલમ ૩૬૦ હેઠળ આર્થિક આપાતકાળ જાહેર કરવાની સત્તા; અને કલમ ૩૦૮ હેઠળ સંઘના કારોબાર સાથે સંબંધિત પદો અને સેવાઓમાં નિમણૂક પામેલા વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવા શરતો બાબતે નિયમો બનાવવાની સત્તા — વિવિધ સત્તાઓમાંથી માત્ર થોડાં ઉદાહરણરૂપ ઉલ્લેખ કરવા જેટલી — સંઘ સરકારની સત્તાઓ નથી; આ સત્તાઓ બંધારણ દ્વારા રાષ્ટ્રપતિમાં નિહિત કરવામાં આવેલી છે અને કલમ ૨૫૮ (૧) હેઠળ અન્ય કોઈ સંસ્થા અથવા પ્રાધિકરણને સોંપવા અથવા ન્યસ્ત કરવા યોગ્ય નથી. આ સત્તાઓનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે કલમ ૨૫૮ (૧) હેઠળ રાજ્ય અથવા રાજ્યના અધિકારીને સોંપવાનો આશય હોઈ જ શકે નહીં, અને તેથી તે કલમનો વિષયવિસ્તાર મર્યાદિત હોવો જોઈએ, એવી દલીલ સ્પષ્ટ ભ્રાંતિ પર આધારિત છે. આ સત્તાઓ કલમ ૨૫૮(૧) હેઠળ સોંપી શકાતી નથી, કારણ કે તે સંઘની સત્તાઓ નથી; તેમના વિશેષ સ્વરૂપને કારણે નહીં. રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા વાપરી શકાય તેવી અન્ય અનેક સત્તાઓનો વિશાળ સમૂહ છે — માત્ર થોડાં ઉદાહરણ તરીકે, ન્યાયાધીશોની નિમણૂક; કલમ ૧૨૪ અને ૨૧૭, સત્તાવાર ભાષા સમિતિઓની નિમણૂક;

કલમ ૩૪૪, પછાત વર્ગોની પરિસ્થિતિઓની તપાસ માટે આયોગોની નિમણૂક; કલમ ૩૪૦, અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે વિશેષ અધિકારીની નિમણૂક; કલમ ૩૩૮, પોતાના પ્રસાદાધિકારનો ઉપયોગ કરીને નોકરીનો અંત લાવવો; કલમ ૩૧૦, અને રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં બરતરફ કરવાના પ્રસ્તાવિત જાહેર સેવકને કલમ ૩૧૧ (૨)માં અનુમાનિત તક આપવી યોગ્ય નથી એવી જાહેરાત — આ રાષ્ટ્રપતિની કારોબારી સત્તાઓ છે અને તે અન્ય કોઈ સંસ્થા અથવા અધિકારીને સોંપી અથવા ન્યસ્ત કરી શકાતી નથી, કારણ કે તે કલમ ૨૫૮ની અંદર આવતી નથી".

[ભારપૂર્વક ઉદ્દેખિત]

૧૯. અરજદારો તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલશ્રીઓએ કરેલ વિસ્તૃત રજૂઆતો, ગુજરાત રાજ્ય તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલની રજૂઆતો તેમજ એનએચએસઆરસીએલ અને રેલ્વે તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલશ્રીઓની રજૂઆતો પર અમે વિચારપૂર્વક મનન કર્યું છે. અધિનિયમ ૨૦૧૩ના હેતુ અને કારણોને ધ્યાનમાં રાખતાં, અર્થાત્ તે એક સ્વામિત્વહરણકારી પ્રકારનું વિધાન છે, જે ઔદ્યોગિકીકરણ, આવશ્યક આધારોની સુવિધાઓના વિકાસ અને શહેરીકરણ માટે જમીન સંપાદનની માનવીય, સહભાગી, જાણકારીસભર અને પારદર્શક પ્રક્રિયા પૂરી પાડે છે, જેમાં જમીનના માલિકો અને અન્ય પ્રભાવિત કુટુંબોને ઓછામાં ઓછી અશાંતિ થાય અને જેમની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી છે અથવા અધિગ્રહિત કરવાની

પ્રસ્તાવિત છે એવા પ્રભાવિત કુટુંબોને ન્યાયસંગત અને વાજબી વળતર પણ મળે, તેમજ આવા પ્રભાવિત વ્યક્તિઓનું પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન થાય તે પણ સુનિશ્ચિત થાય, અને તે સાથે સાથે ઔદ્યોગિકીકરણ, આધારીક સુવિધાઓ અને શહેરીકરણ સંબંધિત જાહેરિત હેતુઓ માટે સમયસર અને પારદર્શક રીતથી જમીન સંપાદનને સુગમ બનાવે છે; તેમજ ભારતના બંધારણના અર્થઘટનને શાસન કરતા સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખતાં, જેમ કે સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. તથા અન્ય (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં આપેલ ચુકાદાના વાંચનથી પ્રગટ થાય છે કે બંધારણ જીવંત દસ્તાવેજ છે અને બદલાતી પરિસ્થિતિઓ તથા જે ઢાંચામાં તેનું અર્થઘટન કરવાનું હોય તે મુજબ તે પોતાને અનુરૂપ બનાવવું જોઈએ; વધુમાં, ભારતીય બંધારણની ત્રણ યાદીઓમાં આવેલી વિવિધ પ્રવેશિકાઓ સત્તાઓ નહીં પરંતુ વિધાનક્ષેત્રો છે અને વિધાનપ્રવેશિકાઓનો વિચાર કરતી વખતે ઉદાર અભિગમ રાખવાની આવશ્યકતા છે, જેમ કે એમ.પી.વી. સુંદરામિયર એન્ડ કો. (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે; તેથી, અમે પુનરોચ્ચાર કરીએ છીએ કે કાઈઝર-ઈ-હિંદ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં પરિચ્છેદ નં. ૧૦ માં ઠરાવ્યા મુજબ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ના મૂળ તત્વો, અર્થાત્ સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા અને રાજ્યોના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા સંબંધે, નીચે મુજબની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે:

(૧) રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો સમવર્તી ચાટીમાં સૂચિબદ્ધ મુદ્દાઓમાંથી કોઈ એક મુદ્દા સંબંધિત હોવો જોઈએ; (૨) તેમાં તે મુદ્દા અંગે સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલા કાયદાની અથવા પ્રવર્તમાન કાયદાની જોગવાઈઓને અસંગત એવી કોઈ જોગવાઈ સમાવિષ્ટ હોય; (૩) રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા આ રીતે બનાવવામાં આવેલ કાયદો રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હોય અને અંતે; (૪) તેને રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હોય.

૧૯.૧ અનુમતિનું અર્થઘટન અગાઉના પરિચ્છેદોમાં પ્રતિબિંબિત થયેલ રીતે કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમમાં “અનુમતિ” અંગે આપેલ વિવિધ અર્થો નોંધ્યા છે અને શોર્ટર ઓક્સફર્ડ ડિક્શનરી, બૌવિયર્સ લો ડિક્શનરી, પી. રામનાથ અચ્યર કૃત બ્રિટિશ ઇન્ડિયાનો લો લેક્સિકોન, વેબસ્ટર્સની ૩જી ન્યૂ ઇન્ટરનેશનલ ડિક્શનરી [ખંડ.૧], રેન્ડમ હાઉસ ડિક્શનરી અને વર્ક્સ એન્ડ ફ્રેઝિસ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરી (ઉપરોક્ત) માં આપેલ તેના શબ્દકોશીય અર્થનો, તેમાં દર્શાવેલ ભારાનુસાર, ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ કેસના તથ્યોમાં, જો આપણે રાઈટ ટુ ફ્રેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપરન્સી ઇન લેન્ડ અક્ટિવિઝિશન, રિહેબિલિટેશન એન્ડ રિસેટલમેન્ટ (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૬, એટલે કે ગુજરાત વિધેયક નં. ૫ ઓફ ૨૦૧૬, પર નજર કરીએ, તો તેમાં કલમ ૧૦એ, કલમ ૨૩એ, કલમ ૨૪ ની ઉપકલમ (૨) માં હાલની જોગવાઈ પછીનો પરંતુક અને કલમ ૩૧એનો

સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, જે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના પ્રકરણ ૨ અને ૩ માંથી કેટલીક યોજનાઓ માટે, જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાથ ધરવામાં આવનાર હોય, મુક્તિ આપવાના સંબંધમાં છે; અને તેની કલમ (જે) એ એવી ઢાંચાગત યોજનાઓ અંગે છે, જેમાં જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી હેઠળની યોજનાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિહિત રહે છે. ઉપરોક્ત કલમ ૧૦એ વ્યાપક વિધાનિક નીતિ અને માર્ગદર્શિકાઓનું ઉલ્લેખન કરે છે અને તે જ અહીં નીચે ફરીથી પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે:

“૧૦એ. રાજ્ય સરકાર જાહેર હિતમાં, સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, નીચેના પૈકી કોઈપણ યોજનાઓને આ અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને અધ્યાય ૩ ની જોગવાઈઓના અમલમાંથી મુક્તિ આપી શકે છે, અર્થાત્:-

(એફ) રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા ભારતના અને તેના દરેક ભાગના રક્ષણ માટે અગત્યના એવા પ્રકલ્પો, જેમાં રક્ષણ માટેની તૈયારી અથવા રક્ષણ ઉત્પાદનનો સમાવેશ થાય છે; (જી) વિદ્યુતીકરણ સહિતનો ગ્રામિણ આધારભૂત ઢાંચો; (એચ) પરવડે તેવું આવાસ તથા ગરીબ લોકો માટેનું રહેઠાણ; (૧) રાજ્ય સરકાર તથા તેના ઉપક્રમો દ્વારા સ્થાપિત ઔદ્યોગિક પ્રવાહમાર્ગો (જે સ્થિતિમાં આવા ઔદ્યોગિક પ્રવાહમાર્ગ માટે નિયત કરાયેલ રેલવે લાઇન અથવા માર્ગોના બન્ને બાજુ એક કિલોમીટર સુધીની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવશે); અને (જે) જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી હેઠળના પ્રકલ્પો સહિતના આધારભૂત ઢાંચાના પ્રકલ્પો, જ્યાં જમીનનું માલિકીહક સરકારમાં જ નિહિત રહે છે; પરંતુ શરત એ છે

કે રાજ્ય સરકાર સૂચના બહાર પાડતાં પહેલાં, આવા પ્રકલ્પ માટે આવશ્યક ઓછામાં ઓછી જમીનને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રસ્તાવિત સંપાદન માટેની જમીનના વ્યાપને સુનિશ્ચિત કરશે.”

[ભાર આપેલો]

૧૯.૨ અન્ય આવશ્યકતાઓની સાથે સ્થળાંતરણના દૃષ્ટિકોણે શક્ય તેટલી ઓછી અનુસંગિક અસર થાય તે હેતુથી, સમગ્ર યોજનામાં સંકળાયેલી નાણાંકીય સંસ્થાએ અગાઉથી જ બે મુખ્ય પાસાઓ અંગે નિર્ણય કરી દીધો છે, એટલે કે (૧) નિશ્ચિત માર્ગની પસંદગી (૨) ઊંચાઈવાળા કોરિડોરને સમાવવા માટે માત્ર ૧૭.૫+૫+૫ મીટર પહોળાઈ ધરાવતા જમીનના પટ્ટા જેટલા લઘુત્તમ વિસ્તારની નિર્ધારણા.

૧૯.૩ ગુજરાત રાજ્યના વિધાન અને સંસદીય કાર્ય વિભાગના સચિવ દ્વારા ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલના મુખ્ય સચિવને સંબોધી તા. ૨૬.૦૪.૨૦૧૬ના પત્ર દ્વારા, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦૦ના અનુસરણમાં, ગુજરાત વિધાનસભાએ તા. ૩૧.૦૩.૨૦૧૬ના રોજ પસાર કરેલ ‘ભૂમિ સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતા માટેનું અધિકાર (ગુજરાત સુધારો) વિધેયક, ૨૦૧૬’ની પ્રમાણિત નકલ ત્રિપટમાં ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી. સ્વીકાર્ય રીતે, ઉક્ત વિધેયકનો વિષય ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩માં પ્રવેશ નં. ૪૨ હેઠળ આવે છે અને તેમાં સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કરવામાં

આવ્યો છે કે વિધેયકની જોગવાઈઓ ગુજરાત સુધારા વિધેયક, ૨૦૧૩ની જોગવાઈઓ તથા સમવર્તી ચાદીમાં પ્રવેશ નં. ૪૨ હેઠળ આવતાં પ્રવર્તમાન કાયદા સાથે અસંગત છે. ઉપરોક્ત પત્રવ્યવહાર મુજબ, આવા વિધેયક અંગે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરવા માટે ભારત સરકાર સમક્ષ રજૂઆત કરવાની વિનંતી ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલને કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત પત્રવ્યવહાર સાથે અમુક દસ્તાવેજો સંલગ્ન કરવામાં આવ્યા હોવાનું પ્રમાણપત્ર પણ જોડાયેલું હતું. વિધેયક, ૨૦૧૬માં પ્રસ્તાવિત કાયદાકીય જોગવાઈઓની કલમવાર નોંધ પણ સમાવેશ પામેલી હતી.

૧૯.૪ ઉપરોક્ત બાબત સંબંધે, માનનીય રાજ્યપાલના કાર્યાલયે ભારત સરકાર, ગૃહ બાબતો મંત્રાલય, રાજ્યના મુખ્ય સચિવને, નવી દિલ્હીમાં, ૨૧.૦૫.૨૦૧૬ના રોજ નીચે મુજબની સ્પષ્ટ નોંધો સાથે એક પત્રવ્યવહાર મોકલ્યો હતો:

૧. ગુજરાત વિધાનસભાની ૩૧મી માર્ચ, ૨૦૧૬ના રોજ યોજાયેલી તેની બેઠકમાં આ વિધેયક પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૨. બિલનો વિષયભાર ભારતીય સંવિધાનની ૭મી અનુસૂચિની ચાદી ૩માં પ્રવેશ ૪૨ હેઠળ આવે છે.

૩. બિલને પસંદગી સમિતિને મોકલવામાં આવ્યું ન હતું.

૪. બિલની જોગવાઈઓ, સમવર્તી યાદીની પ્રવેશ ૪૨ હેઠળ આવતાં અને હાલમાં અમલમાં રહેલા કાયદા એવા જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં ન્યાયસંગત વળતર અને પારદર્શિતા અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોવાથી, રાજ્ય સરકારે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની ઉપકલમ (૨) ના સંદર્ભમાં બિલને ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિના અનુકંપાપૂર્વકના વિચાર માટે અનામત રાખવું આવશ્યક છે.

૧૯.૫ ઉપરોક્ત સંચારમાં વિધેયક સાથે સંલગ્ન ઉદ્દેશ્યો અને કારણોના નિવેદનનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જે તે પૃષ્ઠભૂમિ પણ દર્શાવે છે જેના આધારે રાજ્ય સરકારે વિધેયક રજૂ કરવું જરૂરી ગણ્યું હતું. યોગ્ય વિચારવિમર્શ અને વિચારણા બાદ, ગુજરાતના માનનીય રાજ્યપાલે વિધેયકને ભારતના રાષ્ટ્રપતિના સૌજન્યપૂર્ણ વિચારાર્થે અનામત રાખવો યોગ્ય અને આવશ્યક ગણ્યો અને વધુમાં, આગળની પ્રક્રિયા માટે તેને ગૃહ બાબતોના મંત્રાલયમાં ભારત સરકાર સમક્ષ રજૂ કરવા દિશાનિર્દેશ આપ્યો, જેથી અંતે ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિની સૌજન્યપૂર્ણ મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ શકે.

૧૯.૬ ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયના તા. ૧૦.૦૮.૨૦૧૬ના પત્રવ્યવહાર મુજબ, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૦૧ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓ અનુસાર માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિએ તા. ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ના રોજ વિધેયકને મંજૂરી આપી હતી. જોડાણો પરથી જણાય છે કે માનનીય રાષ્ટ્રપતિને અધિનિયમની

વર્તમાન જોગવાઈઓ તથા વર્તમાન જોગવાઈઓમાં સુધારાઓ સમાવી લેવાયા બાદ કલમો કેવી રીતે પ્રતિભાસિત થશે તેની માહિતી આપવામાં આવી હતી. આમ, ગુજરાત રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ગુજરાત સુધારા વિધેયક, ૨૦૧૬માં રહેલી વિસંગતતાઓ/અસંગતતાઓ અંગે વિશેષરૂપે ભારતના રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યું હતું. સુવિધા ખાતર, કેન્દ્રીય કાયદા એટલે કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની વર્તમાન જોગવાઈઓ, વિધેયકની સંબંધિત કલમ ક્રમાંકો, તથા વર્તમાન જોગવાઈઓમાં સુધારો સમાવી લેવાયા બાદ જે કલમ પ્રતિભાસિત થવાની હતી, તે દર્શાવીને, માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાન પર લાવવામાં આવેલી વિસંગતતાઓ/અસંગતતાઓનું સ્વરૂપ અમે ફરી એકવાર કોષ્ટક સ્વરૂપે પુનઃપ્રસ્તુત કરી શકીએ, જે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરાયેલ ગુજરાત સુધારા વિધેયક, ૨૦૧૬, જેને માનનીય રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માટે રાજ્યપાલે અનામત રાખ્યું હતું, તેના પરિણામે સંબંધિત અધિનિયમોમાં ઉપસ્થિત થતી અસંગતતાઓ રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી.

ક્રમ સંખ્યા	વર્તમાન જોગવાઈઓ	વિધેયકની કલમ નં.	હાલની જોગવાઈઓમાં સુધારો સમાવેશ કર્યા બાદ જે રીતે
-------------	-----------------	------------------	--

			કલમ દેખાશે
૧.	૨. અધિનિયમનો અમલ. (૧) દક્ષ દક્ષ દક્ષ (૨) જમીન સંપાદન, સંમતિ, વળતર, પુનર્વસન અને પુ:સ્થાપન સંબંધિત આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ તેવા પ્રસંગે પણ લાગુ પડશે, જ્યારે યોગ્ય સરકાર નીચે જણાવેલ હેતુઓ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરે, અર્થાત્:- (એ) જાહેર-	૨.	૨. અધિનિયમનો અમલ. (૧) એક્સ એક્સ એક્સ (૨) જમીન સંપાદન, વળતર, પુનર્વસન અને પુન:સ્થાપન સંબંધિત આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ તેવા પ્રસંગે પણ લાગુ પડશે, જ્યારે યોગ્ય સરકાર નીચે દર્શાવેલ હેતુઓ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરે, અર્થાત્:- (એ) જાહેર- ખાનગી ભાગીદારી

	ખાનગી ભાગીદારી ચોજનાઓ માટે, જેમાં જમીનની માલિકી	ચોજનાઓ માટે, જ્યાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ યથાવત્ રહે, ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત જાહેર હેતુ માટે; (બી) ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત જાહેર હેતુ માટે ખાનગી કંપનીઓ માટે: પરંતુ એ શરતે કે, નીચે મુજબના સંપાદનના કિસ્સામાં— (૧) ખાનગી કંપનીઓ માટે, કલમ ૩ ની ખંડ
--	---	--

			(સી) ની ઉપખંડ (૧) અને (૫) માં વ્યાખ્યાયિત તે પ્રભાવિત પરિવારોમાંથી ઓછામાં ઓછા એસી ટકા પરિવારજનોની પૂર્વ સંમતિ; અને
	સરકાર દ્વારા, ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત જાહેર હેતુ માટે: (બી) ખાનગી કંપનીઓ માટે જાહેર હેતુસર, જેમ ઉપકલમ (૧) માં વ્યાખ્યાયિત છે: પરંતુ શરતે કે નીચે મુજબના		(૨) જાહેર ખાનગી ભાગીદારી યોજનાઓ; કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૧) અને (૫) માં નિર્ધારિત કરેલ કલમ (સી) ના ઉપખંડો અનુસાર, અસરગ્રસ્ત એવા પરિવારોમાંથી

હસ્તગતકરણા કેસમાં— (૧) ખાનગી કંપનીઓ માટે, કલમ ૩ ના ખંડ (સી) ની ઉપખંડો (૧) અને (૫) માં વ્યાખ્યાયિત અસરગ્રસ્ત પરિવારોમાંથી ઓછામાં ઓછા એસી ટકા પરિવારોની પૂર્વસંમતિ; અને (૨) જાહેર— ખાનગી ભાગીદારી યોજનાઓ માટે, કલમ ૩ ના ખંડ (સી) ની ઉપખંડો	ઓછામાં ઓછા સિત્તેર ટકા પરિવારોની પૂર્વ સંમતિ, યોગ્ય સરકાર દ્વારા વિહિત કરવામાં આવે તેવી પ્રક્રિયા દ્વારા મેળવવામાં આવશે: વધુમાં એ શરતે કે સંમતિ મેળવવાની પ્રક્રિયા કલમ ૪ માં ઉલ્લેખિત સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસ સાથે સાથે હાથ ધરવામાં આવશે: વધુમાં એ પણ શરતે કે અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં, જમીન
---	--

	(૧) અને (૫) માં વ્યાખ્યાયિત અસરગ્રસ્ત પરિવારોમાંથી ઓછામાં ઓછા સિત્તેર ટકા પરિવારોની પૂર્વસંમતિ, વિહિત કરવામાં આવે તેવી પ્રક્રિયા દ્વારા મેળવવામાં આવશે		હસ્તાંતરણ સંબંધિત ત્યાં અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાના (જેમાં કોઈ અદાલતનો એવો હુકમ અથવા ચુકાદો પણ સમાવેશ થાય છે, જે અંતિમ બની ગયો હોય) ઉદ્વંધનમાં, સંપાદન દ્વારા કોઈ જમીનનું હસ્તાંતરણ કરવામાં આવશે નહીં: વધુમાં એ પણ શરતે કે કલમ ૧૦અ ની ઉપકલમ
--	---	--	---

			(૧) માં ચાટીબઢ્ઢ યોજનાઓ માટે અને તેમાં નિર્દિષ્ટ હેતુઓ માટે જમીનનું સંપાદન, આ ઉપકલમના પ્રથમ પરંતુકની જોગવાઈઓમાંથી મુક્ત રહેશે. (૩) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ
	યોગ્ય સરકાર: વધુમાં શરત એવી કે સંમતિ મેળવવાની પ્રક્રિયા કલમ ૪ માં ઉલ્લેખિત સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અભ્યાસ સાથે જ		

	હાથ ધરવામાં આવશે: વધુમાં પણ શરત એવી કે અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં અમલમાં રહેલા જમીન હસ્તાંતરણ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાના (જેમાં અદાલતનો એવો કોઈ હુકમ અથવા ચુકાદો પણ સમાવેશ થાય છે જે અંતિમ બની ગયો હોય) વિરુદ્ધ જઈને, સંપાદન દ્વારા કોઈ જમીન હસ્તાંતરિત કરવામાં આવશે નહીં. (૩)		
--	--	--	--

	એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ		
૨.	૧૦૦ કલમ ૧૦૦એનો સમાવેશ.	૩.	૧૦૦એ. અમુક યોજનાઓને મુક્તિ આપવાની રાજ્ય સરકારની સત્તા. રાજ્ય સરકાર જાહેર હિતમાં, સત્તાવાર રાજપત્રમાં સૂચના દ્વારા, આ અધિનિયમના પ્રકરણ ૨ અને પ્રકરણ ૩ ની જોગવાઈઓના અમલમાંથી નીચે દર્શાવેલ યોજનાઓમાંથી કોઈપણ યોજનાને મુક્તિ આપી શકે

			છે, એટલે કે:- (એ) રાષ્ટ્રીય માટે અત્યંત આવશ્યક એવી યોજનાઓ
			ભારતની સુરક્ષા અથવા રક્ષા અને તેના દરેક ભાગની, જેમાં રક્ષા માટેની તૈયારી અથવા રક્ષા ઉત્પાદનનો સમાવેશ થાય છે (બી) ગ્રામિણ આધારભૂત સુવિધાઓ, જેમાં વિદ્યુતીકરણનો સમાવેશ થાય છે; (સી) પરવડે તેવું આવાસ અને ગરીબ લોકો માટેનું

			આવાસ; (ડી) રાજ્ય સરકાર અને તેના ઉપક્રમો દ્વારા સ્થાપિત ઔદ્યોગિક માર્ગિકાઓ (જે સ્થિતિમાં, આવી ઔદ્યોગિક માર્ગિકા માટે નિર્ધારિત રેલવે લાઇન અથવા માર્ગોના બંને બાજુએ એક કિલોમીટર સુધીની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવશે); અને (ઈ) આધારભૂત સુવિધા યોજનાઓ, જેમાં જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી હેઠળની
--	--	--	--

			યોજનાઓનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં જમીનની માલિકી સરકારમાં જ નિહિત રહે છે: પરંતુ શરતે કે રાજ્ય સરકારે, જાહેરનામું બહાર પાડતાં પહેલાં, આવી યોજના માટે જરૂરી ન્યૂનતમ જમીનને ધ્યાનમાં રાખી પ્રસ્તાવિત સંપાદન માટેની જમીનની વ્યાપ્તિ સુનિશ્ચિત કરવી પડશે."
૩.	નવી કલમ ૨૩એનો સમાવેશ.	૧૯૦૮નું ૧૬.	૨૩એ. હિતધારક વ્યક્તિઓની સંમતિના કિસ્સામાં

			તપાસ વિના કલેક્ટર દ્વારા એવોર્ડ. (૧) કલમ ૨૩ માં રહેલી કોઈપણ વાત છતાં, કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે, જો કલેક્ટરનું એવું સંતોષ થાય કે તેની સમક્ષ હાજર થયેલ જમીનમાં હિતધારક બધી વ્યક્તિઓ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો મુજબ નિર્ધારિત કરાયેલા પ્રરૂપમાં કલેક્ટરના
--	--	--	---

			એવોર્ડમાં સામેલ કરવાના મુદ્દાઓ બાબતે લેખિતમાં સંમત થઈ છે, તો તે વધુ તપાસ કર્યા વિના, તેવી સંમતિની શરતો અનુસાર એવોર્ડ કરી શકે છે. (૨) તેનું નિર્ધારણ
			ઉપકલમ (૧) હેઠળની કોઈપણ જમીન માટેનું વળતર અન્યત્ર આવેલી અન્ય જમીનો અંગે આ અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ અનુસાર થનારા

			વળતરના નિર્ધારણને કોઈ પણ રીતે અસર કરશે નહીં. (૩) નોંધણી અધિનિયમ, ૧૯૦૮ માં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, ઉપકલમ (૧) હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ કરાર તે અધિનિયમ હેઠળ નોંધણી માટે બંધનકારક ગણાશે નહીં.
૪.	૨૪. ૧૮૯૪ ના અધિનિયમ નં. ૧	પ. ૧ માંથી ૧૮૯૪	૨૪. ૧૮૯૪ ના અધિનિયમ નં. ૧

હેઠળની જમીન સંપાદન પ્રક્રિયા કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં સમાપ્ત થયેલી માનવામાં આવશે. (૧) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, ૧૮૯૪ ના જમીન સંપાદન અધિનિયમ હેઠળ આરંભાયેલ જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી અંગે, જ્યાં ઉક્ત કલમ	હેઠળની જમીન સંપાદન પ્રક્રિયા કેટલાક કેસોમાં લુપ્ત થયેલી માનવામાં આવશે. (૧) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, ૧૮૯૪ ના જમીન સંપાદન અધિનિયમ હેઠળ શરૂ થયેલી જમીન સંપાદન કાર્યવાહી અંગે, જ્યાં ઉક્ત કલમ ૧૧ હેઠળનો પુરસ્કાર આ અધિનિયમના
--	---

	૧૧ હેઠળનો એવોર્ડ આ અધિનિયમના પ્રારંભ પહેલાં પાંચ વર્ષ કે તેથી વધુ સમય પૂર્વે કરવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ જમીનનો વાસ્તવિક કબજો લેવામાં આવ્યો ન હોય અથવા વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં ઉક્ત કાર્યવાહી સમાપ્ત થયેલી માનવામાં આવશે અને		પ્રારંભ પહેલાં પાંચ વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમય પહેલાં કરવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ જમીનનો વાસ્તવિક કબજો લેવામાં આવ્યો ન હોય અથવા વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં ઉક્ત કાર્યવાહી લુપ્ત થયેલી માનવામાં આવશે અને યોગ્ય સરકાર, જો તે એવું પસંદ કરે, તો આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર આવી
--	---	--	---

		જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી નવી સિરેથી શરૂ કરશે: પરંતુ શરતે કે જ્યાં પુરસ્કાર કરવામાં આવ્યો હોય અને જમીન હિસ્સેદારીઓના બહુમતી ભાગ અંગેનું વળતર હિતભોગીઓના ખાતામાં જમા કરવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં ઉક્ત જમીન સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળના સંપાદન માટેની સૂચનામાં નિર્દિષ્ટ
--	--	---

			બધા હિતભોગીઓ, તે મુજબ વળતર મેળવવા હકદાર બનશે
	યોગ્ય સરકાર, જો તે એવું કરવાનું પસંદ કરે, તો તે આવી જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર નવી સીરિથી શરૂ કરશે: પરંતુ શરતે કે જ્યાં એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હોય અને જમીનધારણોના બહુમતી ભાગ		આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે: વધુમાં એ શરતે કે, આ ઉપકલમમાં ઉલ્લેખિત અવધિની ગણતરી કરતાં, જમીનના સંપાદન માટેની કાર્યવાહી કોઈપણ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ કોઈપણ સ્થગન અથવા મનાઈફેક્ટમના કારણે કે કબજો લેવાની પ્રક્રિયા

અંગેનું વળતર લાભાર્થીઓના ખાતામાં જમા કરવામાં આવ્યું ન હોય, ત્યાં ઉક્ત જમીન સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ સંપાદન માટેની સૂચનામાં નિર્દિષ્ટ તમામ લાભાર્થીઓને આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર વળતર મેળવવાનો હક રહેશે.	અટકેલી રહી હોય તે દરમ્યાનની કોઈપણ અવધિ અથવા અવધિઓ, અથવા જ્યાં કબજો લેવામાં આવ્યો હોય પરંતુ વળતર અંગે ટ્રિબ્યુનલના એવોર્ડમાં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ અવધિ માટે તે વળતરની રકમ અદાલતમાં અથવા આ હેતુ માટે જાળવવામાં આવતા નિર્ધારિત ખાતામાં જમા પડેલી હોય, તે અવધિ બાદ કરવામાં આવશે.
--	--

પ.	નવી કલમ ૩૧અનો સમાવેશ.	૬.	૩૧એ. રાજ્ય સરકાર દ્વારા તેના રેખીય સ્વરૂપના પ્રકલ્પો માટે એકમુશ્ત રકમની ચુકવણી. આ અધિનિયમમાં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, જ્યારે જમીન તેના પોતાના ઉપયોગ માટે, એકસો એકરથી ઓછી માત્રામાં, હસ્તગત કરવાની હોય અથવા જ્યારે જમીન એવા કિસ્સામાં હસ્તગત
----	--------------------------	----	---

			કરવાની હોય કે જે રેખીય સ્વરૂપના હોય ત્યારે, રાજ્ય સરકાર માટે રકમ ચૂકવવા સક્ષમ ગણાશે, જેમ કે
			કલમ ૧૦ ની ઉપકલમ (૪) ના ઉપબંધમાં ઉલ્લેખિત પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચ તરીકે, કલમ ૨૭ હેઠળ નિર્ધારિત વળતરની રકમના પચાસ ટકા બરાબર એવી એકમુષ્ટ રકમ અસરગ્રસ્ત પરિવારોને
૬.	૪૦. નિશ્ચિત	૭.	૪૦. અમુક કેસોમાં

કિસ્સાઓમાં જમીન હસ્તગત કરવા તાત્કાલિકતાની સ્થિતિમાં વિશેષ સત્તાઓ. (૧) તાત્કાલિકતાના કિસ્સાઓમાં, જ્યારે યોગ્ય સરકાર તે મુજબ નિર્દેશ આપે, ત્યારે કલમ ૨૧માં ઉલ્લેખિત નોટિસના પ્રકાશનથી ત્રીસ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી, ભલે એવો કોઈ એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો ન હોય, કલેક્ટર જાહેર હેતુ માટે જરૂરી કોઈપણ જમીનનો	જમીન હસ્તગત કરવા માટે તાત્કાલિકતાના પ્રસંગે વિશેષ સત્તાઓ. (૧) તાત્કાલિકતાના કેસોમાં, જ્યારે યોગ્ય સરકાર તેમ નિર્દેશ આપે, ત્યારે કલમ ૨૧ માં ઉલ્લેખિત નોટિસના પ્રકાશનથી ત્રીસ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી, એવો કોઈ વળતરનિર્ણય કરવામાં આવ્યો ન હોય તો પણ, કલેક્ટર જાહેર હેતુ માટે આવશ્યક
---	---

કબજો લઈ શકે છે અને ત્યારબાદ આવી જમીન તમામ બોજાઓથી મુક્ત રહી સંપૂર્ણપણે સરકારમાં નિહિત થશે. (૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ યોગ્ય સરકારની સત્તાઓ સંરક્ષણ માટે આવશ્યક લઘુત્તમ વિસ્તારમાં મર્યાદિત રહેશે	કોઈપણ જમીનનો કબજો લઈ શકશે અને તેવી જમીન ત્યારબાદ સર્વ પ્રકારના બોજાઓથી મુક્ત રીતે સંપૂર્ણપણે સરકારમાં નિર્ધિવાદપણે ન્યસ્ત થશે. (૨) ઉપકલમ (૧) હેઠળ યોગ્ય સરકારની સત્તાઓ ભારતના સંરક્ષણ અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટે જરૂરી ન્યૂનતમ વિસ્તારમાં જ મર્યાદિત રહેશે, અથવા કુદરતી
---	---

			આફતોમાંથી ઉદ્ભવતી આપત્તિઓ માટે અથવા સંસદની મંજૂરીથી અન્ય કોઈ આપત્તિ માટે, અથવા રાજ્ય સરકારને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું પાલન કરવા માટે જરૂરી ન્યૂનતમ વિસ્તારમાં જ મર્યાદિત રહેશે: પરંતું, આ ઉપકલમ હેઠળ કલેક્ટર કોઈ ઈમારત અથવા ઈમારતના કોઈ ભાગનો કબજો નહીં
--	--	--	--

		લે, જો સુધી તે તેનાં કબ્જેદારને આવું કરવાની પોતાની મનશા અંગે ઓછામાં ઓછા અડતાલીસ કલાકની નોટિસ આપેલ ન હોય, અથવા એવી વધુ અવધિની નોટિસ આપેલ ન હોય જે યોગ્ય રીતે એટલી પૂરતી હોય કે જેથી એવો કબ્જેદાર અનાવશ્યક અસુવિધા વિના તેવી ઇમારતમાંથી પોતાની જંગમ મિલકત દૂર કરી
--	--	--

			શકે. (૩) થી (૫) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ
	ભારત અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટે અથવા પ્રાકૃતિક આફતોને કારણે ઊભી થતી કોઈપણ આપત્તિ માટે અથવા સંસદની મંજૂરીથી કોઈ અન્ય આપત્તિ માટે: પરંતુ એવી શરતે કે કલેક્ટર આ ઉપકલમ હેઠળ કોઈપણ ઈમારત અથવા ઈમારતના ભાગનો કબજો, તેમાં રહેતા		

	કબજેદારને તે માટેની પોતાની મજ્જા અંગે ઓછામાં ઓછી અડતાલીસ કલાકની નોટિસ આપ્યા વિના, અથવા એવી વધુ લાંબી નોટિસ આપ્યા વિના કે જે તેવા કબજેદારને અનાવશ્યક અસુવિધા વિના તેવી ઇમારતમાંથી પોતાની જંગમ મિલકત દૂર કરવા માટે ચુકિતસંગત રીતે પૂરતી થાય, નહીં લે. (૩) થી		
--	--	--	--

	(પ) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ		
૭.	૪૬. નિર્દિષ્ટ કરેલાઓ સિવાયની કેટલીક વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ લાગુ પડશે	૮.	૪૬. નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિઓ સિવાયની કેટલીક વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ લાગુ પડશે.
	વ્યક્તિઓ. (૧) જ્યાં કોઈ નિર્ધારિત વ્યક્તિ સિવાયની કોઈ વ્યક્તિ ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા એવી મર્યાદા જેટલા અથવા તેથી	૧૮૬૦નું ૨૧	(૧) જ્યાં નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિ સિવાય કોઈ વ્યક્તિ ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા, સંબંધિત રાજ્યવિશિષ્ટ પરિબળોને

વધુ વિસ્તારની જમીન ખરીદી રહી હોય, જે સંબંધિત રાજ્ય-વિશિષ્ટ પરિબળો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈને યોગ્ય સરકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવી હોય અને જેના માટે આ અધિનિયમ હેઠળ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચની ચુકવણી આવશ્યક બને છે, ત્યાં તે વ્યક્તિએ જિલ્લાધિકારી સમક્ષ અરજી દાખલ કરીને	ધ્યાનમાં લઈને યોગ્ય સરકાર દ્વારા જાહેર કરવામાં આવે તેવી મર્યાદાઓ જેટલા કે તેનાથી વધુ વિસ્તારમાં જમીન ખરીદી રહી હોય, અને જેના માટે આ અધિનિયમ હેઠળ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચની ચુકવણી આવશ્યક હોય, ત્યાં તે જિલ્લા કલેક્ટરને અરજી દાખલ કરીને તેને (સી) ખરીદી કરવાની મનોવૃત્તિ;
---	---

તેને (એ) ખરીદી કરવાનો આશય; (બી) આવી ખરીદી કયા હેતુ માટે કરવામાં આવી રહી છે; (સી) ખરીદવાની જમીનની વિગતો અંગે સૂચિત કરવું પડશે. (૨) થી (૫) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૬) જો કોઈ જમીન ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા કોઈ	(ડી) એવી ખરીદી જે હેતુ માટે કરવામાં આવી રહી છે તે હેતુ; (સી) ખરીદવાની રહેલી જમીનોની વિગતોની જાણ કરશે. (૨) થી (૫) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ (૬) જો કોઈ જમીન કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના દિવસે અથવા તે પછી ખાનગી વાટાઘાટો દ્વારા ખરીદવામાં આવી હોય, જે
---	--

			ઉપ-કલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત મર્યાદાઓ કરતાં વધુ હોય, અને જો તેવી જ જમીન આ અધિનિયમના પ્રારંભની તારીખથી ત્રણ વર્ષની અંદર હસ્તગત કરવામાં આવે, તો આવી હસ્તગત કરાયેલ જમીન માટે ચૂકવવામાં આવેલ વળતરના ચાલીસ ટકા મૂળ જમીનમાલિકો સાથે વહેંચવામાં આવશે. સ્પષ્ટીકરણ.- આ કલમના હેતુ માટે,
--	--	--	--

		આ અભિવ્યક્તિ – (એ) "મૂળ જમીનમાલિક" નો અર્થ પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના દિવસે જમીનના માલિકથી છે; (બી) "નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિઓ" માં નીચેના સિવાયની કોઈપણ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે – (૧) કાઢી નાખેલ; (૨) સરકાર કંપની; (૨) સોસાયટીઓ નોંધણી હેઠળ નોંધાયેલ વ્યક્તિઓનું
--	--	---

			સંગઠન અથવા ટ્રસ્ટ અથવા મંડળી
	વ્યક્તિ દ્વારા અથવા પત્ની સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના દિવસે કે તે પછી, જે ઉપકલમ (૧)માં ઉલ્લેખિત મર્યાદાઓ કરતાં વધુ છે, અને જો આવી જ જમીન આ અધિનિયમના પ્રારંભની તારીખથી ત્રણ વર્ષના અંદર સંપાદિત કરવામાં આવે, તો એવી સંપાદિત કરાયેલ જમીન માટે ચૂકવવામાં આવેલ		અધિનિયમ, ૧૮૬૦, યોગ્ય સરકાર દ્વારા સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે સહાયિત, અથવા યોગ્ય સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત.

	વળતરના ચાલીસ ટકા હિસ્સો મૂળ જમીનમાલિકો સાથે વહેંચવામાં આવશે. સ્પષ્ટીકરણ. – આ કલમના હેતુ માટે, અભિવ્યક્તિ – (એ) "મૂળ જમીનમાલિક"નો અર્થ પમી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૧ના રોજની સ્થિતિએ જમીનના માલિકથી છે; (બી) "નિર્દિષ્ટ વ્યક્તિઓ"માં નીચે મુજબ સિવાયની કોઈપણ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે –		
--	--	--	--

	(૧) યોગ્ય સરકાર; (૨) સરકારી કંપની; (૩) સોસાયટીઓ નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૬૦ હેઠળ નોંધાયેલ વ્યક્તિઓનો સંગઠન અથવા ટ્રસ્ટ અથવા સોસાયટી, સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે સહાયપ્રાપ્ત		
	યોગ્ય સરકાર દ્વારા અથવા યોગ્ય સરકારના નિયંત્રણ		

	હેઠળ.		
૮.	૮૭. સરકારના વિભાગો દ્વારા ગુનાઓ. (૧) જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળ કોઈ સરકારના વિભાગ દ્વારા કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં તે વિભાગના વડાને તે ગુનાનો દોષિત માનવામાં આવશે અને તેની સામે તે મુજબ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે તથા તેને દંડિત કરવામાં આવશે, પરંતું શરતે કે આ	૯. ૨ જુનું ૧૯૭૪	૮૭. સરકારી અધિકારીઓ દ્વારા ગુનાઓ. જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો કોઈ એવી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય કે જે, જે તે કેસ મુજબ, એવા આક્ષેપિત ગુનાના કરવામાં આવેલ સમયેએ કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકારમાં નોકરીમાં હોય અથવા રહી ચૂકી હોય, ત્યાં અદાલત એવો ગુનો

કલમમાં સમાવિષ્ટ કોઈ બાબતના કારણે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ દંડને પાત્ર બનશે નહીં જો તેવી વ્યક્તિ સાબિત કરે કે તે ગુનો તેની જાણકારી વિના કરવામાં આવ્યો હતો અથવા તે ગુનો થતો અટકાવવા માટે તેણે જરૂરી તમામ યોગ્ય કાળજી લીધી હતી. (૨) ઉપકલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કોઈ બાબત હોવા છતાં, જ્યાં	સંજ્ઞાનમાં લેશે, શરતે કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૯૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોય.
---	---

	જો આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો સરકારના કોઈ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય અને તે સાબિત થાય કે એવો ગુનો વિભાગના વડા સિવાયના કોઈ અધિકારીની સંમતિ અથવા સાંઠગાંઠથી કરવામાં આવ્યો હતો, અથવા તેવા અધિકારીની કોઈ બેદરકારીને આભારી હતો, તો એવો અધિકારી પણ તે ગુનાનો		
--	--	--	--

	દોષિત માનવામાં આવશે અને તે મુજબ તેની સામે કાર્યવાહી કરી તેને દંડિત કરવામાં આવશે.		
--	---	--	--

૧૯.૭ તેથી, હાલના કેસના તથ્યોના આધારે, આવી વિરુદ્ધતાઓ/અસંગતતાઓ અંગે જ્યારે તે જ બાબતો માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી હતી, ત્યારે માનનીય રાષ્ટ્રપતિની સંતોષની સ્થિતિ વિષે સૂક્ષ્મ સ્તરની તપાસ કરવાની કવાયત હાથ ધરવા માટે મર્યાદિત અવકાશ છે.

૨૦. આ રીતે, માનનીય રાષ્ટ્રપતિએ વિરોધાભાસો/અસંગતતાઓ અંગે સંતોષ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ અને ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ના રોજ પોતાની મંજૂરી આપ્યા પછી, વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૮ની જાહેરનામું બહાર પાડવા સહિતની તમામ કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી અને વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૧ ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ પણ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. તે મુજબ, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ની આવશ્યકતાનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે અને રાજ્યપાલ દ્વારા અનામત રાજવામાં આવેલ વિધેયકને ભારતના માનનીય

રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હતી અને તે વર્ષ ૨૦૧૬નો અધિનિયમ બન્યો હતો; અને એમ. કરુણાનિધિ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત તથા અહીં નીચે ચર્ચાયેલ મુજબ, અસંગતતાની હદ સુધી રાજ્ય કાયદો કેન્દ્રીય કાયદા પર પ્રબળ રહેશે.

૨૧. તેમ છતાં, રિટ અરજીઓ બાકી રહેલી અવધિ દરમિયાન, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ ની કલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, અને ગુજરાત રાજ્ય સરકારની સંમતિથી રાષ્ટ્રપતિએ દિશાનિર્દેશ આપ્યો કે (એ) ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય સરકાર તરીકે કેન્દ્ર સરકારના કાર્યો ગુજરાત સરકાર દ્વારા આ શરતે નિર્વહિત કરી શકાશે કે, જો કેન્દ્ર સરકારને તે કરવું યોગ્ય જણાય, તો ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય સરકારના કાર્યો તે પોતે કોઈપણ સમયે નિર્વહિત કરી શકશે અને (બી) કે ઉપરોક્ત હેતુ માટે ગુજરાતના પ્રદેશની અંદર જમીન સંપાદન સંબંધે ગુજરાત સરકાર દ્વારા લેવાયેલા તમામ પગલાં કેન્દ્ર સરકાર માટે અને તેની તરફથી લેવાયેલા હોવાનું માનવામાં આવશે અને તે સર્વ હેતુઓ માટે કાયદેસર અને માન્ય ગણાશે; અને (સી) કે ગુજરાત સરકાર, આ જાહેરનામું હેઠળ કોઈપણ કાર્ય કરતી વખતે, કેન્દ્ર સરકાર સમયાંતરે આપે તેવી સામાન્ય અને વિશેષ સૂચનાઓનું પાલન કરશે.

૨૨. ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૮ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની સત્તાના પ્રયોગની પહોળાઈ અને વ્યાપ અંગે અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો, બંધારણીય જોગવાઈઓ તથા અધિનિયમોની અર્થઘટનાના

સિદ્ધાંતો સાથે વિચારવામાં આવે તો, ભારતના બંધારણની કલમ ૭૩ હેઠળ લાદવામાં આવેલી મર્યાદાઓને આધીન છે; અર્થાત્ અદાલતે અર્થઘટનાના સુવર્ણ નિયમનું પાલન કરવું પડે, તેવું કે જોગવાઈઓનું અર્થઘટન તેમના સાદા, સરળ અને વ્યાકરણસંગત અર્થને અનુસરીને કરવાનું રહે છે. કલમ ૨૫૮ “વિરોધાભાસરૂપ કોઈ બાબત હોવા છતાં” એવા નોન-ઓબ્સ્ટાંતે ઉપવાક્યથી શરૂ થાય છે, જ્યારે કલમ ૭૩માં “ભારતના બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન” એવો પ્રયોગ છે અને તેમાં રહેલી પરંતુકમાં “આ બંધારણમાં અથવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદામાં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય” આ હદ સુધીનો પ્રતિબંધ સમાવેશ પામે છે; અને તેથી, બંધારણમાં જે બાબત સ્પષ્ટપણે જોગવાઈમાં આવી છે તે સ્પષ્ટરૂપે એવી છે કે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા, સંઘની કારોબારી સત્તા જે કોઈ વિષય સુધી વિસ્તરે છે, તે સંબંધિત બાબતો અંગે કેટલાક કાર્યો સોંપી શકાય. તેથી, કલમ ૨૫૮ પોતાની રીતે જ આ ક્ષેત્રને શાસિત કરે છે અને તે સ્વતંત્ર રીતે અમલક્ષેત્ર ધરાવે છે; અને ભારતના બંધારણની કલમ ૭૩ સાથે સમકક્ષ રીતે વાંચવામાં આવે તો પણ, કલમ ૭૩માં કોઈ મર્યાદાઓ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલ નથી, સિવાય એટલું કે આવા કાર્યો સોંપવા બાબતે બંધારણમાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. ભારતના બંધારણની કલમ ૭૩ અને કલમ ૨૫૮ પરસ્પર બહિષ્કૃત છે.

૨૨.૧ અનુચ્છેદ ૨૫૮ એવો વ્યાપક ઉપબંધ પ્રદાન કરે છે, જેના દ્વારા માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિને એવી સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની સક્ષમતા મળે છે, જેનો

ઉપયોગ વિધાનમંડળ વિધાન દ્વારા કરી શકતું હોય, અને જેમાં ભૂતકાળની કાર્યવાહીનું માન્યકરણ અથવા અનુમોદન પણ સમાવેશ પામે છે. આ જ પાસાનું સ્પષ્ટીકરણ સર્વોચ્ચ અદાલતે સમશેર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં કર્યું છે, જેમાં જયંતિલાલ અમૃતલાલ શોઢન (ઉપરોક્ત) ના કેસનો ચુકાદો અનુસરવામાં આવ્યો હતો. અમે ઉપર સમશેર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસના સંબંધિત પરિચ્છેદો પુનઃઉતાર્યા છે.

૨૩. ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૫૮નું આવું અર્થઘટન કર્યા પછી, અમે આ અદાલત સમક્ષ રિટ અરજીઓની લંબિત અવસ્થામાં વિલંબથી ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કલમ ૨૫૮ હેઠળ પ્રયોગમાં લેવાયેલી સત્તાઓ અંગે ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલો તરફ ધ્યાન દોરી શકીએ છીએ, જેના વિષે અમારું વિચારપૂર્વકનું મંતવ્ય એવું છે કે ભારતના રાષ્ટ્રપતિને કોઈ દુર્ભાવના અથવા કોઈ મનસ્વીપણું આક્ષેપિત કરી શકાય તેમ નથી અને વધુમાં, રાજ્ય સરકાર તથા તેના અધિકારીઓને શરતી અથવા નિશરતી રીતે કાર્યોનું સોંપણું માત્ર ભાવિ અમલવાળી રીતે અર્થઘટિત કરી શકાય નહીં, પરંતુ તેનો સંબંધ અગાઉના સમયગાળા સાથે પણ છે. જે સોંપવામાં આવે છે તે એવા કોઈપણ વિષય સંબંધિત કાર્યો છે, જેના પર સંઘની કાર્યપાલક સત્તાઓ વ્યાપે છે, અને એકવાર આવું સોંપણું કાયદેસર હોવાનું ઠરે, ત્યારબાદ તેના પરિણામો અને અસર ગોંઠા બની જાય છે, અને જ્યારે આવા કાર્યો રાજ્ય સરકાર તથા તેના અધિકારીઓ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે ત્યારે તે પૂર્વલક્ષી અસરથી અમલમાં આવે છે. તેથી,

અમારા મતાનુસાર, ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૫૪ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત કર્યા પછી અને વધુમાં ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૫૮ હેઠળ સોંપણાની રીતથી અનુમોદન પ્રાપ્ત કર્યા પછી, ગુજરાત રાજ્યના અધિકારીઓ અને સત્તાધિકારીઓએ ગુજરાત સુધારા વિધેયક/અધિનિયમ, ૨૦૧૬ હેઠળ કરેલી બધી કાર્યવાહીને કાયદેસરતા અને વૈધતા પ્રાપ્ત થાય છે અને વિધેયક/અધિનિયમ, ૨૦૧૬ અનુસાર રાજ્યના અધિકારીઓ તથા સત્તાધિકારીઓએ કરેલી બધી કાર્યવાહી માન્ય બને છે.

૨૪. એકવાર આ અદાલત એવો નિર્ધાર કરે કે ગુજરાત સુધારા વિધેયકને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની યોગ્ય મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ છે અને વધુમાં અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળનું અનુમોદન મળેલ હોવાથી, અરજદારોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ આ દલીલ કે ગુજરાત સુધારા વિધેયક/અધિનિયમ, ૨૦૧૬ કેન્દ્રીય કાયદેસરની જોગવાઈઓ, અર્થાત્ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ અને ભારતના બંધારણની જોગવાઈઓથી પર છે, તેને નામંજૂર કરવા માટે તે પૂર્ણપણે પૂરતું છે. સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ સાથેનો વિસંગતભાવ તો વિધેયકની જ સામગ્રીમાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. આ અદાલતે જે બાબત જોવાની છે તે એ છે કે શું ગુજરાતના રાજ્યપાલે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માટે તે વિધેયક અનામત રાખ્યું હતું અને ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પ્રચલિત કાયદા તથા પ્રસ્તાવિત કાયદા વચ્ચે પ્રવર્તમાન એવા વિસંગતભાવ વિષે રાષ્ટ્રપતિને સ્પષ્ટપણે અવગત કરાયા હતા કે નહીં; અને યોગ્ય વિચારવિમર્શ તથા વિચારણા

બાદ રાષ્ટ્રપતિએ જે સંતોષ પર પહોંચ્યા હોય તે અદાલત દ્વારા ન્યાયિક સમીક્ષાનો વિષય બની શકે નહીં, જેમ કે અગાઉના પરિચ્છેદોમાં ઉલ્લેખિત રાજ્ય સરિન (ઉપરોક્ત) અને યોગેન્દ્ર જયસ્વાલ (ઉપરોક્ત)નાં કેસોમાં થયેલા નિર્ણયો મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

૨૫. વધુમાં, આ સુસ્થાપિત છે કે અનુમાન હંમેશા કોઈ કાયદાની બંધારણીય માન્યતાના પક્ષમાં રહે છે અને અધિનિયમને પડકારનાર વ્યક્તિ પર એ સાબિત કરવાનો ભાર રહે છે કે તે અબંધારણીય છે. અમે આ બાબત પણ ધ્યાનમાંથી ગુમાવી નથી કે જ્યારે કોઈ અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતા સામેના પડકારની તપાસ કરવામાં આવે છે, ત્યારે શરૂઆત બંધારણીય માન્યતાના અનુમાનથી કરવી જોઈએ અને અદાલતે જોગવાઈઓને રદ કરવા કરતાં તેમને હેતુલક્ષી અર્થઘટન આપી કાયદાની બંધારણીય માન્યતા જળવાઈ રહે તે માટે હંમેશા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સર્વોચ્ચ અદાલતે બિહાર ડિસ્ટિલરી લિ. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં વિશેષરૂપે ઠરાવ્યું છે કે કાર્યપાલિકા, વિધાનમંડળ અને ન્યાયતંત્ર એમ ત્રણ અંગોની સમકક્ષતા માન્ય રાખવી જોઈએ અને ન્યાયતંત્રે વિધાન પ્રક્રિયાના મૂળભૂત સ્વભાવ અને મહત્વને યોગ્ય માન આપવું જોઈએ. તેમાં આગળ એમ પણ ઠરાવાયું છે કે અનુમાન કાયદાની બંધારણીય માન્યતાના પક્ષમાં હોવું જોઈએ અને અદાલતે, જો ખરડા તૈયાર કરવામાં કોઈ ખામી હોય, તો તે ખામીઓને દૂર કરીને શક્ય તેટલી હદ સુધી તેની માન્યતા ટકાવી રાખવાનો

પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને કોઈ અધિનિયમને ત્યારે જ શૂન્ય જાહેર કરવો જોઈએ જ્યારે તેની અબંધારણીયતા સ્પષ્ટ રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવી હોય.

૨૬. એમ. કરુણાનિધી (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અસંગતિ ક્યારે ઉદ્ભવી શકે તે અંગે સ્પષ્ટતા કરી છે અને પરા ૮ માં નીચે મુજબ નોંધ્યું છે:

૧. જ્યાં સમવર્તી ચાદીમાં આવેલા કેન્દ્રીય અધિનિયમ અને રાજ્ય અધિનિયમની જોગવાઈઓ સંપૂર્ણપણે અસંગત હોય અને એકદમ સમાધાન અશક્ય હોય, ત્યાં વિરુદ્ધતાને ધ્યાનમાં લેતાં કેન્દ્રીય અધિનિયમ પ્રાબલ્ય પામશે અને રાજ્ય અધિનિયમ શૂન્ય બની જશે.

૨. જોકે, જ્યાં રાજ્ય દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો સમવર્તી ચાદીની કોઈ નોંધણી બાબતે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદા સાથે વિસંગતિમાં આવે છે, ત્યાં રાજ્ય અધિનિયમ વિસંગતિની હદ સુધી પ્રબળ રહેશે અને કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓ રદબાતલ બનશે, શરતે કે રાજ્ય અધિનિયમ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ની ઉપકલમ (૨) અનુસાર બનાવવામાં આવેલ હોય.

૩. જ્યાં રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા પસાર કરાયેલો કોઈ કાયદો, રાજ્ય ચાદીની પ્રવેશિકાઓના ક્ષેત્રાધિકારમાં મુખ્યત્વે આવતો હોવા છતાં, કેન્દ્ર ચાદીની કોઈપણ પ્રવેશિકા ૨૬૪ પર અતિક્રમણ કરે છે, ત્યાં જો અધિનિયમની જોગવાઈઓના વિશ્લેષણ પરથી એવું પ્રગટ થાય કે, મોટા ભાગે, તે કાયદો રાજ્ય

ચાદીની મર્યાદાઓની અંદર આવે છે અને કોઈ અતિક્રમણ થયું હોય તો તે માત્ર અનુસંગિક અથવા અગત્યવિહોણું છે, તો પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંતનો આશ્રય લઈને તે કાયદાની બંધારણીય માન્યતા જાળવી રાખી શકાય.

જ. પરંતુ, જ્યાં સમવર્તી ચાદીમાં આવતાં વિષય પર રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલો કોઈ કાયદો સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલ કાયદા સાથે અસંગત હોય અને તેના વિરોધમાં હોય, ત્યાં એવો કાયદો બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મેળવીને સુરક્ષિત રાખી શકાય છે. રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મેળવવાનો પરિણામ એવો થશે કે, રાજ્ય અધિનિયમ જેટલા અંશે સંબંધિત છે, તે રાજ્યમાં પ્રબળ રહેશે અને માત્ર રાજ્યમાં તેની લાગુ પડતાની હદ સુધી કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓ પર અગ્રતા પ્રાપ્ત કરશે. આવી પરિસ્થિતિ માત્ર ત્યાં સુધી જ અસ્તિત્વમાં રહેશે જ્યાં સુધી સંસદ કોઈ પણ સમયે અનુચ્છેદ ૨૫૪ની પરંતુક હેઠળ રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદામાં વધારો કરતો, અથવા તેમાં સુધારો કરતો, ફેરફાર કરતો અથવા તેને રદ કરતો કાયદો ન બનાવે.

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

૨૬.૧ વધુમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત કેસમાં આ પણ અવલોકન કર્યું છે કે કોઈપણ અસંગતિ ઉદ્ભવે તે પહેલાં, કેટલીક શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે. તે નીચે મુજબ છે:

૧. કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ અને રાજ્ય અધિનિયમ વચ્ચે સ્પષ્ટ અને પ્રત્યક્ષ અસંગતતા છે.

૨. આવી અસંગતતા સંપૂર્ણપણે સુસંગત બનાવવી અશક્ય છે.

૩. કે, બંને અધિનિયમોની જોગવાઈઓ વચ્ચેની અસંગતતા એવી પ્રકૃતિની છે કે તે બંને અધિનિયમોને પરસ્પર સીધી અથડામણની સ્થિતિમાં મૂકે છે અને એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે કે એકનું પાલન કર્યા વિના બીજાનું ઉલ્લંઘન ન થાય તે અશક્ય બને છે.

૨૭. આ રીતે, અમે માનીએ છીએ કે રાજ્યને માન્ય અનુમતિ પ્રાપ્ત છે. પી.એન. કૃષ્ણ લાલ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૫૪ હેઠળ નિર્ધારિત આવશ્યકતાનું નિર્ધારણ કર્યું છે. હાલના કેસમાં, કાઈઝર-આઈ-હિન્દ (ઉપરોક્ત) ના પરિણેદ નં. ૨૭ માં દર્શાવ્યા મુજબ કલમ ૨૫૪(૨) ના તમામ આવશ્યક ઘટકોનું પાલન થયેલું છે, કારણ કે માનનીય રાષ્ટ્રપતિનું વિશિષ્ટ ધ્યાન (૧) સમવર્તી યાદીની પ્રવેશ જરૂર નો ઉલ્લેખ કરીને, (૨) વિરોધાભાસી જોગવાઈઓ ધરાવતા રાજ્ય અધિનિયમ સંબંધિત સંપૂર્ણ વિધેયક મોકલીને, (૩) તે સાથે જોડાયેલા હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં આવા કાયદાની આવશ્યકતા માટેના કારણો દર્શાવીને, (૪) ઉક્ત વિધેયકને માનનીય રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખીને અને (૫) ૦૮.૦૮.૨૦૧૬ ના રોજ માનનીય રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ પ્રાપ્ત કરીને દોરવામાં આવ્યું હતું. એકવાર રાષ્ટ્રપતિની અનુમતિ રાજ્ય સુધારા માટે માંગી અને

આપવામાં આવે, ત્યારબાદ કોઈપણ અધિનિયમ અથવા અધિનિયમોના કોઈપણ ઉપબંધ, ભાગ અથવા ભાગો વચ્ચે અમુક અંશે અસંગતતા અથવા વિરોધાભાસ અસ્તિત્વમાં હોય તો પણ, જે રાજ્યમાં અનુમોદિત રાજ્ય કાયદો બનાવવામાં આવ્યો હોય તે રાજ્ય સંબંધે એવો વિરોધાભાસ અથવા અસંગતતા અમલમાં રહેતી નથી. કાઈઝર-આઈ-હિન્દ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આંક પી૧૨ તરીકે ઉલ્લેખિત રાષ્ટ્રપતિને સંબોધિત સંદેશાઓ અને આંક એફ તરીકે સામૂહિક રીતે દર્શાવાયેલા પત્રવ્યવહારમાં, હાલના કેસની તુલનામાં રાજ્ય કાયદો કેટલા પ્રમાણમાં વિરોધાભાસી હતો તે દર્શાવવામાં આવ્યું ન હતું. એ સ્પષ્ટ છે કે સ્થાનિક જરૂરિયાતોની ચિંતા હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, તેમજ કેન્દ્રીય કાયદો, ૨૦૧૩ ની સરખામણીએ સુધારક રાજ્ય કાયદામાં રહેલા નિર્દિષ્ટ વિરોધાભાસો પણ તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે અને ખાસ કરીને ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાનાર્થે મૂકવામાં આવ્યા છે. ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિ કેન્દ્રીય વિધાન, એટલે કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ વિષે અજાણ અથવા અસાવધાન રહેશે તેવી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં અને તેથી વર્તમાન કેસના તથ્યો, જેઓનો અમે ઉપરોક્ત રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે, સામૂહિક રીતે માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે, અને તે કાઈઝર-આઈ-હિન્દ (ઉપરોક્ત) ના કેસના નિર્ણયમાં નિર્ધારિત પરિમાણોની કસોટી પર પણ ખરા ઊતરે છે કે સુધારક અધિનિયમ, ૨૦૧૬ અને તે મુજબ પ્રાપ્ત થયેલી અનુમતિ, તેમજ ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સોંપવામાં આવેલી સત્તા, ભારતના બંધારણની કલમો ૭૩, ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૪૫, ૨૪૬, ૨૫૪ અને ૨૫૮

તથા સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ના સંયુક્ત વાચન પરથી, બંધારણીય માન્યતાની કસોટી પર આ અદાલતની તપાસ સામે ટકી રહે છે.

૨૮. સંબંધિત બંધારણીય પ્રતિષ્ઠિત પદાધિકારીઓ, અર્થાત્ રાજ્યપાલ અને ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અનુસરવામાં આવવાની બંધારણીય જોગવાઈઓના હુકમના આવશ્યક તત્વો વિષે અમે પોતાને સંતોષ પામ્યા બાદ, પ્રશ્નાસ્પદ યોજનાના મહત્વના મુખ્ય મુદ્દાઓનો અમે માત્ર પુનરુચ્ચાર કરી શકીએ છીએ; આ યોજના કલમ ૧૦અ(જે) મુજબ ઓછીમાં ઓછી સ્થળાંતર સાથેના જાહેર હેતુવાળી એક મુખ્ય માળખાકીય યોજના છે અને સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાંથી પ્રતિબિંબિત થાય છે; અને તે મુજબ અમે નીચે મુજબ જવાબી સોગંદનામાના પરિષ્દેદ નં. ૩.૪ પુનઃપ્રસ્તુત કરીએ છીએ:

“૩.૪ પ્રકલ્પના મહત્વપૂર્ણ મુખ્ય મુદ્દાઓનો ઉલ્લેખ જવાબના પરિષ્દેદ નં. ૫ માં કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં દર્શાવાયેલા મુખ્ય મુદ્દાઓ નીચે મુજબ છે:

“૫. આગળ વધતાં પહેલાં, સંબંધિત પ્રોજેક્ટના મહત્વપૂર્ણ મુખ્ય મુદ્દાઓ હું નીચે રજૂ કરી શકું છું.

(જે) મુંબઈ – અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ ટ્રેન કોરિડોરની કુલ લંબાઈ આશરે ૫૦૮ કિમી થવાની છે, જેમાંથી ૩૫૦.૫૩ કિમીનો એક ભાગ ગુજરાત રાજ્યમાં, ૨

કિમી દાદરા અને નગર હવેલીના કેન્દ્રીય શાસિત પ્રદેશમાં, અને ૧૫૫.૬૪ કિમી મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં થવાનો છે.

(કે) નોંધપાત્ર રીતે, ઉપરોક્ત કોરિડોરનો મોટાભાગનો ભાગ ઊંચા પુલરૂપે બનાવવામાં આવનાર છે, સિવાય કે અંદાજે ૨૧ કિ.મી.નો ભાગ ભૂગર્ભ સુરંગરૂપે રહેશે, જેમાંથી ૭ કિ.મી. ભાગ સમુદ્રની નીચે રહેશે.

(એલ) દર્શાવેલ ઉન્નત કોરિડોર સ્થાપિત કરવાનો હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે, સ્ટેશન અને ડેપો વિસ્તારો સિવાયના તમામ સ્થળોએ રેલપાટા માટે ૧૭.૫ મીટર પહોળાઈ ધરાવતા જમીનના પટ્ટાની જરૂરિયાત છે.

(એમ) ૪ મીટર પહોળાઈનો એક સમાંતર માર્ગ રહેશે, જે ૧૭.૫ મીટરના પટ્ટાની અંદર સમગ્ર ટ્રેકની બાજુએ બાંધવામાં આવશે (પુલો, ટનલ્સ અને વિશેષ પ્રસંગોને બાદ કરતાં), અને તે ઉપયોગ માટે સ્થાનિક જનતાને ઉપલબ્ધ રહેશે. બંને બાજુ ૧૭.૫ મીટરના ઉદ્દેખિત પટ્ટાની કિનારીથી ૫ મીટરની હદમાં, લોકો નિગમને જાણ કર્યા પછી અને સંબંધિત વિકાસ સત્તાધિકારીઓની જરૂરી મંજૂરી મેળવી લીધા પછી બાંધકામ કરવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે.

(એન) પ્રશ્નાધીન પ્રોજેક્ટના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યોમાંનો એક ટ્રાફિક પ્રદૂષણ ઘટાડવાનો, આંતરપ્રાદેશિક જોડાણને મજબૂત બનાવવાનો અને લક્ષિત વિસ્તારોના વ્યાપક આર્થિક વિકાસને વેગ આપવાનો છે.

(ઓ) ત્યાં બે પ્રકારની ટ્રેનો હશે, જેમાંથી એક લગભગ ૨ કલાકમાં ૪ સ્ટેશનો સાથે અમદાવાદ – મુંબઈ વચ્ચેનું અંતર કાપશે અને બીજી ૧૨ સ્ટેશનો સાથે ૩ કલાકની અંદર તે અંતર કાપશે, એવી રીતે કે આવી ટ્રેનોની ૩૫ જોડી બે ગંતવ્યો વચ્ચે દોડતી રહેશે અને સામાન્ય કલાકોમાં દર ૩૦ મિનિટના અંતરે તથા વ્યસ્ત સમયગાળામાં દર ૨૦ મિનિટના અંતરે ઉપલબ્ધ રહેશે.

(પી) પ્રકલ્પ માટે ગુજરાત રાજ્ય હેઠળ અધિગ્રહિત કરવાનારી જમીનનો કુલ વિસ્તાર આશરે ૯૬૬ હેક્ટર જેટલો છે, જેમાંથી ૭૫૩ હેક્ટર ખાનગી માલિકીની જમીન છે, ૮૯ હેક્ટર જમીન રાજ્ય અને રાજ્ય સત્તાધિકારીઓની છે, ૧૨૪ હેક્ટર ભારતીય રેલવેની છે અને ૦.૭ હેક્ટર જંગલ જમીન છે.

(ક્યૂ) જાઈકાની આવશ્યકતા અનુસાર, જાઈકાની સહમતિથી નિગમે એમ/એસ આર્કેડિસ નામની સ્વતંત્ર સંસ્થાને જિલ્લાવાર પ્રભાવ સર્વે હાથ ધરવા માટે ટૂંકી ચાદીમાં સમાવેશ કર્યો હતો, જે જાઈકાના પર્યવેક્ષણ હેઠળ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૭ થી જુલાઈ, ૨૦૧૮ દરમિયાન અનુરૂપ રીતે હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યારબાદ તા. ૧૦.૦૮.૨૦૧૮ ના “રીસેટલમેન્ટ એક્શન પ્લાન – મુંબઈ – અમદાવાદ હાઈ સ્પીડ રેલવે પ્રોજેક્ટ” રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાંથી નીચેની માહિતી મેળવી શકાય છે:

(૧) કુલ યોજનાગ્રસ્ત કુટુંબો – ૧૩૦૦૬ (૮૪૭૨ – ગુજ);

(૨) અસરગ્રસ્ત થવાની શક્યતા ધરાવતા કુલ બાંધકામો – ૩૬૮૩ (૧૯૦૪ – ગુજ.).

(આર) ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની ૨મી અનુસૂચિ અસરગ્રસ્ત પરિવારો માટે પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન હકોના વિવિધ ઘટકો સાથે સંબંધિત છે. પ્રશ્નાધીન યોજનાના સંદર્ભમાં, અસરગ્રસ્ત પરિવારોના પાત્રતા માપદંડ મુજબ નં. ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦ અને ૧૧ તરીકે દર્શાવાયેલા ઘટકો લાભરૂપે અમલમાં મૂકવામાં આવી રહ્યા છે. ૨૦૧૩ ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૪૩ હેઠળ એવોર્ડ પસાર કરતી વેળાએ, પ્રશાસક એટલે કે સંપાદન અધિકારી દ્વારા રાજ્ય સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૩૧એ ની જોગવાઈઓનો પણ વિચાર કરવામાં આવશે, જેમાં કલમ ૨૭ હેઠળ નિર્ધારિત વળતરની રકમના ૫૦% બરાબર એકમુશત વળતરની રકમ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન ખર્ચ તરીકે મંજૂર કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.”

આ રીતે, ઉપરોક્ત લક્ષણો દર્શાવે છે કે પ્રશ્નાધીન યોજના અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ(જે) મુજબ માળખાગત યોજના છે અને જાહેર હેતુની સેવા કરે છે.

હાલની અરજીઓમાં પડકાર હેઠળના આધારોમાંનો એક આધાર એવો છે કે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અને સંમતિની કલમો/કલમોને સંપૂર્ણપણે દૂર કરવામાં આવી છે, આ આધારે કે ગુજરાત ઔદ્યોગિક રીતે પ્રગતિશીલ રાજ્ય છે અને રાજ્યમાં વધુ ને વધુ મૂડીરોકાણ આવી રહ્યું છે અને તેથી રાજ્ય સરકારનો

ઉદ્દેશ ઉધોગસાહસિકોને તમામ મૂળભૂત સુવિધાઓ અને અવસ્થાપના પૂરી પાડવાનો છે. આ તબક્કે ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે કે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન જેવી સમાન કવાયત, જાઈકા ની દેખરેખ હેઠળ, એનએચએસઆરસીએલ દ્વારા નિયુક્ત એમ/એસ. આર્કાડિસ પ્રા. લિ. દ્વારા ગુજરાત રાજ્યમાં ડિસેમ્બર ૨૦૧૭ થી જુલાઈ ૨૦૧૮ દરમિયાન જિલ્લાવાર અસર સર્વે હાથ ધરીને કરવામાં આવી હતી. આવી કવાયત દરમિયાન, એમ/એસ. આર્કાડિસે તે તમામ વિગતો અને માહિતી સંકલિત કરી હતી, જે સામાન્ય રીતે સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન કરવામાં આવતાં ઉપલબ્ધ થતી હોય છે, જેમ કે (૧) અસરગ્રસ્ત પરિવારોનો અને તેમના સભ્યોની સંખ્યાનો અંદાજ;

(૨) સંપાદિત કરવામાં આવેલી જમીનની વ્યાપ્તિ, જેમ કે કૃષિ જમીન, ખાનગી જમીન અથવા સામાન્ય મિલ્કતો; (૩) જમીન વળતર, જીવનનિર્વાહ, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અંગેના પ્રશ્નો. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિજન્ય તથ્યો અને ભાગ ૨ મુજબ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનમાંથી મુક્તિ આપવાના વિવાદને ધ્યાનમાં લેતાં, અમે સુરક્ષિતપણે એમ/એસ. આર્કાડિસ દ્વારા હાથ ધરાયેલા એક સર્વગ્રાહી સર્વેક્ષણનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ, જે સામાજિક પ્રભાવ અને જાહેર હેતુના નિર્ધારણ સંબંધિત ભાગ ૨ ની લગભગ બધી જ મહત્વપૂર્ણ આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરે છે, જેમાં ભાગ-એનો સમાવેશ થાય છે, જે સામાજિક પ્રભાવ અને જાહેર હેતુના નિર્ધારણ માટેની પ્રાથમિક તપાસ સંબંધિત છે, અને ભાગ-બી નિષ્ણાત સમૂહ દ્વારા સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન અહેવાલના

મૂલ્યાંકન સંબંધિત છે. સુવિધા માટે, પ્રતિઉત્તરરૂપ સોગંદનામાના પરિચ્છેદ નં. ૭.૭, જેમાં જિલ્લાવાર પ્રકલ્પ પ્રભાવ, માલિકી પ્રમાણે જમીન વિસ્તારનું વિતરણ, અસરગ્રસ્ત જિલ્લાવાર સામાન્ય મિલ્કત સંસાધનો, પ્રકલ્પથી અસરગ્રસ્ત કુટુંબોની સંવેદનશીલતા સ્થિતિ, તેમજ હકધારકો અને બિન-હકધારકોના વિભાજન સાથેના પ્રકલ્પથી અસરગ્રસ્ત કુટુંબોનો સમાવેશ થાય છે, તે ફરી એકવાર પુનઃરજૂ કરવામાં આવે છે:

(૨) ‘જિલ્લાવાર પ્રોજેક્ટ અસર’ દર્શાવતું કોષ્ટક ૧-૧.

નં	જિલ્લો	વિસ્તાર (હે.) માં	ખાનગી જમીન (હા)	જમીન ના કુલ ખંડોની સંખ્યા	સર્વેક્ષ ણ કરાયેલ ા જમીન ખંડોની સંખ્યા *	જમીન ના હિસ્સા ના સર્વેક્ષ ણનો ટકા*	વાસ્તવિક માહિતી	અંદાજિત માહિતી	વાસ્ત વિક પી.એ. એચ.ન ો અંદાજિ ત પ્રમાણ સાથેનો ટકાવાર	સી.પી. આર.ની સંખ્યા
----	--------	----------------------	-----------------------	------------------------------------	---	---	-----------------	----------------	---	---------------------------

											હિસ્સો		
							પીએએ ચ	બંધાર ણો	પીએએ ચ	રચના એસ			
૧	અમદાવાદ	૧૬૦.૫૯	૩૦.૨ ૪	૫૪૧	૪૪૧	૮૧.૫ ૨	૮૦૪	૨૩૧	૯૨૮	૨૪૩	૮૬.૬ ૪	૧	
૨	ખેડા	૧૦૬.૧૮	૯૬.૫ ૨	૮૧૫	૭૬૫	૯૩.૮ ૭	૭૭૧	૧૦૯	૭૮૩	૧૨૧	૯૮.૪ ૭	૯	
૩	આનંદ	૫૨.૩૫	૪૮.૨	૪૩૪	૪૩૩	૯૯.૭ ૭	૮૯૮	૧૪૦	૯૦૧	૧૪૩	૯૯.૬ ૭	૪	
૪	વડોદરા	૧૬૬.૯૪	૧૧૫. ૪૨	૧૭૩૮	૧૬૨૦	૯૩.૨ ૧	૧૭૮૩	૫૦૨	૧૮૨૮	૫૦૫	૯૭.૫ ૪	૯	

૫	ભરૂચ	૧૪૦.૩૩	૧૨૮. ૧૮	૯૨૧	૭૨૪	૭૮.૬ ૧	૮૩૦	૬૨	૧૦૧૫	૭૨	૮૧.૭ ૭	૪	
૬	સુરત	૧૬૦.૧૪	૧૩૯. ૧૭	૮૩૩	૩૯૪	૪૭.૩ ૦	૪૫૮	૩૦	૬૩૯	૧૩૦	૭૨.૦ ૦	૦	
૭	નવસારી	૮૭.૭૬	૭૯.૫ ૩	૮૩૬	૭૦૪	૮૪.૨ ૧	૯૧૬	૨૮૮	૧૦૪૫	૩૦૧	૮૭.૬ ૬	૩	
૮	વલસાડ	૧૨૮.૩૩	૧૦૭. ૨	૮૬૧	૮૫૧	૯૮.૮ ૪	૨૦૧૨	૫૪૨	૨૦૪૬	૫૪૮	૯૮.૩ ૪	૬	
૯	પાલઘર	૨૭૯.૮૭	૧૮૮. ૨૬	૧૩૪૧	૧૦૩૫	૭૭.૧ ૮	૩૪૯૮	૧૫૫૧	૪૩૯૬	૧૫૮૧	૮૦.૦ ૦	૧	
૧૦	ઠાણે	૧૩૯.૦૭	૭૮.૬	૪૩૭	૩૧૮	૭૨.૭	૯૧૫	૧૫૯	૧૧૬૬	૧૭૯	૭૮.૪	૦	

			૯			૭					૭		
૧૧	ડી.એન.એચ.	૮.૧૨	૭.૨૬	૧૧૮	૧૦૦	૮૪.૭ ૫	૧૨૧	૬૮	૧૩૭	૬૮	૮૮.૩ ૨	૦	
૧૨	મુંબઈ	૪.૬	૩.૭	૩	૩	૧૦૦. ૦૦	૦	૧	૦	૧	૦.૦૦	૦	
	કુલ	૧૪૩૪.૨૮	૧૦૨૨ .૩ ૭	૮૮૭૮	૭૩૮૮	૮૩.૨ ૨	૧૩૦૦ ૬	૩૬૮૩	૧૪૮૮ ૪	૩૮૯૨	૮૭.૩ ૮	૩૭	

(૨) માલિકી મુજબ ‘જમીનના ક્ષેત્રફળના વિતરણ’ દર્શાવતું કોષ્ટક ૨-૧.

એસ એન	જિલ્લો/ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ	ગામોની સંખ્યા	અસરગ્રસ્ત જમીનખંડો (સંખ્યા)					જમીનનું ક્ષેત્રફળ (હે)				
			પ્રા.લિ.	જાઓ વિ.	ફો રે સ ટ	આ ઈ	કુલ	પ્રા. લિ.	સર કાર.	ફોરે સ્ટ	આ ઈ.	કુલ

						આર ૧					આર .	
૧.	અમદાવાદ	૧૬	૪૧૦	૭૮	૦*	૫૩	૫૪ ૧	૩૦. ૨૪	૨૩. ૨	૦.૧ ૯	૧૦ ૬. ૯૫	૧૬૦.૫ ૯
૨.	ખેડા	૨૨	૬૯૧	૧૨૨	૦*	૨	૮૧ ૫	૯૬. ૫૨	૯.૨ ૨	૦.૨ ૬	૦.૧ ૮	૧૦૬.૧ ૮
૩.	આનંદ	૧૧	૩૬૭	૬૭	૦*	૦	૪૩ ૪	૪૮. ૨	૩.૯ ૧	૦.૨ ૪	૦	૫૨.૩૫
૪.	વડોદરા	૩૫	૧૪૨ ૨	૨૬૪	૦*	૫૨	૧૭ ૩૮	૧૧ ૫.૪	૨૧. ૬૪	૦.૧	૨૯. ૭ ૮	૧૬૬.૯ ૪

								୧				
୫.	ଭଞ୍ଜ	୧୭	୭୧୧	୧୧୧	୦*	୧	୧୧ ୧	୧୧ ୮.୧ ୮	୧୧. ୦୧	୧	୦.୦ ୫	୧୪୦.୩ ୩
୬.	ସୁରତ	୧୮	୫୪୧	୧୧୧	୦*	୧	୮୩ ୩	୧୩ ୧.୧ ୭	୧୦. ୪୭	୦.୩ ୮	୦.୧ ୧	୧୫୦.୧ ୪
୭.	ନବସାରି	୧୮	୫୮୧	୧୫୪	୦*	୧	୮୩ ୫	୭୧. ୫୩	୭.୭ ୧	୦.୪ ୭	୦.୦ ୪	୮୭.୭୫
୮.	ପାଲସାଓ	୩୦	୫୭୧	୧୭୩	୧	୦	୮୫ ୧	୧୦ ୭.୧	୧୭. ୫୫	୩.୪ ୫	୦	୧୧୮.୩ ୩
୯.	ପାଲସାଓ	୭୩	୧୧୧	୩୩୫	୧୧	୩	୧୩	୧୮	୩୦.	୫୦.	୦.୪	୧୭୧.୮

							୪୧	୮.୨ ୫	୫୧	୫୩	୫୫	୭
୧୦.	ଥାପ୍ପୋ	୨୨	୩୨୯	୫୮	୩୭	୩	୪୩ ୭	୭୮. ୫୯	୪୧. ୭	୧୭. ୩୫	୧.୩ ୨	୧୩୯.୦ ୭
୧୧ .	ମୁଁଭର୍ତ୍ତ ସଭ	୨	୨	୧	୦	୦	୩	୩.୭	୦.୯	୦	୦	୪.୫
୧୨ .	ଡି.ଏନ.ଏସ.	୨	୧୦୧	୧୭	୦	୦	୧୧ ୮	୭.୨ ୫	୦.୮ ୫	୦	୦	୮.୧୨
	କୃତ	୨୯୫	୫୯୫ ୩	୧୫୫ ୨	୧୩ ୭	୧୧ ୫	୮୮ ୭୮	୧୦ ୨୨. ୩ ୭	୧୮ ୮.୮ ୮	୮୪. ୦୯	୧୩ ୮. ୯୦ ୫	୧୪୩୪. ୨ ୮

	ટકા (%)	૭૮	૧૯	૨	૧	૧૦ ૦. ૦૦	૭૧	૧૩	૬	૧૦	૧૦૦.૦ ૦
--	---------	----	----	---	---	----------------	----	----	---	----	------------

(૩) ‘જિંદાવાર અસરગ્રસ્ત સામાન્ય સપત્તિ સંસાધનો’ દર્શાવતું કોષ્ટક ૨-૮.

જિલ્લો	સી.પી.આર.	સી.પી.આર.નું ક્ષેત્રફળ (ચો.મી.)		
		કુલ	પ્રભાવિત	અસરનો વ્યાપ (%)
અમદાવાદ	ગૌચર પરની મિલકત	કોઈ વિસ્તાર ઉપલબ્ધ નથી		
ખેડા	પોન્ડ	૧૫૭	૧૪૦	૮૯.૧૭

	શાળા	૨૮૮	૭૨	૨૫
	શાળાનું શૌચાલય	૭	૨	૨૮.૫૭
	શૌચાલય	૨૧	૨૧	૧૦૦
	તળાવ	૨૦૦	૧૫૦	૭૫
	મંદિર	૧૮૨	૧૮૨	૧૦૦
	તળાવ	૨૫૨	૩૩	૧૩.૧
	પંચાયતનો પ્લોટ - ૨ નં.	એન.એ.	એનએ	એન.એ.
આનંદ	મંદિર	૯૦	૮૧	૯૦

	તળાવ	૧૦૦	૮૦	૮૦
	પોન્ડ	૨૦૦	૧૨૦	૬૦
	શાળા	૩૬૦	૭૨	૨૦
વડોદરા	મંદિર	૭૫.૮૪૫	૭૫.૮૪૫	૧૦૦
	મંદિર	૧૫૨.૬૨૫	૧૫૨.૬૨૫	૧૦૦
	મંદિર	૨૦.૧૪	૨૦.૧૪	૧૦૦
	હનુમાન મંદિર		એન.એ.	એનએ
	શાળા		એનએ	એનએ
	પંચાયત જમીન — ૩ નં		એન.એ.	એનએ

	ગૌચર જમીન પરની મિલ્કત		લાગુ પડતું નથી	એન.એ.
	સોસાયટીનો સામાન્ય પ્લોટ		એનએ	એનએ
ભરૂચ	કબ્રસ્તાન – ૨ નંબર		એનએ	એનએ
	મિલકત અંગે		એનએ	એનએ
	સરકારી જમીન			
	મસ્જિદ		એનએ	એનએ
નવસારી	મંદિર	૨.૭	૨.૭	૧૦૦

	મંદિર	૬.૬૭	૬.૬૭	૧૦૦
	શાળા	૧૦૦૦૦	૫૦૦	૫
વલસાડ	હેન્ડપંપ	૪	૪	૧૦૦
	જળ ટાંકી	૭.૨૯	૭.૨૯	૧૦૦
	પાણી સંગ્રહ ટાંકી	૬.૩૮૪	૬.૩૮૪	૧૦૦
	પંચાયત જમીન -૨ નં.		એન.એ.	લાગુ નથી
	શાળાનો નાનો ભાગ		એનએ	એન.એ.
પાલઘર	મંદિર	૧૨૦	૧૨૦	૧૦૦

--	--	--	--	--

(જ) કોષ્ટક ૨-૯, જેમાં ‘પરિયોજનાથી પ્રભાવિત કુટુંબોની સંવેદનશીલતા સ્થિતિ’ દર્શાવેલ છે.

વિગતો	સંવેદનશીલ		નિર્બળતા શ્રેણી										
	હા	ના	બિપીએલ	ડબલ્યુએચએચ	૨૬ કરો	વંચિત	ચુ ઓટ ફા એન	લેન્ડલેસ એસ	આ શ્રિ ત વિ ના પૃષ્ઠ વ્ય	એ સટ ી	એ સસ ી	૧ સી એ તે જી રાય	ઓ ઓ ધ ઈ૨

									કિત				
અમદાવાદ	૫૬૫	૩૬૨	૩૦	૬૮	૧૪	૨	૧	૧૬	૫	૧૦ ૩	૩૧ ૬	૪	૬
ખેડા	૨૪૦	૫૪૩	૮૪	૩૮	૨૩	૧૧	૨	૭	૦	૧૮	૫૫	૨	૦
આનંદ	૩૨૪	૫૭૭	૧૦ ૮	૧૨૦	૨૪	૨	૨૦	૧૦	૩	૫	૧૯	૧૧	૨
વડોદરા	૬૩૪	૧૧૯ ૪	૧૦ ૫	૧૭૧	૪૧	૪	૨	૭	૯	૭૧	૧૩ ૦	૧૯	૭૫
ભરૂચ	૩૫૧	૬૬૫	૭૧	૧૩૮	૨૦	૨	૦	૫	૫	૫૧	૩૭	૬	૧૬
સુરત	૫૬	૫૮૪	૬	૩	૧	૦	૦	૦	૧	૧૪	૨૯	૨	૦
નવસારી	૫૦૪	૫૪૧	૧૧	૧૧૫	૧૧	૨	૦	૨૪	૩૨	૧૪	૩૬	૧૭	૧૫

અનાથ નિરાધાર > ૧ વર્ગના અન્ય

			૨							૦			
વલસાડ	૯૪૪	૧૧૦ ૨	૯૦	૧૫૮	૨૫	૩	૧	૪	૫	૫૮ ૯	૬૦	૪	૫
પાલઘર	૧૨૮ ૬	૩૧૧ ૦	૯૯	૯૩	૧૫	૫	૩	૬	૪	૮૮ ૭	૧૩૬	૩૨	૬
થાણે	૨૭૯	૮૮૭	૩૬	૮	૦	૦	૦	૩	૧૯	૧૬ ૮	૩૨	૭	૮
ડી.એન.એચ.	૭૯	૫૮	૧	૩	૨	૦	૧	૧	૦	૫૧	૧૯	૧	૦
મુંબઈ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
કુલ	૫૨૬ ૨	૯૬૨ ૨	૭૪ ૨	૯૧૫	૧૭૬	૩૧	૩૦	૮૩	૮૩	૨૦૯૭	૮૬૯	૧૦ ૫	૧૩૩
ટકાવારી	૩૫. ૪	૬૪.૬	૧૪.૧૦	૧૭.૩૯	૩.૩૪	૦.૫ ૯	૦.૫૭	૧.૫૮	૧.૫૮	૩૯.૮૫	૧૬.૫૨	૨.૦૦	૨.૫૩

(પ) કોષ્ટક ૨-૧૦, જેમાં ‘માલિકી હક ધરાવનારાઓ અને બિન-માલિકી હક ધરાવનારાઓના વગીકરણ સાથે યોજના-અસરગ્રસ્ત કુટુંબો’ દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

જિલ્લો	પીએએચ માલિકી						કુલ
	ટી.એચ.	એનટીએચ					
		અતિક્રમણકાર	અનધિકૃત કબજેદાર	ભાડૂત	અન્યો	કુલ	
અમદાવાદ	૨૮૪	૩૯	૫૬૩	૨૧	૨૧	૬૪૪	૯૨૮
ખેડા	૭૪૦	૧૨	૧૮	૨	૧૧	૪૩	૭૮૩
અનંદ	૮૭૫	૫	૫	૧	૧૫	૨૬	૯૦૧
વડોદરા	૧૩૭૮	૨૯૬	૧૭	૭૯	૫૮	૪૫૦	૧૮૨૮
ભરૂચ	૯૬૧	૨૧	૧૫	૦	૧૮	૫૪	૧૦૧૫

સુરત	૫૮૪	૧૩	૧૭	૨૫	૦	૫૫	૬૩૯
નવસારી	૯૮૮	૧૮	૨૪	૩	૧૨	૫૭	૧૦૪૫
વલસાડ	૧૬૨૧	૫૪	૨૨૦	૧૪૮	૩	૪૨૫	૨૦૪૬
પાલઘર	૨૦૪૮	૧૧૯૭	૩૫૩	૭૭૧	૨૭	૨૩૪૮	૪૩૯૬
થાણે	૭૧૭	૧૭૫	૫૮	૧૮૨	૩૩	૪૪૯	૧૧૬૬
ડીએનએચ	૧૦૯	૦	૨૧	૦	૭	૨૮	૧૩૭

૩૦. તેથી, ઉપરોક્ત કસરત રાજ્ય સરકારે એમ/એસ. આર્કાડિસ જેવી આ ક્ષેત્રની જાણીતી નિષ્ણાત સંસ્થાની નિમણૂક કરીને હાથ ધરી છે, ભલે સામાજિક અસર મૂલવણી અંગેના ભાગ ૨ ની આવશ્યકતા માફ કરવામાં આવી હોય, તેમ છતાં તે સામાજિક અસર મૂલવણી હાથ ધરવા પાછળના હેતુ અને ઉદ્દેશ દર્શાવતી ભાગ ૨ ની જોગવાઈઓનું સમ્યક પાલન કરે છે. ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા નિયુક્ત એજન્સી – એમ/એસ. આર્કાડિસ દ્વારા સંબંધિત યોજનાના હેતુસર જમીનના સંપાદન અને કબજામાં લેવાના સંભાવિત પ્રભાવ અંગે વિસ્તૃત સર્વે હાથ ધરવામાં આવ્યો છે. તેમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે રાષ્ટ્રીય મહત્વના પ્રકલ્પ માટે તથા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એમાં નિર્દિષ્ટ વિધાન નીતિની શ્રેણી (જે) હેઠળ આવતી જમીનના સંપાદનને અનુસરી ઊભી થનારી પરિસ્થિતિ અંગે રાજ્ય સરકાર સજાગ અને જાગૃત હતી. અગાઉના પરિચ્છેદોમાં અમે વિધેયક, ૨૦૧૬ ના ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન પુનઃપ્રસ્તુત કર્યું છે, જેમાં ગુજરાત રાજ્યને ઔદ્યોગિક રીતે પ્રગતિશીલ રાજ્ય તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું છે, જે વધુ ને વધુ મૂડીરોકાણ આકર્ષે છે; અને ઉદ્યોગસાહસિકોને તમામ મૂળભૂત સુવિધાઓ તથા માળખાગત સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે, તેમજ અસ્તિત્વમાં રહેલા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કડક જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયાત્મક બાબતને સરળ અને ઓછી કઠિન બનાવવાના એકમાત્ર હેતુથી, પૂરતી માર્ગદર્શિકાઓ દર્શાવી પ્રસ્તાવિત વિધેયક રાજ્ય વિધાનસભા સમક્ષ રજૂ

કરવામાં આવ્યું હતું, જેનો ઉલ્લેખ ઉપર પણ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, અમારું માનવું છે કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના ઉક્ત ભાગ ૨ અને ૩, એટલે કે સામાજિક અસર મૂલવણી અને અન્ન સુરક્ષા અંગેના ક્ષેત્રમાંથી, વિવાદિત સુધારા દ્વારા આપવામાં આવેલી મુક્તિ કાયદેસર અને માન્ય છે અને તેને અસંવિધાનિક કહી શકાય નહીં.

૩૧. વધુમાં, ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન કરવાનું જે હેતુ છે, તે હાલના પ્રશ્નાધીન પ્રકલ્પનું સ્વરૂપ રેખીય હોવાથી અન્યથા પૂરું થતું હોય છે, અને આ બાબત પણ અવગણવા યોગ્ય નથી. વધુમાં, ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૯, જ્યાં કલમ ૪૦ હેઠળની તાત્કાલિકતાની જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈને જમીન હસ્તગત કરવાનો પ્રસ્તાવ હોય ત્યાં સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનમાંથી મુક્તિ આપે છે. તેથી, ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૪૦ અધિનિયમની કલમ ૯ સાથે પરસ્પર સંકળાયેલ છે.

૩૨. હકીકતમાં, વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૯ અને કલમ ૪૦ની જોગવાઈઓનો આધાર લઈ અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું હતું કે રેખીય યોજનાઓ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનમાંથી મળતી મુક્તિના આધારે કોઈ ન્યાયસંગતતા દાવો કરી શકતી નથી. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલની આ દલીલ બાબતે, કે વર્ષ ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય કાયદાની કલમ ૧૦એના પરંતુકનો આશ્રય લઈ રાજ્ય સરકારે સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનના નિર્ધારણ સંબંધિત અધ્યાય

રને મુક્ત રાખવાનો જે ઉપક્રમ હાથ ધર્યો તે ગેરકાયદેસર છે, કારણ કે ઉપરોક્ત પરંતુક માત્ર રેખીય યોજનાઓને જ અને તે પણ માત્ર ખાદ્ય સુરક્ષા સંબંધિત અધ્યાય ૩ના હેતુ માટે જ મુક્તિ આપે છે અને અધ્યાય ૨ સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનમાંથી કોઈ મુક્તિ આપવામાં આવી શકતી ન હતી. અમે કલમ ૮ અને કલમ ૪૦ની જોગવાઈઓનું કેન્દ્રીય અધિનિયમની કલમ ૧૦ની સરખામણીમાં સાવધાનીપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે અને હકીકત એ છે કે કાયદો ઘડવાની સત્તા સમવર્તી ચાદીની પ્રવેશ નં. ૪૨માંથી ઉત્પન્ન થાય છે. સંઘ અને રાજ્ય બંનેને “સંપાદન અને પુનઃસંપાદન” સંબંધિત કાયદો ઘડવાની સત્તા છે અને કલમ ૧૦એ તથા ૩૧એનો સમાવેશ કરવાની કાર્યવાહી વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમના અધ્યાય ૨ની જોગવાઈઓ તથા વર્ષ ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૮ અને ૪૦ સાથે સીધો વિરોધાભાસ ધરાવે છે, પરંતુ સાથે સાથે કલમ ૮ તાત્કાલિકતા કલમના આહ્વાન અંગે કલમ ૪૦નો ઉલ્લેખ કરે છે અને ઉપરોક્ત અસંગતતાઓ ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી હતી અને આવી અસંગતતાઓનું અવલોકન કર્યા બાદ મંજૂરી અપાઈ હતી. તેથી, સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ની કલમ ૧૦એનો સમાવેશ કરીને સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકન સંબંધિત અધ્યાય ૨ને મુક્ત રાખવાની રાજ્ય સરકાર પાસે સત્તાનો અભાવ હતો એવી દલીલનું મહત્વ ક્ષીણ બની જાય છે. ઉપરોક્ત તર્ક કલમ ૩૧એના સમાવેશ સામેના પડકાર અંગે પણ સમાન રીતે લાગુ પડશે, જેમાં પણ અસંગતતા ભારતના માનનીય રાષ્ટ્રપતિના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી હતી અને

મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. તેથી, કલમ ૧૦એ તેમજ કલમ ૩૧એના સમાવેશ સામેનો પડકાર પણ નિષ્ફળ જાય છે અને તે મુજબ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૩૩. શ્રી જોષી, અરજદાર તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલની દલીલ મુજબ, મૂળભૂત આધારભૂત સુવિધાઓ પૂરી પાડવા માટે કોઈ જાહેર હેતુ અથવા જાહેર હિત સિદ્ધ થતું નથી અને કારણ કે ૨૦૧૩નો અધિનિયમ કડક જોગવાઈઓ ધરાવે છે, તેથી સામાજિક પ્રભાવ મૂલ્યાંકનને દૂર કરી દેવા માટે તે આધાર બની શકતો નથી. જાહેર હેતુ અને શ્રેષ્ઠ અધિકારક્ષેત્રની અંતર્નિહિત સત્તાઓ અનુચ્છેદ ૩૦૦એ તથા ચાદી ૩ની પ્રવેશ જરૂર, "મિલકતનું સંપાદન અને માંગણી" માં અવતરીત થયેલી છે, જેનો અનિવાર્ય અર્થ એવો થાય છે કે મિલકતનું સંપાદન અને માંગણી જાહેર ઉપયોગ માટે તથા વળતર માટે જ કરવામાં આવશે અને જ્યારે પણ કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી વંચિત કરવામાં આવે, ત્યારે અનુચ્છેદ ૩૦૦એમાં નિહિત મર્યાદાઓ તેમજ ચાદી ૩ની પ્રવેશ જરૂર અમલમાં આવશે અને અદાલત હંમેશા વિવાદાસ્પદ કાયદાની કાયદેસરતા અને માન્યતાની તપાસ કરી શકે છે. "શ્રેષ્ઠ અધિકારક્ષેત્ર" શબ્દ સંબંધિત દલીલો પર સર્વોચ્ચ અદાલતે કે.ટી. પ્લાન્ટેશન્સ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં વિસ્તૃત રીતે વિચાર કર્યો છે, જેના પરિણેદો ઉપરોક્ત રીતે અહીં પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યા છે. તેથી, જાહેર હેતુનો અસ્તિત્વ આહ્વાન કરવા માટે પૂર્વશરત છે

૩૪. હ્યુગો ગ્રોટિયસ પ્રાકૃતિક કાનૂનના વિકાસ અને 'ઈમિનેન્ટ ડોમેન' શબ્દપ્રયોગની રચના પાછળના વ્યક્તિ છે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે જાહેર

અધિકારો હંમેશા મિલ્કત અંગેના ખાનગી અધિકારોને અતિક્રમિત કરે છે અને જાહેર ઉપયોગિતાના કિસ્સામાં જાહેર અધિકારોને પ્રાધાન્ય મળે છે. ઇમિનેન્ટ ડોમેનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે બે શરતોનું ધ્યાન રાખવાનું રહે છે; (૧) જાહેર હેતુ અને (૨) જેના અધિકારનું હનન થયું હોય તેને, શક્ય હોય તો, જાહેર ભંડોળમાંથી વળતર આપવામાં આવે. કે.ટી. પ્લાન્ટેશન પ્રા. લિ. (ઉપરોક્ત) માં રજૂ કરાયેલ દલીલોમાંથી એક એવી હતી કે ઇમિનેન્ટ ડોમેનની સંકલ્પના તથા તેના મુખ્ય ઘટકોને અનુચ્છેદ ૩૦૦એ માં વાંચવા જોઈએ અને જો કોઈ અધિનિયમ કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલ્કતથી પૂરતું વળતર આપ્યા વિના, અનધિકૃત રીતે વંચિત કરે, તો એવો અધિનિયમ અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯ અને ૨૧ નો ભંગ કરનાર તેમજ સંવિધાનની મૂળભૂત રચના એવા કાનૂનની શાસનના સિદ્ધાંતના વિરુદ્ધ હોવાથી પડકારપાત્ર બને છે. આગળ એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૩૦૦એ એ ઘોષણા કરે છે કે કાયદાની સત્તા સિવાય કોઈપણ વ્યક્તિને તેની મિલ્કતથી વંચિત કરી શકાય નહીં, તેનો અર્થ એવો થાય છે કે કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલ્કતથી માત્ર કાર્યપાલકના હુકમથી, કોઈ વિશિષ્ટ કાનૂની સત્તા વિના અથવા સક્ષમ વિધાનમંડળે બનાવેલા કાયદાના આધાર વિના વંચિત કરી શકાય નહીં. આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં કે, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળ કાયદાની સત્તા દ્વારા જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને તેની મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવે ત્યારે ઇમિનેન્ટ ડોમેનના સિદ્ધાંતો સંપૂર્ણપણે લુપ્ત થઈ જાય છે કે નહીં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૩૦૦એ ના અર્થમાં મિલ્કતથી વંચિત કરવું, સામાન્ય રીતે કહીએ તો, જાહેર હેતુ અથવા

જાહેર હિત માટે જ થવું જોઈએ. કોઈપણ એવો કાયદો, જે વ્યક્તિને તેની ખાનગી મિલ્કતથી ખાનગી હિત માટે વંચિત કરે, તે ગેરકાયદેસર, અન્યાયી ગણાશે, કાનૂનની શાસનવ્યવસ્થાને ખંડિત કરશે અને ન્યાયિક સમીક્ષા હેઠળ લાવી શકાય એવો રહેશે; અને હેતુ મુખ્યત્વે જાહેર છે કે ખાનગી, તેનો નિર્ણય વિધાનમંડળે કરવો પડે, જે હેતુ નિશ્ચિતપણે જાહેર કરાયેલો હોવો જોઈએ. આગળ એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જાહેર હેતુની સંકલ્પનાને પૂરતો વિશાળ અર્થ આપવામાં આવ્યો છે, જેનું સમર્થન અધિનિયમના હેતુ અને વિષયવસ્તુ તથા વિધાનની નીતિના આધાર પર થવું જરૂરી છે અને તેથી જાહેર હેતુ અનુચ્છેદ ૩૦૦એ નો આશ્રય લેવા માટે પૂર્વશરત છે. આથી, ઇમિનેન્ટ ડોમેનની સત્તા સરકારમાં સ્વભાવતઃ નિહિત હોવાને કારણે, તેનો ઉપયોગ જાહેર હિતમાં અને જાહેર હેતુ માટે કરી શકાય છે.

૩૫. વધુમાં, કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ના પ્રકરણ ૨ અને ૩ સિવાય, તેની બધી જ બાકીની જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને વળતર, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ, પ્રસ્તુત સંપાદન પર લાગુ પડે છે, જેના પરિણામે જમીનમાલિકોને કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની ૧લી અનુસૂચિમાં જોગવેલ ન્યાયસંગત, વાજબી અને યોગ્ય વળતરમાંથી તથા ૨જી અનુસૂચિમાં જોગવેલ પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના તત્વોમાંથી વંચિત થવું નહીં પડે. જાવેદ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા કાયદા, પરિચ્છેદ નં. ૩, ૧૨ અને ૧૪ તેમજ શાયરા બાનો (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત ટ્રિપલ તલાક

કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, આ વિધાન સ્પષ્ટપણે મનસ્વી છે એવી દલીલ સ્વીકારી શકાય નહીં. સ્પષ્ટ મનસ્વિતા તેવું કંઈક હોવું જોઈએ કે જે વિધાનમંડળ દ્વારા મનમાની રીતે, અતાર્કિક રીતે, અતિશય રીતે, અસંગત પ્રમાણમાં અને/અથવા પૂરતા નિર્ધારક સિદ્ધાંતો વિના કરવામાં આવ્યું હોય. પ્રસ્તુત કેસમાં એવો કોઈ આધાર પ્રસ્થાપિત થયો નથી કે જેના આધારે એવું ઠરાવી શકાય કે અધિનિયમ સ્પષ્ટપણે મનસ્વી છે. ઇ. અબૂબેકર (ઉપરોક્ત) ના કેસનો નિર્ણય પ્રસ્તુત કેસના તથ્યો પર લાગુ પડશે નહીં.

૩૬. કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૦૫ પણ એવી જોગવાઈ કરે છે કે અમુક કેસોમાં આ અધિનિયમ લાગુ પડવાનો નથી અથવા અમુક ફેરફારો સાથે લાગુ પડવાનો છે અને આવા અધિનિયમો, સંખ્યામાં ૧૩, ચોથી અનુસૂચિમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે, જે ઔદ્યોગિક હોય કે અન્યથા, મૂળભૂત માળખાકીય સુવિધાઓની સ્થાપના અને વિકાસ તેમજ રાષ્ટ્રીય મહત્વના વિષયો સાથે સંબંધિત છે, જેમાં મેટ્રો રેલવે (કન્સ્ટ્રક્શન એન્ડ વર્ક્સ) અધિનિયમ, ૧૯૭૮, નેશનલ હાઇવેઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬, પેટ્રોલિયમ એન્ડ મિનરલ્સ ગાઇડલાઇન્સ (એક્ટિવિઝિશન ઓફ રાઇટ ઓફ ચુઝર ઇન લેન્ડ) અધિનિયમ, ૧૯૬૨ અને રેલવેઝ અધિનિયમ, ૧૯૮૯ નો સમાવેશ થાય છે. વર્તમાન યોજના – મુંબઈ અમદાવાદ હાઇ સ્પીડ રેલ પ્રોજેક્ટ સ્વભાવથી રેખીય છે અને ઔદ્યોગિક વૃદ્ધિ તથા વિવિધ ઘટકોના ઉત્પાદન અને રોજગારની સર્જન જેવી અન્ય

અનુસંગિક લાભોને ધ્યાનમાં લેતા, જાઈકા દ્વારા હાથ ધરાયેલ આ પ્રોજેક્ટને વિશેષ વ્યવહાર અને સમયસર અમલીકરણની જરૂર છે.

૩૭. અમારી દષ્ટિએ રાજ્ય સરકારનો વર્તમાન આક્ષેપિત ૨૦૧૬નો અધિનિયમ, કેન્દ્રીય ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમ ૧૦૫ની ઉપકલમ (૩) સાથે વાંચવામાં આવનાર અને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૧૩ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ તા. ૨૮.૦૮.૨૦૧૫ના હુકમ નં. ૨૩૬૮(ઈ) તથા મુશ્કેલીઓના નિવારણ સાથે સ્વરૂપે સમાન છે, અને એકત્રિત રીતે એ અસર કરે છે કે ચોથી અનુસૂચિના ઉપરોક્ત ૧૩ અધિનિયમો હેઠળની જમીન સંપાદનના કિસ્સાઓમાં માત્ર પ્રથમ અનુસૂચિ અનુસાર વળતરની નિર્ધારણા સંબંધિત જોગવાઈઓ, બીજી અનુસૂચિ અનુસાર પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન સંબંધિત જોગવાઈઓ તથા ત્રીજી અનુસૂચિ અનુસાર આધારભૂત સુવિધાઓ સંબંધિત જોગવાઈઓ જ લાગુ પડશે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે “સામાજિક પ્રભાવના નિર્ધારણ અને જાહેર હેતુઓ” સંબંધિત અધ્યાય ૨ અને “અન્ન સુરક્ષાના સંરક્ષણ માટેની વિશેષ જોગવાઈઓ” સંબંધિત અધ્યાય ૩ની જોગવાઈઓ ઉપરોક્ત વિધાનાઓ હેઠળની જમીન સંપાદનના કિસ્સાઓમાં લાગુ પડશે નહીં. સંસદે ઉપરોક્ત વિવિધ અધિનિયમો હેઠળ રેખીય સ્વરૂપ ધરાવતા પ્રકલ્પો માટેની જમીન સંપાદન બાબતે કેન્દ્રીય ૨૦૧૩ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ, જેમાં તેના અધ્યાય ૨ અને અધ્યાય ૩ની જોગવાઈઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, લાગુ ન કરવાની પસંદગી કરી છે. જે પ્રકલ્પો માત્ર રેખીય સ્વરૂપના જ નથી, પરંતુ ઉપરોક્ત

વિધાનાઓ હેઠળ વિચારાયેલ પ્રકલ્પો સાથે અત્યંત સમાન પાછા છે, એવા પ્રકલ્પોને કેન્દ્રીય ૨૦૧૩ના અધિનિયમના અધ્યાય ૨ અને અધ્યાય ૩ની જોગવાઈઓમાંથી મુક્ત રાખવામાં રાજ્ય વિધાનમંડળે કોઈ ભૂલ કરી છે એવું અમને જણાતું નથી. રાજ્ય સરકારના ૨૦૧૬ના સુધારાએ, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૦૫ની ઉપકલમ (૩)ની અનુસૂચિ જમાં સૂચિબદ્ધ આશરે ૧૩ વિધાનાઓને મુક્તિ આપવા માટે કેન્દ્રીય ૨૦૧૩ના વિધાન દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા સમાન માર્ગનું અનુસરણ કર્યું છે।

૩૮. અગાઉના પરિણેશોમાં પુનઃઉદ્દેશિત કરવામાં આવેલી ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૩(ઈ)(જ) વાંચતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે એક કરતાં વધુ રાજ્યમાં જાહેર હેતુ માટે જમીનના સંપાદનના સંબંધમાં, રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને કેન્દ્ર સરકાર યોગ્ય સરકાર છે. તેથી, માત્ર કેન્દ્ર સરકાર જ યોગ્ય સરકાર છે એવું નથી. શ્રી ત્રિવેદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી આ દલીલ સ્વીકારવા માટે અમે પ્રેરાયા છીએ કે આથી ગુજરાત રાજ્યમાં આવેલી જમીનોના સંપાદન માટે રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ ની લાગુ પડતાને અવરોધી શકાતી નથી અને એવો અવરોધ ઉભો થતો નથી. તેમ છતાં, જ્યાં જમીનનું સંપાદન એક કરતાં વધુ રાજ્યમાં થાય છે એવા કિસ્સામાં યોગ્ય સરકાર સંબંધિત રાજ્ય સરકાર છે એવી રજૂ કરાયેલ દલીલ પાછા, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા ૨૦૧૩ ના યોગ્ય વળતર અને પારદર્શિતા સાથે જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન અધિકાર

અધિનિયમની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ જાહેરનામું બહાર પાડવાની કાર્યપાલક કાર્યવાહી અંગે કરાયેલ સોંપણી અને અનુમોદનને ધ્યાનમાં લેતા, કોઈ પરિણામકારક નથી; અને તેથી આવી બધી કાર્યવાહી કાનૂની અને માન્ય છે. વિવાદાસ્પદ પ્રકલ્પ નિર્વિવાદ રીતે કલમ ૧૦એ માં ઉદ્દેખિત પાયાભૂત સુવિધા સંબંધિત પ્રકલ્પ છે.

૩૯. યોગ્ય વળતર તથા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવાની આવશ્યકતા અંગે, અમે જવાબી સોગંદનામામાં દર્શાવેલ વળતરની ગણતરી માટેનો સૂત્ર સાવધાનીપૂર્વક અવલોક્યો છે અને એડવોકેટ જનરલે ભારપૂર્વક રજૂ કર્યું છે કે તા. ૧૧.૦૯.૨૦૧૮ ની સૂચના ન્યાયસંગત અને યોગ્ય વળતરની સંપૂર્ણ કાળજી લે છે. તેને અયોગ્ય, અન્યાયી અને અસ્પષ્ટ પ્રક્રિયા તરીકે ઓળખી શકાતી નથી. રેલવે અધિનિયમ અથવા રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ અન્ય સત્તાધિકારીઓ દ્વારા સીમાલગત વિસ્તારની જમીનના સંપાદનના કેસમાં જે વળતર અપાય છે, તે બાબત સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ રજૂ કરી શકાય છે, જો ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ તથા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ હેઠળ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા નક્કી કરાયેલ એવી જમીનનું વળતર અપૂરતું જણાય, તો કલમ ૬૪ ની જોગવાઈઓ અનુસાર, અર્થાત્ સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ સંદર્ભ કરીને, તેમજ ભારતના બંધારણની કલમ ૭૪ હેઠળ, વડી અદાલતમાં અપીલ કરવાની જોગવાઈ પણ અધિનિયમમાં ઉપલબ્ધ છે. માત્ર એટલા કારણે કે કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા ઉપલબ્ધ

કરાયેલ ત્રણ વિકલ્પોમાંનો એક ઉપલબ્ધ નથી, અરજદારોને તેનાથી કોઈ હાનિ થવાની નથી, કારણ કે “જે વધુ હોય તે” એવા શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે અને બજાર મૂલ્ય ઉપલબ્ધ વિકલ્પોના આધાર પર પૂરતું નક્કી કરી શકાય છે. કલમ ૨૬ ની તમામ પરંતુકો સાથે, આ કલમનું સર્વાંગી રીતે વાચન કરવું જરૂરી છે.

૪૦. રાજ્ય સરકારે દિનાંક ૧૧.૯.૨૦૧૮નો સરકારી ઠરાવ બહાર પાડ્યો છે, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે, ૨૦૧૩ના કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ વળતર નક્કી કરતી વખતે અનુસરવાના માપદંડોને લગતા પ્રશ્નો સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. દિનાંક ૧૧.૯.૨૦૧૮ના સરકારી ઠરાવ નં. એલ.એ.ક્યુ./૨૦૧૮/૧૯૭૬/જી.એચ. દ્વારા રાજ્ય સરકારે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે જે ખેડૂતોએ પોતાની જમીનો સંમતિથી આપવા ઇચ્છા દર્શાવી છે તેઓ

મહેસૂલ વિભાગના તા. ૪.૪.૨૦૧૮ના સરકારી ઠરાવમાં સમાવિષ્ટ મુજબ, અને જો સંપાદન કરનાર સંસ્થા ‘ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા’ અપનાવીને વળતર ચૂકવવા તૈયાર અને ઇચ્છુક હોય, તો તેવા કેસોમાં વાર્ષિક દરપત્રક, ૨૦૧૧ એટલે કે ૨૦૧૧ની જંત્રી પર ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા લાગુ કરવામાં આવે. ઉપરોક્ત ઇન્ડેક્સેશન ફોર્મ્યુલા કેન્દ્ર સરકારે નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૮-૧૯ માટે રૂ. ૨૮૦ પર, આધાર વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨ (કોસ્ટ ઇન્ફ્લેશન ઇન્ડેક્સ રૂ. ૧૦૦ સાથે) માટે, સૂચના નં. એસ.ઓ.૧૭૯૦ (ઈ) તા. ૦૫.૦૬.૨૦૧૭ દ્વારા જાહેર કરેલા “કોસ્ટ

ઇન્ફ્લેશન ઇન્ડેક્સ (સી.આઈ.આઈ.)” માંથી નિષ્કર્ષિત કરવામાં આવેલ છે. સામાવાળાઓએ દર્શાવેલી કલ્પિત પરિસ્થિતિ પરથી અમે જોયું છે કે, જો ઉપરોક્ત કોસ્ટ ઇન્ફ્લેશન ઇન્ડેક્સનું સૂત્ર વાર્ષિક દરપત્રક પર લાગુ કરવામાં આવે, તો ખેડૂતોને અંદાજે ૫૦-૬૦% જેટલું વધુ વળતર પ્રાપ્ત થશે. પુનરુક્તિના જોખમે, અમે નીચે તે જ ફરી રજૂ કરીએ છીએ:

માનીએ કે જમીનના ખંડની કુલ જાનત્રી નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨માં રૂ.૧૦,૦૦,૦૦૦/- છે, તો તે સ્થિતિમાં તેની વર્તમાન દિવસની, અર્થાત્ ૨૦૧૮-૨૦૧૯ની કિંમત, અર્થાત્ વળતર રકમ, નીચે મુજબ કાઢી શકાય:

નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૮- ૧૯ (એ) નું સૂચકીકરણ	રૂ.૨૮૦ (જેનું મૂલ્ય વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨ માં રૂ.૧૦૦ તરીકે લેવામાં આવ્યું હતું)
નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૧- ૧૨નું સૂચકાંકન (બી)	રૂ.૧૮૪ (જે મૂલ્ય વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨ માં રૂ.૧૦૦ તરીકે લેવામાં આવ્યું હતું)
નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨ માટેની જંત્રી કિંમત (સી)	રૂ.૧૦,૦૦,૦૦૦/-
આપવાનો વળતર (સી ૧૦ એ ૧૧) 	૧૦,૦૦,૦૦૦ x ૨૮૦ = રૂપિયા ૧૫,૨૧,૭૩૯/- ૧૮૦

ટકાવારી વધારો	૫૨.૧૭%
---------------	--------

૪૦.૧ વધુમાં, જંત્રી દરોના પુનર્વિચારના અભાવ અંગેની દલીલ જેટલી સંબંધિત છે, એટલું ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે કે જંત્રી દરોનું વાર્ષિક સર્વેક્ષણ મૂળભૂત રીતે ગુજરાત સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ તથા તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો અનુસાર મિલકતના બજાર મૂલ્યના નિર્ધારણના હેતુ માટે કરવામાં આવે છે. એ.એસ.આર.નું પુનર્વિચાર ન થવું, પોતે જ, વળતર અપર્યાપ્ત, અન્યાયી અને અયોગ્ય રહેશે એવું માનવા માટે આધાર બની શકે નહીં. તેના વિરુદ્ધ, ગુજરાત રાજ્યના મહેસૂલ વિભાગ દ્વારા સમયાંતરે પસાર કરવામાં આવેલા વિવિધ ઠરાવો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે એ.એસ.આર.માં પ્રમાણાનુપાત વધારો આપવામાં આવે છે. સંક્ષેપમાં, ૨૦૧૧થી એ.એસ.આર.નું પુનર્વિચાર ન થવું, અધિનિયમને બંધારણવિરુદ્ધ જાહેર કરવા માટેનો આધાર બની શકે નહીં. એ.એસ.આરોના પુનર્વિચારના અભાવે, કલમ ૧૧ હેઠળની સૂચના નિષ્ફળ જ જવી જોઈએ એવું આવશ્યક નથી.

૪૧. કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ દ્વારા ફરજિયાત કરાયેલ મુજબ સંબંધિત જમીનોના બજાર મૂલ્યમાં સુધારો અને અદ્યતનકરણ કર્યા વિના જમીન સંપાદન પ્રક્રિયાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી એવી દલીલ અંગે, એ જોવું આવશ્યક છે કે કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ ની ઉપકલમ (૧), તે

સાથે જોડાયેલી સ્પષ્ટીકરણ ૧ સાથે વાંચીએ તો, જમીનના બજાર મૂલ્યનું મૂલ્યાંકન અને નિર્ધારણ કરતી વખતે, ખંડ (એ), ખંડ (બી) અથવા ખંડ (સી) માં દર્શાવેલ માપદંડોમાંથી કોઈપણ એક અપનાવી શકાય છે. જો આપણે સમગ્ર કલમ વાંચીએ, તો સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ થાય છે કે અધિનિયમ અધિગ્રહિત કરાયેલી જમીનના બજાર મૂલ્યના મૂલ્યાંકન અને નિર્ધારણ માટે અપનાવવા યોગ્ય પૂરતી માર્ગદર્શિકાઓ પ્રદાન કરે છે. બજાર મૂલ્યના નિર્ધારણ માટે જમીન સંપાદન સત્તાધિકારીઓએ ખંડોમાં દર્શાવેલ ત્રણેય માપદંડોનું પાલન કરવું આવશ્યક નથી; પરંતુ, જો એવું નોંધાય કે કોઈ એક માપદંડ મુજબ બજાર મૂલ્ય વધુ આવે છે, તો તેઓ તે વિશિષ્ટ માપદંડ અપનાવી શકે છે.

૪૨. વધુમાં, જ્યાં સુધી સ્ટામ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૨એનો સંબંધ છે, તે મિલ્કતના બજાર મૂલ્યના નિર્ધારણની જોગવાઈ કરે છે, જેના મુજબ જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજ અથવા હસ્તાંતરણપત્ર વગેરે નોંધણી માટે સત્તાધિકારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે અને જો નોંધણી સત્તાધિકારીને એવું માનવાનું કારણ હોય કે તેમાં દર્શાવાયેલ પ્રતિફળ મિલ્કતના બજાર મૂલ્યને આશરે અનુરૂપ નથી, તો એવી સ્થિતિમાં, આવી મિલ્કતનું સાચું બજાર મૂલ્ય તથા તે દસ્તાવેજ પર ચૂકવવાપાત્ર યોગ્ય શુલ્ક નક્કી કરવા માટે, તે બાબત તે જિલ્લામાં આવેલ કલેક્ટર સમક્ષ સંદર્ભિત કરવી રહે છે, જ્યાં મિલ્કત આવેલ હોય. અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ ઉપરોક્ત પડકાર કોઈ આધાર ધરાવતો નથી.

૪૩. અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ.જે. યાજ્ઞિકે ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની ૨૦૧૩ ના ૩૦ ની કલમ ૪૦એમાં કરાયેલ તે સુધારો દબાવ્યો નથી, જેના દ્વારા મુખ્ય અધિનિયમની કલમ ૪૦ ની ઉપકલમ (૨) માં “સંસદની મંજૂરી” શબ્દો પછી “અથવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રાજ્ય સરકારને આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું પાલન કરવા માટે” શબ્દો ઉમેરવામાં આવશે, તે ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૪૦ના અધિકારક્ષેત્રથી પર છે.

૪૪. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ આ દલીલ કે સંમતિ રાજ્યપાલની નહીં પરંતુ સરકારની મેળવવામાં આવી હતી, તે જે પુસ્તકમાંથી સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે તેની હદ સુધી માત્ર મુદ્દાદોષ છે. હકીકતમાં, ભારતના સંવિધાનની સત્તાવાર નકલ, જેનો ઉલ્લેખ અમે અગાઉના પરિચ્છેદમાં રાજપત્ર સંદર્ભે પહેલેથી જ કર્યો છે, તેમાં ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૮ માં રાજ્યપાલની નહીં પરંતુ સરકારની અનુમતિનો ઉલ્લેખ છે અને આ કેસની હકીકતોમાં, ભારતના રાષ્ટ્રપતિએ અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કેન્દ્ર સરકારના કાર્યપાલક કાર્યો રાજ્ય સરકારના સત્તાધિકારીઓને સોંપવા અંગેની જાહેરનામું બહાર પાડતા પહેલાં ગુજરાત સરકારની સંમતિ મેળવવામાં આવી હતી.

૪૫. રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માટે જે મોકલવામાં આવ્યું હતું તે વિધેયક હતું અને અનુચ્છેદ ૨૫૪ એ જોગવાઈ કરે છે કે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી માટે જે મોકલવાનું હોય તે “કાયદો” હોવો જોઈએ, અને તેથી મંજૂરી માટે કાયદો મોકલવામાં આવ્યો ન

હોવાથી સુધારાની સમગ્ર કાર્યવાહી દુષિત બને છે, એવી જે દલીલ ઉઠાવવામાં આવી છે, તે બાબતે, સુશ્રી સલુભાઈ રામચંદ્ર અને અન્ય (ઉપરોક્ત) તેમજ કામેશ્વર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોનું અવલોકન કરતાં, જણાવેલી દલીલ ભ્રાંત માન્યતા પર આધારિત છે.

૪૬. અતિશય કાનૂનનિર્માણના દોષના પડકાર અંગે, એ નોંધવું જરૂરી છે કે કલમ ૧૦એ માંથી જ પૂરતા માર્ગદર્શક માપદંડો સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે. ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમો ૧૦૫ અને ૧૧૩ તેમજ મુશ્કેલીઓના નિવારણનો હુકમ, જ્યારે સુધારા અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનના સંદર્ભમાં વાંચવામાં આવે, ત્યારે રેખીય સ્વરૂપ ધરાવતા પ્રકલ્પોના અમલીકરણમાં અનુસરવાના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરે છે. કાનૂનનિર્માણ સંબંધિત કાર્યનું પ્રત્યાયોજન માન્ય છે, કારણ કે ૨૦૧૬ ના અધિનિયમની કલમ ૧૦એ પોતે જ કાનૂનનિર્માણની નીતિ શું કલ્પે છે તે દર્શાવે છે. ૨૦૧૬ ના અધિનિયમની કલમ ૧૦એ હેઠળ રાજ્યને મુક્તિ આપવાનો અધિકાર છે, અને એવું કહી શકાય નહીં કે પ્રકલ્પ માત્ર કેન્દ્રીય સરકારનો જ છે. માંગણી કરતી અથવા સંપાદન કરતી સંસ્થા રાજ્ય સરકારનો સમાવેશ કરે છે. આથી પ્રકલ્પ રાજ્યનો પણ સમાવેશ થાય છે અને તેથી ગુજરાતના પ્રદેશોને અનુલક્ષીને સંબંધિત જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિઓ આપી શકાય છે. અરજદારોનો એ મત કે અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ માત્ર કાયદો જ અને બિલ નહીં, મૂલ્યાંકન માટે મોકલી શકાય, તે ભ્રામક છે.

૪૭. રાજ્ય અધિનિયમ કેન્દ્રીય અધિનિયમને પ્રતિકૂળ હતો, તે એક સર્વવિદિત બાબત છે; તેમ છતાં, માત્ર એટલા માટે કે તે પ્રતિકૂળ હતો, કાયદો પ્રબળ રહેશે નહીં એવું કહી શકાય નહીં, કારણ કે એકવાર વિચારણા માટે અનામત રાખીને તેની અનુમતિ આપવામાં આવે, ત્યારે એવો પ્રતિકૂળ કાયદો પ્રબળ બને છે. હેતુઓ અને કારણોની નોંધ જ્યારે વાંચવામાં આવે ત્યારે કાયદાને શું સ્વરૂપ આપવાનું છે તેનો એક રૂપરેખાત્મક અભ્યાસ મળે છે. તેના આધારે એક માળખું રચવામાં આવે છે, જેના પર કાયદાની રચના કરવામાં આવે છે. આ રીતે નિર્વહિત થયેલ વિધાનકારી કાર્યને અતિશય સોંપણીના સિદ્ધાંતના આધારે દુષિત ગણાવી શકાય નહીં. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતાં, રાજ્ય અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦એ અતિશય સોંપણીના દોષથી ગ્રસ્ત છે એવું કહી શકાય નહીં અને તે આવશ્યક વિધાનકારી કાર્યનું સોંપણ કરે છે એવું પણ કહી શકાય નહીં.

૪૮. આ સંદર્ભમાં, અમારો એવો મત છે કે ઈન રે: ધ દિલ્હી લોક એક્ટ (ઉપરોક્ત) કેસમાં આપેલો મૌલિક નિર્ણય, જેમાં ઉદ્ભવેલો પ્રશ્ન સોંપણીની મર્યાદાઓ તથા તે માટેના આધારો અંગેનો હતો અને જેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું, તેનો સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરવો આવશ્યક છે. દિલ્હી લોક એક્ટ (ઉપરોક્ત) માં, જે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૩ હેઠળનો રાષ્ટ્રપતિનો સંદર્ભ હતો, તેના વિચાર અને અહેવાલ માટે નીચેના ત્રણ પ્રશ્નો ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યા હતા:

૧ શું દિલ્હી કાયદા અધિનિયમ, ૧૯૧૨ ની કલમ ૭, અથવા તેની કોઈ જોગવાઈ, અને કયા વિશેષ મુદ્દામાં અથવા મુદ્દાઓમાં, અથવા કેટલી હદ સુધી, તે ઉક્ત અધિનિયમ પસાર કરનાર વિધાનમંડળની સત્તાથી પર હતી?

૨ શું અજમેર મેરવાડા (લોઝના વિસ્તરણ અંગેનો) અધિનિયમ, ૧૯૪૭, અથવા તેની કોઈ જોગવાઈ, અને કયા વિશિષ્ટ બાબતમાં અથવા બાબતોમાં અથવા કેટલી હદ સુધી, તે અધિનિયમ પસાર કરનાર વિધાનમંડળની વિધાનસત્તાની પરિધિ બહાર હતી?

૩ શું ભાગ સી સ્ટેટ્સ (લોઝ) અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૨, અથવા તેની કોઈપણ જોગવાઈઓ, અને કઈ વિશિષ્ટ બાબતમાં અથવા બાબતોમાં અથવા કેટલી હદ સુધી, સંસદની વિધાનસત્તાથી પર છે?"

૪૮.૧ માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ કાનિયાના મતાનુસાર, ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ, ૧૯૧૫ તથા ૧૯૩૫, જેને ઇન્ડિયન ઇન્ડિપેન્ડન્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ દ્વારા સુધારવામાં આવ્યો હતો, તેની ચર્ચા કરતા અને સર સેસિલ કાર્ટના ગ્રંથ ઇંગ્લિશ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો ના પાનું ૧૫ પર ઉલ્લેખિત યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ અને બ્રિટનના બંધારણો વચ્ચેના મૂળભૂત ભેદનો તેમજ હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડના ભાગ ૬ અનુસરી રહેલા અનુચ્છેદ ૧૪૯ નો સંદર્ભ લેતા, અને માનનીય વકીલ દ્વારા ઉલ્લેખિત ન્યાયનિર્ણયો તથા પ્રિવી કાઉન્સિલ અને કેનેડા તથા ઓસ્ટ્રેલિયાની સર્વોચ્ચ અદાલતોએ 'કવીન વિ. બુરાહ' ૫ આઈએ ૧૭૮ ના કેસમાં લીધેલા નિર્ણયોના સંદર્ભમાં કેન્દ્ર અને વિવિધ પ્રાંતો વચ્ચેની

વિધાનસભાના વિતરણને ધ્યાનમાં રાખતા, ભારતના ગવર્નર જનરલની કાઉન્સિલ દ્વારા કાયદા અને નિયમો બનાવવાની સત્તા અંગે ગારો હિલ્સને જનરલ રેગ્યુલેશન્સ હેઠળ સ્થાપિત અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રમાંથી બહાર કાઢવા માટેનો કૃત્ય તથા બ્રિટિશ ઇન્ડિયાની કોઈપણ વિધાનસભા દ્વારા પસાર કરાયેલા અધિનિયમોમાં કરવામાં આવેલી વિવિધ જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કરીને, તેમણે નોંધ્યું હતું કે તે નિર્ણયો સાવચેતીપૂર્વક અને વિચારી-વિમર્શી રીતે આ દલીલને સમર્થન આપતા નહોતાં કે પ્રતિનિધિત સત્તા આપવાની સત્તા વિધાનસભાની અંદર આવતી હતી.

૪૮.૨ વિદ્વાન ન્યાયાધીશે 'કિંગ એમ્પરર વિ. બેનોઆરી લાલ શર્મા', ૭૨ આઈ.એ. ૫૭ ના કેસમાં આપેલ નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં યુદ્ધ ફાટી નીકળતાં સર્જાયેલ આપત્કાળના સોંપાયેલા અધિકારોના આધારે ગવર્નર જનરલને પ્રાપ્ત સત્તા હેઠળ જારી કરાયેલ સ્પેશિયલ ક્રિમિનલ કોર્ટ્સ ઓર્ડિનન્સ ૨, ૧૯૪૨ અંગેનો પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો અને એવી ઓર્ડિનન્સની માન્યતાને પડકારવામાં આવી હતી; જેમાં ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં તેમના લોર્ડશીપ્સે અવલોકન કર્યું હતું કે ગવર્નર જનરલે કાયદાનિર્માણની ફરજ પોતે જ નિભાવવાની હોય છે અને તે અન્ય સત્તાધિકારીઓને સોંપી શકતા નથી. પરંતુ ગવર્નર જનરલે પોતાની કાયદાનિર્માણ સત્તાઓનું ક્યારેય સોંપણ કર્યું નહોતું. તેને એવી અસામાન્ય વ્યવસ્થા માનવામાં આવી હતી કે જેમાં કાયદાની કોઈ જોગવાઈનો સ્થાનિક અમલ તેની આવશ્યકતા અંગે સ્થાનિક પ્રશાસકીય સત્તાધિકારના નિર્ણયથી

નક્કી થાય છે, અને તેમના લોર્ડશીપ્સ ફેડરલ અદાલતના બહુમતી મત સાથે અસહમત હતા કે જે કરવામાં આવ્યું હતું તે કાયદાનિર્માણ કાર્યનું સોંપણ હતું. 'રસેલ વિ. ધ ક્વીન', ૧૮૮૨(૭) એસી ૮૨૯ ના કેસના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. તે ઉપરાંત 'ધ ક્વીન વિ. બુરાહ', ૫ આઈએ ૧૭૮ ના કેસનો બીજો નિર્ણય પણ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યો હતો. દિલ્હી લોક કેસના ચુકાદાના પેરા ૧૭ માં, વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશે ઠરાવ્યું હતું કે એટર્ની-જનરલ દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલ પ્રતિપાદનને સમર્થન આપવા બદલે તે બધા નિર્ણયો અવ્યક્ત રીતે તે દલીલને નકારી કાઢે છે, અર્થાત્ વિદ્વાન એટર્ની જનરલની તે દલીલને કે સોંપણ કરવાની સત્તા કાયદાનિર્માણની સત્તામાં અંતર્નિહિત હતી. વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશે 'હોજ વિ. ધ ક્વીન', (૧૮૮૪) ૯ એસી ૧૧૭ ના કેસના નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં કેનેડાના ઓન્ટારિયો સ્થિત કોર્ટ ઓફ અપીલના નિર્ણય સામેની અપીલમાં લિકર લાઈસન્સિસ એક્ટની માન્યતા અંગેનો પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો. વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશે 'વિક્ટોરિયા સ્ટીવેડોરિંગ એન્ડ જનરલ કોન્ટ્રેક્ટિંગ કંપની વિ. ડિગ્નન', ૪૬ સી.એલ.આર. ૭૩ ના કેસમાં ઓસ્ટ્રેલિયાની સર્વોચ્ચ અદાલતના કેટલાક નિર્ણયોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં કાયદાનિર્માણ સત્તાનું સોંપણ બંધારણ અનુસાર હતું કે નહીં તે પ્રશ્ન ઓસ્ટ્રેલિયાની વડી અદાલત દ્વારા તપાસવામાં આવ્યો હતો. કેનેડિયન અને ઓસ્ટ્રેલિયન બંધારણો તથા પ્રિવી કાઉન્સિલના નિર્ણયોનું મૂલવણ કર્યા બાદ, વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશે અમેરિકા ના બંધારણ અનુસારની સ્થિતિ તપાસવા માટે કોર્ડ દ્વારા રચાયેલ સ્ટેચ્યુટરી

કન્સ્ટ્રક્શનનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને 'હેમ્પટન એન્ડ કો. વિ. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ', (૧૯૨૮) ૨૭૬ યુએસ ૩૯૪ તથા ઓહિયો ની સર્વોચ્ચ અદાલતના અગાઉના નિર્ણય સિન્સિનાટી ડબ્લ્યુ એન્ડ ઝેડ.આર. કો. વિ. કિલન્ટન કાઉન્ટી કમિશનર્સ' ના કેસકાયદાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં આવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે, "અતએવ સાચો ભેદ કાયદો બનાવવાની સત્તાના સોંપણ અને તે કાયદો કેવો હોવો જોઈએ તે અંગે અવશ્ય જ વિવેકાધિકારનો સમાવેશ કરતું હોય છે, અને બીજી બાજુ કાયદા હેઠળ તથા કાયદાના અનુસરણમાં તેનો અમલ કરવા માટે વપરાવાની સત્તા અથવા વિવેકાધિકાર આપવાના વચ્ચે છે. પહેલું કરી શકાય તેમ નથી; જ્યારે બીજા સામે કોઈ માન્ય વાંધો ઉઠાવી શકાય નહીં.

૪૮.૩ વધુમાં, 'લોકનું અપીલ', (૧૯૮૩)

૭૨ પા. ૪૯૧, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો અને પનામા રિફાઈનિંગ કો. વિ. રાયનના કેસમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ હ્યુઝનું પ્રસિદ્ધ ઉદ્ઘરણ પણ,

૨૯૩ યુએસ ૩૮૮, અને પ્રો. કુશમેનના તર્કસંગત નિષ્કર્ષનો પણ ઉલ્લેખ કરીને, તેમજ પરિણેદ ૩૩ અને ૩૫ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૩૩ સત્તાના પ્રતિનિધિસોંપણના આ પ્રશ્નની જટિલતા અને વિવિધ એવા નિર્ણયોનું પરિશીલન, જેમાં તેના અમલના પરિણામે અધિનિયમોને સમર્થન મળ્યું છે અથવા અમાન્ય ઠેરવાયા છે, તેનો ઉલ્લેખ સ્વાર્ટ્ઝે અમેરિકન એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો વિષયક ગ્રંથમાં કંઈક યોગ્ય રીતે કર્યો છે. વેમન વિ.

સાઉથેન્ડ, (૧૮૨૫) ૧૦ વ્હીટ ૧ માંથી માર્શલ સી.જે.ની આ નોંધ ઉદ્ઘૃત કર્યા પછી કે, એવા મહત્વના વિષયો, જેઓનું સંપૂર્ણ નિયંત્રણ વિધાનમંડળે પોતે જ કરવું જોઈએ, અને એવા ઓછા મહત્વના વિષયો, જેમાં સામાન્ય જોગવાઈ કરવામાં આવી શકે અને તેવી સામાન્ય જોગવાઈ હેઠળ કાર્ય કરનારાઓને વિગતો પૂર્ણ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી શકે, તે બંનેને અલગ પાડતી રેખા ચોક્કસ રીતે આંકવામાં આવી નથી, તેખક સૂચવે છે કે જ્યારે અમેરિકન અદાલતો પ્રથમવાર પ્રતિનિધિસોંપણાના કેસોનો સીધો સામનો કરી, ત્યારે ઊભી થયેલી ન્યાયિક દ્વિધાનો ઉકેલ “પ્રતિનિધિરૂપે સોંપાયેલી સત્તા” શબ્દસમૂહનું વર્ણન કરવા માટે શબ્દોની વિવેકપૂર્ણ પસંદગી દ્વારા લાવવામાં આવ્યો. હસ્તાંતરિત કરાયેલી સત્તા, જસ્ટિસ હોમ્સના સુચિત વાક્યપ્રયોગ મુજબ, “અર્ધ” શબ્દથી મૃદુ બનાવવામાં આવી, અને આ રીતે અદાલતો પ્રતિનિધિસ્થ કાનૂનનિર્માણના તથ્યને સ્વીકારી શકી અને છતાં તેને તે નામ આપવાનું નકારી શકી. “આ પરિણામ પ્રો. કુશમેનના નિગમનાત્મક સૂત્રમાં સારી રીતે વ્યક્ત થયું છે:

"મુખ્ય પૂર્વધારણા:

વિધાન સત્તા બંધારણીય રીતે સોંપી શકાતી નથી

કોંગ્રેસ.

ગૌણ પૂર્વધારણા:

નિષ્કર્ષો:

એ અનિવાર્ય છે કે કેટલીક સત્તાઓ વહીવટી અધિકારીઓ અને નિયમનકારી આયોગોને સોંપવામાં આવે.

અતએવ, આ રીતે પ્રત્યાયોજિત કરવામાં આવેલી સત્તાઓ વિધાનકારી સત્તાઓ નથી. તેના બદલે, તે વહીવટી અથવા અર્ધ-વિધાનકારી સત્તાઓ છે.”

૩૫. પ્રિવી કાઉન્સિલના આ તમામ નિર્ણયોની, કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલિયાની સર્વોચ્ચ અદાલતોના ચુકાદાઓની નિષ્પક્ષ અને સાવધ વાંચન તથા વિશ્લેષણ, તેમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દો અને અભિવ્યક્તિઓને ખેંચતાણ કરીને અર્થ આપ્યા વિના, મને આ નિષ્કર્ષે પહોંચાડે છે કે, વિધાનમંડળ તેની વિધાનકારી ફરજોનો એક ભાગ તરીકે, અધિનિયમને કાર્યરત અને અસરકારક બનાવવા માટે નિયમો અને વિનિયમો બનાવવાની સત્તા પ્રદાન કરી શકે છે; અને વિધાનમંડળ પાસે આચરણનો નિયમ પૂરું પાડતી નીતિ અને સિદ્ધાંતો નક્કી કરવાની સત્તા છે; તથા તે આગળ એવું પણ જોગવાઈ કરી શકે છે કે, જ્યારે કોઈ કાર્યપાલક સત્તાધિકારી દ્વારા ચોક્કસ માહિતી અથવા તથ્યો મળ્યાં અને નિર્ધારિત થયાં હોય, ત્યારે અધિનિયમનો અમલ અમુક વિસ્તારો સુધી વિસ્તારી શકાય અથવા આવા નિર્ધારણ પર અમલમાં લાવી શકાય, જેને શરતી વિધાન કહેવામાં આવે છે; પરંતુ સામાન્ય રીતે વિધાનકારી ફરજો સોંપવાની સત્તા ભારતના સંવિધાન હેઠળ કોઈપણ તબક્કે માન્ય ઠરતી નથી. આપત્તિકાળની પરિસ્થિતિઓમાં, જેમ કે યુદ્ધમાં, જ્યાં વિનિયમોના અમલના મુદ્દે કાર્યપાલકને આવશ્યક રીતે વિશાળ અવકાશ છોડવો પડે છે, ત્યાં વિનિયમો બનાવવાની સત્તાનો વ્યાપ ખૂબ જ

વિશાળ હોય છે, છતાં, એવા કેસોમાં પણ “વિધાનકારી ફરજો” સોંપવામાં આવી હતી એવો સૂચન નકારવામાં આવ્યો છે. તે જ રીતે, કેસની આવશ્યકતાઓ અને વિધાનના સ્વરૂપ અનુસાર ફેરફાર થતો હોવા છતાં, શરતી વિધાન અથવા ગૌણ વિધાન અથવા આનુષંગિક વિધાનનો સિદ્ધાંત તમામ સંવિધાનો હેઠળ સમાન રીતે માન્ય રાખવામાં આવ્યો છે. તેથી, મારા મત મુજબ, માનનીય એટર્ની-જનરલે આગળ ધપાવેલો આ દાવો કે વિધાનકારી સત્તા સાથે વિધાનકારી ફરજો સોંપવાની સામાન્ય સત્તા પણ અંતર્ભૂત છે, જેથી વિધાનમંડળ પોતાની નીતિ જ નક્કી ન કરે અને આચરણનો કોઈ નિયમ જ ન મૂકે, પરંતુ આખી બાબત કાર્યપાલક સત્તાધિકારી અથવા વહીવટી કે અન્ય સત્તાસંસ્થાને સોંપી દે, તે અસંગત છે અને જેના પર તેઓ નિર્ભર કરે છે તે સત્તાવાર નિર્દેશો દ્વારા સમર્થિત નથી. બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના સર્વસત્તાસંપન્ન સ્વરૂપથી પરે, જે પરંપરા મુજબ સ્થાપિત છે અને જેના અધિકારો પણ તેથી નિરંકુશ અને અપરિમિત છે, મને એવું લાગતું નથી કે અન્ય કોઈ દેશના કોઈ વિધાનમંડળમાં એટર્ની જનરલે વિધાનમંડળ માટે જે પ્રકારની સામાન્ય સોંપણી સત્તાઓનો દાવો કર્યો છે, તેવી સત્તાઓ માન્ય ગણવામાં આવી હોય અથવા અનુમતિ આપવામાં આવી હોય.

૪૮.૪ તેમ છતાં, વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ પ્રશ્ન નં. ૧ નો એવો જવાબ આપ્યો કે દિલ્હી કાયદા અધિનિયમની કલમ ૭ માં રહેલી સત્તાનો સ્વભાવ, અધિનિયમ ૧૮૬૯ ના અધિનિયમ ૨૨ ની કલમો ૮ અને ૯ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલી સત્તાના સ્વભાવથી સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે અને જેટલી હદ સુધી દિલ્હી કાયદા

અધિનિયમની કલમ ૭ કેન્દ્રીય કાર્યપાલક સરકારને પ્રાંતીય વિધાનમંડળ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈપણ કાયદાને દિલ્હી પ્રાંત પર લાગુ કરવાની મંજૂરી આપે છે, તેટલી હદ સુધી તે કેન્દ્રીય વિધાનમંડળની સત્તાથી પર છે. તે હદ સુધી કેન્દ્રીય વિધાનમંડળે પોતાનું કાર્ય ત્યજી દીધું હતું, અને તેથી, તે હદ સુધી અધિનિયમ અમાન્ય છે અને એ જ તર્ક અને આધાર પર અજમેર મેરવારા અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ના પ્રશ્ન ૨ ને પણ સત્તાથી પર હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું અને અંતે પ્રશ્ન નં. ૩ અંગે, જેટલી હદ સુધી કલમ ૭ કેન્દ્રીય સરકારને ભાગ એ રાજ્ય પર કોઈપણ વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓને દિલ્હી પ્રાંત સુધી વિસ્તૃત કરવાની મંજૂરી આપે છે, તેટલી હદ સુધી તે કલમ સત્તાથી પર હોવાનું ઠરાવવામાં આવી હતી.

૪૮.૫ ન્યાયમૂર્તિ વી.ડી. મહાજનના ઐતિહાસિક અસહમતિભર્યા મત અંગે પણ સ્થિતિ આવી જ છે. ન્યાયમૂર્તિ મહાજનના મત મુજબ, ત્રણેય પ્રશ્નોના સંદર્ભમાં પરિચ્છેદ ૨૦૫માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૭ ઘડીને વિધાનમંડળે વ્યવહારિક રીતે પોતાની વિધાનસત્તા કાર્યપાલિકાના હિતમાં તજી દીધી હતી અને ભારતીય કાઉન્સિલ્સ અધિનિયમ, ૧૮૬૧, અથવા પ્રિવી કાઉન્સિલના કોઈ નિર્ણયથી કે કોઈ વિધાન પ્રધાના આધારે તે સમર્થિત નહોતું. તેથી, કલમ ૭ ભારતીય કાઉન્સિલ્સ અધિનિયમ, ૧૮૬૧ની સીમા બહારની હતી. બે મુખ્ય આધારો પર, એટલે કે વિધાનમંડળો દિલ્હી માટે કાયદા બનાવવા સક્ષમ નહોતાં અને ભારતમાં વિધાન સંસ્થાઓ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓમાં ફેરફાર

કરવાની બાબતમાં તેણે કાર્યપાલિકાને સમવ્યાપી વિધાનસત્તા સોંપી દીધી હતી, અજમેર-મેરવાડા (કાયદાઓનો વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૪૭ની કલમ ૨ વિષેનો બીજો પ્રશ્ન પણ, દિલ્હી કાયદા અધિનિયમની કલમ ૭ને તે જ તર્કપ્રણાલી લાગુ કરીને બંધારણવિરોધી ઠરાવવામાં આવી હતી તે માટે આપવામાં આવેલા કારણોને આધારે, સીમા બહારનો ગણવામાં આવ્યો હતો. ત્રીજો પ્રશ્ન એવો હતો કે ભાગ ૩ રાજ્યો (કાયદાઓ) અધિનિયમ, ૧૯૫૦ની કલમ ૨ બંધારણની સીમા બહારની ઠરાવવામાં આવી હતી.

૪૮.૬ બહુમતીના મત મુજબ, દિલ્હી લોક એક્ટ, ૧૯૧૨ ની કલમ ૭ અંગે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી ૫ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ ઉપરોક્ત જોગવાઈને અધિકારસંગત ઠરાવી છે અને ૨ ન્યાયાધીશોએ તેને અધિકારાતિક્રમી ઠરાવી છે. અજમેર-મેરવાડા (લોકનો વિસ્તાર) એક્ટ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨ અંગે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી ૪ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ ઉપરોક્ત જોગવાઈને અધિકારસંગત ઠરાવી છે અને ૩ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ તેને અધિકારાતિક્રમી ઠરાવી છે.

૪૮.૭ રાષ્ટ્રપતિ સંદર્ભને અનુસરી વિચારણા હેઠળ આવેલી ત્રણ પ્રશ્નોને સંબોધ્યા બાદ, આ પ્રશ્નોનો વ્યવહાર કરતી વખતે ફક્ત અલી ન્યાયાધીશે ત્રણ સંભવિત ઉત્તરો પર વિચાર કર્યો હતો, એટલે કે, (૧) જે વિધાનમંડળ કોઈ નિશ્ચિત ક્ષેત્રમાં સર્વસત્તાધિક છે તેને સત્તા સોંપવાની અમર્યાદિત સત્તા હોય છે અને તેની સત્તાના વિષયમાં વિધાનકારી કાર્યો સોંપવાની સત્તાનો અનિવાર્ય રીતે સમાવેશ થવો જ જોઈએ; (૨) પ્રત્યાયોજિત વિધાન માત્ર નિશ્ચિત મર્યાદાઓની

અંદર જ માન્ય છે; અને (૩) કાનૂનના કેટલાક એવા સિદ્ધાંતોને કારણે, જે સુપ્રસિદ્ધ અને સુસ્વીકાર્ય છે, પ્રત્યાયોજિત વિધાન કદીપણ માન્ય નથી. ફઝલ અલી ન્યાયાધીશે ઉપરોક્ત તમામ નિર્ણયોનો પણ વિચાર કર્યો હતો અને અમેરિકામાં નીચેના ૮ શીર્ષકો હેઠળ માન્ય ઠરાવાયેલા પ્રત્યાયોજનના વર્ગીકૃત ઉદાહરણોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો:

“૧ કાયદાની અમલવારી જે તથ્યો અથવા શરતો પર આકસ્મિક રીતે અવલંબિત હોય, તે તથ્યો અથવા શરતો નિર્ધારિત કરવાની સત્તાનું પ્રત્યાયોજન.

૨ બિન-વિધાનિક અથવા વહીવટી કાર્યોનું પ્રત્યાયોજન.

૩ વહીવટી નિયમો અને નિયમનો બનાવવાની સત્તાનું પ્રત્યાયોજન.

૪ મ્યુનિસિપાલિટીઓ અને સ્થાનિક સંસ્થાઓને સત્તા-પ્રત્યાયોજન.

૫ કોંગ્રેસ દ્વારા પ્રદેશીય વિધાનમંડળ અથવા આયોગને સત્તાપ્રદાન.

૬ ખાનગી અથવા બિન-સરકારી વ્યક્તિઓ અથવા નિગમોને સોંપણી.

૭ ન્યાયતંત્રમાં વિવેકાધિકારનું નિક્ષેપણ.

૮ અન્ય અધિકારક્ષેત્રનો કાયદો અથવા નિયમ અપનાવવો.”

૪૮.૮ અંતે, ન્યાયમૂર્તિ ફઝલ અલી એ, પરિચ્છેદ ૭૪ માં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

“૭૪ હું અત્યાર સુધી જે નિષ્કર્ષો પર પહોંચ્યો છું તે હવે સંક્ષેપમાં આ રીતે રજૂ કરી શકાય છે:

(૧) વિધાનમંડળે સામાન્ય રીતે પોતાનું પ્રાથમિક વિધાનકાર્ય પોતે જ નિભાવવું જોઈએ અને અન્ય મારફતે નહીં. (૨) એકવાર એવું સ્થાપિત થઈ જાય કે તેને નિશ્ચિત ક્ષેત્રમાં સર્વભોમ સત્તાઓ પ્રાપ્ત છે, ત્યારે તેના અનુસંગી નિષ્કર્ષરૂપે એવું માનવું પડે કે તે ક્ષેત્રની અંદર તે કોઈ વિશિષ્ટ કાયદો બનાવતી વખતે પોતાના આશય અને નીતિને અમલમાં મૂકવાનો જે માર્ગ તેને શ્રેષ્ઠ જણાય તે રીતે કાયદેસર વ્યવસ્થા કરવા માટે મુક્ત છે, અને જે કાર્યો તે પોતે કરી શકતી નથી અથવા જે કરવું તેને અસુવિધાજનક લાગે છે તે કરવા માટે તે જરૂરી માને તેટલી હદ સુધી કોઈ પણ બાહ્ય એજન્સીની મદદ લઈ શકે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પોતાની વિધાનસત્તાનો સંપૂર્ણ અને અસરકારક ઉપયોગ કરવા માટે જે કંઈ અનુસંગિક અને આવશ્યક હોય તે બધું તે કરી શકે છે. (૩) તે પોતાની વિધાનકારી ફરજોનો ત્યાગ કરી શકતી નથી, અને તેથી કોઈ બાહ્ય ૮૩૧ એજન્સીને સત્તા સોંપતી વખતે તેને જોવું જોઈએ કે આવી એજન્સી અધિનસ્ત સત્તાધિકારી તરીકે કાર્ય કરે અને સમાનાંતર વિધાનમંડળ બની ન જાય. (૪) સત્તાઓના વિભાજનનો સિદ્ધાંત અને અમેરિકામાં અમેરિકન બંધારણ રચાયું ત્યારથી તેને મળેલ ન્યાયિક અર્થઘટન, અમેરિકાની અદાલતોને અયોગ્ય અને અતિશય સત્તા-પ્રત્યાયોજન પર નિયંત્રણ રાખવા સક્ષમ બનાવે છે; પરંતુ આ દેશની અદાલતો તે સિદ્ધાંતને સ્વીકારેલી નથી અને અમેરિકા જેવી જ રીતથી તેનો

ઉપયોગ કરી શકતી નથી. તેથી, આ દેશમાં વિધાનમંડળની પ્રત્યાયોજિત કરવાની સત્તા પર માત્ર બે મુખ્ય નિયંત્રણો છે, તે છે તેની સુબુદ્ધિ અને એ સિદ્ધાંત કે તે એવી રેખા પાર ન કરે જેના આગળ પ્રત્યાયોજનનો અર્થ "ત્યાગ અને સ્વ-લોપ" બને છે.

૪૮.૯ ફકરા ૯૦ માં, ન્યાયમૂર્તિ ફઝલ અલી એ નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૯૦. હું સમાપન કરું તે પહેલાં, અહીં "પ્રત્યાયોજિત વિધાન" વિષયક અને તેની મર્યાદાઓ વિષે, ફરી એકવાર આ અભિવ્યક્તિનો લોકપ્રિય અર્થમાં ઉપયોગ કરીને, કેટલીક સામાન્ય ટિપ્પણીઓ કરવાનું ઇચ્છું છું. વિધાનનું આ સ્વરૂપ આજના સમયમાં અનિવાર્ય જરૂરિયાત બની ગયું છે, અને તે હવે સ્થિરપણે સ્થાન પામી ચૂક્યું છે – તે અનિવાર્ય પણ છે અને અવશ્યક પણ છે. હવે વિધાનમંડળને એટલા બધા કાયદાઓ બનાવવા પડે છે કે તે તમામ વિધાનિક વિગતો માટે સમય ફાળવી શકતું નથી, અને ક્યારેક જે વિષય પર તેને કાયદેસર વિધાન કરવું હોય તે એવો તકનીકી સ્વભાવનો હોય છે કે તે માત્ર વિશાળ સિદ્ધાંતો દર્શાવી શકે અને વિગતો તે વિષય સાથે વધુ પરિચિત લોકો દ્વારા તૈયાર કરાવવા માટે મૂકી દે. ફરીથી, જ્યારે સુધારાની જટિલ યોજનાઓને વિધાનનો વિષય બનાવવાનો હોય, ત્યારે તરત જ એક સ્વયંપૂર્ણ અને સંપૂર્ણ અધિનિયમ ઘડવો મુશ્કેલ બને છે, કારણ કે થનારી તમામ સંભાવનાઓનું પૂર્વાનુમાન કરવું અને જે માટે જોગવાઈ કરવાની હોય તેવી તમામ સ્થાનિક જરૂરિયાતોની કલ્પના કરવી શક્ય નથી. તેથી, અમુક અંશે લવચીકતા આવશ્યક બની જાય છે, જેથી

કાયદામાં વારંવાર સુધારો કરવાની જરૂરિયાત વિના અજાણી ભવિષ્યની પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ સતત અનુકૂળન શક્ય બને. આવા માર્ગનો લાભ એ છે કે તે પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારીને કોઈ ચોક્કસ કાયદાથી અસર પામવાની સંભાવના ધરાવતા હિતધારકો સાથે પરામર્શ કરવા, જરૂરી હોય ત્યારે વાસ્તવિક પ્રયોગો કરવા, અને પોતાની તપાસ તથા પ્રયોગોના પરિણામોનો શક્ય તેટલા શ્રેષ્ઠ રીતે ઉપયોગ કરવા સક્ષમ બનાવે છે. એવી આકસ્મિક અને તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓ પણ ઊભી થઈ શકે છે, જેમાં ત્વરિત પગલાં લેવાની અને જે સત્તાધિકારીઓએ પરિસ્થિતિઓ ઊભી થાય તેમ તેમ તેમનો સામનો કરવો હોય તેમને વિશાળ સત્તાઓ સોંપવાની જરૂર પડે. ઇંગ્લેન્ડ અને અન્ય દેશોના કાયદાપુસ્તકોમાં એવા કાયદાઓના ઉદાહરણો મળે છે, જેમનો ઉદ્દેશ કરવો પ્રત્યાયોજિત વિધાનની આવશ્યકતા ન્યાયસંગત ઠેરવવા માટે પૂરતો રહેશે. બ્રિટિશ ગોલ્ડ સ્ટાન્ડર્ડ (સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૩૧ એ ટ્રેઝરીને આ સત્તા આપી હતી કે તે એક્સચેન્જ સંબંધે અને અન્ય રીતે, ગોલ્ડ સ્ટાન્ડર્ડના સ્થગન સાથે સંબંધિત ઊભી થયેલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવા માટે તેઓ યોગ્ય માને તેવી કાર્યવાહી માટે આદેશો કરે અને સમયાંતરે તેમાં ફેરફાર કરે. ઇંગ્લેન્ડના નેશનલ ઇકોનોમી અધિનિયમ, ૧૯૩૧ એ "મહારાજાને પરિશિષ્ટમાં નિર્દિષ્ટ સેવાઓના સંબંધમાં મિતવ્યયિતા અમલમાં લાવવા કાઉન્સિલમાં આદેશો કરવાની" સત્તા આપી હતી અને તેમાં જોગવાઈ હતી કે આવા કોઈપણ હુકમમાં નિર્દિષ્ટ મંત્રીએ તે હુકમને અમલમાં મૂકવા માટે નિયમો બનાવી શકે. ફૂડ-સ્ટફ્સ (શોષણ નિવારણ) અધિનિયમ, ૧૯૩૧ એ બોર્ડ ઓફ ટ્રેડને ખાદ્ય અને

પીણાની કેટલીક વસ્તુઓમાં થતી અછત અટકાવવા અથવા દૂર કરવા માટે અપવાદરૂપ પગલાં લેવાની સત્તા આપી હતી. સ્પષ્ટ છે કે આ અધિનિયમો દ્વારા જે હેતુઓ સિદ્ધ કરવાના હતા, તે તેઓ જેમ ઘડાયા હતા તે સિવાય અન્ય કોઈ રીતે ઘડી શકાય તેમ નહોતા. મેં આ ઉદાહરણોનો ઉલ્લેખ એટલા માટે કર્યો છે કે આધુનિક વહીવટની જટિલતા અને રાજ્યના કાર્યોનો આર્થિક તથા સામાજિક ક્ષેત્ર સુધી થયેલો વિસ્તાર, નવી પ્રકારની વિધાન પદ્ધતિઓ અપનાવવી અને યોગ્ય પ્રસંગોએ વિવિધ સત્તાધિકારીઓને વિશાળ સત્તાઓ આપવી આવશ્યક બનાવી ચૂક્યો છે. પરંતુ, આજના સમયમાં પ્રત્યાયોજન અનિવાર્ય છે એવો ભાર મૂકતા હોય ત્યારે, વિધાનમંડળ દ્વારા પ્રત્યાયોજનની સત્તાનો અવિવેકપૂર્ણ ઉપયોગ કરવાથી ઉપજતા જોખમોનો ઉલ્લેખ કરવો ચૂકવું ન જોઈએ. પ્રત્યાયોજિત સત્તાને એટલી શિથિલ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવાની કે જેના આવરણક્ષેત્રનો સ્પષ્ટ નિર્ધારણ થઈ ન શકે, અને કાર્યપાલક સત્તાધિકારીઓને વિશાળ પ્રત્યાયોજિત સત્તાઓ આપતાં આપતાં સાથે જ કઠોર અને અયોગ્ય રીતે સત્તાનો ઉપયોગ થાય તે સામે નાગરિકને અદાલતો દ્વારા મળતી રક્ષા છીનવી લેવાની પ્રક્રિયામાં રહેલા જોખમો એટલા સ્પષ્ટ છે કે તે માટે વિશદ ચર્ચાની જરૂર નથી.

૪૮.૧૦ ન્યાયમૂર્તિ પતંજલિ શાસ્ત્રી અનુસાર, ફરો ૧૩૦ માં પ્રતિબિંબિત થયેલ મુજબ ત્રણ પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાં આવ્યા હતા, જે નીચે મુજબ છે:

૧૩૦ પરિણામે, હું એવો નિષ્કર્ષ કરું છું કે દિલ્લી લોઝ અધિનિયમ, ૧૯૧૨ ની કલમ ૭, અજમેર-મેરવારા (કાયદાઓનો વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની

કલમ ૨, અને ભાગ સી રાજ્યો (કાયદાઓ) અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૨, તેમની સમગ્રતામાં બંધારણીય અને માન્ય છે, અને હું સંદર્ભનો તે મુજબ જવાબ આપું છું.

૪૮.૧૧ ન્યાયમૂર્તિ મુખર્જિયા મુજબ, ત્રણેય પ્રશ્નોની વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને પરિચ્છેદ ૨૭૬ માં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

“૨૭૬ પરિણામ એ છે કે, મારા મત મુજબ, અમને સંદર્ભિત કરાયેલા ત્રણ પ્રશ્નોના ઉત્તર નીચે મુજબ હશે : (૧) દિલ્હી કાયદા અધિનિયમ, ૧૯૧૨ ની કલમ ૭ સંપૂર્ણપણે તે ધારાસભાની સત્તા બહારની છે જેણે તે પસાર કર્યો હતો અને તેનો કોઈપણ ભાગ અમાન્ય નથી. (૨) અજમેર૦મેરવારા (કાયદાઓનો વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૪૭ અથવા તેની કોઈપણ જોગવાઈઓ તે ધારાસભાની સત્તા બહારની નથી જેણે આ અધિનિયમ પસાર કર્યો હતો. (૩) ભાગ સી રાજ્યો (કાયદાઓ) અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૨, જે હદ સુધી તે કેન્દ્રીય સરકારને ભાગ એ રાજ્યોમાં અમલમાં રહેલા કાયદાઓને ભાગ સી રાજ્યો સુધી વિસ્તૃત કરવાની સત્તા આપે છે, તે હદ સુધી સત્તા બહારની છે, ભલે આવા કાયદાઓ તે વિસ્તારમાં પહેલેથી અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓ સાથે વિસંગત હોય અથવા તેમને અસર કરતા હોય જ્યાં તેઓ વિસ્તૃત કરવામાં આવે છે. તેથી, કલમના અંતિમ ભાગ દ્વારા અપાયેલ એવી સત્તા કે જેના દ્વારા કોઈપણ વિસ્તૃત કરાયેલા અધિનિયમમાં તે ભાગ સી રાજ્યોમાં તત્કાલ લાગુ પડતા કોઈ અનુરૂપ

પ્રાંતીય કાયદાને રદ કરવા અથવા તેમાં સુધારો કરવા માટે જોગવાઈઓ કરી શકાય, ગેરકાયદેસર અને સત્તા બહારની છે.

૪૮.૧૨ ન્યાયમૂર્તિ દાસે પરિચ્છેદ ૩૪૮ માં ત્રણેય પ્રશ્નોના ઉત્તર આપ્યા હતા, જે નીચે મુજબ છે:

૩૪૮ તેથી, પરિણામ એવો થાય છે કે હું પ્રશ્નોના ઉત્તર નીચે મુજબ આપું છું: ‘પ્રશ્ન’ ૧ : દિલ્હી કાયદા અધિનિયમ, ૧૯૧૨ ની કલમ ૭ માન્ય હતી અને તેનો કોઈપણ ભાગ તે પસાર કરનાર વિધાનમંડળની સત્તાથી પર નહોતો. ‘પ્રશ્ન’ ૨ : અજમેર-મેરવારા (કાયદાઓનો વિસ્તાર) અધિનિયમ, ૧૯૪૭ માન્ય હતો અને તેનો કોઈપણ ભાગ તે પસાર કરનાર વિધાનમંડળની સત્તાથી પર નહોતો. ‘પ્રશ્ન’ ૩ : ભાગ ૩ રાજ્યઓ (કાયદા) અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૨ માન્ય છે અને તેનો કોઈપણ ભાગ સંસદની સત્તાથી પર નથી.

૪૮.૧૩ ઉપર વિવિધ ન્યાયાધીશો દ્વારા આપવામાં આવેલ વિવિધ અભિપ્રાયો અંગે નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, પરિચ્છેદ ૩૮૪ માં ન્યાયમૂર્તિ બોઝ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોનું પુનઃઉત્પાદન કરવું અપ્રસંગિક ગણાશે નહીં, જેમાં લોર્ડશીપે નિર્ણયો ની શ્રેણીમાંથી કોઈ તર્કસંગત સિદ્ધાંત નિષ્કર્ષિત કરવામાં આવતી મુશ્કેલી વિષે સંક્ષેપમાં અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે. ઉક્ત અવલોકનો નીચે મુજબ છે:

૩૮૪. દલીલો દરમિયાન ઉદ્દેખ કરાયેલા અસંખ્ય તમામ અધિકારીઓ અને પુસ્તકોનું, તેમજ અહીં મેં વિશ્લેષિત કરેલા નિર્ણયોનું, ચિંતાપૂર્વકનું સૂક્ષ્મ પરીક્ષણ મને આ નિષ્કર્ષે પહોંચાડે છે કે, તેમાંથી કોઈ તર્કસંગત સિદ્ધાંત નિષ્કર્ષિત કરવો મુશ્કેલ છે. લગભગ દરેક મામલામાં નિર્ણય પ્રસંગોપાત રીતે આપવામાં આવ્યો છે અને તે સમયે તેમની સમક્ષ રહેલા મામલાની આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવા માટે ન્યાયાધીશોએ શબ્દો અને વાક્યાંશોને પોતાનો જ અર્થ આપ્યો છે, જે અન્યથા સામાન્ય અમલના કોઈ સિદ્ધાંતને પ્રતિબિંબિત કરી શક્યા હોત. તેથી, જ્યાં સુધી મારી સંપૂર્ણ શક્તિ રહી ત્યાં સુધી, મેં આ વિવાદાસ્પદ પરિભાષાઓનો ઉપયોગ ટાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે અને ભૂતકાળની વારસાગત વ્યવસ્થાને સ્વીકારીને આ પ્રશ્નનો વ્યવહારુ રીતે નિરાકરણ લાવવાનું વધુ યોગ્ય માન્યું છે. મારો નિષ્કર્ષ એ છે કે ભારતની સંસદ, ધ ક્વીન વિ. બુરાહની રેખાઓ પર, કાનૂન બનાવી શકે છે, અર્થાત્ તે અન્ય કોઈ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થાને એવા કાયદાઓનો અમલમાં પ્રવેશ કરાવવાનો અથવા લાગુ પાડવાનો અધિકાર સોંપી શકે છે, જે તે સમયે અસ્તિત્વમાં હોય અથવા અસ્તિત્વમાં આવી શકે, અને જે ભારતના કોઈપણ એવા ભાગમાં અમલમાં હોય જે સંસદના વિધાન નિયંત્રણને આધિન હોય, ભલે તે કાયદા સંસદે બનાવેલા હોય કે બંધારણ દ્વારા સ્થાપિત રાજ્ય વિધાનમંડળે બનાવેલા હોય. ભૂતકાળમાં એવી જ પ્રથા રહી છે. તેને ટેકો આપતા વ્યવહારુ સ્વરૂપના ભારરૂપ કારણો છે અને એવું જણાતું નથી કે બંધારણે તેને રદ કરી હોય.

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

૪૮.૧૪ ન્યાયમૂર્તિ બોઝે, ત્યારબાદ, પરિચ્છેદ ૩૯૦ માં, નીચે મુજબ વાંચાતા તે ત્રણેય પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા:

“૩૯૦ સંદર્ભ અંગે મારા જવાબો નીચે મુજબ છે : (૧) દિલ્હી લૉઝ અધિનિયમ, ૧૯૧૨ ની કલમ ૭, તેને પસાર કરનાર વિધાનમંડળની સત્તાની અંદર છે અને તે જ રીતે અજમેર-મેરવાડા (લૉઝનું વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨ પણ છે. (૨) ભાગ ૩ રાજ્યો (લૉઝ) અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૨ પણ સત્તાની અંદર છે, પરંતુ અંતિમ વાક્ય તેનો અપવાદ છે, જે નીચે મુજબ છે: “અને આ રીતે વિસ્તૃત કરાયેલ કોઈ પણ અધિનિયમમાં, તે ભાગ ૩ રાજ્યમાં તે સમયે લાગુ પડતા કોઈ અનુરૂપ કાયદાને (કેન્દ્રીય અધિનિયમ સિવાય) રદ કરવા અથવા સુધારવા માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી શકે”.

મારા ચુકાદામાં, આ ભાગ ‘અધિકારાતીત’ છે, પરંતુ કારણ કે તેને અધિનિયમના બાકીના ભાગથી અલગ કરી શકાય છે, તેથી બાકીનો ભાગ માન્ય છે.”

૪૮.૧૪ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત અને ઈન રી: ધ દિલ્હી લૉઝ એક્ટ (સુપ્રા) મામલામાં અપાયેલા ઉપરોક્ત અનુપાતને અમે લાગુ કરીએ છીએ અને અમે ઠરાવીએ છીએ કે ૨૦૧૬ નો ગુજરાત સુધારા અધિનિયમ અતિશય સત્તા-પ્રત્યાયોજનની ખામીથી પીડિત નથી અને તેથી તેને અસંવિધાનિક અને/અથવા સત્તાઓના મનસ્વી ઉપયોગ તરીકે કહી શકાય નહીં।

૪૮.૧૫ અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સોંપણી માન્ય હોય તો પણ તેવી સોંપણી હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ મનસ્વી છે; પરંતુ એકવાર અમે આ ઠરાવ્યું છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ જરૂરી મુજબ માનનીય ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરાયેલ અસંગતતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને અનુચ્છેદ ૨૦૧ હેઠળ મંજૂરી આપવામાં આવી છે, અને ત્યારબાદ રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ દ્વારા જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યા પછી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૮ હેઠળ રાજ્ય સત્તાધિકારીઓને કારોબારી કાર્યો સોંપવામાં આવ્યા છે, તથા મેસર્સ આર્કેડિસ દ્વારા સામાજિક અસર મૂલ્યાંકન અને પેસા સંબંધિત કામગીરી હાથ ધરવામાં આવી છે, અને તે સાથે વ્યક્તિઓના લઘુત્તમ સ્થળાંતર તથા અસરગ્રસ્ત મિલ્કતની સંખ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને વળતર તથા પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનના આકલનના માપદંડો કાયદા મુજબ નક્કી કરવામાં આવવાના છે, તેથી અમે માનીએ છીએ કે સત્તાઓનો કોઈ મનસ્વી ઉપયોગ થયો નથી.

૪૯. દલીલો દરમિયાન, અમારું ધ્યાન પરા ૨.૦ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેનું શીર્ષક “જમીન સંપાદન અને પુનર્વસન પ્રથા” એવું દર્શાવે છે કે અંતિમ એલાઈનમેન્ટના નિર્ધારણ માટે રાજ્ય દ્વારા શરૂઆતથી જ વિવિધ વિકલ્પોની તપાસ કરવામાં આવી છે. અંતિમ એલાઈનમેન્ટની પસંદગી માટેના મુખ્ય માપદંડોમાંથી એક ઓછામાં ઓછો પુનર્વસન પ્રભાવ, ખાસ કરીને રહેણાંક માળખાઓ પર, રહ્યો છે. માલિકી અનુસાર જમીનના ક્ષેત્રફળના વિતરણ

દર્શાવતો એક કોષ્ટક અને દુકાનો, પશુશાળાઓનો સમાવેશ કરતાં ઓળખવામાં આવેલા માળખાઓની વિગતો દર્શાવતો એક કોષ્ટક, આવા સંકલનમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. અરજદારોની આ દલીલ કે પેસાની જોગવાઈઓને અવગણવામાં આવી છે, તે આ હકીકતના પ્રકાશમાં ટકી શકતી નથી કે વિકાસ હેતુસર અનુસૂચિત વિસ્તારમાં જમીન અધિગ્રહિત કરતા પહેલાં યોગ્ય સ્તરની પરામર્શ પ્રક્રિયા હાથ ધરવામાં આવી રહી છે. તે જ બાબત સંકલનના પાનું ૮૧ પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે. વધુમાં, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે પણ ખાતરી આપી છે કે રાજ્ય ૨૦૧૩ના અધિનિયમની કલમો ૧૬ થી ૩૧ સુધીની તમામ જોગવાઈઓનું પાલન કરશે.

૫૦. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જેના પર અવલંબ રાખવામાં આવ્યો છે તે કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ (પૂર્વોક્ત) ના કેસના નિર્ણય અંગે, અમે એવું નોંધ્યું છે કે પરિષદ ૧૪ પરનો એવો અવલંબ હાલના કેસના તથ્યો પર લાગુ પડતો નથી, કારણ કે તે હરિશંકર બાગલા અને અન્ય (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલો છે. તે જ રીતે, અરજદારોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉદ્દેખિત બસંતીલાલ બનારસીલાલ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે રાષ્ટ્રપતિએ સંમતિ આપતી વેળાએ કોઈ વિશિષ્ટ રાજ્યમાં પ્રવર્તમાન સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈ પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને જો તેઓ સંતુષ્ટ થાય કે સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓને આંકતા કોઈ વિશિષ્ટ રાજ્યને સંસદ દ્વારા કરવામાં આવેલી જોગવાઈથી ભિન્ન

કાનૂની જોગવાઈ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી શકે. જોકે, કેઝર-ઈ-હિંદ (પૂર્વોક્ત) ના કેસનો નિર્ણય એવું દર્શાવે છે કે સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓ પરિબળોમાંનું એક હોઈ શકે છે અને તેને અનિવાર્ય ઘટક કહી શકાતું નથી.

૫૧. કાયદાની જોગવાઈઓ તથા સુધારેલ અધિનિયમ સહિતની વિધિઓ પર વિસ્તૃત ચર્ચા કર્યા બાદ, અમારો વિચારપૂર્વકનો અભિપ્રાય એવો છે કે યોગ્ય વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતાના અધિકાર [ગુજરાત સુધારો] અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦અ સાથે વાંચતા કલમ ૨(૧) ની માન્યતાને આપવામાં આવેલ પડકાર સ્વીકાર્ય ગણાવી શકાય તેમ નથી અને તેને અસંવિધાનિક અથવા ગેરકાયદેસર ઠરાવી શકાય નહીં. વધુમાં, સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા યોગ્ય વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતાના અધિકાર (ગુજરાત) અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ પ્રસિદ્ધ કરાયેલ પ્રાથમિક જાહેરનામું, યોગ્ય વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતાના અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬ ના ભંગમાં છે એવું કહી શકાય નહીં અને સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા યોગ્ય વળતર અને જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતાના અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૧(૧) હેઠળ તા. ૮મી એપ્રિલ ૨૦૧૮ના રોજ પ્રસિદ્ધ કરાયેલ પ્રાથમિક જાહેરનામું, યોગ્ય સરકાર દ્વારા, અને હાલના કેસમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા, પ્રસિદ્ધ કરાયેલ હોવાનું ઠરાવવામાં આવે છે. વધુમાં, સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા યોગ્ય વળતર અને

જમીન સંપાદન, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપનમાં પારદર્શિતાના અધિકાર [ગુજરાત સુધારો] અધિનિયમ, ૨૦૧૬ ની કલમ ૧૦(અ) સાથે વાંચતા કલમ ૨(૧) હેઠળ પ્રસિદ્ધ કરાયેલા જાહેરનામાંઓ તથા સામાવાળા દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૫૮(૧) હેઠળ તા. ૦૮.૧૦.૨૦૧૮નું પ્રસિદ્ધ કરાયેલ જાહેરનામું અસંવિધાનિક હોવાનું ઠરાવી શકાય નહીં. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૬નું પાલન કરવાની અન્ય રાહતો બાબતની માંગણીઓ પણ, તેઓને સક્ષમ અપીલ સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ તે જ મુદ્દો ઉઠાવવાનો ખુલ્લો અવકાશ રાખીને, નામંજૂર કરવામાં આવે છે. તેથી, અમને લાગતું નથી કે અરજ કલમોમાંથી કોઈપણ આ અદાલત દ્વારા વિચારણા લાયક છે અને અમે તે મુજબ તેનો જવાબ આપીએ છીએ.

પર. ઉપરોક્ત કારણોસર, અરજીઓ ગુણદોષવિહીન હોવાથી તે મુજબ નામંજૂર કરવાની રહે છે. તે મુજબ, અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. જોકે, સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે આ ચુકાદાનો વળતરની પૂરતીતા અંગે ભવિષ્યમાં ઉદ્ભવતા પ્રશ્નો પર કોઈ અસર પડશે નહીં. વધુમાં, રાજ્ય સરકારે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખી અને જાહેર હેતુ માટે જમીન સંપાદિત કરવામાં આવે ત્યારે, સુધારેલ અધિનિયમની જોગવાઈઓને કેન્દ્રીય અધિનિયમ, ૨૦૧૩ સાથે વાંચીને, પારદર્શક પ્રક્રિયા અનુસરીને ચૂકવવાનું ન્યાયસંગત, પૂરતું અને વાજબી વળતર એ સૌથી મહત્વનો પરિબળ છે, જેને સત્તાધિકારીઓએ પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ; તેમજ એ બાબત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની કે રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગ

પ્રાધિકરણ અથવા આવા કેન્દ્રીય અથવા રાજ્ય સરકારના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા
તાત્કાલિક લાગોલગ વિસ્તારોમાં આવેલી સમાન પ્રકારની જમીન સંપાદિત
કરવામાં આવી હતી ત્યારે તે સંબંધમાં આવું વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું હતું.
પક્ષકાર તરીકે જોડાવા માટેની દિવાણી અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. ખર્ચ
અંગે કોઈ હુકમ નથી.

એસડી/–

ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અનંત એસ. દવે

એસડી/–

ન્યાયમૂર્તિ શ્રી બિરેન વૈષ્ણવ

દિવ્યા

*The translation of this judgment has been provided by M/s
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.